

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΝ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ
ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΠΕΤΗΡΙΣ ΘΕΟΛΟΓΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΑΡ. 22 ΤΟΥ 20ου ΤΟΜΟΥ

ΝΙΚΟΛΑΟΥ Α. ΜΑΤΣΟΥΚΑ
ΥΦΗΓΗΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΤΟΥ ΚΑΚΟΥ
ΔΟΚΙΜΙΟΝ ΠΑΤΕΡΙΚΗΣ ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ἡ παρούσα ἔρευνα εἶναι θεολογικὸν δοκίμιον, τὸ ὁποῖον ἀναλύει ἐρμηνευτικῶς, ὡς πρὸς τὸ πρόβλημα τοῦ κακοῦ, τὴν οὐσίαν τοῦ ἁγιογραφικοῦ καὶ τοῦ πατερικοῦ πνεύματος· ἀποτελεῖ ἐρμηνείαν αὐτοῦ καὶ εἰς πολλὰ σημεῖα ἴσως μίαν προέκτασιν. Ἡ ἐξέτασις τοῦ προβλήματος τοῦ κακοῦ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ γίνῃ ἀπομεμονωμένως εἰς μίαν περιοχὴν τῆς δογματικῆς διδασκαλίας καὶ εἰς ἓνα τομέα τῆς φιλοσοφίας. Τὸ θέμα αὐτὸ εἶναι κεντρικὸν καὶ πολύπλευρον· εἰς δὲ τὴν θεολογικὴν σκέψιν ποτὲ δὲν ἤμπορεῖ νὰ ἀποσπασθῇ ἀπὸ τὴν σύνολον δογματικὴν διδασκαλίαν τῆς Ἐκκλησίας. Διὰ τοῦτο, ἐνῶ ἡ διαπραγμάτευσις ἐπιχειρεῖ νὰ στηριχθῇ ἐπὶ ἐπιστημονικῶν καὶ φιλοσοφικῶν δεδομένων καὶ μεθόδων, ἡ βάσις τῆς μελέτης παραμένει θεολογική, στηριζομένη ἐπὶ τοῦ πατερικοῦ πνεύματος, ὅπου ὑφίσταται βεβαίως κοινὴ εὐθυγράμμισις τῶν ἀπόψεων. Ἀλλὰ ἡ ἔρευνα ἐνδιαφέρεται ἐπίσης καὶ διὰ τὴν ἐρμηνείαν καὶ τὴν προέκτασιν αὐτῆς καὶ ὄχι διὰ τὴν εἰς πλάτος διερεύνησιν καὶ ἀποσαφήνισιν ἐπιμέρους προβλημάτων καὶ λεπτομερειῶν. Πρὸς τοῦτο ἐγένετο αὐστηρὰ ἐπιλογή εἰδικῆς καὶ γενικῆς βιβλιογραφίας, κατὰ τὴν κρίσιν τοῦ γράφοντος, καὶ κατεβλήθη προσπάθεια νὰ ἀποδοθῇ τὸ πνεῦμα καὶ ἡ πεμπουσία τοῦ περιεχομένου τῶν πηγῶν. Ἐτσι αἱ παραπομπαὶ εἰς αὐτὰς εἶναι ἀπλῶς ἐνδεικτικαὶ τῆς ἐρμηνευτικῆς αὐτῆς προσπάθειας καὶ ὄχι καθοριστικαὶ ἐξ ὀλοκλήρου τῆς ἀναπτύξεως τῶν θέσεων τοῦ δοκιμίου. Ἄλλωστε ἡ ἐρμηνεία τοῦ πνεύματος τῶν πατερικῶν κειμένων δὲν ἤμπορεῖ νὰ γίνῃ μὲ μεμονωμένας παραπομπὰς κατὰ τὰ πρότυπα τοῦ ὑλικοῦ τῶν ἱστορικῶν πληροφοριῶν. Ἡ θεολογικὴ ἐρμηνεία τῶν κειμένων δουλεύει περισσότερο εἰς τὸ πνεῦμα καὶ ὀλιγώτερον εἰς τὸ γράμμα.

Πέραν αὐτῶν τὸ πρόβλημα, πὸν ἐξετάζεται εἰς τὸ παρὸν δοκίμιον, ἔχει καταφανῶς πολύπλευρον χαρακτῆρα καὶ ἀπὸ γενικωτέραν ἄποψιν. Μία δὲ ἐνδεχομένως ἐπιτυχῆς ἀντιμετώπισις τοῦ προβλήματος αὐτοῦ, ὑπὸ τὸ ἀνωτέρω πρίσμα, ἤμπορεῖ νὰ χρησιμεύσῃ καὶ ὡς ἀφετηρία διὰ τὴν ἐκτίμησιν καὶ ἐρμηνείαν καὶ ἄλλων τομέων τῆς πνευματικῆς ζωῆς τῆς συγχρόνου οἰκουμενικῆς δραστηριότητος. Ἡ θεολογικὴ ἐξέτασις τοῦ κακοῦ ἀναποτρέπτως ἐπισημαίνει τὸν προορισμὸν καὶ τὴν θέσιν τῆς καθολικότητος καὶ τῆς οἰκουμενικότητος τοῦ Χριστιανισμοῦ. Δὲν ἤμποροῦν νὰ νοηθοῦν κινήσεις οἰκουμενικῶν ἐπαφῶν καὶ ἄλλων δραστηριοτήτων μεταξὺ τῶν Ἐκκλησιῶν γωρὶς θεολογικὴν ὑποδομὴν

χίαν τοῦ θεολογικοῦ κόσμου ἐνώπιον τῆς δραματικότητος τῆς ἱστορίας. Ἡ πλυμορφία τοῦ κακοῦ, εἰς τὴν διάσπασιν τοῦ κόσμου καὶ τῆς Χριστιανοσύνης εἰδικώτερον, διενεργεῖται εἰς τὰς διαστάσεις τοῦ μυστηρίου τῆς ἀνομίας. Ἡ παρουσία τοῦ Χριστιανισμοῦ νοεῖται κατὰ ταῦτα μόνον ὡς ἀλήθεια καὶ ζωὴ καταλυτικαὶ τῶν δυνάμεων τοῦ μηδενισμοῦ.

N. M.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1. Ἡ ἐμπειρία τῆς ζωῆς προσφέρει τὸ πρῶτον κριτήριον πρὸς διάκρισιν τοῦ καλοῦ ἀπὸ τὸ κακόν¹. Ἡ ἐμπειρία αὐτὴ προσδιορίζεται κυρίως ἀπὸ τὴν πρωτόγονον ἀντίληψιν ποῦ εἶναι ἄμεσος καὶ σαφής· καλὸν εἶναι ὅ,τι διατηρεῖ, ἀναπτύσσει καὶ προάγει τὴν ζωὴν, ἐνῶ τὸ κακὸν εἶναι ὅ,τι καταστρέφει ἢ ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν ἀπειλεῖ νὰ καταστρέψῃ τὴν διατήρησιν, τὴν ἀνάπτυξιν καὶ τὴν προαγωγὴν τῆς ζωῆς. Τὰ πλαίσια τῶν πρωτογόνων στοιχείων τοπίζονται μὲ μεγάλην εὐχέρειαν ἐπὶ τῆς αἰσθητῆς καὶ ζωικῆς περιοχῆς, ἀλλὰ ὅπωςδήποτε ἀποτελοῦν καὶ ἀφετηρίαν πρὸς περαιτέρω θεώρησιν καὶ ἀντιμέτωπον τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ, ἐντὸς τῶν ἀνεπτυγμένων μορφῶν τῆς κοινωνικῆς ζωῆς. Ἔτσι τὰ πρωτόγονα στοιχεῖα παράμένου ἀκόμη καὶ ἐν αὐτὰς τὰς ὑψηλὰς κοινωνικὰς ἐκδηλώσεις. Διότι σύνολος ἡ πραγματικότης ποτελεῖ ἀδιαμφισβήτητον ἐνότητα. Ἡ ὕλική δομὴ τῆς πραγματικότητος, βιολογικὴ σφαῖρα, ἡ ὀρθολογικὴ ὀργάνωσις τῆς κοινωνικῆς ζωῆς μὲ τὰ τεχνικὰ ἐπιτεύγματα, καὶ αἱ λεγόμεναι πνευματικαὶ ἐκδηλώσεις νοοῦνται πάντες ἐντὸς ἐνὸς πλέγματος. Ἡ πραγματικότης δηλ. χαρακτηρίζεται ἀπὸ δύο γνωρίσματα· 1) τὸ πολύπλοκον τῆς ὀργανώσεώς της καὶ 2) τὴν ἐξελικτικὴν δομὴν ἐνὸς γίνεσθαι. Εἰς τὴν ἐξελικτικὴν πορείαν κανένα στάδιον τῆς πραγματικότητος δὲν ἔμπορεῖ νὰ ἀγνοηθῇ οὔτε ἐπίσης καὶ νὰ ἐξισωθῇ τὸ ἓνα μὲ τὸ ἄλλο. Ἡ ἐμπειρικὴ λοιπὸν θεώρησις τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ δὲν παραμερίζει τὰ πρωτόγονα στοιχεῖα καὶ συνάμα δὲν ἔμπορεῖ νὰ ἀγνοήσῃ τὴν πολύπλοκον καὶ ἐξελικτικὴν δομὴν τῆς πραγματικότητος. Ἔτσι μόνον κατανοοῦνται καὶ ἐρμηνεύονται, αἱ ὁποῖαι δίδονται περὶ τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ, καὶ αἱ γινόμεναι ποικίλαι ἀξιολογήσεις αὐτῶν ὑπὸ τῆς φιλοσοφικῆς σκέψεως.

Εἰς τὴν ὕλικὴν καὶ τὴν βιολογικὴν σφαῖραν τὸ καλὸν καὶ τὸ κακὸν ἔχουσιν ἀπτάς καὶ συγκεκριμένας ἐκφάνσεις. Ἡ ἄρμονία καὶ ἡ καταστροφὴ αὐτῆς ἐκφάνονται ἐν τῇ ὕλικῇ περιοχῇ καὶ ἡ ἰσορροπία τῶν λειτουργιῶν καὶ ἡ διασάλευσις αὐτῆς ἐκφάνονται ἐν τῇ βιολογικῇ σφαῖραν ἀποτελοῦν τὰς συγκεκριμένας αὐτάς ἐκφάνσεις. Ἡ ἀνάπτυξις τοῦ καλοῦ ἐκφάνεται, ἐνῶ τὸ κακὸν ἀπωθεῖ καὶ ἀποκρούεται. Εἰς τὴν

1. Πρβλ. Ἑβρ. 5, 14· «Τελείων δὲ ἐστὶν ἡ στερεὰ τροφή, τῶν διὰ τὴν ἐξὶν τὰ αἰσθητήρια γεγυμνασμένα ἐχόντων πρὸς διάκρισιν καλοῦ τε καὶ κακοῦ».

κοινωνικήν καὶ τὴν πνευματικὴν δομὴν τῆς πραγματικότητος τὰ πρ
γίνονται δυσκολώτερα, ὡς πρὸς τὴν ἀντιμετώπισιν καὶ τὴν ἀξιολόγησιν
καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ. Ἔτσι ἐμφανίζονται καὶ αἱ πλέον χαρακτηριστικα
θέσεις εἰς τὴν ζωὴν καὶ τὴν φιλοσοφίαν τῶν ἀνθρώπων. Εἰς τὴν ἠθικὴν
ριφορὰν καὶ τὴν ἐν γένει πνευματικὴν ζωὴν διαμορφώνεται ποικιλία
ψεων καὶ τρόπων ζωῆς. Ἐναντι τοῦ προσκυνουῦντος καὶ ἐπιδιώκοντος τ
ριόριστον δύναμιν, λόγου χάριν, προβάλλεται ὁ καρτερικὸς καὶ ὀλιγαρχ
θρωπος· ἔναντι τῆς ἀπληστίας καὶ τῆς ἀρπακτικότητος ἐντυπωσιάζει
ρυβος ἀγάπη ἀφανῶν ἡρώων· ἔναντι τῶν ἀρνούμενων τὴν ὑπαρξίν τοῦ
διότι τὸν θέλουν ἐντὸς τοῦ ὀδυνωμένου κόσμου ὡς ἓνα ἐπιδέξιον ἰατρ
δίκαιον εἰσαγγελέα, ὀρθώνεται ἡ μερὶς τῶν πιστῶν, οἱ ὅποιοι ὅλως ἀν
δέχονται τὸν Θεὸν ὡς καταλυτὴν τῶν μηδενιστικῶν δυνάμεων τῆς ζωῆς
προκειμένῳ ἢ ποικιλία ἀπόψεων καὶ τρόπων συμπεριφορᾶς ἀποδεικν
τὸ ἐξελικτικὸν γίγνεσθαι ἐκφεύγει πλέον τῶν ὀρίων τῆς νομοτελείας τῶ
τογόνων στοιχείων. Ἐνῶ δὲ τὸ ἐν λόγῳ γίγνεσθαι ἐκφεύγει τῶν ὀρίων
δὲν ἠμπορεῖ νὰ νοηθῆ ἔκτος τῶν στρωμάτων τῆς ὑλικῆς καὶ τῆς βιο
πραγματικότητος.

Πάντως, ὡς ἂν ἔχη τὸ πρᾶγμα, ἡ παρουσία τοῦ κακοῦ εἰς τὸν
καὶ τὴν ζωὴν πείθει περὶ τῆς ὑπάρξεως προβλήματος, ἐνῶ τὸ καλὸν ἐκ τ
ὄψεως τοῦλάχιστον δὲν θέτει κανένα πρόβλημα. Μολονότι τὸ καλὸν φ
ὡς ἡ μοναδικὴ πραγματικότης καὶ ὡς ὁ μοναδικὸς στόχος τοῦ ἀνθρώπου
κὸν δημιουργεῖ θόρυβον καὶ ἐπιβάλλεται κυριαρχικῶς καὶ καταθλιπτικῶ
ἄλλου τὸ καλὸν ποτὲ δὲ εἶναι αὐτονόητον οὔτε καὶ τελείως ἀνεξάρτητο
τοτε ἐνεδρεύει ὁ κίνδυνος τῆς ἐκπτώσεως καὶ τῆς ἀπωλείας, ἐνῶ ἡ ὑπα
κατάκτησις καὶ ἡ διατήρησις τοῦ καλοῦ δίδει τὴν ἐντύπωσιν ἑνὸς ἀποτε
τος κατόπιν πάλης καὶ θριάμβου κατὰ τῶν καταστροφικῶν δυνάμεων τ
κοῦ. Ἔτσι εἰς τὴν σκέψιν τῶν περισσοτέρων εἶναι εὐκόλος ἡ παραδο
στρατοπέδων ποὺ ἐμπλέκονται εἰς ἀνηλεῆ πόλεμον. Ἐν τούτοις ἡ ἐξέτα
τῶν τῶν δύο στρατοπέδων θίγει πολλὰ προβλήματα καὶ κλονίζει τὴν αἰ
τον αὐτὴν ὑπαρξίν τῶν δύο κόσμων. Πῶς ὑπάρχει ἡ κακὴ πραγματικότη
ἑαυτὴν, ἀφοῦ πάντοτε αὐτὴ εἶναι διασάλευσις καὶ καταστροφή τῆς ἀ
τοῦ καλοῦ; Ἡ ζωὴ, λόγου χάριν, εἶναι καλὸν καὶ ὁ θάνατος κακόν. Τὸ
ριον τῆς ἐμπειρίας δίδει ἀκλόνητον πεποίθησιν ἐπὶ τοῦ προκειμένου.
ληρικὸν τὸ ἐρώτημα· εἶναι ὁ θάνατος καὶ ἄρα τὸ κακὸν μία πραγματικότη
εὐρίσκειται καὶ τί εἶναι ὁμοῦς ὁ θάνατος; Ἡ ἰδία ἡ ζωὴ μᾶς πείθει περὶ τοῦ ὀ

ένῳ τὸ κακὸν ὡς πρόβλημα. Ἡ ὅλη προσπάθεια τοῦ ἀνθρώπου νὰ ζήσῃ τὸ καλὸν καὶ νὰ ἐπιτελέσῃ αὐτὸ δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ μία διαρκὴς ἀντιμετώπισις τοῦ κακοῦ.

Ἔτσι κατανοεῖται εὐκόλως τὸ κακὸν ὡς πρόβλημα, τὸ ὁποῖον ἀντιμετωπίζεται πάντοτε ἐν σχέσει πρὸς τὸ καλόν. Ἐν τούτοις καὶ τὸ καλὸν ὡς πραγματικότης καὶ τὸ κακὸν ὡς πρόβλημα νοοῦνται ἐντὸς ἐνὸς πλέγματος. Τὸ κακὸν κατ' ἀρχὴν δὲν ἠμπορεῖ νὰ ἐντοπισθῇ ὡς πραγματικότης καθ' ἑαυτήν, ἀλλ' ὡς παραμορφωμένη πραγματικότης· πάντοτε δὲ τὸ καλόν, ἀπὸ τὴν αἰσθητικὴν ἕως τὴν πλέον ἐκλεπτυσμένην πραγματικότητα, ἀποτελεῖ θρίαμβον κατὰ τὰ μηδενιστικῶν δυνάμεων τοῦ κακοῦ. Ἐνα κακόσχημον σῶμα, μία ἀθλία ζωὴ καὶ μία ἐλεεινὴ συμπεριφορά, λόγου χάριν, δὲν εἶναι πράγματα ποὺ νοοῦνται ὡς ζάρτητα, ἀλλὰ παρουσιάζονται ὡς παραμορφώσεις μιᾶς ἐπιθυμητῆς πραγματικότητος. Ἐξ ἄλλου ἓνα ὡραῖον σῶμα, μία ὑψηλὴ πνευματικὴ ζωὴ καὶ ἀνωτέρα ἠθικὴ συμπεριφορά, ἐνῳ εἶναι πραγματικότητες, καθ' ἑαυτὰς ἰσχύουσιν ἀστάμεναι, ἀποτελοῦν συνεχῆ νίκη κατὰ τῶν μηδενιστικῶν καὶ παραμορφωτικῶν δυνάμεων τῆς ζωῆς, αἱ ὁποῖαι ἐν προκειμένῳ ἀποτελοῦν τὸ κακόν. Μὲντοι ὅλα λόγια τὸ κακὸν πουθενὰ δὲν ἐντοπίζεται ὡς αὐτοτελὴς πραγματικότης, ἀλλ' ὡς μηδενιστικὴ δύναμις κάθε πραγματικότητος. Τὸ πρόβλημα συνίσταται ἐν τῇ ἐπισήμανσιν τῆς πηγῆς μιᾶς τοιαύτης καταστροφικῆς δυνάμεως. Ἐπὶ τοῦ σημείου αὐτοῦ ἀναφύονται αἱ ποικίλαι καὶ ἐν πολλοῖς ἀλληλοσυγκρουόμεναι ἐρμηνεῖαι περὶ τῆς φύσεως καὶ τῆς προελεύσεως τοῦ κακοῦ.

Εἰς τὴν ζωὴν τοῦ ὁ ἀνθρώπου, ἐνῳ ἐλκύεται ἀπὸ τὸ καλόν, διαρκῶς προβληματίζεται διὰ τὴν ὑπαρξίν τοῦ κακοῦ. Συχνὰ καὶ αὐτὸ τὸ κακὸν προβάλλεται ὡς ἓνα προσωπεῖον πολὺ ἐλκυστικόν, διότι ὑπόσχεται εἰς τὸν ἀνθρώπον κατακτήσεις, κυριαρχίαν, ἀναγνώρισιν καὶ γενικῶς ἀνύψωσιν τῆς προσωπικότητός του. Εἰς τὴν ποίησιν καὶ γενικώτερον τὴν λογοτεχνίαν σπανίως τίθεται εἰς τὸ κέντρον ἡ εὐτυχία· πάντοτε ὁ μηδενισμὸς τῆς εὐτυχίας καὶ τῆς ζωῆς ἀποτελεῖ τὸ κύριον θέμα. Ὁ θρίαμβος τῆς ζωῆς εἶναι μία συνεχὴς διάβασις ἀπὸ σκοτεινὰ περάσματα· τὸ τραγικὸν ἀδιέξοδον συγκλονίζει καὶ καθαίρει τὸν ἀνθρώπον ἀπὸ τὴν πλαδαρότητα τῆς ζωῆς. Τὸ αἰσθητικῶς ὡραῖον εἰς τὴν τέχνην, ἀνεξαρτήτως σχολῆς καὶ τεχνοτροπίας, ἀποτελεῖ ὑπέρβασιν τῆς ἀσυμμετρίας τῶν ἀπρόσωπων στοιχείων καὶ τῆς ἀποσπασματικότητος τοῦ περιβάλλοντος. Τὸ κακὸν ὡς μηδενισμὸς τῆς ζωῆς καὶ ὡς διάσπασις τοῦ κόσμου εἶναι ἡ ἀπειλητικὴ δύναμις ποὺ στρέφεται ἐναντίον τῆς πραγματικότητος τοῦ καλοῦ. Ἡ τέχνη ἀπειθεῖ μετὰ τὴν παρουσίαν τοῦ καλοῦ, ἀλλὰ μετὰ τὴν ἐρμηνείαν τῶν μηδενιστικῶν δυνάμεων ἐν τῇ ζωῇ καὶ τῇ τέχνῃ, ἀπειθεῖ μετὰ τὴν ἐρμηνείαν τῶν μηδενιστικῶν δυνάμεων ἐν τῇ ζωῇ καὶ τῇ τέχνῃ.

ται κατὰ κύριον λόγον εἰς τὰς μηδενιστικὰς δυνάμεις τῆς ζωῆς. Ἡ πρώτη ἀρχὴ ἢ αἱ ὑψίσται ἀξίαι στηρίζουν τὸν κόσμον καὶ τὴν ζωὴν ἀπὸ τὴν ἐπιρροῆν τοῦ μηδενισμοῦ. Ὁ Θεὸς ἢ οἰαδὴποτε ἄλλη ἀρχὴ τῆς πραγματικότητος τελεῖ τὴν πηγὴν τοῦ καλοῦ, ἀλλὰ τοῦτο δὲν νοεῖται χωρὶς τὴν πάλιν πρὸς τὸ κακόν. Κάθε ἐρμηνεία τοῦ κακοῦ εἶναι μεταφυσική, διότι ὑπερβαίνει τὰ φυσικὰ μέτρα, ὡς καθορίζουσα τὴν σημασίαν πού ἔχει τὸ κακόν εἰς τὴν ολικὴν πραγματικότητα. Ἀκόμη καὶ κάθε φυσιοκρατικὴ ἐρμηνεία τοῦ κακοῦ καθορίζει μίαν σημασίαν, πού ὅπωπδὴποτε δὲν ἔμπορεῖ νὰ ἐκτιμηθῇ νὰ μετρηθῇ μὲ ἀντικειμενικὰ καὶ ποσοτικὰ κριτήρια καὶ ἔτσι ἐκφεύγει τῶν φυσικῶν ὁρίων. Καὶ ἡ ἄρνησις ἐν προκειμένῳ τοῦ Θεοῦ, ἐξ αἰτίας τοῦ σκαλοῦ ἐκ τῆς ὑπάρξεως τοῦ κακοῦ, ἀποτελεῖ μεταφυσικὴν. Πῶς ἔμπορεῖ νὰ εἴθῃ ὁ Θεός, ἂν δὲν εἶναι ὁ καταλυτὴς τοῦ κακοῦ; Καὶ πῶς θὰ ἦτο νοητὴ ἡ ἀρνησις τῆς φιλοσοφίας ἐκείνης, πού ἀρνεῖται τὸν Θεὸν ἐξ αἰτίας τοῦ κακοῦ, ἂν ὑπῆρχεν αὐτὸ εἰς τὸν κόσμον; Μία τοιαύτη λοιπὸν ἄρνησις ἀποτελεῖ μεταφυσικὴν φιλοσοφίαν, ἔχουσαν ὡς βάσιν καὶ ἀφετηρίαν τὴν θεώρησιν τοῦ ὑψίστου κακοῦ.

2. Ἀποτελεῖ κοινὴν γνῶσιν ἢ διάκρισις τοῦ κακοῦ εἰς φυσικὸν καὶ ἠθικόν. Ὡς φυσικὸν κακὸν ἐκλαμβάνονται γενικῶς αἱ ἀτέλειαι καὶ αἱ καταφθικαὶ δυνάμεις τῆς φυσικῆς πραγματικότητος. Καὶ ὁ θάνατος ἐκλαμβάνεται ὡς φυσικὸν κακόν. Κοινὴ εἶναι ἐν προκειμένῳ ἡ ἀντίληψις ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἐπιβλάσκει ἐναντίον ἐνὸς ἐχθρικοῦ καὶ ἀφιλοξένου περιβάλλοντος· ἐρριμμένος ἐν τῷ περιβάλλον αὐτό, ὑφίσταται συνεχεῖς ἀπειλὰς ἐκμηδενισμοῦ τῆς ζωῆς του. Ὁ ἄνθρωπος πιστεύει ὅτι ἐκτὸς αὐτοῦ καὶ ἀντικειμενικῶς ὑπάρχει τὸ κακόν, τὸ ὁποῖον ἀποκαλεῖ φυσικόν. Τὸ ἠθικὸν κακόν ἐντοπίζεται εἰς τὴν βούλησιν καὶ τὰς πράξεις τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ ἠθικὴ καὶ ἡ κοινωνικὴ συμπεριφορὰ τῶν ἀνθρώπων ἐμποροῦν νὰ καταλήξουν ἀπὸ τὰς μικρὰς καὶ ἐπιπολαίας διασαλεύσεις τῆς συμπεριφορῆς τῶν ἀνθρωπίνων σχέσεων ἕως τὴν πλέον ἀνήκουστον ἀγριότητα καὶ βία, τὴν ὁποίαν ἔμποροῦν νὰ ἀσκήσουν ἄτομα ἢ ομάδες ἐπὶ ἄλλων ἀτόμων καὶ ομάδων, συχνὰ ἐγγίξει τὰ ὅρια ἐνὸς δαιμονισμοῦ πού ὁδηγεῖ εἰς ἀνηλεῆ ἀποκρίματα καὶ συμφορὰς ὡς ἐν ἑστέροις ἀποκρίμασι. Τὸ ἠθικὸν κακόν, κατὰ τὴν κοινὴν γνῶσιν καὶ ἀντίληψιν, ἀποδίδεται εἰς τὴν ἐλευθέραν βούλησιν τοῦ ἀνθρώπου. Ἐτσι τὸ πρόβλημα τοῦ κακοῦ ἔχει στενὴν συνάφειαν πρὸς τὴν ἀνθρωπίνην ἐλευθερίαν.

Ἐκ πρώτης ἐντυπώσεως ἡ ἐν λόγῳ διάκρισις εἰς φυσικὸν καὶ ἠθικόν κακόν φαίνεται ἀρκούντως ἀληθὴς καὶ ἐν πολλοῖς αὐτονόητος. Ἀλλωστε οἱ

κοῦ. Εἰς τὴν φυσικὴν ἁρμονίαν, τὴν εὐτυχισμένην ζωὴν, τὴν ἡδονὴν, τὴν ἀφροσύνην, καὶ τὴν ὠραιότητα ἀντιστοιχοῦν ἡ καταστροφή, ἡ θανάσιμος κακοδαιμονία, ἡ ὀδύνη, ὁ φόβος καὶ ἡ ἀσχημία. Γενικῶς δὲ εἰς τὴν ζωὴν ἀντιστοιχεῖ ὁ θάνατος. Ἐξ ἄλλου εἰς τὴν ἠθικὴν ἀνωτερότητα καὶ τὰς ὑψηλὰς μορφὰς ζωῆς ἀντιστοιχοῦν ἡ ἠθικὴ διαστροφή καὶ αἱ δαιμονικαὶ ἐκδηλώσεις τοῦ ἀνθρώπου.

Παρ' ὅλα αὐτὰ ἡ ἐν λόγῳ διάκρισις τοῦ κακοῦ εἰς φυσικὸν καὶ ἠθικὸν κρινομένη προσεκτικώτερον παρουσιάζεται σχηματικῆ, φαινομενικῆ καὶ προσωπικῶς ἐξυπηρετοῦσα μόνον τὴν ἔρευναν μεθοδικῶς. Ἡ πρώτη σταθερὰ ἐντύπωσις, περὶ τῆς ὑπάρξεως μιᾶς τριαύτης διακρίσεως, ἐξαφανίζεται ἢ καθίσταται προβληματικῆ, ὅταν ἀρχίσῃ ἡ βάσανος καὶ ὁ ἔλεγχος τῆς πραγματικότητος. Τίθεται δηλ. τὸ ἐρώτημα· ἡ βούλησις τοῦ ἀνθρώπου καὶ αἱ πράξεις αὐτοῦ εἶναι δυνατόν νὰ θεωρηθοῦν διαφορετικαὶ ἢ ἀποκεχωρισμένα ἀπὸ τὴν φυσικὴν πραγματικότητα τοῦ σώματος καὶ τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος; Βεβαίως, μία ὀξεῖα διάκρισις μεταξὺ σώματος καὶ ψυχῆς ἢ πνεύματος, ἀνθρώπου καὶ φυσικοῦ περιβάλλοντος, εὐνοεῖ καὶ τὴν διάκρισιν μεταξὺ φυσικῆς καὶ ἠθικῆς περιοχῆς. Ἀλλὰ αἱ προϋποθέσεις αὐταί, ἂν καὶ ἀποτελοῦν τὴν βάσιν πολλῶν φιλοσοφικῶν ἀντιλήψεων, εἶναι συζητήσιμοι καὶ ἐν πάσῃ περιπτώσει ἐπιδέχονται διαφόρους ἐρμηνείας. Ὁ ἄνθρωπος ἀποτελεῖ ψυχοσωματικὴν ἐνότητα ἀφ' ἑνὸς καὶ ποτὲ δὲν ἔμπορεῖ νὰ νοηθῇ ἀποκεκομμένος τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος ἀφ' ἑτέρου. Τὸ δὲ φυσικὸν περιβάλλον ἔμπορεῖ νὰ θεωρηθῇ ὡς τὸ δεῦτερον σῶμα τοῦ ἀνθρώπου ἢ ὡς προέκτασις τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος. Κατὰ συνέπειαν ἡ ἐνότης αὐτὴ μεταξὺ τοῦ ἠθικοῦ στοιχείου τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς καὶ τῆς φυσικῆς πραγματικότητος δυσχεραίνει τὰ μέγιστα τὴν ἐντόπισιν καὶ τὰ ἀκρίβειαν τοῦ φυσικοῦ κακοῦ ἀφ' ἑνὸς καὶ τοῦ ἠθικοῦ ἀφ' ἑτέρου. Ἐν προκειμένῳ ὑφίσταται τοῦλάχιστον μία στενὴ καὶ ὀργανικὴ ἐξάρτησις αὐτῶν. Πῶς εἶναι δυνατόν ἡ ἀξιολόγησις ἐνὸς φυσικοῦ φαινομένου ὡς κακοῦ (μιᾶς θεομηνίας, ἐνὸς σεισμοῦ, μιᾶς πλημμύρας κ. ἄ.), ὅταν δὲν ὑφίσταται ἀνθρωπίνη ζωὴ ἢ πᾶσα ἄλλη ζωὴ; Αἱ γεωλογικαὶ καὶ ἄλλαι ἀνακατατάξεις ἐντὸς τοῦ σύμπαντος κόσμου, ποῦ ἔγιναν πρὶν ἀπὸ ἑκατομμύρια ἢ δισεκατομμύρια χρόνια, ἔμποροῦν νὰ χαρακτηρισθοῦν ὡς βλαπτικαὶ καθ' ἑαυτάς; Ὁ θάνατος τοῦ ἀνθρώπου ὡς φυσικὸν κακόν, ἔμπορεῖ, φυσικῶ τῷ λόγῳ, νὰ ἐπηρεάσῃ τὴν ἠθικὴν βούλησιν πρὸς τὸ κακόν, ἀλλὰ καὶ ἡ ἠθικὴ βούλησις ἔμπορεῖ νὰ διαδραματίσῃ τριαύτην ἐπιρροήν, ὥστε νὰ προκαλέσῃ τὴν ἐκδήλωσιν ὅλων τῶν καταστροφικῶν δυνάμεων τοῦ θανάτου. Ἄς μὴ λησμονηθῇ ἐπίσης ὅτι, κατὰ τὴν χρι

ὁ θάνατος εἶναι καταστάσεις ἀνεξάρτητοι τῆς πνευματικῆς δομῆς τῆς ἀπίνης ζωῆς, τότε θὰ ὑπῆρχε διαρχία φύσεως καὶ πνεύματος, πρᾶγμα ποῦ ρίπτει ἡ χριστιανικὴ διδασκαλία. "Ἄλλοτε πάλιν δὲν εἶναι δυνατὴ ἡ ἐν τῶν ὀρίων τοῦ φυσικοῦ καὶ τοῦ ἠθικοῦ κακοῦ εἰς τὴν ὀδύνην καὶ τὸν φόβου χάριν, ποῦ δοκιμάζει ὁ ἄνθρωπος ἐναντι ἐπερχομένων φυσικῶν καταφῶν.

Τὸ κακὸν ἄλλωστε, ὡς ἐτονίσθη κατ' ἀρχάς, ἐντοπίζεται ὄχι εἰς μίαν τικὴν περιοχὴν ἀλλὰ εἰς ἓνα δυναμικὸν καὶ δραματικὸν γίνεσθαι τῆς. Εἰς τὸ γίνεσθαι τοῦτο περιέχονται, εἰς συνεχεῖς ἀλληλεξαρτωμένας συκάς, ὅλα τὰ στάδια τῆς πορείας, ἀπὸ τὴν ὑλικὴν σφαῖραν ἕως τὰς πλεονπτυγμένας μορφὰς πνευματικῆς ζωῆς. Εἰς τὴν ἀρραγῆ ἐνότητά τῆς φυσικῆς καὶ τῆς πνευματικῆς πραγματικότητος νοεῖται τὸ καλὸν καὶ κατ' ἀναπστον συνέπειαν καὶ τὸ κακόν. Ἐνῶ λοιπόν, ὑπὸ τὸ γενικὸν πρίσμα οἰασδφίλοσοφικῆς θεωρήσεως, ἡ διάκρισις τοῦ κακοῦ εἰς φυσικὸν καὶ ἠθικὸν πσιάζεται οὐκ ὀλίγον προβληματικῆ, ὑπὸ τὸ πρίσμα τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας, οὕτως ἢ ἄλλως ἀπαράδεκτος. Διότι, ἐφ' ὅσον ἡ ἐν λόγῳ διάκρισις δύναται ἀπλῶς σχηματικὴ καὶ μεθοδική, τότε ὀδηγεῖ εἰς τὴν παραδοχὴν διαμεταξὺ φυσικοῦ κακοῦ καὶ πνευματικῆς ἐλευθερίας. "Ἄν δηλ. καὶ τὸ ὑπομεινον φυσικὸν κακόν, κατὰ τὴν χριστιανικὴν διδασκαλίαν πάντοτε, δὲν ἔχῃ πηγὴν καὶ αἰτίαν τὴν πνευματικὴν διαστροφὴν τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς, τότε φίσταται καὶ ἄλλη πηγὴ κακοῦ, ὡς ἐκμηδενισμοῦ τῆς πραγματικότητος τοῦ φυσικοῦ κακοῦ ὑφίσταται ἢ προκαλεῖται ἀπὸ τὴν ἀδυναμίαν τοῦ ἀνθρώπου προσαρμοσθῆ πρὸς τὴν ἐν γένει φυσικὴν πραγματικότητα². Ἡ δὲ αἰτία δὲ φίσκεται εἰς τὴν φύσιν, ἀλλὰ εἰς τὴν ἐλευθερίαν τοῦ πνεύματος, ἡ ὁποία πει νὰ ἐξετασθῆ λεπτομερῶς καὶ ὑπὸ τὸ πρίσμα τῆς πατερικῆς θεολογίας

2. Εἰς τὰ ὄρια τῆς Εἰσαγωγῆς αὐτῆς δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἀναπτυχθοῦν αἱ περιἀπόψεις, αἱ ὁποῖαι ἀποτελοῦν τὸν κεντρικὸν ἄξονα τῆς ἐρεύνης καὶ συνάμα διευκρινίζῃ παρὼς τὸ πραγματικὸν περιεχόμενον τοῦ λεγομένου φυσικοῦ κακοῦ. Πρέπει μόνον νὰ φερθῆ προκαταβολικῶς ὅτι ἡ χριστιανικὴ διδασκαλία περὶ τῆς δημιουργίας ἐκ τοῦ μηδενός ἐξηγεῖ τὴν γένεσιν τοῦ φυσικοῦ κακοῦ ὡς ἀποτελέσματος τῆς τρεπτῆς καὶ ἀλλοιωτῆς ὡς τῶν κτισμάτων, καθ' ὅσον προῆλθαν ἐκ τοῦ μηδενός καὶ δὲν ἔχουν αὐτογενῆ προέλευσιν. Ἡ παραμόρφωσις δηλ. τῆς κτιστῆς πραγματικότητος προέρχεται κατ' ἀρχὴν ἀπὸ τὰς ἀλλοιώσεις τοῦ μηδενός. Ἡ τροπὴ καὶ ἡ ἀλλοίωσις τῶν κτισμάτων δὲν ἀποτελοῦν ἀπλῶς ἀλλαγ

νά είναι δυνατή ἡ ἐξαγωγή συμπερασμάτων ὡς πρὸς τὴν οὐσίαν καὶ τὴν θεοστυχίας εἰς τὴν ἀνθρωπίνην ζωὴν. Συγκεχυμένοι ἢ ἀόριστοι ἀντιλήψεις περὶ τῆς ἐν λόγῳ ἐλευθερίας ἔχουν προσδώσει εἰς τὴν χριστιανικὴν περὶ ἀνθρώπου διδασκαλίαν ἓνα χαρακτῆρα κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ἀναιμικόν. Ἀλλὰ ἡ περὶ ἐλευθερίας ἀποψις δὲν ἠμπορεῖ νὰ ἀναπτυχθῇ ἐδῶ καὶ εἰς τὰ πλαίσια μιᾶς Εἰσαγωγῆς.

Μόνον γενικῶς καὶ κατ' ἀρχὴν πρέπει νὰ τονισθῇ ὅτι τὸ φυσικὸν κακὸν προκύπτει ἀπὸ τὴν προέκτασιν τοῦ λεγομένου ἠθικοῦ κακοῦ εἰς τὴν φυσικὴν πραγματικότητα. Ἡ πνευματικὴ διατάραξις ἐπιφέρει καὶ τὴν φυσικὴν διατάραξιν, δοθέντος ὅτι ὁ κόσμος καὶ ἡ ζωὴ νοοῦνται ὑπὸ μίαν αὐστηράν καὶ ἀρραγῆ ἐνότητα. Ἄλλωστε, κατὰ τὴν χριστιανικὴν διδασκαλίαν, ἡ ἠθικὴ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὴν πνευματικὴν σφαῖραν, ἡ ἀγιότης καὶ γενικῶς ἡ ἀνύψωσις τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸ καθ' ὁμοίωσιν Θεοῦ ἐπιφέρουν καὶ τὴν συμφιλίωσιν τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς πρὸς τὴν φυσικὴν πραγματικότητα. Ἡ ἐκχυσίς τῆς ἀγάπης τῶν ἀγίων ἀνδρῶν πρὸς τὴν φύσιν καθόλου, ἡ καρτερικότης ἐναντι τῶν δεινῶν, ἡ ἀντιμετώπισις τοῦ ἐν γένει κακοῦ μετὰ πνεῦμα ἀσκήσεως καὶ μετὰ ἀγαθὰ ἀποτελέσματα, ὅλα αὐτὰ πείθουν ὅτι ἡ ἐστία τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ πρέπει νὰ ἐντοπισθῇ εἰς τὴν πνευματικὴν δομὴν τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς.

Ἀλλὰ καὶ πέραν τῆς χριστιανικῆς ἀπόψεως, τὸ ἰδανικὸν πολλῶν φιλοσοφικῶν ἀντιλήψεων, Δύσεως καὶ Ἀνατολῆς, εἶναι ἡ ἐξαρσις τοῦ λογικοῦ καὶ ἠθικοῦ παράγοντος τῆς ζωῆς, εἰς τρόπον ὥστε νὰ ἐκμηδενισθῇ τὸ κακόν. Ἡ ἀφοβία καὶ ἡ ἀλυπία τῶν ὀστωϊκῶν, λόγου χάριν, ἀντιμετώπιζαν τὸ πρόβλημα τοῦ κακοῦ ὑπὸ τὸ ἐν λόγῳ πρίσμα. Αἱ ἀρεταὶ αὐταί, ποὺ καλλιεργοῦνται εἰς τὴν ψυχικὴν σφαῖραν, καθιστοῦν τὸν ἀνθρώπον ἀπρόσβλητον καὶ καρτερικὸν ἐναντι τῶν ἐξωτερικῶν δεινῶν. Ὁ δὲ φόβος καὶ ἡ λύπη ἐπιφέρουν τὴν κατάρρευσιν τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς καὶ ἀποτελοῦν ἀνασταλτικούς παράγοντας εἰς τὴν προσπάθειαν προσαρμογῆς τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὴν φυσικὴν καὶ ἐξωτερικὴν πραγματικότητα. Βεβαίως, εἰς τὰς ἐν λόγῳ φιλοσοφικὰς ἀντιλήψεις δὲν ὑπάρχουν προϋποθέσεις χριστιανικῆς διδασκαλίας, ἀλλὰ παρουσιάζεται μόνον ὁ ἠθικὸς παράγων, ὡς διαδραματίζων βασικὸν ρόλον, διότι ἡ ἐστία τοῦ κακοῦ ἐντοπίζεται εἰς τὴν πολλότητα τῆς φυσικῆς πραγματικότητος, ἡ δὲ προσπάθεια τοῦ ἀνθρώπου συνίσταται εἰς τὴν αὐτονόμησιν τοῦ πνεύματος ἐναντι φυσικῶν ἐπιρροῶν. Ἀντιθέτως, ἡ χριστιανικὴ ἀποψις ἐντοπίζει τὴν ἐστίαν τοῦ

3. Κατὰ τὰς ἐπιστημονικὰς ἐξηγήσεις, ἡ αἰτία τοῦ κακοῦ ἐντοπίζει μίαν ἰδιόμορφον λειτουργίαν φυσικῶν, ἠθικῶν καὶ κοινωνικῶν σχέσεων ἐπιστημονικῆ σκέψις κινεῖται ἀνέτως καὶ μεθοδικῶς εἰς μίαν διάκρισιν τοῦ κακοῦ εἰς φυσικὸν καὶ ἠθικόν, χωρὶς ἐν τούτοις νὰ ἐνδιαφέρεται διὰ θέματα μεταφυσικῆς, ἤτοι σημασιολογήσεως τοῦ κακοῦ. Τὸ ἐνδιαφέρον αὐτῆς περικρατεῖται περισσότερο εἰς τὴν διαίρεσιν αὐτὴν διὰ λόγους μεθοδολογίας. Βεβαίως ἡ ἐρευνα τῶν φαινομένων τοῦ κακοῦ κατ' ἀνάγκην θίγει συχνὰ μεταφυσικὰ βλήματα ἢ ἐκ προθέσεως λαμβάνει ἐνίοτε ἀρνητικὴν στάσιν ἐναντι κάθε φυσικῆς. Πάντως καὶ κάθε μεταφυσικὴ δὲν ἔμπορεῖ μὲ τὴν σειρὰν τῆς νὰ ἀποψηθῆσιν τὰ πορίσματα τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης. Ἀλλὰ καὶ ὡς μεταφυσικὴ ἐπιναζητήση τὴν σημασίαν αὐτῶν καὶ δὲν θὰ ἐξισωθῆ μὲ τὰ ὄρια τοῦ ἐπιστημονικοῦ καὶ τῶν μεθόδων τῆς ἐπιστήμης.

Ἐν πρώτοις ἡ ἐπιστημονικὴ ἄποψις περιορίζεται εἰς μίαν φυσικὴν αἰτίαν τοῦ κακοῦ. Ὑπάρχει ἡ κατὰ φύσιν καὶ ἡ παρὰ φύσιν πραγματικότητα. αὐταὶ καταστάσεις ἐπισημαίνονται μᾶλλον εὐκόλως κατόπιν παρατηρήσεων. Ἡ ἀρμονία καὶ ἡ δυσαρμονία εἰς τὴν φύσιν, ἡ ἰσορροπία καὶ ἡ διασάλευσις τῆς εἰς τὰς λειτουργίας καὶ τὰς σχέσεις τῆς βιολογικῆς καὶ τῆς κοινωνικῆς παρέχουν τὰ κριτήρια πρὸς ἐπισήμανσιν τῶν νόμων μιᾶς λειτουργικῆς σιολογίας καὶ μιᾶς παθολογίας τῆς ἐν λόγῳ πραγματικότητος. Ὁ ἀνθρώπος ὡς βιολογικὸν καὶ συνάμα ὡς κοινωνικὸν ὄν, ἐκλαμβάνεται κατὰ τὸ φυσικὸν καὶ ἤττον ὑπὸ πρίσμα φυσιοκρατικόν. Ἀκόμη καὶ εἰς τὰς κοινωνικὰς ἐπισημαίνεται μία «νομοτέλεια». Μὲ τὴν παρατήρησιν διαπιστώνεται ποῦ καὶ ἡ κατὰ φύσιν ἀνάπτυξις τῶν λειτουργιῶν καὶ τῶν σχέσεων καὶ ποῖα διασάλευσις ἢ ἡ παρὰ φύσιν κατάστασις αὐτῶν. Τὸ κακὸν ἐντοπίζεται εἰς ἐξωτερικὰ ἢ ἐσωτερικὰ αἷτια ποὺ διασαλεύουν τὴν εὐστάθειαν καὶ ἰσορροπίαν τῶν ἐν λόγῳ λειτουργιῶν καὶ σχέσεων.

Ἐν προκειμένῳ ἡ ὅλη διαδικασία συνίσταται εἰς διάγνωσιν καὶ ἐπιπέθειαν τοῦ κακοῦ κάθε μορφῆς. Τὰ μέσα ἀντλοῦνται κατὰ κανόνα ἀπὸ τῆς ἐπιστημονικῆς περιοχῆς καὶ ἀναλόγως τῶν ἀποτελεσμάτων διαμορφώνεται ἡ αἰσθητικὴ ἢ ἡ ἀπαισιοδοξία τῶν ἀνθρώπων. Ἐπισημαίνονται αἱ ἐκτροπαὶ ἐκ τῆς ἀρμονικῆς καὶ ἐπιζητεῖται ἡ συμμόρφωσις πρὸς αὐτήν. Ὅλοι γνωρίζουν ἢ ἔμπειροι νὰ μάθουν ποῖα εἶναι ἡ ἀρμονικὴ ἀνάπτυξις τοῦ σώματος, ποῖοι οἱ ὅροι τῆς ἀρμονικῆς καὶ ποῖα ἐν πολλοῖς τὰ αἷτια ποὺ ἔμποροῦν νὰ διασαλεύσουν τὴν ἀρμονικὴν ἀνάπτυξιν ὡς διασάλευσις τῆς ἀρμονικῆς αὐτῆς. ἐπισημαίνεται καὶ καταπα-

λιτική ζωή έχουν τὴν ὑγιᾶ καὶ τὴν παθολογικὴν ἐκδήλωσιν. Βασικὸν κριτήριον εἶναι ἡ ἐμπειρία ποῦ ἀποκτᾶται ἀπὸ τὴν παρατήρησιν καὶ τὴν σπουδὴν τῶν φάσεων τῆς κοινωνικῆς ζωῆς. Ἡμποροῦμεν νὰ γνωρίζωμεν τὰ αἷτια τῆς δαιμονίας καὶ τῆς κακοδαιμονίας καὶ ὑφείλομεν νὰ βαδίζωμεν τὸν δρόμον ὁδηγεῖ εἰς τὴν εὐδαιμονίαν.

Ἡ φυσιολογία καὶ ἡ παθολογία τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς συχνὰ ἐκλαμβάνονται, εἰς τὴν πρακτικὴν ἢ τὴν θεωρητικὴν περιοχὴν, ὡς σύνολον ἀπαρτεμένων φυσικῶν καὶ ἠθικῶν κανόνων. Εἰς τὰς περιπτώσεις αὐτὰς ἐνεδεδειγμένον πάντοτε ὁ κίνδυνος τῆς ἀπονεκρώσεως τῆς δημιουργικῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀνθρώπου. Παραλλήλως δημιουργοῦνται καὶ προβάλλονται ἰδεώδη καὶ ἀρχαὶ ὁδηγοῦντες καὶ ρυθμίζουσι τὴν ἠθικὴν ζωὴν τῶν ἰσχυρῶν καὶ τῶν ἀδυνάτων συμφώνως πρὸς μίαν μηχανικὴν διαδικασίαν. Τότε ἀναφύονται εὐκόλως ἡ ἠθικὴ ἀναλγησιμὸς καὶ οἱ τύποι τῆς ἀμοραλιστικῆς ζωῆς καὶ γενικώτερον ἡ τάσις πρὸς ἀπόκτησιν ὁποῦνδήποτε ὀφελους δυνάμεως διὰ μίαν καλυτέραν ζωὴν ἢ διὰ μίαν ἐξασφάλισιν καὶ προὔποθέσεων ποῦ ἀποτελοῦν ἀδιάσειστα βάρη μιᾶς φυσιολογικῆς καὶ ἠθικῆς πάντοτε κοινωνικῆς ζωῆς, μακρὰν παθολογικῶν ἐπιρροῶν. Ἐν τούτοις δὲν παρατηρεῖται πάντοτε τὸ φαινόμενον αὐτὸ οὔτε ὅλοι οἱ ἐπιστημονικῶς σκεπτόμενοι κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἀποξενώνονται ἀπὸ τὴν δημιουργικὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν φυσιολογία καὶ ἡ παθολογία τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς οὕτως ἢ ἄλλως ἀποτελοῦν μίαν ἀδιαμφισβήτητον πραγματικότητα· κανεὶς ὅμως δὲν γνωρίζει σαφῶς τὰ ὅρια τῆς πραγματικότητος αὐτῆς οὔτε καὶ τὴν σημασίαν τῆς βάσει τῶν ἐπιστημονικῶν πορισμάτων. Ἡ ζωὴ πάντοτε παρουσιάζει περιθώρια, ἐπιρροὴν ἢ ἀρνητικὰ ἢ συστελλόμενα, τὰ ὅποια καὶ οἱ πλέον ἄκρατοι ἐπιστήμονες θεωροῦν ὡς μίαν ἀνεξέταστον ἢ μυστικὴν περιοχὴν.

Ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ αἰῶνος μας προβάλλονται μὲ πολλὴν ἐπιμονὴν ἡ ἀπόψεις προερχόμεναι ἀπὸ τὸν χῶρον τῆς Κοινωνιολογίας, βάσει τῶν ὁποίων χειρεῖται νὰ θεωρηθῇ τὸ κακὸν ὡς ἔχον τὴν κυρίαν ἐστίαν εἰς τὰς κοινωνικὰς σχέσεις. Αἱ ἀπόψεις αὐταί, βασιζόμεναι κυρίως εἰς τὴν κοινωνικὴν φιλοσοφίαν τοῦ Κ. Μάρξ (†1883), προβάλλουν κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἤττον ἐξηγήσει τὴν ἐπιστημονικὰς βάσεις, ἀλλὰ δὲν ἐλλείπουν καὶ αἱ ἐρμηνευτικαὶ προὔποθέσεις ὡς πρὸς τὴν ἀνατομίαν τοῦ κακοῦ. Γενικῶς κατὰ τὰς θέσεις αὐτὰς τὸ κακὸν ἐξηγεῖται κατόπιν θεωρήσεως τῆς ἐσωτερικῆς δομῆς τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς ἀλλὰ κατόπιν ἀξιολογήσεως τῶν ἐξωτερικῶν κοινωνικῶν σχέσεων. Οἱ δυσησχυρισμένοι, οἱ ἀσθενεῖς κατὰ τὸ σῶμα καὶ τὸν νοῦν, οἱ καταπιεζόμενοι καὶ οἱ ἀποκληματῖαι ὑφίστανται ὑπὸ τὰς γνωστὰς ἀπαισίας συνθήκας λόγῳ τῆς ἀνισο-

μεων. "Ἐτσι αἱ ἀσθένειαι τοῦ σώματος καὶ τῆς ψυχῆς, ἡ πνευματικὴ κατάρτησις, ἡ κακοδαιμονία, ἡ κοινωνικὴ καταπίεσις καὶ ὁ πόλεμος θὰ παύσονται ἀσχοῦν τὴν τρομακτικὴν καὶ ἐξουθενωτικὴν ἐπιρροήν. "Ὅταν ἀναπτύσσονται οἱ ἄνθρωποι σωματικῶς, διανοητικῶς καὶ κοινωνικῶς μέ ἴσους ὅρους ἐξαλείφεται ἡ ἀπαισία μορφή τοῦ κοινωνικοῦ κακοῦ καὶ καταπολεμεῖται πλῆρη αἰσιοδοξίαν τὸ φυσικὸν κακόν.

Οἱ ἐκπρόσωποι τῶν τάσεων αὐτῶν υἰοθετοῦν ἀνέτως τὰς ἀπόψεις τῆς κριτικῆς τῶν αἰσιοδόξων ἐπιστημόνων πού ἀναμένουν τὴν συντριπτικὴν νικητικὴν ἐπιστήμη κατὰ πασῶν τῶν μορφῶν τοῦ κακοῦ. Ἐν τούτοις οἱ ὀπαδοὶ τῶν κοινωνικῶν αὐτῶν θεωριῶν ρίπτουν τὸ περισσότερο βᾶρος εἰς τὴν ἀνάγκην ἀποσοροπήσεως τῶν κοινωνικῶν δυνάμεων, ὥστε νὰ σταματήσῃ ἡ βία, ἡ καταπιεστικότης καὶ ἡ κυριαρχία τῶν ἰσχυρῶν ἐπὶ τῶν ἀδυνάτων. Ἄλλως ἡ ἐπιστήμη καὶ ἡ μελέτη τῆς φυσιολογίας τοῦ κοινωνικοῦ σώματος δὲν ἔμπορουν νὰ φέρουν τίποτε τὸ ἀξιόλογον εἰς τὸν ἄνθρωπον. Ἐκ τῶν τάξεων τῶν αὐτῶν ἀναδεικνύονται οἱ θιασῶται καὶ ὑποστηρικταὶ τῆς κοινωνικῆς δικτατορίας. Τὸ λυπηρὸν ἐν προκειμένῳ εἶναι ἡ καταδυνάστευσις εἰς πολλὰς περιπτώσεις τοῦ ἔργου τῶν ἀνθρώπων αὐτῶν ἀπὸ βιαίας καὶ δογματικὰς πολιτικῆς ἐπιρροῆς. Πρέπει δὲ νὰ σημειωθῇ ὅτι κάθε μαχητὴς ἢ ὑποστηρικτὴς τῆς κοινωνικῆς δικαιοσύνης δὲν εἶναι ἀπαραίτητον νὰ ἀνήκῃ καὶ εἰς μίαν ἀνάλογον πολιτικὴν ἢ πολιτικὴν ἰδεολογίαν. Ἡ σύγχυσις, πού ἐπικρατεῖ ὡς πρὸς τὰς κοινωνικὰς ἀποφάσεις ἐντὸς τῆς τεταμένης ἀτμοσφαιράς τῶν κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν σχέσεων ἀποτελεῖ ἄλλο πρόβλημα.

Πάντως τὰ κοινωνικὰ αὐτὰ ρεύματα ἀσχοῦν μεγίστην ἐπίδρασιν εἰς τὰς ἐκδηλώσεις τῆς ζωῆς. Ἐτσι βλέπει κανεὶς ἐπιστήμονας, διανοουμένους, καλλιτέχνους, φιλοσόφους, κληρικούς νὰ ἀσχολοῦνται μὲ τὰς ἀπόψεις ἑκάστος πάντοτε ὑπὸ ἰδιαιτέραν ὀπτικὴν γωνίαν. Διὰ τοῦτο εἰς ἀρκετὰς περιπτώσεις παρατηρεῖται οὐκ ὀλίγη σύγχυσις ὡς πρὸς τὴν ἐρμηνείαν τῶν κοινωνικῶν φαινομένων καὶ τῶν ἐπιπτώσεων. Ἄλλὰ οἱ γνήσιοι ἐκπρόσωποι τῶν κοινωνικῶν αὐτῶν θεωριῶν συχνὰ ἐπισημαίνουν τὸν κίνδυνον παραχαράξεως τῶν βασικῶν ἀποφάσεων. Σὺν τοῖς ἄλλοις δὲ ἐνίοτε ἐκδηλώνεται μία ἐχθρότης ἐναντίον κάθε μετριοφρονήσεως καὶ κησικῆς φιλοσοφίας. Οἱ ἐκπρόσωποι αὐτοὶ φοβοῦνται μήπως κλονισθῇ ἡ βία τῶν ἀποφάσεων περὶ τοῦ κακοῦ, ὡς ἀποτελέσματος ἐξωτερικῶν ἐπιδράσεων. Ἄλλοτε ἡ ἀποψις, πού ἀναφέρεται καὶ εἰς τὴν ἐσωτερικὴν δομὴν τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς ἢ ἐπισημαίνει ρίζας τοῦ κακοῦ εἰς τὴν δομὴν αὐτήν, θεωρεῖται ὡς ἀποψις ἀποψις ἀποψις. Ἐν τούτοις οἱ ἐκπρόσωποι τῶν κοινωνικῶν αὐτῶν θεωριῶν ἀναμένουν τὴν ἐπιρροὴν τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς μελέτης τῆς φύσεως νὰ φέρῃ τὴν ἀνάγκην ἀποσοροπήσεως τῶν κοινωνικῶν δυνάμεων, ὥστε νὰ σταματήσῃ ἡ βία, ἡ καταπιεστικότης καὶ ἡ κυριαρχία τῶν ἰσχυρῶν ἐπὶ τῶν ἀδυνάτων. Ἄλλως ἡ ἐπιστήμη καὶ ἡ μελέτη τῆς φυσιολογίας τοῦ κοινωνικοῦ σώματος δὲν ἔμπορουν νὰ φέρουν τίποτε τὸ ἀξιόλογον εἰς τὸν ἄνθρωπον. Ἐκ τῶν τάξεων τῶν αὐτῶν ἀναδεικνύονται οἱ θιασῶται καὶ ὑποστηρικταὶ τῆς κοινωνικῆς δικτατορίας. Τὸ λυπηρὸν ἐν προκειμένῳ εἶναι ἡ καταδυνάστευσις εἰς πολλὰς περιπτώσεις τοῦ ἔργου τῶν ἀνθρώπων αὐτῶν ἀπὸ βιαίας καὶ δογματικὰς πολιτικῆς ἐπιρροῆς. Πρέπει δὲ νὰ σημειωθῇ ὅτι κάθε μαχητὴς ἢ ὑποστηρικτὴς τῆς κοινωνικῆς δικαιοσύνης δὲν εἶναι ἀπαραίτητον νὰ ἀνήκῃ καὶ εἰς μίαν ἀνάλογον πολιτικὴν ἢ πολιτικὴν ἰδεολογίαν. Ἡ σύγχυσις, πού ἐπικρατεῖ ὡς πρὸς τὰς κοινωνικὰς ἀποφάσεις ἐντὸς τῆς τεταμένης ἀτμοσφαιράς τῶν κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν σχέσεων ἀποτελεῖ ἄλλο πρόβλημα.

Παραλλήλως πρὸς τὰ κοινωνικὰ αὐτὰ ρεύματα ἠνδρώθησαν κινήσεις στηρίζονται ἐπὶ τῶν πορισμάτων τῆς ψυχολογίας τοῦ βάρθους καὶ λαμβάνοντες ἐκ διαμέτρου ἀντίθετον θέσιν πρὸς τὰς ἀπόψεις τῆς κοινωνικῆς φιλοσοφίας. Ἡ κοινωνικὸν κακὸν ὑπὸ ὅλας τοῦ τὰς μορφὰς δὲν εἶναι ἀποτέλεσμα ἐξωτερικῶν ἐπιδράσεων, ποὺ πηγάζουν ἀπὸ τὴν ἀνισότητά τῶν κοινωνικῶν δυνάμεων ἀλλὰ ἐσωτερικῶν παρορμήσεων ποὺ ὁδηγοῦν εἰς τὴν ἐπιθετικότητα καὶ τὴν ἀρπακτικότητα. Ἄδικιαι, ἐγκλήματα, πόλεμοι, βασανισμοὶ προέρχονται ἐκ ἀρρωστημένης ψυχῆς καὶ ὄχι ἐκ τῆς ἀρρωστημένης κοινωνικότητος. Τὴν ψῆφον αὐτὴν εἰσηγήθη κυρίως ὁ πατὴρ τῆς ψυχολογίας τοῦ βάρθους S. Freud (†1939). Δύο ἰσχυρὰ καὶ ἀλληλοπολεμούμενα ἔνστικτα τοῦ ἀνθρώπου κεντρικῶς ἐπιρροὴν ἔχουσι ἐπὶ τὴν ζωὴν καὶ τὴν ἱστορίαν· τὸ ἔνστικτον τοῦ ἔρωτος καὶ τὸ ἔνστικτον τοῦ θανάτου. Ἐρως καὶ θάνατος εἰς τὸ ἄτομον καὶ τὴν ὁμάδα ἀποτελοῦν καθοριστικὰς δυνάμεις ποὺ διαμορφώνουν τὰς σχέσεις τῶν ἀνθρώπων ὑπὸ ἑκείνην μορφήν ἀπηνουῖς πάλης καὶ ἐντάσεως. Ἡ ἐρωτικὴ ὁρμὴ ἐπιζητεῖ ἀπεριόριστον ἐπιθυμητὸν εἰς τὴν ζωὴν, ἐνῶ τὸ ἔνστικτον τοῦ θανάτου ἀναπτύσσει συνεχῆ ἐπιθετικότητα καὶ τάσιν καταστροφῆς διὰ τὴν διασφάλισιν τῆς ζωῆς. Αἱ δυνάμεις αὗται εἶναι τόσον ἰσχυραὶ, ὥστε ἐκτρέπονται εἰς καταστροφικὰς ἐκδηλώσεις καὶ ἔτσι αὐτομάτως περιορίζονται ὑπὸ τῆς ὁμάδος, ἡ ὁποία ἀμύνεται τὴν ἐπιβίωσίν της καὶ τὴν ἀποφυγὴν τῆς αὐτοκαταστροφῆς.

Τὰς ἀπόψεις αὐτὰς ὁ Freud ἐσυνόψισε κατὰ χαρακτηριστικὸν τρόπον εἰς ἐπιστολὴν ποὺ ἀπηύθυνε πρὸς τὸν φυσικομαθηματικὸν A. Einstein, ἄλλοτον πρὸ τοῦ δευτέρου παγκοσμίου πολέμου. Ἡ ἐπιστολὴ αὐτὴ ἦτο ἀπάντησις εἰς ἔκκλησιν τοῦ Einstein πρὸς τὰς κυβερνήσεις τῶν κρατῶν, διὰ νὰ σταθῆσιν τὸν πόλεμον· συνάμα ὁ Einstein ἐξέφραζεν ἀπόψεις αἰσιοδόξους πρὸς τὸ δυνατὸν ἀποτροπῆς τῶν πολέμων. Ὁ Freud ἐν προκειμένῳ ἀνέπτυξε ἰδίως τὴν ἀπόψιν, συμφώνως πρὸς τὰς ὁποίας ὁ πόλεμος ἔχει τὴν πηγὴν αὐτὴν εἰς τὴν ἐπιθετικότητα καὶ τὴν ἀρπακτικότητα τοῦ ἀνθρώπου, προερχομένη ἐκ τῆς ἐπιρροῆς τοῦ ἔνστικτου τοῦ θανάτου. Ὁ πολιτισμὸς καὶ εἰδικώτερον ἡ ἀνάπτυξις πλήρους πνευματικῆς ζωῆς ἀποτελοῦν, κατὰ τὸν Freud πάντοτε μίαν σχετικὴν ἐλπίδα νὰ ὁδηγηθῆ ἡ ἀνθρωπότης εἰς κατάστασιν ἡρεμίας καὶ εἰρήνης. Τὴν θεραπείαν τῶν ψυχικῶν τραυμάτων καὶ τῶν κοινωνικῶν πληγῶν θεωρεῖ ὁ Freud δυνατὴν βάσει μιᾶς μηχανικῆς διαδικασίας ψυχανάλυσεως καὶ ἀγωγῆς. Αἱ θέσεις τῆς φροϋδικῆς ψυχολογίας ἠνώχλησαν οὐκ ὀλίγον ἠθικολόγους καὶ τοὺς ἐν γένει ἀνθρώπους τῆς ἀψόγου καὶ ἐντίμου συμπεριφοράς. Εἶναι ὁμῶς ἀληθὲς ὅτι, ὡς πρὸς τὸν σκοτεινὸν κόσμον ποὺ ἠνοιξεν

κόνα τοῦ καλοῦ ἀνθρώπου, πού εἶχεν ἐπιβάλει ὁ Διαφωτισμός, ἢ προσέσαν ἀμετακινήτως εἰς τὸ προτεσταντικὸν ἰδεῶδες περὶ τοῦ ἀμετακλήτου σωτηρίαν προωρισμένου πιστοῦ εἰς τρόπον, ὥστε νὰ ἐνοχλοῦνται καὶ νὰ μάζουν ἐνώπιον τῆς κακομόρφου εἰκόνας τοῦ ἀνθρώπου, τὴν ὁποίαν ἐπρεῖ ἢ φροῦδική ψυχολογία τοῦ βάρθους.

Κατὰ τὰς θέσεις λοιπὸν τῶν ἐκπροσώπων τῆς ψυχολογίας αὐτῆς, θάσσευτοι παρορμήσεις τοῦ ἐσωτερικοῦ κόσμου καὶ ὁ βίαιος περιορισμὸς τῶν δημιουργοῦν τὸ δράμα τῆς ἀνθρωπότητος. Ἡ πάλη αὐτὴ μεταξὺ τῆς ἐξουσίας τῶν παρορμήσεων καὶ περιορισμοῦ αὐτῶν καταλήγει εἰς αἴσιον τέλοςμα μὲ τὴν ὀρθολογικὴν ἐξισορρόπησιν εἰς τρόπον, ὥστε νὰ ἐξαφανισθῇ ἢ νὰ ἀμβλύνεται ἡ ἀνισότης τῶν δυνάμεων πού συγκρούονται εἰς τὸν ἐσωτερικὸν χῶρον τοῦ ἀνθρώπου. Ἔτσι ἀπὸ τὸν ἐξωτερικὸν κοινωνικὸν χῶρον τῆς ζωῆς τῶν τάξεων καὶ τῶν ὀδυνηρῶν ἱστορικῶν δραμάτων τὸ σκηνικὸν μεταβαίνει εἰς τὰς ἀβυσσαλέας διαστάσεις τῆς ψυχικῆς δομῆς τοῦ ἀνθρώπου. Παλαιὸν καὶ σήμερον ἀρκετοὶ διανοούμενοι τείνουν νὰ παρουσιάσουν θεωρίαν ἀποτελοῦν κρᾶμα ἀπόψεων τῆς ἐν λόγῳ κοινωνικῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς ψυχολογίας τοῦ βάρθους³. Οἱ διανοούμενοι αὐτοὶ προέρχονται ἀπὸ τοὺς ρεαλιστάς τῆς μαρξιστικῆς θεωρίας.

Πάντως πρέπει νὰ τονισθῇ ὅτι αἱ ἀπόψεις τῆς ψυχολογίας τοῦ βάρθους ἦτοι αἱ δι' αὐτῶν παραστάσεις τῆς ἀβύσσου τῶν δαιμονικῶν ἐκδηλώσεων τῆς ψυχῆς, πού τυραννεῖται ἀπὸ τὰ ἐνστικτα τοῦ ἔρωτος καὶ τοῦ θανάτου, ἔχουσι προβληθῇ καὶ ὑποστηριχθῇ πολὺ ἐνωρίτερον τοῦ Freud ἀπὸ μεγαλοφυῆς λοσόφους καὶ λογοτέχνας. Τρεῖς κυρίως μεγαλοφυεῖς ἄνδρες προεβλήθησαν καὶ κατετάραξαν τὸν πνευματικὸν κόσμον τοῦ αἰῶνος μας μὲ τὴν ἀνηλεήσαστα ταδίκην τοῦ συμβατικοῦ καὶ ὑποκριτικοῦ τρόπου ζωῆς. Προηγῆθη ὁ φιλόσοφος S. Kierkegaard (†1855), ὁ ὁποῖος μετὰ ταῦτα ἀπετέλεσε μίαν ἐκτεταμένην βάσιν τοῦ ἀθεϊστικοῦ καὶ χριστιανικοῦ ὑπαρξισμοῦ. Ἡ στενὴ ἐξάρτησις τῶν κατοπινῶν φιλοσόφων ὑπαρξιστῶν ἐκ τοῦ Kierkegaard εἶναι πλέον ἢ ἐκ τῆς ἐκείνης. Ἠκολούθησεν ὁ συγκλονιστικὸς κατὰ πάντα μυθιστοριογράφος Ντοστογιέφσκι (†1881), τοῦ ὁποῦ ἡ ἄκρως πειστικὴ καὶ ἐπιβλητικὴ ἀνατομία τῆς ψυχῆς, μὲ τὰς δαιμονικὰς καὶ ἀγγελικὰς ἐκρήξεις πού καταπλήσσουν καὶ μάζουν τὸν ἄνθρωπον, ἐτροφοδότησε πλουσίως τὸν πνευματικὸν κόσμον τοῦ αἰῶνος Δύσεως. Ἐπειτα ὁ F. Kafka (†1924) εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ αἰῶνος μας παρορμήσασεν τὸν ἄνθρωπον νὰ συνθλίβεται ἀπὸ τὰς δυνάμεις τοῦ διωγμοῦ καὶ τῆς

χῆς μιᾶς σκοτεινῆς καὶ ὠργανωμένης κυριαρχίας. Αἱ διέξοδοι ἔκλεισαν καὶ ἐλπίδες ἐνεκρώθησαν.

Ἐπὶ τοῦ σημείου αὐτοῦ ἐπιβάλλεται νὰ γίνῃ μία κατὰ παρέκβασιν παρατήρησις. Συχνὰ μερικοὶ διανοούμενοι, διαποτισμένοι ἴσως μὲ δημογραφικὸν πνεῦμα, ἐπισημαίνουν μὲ ἐπιμονὴν τὴν ἀποψιν περὶ τοῦ ὅτι οἱ ἐν λόγῳ συγγραφεῖς ἢ καὶ ἄλλοι παρόμοιοι δὲν ἤμποροῦν νὰ ἐκφράζουν θεῖς καὶ ἀντικειμενικὰς ἀπόψεις, διότι ὑπῆρξαν ψυχικῶς ἄρρωστοι. Ἄλλοι ποίαν λογικὴν οἱ κατὰ τὰ φυσικὰ μέτρα ὑγιεῖς ἐκφράζουσιν τὴν ἀλήθειαν καὶ οἱ ἄρρωστοι; Μήπως κάθε ἀσθένεια δὲν ὑποβόσκει καὶ δὲν ὑφίσταται δυνάμει πάντοτε εἰς τὸν ἀνθρώπινον καὶ τὸν κοινωνικὸν ὀργανισμόν; Εἶναι δὲ ἀπὸ δειγμένον ὅτι ἡ ἀσθένεια εἰς τὰς περιπτώσεις, λόγου χάριν, τῶν τριῶν ἐν τῇ συγγραφῇ ὥξυνε τὴν δημιουργικότητά των εἰς τὸν χῶρον τῆς πνευματικῆς ζωῆς καὶ τὸ κυριώτερον ἀπῆλλαξεν αὐτοὺς ἐκ τοῦ ὑποκριτικοῦ τρόπου εἰς τὸν ὁποῖον ὑπόκεινται κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον οἱ ὑγιεῖς καὶ οἱ ζῴντες εἰς τὴν ἀσφάλειαν ἀνθρώποι. Ἄλλωστε οὔτε αὐτὸς ὁ Kafka ἠρνήθη τὴν πραγματικότητα, ὑπῆρξε δὲ ὁ πλέον φλογερὸς νοσταλγὸς τῆς. Οὔτε πρὸς εἰς θέσπισιν κανόνων ἢ εἰς ὀριστικὰς διαγνώσεις ἐπεσήμανε τὴν κακὴν ἐκρηκτικὴν ἐκείνην ἐστίαν ποὺ ἀπειλεῖ τὴν ἀνθρωπότητα. Μήπως, ἀντιθέτως πρὸς ὅ,τι ὑποστηρίζεται, οἱ ὑγιεῖς μὲ τὴν ἐπικίνδυνον αἰσιοδοξίαν τους ἢ τὴν ὑποκριτικὴν συμπεριφορὰν καὶ τὴν φυσικὴν σκληρότητα εἶναι ὀλιγώτερον ἀντικειμενικοί⁴; Πάντως δὲν ἤμποροῦμεν νὰ δώσωμεν θετικὴν ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἐρωτήματος ἀπάντησιν.

4. Πέραν τῶν νεωτέρων ἐπιστημονικῶν ἀπόψεων περὶ τῶν αἰτίων τοῦ κακοῦ, ἢ ἀνθρωπίνῃ ψυχοτροπία, ἢ θρησκευτικότητος καὶ ὁ φιλοσοφικὸς χάσμος ἔχουν πάντοτε τὴν πρώτην θέσιν εἰς τὴν θεώρησιν τοῦ κακοῦ ἀπὸ καὶ ἐντὸς τοῦ κόσμου τῶν ἐπιστημονικῶν κατακτῆσεων. Ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τῆς θρησκευτικῆς ζωῆς καὶ τῶν ὑποτυπωδῶν τρόπων τοῦ φιλοσοφικῶς σκέπτεσθαι μέχρι σήμερον τὸ κακὸν ἀντιμετωπίζεται καὶ ἀξιολογεῖται συμφώνως πρὸς τὰς ἀντιλήψεις περὶ τοῦ κοσμοειδώλου καὶ τῆς δομῆς τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάστατος. Ἡ θεώρησις δηλ. τοῦ κακοῦ δὲν εἶναι δυνατὴ χωρὶς τὴν συνάρτησιν αὐτῆς πρὸς τὴν κοσμολογίαν καὶ τὴν ἀνθρωπολογίαν.

Ἡ μαγεία εἶναι φαινόμενον τῆς ψυχοτροπίας ποὺ ἐπιζητεῖ τὴν ἀμείνων καὶ ἐνστιγματικὴν ἐρμηνείαν καὶ ἀντιμετώπισιν τοῦ κακοῦ. Αἱ ρίζαι αὐτῆς ἢ ἀκμὴ τῆς, φυσικῶς τῷ λόγῳ, συμπέπτουν πρὸς τὰ ἀρχέγονα καὶ πρωτόγονα

στάδια τῆς κοινωνικῆς ζωῆς. Πάντως εἶναι σφάλμα νὰ πιστεύωμεν ὅτι ἡ μαγεία δὲν ἔχει θέσιν ἢ δὲν ἠμπορεῖ νὰ ἀκμάσῃ ἐντὸς ἐνὸς κόσμου, ὅπου ὁ ἰδικός μας, ὅπου ἐπικρατεῖ κυριαρχικῶς ἡ τεχνολογία. Ἄλλωστε τὰ ἴδια χρονὰ παραδείγματα καὶ οἱ σύγχρονοι τρόποι ἀναβιώσεως μαγικῶν φαινομένων ἀποτελοῦν ἱκανὰ τεκμήρια.

Βασικὴ προϋπόθεσις τῆς μαγείας εἶναι ἡ ἀντίληψις περὶ τοῦ ἐνιαίου πραγματικότητος, ὑλικῆς συστάσεως καὶ ὑφῆς. Ἡ ἀντίληψις αὕτη εἶναι ἡ ὑλιστικὸς μονισμός, ὅχι μὲ τὴν ἐπιστημονικὴν ἔννοιαν. Ἡ ἐνιαία πραγματικότης εἶναι ἀνεξιχνίαστος εἰς πολλὰ σημεῖα, ἀλλὰ ἐπικρατεῖ τὴν πεποίθησιν ὅτι τὰ πάντα λειτουργοῦν μὲ μηχανικὴν διαδικασίαν. Τὸ δὲ χαρακτηριστικὸν τοῦ ὑλιστικοῦ αὐτοῦ μονισμοῦ εἶναι ἡ ἀπουσία προσώπου καὶ αὐτονομίας. Καὶ ὁ ἄνθρωπος μὲ τὰς συνολικὰς του ἐκδηλώσεις ἀποτελεῖ ἕνα ἄντικτυπον τῆς πολυπλόκου μηχανικῆς διαδικασίας τῆς ἐνιαίας πραγματικότητος τοῦ κόσμου καὶ τῆς ζωῆς. Ἐλεύθερον πρόσωπον, αὐτονομία αὐτοῦ καὶ γενναίαν ἐλευθερίαν τοῦ πνεύματος δὲν ἠμποροῦν νὰ νοηθοῦν παρά ὡς λειτουργοῦν μίαν πολυπλόκου ὑφῆς τῆς πραγματικότητος. Ἡ ἔννοια τῆς ψυχῆς ἢ τοῦ πνεύματος δὲν εἶναι ἄγνωστος, ἀλλὰ ἡ ψυχικὴ ἢ πνευματικὴ πραγματικότης φαίνεται ἀρρήκτως μὲ τὸν σύνολον κόσμον, ζωοποιούσα καὶ κινούσα. Μὲ ἄλλα λόγια, ὁ κόσμος τῆς μαγείας τρέφεται καὶ ἀνδρώνεται ἐντὸς τοῦ πνεύματος τοῦ ἀνιμισμοῦ.

Τὸ καλὸν καὶ τὸ κακὸν ἐπιζητοῦνται μὲ μαγικὰς πράξεις. Διὰ τῶν πράξεων αὐτῶν ἐπιδιώκεται ἡ ἐκμαίεσις εὐνοϊκῶν δυνάμεων, ἡ καταπολέμησις τῶν κακῶν καὶ ἡ ἔνταξις τοῦ ἀνθρώπου κατὰ θετικὴν φορὰν εἰς τὸν λειτουργικὸν μηχανισμόν τῆς ἐνιαίας πραγματικότητος. Ἡ μαγεία ἐπιτελεῖ τὰς πράξεις αὐτὰς μὲ μηχανικὰς διαδικασίας καὶ μὲ τὴν μίμησιν κυρίως φυσικῶν φαινομένων. Ὁ μάγος γνωρίζει τὴν φυσικὴν νομοτέλειαν, τὰ μυστικὰ τῆς πραγματικότητος καὶ διὰ τῶν μηχανικῶν καὶ σκηνοθετουμένων πράξεων ἐπιτελεῖ καὶ χάνει τὴν ἐκμαίωσιν τῶν εὐνοϊκῶν προϋποθέσεων καὶ δυνάμεων. Ἐτσι εἰσέρχεται ὁμοιώματα τοῦ ἐχθροῦ, σκηνοθετεῖται ἡ ἡττα τῶν ἀντιπάλων, ροῦ νερὸ ἀπὸ ὑψηλὰ δένδρα διὰ τὴν πρόκλησιν βροχῆς καὶ γενικῶς ἐπιδιώκεται ἡ προκύψῃ ἀποτέλεσμα διὰ μέσου τῆς δημιουργίας ἐνὸς «ὁμοιώματος».

Εἶναι δὲ ἀληθές ὅτι ἡ μαγικὴ ψυχοτροπία ἐπιβιώνει καὶ εἰς ἀνωτέρω φάσιν ζωῆς τῶν προηγμένων τρόπων κοινωνικῆς συμπεριφορᾶς μαζί μὲ τὸν πρῶτον πρωτογόνους συνηθείας. Βεβαίως, ἡ μαγεία εἶναι πολύπλοκον καὶ σκ

φῆς πού ἀναπτύσσεται συμφώνως πρὸς τοὺς νόμους τῆς συνόλου ζωῆς, ἄνθρωπος πρέπει νὰ γνωρίσῃ τὴν θέσιν του εἰς τὸ ἐξελικτικὸν γίγνεσθαι βαδίσῃ τὸν δρόμον πού ὑπαγορεύει ἡ νομοτέλεια. "Ὅλα αὐτὰ, ἐνῶ εἶναι τισμένα με μαγικὰς δοξασίας, ὅπωςδῆποτε ἀποτελοῦν ριζικὴν ἐξέλιξιν γικοῦ τρόπου σκέψεως καὶ ζωῆς.

Ἐπιπλέον ὁ μυστικισμὸς ἀποτελεῖ μίαν ἄλλην μορφήν ζωῆς πού ἐπιδιώκει τιμετώπισιν τῶν μηδενιστικῶν δυνάμεων τοῦ κακοῦ. Ἡ μαγεία δὲν ἐνερᾶς καὶ γνησίας τάσεις πρὸς τὴν μυστικὴν ζωὴν. Διότι ὁ μυστικισμὸς ζωὴ καὶ στοχασμὸς ἐνίοτε, ἐκδηλώνεται εἰς διαρχικὰ καὶ εἰς μονιστικὰ ματα. Ὄταν δὲ ὑφίσταται μονισμὸς, δὲν ἐπικρατεῖ ὁ ὑλιστικὸς χαρακτὴρ ἀλλὰ ὁ πνευματικὸς. Ὁ μυστικισμὸς ἀποτελεῖ κατ' ἀρχὴν ἄρσιν μιᾶς ἀπόστασεως καὶ ταύτισιν ἢ ἔνωσιν ἑνὸς προσώπου με ἓνα ἀπόλυτον προσωπικὸν πρόσωπον πνεῦμα. Ἡ ἄρσις αὐτὴ καὶ ἡ ταύτισις ἢ ἡ ἔνωσις ἀποτελεῖ τὰ βασικὰ χαρακτηριστικὰ τῆς μυστικῆς ζωῆς. Μετὰ τὴν κίνησιν αὐτὴν κλειόμεναι τὸ κακὸν ὡς μηδενιστικὴ δύναμις. Ἔτσι τὸ πρόσωπον δὲν ἀπὸ τῆς ἔνωσεως ἢ δὲν τυραννεῖται ἀπὸ τὸν ἐκμηδενισμόν, διότι εὕρισκει τὴν πηγὴν του, ὁποῖαν ἐπιστρέφει με πολλὴν ἀγαλλίασιν.

Ἐπιπλέον ὑπάρχουν πολλαὶ μορφαὶ μυστικισμοῦ, ἐνῶ κατὰ βάσιν ὅλαι δὲ τὸν δρόμον αὐτὸν τῆς ἀρσεως τῶν ἀποστάσεων ἢ τῶν ἐμποδίων καὶ ταύτισεως ἢ ἐνώσεως τοῦ προσώπου πρὸς τὸ ἀπόλυτον πνεῦμα. Ἀναλόγως τῆς κοσμολογίας καὶ τῆς ἀνθρωπολογίας παρατηρεῖται διαφορὰ εἰς τὰς ἀποστάσεις περὶ τοῦ περιεχομένου τῆς μυστικῆς ζωῆς. Διὰ τοῦτο διαφέρουν οἱ μυστικισμοὶ οἱ πλατωνικὸς, ὁ νεοπλατωνικὸς, ὁ χριστιανικὸς καὶ ὁ Ἰνδικὸς μυστικισμοί. Δὲν εἶναι ὀρθὴ ἡ ἄποψις, κατὰ τὴν ὁποῖαν ὁ μυστικισμὸς ἀναφέεται μετὰ τὰ μονιστικὰ συστήματα, ἐνῶ ἐξαφανίζεται ὅπου ἐπικρατεῖ ἡ διαρχία. Ἐπιπλέον δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἰσχυρισθῇ κανεὶς ὅτι ὁ μυστικισμὸς προϋποθέτει μίαν ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς πραγματικότητος, ὅχι βεβαίως ἀπαραιτήτως ὄντολογικὴν, ἀλλὰ ἠθικὴν. Καὶ ἐν τῇ ἐπιπλέον ἀπόστασει ἀπὸ τῆς πραγματικότητος, πρέπει κατ' ἀρχὴν νὰ ὑφίσταται ἡ ἀπόστασις ἀπὸ τοῦ ἀτομικοῦ καὶ τοῦ ἀπολύτου πνεύματος. Εἰς τὸν Βραχμανισμόν καὶ τὸν Βουδδισμόν, λόγου χάριν, ὅπου ἐπικρατεῖ ὁ μονισμὸς, ἡ διδασκαλία περὶ τῆς ἀπόστασεως ἢ ἐξαφανίσεως τοῦ ἀτομικοῦ στοιχείου εἰς τὴν ἐνιαίαν θάλασσαν τῆς ζωῆς ἢ τῆς πραγματικότητος λαμβάνει ὑπ' ὄψιν τῆς ὡς βάσιν τὴν διάκρισιν τοῦ ἀτομικοῦ καὶ γενικοῦ μετὰ ἠθικὴν ἔννοιαν, φυσικῶς τῶν λόγων. Ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς πραγματικότητος ὑπὸ τὴν ἠθικὴν ἀπόστασιν εἰς τὸν Πλατωνισμόν, λόγου χάριν.

τῶν ἰδεῶν εἶναι τόσον ὀργανική, ὥστε ἡ ἔλξις ποῦ ἀσκοῦν αἱ ἰδέαι ἐπ' αὐτῇ δημιουργῆ μεγάλην ἐξάρτησιν καὶ τελικῶς ἡ ἀπόλυτος αὐτονομία νὰ καθίεται κατὰ τινὰ τρόπον σχετική. Τοῦτο, ὡς ἐσημειώθη, κατεδείχθη εἰς τὸν πλατωνισμόν, ὁ ὁποῖος ἔχει μᾶλλον μονιστικὸν χαρακτῆρα. Ἡ σχετικὴ αὐτονομία, μετὰ τὴν ἄρσιν τῶν ἀποστάσεων καὶ τῶν ἐμποδίων καὶ τὴν ἐν πρὸς τὸ ἀπόλυτον πνεῦμα, ἢ διατηρεῖται (ἢ περίπτωσις τοῦ χριστιανικοῦ μυστικισμοῦ) ἢ ἐξαφανίζεται τελείως (ἢ περίπτωσις τοῦ Νιρβάνα τῆς βουδδιστικῆς φιλοσοφίας).

Ἐκεῖνο ποῦ προέχει ἐν προκειμένῳ εἶναι ἡ διαφοροποίησις τῶν ἀντιλήψεων περὶ τῆς ἐστίας καὶ τῆς φύσεως τοῦ κακοῦ, ὡς προβάλλεται αὐτῇ ἐκαστον σύστημα. Ἡ ἐντόπισις τοῦ κακοῦ εἰς τὴν ὕλην κατὰ τὸν Πλατωνισμόν λόγου χάριν, σημαίνει διαρχίαν, ἐνῶ ἡ ἐντόπισις τοῦ κακοῦ εἰς τὴν διαστρέφασιν τοῦ πνεύματος κατὰ τὸν Χριστιανισμόν σημαίνει μονισμόν. Ἐτσι ἔχομεν διαφορετικὴν κοσμολογίαν καὶ ἀνθρωπολογίαν εἰς τὰς δύο περιοχὰς καὶ διὰ τὴν διαφορετικὴν ἀντίληψιν περὶ ἀπολυτρώσεως ἐκ τοῦ κακοῦ καὶ περὶ τῆς μυστικῆς ζωῆς τοῦ προσώπου κατὰ τὴν ἐνωσιν τοῦ πρὸς τὸ ἀπόλυτον πνεῦμα. Ὁ βουδδιστικὸς μυστικισμὸς ὅμως παρ' ὅλον ὅτι προϋποθέτει μονιστικὸν σύστημα, εἶναι διάφορος τοῦ χριστιανικοῦ, διότι ἡ κοσμολογία καὶ ἡ ἀνθρωπολογία εἰς αὐτὸν ἐπιβάλλουν διαφορετικὴν ἀντίληψιν περὶ κακοῦ· τοῦτο νοσηρὸς ὡς ἀπόσπασις τοῦ ἀτομικοῦ στοιχείου ἀπὸ τὸ ἀπόλυτον μὲ τὴν ἐπιθυμίαν ἐκ τῆς ζωῆς. Διὰ τῆς μυστικῆς ὅμως ζωῆς ἐξαφανίζεται ἢ σβῆνει τὸ ἀτομικὸν στοιχεῖον εἰς τὴν θάλασσαν τῆς ἐνιαίας πραγματικότητος ὡς μία σταγὴν ὕδατος ἐν ὕδατι.

Πάντως ἡ μυστικὴ ζωὴ ἀμβλύνεται ἢ ἐξαφανίζεται, ὅπου αὐτονομία καὶ ἐξάιρεται κυριαρχικῶς ὁ ἀνθρώπινος λόγος, ἐνῶ συνάμα ἀπαραιτήτως ἀπὸ τὴν κοσμολογίαν καὶ ἡ ἀνθρωπολογία δὲν ἐπιβάλλουν ἀποστάσεις καὶ ἐμπόδια μὲν ἀπὸ τοῦ προσώπου καὶ μιᾶς ἄλλης ἀπολύτου πραγματικότητος. Τὸ κακὸν πρὸς τὸ ἐντοπίζεται εἰς περιωρισμένα φυσικὰ καὶ ἠθικὰ πλαίσια. Δὲν ὑφίσταται ἡ μὴ εἶναι ἀπόστασις τοῦ προσώπου ἐν σχέσει πρὸς ὑπερβατικὴν πραγματικότητα ἢ ὁποῖα εἶναι δυνατὸν καὶ νὰ ἀπορρίπτεται. Ἐν πάσῃ περιπτώσει πρέπει νὰ ἐπινοηθῆ ὅτι ἡ αὐτονομία τοῦ λόγου ἢ τοῦ προσώπου ἀποτελεῖ σπουδαίαν κατάκτησιν τοῦ ἑλληνικοῦ τρόπου σκέψεως καὶ γενικώτερον κατάκτησιν τῆς ζωῆς. Ἐπειδὴ ὁ Χριστιανισμὸς ἀρνεῖται τὴν κατάκτησιν αὐτήν. Ἀλλὰ εἰς τὸν Χριστιανισμόν πολὺ περισσότερον ἀπὸ ὅ,τι συνέβαινεν εἰς ὠρισμένας τάσεις τοῦ ἑλληνισμοῦ.

χει καταθλιπτικῶς, ἀλλὰ ἀποτελεῖ ἐνίσχυσιν εἰς τὴν δραματικὴν πορείαν ἀνθρώπου. Δὲν ἔμπορεῖ νὰ νοηθῆ ὁ ἄνθρωπος χωρὶς τὴν αὐτονομίαν αὐτῆ προσώπου οὔτε καὶ νὰ ἀντιμετωπίσῃ τὸ κακὸν ἀποτελεσματικῶς, μὲ κ στόχον δηλ. τὴν περιφρούρησιν τῆς προσωπικῆς αὐτονομίας καὶ δημιουργητος. Διὰ τοῦτο ὁ πολὺς μυστικισμὸς ἔμπορεῖ νὰ νοθεύσῃ τὸ χριστιανικὸ πνεῦμα.

ΤΟ ΜΗΔΕΝ

1. Δημιουργία καὶ μηδέν

Ἡ συσχέτισις δημιουργίας καὶ μηδενός, ἐξ ὧν γνωρίζομεν, ἀπαντῶν εἰς τὴν χριστιανικὴν κοσμολογίαν. Εἶναι ἀρκετὰ γνωστὴ ἡ πρότασις πως τῆς σχολαστικῆς Δογματικῆς, κατὰ τὴν ὁποίαν τὰ πάντα ἐδημιουργήθη ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἐκ τοῦ μηδενός. Μία τοιαύτη παράστασις ἐλλεῖπει ἀπὸ τῆς κοσμολογίας, τὴν διδασκαλίαν τῶν μὴ χριστιανικῶν θρησκειῶν καὶ τὴν φιλοσοφίαν ἐκείνην ποὺ ἀντιμετωπίζει παρομοίως φύσεως προβλήματα. Ἡ ἔννοια τῆς δημιουργίας δηλ. εἰς τὰς ἀνωτέρω ἀντιλήψεις δὲν ταυτίζεται πρὸς τὴν ἀντικειμενικὴν ἔννοιαν, τὴν ὁποίαν ἔχει ὡς βάσιν ἡ χριστιανικὴ διδασκαλία. Ἀλλὰ ἡ σχολαστικὴ Δογματικὴ δὲν δίδει τὴν ἐνδεδειγμένην σπουδαιότητα εἰς τὸ βάθος τὰς συνεπειὰς τῆς διδασκαλίας περὶ τῆς δημιουργίας τοῦ κόσμου καὶ τοῦ ἀνθρώπου ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἐκ τοῦ μηδενός. Ἐν προκειμένῳ ἐπισημαίνονται μόνον τινά: 1) ἡ παντοδυναμία τοῦ Θεοῦ εἰς ἀπόλυτον βαθμὸν καὶ 2) ἡ ἀνάδυσις τοῦ κόσμου καὶ τῆς ζωῆς ἐκ τῆς ἀνυπαρξίας εἰς τὴν ὑπαρξιν διὰ τῆς παντοδυναμίας καὶ βουλήσεως τοῦ Θεοῦ. Τὸ μηδέν εἶναι ἡ ἀνυπαρξία, ἐνῶ ὁ Θεὸς ἡ πηγὴ τῆς πραγματικότητος καὶ κάθε δυνάμεως. Ἐν τούτοις πούθεν δὲν ἐπισημαίνεται ὑπὸ τῆς σχολαστικῆς Δογματικῆς μία ἐρμηνεία τῆς ἐννοίας τοῦ μηδενός. Ἐν τῆς ἀπλοϊκῆς παραστάσεως μέχρι τῶν πλέον ἐκτεπτυσμένων δογματικῶν παραστάσεων τὸ μηδέν ἀποτελεῖ ἄπλῶς τὴν ἀφετηρίαν, εἰς τὴν ὁποίαν δὲν ὑπάρχει «τίποτε» ἄλλο παρὰ μόνον ἡ παρουσία τῆς ζωογόνου καὶ παντοδυνάμου βουλήσεως τοῦ δημιουργοῦντος τὰ πάντα Θεοῦ. Ὀλόκληρος ἡ δημιουργία ἔχει αἰτίαν ἢ ὁποῖα εἶναι ὁ Θεός. Τοῦτο συμφωνεῖ πρὸς τὴν ἐκδήλωσιν κάθε ἀνθρώπου τῆς δημιουργίας ποὺ γίνεται διὰ μέσου μιᾶς αἰτίας, ἀλλὰ τὸ ριζικῶς νέον στοιχεῖον εἰς τὴν δημιουργίαν τοῦ Θεοῦ εἶναι ἡ ἀπουσία προϋπαρχούσης ὕλης.

Εἰς τὴν Ἁγίαν Γραφήν δὲν γίνεται εἰδικὸς καὶ ἐκτενὴς λόγος περὶ τῆς δημιουργίας ἐκ τοῦ μηδενός οὔτε ὑπάρχει τοιαύτη πρόθεσις πρὸς θεωρητικὴν πετυξιν τοῦ ἐν λόγῳ θέματος. Εἶναι δὲ προφανὴς ἡ δυσχέρεια, τὴν ὁποίαν ἀντιμετωπίζουν οἱ σχολαστικοὶ δογματολόγοι, ἀναζητοῦντες δύο ἢ τρία χαρα-

ριστικὰ χωρία ἐκ τῆς Ἀγίας Γραφῆς πρὸς στήριξιν τῆς διδασκαλίας. Ἀλλὰ ἡ δογματικὴ διδασκαλία τῆς ὀρθοδόξου παραδόσεως ἐστηρίχθη ἐπὶ τὸ σφαιρικώτερον ἐπὶ τοῦ πνεύματος τῆς Ἀγίας Γραφῆς. Τὸ δὲ πνεῦμα αὐτῆς ἐστὶν ἰσχυρὸν ἢ πειστικόν. Ἡ Ἀγία Γραφή μᾶς εἰσάγει εἰς ἓνα κόσμον ριζικῶς ἀπὸ τὰς συνήθειαις ἐμπειρίας καὶ ἀντιλήψεις μας. Ὑπάρχει ἀπόλυτος ἐξ ὀλοκλήρου τῆς δημιουργίας ἀπὸ τοῦ δημιουργοῦ καὶ ζωοδότου Θεοῦ. Ἐκ τῆς παρουσίας τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ κόσμῳ, ἡ ζωὴ καὶ οἱ φυσικοὶ νόμοι εὐρίσκονται εἰς τὰ χέρια τοῦ Θεοῦ. Ἡ περιγραφή ἑνὸς θαύματος, λόγου χάριν, γίνεται κατὰ τρόπον, μὲ τὸν ὁποῖον ἡ ἱστορικὴ περιγράφει μίαν μάχην ἢ ἓνα πολιτικὸν συμβάν. Ὁ Θεὸς ἐν τῇ παρουσίᾳ του ζωογονεῖ τὰ πάντα καὶ καταξιώνει «τὰ μὴ ὄντα ὡς ὄντα» καὶ ὡς ἡ δημιουργία καὶ ἡ ἀπολύτρωσις ἐξαρτῶνται ἀπολύτως ἐκ τῶν ἐν τῷ κυριάρχῳ Θεοῦ. Ἡ θνητότης, ἡ καταστροφή καὶ τὸ σκότος ἀποτελεῖ τὸν κόσμον τῆς φαντασίας καὶ τῶν εἰδώλων, ὁ ὁποῖος εὐρίσκεται μακρὰν τῆς παρουσίας τοῦ Θεοῦ. Ἡ ζωὴ, ἡ ἀρμονία καὶ τὸ φῶς εἶναι ὁ κόσμος τοῦ Θεοῦ. Ὁ δὲ δημιουργηθεὶς κόσμος κινδυνεύει νὰ ἐκμηδενισθῇ καὶ μόνον ἐν τῇ παρουσίᾳ τοῦ ζωοδότου Θεοῦ ἡμπορεῖ νὰ τὸν καταστήσῃ ἄφθαρτον. Αἱ πειρασμοὶ λοιπὸν αὐταὶ θεμελιώνουν τὴν διδασκαλίαν περὶ τῆς δημιουργίας ἀπὸ τοῦ Θεοῦ καὶ ἀπὸ τοῦ μηδενός. Ἡ δὲ διδασκαλία αὐτὴ ἀποτελεῖ ἐπίσης τὴν θεμελιώδη προϋπόθεσιν πρὸς ὀρθὴν θεώρησιν τοῦ προβλήματος τοῦ κακοῦ ὑπὸ τὸ πρίσμα τοῦ Χριστιανισμοῦ.

Ἐφ' ὅσον τὸ κακὸν πλήττει κυρίως τὸν ἄνθρωπον καὶ τὰ λοιπὰ δημιουργήματα, εἶναι φανερὸν ὅτι σχετίζεται πρὸς τὴν φύσιν τῆς δημιουργίας. Ἡ ζωὴ εἶναι ὁ παράγων τῆς καταστροφῆς τοῦ κακοῦ, τῆς ἐξαλείψεως τῆς κακότητος, τῆς παροχῆς ζωοποιῶν ἐνεργειῶν εἰς ὀλοκλήρον τὴν κτίσιν. Ἡ πηγὴ τοῦ φωτὸς ποὺ διαλύει τὸ σκότος. Ἡ Ἀγία Γραφή καὶ ἡ πατερικὴ θεολογία ἐν προκειμένῳ ἔχουν νὰ μᾶς προβάλουν πολλὰς παραστάσεις, ἀπὸ τῶν ὁποῦν τονίζουσι χαρακτηριστικῶς τὴν ἀλήθειαν αὐτήν. Ὁ Θεὸς, ἡ αἰτία τῆς δημιουργίας, δὲν εἶναι τὸ κακόν, ἀλλὰ ἡ πηγὴ κάθε πράγματος καὶ ὑπάρξεως. Ὁ κακὸν εἶναι ὁ ἐκμηδενισμὸς ἢ καλύτερον ὁ κίνδυνος ἐκμηδενισμοῦ κάθε πνευματικότητος. Κακὸν καὶ δημιουργικὴ ἐνέργεια ἀποτελοῦν δύο σαφῶς ἀκριβήτατα μενα στοιχεῖα. Ἡ δημιουργικὴ ἐνέργεια παράγει καὶ πλουτίζει κάθε πνευματικὴν ἀπόφασιν.

τικότητα, ἐνῶ τὸ κακὸν ἀποτελεῖ τὴν συνεχῆ ἀπειλὴν ἐκμηδενισμοῦ αὐτοῦ. Διὰ τοῦτο ὁ Θεὸς, ὡς αἰτία τοῦ κακοῦ, ἀποκλείεται ἐξ ὀλοκλήρου. Ἄπορτος ἢ διερεῦνησις τῆς φύσεως τῆς δημιουργίας, τῆς ὁποίας βασικὸν χαρακτηριστικὸν εἶναι ἢ ἐκ τοῦ μηδενὸς προέλευσις. Πρέπει λοιπὸν νὰ διευκρινισθῇ ἢ ἐκ τοῦ μηδενὸς διὰ μιᾶς ὀλοκληρωμένης ἐρμηνείας. "Ἄλλωστε ὡς κακὸν ἐννοεῖται ἢ τάσις τῆς δημιουργηθείσης πραγματικότητος πρὸς τὸν ἐκμηδενισμόν. Τὸ κακὸν δηλ. δὲν ἔμπορεῖ νὰ ἐρμηνευθῇ μόνον μετὰ ἠθικὰς κατηγορίας, συμπεριλαμβανόμενος πρὸς τὰς ὁποίας μία ἐλευθέρως κίνησις ἐπιλέγει πότε τὸν ἕνα καὶ πότε τὸν ἄλλον στόχον. Πρόκειται διὰ τὴν δημιουργηθεῖσαν πραγματικότητα ἢ ὁποῦν ἔχει ἐντὸς τῆς τὰ σπέρματα τοῦ αὐτοεκμηδενισμοῦ. Ἡ αὐτοζωὴ εἶναι ἀποκλειστικὸν προσὸν τοῦ Θεοῦ, ἐνῶ ὁ αὐτοεκμηδενισμὸς τὸ κύριον χαρακτηριστικὸν τῆς δημιουργίας. Ὑπὸ τὸ πρίσμα λοιπὸν τοῦ Χριστιανισμοῦ τὸ ἄπορτος τῆς ἐλευθερίας δὲν ἔμπορεῖ νὰ ἐξετασθῇ ἀπομεμονωμένον, ἀλλὰ ἐν σχέσει πρὸς τὴν δημιουργίαν τοῦ κόσμου καὶ τῆς ζωῆς ἐκ τοῦ μηδενός.

Ἐξ ἄλλου ἢ ἐρμηνεία τοῦ μηδενός ὑπὸ τὸ πρίσμα τῆς Ἀγίας Γραφῆς τῆς πατερικῆς θεολογίας ἀντιμετωπίζει ἀναποφεύκτως τὰς λοιπὰς θρησκευτικὰς καὶ φιλοσοφικὰς ἀπόψεις. Ἡ σύγκρισις ἢ ἡ σύγκρουσις τῶν ἀπόψεων αὐτῶν δὲν πρέπει νὰ γίνεται διὰ λόγους ἀπολογητικούς, ἀλλὰ διὰ τὸν λόγον ἢ χριστιανικὴ διδασκαλία καὶ αἱ λοιπαὶ ἀντιλήψεις τοῦ θρησκευτικοῦ καὶ φιλοσοφικοῦ περιβάλλοντος δὲν νοοῦνται ἐντὸς στεγανῶν περιοχῶν. Ἡ σύγκρουσις συντελεῖται τὸ πρῶτον εἰς τὴν ζωὴν. "Ἐτσι μόνον μία ὀλοκληρωμένη ἐξέτασις τοῦ προβλήματος ἔμπορεῖ νὰ παράσχη καὶ ἰκανοποιητικὴν ἐρμηνείαν ὑπὸ τὸ πρίσμα τοῦ Χριστιανισμοῦ.

Ἡ συνήθης ἐμπειρία, διαμορφωμένη ἀπὸ τὰ ἀριθμητικὰ δεδομένα, ὡς δὲν θεωρεῖ τὴν ἀπουσίαν πράγματος ἢ πραγμάτων. Ἡ παράστασις αὕτη εἶναι ἀρκετὰ σαφὴς καὶ δὲν δημιουργεῖ καμμίαν προβληματικὴν. Ἡ δημιουργία ὡς ἐκ τοῦ μηδενός, κατὰ τὴν χριστιανικὴν κοσμολογίαν, δὲν πρέπει νὰ ἐκφρασθῇ καὶ νὰ ἐρμηνευθῇ, κατὰ τὰς παραστάσεις τῆς ἀριθμητικῆς, ἀφελῶς ὡς ἐργεῖα τοῦ Θεοῦ, ἢ ὁποῖα ἔφερον εἰς τὴν ὑπαρξίν πράγματα ποὺ προηγουμένως ἀπουσίαζαν. Ὁ περιορισμὸς μιᾶς τοιαύτης ἐρμηνείας μόνον εἰς τὴν ἀπλοότητα αὐτὴν παράστασιν στενεύει τὸ χριστιανικὸν πνεῦμα καὶ δημιουργεῖ δυσπιστίαν εἰς τὴν περαιτέρω θεολογικὴν ἐπεξεργασίαν τῆς διδασκαλίας περὶ τῆς δημιουργίας ἐκ τοῦ μηδενός. Διότι τὸ μηδὲν ἀποτελεῖ τὴν κεντρικὴν καὶ βασικὴν

μηδενός ἤμπορεῖ νὰ δημιουργηθῆ πραγματικότης καὶ ἐκ τῆς πραγματικότητος νὰ προκύψῃ τὸ μηδέν, ἤτοι ὁ ἐκμηδενισμὸς τῆς. Κατὰ τὴν ἐλληνικὴν σοφίαν, λόγου χάριν, ἡ συνύπαρξις μηδενός καὶ πραγματικότητος, ὑπὸ νωτέρω ἔννοιαν, εἶναι ἀδιανόητος κατὰ πάντα. Τίποτε δὲν ἤμπορεῖ νὰ προκύψῃ ἀπὸ τὸ μηδέν καὶ καμμία πραγματικότης δὲν ἤμπορεῖ νὰ καταλήξῃ εἰς τὸ μηδέν³. Ἡ ἱεραρχία, ὁ μονισμὸς καὶ ἡ διαρχία εἰς τὴν θρησκευτικὴν καὶ φιλοσοφικὴν σκέψιν τῶν Ἑλλήνων ἐρμηνεύονται ὀρθῶς μόνον βάσει τῆς προϋποθέσεως αὐτῆς περὶ τοῦ ἀδυνατοῦ συνυπάρξεως μηδενός καὶ πραγματικότητος. Ἐν προκειμένῳ διαφαίνεται σαφῶς ἡ ἄρνησις τῆς δημιουργίας ἐκ τοῦ μηδενός⁴. Ἡ σύνολος πραγματικότης συλλαμβάνεται καὶ κατανοεῖται

3. Μία βαθυτέρα ἐρμηνεία τῆς ἐλληνικῆς φιλοσοφίας εἰς ὅλους τοὺς ἐκπροσώπων ἐπιχειρουμένη ὑπὸ τῶν ὑπαρξιστῶν φιλοσόφων, δίδει τὴν ἐντύπωσιν ὅτι ὁ ἐλληνικὸς φιλόσοφος θέτει τὸ πρόβλημα τοῦ ὄντος ἐν σχέσει πρὸς τὸ μηδέν. Τοῦτο εἶναι ἀληθές εἰς ὅ,τι ἀπὸ τῆς ὑπαρξιακῆς διάστασιν αὐτοῦ τοῦ λόγου. Ἐν τούτοις τὸ ὄν δὲν παρουσιάζεται ὡς ἀπὸ τοῦ μηδενός, ἀλλὰ ὡς φανέρωσις καὶ νίκη κατὰ τῆς ἀφανείας καὶ τοῦ σκότους. Παρὰ τὰ δὲν πρέπει νὰ λησμονῆ κανεὶς ὅτι ἡ ἐρμηνεία τῆς ἐλληνικῆς φιλοσοφίας, τὴν ὁποίαν χειροῦν οἱ ὑπαρξισταὶ φιλόσοφοι, συντελεῖται ὅπωςδήποτε μὲ χριστιανικὰς παραστάσεις. Ὁ Heidegger, λόγου χάριν, δὲν θὰ ἐδέχετο μίαν τοιαύτην ἀποψιν, ἀλλὰ ἡ φιλοσοφία κατανοεῖται περισσότερον μὲ χριστιανικὰς καὶ ὄχι τόσο μὲ ἐλληνικὰς προϋποθέσεις. Χρήστου Μαλεβίτση, *Ἡ φιλοσοφία τοῦ Χάϊντεγκερ*, Ἀθήνα 1974, σ. 37 - 38.

4. Ὁ Τίμαιος τοῦ Πλάτωνος, ὁ ὁποῖος κατὰ τινὰ τρόπον ἀποτελεῖ ἐγκυκλίον ὅλων τῶν γνώσεων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, εἶναι χαρακτηριστικὸς διὰ τὴν διήγησιν τῆς δημιουργίας τοῦ κόσμου. Ὁ κόσμος συνεστήθη ἀπὸ τὴν ἀνάγκην καὶ τὸν νοῦν. Τὰ στοιχεῖα, ἤτοι τὸ πῦρ, τὸ ὕδωρ, ὁ ἀήρ καὶ ἡ γῆ (τὰ ριζώματα κατὰ τὴν φιλοσοφίαν πεδοκλέους), δὲν ἔχουν ἱστορίαν γενέσεως, ὑφίστανται δὲ ἐξ ἑαυτῶν ὡς ἀρχαί. Ὁ κόσμος εἶναι ἀγέννητος, ἀνώλεθρος, ἀμετάβλητος καὶ ἀκίνητος, ἐνῶ ὁ αἰσθητὸς εἶναι γεννητός, φθαρτός, μεταβλητός καὶ κινητός. Τὸ γεννητὸν δὲν εἶναι ὅ,τι γίνεται ἐκ τοῦ μηδενός, ἀλλὰ ὅ,τι κινεῖται. Ἐκ τῆς μίξεως νοητοῦ καὶ αἰσθητοῦ κόσμου εἰς τὸν χῶρον, ὁ οὐρανὸς εἶναι ὡς τροφός, ἐδημιουργήθη ὁ παρῶν κόσμος. Πουθενὰ δὲν γίνεται λόγος περὶ κτιστικῶν προελθόντων ἐκ τοῦ μηδενός ἀπὸ τὴν ζωογόνον καὶ συνεκτικὴν δύναμιν ἐνός ἐλευθερίου δημιουργοῦ, ὡς παρουσιάζει τὸ πρᾶγμα ἡ Ἁγία Γραφή. Βλ. ἐνδεικτικῶς ὠρισμένας παραστάσεις πᾶς τοῦ ἐν λόγῳ πλατωνικοῦ ἔργου. *Τίμ.* 48a: «Μεμιγμένη γὰρ οὖν ἡ τοῦδε τοῦ κόσμου οὐσία ἐκ τῶν στοιχείων ἐξ ἀνάγκης τε καὶ νοῦ συστάσεως ἐγεννήθη». 48bc: «Νῦν γὰρ οὐδεὶς πω γένεσιν τῶν μεμήνηκεν, ἀλλ' ὡς εἰδόσι, πῦρ δ' τί ποτε ἔστι καὶ ἕκαστον αὐτῶν, λέγομεν ἀρχαί, οὐκ εἰσὶν ἀρχαί, ἀλλ' ἐπιθέμενοι. στοιχεῖα τοῦ παντός. προσῆκον αὐτοῖς οὐδ' ἂν ὡς ἐν συλλαβῆς εἴδῃσι μόνον».

πρίσμα τῆς ἱεραρχίας ἢ τοῦ μονισμοῦ ἢ τῆς διαρχίας.

Κατὰ τὴν πρώτην ἢ σύνολος πραγματικότης τοῦ κόσμου καὶ τῆς ἰεραρχίας εἶναι μία ἄκαμπτos καὶ διηρθρωμένη κατὰ αὐστηρὰ καὶ ἀμετακίνητα τὰ γράμματα ἱεράρχησις ὄντων, δυνάμεων καὶ ἐξουσιῶν. Κάθε ὑπέρβασις ὁρίων καὶ τῶν περιγραμμάτων τῆς ἱεραρχημένης αὐτῆς πραγματικότητος τελεῖ παράβασιν νόμου καὶ ἐπιφέρει δυσαρμονίαν. Τὸ κακὸν ἐν προκειμένῳ τοπίζεται εἰς τὴν δυσαρμονίαν αὐτήν. Ἡ ἐννοια τῆς «ὑβρεως» εἰς τὴν ἐλλειπτικὴν τραγωδίαν ἔχει τὴν προέλευσιν ἀπὸ τὴν ἀντίληψιν αὐτὴν περὶ τῆς ἱεραρχημένης πραγματικότητος. Θεοί, ἡμίθεοι, ἥρωες, ἐκλεκτοὶ τῆς μοίρας, καὶ ἄνθρωποι, ἄνδρες, γυναῖκες καὶ δοῦλοι εὐρίσκονται ἐντὸς ὁρίων καὶ ἱεραρχημένων περιγραμμάτων. Κάθε ἀπόπειρα ἀνταρσίας καὶ διασαλεύσεως τῶν ὁρίων αὐτῶν προξενεῖ τὰ δεινὰ εἰς τὴν ἀνθρωπότητα ποῦ σημαίνουν τὴν καταστροφὴν τῆς ζωῆς καὶ τῆς εὐτυχίας τῶν ἀνθρώπων. Ποτὲ δὲν τίθεται τὸ ἐρώτημα περὶ τῆς προελεύσεως αὐτῆς τῆς ἱεραρχίας, ἀλλὰ μόνον ἐπισημαίνεται ὅτι ἐξετάζεται αὐτὴ ὡς πρὸς τὴν δομὴν καὶ τοὺς νόμους τῆς. Ἡ ἐξέτασις τῆς λειτουργικῆς τῆς διαρθρώσεως ἀρκεῖ διὰ τὴν ἐρμηνείαν τοῦ περιεχομένου τῆς ἱεραρχίας. Εἶναι ἀδύνατος ἡ ἐξέτασις τοῦ ἐρωτήματος περὶ τῆς προελεύσεως τῆς ἱεραρχίας αὐτῆς, διότι ἡ σκέψις ἀδυνατεῖ νὰ συλλάβῃ δημιουργίαν ἐκ τοῦ μὴ ὄντος. Ἡ πραγματικότης εἶναι «ἀδημιούργητος» καὶ ὑπόκειται εἰς μίαν ἀκαμπτὴν καὶ ἀφ' ἑαυτῆς ὑπάρχουσαν νομοτέλειαν. Ἡ κατανόησις τῆς πραγματικότητος διαμορφώνει ἀναλόγως καὶ τὴν ἠρωϊκὴν ἢ ἀξιοπρεπῆ στάσιν καὶ συμπεριφορὰν τοῦ ἀνθρώπου.

τόν, γεννητόν, πεφορημένον αἰεὶ, γιγνόμενόν τε ἐν τινι τόπῳ καὶ πάλιν ἐκεῖθεν ἀπολλύμενον δόξῃ μετ' αἰσθήσεως περιληπτόν· τρίτον δὲ αὐ γένος ὄν τὸ τῆς χώρας αἰεὶ, φθορὰν οὐ προερχόμενον, ἔδραν δὲ παρέχον ὅσα ἔχει γένεσιν πᾶσιν, αὐτὸ δὲ μετ' ἀναισθησίας ἀπτὸν λογιστὴν τινὶ νόθῳ, μόγις πιστόν, πρὸς δὲ δὴ καὶ ὄνειροπολοῦμεν βλέποντες καὶ φαμεν ἀναγκαῖον ἵνα ἡμεῖς ποῦ τὸ ὄν ἅπαν ἐν τινι τόπῳ καὶ κατέχον χώραν τινά, τὸ δὲ μήτ' ἐν γῆ μήτε ποῦ κατ' οὐρανὸν οὐδὲν εἶναι». 53b· «Καὶ τὸ μὲν δὴ πρὸ τούτου πάντα ταῦτ' ἔχειν ἀλόγως καὶ ἀμέτρητον ὅτε δ' ἐπεχειρεῖτο κοσμεῖσθαι τὸ πᾶν, πῦρ πρῶτον καὶ ὕδωρ καὶ γῆν καὶ ἀέρα, ἴχνη μὲν ἔχοντα αὐτῶν ἅττα, παντάπασι γε μὴν διακείμενα ὡσπερ εἰκὸς ἔχειν ἅπαν, ὅταν ἀπῆλθε ὁ Θεός, οὕτω δὴ τότε πεφυκότα ταῦτα πρῶτον διεσχηματίσατο εἶδεν τε καὶ ἀριθμοῖς». Πλάτωνος Χρήστου Ἀνδρούτσου, Ἡ ἀρχὴ τοῦ κακοῦ κατὰ Πλάτωνα, Ἀθῆναι 1899, σ. 22 κ. ἐ.
Ἐξ ἄλλου ἤδη πρὸ τοῦ Πλάτωνος ἡ φιλοσοφία τῶν Προσωκρατικῶν εἶχεν ἀποκλείσει

Κατὰ τὸν μονισμόν ἡ σύνολος πραγματικότης εἶναι ἓνα ἐνιαῖον γὰρ ὑπὸ ἀντιθετικὰς καὶ κυκλικὰς περιφοράς. Ζωὴ καὶ θάνατος, χαρὰ καὶ πῶς καὶ σκότος ἀποτελοῦν μίαν καὶ τὴν αὐτὴν πραγματικότητα ὑπὸ διαφορετικὰς φάσεις, αἱ ὁποῖαι ἐκτυλίσσονται ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν ἀδηρίτου νομοθετοῦ. Ἐκ τῆς ζωῆς ὁ θάνατος καὶ ἐκ τοῦ θανάτου ἡ ζωὴ ὑπάρχει μίαν ἀέννητος ἐπανάληψις μιᾶς ἀνώλεθρου οὐσίας ποὺ συγκροτεῖ ὁλόκληρον τὴν πραγματικότητα. Οἱ Προσωκρατικοὶ φιλόσοφοι ὥρισαν ὥρισμένα στοιχεῖα, τὰ «ἀγέννητα» κατὰ τὸν Ἐμπεδοκλῆ, τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦν τὴν βασικὴν ὑπόδοκον ἐν λόγῳ ἀνακυκλήσεως τῶν φαινομένων. Πουθενὰ δὲν ὑπάρχει μηδὲν οὐργία ἐκ τοῦ μηδενός. Ἡ κίνησις τῶν στοιχείων ἠμπορεῖ νὰ νοῆται ἐν ἑνὶ χώρῳ, ὡς δέχονται οἱ ἀτομικοὶ φιλόσοφοι Λεύκιππος καὶ Δημόκριτος, ἀλλὰ ὁ χώρος οὗτος δὲν εἶναι γενεσιουργὸς αἰτία οὔτε ἀφετηρία πρὸς δημιουργίαν μιᾶς ὥρισμένης πραγματικότητος. Τὰ «ἀγέννητα» καὶ «ἀνώλεθρα» οὐ ποτὲ δὲν ἠμποροῦν νὰ ἐκμηδενισθοῦν. Τὸ κακόν, ἀπὸ τὴν ἀποψιν τῆς ἀλήθειας καὶ τῆς πίνης ζωῆς, εἶναι ἡ μὴ συμμόρφωσις εἰς τοὺς νόμους καὶ τὰς μεταστροφὰς τοῦ ἐνιαίου τούτου γίνεσθαι. Ἐξ ἄλλου κατὰ τὸν μονισμόν τῆς ἀρχαίας φιλοσοφίας ὁ ἄνθρωπος ἐντάσσεται ὡς τμῆμα ἐντὸς τῆς συνόλου ἐνιαίου πραγματικότητος. Ἡ μὴ συμμόρφωσις τοῦ ἀτομικοῦ λόγου πρὸς τὸν παγκόσμιον λόγον, ποὺ συγκροτεῖ καὶ συνέχει τὴν πραγματικότητα, ἀποτελεῖ τὴν μὴ ἁρμονίαν εἰς τὴν ἀνθρωπίνην ζωὴν. Ἡ ἀπομάκρυνσις λοιπὸν τοῦ ἀτομικοῦ λόγου ἀπὸ τὴν ἐνιαίαν ὑφὴν τῆς πραγματικότητος ὀδηγεῖ εἰς τὴν παρακράτισιν, ὅπου ἡ ζωὴ καθίσταται θλιβερά, πλήρης παθῶν καὶ πόνων. Μὲ ἄλλα λόγια, ἐπέρχεται ἁρμονία εἰς τὴν μηχανικὴν ἐνότητα τῶν ἐξαρτημάτων τοῦ φυσικοῦ καὶ τοῦ λογικοῦ στρώματος τῆς πραγματικότητος⁵. Ἡ ἀτομικότης καθ' ἑαυτὴν δὲν ἐπιφέρει τὸ κακόν, ἀλλὰ ἡ μηχανικὴ σχέσις αὐτῆς πρὸς τὸν παγκόσμιον λόγον. Ἄλλωστε κάθε τάξις τῆς ἀρχαίας φιλοσοφίας ἐξαίρει ζωηρῶς τὴν αὐτονομίαν τοῦ ἀτομικοῦ λόγου. Ἡ Ἰνδικὴ φιλοσοφία σχεδὸν εἰς τὸ σύνολόν της δέχεται τὸν μονισμόν, ἀλλὰ τὴν πουθενὰ δὲν διακρίνεται ἡ αὐτονομία καὶ ἡ μορφοποιὸς δύναμις τοῦ ἀτομικοῦ λόγου ὡς τοῦτο συμβαίνει εἰς ὅλας τὰς σχολὰς τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας. Ἡ ἀτομικότης, κατὰ τὴν Ἰνδικὴν φιλοσοφίαν, χάνεται ἐντὸς τῆς θαλάσσης τῆς πραγματικότητος⁶. Κατὰ τὸν μονισμόν δὲ αὐτὸν ἡ ἀνάδυσις κάθε ἀτομικοῦ λόγου εἰς τὴν πραγματικότητα εἶναι ἡ ἀνάδυσις τῆς ἀτομικότητος εἰς τὴν πραγματικότητα.

τος δημιουργεῖ τὸ πρόβλημα τοῦ κακοῦ. Οὐδεμία ἄλλη πηγὴ τοῦ κακοῦ σταταί. Ἡ κατὰ τὸν ἕκτον αἰῶνα, λόγου χάριν, διαμορφωθείσα φιλοσοφία Sāṃkhya (= ἀριθμός) ἐπισημαίνει μίαν ἄρρητον ἐνότητα τῶν αἰώνιων ἀθανάτων ψυχῶν πρὸς τὰ διάφορα ὑλικά στρώματα τῆς πραγματικότητος ὡς περιφορὰ κάθε ψυχῆς διὰ μέσου τῶν στρωμάτων αὐτῶν συντελεῖ εἰς τὴν λείωσιν αὐτῆς. Ἡ ὕλη δὲν εἶναι κακὸν οὔτε καὶ ἡ ψυχὴ. Τὸ κακὸν ἐκδηλῶν ὡς ἀποτυχημένη κίνησις τῆς ψυχῆς ἐντὸς τῶν ὑλικῶν στρωμάτων τῆς πραγματικότητος. Καὶ κατὰ τὰ συστήματα τοῦ μονισμοῦ λοιπὸν ὑπάρχει μία « δημιουργητός » καὶ ἀνώλεθρος πραγματικότης ποὺ μεταστοιχείωνεται, συμφερόμενη πρὸς τὰς κινήσεις ἐνὸς παιχνιδιοῦ, εἰς συνεχεῖς καὶ ἀπαύστους μορφάς. Ἡθενὰ δὲν διαφαίνεται ἕχνος ἀπὸ ἀντιλήψεις περὶ δημιουργίας ἐκ τοῦ μηδενός ὑπὸ τὸ πρίσμα τοῦ Χριστιανισμοῦ. Τὸ κακὸν ἐντοπίζεται εἰς τὰς ἀποτυχημένας κινήσεις αὐτοῦ τοῦ παιχνιδιοῦ.

Κατὰ τὴν διαρχίαν δίδεται διαφορετικὴ ἐρμηνεῖα τοῦ κακοῦ. Δύο διαφορετικαὶ ἢ καὶ ἀντίθετοι κατὰ πάντα πραγματικότητες ὑφίστανται ἀφ' ἑαυτῶν. Ἡ μία, ἡ ὁποία ἐντοπίζεται εἰς τὸν ὑλικὸν ἢ τὸν αἰσθητὸν χῶρον εἶναι ἡ κατώτερη ἢ ἡ χαμηλῆς ποιότητος πραγματικότης, κινουμένη ἀμορφως. Οἱ πλατωνικοὶ καὶ κυρίως οἱ νεοπλατωνικοὶ φιλόσοφοι τὴν ἀπλοῦν «μὴ ὄν», ἀλλὰ ἡ ἐννοια αὐτῆ τοῦ μὴ ὄντος δὲν ἔχει καμμίαν ὁμοιότητα μετὰ τὴν ἐννοίαν τοῦ μηδενός ὑπὸ τὸ πρίσμα τοῦ Χριστιανισμοῦ. Τὸ μὴ ὄν τοῦτο εἶναι «ἀδημιούργητον» καὶ διακρίνεται ἀπὸ τὸ ὄν, ποὺ εἶναι ἡ ἄλλη πραγματικότης, πνευματικὴ, νοητὴ, ὑψηλῆς ποιότητος, ἀκίνητος καὶ ὡραία, ἔχουσα ἀδύνατα δυνατότητα μορφοποιήσεως κάθε ὑλικῆς πραγματικότητος. Ἔτσι διακρίνεται ἡ ὕλη ἀπὸ τὸ πνεῦμα, τὸ σκότος ἀπὸ τὸ φῶς, τὸ μεταβλητὸν ἀπὸ τὸ αἰώνιον, τὸ γεννητὸν ἀπὸ τὸ ἀγέννητον.⁸ Τὸ σχῆμα τοῦτο τῶν ἀντιθέσεων παρουσιάζεται ἐν ἑκαστῶν σικῶς τὸ αὐτὸ εἰς ὅλα τὰ διαρχικὰ συστήματα, εἰς τὴν κοσμολογίαν καὶ τὴν ἀνθρωπολογίαν, ὑπὸ ποικιλίαν ὅμως μορφῶν καὶ θεωρήσεων. Διὰ τοῦτο εἶναι ἡ σκοτεινὴ διαρχία τοῦ Παρισισμοῦ καὶ ἄλλη ἢ «ραφιναρισμένη» μετὰ τὸν ἑλληνικὸν λόγον διαρχία τῆς πλατωνικῆς φιλοσοφίας.

ἡ γνῶσις τοῦ ἐνιαίου τῆς πραγματικότητος. Κάθε ψυχὴ ἐρωτᾶται, μόλις ἀφίχθῃ εἰς τὴν ἀλήθειαν: «Ποῖος εἶσαι;» Ἡ ὀρθὴ ἀπάντησις εἶναι: «Εἶμαι σύ». Ὁ γνωρίζων τὴν ἀπάντησιν ἔχει ἡμπορεῖ ἀνέτως νὰ διέλθῃ ἀπὸ τὴν σελήνην εἰς τὸν οὐρανόν. Ἄλλως μετὰ τὴν βροχὴν κατὰ

Ἐν προκειμένῳ τὸ κακὸν ἐντοπίζεται πάντοτε εἰς τὴν σχέσιν νητοῦ πρὸς τὸ ἀγέννητον, τοῦ σκοτεινοῦ πρὸς τὸ φωτεινόν. Καὶ τὰ δύο χεῖρα εἶναι «ἀδημιούργητα», ἀλλὰ πέραν τοῦ χαρακτηριστικοῦ αὐτοῦ, πῶς ἴδιον καὶ τοῦ μονισμού, ὑφίσταται μεταξὺ αὐτῶν τῶν δύο στοιχείων τῆς ἀσυμβίβαστος ἢ ἐχθρική σχέσις. Εἰς τὴν ἐχθρικήν δὲ αὐτὴν σχέσιν νοῦνται αἱ δυσαρμονίαι καὶ αἱ μορφαὶ τοῦ κακοῦ. Ἀλλὰ λόγῳ τοῦ «ἀδημιούργητου» τῶν στοιχείων αὐτῶν ἢ ψυχῆ ἢ ὁ νοῦς ἢ τὸ πνεῦμα, ποῦ ἀνήκει τὸ φωτεινὸν κόσμον, πρέπει ἀναγκαστικῶς νὰ προϋπάρχη καὶ νὰ κινῆται εἰς τὴν φορὰν τῶν ὕλικῶν στρωμάτων τῆς πραγματικότητος ἢ νὰ ἐπιδιώξῃ τὴν ἔνωσιν μὲ τὸν φωτεινόν, καθαρὸν καὶ ἀκίνητον κόσμον τῆς αἰωνιότητος. Ἐν τῇ ἐπιπέδῳ τῆς εἰς τὴν μετεμψύχωσιν ἢ τὴν μετενσάρκωσιν διαμορφώνεται ἀπὸ τῆς διδασκαλίας, ἢ ὅποια ἀπορρέει ἀναγκαστικῶς καὶ ἀβιάστως ἀπὸ τὴν ἀποστολὴν καὶ τὴν ἐπιπέδῳ τῆς διδασκαλίας περὶ τοῦ «ἀδημιούργητου» τῆς ὕλης καὶ τοῦ πνεύματος⁹. Ὁ Χριστὸς ἀρνεῖται κατηγορηματικῶς κάθε διδασκαλίαν περὶ προϋπάρξεως τῶν ὕλικῶν ἢ περὶ μετεμψυχώσεως, διότι θεμελιώνεται ἐπὶ τῆς διδασκαλίας περὶ δημιουργίας τοῦ κόσμου καὶ τῆς ζωῆς ἐκ τοῦ μηδενός¹⁰.

Τὰ συστήματα λοιπὸν τῆς ἱεραρχίας, τοῦ μονισμού καὶ τῆς διαρχίας, ὅσοι ἀναφέρονται πρὸς τὴν ἐννοίαν τῆς δημιουργίας καὶ τοῦ μηδενός, ἐπισημαίνουν τὴν ἀπαιτείαν 1) εἰς μίαν δυσαρμονίαν κατὰ τὰς σχέσεις τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὴν δὲ ἀκίνητην τάξιν τοῦ κόσμου, 2) εἰς τὰς μεταβολὰς τοῦ ἐνιαίου γίνεσθαι εἰς τὴν ἐχθρικήν σύγκρουσιν ὕλης καὶ πνεύματος. Παρ' ὅλας τὰς διαφοροποιήσεις, τὰ κοινὰ τῶν χαρακτηριστικῶν εἶναι τὸ κλειστὸν περίγραμμα τῆς πραγματικότητος καὶ ἡ κίνησις ἐνὸς αἰωνίου καὶ ἀκαταπαύστου γίνεσθαι ὑπὸ τὴν φῆν ἐνὸς παιχνιδιοῦ. Ἀποκλείεται κάθε ἀπειρος διάστασις ὑπὸ τὸ χρονοπρῶτον πρίσμα. Τὰ πάντα εἶναι κλειστὰ καὶ σχηματοποιημένα. Δὲν πρόκειται ὅσον διὰ τὸ κλειστὸν καὶ τὸ μυθικὸν κοσμοεἶδωλον τῆς ἀρχαιότητος, ἀλλὰ διὰ τὸν φωτεινὸν κόσμον τῆς θεότητος ἢ τῶν θεοτήτων. Τὸ θεῖον εἶναι ἀκίνητον, ἐντὸς περιγραμμάτων. Εἰς πᾶν σύστημα ἢ κίνησις καὶ ἡ μεταβολή, ἀλλὰ δειγμα φθορᾶς καὶ κατωτέρας ζωῆς, ἐνῶ ἡ ἡρεμία καὶ ἡ ἀκίνησις ἀπὸ τὰ βασικὰ γνωρίσματα τοῦ κόσμου τῆς τελειότητος¹¹.

9. Πάντως ἡ ἀντίληψις περὶ τῆς μετεμψυχώσεως ἢ τῆς μετενσάρκώσεως ἀναφέρεται ἐπὶ τὴν ἀποστολὴν καὶ τὴν ἐπιπέδῳ τῆς διδασκαλίας περὶ τοῦ «ἀδημιούργητου» τῆς ὕλης καὶ τοῦ πνεύματος.

Ἡ Ἀγία Γραφή καὶ ἡ πατερικὴ θεολογία παρουσιάζουν τελείως δι-
ρετικὴν ἄποψιν περὶ κακοῦ ἐν σχέσει πρὸς τὸν κόσμον καὶ τὸν ἄνθρωπον.
τὴν Ἀγίαν Γραφὴν ἡμπορεῖ κανεὶς νὰ ἐντοπίσῃ ἀνέτως ὅλα τὰ μυθικὰ καὶ
σκευτικὰ ἀρχέτυπα τῆς ἀρχαιότητος, ἀλλὰ ἐντὸς τῶν σχημάτων αὐτῶν
συγκροτοῦν κατὰ ἀναπότρεπτον ἀναγκαιότητα τὴν γλῶσσαν τοῦ ἀνθρώ-
που διακρίνεται ἐμφανῶς καὶ ἐπιβλητικῶς ἡ κυριαρχία μιᾶς ἀπείρου διαστάσε-
ως με ἐπίκεντρον τὰς ἐνεργείας τοῦ Θεοῦ, ἡ ὁποία θραύει τὰ ὅρια καὶ τὰ π-
περάσματα τοῦ κλειστοῦ καὶ μυθικοῦ κοσμοειδώλου. Ὁ κόσμος καὶ ἡ ζωὴ,
γίνεται δεκτὸν ὅτι εὐρίσκονται ὑπὸ τὴν ἄκαμπτον νομοτέλειαν, ἀποτελοῦν
ἀπὸ ἀμα μὲλη αὐτῆς τῆς κυριάρχου διαστάσεως πού νοεῖται ὡς ἓνας ζωντανὸς
ὄργανισμός. Φυσικὰ φαινόμενα, ἱστορικὰ συμβάντα, ἀθλιότητες καὶ ἀγριότη-
τες τῆς ζωῆς, ἱεραρχία δυνάμεων καὶ ἐξουσιῶν, καταχρήσεις αὐτῶν, ἀπανθρο-
πικαὶ καὶ πράξεις ἀγάπης, ἀνθρωποθυσίαι, ζωοθυσίαι, καὶ γενικῶς ὅλα τὰ μ-
υθικὰ σχήματα αἰωροῦνται καὶ φαίνονται διαλυόμενα ἢ ἀπορροφώμενα ἀπὸ
τὸν κόσμον τοῦ κυριάρχου Θεοῦ καὶ τῆς βασιλείας τῆς ἀγάπης. Τὰ πάντα ἡ-
συχάζονται νὰ ἐκμηδενισθοῦν καὶ ὡς φαίνονται στηριγμένα ἐπὶ μιᾶς νομοτελείας
ἀσφαλείας. Τελικῶς τὰ πάντα ἐξαρτῶνται ἐκ τοῦ ἀπείρου κόσμου τοῦ Θεοῦ.
Τὸ μυθικὸν κοσμοεἶδωλον φαίνεται νὰ τείνῃ πρὸς αὐτοδιάλυσιν καὶ νὰ κυρ-
τῆται ἐπὶ τὴν ἀπρόσιτον εἰς τὴν δόξαν καὶ τὴν λαμπρότητα Θεοῦ τῆς ἀγάπης. Τὸ
ὕπὴρξεν καὶ θὰ ὑπάρχουν χιλιάδες ἄνθρωποι, ἀπλοῖ καὶ διανοούμενοι, οἱ ὅ-
σοι παγιδευόμενοι εἰς τὸν μυθικὸν καὶ κλειστὸν κόσμον, πού τελικῶς εἶναι ὁ
ταθλιπτικὸς κόσμος τῶν εἰδώλων, ἐκλαμβάνουν τὸ περιεχόμενον τῆς Ἀ-
γίας Γραφῆς ὅμοιον κατ' οὐσίαν πρὸς τὰ μυθικὰ καὶ θρησκευτικὰ ἀρχέτυπα
ἀρχαιότητος, εἶναι γεγονός πού ἀποτελεῖ ἄλλο θέμα. Πάντως εἰς τοὺς πα-
τερικὴν θεολογίαν διακρίνεται ἐμφανέστερον ἢ πορεία τῆς χριστιανικῆς ζωῆς
ἡ ὁποία, μολονότι ἀσφυκτιᾷ φυλακισμένη ἐντὸς τοῦ κλειστοῦ καὶ μυθικοῦ
κοσμοειδώλου, θραύει τὰ ὅρια καὶ τὰ περιγράμματα τοῦ εἰδωλολατρικοῦ κόσμου
καὶ μετὰ δραματικὰς προόδους. Ἡ χριστιανικὴ ζωὴ καὶ ἡ ὀρθὴ θεώρησις αὐτῆς
δηλώνονται με ἐκρηκτικὰς δυνάμεις.

Ποία εἶναι ἡ πηγὴ τῶν ἐκρηκτικῶν αὐτῶν δυνάμεων; Ὁ δημιουργὸς
ὁσ καὶ συνάμα ἡ ἰδίᾳ ἡ ἐκ τοῦ μηδενὸς προελθοῦσα δημιουργία. Ἡ σύν-
πραγματικότης δὲν εἶναι «ἀδημιούργητος» καὶ ἔτσι δὲν ἐξηγεῖται με τὰς
δυνάμεις μιᾶς αἰωνίας ἀνακυκλήσεως καὶ μεταστοιχειώσεως. Προέρχεται ἐκ

μηδενός και τείνει ἢ πρὸς τὸ μηδὲν ἢ πρὸς τὴν συνεχῆ συγκράτησιν κομῆς μετὰ τὴν ἀναζήτησιν τῆς πηγῆς τῆς ζωῆς. Διανοίγεται μία διάστασις μετὰ ἀνεξιχνιάστου ἀβύσσου τοῦ μηδενός και τοῦ ἀπροσίτου Θεοῦ. Ἡ κίνησις καθίσταται προοδευτικὴ φορά πρὸς τὸν ἀπειρον δημιουργὸν και συνάμφορομικὴ πρὸς τὴν ἀβυσσον τοῦ μηδενός. Διότι τὸ μηδὲν δὲν εἶναι ἀδύνατον και ἀσύλληπτον. Βιώνεται τραγικῶς εἰς τὴν αὐτοεκμηδενιζομένην πρὸς τὴν ζωὴν. Ἐκ τοῦ μηδενός ἡ δημιουργία και ἐκ τῆς δημιουργίας τὸ μηδέν ὅτι εἰς τὴν τραγωδίαν τῆς προσωπικῆς ζωῆς βιώνεται ὁ κίνδυνος τοῦ μηδενισμοῦ εἶναι γεγονὸς ποῦ ἀποτελεῖ τὸ αἷτιον τῆς ἀναζητήσεως ὑπὸ τοῦ Θεοῦ που τοῦ ζωοδότου Θεοῦ και συνάμα προβάλλει τὴν ἀλήθειαν περὶ τοῦ Θεοῦ ὡς δημιουργοῦ τῶν πάντων ἐκ τοῦ μηδενός, ὡς καταλυτοῦ τῆς φθορᾶς και δωρητοῦ τῆς ζωῆς. Ἔτσι δὲν ἀπαντᾷ πουθενὰ ἡ ἀποψις περὶ τοῦ κακοῦ μιᾶς μορφῆς νομοτελείας ἢ μιᾶς ἐλαττωματικῆς λειτουργίας ἐνὸς ἐξαρτημένης μηχανικῆς διαδικασίας ἐνὸς γίνεσθαι. Οὔτε τὸ κακὸν ἐντοπίζεται ἐν ὕλην, ὡς μὴ ὄν, κατόπιν τῆς ἀσυμβιβάστου ἢ ἐχθρικῆς σχέσεως τοῦ ὄντος πρὸς τὴν αἰσθητὴν πραγματικότητα. Τὸ κακὸν εἶναι ὁ αὐτοεκμηδενισμὸς ἢ ὁ μηδενισμὸς αὐτοεκμηδενισμοῦ κάθε πραγματικότητος, διότι αὐτὴ προῆλθεν ἐκ τοῦ μηδενός¹². Ἐνώπιον δὲ τῆς αὐτοεκμηδενιζομένης αὐτῆς πραγματικότητος

12. Βλ. ἐνδεικτικῶς ὠρισμένας περικοπὰς ἐκ πατερικῶν κειμένων· Μ. Ἀθανασίου, *τὰ Ἀρειανῶν* 1, 20, PG 26, 53A· «Τὰ μὲν γὰρ ἄλλα οἷα ἐστὶ τὰ γενητὰ οὐδὲν ὄντων οὐσίαν ἔχει πρὸς τὸν πεποιηκότα· ἀλλ' ἐξωθεν αὐτοῦ ἐστὶ χάριτι και βουλήσει αὐτοῦ γίνεσθαι, ὥστε πάλιν δύνασθαι και παύεσθαι ποτε, εἰ θελήσειεν ὁ ποιήσας· τὰ δὲ ἐστὶ φύσεως τὰ γενητὰ». Κατὰ Ἑλλήνων 41, PG 25, 81C· «Τῶν μὲν γὰρ γενητῶν οὐσίαι, ἅτε δὴ ἐξ οὐκ ὄντων ὑποστᾶσα, ῥευστὴ τις και ἀσθενὴς και θνητὴ καθ' ἑαυτὴν νομένη τυγχάνει». Κατὰ Ἀρειανῶν 1, 51, PG 26, 117B· «Ἐπειδὴ γὰρ τῶν γενητῶν ἐστὶ τρεπτὴ και οἱ μὲν παρέβησαν, οἱ δὲ παρήκουσαν, ὥσπερ εἴρηται, ἢ τε πρᾶξαι οὐκ ἐστὶ βεβαία, ἀλλὰ πολλάκις ἐνδέχεται τὸ νῦν ἀγαθὸν μετὰ ταῦτα τρέπεσθαι και γίνεσθαι». Κατὰ Ἀρειανῶν 1, 7, PG 26, 25A· «Τὸν γὰρ ὄντα τοῦ Θεοῦ Λόγον ἀπειροῦς, πλάσαντες δὲ ἑαυτοῖς τὸν οὐκ ὄντα, εἰς τὸ μηδὲν πεπτώκασι». Μ. Βασιλείου, *ὁμομιθιον* 3, 2, PG 29, 660C· «Οὐ γὰρ ἂν ἐξέπεσεν Ἐωσφόρος ὁ πρῶτὸς ἀνατέλλων, ἀλλὰ τὴν τριβὴν ἐπὶ τῆς γῆς, εἰ φύσει ὑπῆρχε τοῦ χείρονος ἀνεπίδεκτος». Γρηγορίου Νύσσης, *ὁμιλία περὶ τῆς ἀσκήσεως τοῦ ἀνθρώπου*, PG 44, 184C· «Συνομολογεῖται γὰρ πάντῃ τε και πάντως τὸ κακὸν κτιστὸν φύσιν και ἀτρεπτον εἶναι, και ἀεὶ ὡσαύτως ἔχειν, τὴν δὲ κτιστὴν ἀδύνατον

ός είναι ό προνοών και ό καταλύων τήν φθοράν και τόν άφανισμόν, ώς δημιουργός τών πάντων. Αίρονται ώς έκ τούτου τά κλειστά όρια. 'Η κίνησις του δημιουργήματος είναι άπαστος κλίσις και πάλη πρός τήν άβυσσον του μηδενός συνεχής αναζήτησις και πορεία προσεγγίσεως του άπειρου Θεου. Τό άπειρόν δεν είναι πλέον τό μή έχον άρχήν και τέλος ή τό μή ύποκείμενον εις κίνησιν μεταβολήν, ώς έδέχοντο τουτο οι "Ελληνες φιλόσοφοι, αλλά ό κόσμος του άσπίτου και άκαταλήπτου Θεου, ό οποϊος δια τών ενεργειών του έδημιούργησε τον κόσμο και άπολυτρώνει τον κόσμο. Καταργείται ή αντίληψις περι ένός γίνεσθαι έντός νομοτελών και άντιθετικων κινήσεων· δεν ύφίσταται ό πόλεμος αισθητου κόσμου πρός τον νοητόν· δεν είναι άδιανόητον τό μηδέν. 'Ο άνθρωπος κινείται πρός δύο άντιθέτους φοράς, αλλά επί τής ίδιας γραμμής, όπου κινείται ό ίδιος ό Θεός ώς δημιουργός έκ του μηδενός και συνάμα ώς άκατάπαστος καταλυτής του μηδενισμού. Δια τουτο ό άνθρωπος, κινούμενος εις τον δρόμον δημιουργικων επιτευγμάτων, γίνεται συνδημιουργός και συνεργάτης του Θεου. 'Η πτώσις του εις τήν άβυσσον του μηδενός τον απομακρύνει από τον δρόμον της δημιουργίας.

Κατά ταυτα ό άνθρωπος δεν αποτελεί τμήμα ή έξάρτημα (μέ μικρομέγας δυνατότητας έλευθερίας και πρωτοβουλίας) ένός μηχανικώς έξεσομένου γίνεσθαι· δεν είναι άτομικότης που αναδύεται, ώς προσωρινός σπυρίθρ, έκ του ένιαίου όλου τής πραγματικότητος, ούτε συντίθεται από δύο άντιθέτα και έχθρικώς διακείμενα στοιχειά. 'Αλλά ό άνθρωπος, ώς δημιουργός έκ του μηδενός κατ' εικόνα και καθ' όμοίωσιν του δημιουργου του, είναι πώς διάφορος του Θεου, ώς πρός τήν ούσίαν και τας δυνατότητας κινήσεως δράσεως· ύπόκειται εις τροπήν και φθοράν και συνάμα τελειώνεται και άφ

3 PG 94, 796AB· «Πάντα τά όντα ή κτιστά έστιν ή άκτιστα. Εί μεν ουν κτιστά, τως και τρεπτά· ών γάρ τό είναι από τροπής ήρξατο, ταυτα τη τροπή ύποκίσειται τως ή φθειρόμενα ή κατά προαιρεσιν αλλοιούμενα. Εί δε άκτιστα, κατά τον τής ακολουθίου λόγον πάντως και άτρεπτα· ών γάρ τό είναι έναντίον, τούτων και ό του πώς είναι λόγος τως ήγουν αι ιδιότητες. Τίς ουν ου συνθήσεται πάντα τά όντα, οσα υπό τήν ήμετέραν αίσθησιν, αλλά μην και άγγέλους τρέπεσθαι και αλλοιουόσθαι και πολυτρόπως κινείσθαι και μεταβάλλεσθαι; Τά μεν νοητά, άγγέλους φημι και ψυχάς και δαίμονας, κατά προαιρεσιν τως έν τω καλω προκοπήν και τήν έκ του καλου άποφοίτησιν, επιτεινομένην τε και ύφιεμτα τά δε λοιπά κατά τε γένεσιν και φθοράν, αύξησιν τε και μείωσιν και τήν κατά ποιότητα

τοποιεῖται μετὰ τὴν μετοχὴν τοῦ εἰς τὰς ζωοποιούς ἐνεργείας τοῦ Θεοῦ. μα τοῦ κακοῦ καὶ τῆς ἀνυψώσεως τοῦ ἀνθρώπου ἐκτυλίσσεται εἰς τὴν μεταξὺ τῆς κινήσεως αὐτοῦ ἀφ' ἑνὸς μὲν πρὸς τὸ μηδέν, ἀφ' ἑτέρου δὲ δημιουργικὴν ἄνοδον.

Ἐν προκειμένῳ ἡ πατερικὴ θεολογία, ἔχουσα ὡς βάσιν τὸ πνεῦμα Ἁγίας Γραφῆς καὶ ἐκφραζομένη μετὰ τὴν δομὴν τοῦ ἑλληνικοῦ σκέπτου τροποποίησεν εὐστόχως τὰς ἀντιλήψεις τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας πρὸς τὴν ἀλήθειαν τῆς οὐσίας, ποὺ μεταστοιχειώνεται ἀεννάως. Συνάμα ἀνέτρεψεν ἐξ ἑξῆς τὴν ἀντίληψιν περὶ αἰδίου καὶ ἀκινήτου θείας οὐσίας. Ἡ κίνησις, τῆς πατερικῆς θεολογίας, δὲν εἶναι ἀποκλειστικὸν γνώρισμα μόνον ἀτελοῦ καὶ τῆς αἰσθητῆς πραγματικότητος, ἀλλὰ καὶ τοῦ τριαδικοῦ Θεοῦ. Ἡ ὁμῶς ἐντὸς τοῦ Θεοῦ εἶναι ἄπειρος καὶ κοινωνικὴ. Τὸ ἄπειρον, κατὰ τὴν πατερικὴν θεολογίαν, συλλαμβάνεται ὡς ἀναρχος καὶ ἀκατάπαυστος κίνησις. Ἐν τῇ τριαδικῇ τῆς Ἁγίας Τριάδος καὶ δημιουργικῆς κινήσεως ἐκτὸς τῆς οὐσίας ἡ ὁποία ὡς ἐνέργεια τῶν τριῶν προσώπων εἶναι ἄκτιστος καὶ διακρίνεται ἀπὸ τῆς θείας οὐσίας. Ἔτσι ἡ δημιουργία ἐκ τοῦ μηδενὸς σημαίνει δημιουργίαν ἀπὸ οὐθέντος καὶ ἀπὸ οὐθέντος προέλευσιν τοῦ κόσμου ὅχι ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ ἐκ τῆς κινήσεως αὐτοῦ. Τὸ μηδέν συλλαμβάνεται ὡς ἀπουσία τῆς θείας οὐσίας ὡς ἑναρξίς μιᾶς νέας πραγματικότητος διὰ τῶν ἐνεργειῶν τοῦ Θεοῦ. Ἡ νέα αὐτὴ πραγματικότης δὲν ἔχει φυσικὴν προέλευσιν ἐκ τῆς θείας οὐσίας ἀλλὰ ἀναρξεται τὸ ἀκατάπαυστον καὶ φυσιοκρατικὸν γίνεσθαι τοῦ μονισμοῦ, τῆς ἀπουσίας τοῦ Θεοῦ καὶ οὐκ αἰ ἐκφάνσεις προέρχονται ἐκ τῆς αὐτῆς ὑφῆς τῆς μιᾶς ἐνιαίας πραγματικότητος· δὲν ἔχει θέσιν ἐπίσης ἢ διαρχία, ὡς προαιώνιος ὑπαρξίς δύο αὐτῶν καὶ ἐχθρικῶς διακειμένων κόσμων. Ὑπάρχει σχέσις δημιουργοῦ καὶ κινήσεως τῆς κινήσεως, τὸ ὁποῖον, ὡς μὴ προερχόμενον ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ δημιουργοῦ ἀλλὰ ἀπὸ οὐθέντος, πεπερασμένον, μετὰ τὴν ἔννοιαν ὅτι δὲν κέκτηται τὴν ἄπειρον καὶ ἀκατάπαυστον κίνησιν, ἀλλὰ τὴν κίνησιν ἐκ τοῦ μηδενὸς πρὸς τὴν δημιουργικὴν πορρωτάτην ζωῆς. Κατὰ συνέπειαν, ἡ ἄρνησις τῆς διακρίσεως μεταξὺ θείας οὐσίας καὶ κτίστων ἐνεργειῶν αὐτῆς σημαίνει (ἀνεξαρτήτως τοῦ ὅτι τοῦτο δὲν τοποιεῖται πάντοτε) ἄρνησιν τῆς δημιουργίας ἐκ τοῦ μηδενός. Διότι εἰς τὴν ἀρνήσειν αὐτὴν τὰ δημιουργήματα ἐξισώνονται κατὰ τινὰ τρόπον πρὸς τὴν οὐσίαν. Αἱ δὲ ἐνεργεῖαι τοῦ Θεοῦ, κατὰ τὴν πατερικὴν θεολογίαν, εἶναι ἀκτισταὶ καὶ ὄχι κτισταί, διότι κατ' ἀρχὴν προέρχονται ἐκ τοῦ ἐνεργοῦντος Θεοῦ.

σπου Θεοῦ, εἰς ἀντίθετον δὲ περίπτωσιν ὁ Θεὸς θὰ ἦρχετο εἰς σχέσιν πρὸς κτιστὴν δημιουργίαν μὲ κτιστὰ μέσα. Τοῦτο θὰ ἐσήμαινεν ὅτι ὑφίσταται φησὶν ἡ κτῆσις δημιουργίας καὶ Θεοῦ, διότι ἡ σχέση ἀυτῆ θὰ ἐγένετο ἐπὶ ἴσοις καὶ ἀπὸ τὰ δύο μέρη. (Κτιστὴ ἡ δημιουργία, κτίζεται καὶ αἱ ἐνεργεῖαι τοῦ Θεοῦ. Ἡ δημιουργία ὅμως ἐκ τοῦ μηδενὸς διανοίγει τὴν διάστασιν μιᾶς ποιότητος τῶν ὄντων, ποὺ ὑπάρχουν καὶ τελειώνονται μόνον ἐν σχέσει πρὸς τὴν ρίζαν. Ἡ διάφορον ἀπὸ τὴν κτίσιν πραγματικότητα τῶν ἀκτίστων θείων ἐνεργειῶν ἀκτικῶς δὲ διάφορος πραγματικότης ποτὲ δὲν ἠμπορεῖ νὰ νοηθῆ μίᾳ κτιστῇ ἐνεργείᾳ, ὡς συμπίπτουσα μὲ τὴν ποιότητα τῶν ἐνεργειῶν τῶν κτιστῶν ὄντων. Ἔτσι καὶ οἱ μὴ δεχόμενοι τὰς δημιουργικὰς ἐνεργείας τοῦ Θεοῦ ὡς ἀκτικὰς ἀρνοῦνται κατὰ βάσιν τὴν δημιουργίαν ἐκ τοῦ μηδενός. Ἡ ἐπιχειρηματικότητα ἀυτῆ ἔχει ὡς μοναδικὸν σκοπὸν νὰ ἐρμηνεύσῃ ὀρθῶς τὴν χριστιανικὴν θεολογίαν καὶ ἀνθρωπολογία. Ἔτσι τὸ κακὸν θεωρεῖται πλέον ὡς ἀποτέλεσμα τῆς τάσεως πρὸς τροπὴν καὶ ἐκμηδενισμόν τῆς κτιστῆς δημιουργίας, ὡς ἐκτετατῆς ἐρχομένης ἐκ τοῦ μηδενός, ἥτοι ἐκ τῶν δημιουργικῶν ἀκτίστων ἐνεργειῶν ὄχι ἐκ τῆς θείας οὐσίας. Ἡ ἑλληνικὴ φιλοσοφία ἐπραγματοποίησε ῥωματικὴν ἀπόψιν, διατυπώσασα τὴν ἀποψιν περὶ τοῦ ἀγενήτου τῆς οὐσίας. Τοῦτο εἶναι ἀληθές, κατὰ τὴν πατερικὴν θεολογίαν, ἀλλὰ ἰσχύει μόνον διὰ τὸν δημιουργὸν Θεόν¹⁴. Ἡ ἑλληνικὴ φιλοσοφία, ὡς καὶ κάθε ἄλλη παρομοία πρὸς τὰς κτιστοίχους θέσεις ἀυτῆς ἀντίληψις, ἀδυνατεῖ νὰ κάμῃ τὴν διάκρισιν μεταξὺ τῆς οὐσίας καὶ ἀκτίστων ἐνεργειῶν ἀυτῆς καὶ ἔτσι ἀρνεῖται τὴν δημιουργίαν ἐκ τοῦ μηδενός, δεχομένη συνάμα καὶ διάφορον ἀποψιν ἀπὸ τὴν χριστιανικὴν ἀπόψιν περὶ τῆς φύσεως καὶ τῆς προελεύσεως τοῦ κακοῦ.

Ἡ διάκρισις λοιπὸν θείας οὐσίας καὶ ἀκτίστων ἐνεργειῶν, ἡ ὁποία εἶναι συμφώνως πρὸς τὴν δομὴν τοῦ σκέπτεσθαι τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας, εἶναι μίᾳ διδασκαλίᾳ ποὺ νοεῖται μόνον εἰς τὰ πλαίσια τοῦ ἔργου τοῦ τριαδικοῦ Θεοῦ καὶ διευκρινίζει πλήρως τὴν διδασκαλίαν περὶ τῆς δημιουργίας ἐκ τοῦ μηδενός. Ὁ τριαδικὸς Θεός, κατὰ τὴν ἀίδιον σχέσιν τῶν τριῶν προσώπων, εἶναι ἀκίνητος καὶ κοινωνικός. Ἡ ἡρεμία καὶ ἡ ἀκίνησία, ὡς γνωρίσματα τῆς οὐσιμότητος καὶ ἀπλοῦς τελειότητος, ἀπορρίπτονται. Ὁ τριαδικὸς Θεός, ἀνεξαρτήτως τῆς

14. Ἡ διάκρισις θείας οὐσίας καὶ ἐνεργειῶν, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ τὴν πεμπτοῦσαν τῆς πατερικῆς θεολογίας μὲ ἀποκορύφωσιν τὴν φωτισμένην σκέψιν τοῦ Γρηγορίου Παλαμᾶ, ὁπωσδήποτε ἀδιανόητος ἐκτὸς τῆς ἑλληνικῆς πραγματικότητος. Ἡ Ἁγία Γραφή τὴν ἀλήθειαν παρουσιάζει μὲ εἰκόνας καὶ διηγήσεις, ἐνῶ οἱ πατέρες σκεπτόμενοι, θεολο

ἐνεργείας αὐτῆς. Τὰ μυθικὰ στοιχεῖα ἐξισώνουν δημιουργίαν καὶ θεότητα, ἢ πατερικὴ θεολογία διαχωρίζει τὸ βασίλειον τοῦ Θεοῦ ἀπὸ τὴν κτιστὴν δημιουργίαν. Ἡ κοσμολογία αὐτή, ποὺ εἶναι ἀπόρροια τῆς τριαδικῆς θεολογίας, νιχνεύει τὸ κακὸν μόνον εἰς τὴν ὑφὴν καὶ τὴν κίνησιν τῆς γενητῆς καὶ ρευματικότητος. Ὁ μονισμὸς τῆς χριστιανικῆς κοσμολογίας ἔχει ὡς βλαπτικὰ καὶ πυρῆνα τὴν τριαδικὴν κοινωνίαν. "Ἐτσι καὶ ἡ λογικὴ δημιουργία κατ' ἐξοχὴν εἶναι μία πεπερασμένη κοινωνία, κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν τῆς ἀόριστου τριαδικῆς κοινωνίας. Εἰς τὴν σχέσιν ἀκτίστου καὶ κτιστοῦ ἐντοπίζεται ὁ δεσμὸς τῶν δύο κοινωνιῶν. Ὁ μονισμὸς λοιπὸν αὐτὸς δὲν εἶναι ἓνα ἐνιαῖον νομοτελὲς γίγνεσθαι τῆς αὐτῆς ὑφῆς. Πρόκειται περὶ μιᾶς ἀγένητου καὶ ἀόριστου κοινωνίας, ἡ ὁποία δημιουργεῖ καὶ συνέχει τὴν γενητὴν καὶ κτιστὴν κοινωνίαν. Ἐξ ἐπόψεως διατυπώσεως ἡ πατερικὴ θεολογία, στηριχθεῖσα εἰς τὴν δομὴν τοῦ σκέπτεσθαι τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας, κατάρθωσεν εἰς τὴν φιλοσοφικὴν ὀρολογίαν (οὐσία, ἐνέργεια, πρόσωπον, ὑπόστασις, ἄκτιστον, κτιστὸν, ἀγένητον, γενητὸν κ.ἄ.) νὰ ἐγκεντρίσῃ νέον περιεχόμενον καὶ νὰ διαπλάσῃ πρῶτον δευτικῶς τὴν γλῶσσαν. Εἰς τὴν ζωὴν καὶ τὴν γλῶσσαν ἡ πατερικὴ θεολογία ὑπῆρξεν ὁ θρίαμβος τοῦ πνεύματος κατὰ τῶν ἀπροσώπων καὶ στατικῶν στοιχείων τοῦ περιβάλλοντος. Αὐτὴ εἶναι ἡ κατ' ἐξοχὴν λειτουργία τοῦ θεολογικοῦ καὶ ἡ πνευματικὴ κληρονομία τῶν πατέρων.

Κατὰ ταῦτα μὲ τὴν μεταμόρφωσιν τῆς γλώσσης ἡ πατερικὴ θεολογία κατάρθωσεν εἰς τὴν ζωὴν καὶ τὴν σκέψιν νὰ παρουσιάσῃ ἐκτύπως καὶ τὴν μεταμόρφωσιν τῶν στοιχείων τῆς φυσικῆς πραγματικότητος. Ἡ νέα διδασκαλία περὶ Θεοῦ καὶ δημιουργίας προεβλήθη ὡς ἀποτέλεσμα μιᾶς ἐμπειρίας, ἡ ὁποία κυοφορεῖται εἰς τὴν διάστασιν τῶν πραγμάτων καὶ τῆς ἱστορίας. Ἡ ζωὴ καὶ ἡ σκέψις, εἰς ἀρραγῆ ἐνότητα ἐκδηλώσεως, ἤλλαξαν τὴν εἰκόνα περὶ κόσμου καὶ φυσικῆς πραγματικότητος. Ὁ φυσικὸς καὶ ὁ μεταφυσικὸς κόσμος ἔπαυσαν νὰ διαχωρίζωνται ἐχθρικῶς ἢ νὰ συναίρουνται εἰς ἓνα κλειστὸν γίγνεσθαι τῆς αὐτῆς ὑφῆς. Ἐπεσημάνθη ἡ δυναμικὴ ἐνότης φυσικοῦ καὶ μεταφυσικοῦ κόσμου, αἰσθητῆς καὶ νοητῆς διαστάσεως, ἐκφραζομένη ὡς σχέσις μεταξὺ ἀκτίστου καὶ κτιστῆς κοινωνίας. Ἡ κτιστὴ κοινωνία, ὡς προερχομένη ἐκ μηδενός, ἀδυνατεῖ νὰ ἀνελιχθῆ εἰς πλαίσια αὐτονομίας. Τὸ μυστήριον τριαδικοῦ Θεοῦ καὶ τῆς δημιουργίας ἐπιβάλλει τὴν ἐνότητα ἱστορίας καὶ ἐνότητος, φυσικῆς καὶ μεταφυσικῆς διαστάσεως. Ἐτσι δὲν διαχωρίζεται ἡ φυσικὴ ἀπὸ τὴν ὑπερφυσικὴν ἀποκάλυψιν, οὔτε εἶναι δύο στραῶματα ἀνεξάρτητα.

μεταξὺ φυσικῆς καὶ ὑπερφυσικῆς διαστάσεως εἰς μίαν ἐνιαίαν πορείαν σικὴ ἀνέλιξις τοῦ ἀνθρώπου γίνεται εἰς τὴν πρώτην διάστασιν καὶ ἡ τῆς προκοπῆς του μὲ τὰ πνευματικὰ δῶρα τῆς θείας χάριτος συντελεστὴν δευτέραν. Ἄλλὰ ποτὲ ἡ μία ἐκ τῶν δύο προόδων δὲν νοεῖται ἀπομύνη. Ἡ δὲ ἀπώλεια τῆς κοινωνίας μὲ τὸν Θεὸν σημαίνει ἐκτροπὴν ἐκ φυσικῆς καὶ τῆς μεταφυσικῆς διαστάσεως, ἐνῶ ἡ αὔξησις τῆς κοινωνίας μὲ μεταμορφώνει τὴν ζωὴν τοῦ ἀνθρώπου, ποὺ διανύεται ἐντὸς τῆς φυσικῆς καὶ τῆς μεταφυσικῆς διαστάσεως. Ἡ φυσικὴ διάστασις δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο ἢ ἡ κτιστὴ δημιουργία, ἡ ὁποία ἔχει τὰς ρίζας της εἰς τὰς ἀκτίστους ἀρχὰς τῆς τριαδικῆς κοινωνίας. Ποτὲ δὲν χάνει τὸν θεμελιώδη χαρακτῆρα της εἰς τὴν κατάστασιν τῆς ἐξαχρειώσεως λόγῳ τῆς ἀπομακρύνσεως ἀπὸ τῆς τριαδικῆς κοινωνίας οὔτε εἰς τὴν κατάστασιν τῆς ἀφθαρτοποιήσεως μὲ τὴν μετοχὴν εἰς τὰς ζωοποιούς ἐνεργείας τῆς τριαδικῆς κοινωνίας. Ἡ φυσικὴ ἀποδομὴ διατηρεῖται εἰς κάθε κατάστασιν, ἐνῶ ἡ γνῶσις ἡ ἡ ἐμπεδωμένη ζωογόνου παρουσίας τοῦ Θεοῦ ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου ἄλλοτε ἀμβλύνεται ἄλλοτε αὔξάνεται καὶ ἀναδεικνύεται. Ἄλλὰ ἡ φυσικὴ ἀποδομὴ τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὰ πνευματικὰ δῶρα τῆς θείας χάριτος νοοῦνται πάντοτε εἰς μίαν ἀρρηκτικὴν δυναμικὴν ἐνότητα.

Ἔτσι, μετὰ τὴν νέαν δημιουργίαν τοῦ ἀπολυτρωτικοῦ ἔργου τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ, ἡ σχέση τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὴν τριαδικὴν κοινωνίαν εἶναι σπουδαία ὄρτιος καὶ πραγματώνεται διὰ μέσου τῆς φυσικῆς πραγματικότητος. Ἡ φυσικὰ στοιχεῖα μεταμορφώνονται καὶ ἐκλαμπρύνονται εἰς τὴν ἀκτιστὴν ἀποδομὴν τοῦ Θεοῦ. Οἱ Χριστιανοὶ μετέχουν ἐορταστικῶς εἰς μίαν πανήγυριν. Ἡ πανήγυρις δὲν ἔμπορεῖ νὰ νοηθῇ χωρὶς τὴν σχέσιν καὶ τὴν μετοχὴν εἰς τὰ φυσικὰ ἀγαθὰ. Ὁλόκληρος ἡ κτιστὴ δημιουργία δὲν εἶναι ἀντικείμενον τῆς ἐπίσεως, ἀλλὰ μεθέξεως εἰς τὴν θείαν χάριν. Τὸ θέαμα δημιουργεῖ τὴν εἰς τὴν τριαδικὴν τάσιν, τὴν στατικὴν θεοποίησιν, ἐνῶ ἡ μέθεξις τῆς δημιουργίας εἰς τὴν θείαν χάριν, τὴν ἐόρτιον καὶ πανηγυρικὴν σχέσιν Θεοῦ καὶ ἀνθρώπου. Ἡ ἀποδομὴ τῆς πραγματικότητος καὶ μεταφυσικὸς κόσμος ἀποτελοῦν δύο μέλη ἐνὸς ζωντανοῦ ὄργανισμοῦ. Οἱ Χριστιανοὶ εἰς μίαν τοιαύτην σχέσιν δοξάζουν καὶ εὐχαριστοῦν τὸν δοτῆρα τῆς ζωῆς καὶ τὸν καταλυτὴν τῶν μηδενιστικῶν δυνάμεων. Ἡ ἀποδομὴ τῆς φυσικῆς καὶ τῆς ὑπερφυσικῆς ἀποκαλύψεως ὁ ἀνθρώπος χάνει τὴν

τριαδικήν κοινωνίαν¹⁷. Ἐν τούτοις κάθε προσπάθεια τοῦ ἀνθρώπου νὰ νική τὰς δυνάμεις τοῦ μηδενισμοῦ, νὰ συναδελφώσῃ τὰ ἀλληλοσπαρασσόμενα μέρη τῆς ἀνθρωπότητος καὶ νὰ προστατεύσῃ τὴν δημιουργίαν ἀπὸ τὴν καταστροφὴν καθίσταται ἔργον, ἔστω καὶ ἀτελές, ποῦ συνεχίζει τὸ δημιουργικὸν ἔργον τοῦ τριαδικοῦ Θεοῦ. Ἡ δημιουργία εἶναι μία συνεχῆς ἀνοδος καὶ αὔξησις μετὰ νίκην κατὰ τῶν δυνάμεων τοῦ μηδενός.

2. Τὸ γίγνεσθαι τῆς ἐλευθερίας

Ἡ δημιουργικὴ κίνησις καὶ ἡ νίκη κατὰ τοῦ μηδενός δὲν ἡμποροῦν νὰ μνηνευθοῦν ἐπιτυχῶς χωρὶς τὴν ἐξέτασιν τοῦ πολυπλόκου προβλήματος τῆς ἀνθρωπίνης ἐλευθερίας. Ἄλλωστε καὶ κατὰ τὴν στοιχειώδη ἐμπειρίαν μαρτυροῦν ὅτι τὸ πρόβλημα τῆς ἐλευθερίας φαίνεται νὰ ἀποτελῇ τὸν πυρῆνα τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου. Τὸ δὲ χαρακτηριστικὸν διὰ τὴν ἐποχὴν μας γνώρισμα τῆς πνευματικῆς ζωῆς ἐντοπίζεται εἰς τὸν συνεχῆ ἀγῶνα καὶ τὰς ἀτελευτήτους συζητήσεις περὶ τοῦ ἀγαθοῦ τῆς ἐλευθερίας. Δημιουργεῖται ἡ ἐντύπωσις ὅτι ὁ ἀνθρώπος ὡς τὸ σύνολον τῶν ἐκδηλώσεών του, ταυτίζεται πρὸς τὴν ἐλευθερίαν. Ἐν τούτοις αἱ σχετικαὶ πρὸς τὸ ἐν λόγῳ θέμα ἀπόψεις ἀλληλοσυγκρούονται σκληρῶς ἢ συνήθως παρουσιάζονται ὡς γυμναὶ καὶ ἀναιμικαὶ ἰδεολογίαι χωρὶς πραγματικὸν ἀντίκρουσμα εἰς τὴν ζωὴν τοῦ συγχρόνου πολιτισμοῦ. Κατὰ συνέπειαν προκύπτει τὸ ἐρώτημα ὑπάρχει σχέσις μεταξὺ τῶν συγχρόνων περὶ ἐλευθερίας ἀποψηφῶν καὶ τῶν ἀποψηφῶν τοῦ Χριστιανισμοῦ, ὅπως αὐταὶ αἱ τελευταῖαι ἐκτυπώνονται εἰς τὴν θεολογικὴν παράδοσιν; Ὅπως δὲ ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἐρωτήματος δὲν ἡμπορεῖ νὰ δοθῇ ἀπλῶς μία μονολεκτικὴ ἀπάντησις καὶ ἀπὸ τὴν λιστα χωρὶς τὴν προσεκτικὴν ἐξέτασιν τοῦ θέματος.

Ἐν πρώτοις πρέπει νὰ τονισθῇ ὅτι ἡ ἐλευθερία ἐξετάζεται ὑπὸ τὸ πρῶτον ἀπὸ πολλῶν ἀποψηφῶν, ἐκ τῶν ὁποίων ἄλλαι ἀντιτίθενται μεταξὺ των καὶ ἄλλαι παρουσιάζουν κάποια συνάρτησιν ἢ συγγένειαν. Δεσπόζουσαν θέσιν κατέχει σήμερον αἱ ἀπόψεις τῶν νομικῶν, τῶν ψυχολόγων, τῶν κοινωνιολόγων, τῶν πολιτικῶν καὶ ἄλλων σχετικῶν πρὸς αὐτοὺς ἐκπροσώπων τῆς πνευματικῆς ζωῆς. Αἱ ἀπόψεις αὐταί, ὡς εἶναι εὐνόητον, χρωματίζονται πάντοτε ἀπὸ τὴν κρατούσασ ἐπὶ τοῦ προκειμένου φιλοσοφικὰς ἀντιλήψεις. Καὶ ἡ πλέον ἐπιρροήν ἐκφυγμένη ἐξ ἐκείνης ἀπὸ τὴν φιλοσοφικὴν ἐρμηνείαν τῆς πραγματικότητος. Ἐν προκειμένῳ ἡ ἐπιρροὴ τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐπιβάλλεται καὶ εἰς τὴν ἀπόψιν τῶν νομικῶν καὶ τῶν ψυχολόγων, ὅπως εἶναι εὐνόητον ἀπὸ τὴν ἐπιρροήν αὐτῶν ἐπὶ τὴν ἀπόψιν τῶν πολιτικῶν καὶ τῶν κοινωνιολόγων. Ἡ ἐπιρροὴ τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐπιβάλλεται καὶ εἰς τὴν ἀπόψιν τῶν φιλοσοφικῶν καὶ τῶν κοινωνιολόγων, ὅπως εἶναι εὐνόητον ἀπὸ τὴν ἐπιρροήν αὐτῶν ἐπὶ τὴν ἀπόψιν τῶν νομικῶν καὶ τῶν ψυχολόγων. Ἡ ἐπιρροὴ τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐπιβάλλεται καὶ εἰς τὴν ἀπόψιν τῶν φιλοσοφικῶν καὶ τῶν κοινωνιολόγων, ὅπως εἶναι εὐνόητον ἀπὸ τὴν ἐπιρροήν αὐτῶν ἐπὶ τὴν ἀπόψιν τῶν νομικῶν καὶ τῶν ψυχολόγων.

μικὴ ἀπόψις περὶ ἐλευθερίας, ἡ ὁποία ἐπισημαίνει τὴν ἐλευθερίαν τοῦ ἀνθρώπου ὡς τὴν δυνατότητα συνειδητοποιήσεως καὶ σταθμίσεως ὑπὸ τῶν συνεπειῶν μιᾶς πράξεως ποῦ ἀντιτίθεται πρὸς τὸν νόμον. Ἡ ἐν λόγῳ κυριαρχεῖ εἰς ἀρκετὰς ἐκφάνσεις τῆς ὀργανωμένης θρησκευτικῆς καὶ πολιτικῆς ζωῆς. Ἡ θρησκεία καὶ ἡ ἠθικὴ, ἐνῶ κατ' ἀρχὴν δὲν στηρίζονται ἐπὶ τὸν νόμον, ἴσως εἶναι πολὺ δύσκολον νὰ ἀπαλλαγοῦν τοῦ νομικοῦ πνεύματος τῆς τῶν πολιτειῶν. Πάντως ἡ ἀπόψις τοῦ νομικοῦ πνεύματος προὔπτει ἀπὸ τῆς πωσδῆποτε ὠρισμένα ὄρια ἀνεξαρτησίας εἰς τὴν δρᾶσιν τοῦ ἀνθρώπου.

Τὸ πρόβλημα τῆς ἀνθρωπίνης ἐλευθερίας, ὡς ἀνεξαρτησίας ἀπὸ τῶν καταπιέσεως ποῦ προέρχονται ἀπὸ φυσικοῦς, ψυχολογικοῦς καὶ κοινωνικοῦς παράγοντας, ἐξετάζεται ἐπισταμένως ὑπὸ τῶν ψυχολόγων, κοινωνιολόγων, πολιτικῶν καὶ ἄλλων συγγενῶν πρὸς αὐτοὺς ἐκπροσώπων τῆς πνευματικῆς ζωῆς. Ἡ ἐλευθερία θεωρεῖται ὡς ἀγαθόν, ποῦ ἀναπτύσσει καὶ καταξιώνει τὸν ἀνθρώπινον πρόσωπον, μόνον ἂν εἶναι κατάστασις καὶ συνάμα δυνατὸς ἀνεξαρτησίας ἀπὸ τὴν δουλείαν τῶν καταπιέσεων. Τὰ ὄρια τῆς ἀνεξαρτητικῆς ἐλευθερίας νοοῦνται ὡς συνεχῶς πιεζόμενα ἢ διευρυνόμενα ἀναλόγως τῶν ὑποκειμένων δυσμενῶν ἢ εὐμενῶν ἐξωτερικῶν ἐπιρροῶν. Διὰ τοῦτο ἡ ἐλευθερία δὲν πρέπει νὰ ἐντοπισθῇ εἰς ὅλους ἀνεξαιρέτως τοὺς ἀνθρώπους ὡς ἔχουσα τὰ ὄρια δράσεως καὶ τὰς αὐτὰς δυνατότητας ἀναπτύξεως. Λαμβάνονται ὑπὸ ὄψιν πάντοτε οἱ κληρονομικοὶ παράγοντες τῆς σωματικῆς καὶ ψυχολογικῆς ἐλευθερίας, τὸ εὐμενές ἢ δυσμενές κοινωνικὸν περιβάλλον, ἡ μορφή τῆς πολιτικῆς καὶ οἰκονομικῆς ζωῆς καὶ γενικῶς ἡ θέσις τοῦ κάθε ἀνθρώπου ἢ μὲν ἐν ἑαυτῷ ἢ ἐν ὄψει τῶν ἄλλων ἀνθρώπων ἐντὸς τῶν ἐξωτερικῶν ὄρων ζωῆς. Συνήθως γίνονται διακρίσεις ὡς πρὸς τὰ εἶδη τῆς ἐλευθερίας. Ἔτσι γίνεται λόγος περὶ οἰκονομικῆς, πνευματικῆς καὶ ἐξωτερικῆς ἐλευθερίας. Ἀλλὰ εἰς κάθε περίπτωση πρόκειται διὰ τὸν ἐλεύθερον ἀνθρώπον ποῦ δρᾷ καὶ κινεῖται δημιουργικῶς ἐντὸς συγκεκριμένων ὀρίων δράσεως καὶ κινήσεως. Ἡ διέυρυνσις τῶν ὀρίων δράσεως σημαίνει καὶ ἀπόκτησιν μεγαλυτέρας ἀνεξαρτησίας. Ἡ ἐλευθερία λοιπὸν κατ' ἀρχὴν εἶναι μία ἀνεξαρτησία ποῦ καθορίζεται ἀπὸ τὰ φυσικὰ κίνητρα τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἀπὸ τὴν σκληρὰν ἢ ἡπιάν ἀντίστασιν τῶν ἐξωτερικῶν πιέσεων. Ποτὲ δὲν ἔμπορεῖ νὰ νοηθῇ ὑπὸ μίαν στατικὴν καὶ ἀμεταβλητὴν μορφοῦ ἐκδήλωσιν· εἶναι συνεχῆς πάλη καὶ ἀδιάκοπος κατάκτησις ἢ δημιουργικῆς ἀνεξαρτησίας. Ἡ ἐλευθερία δὲν εἶναι δεδομένον, ἀλλὰ

γή ἀπὸ τὰς ἐσωτερικὰς καὶ ἐξωτερικὰς καταπιέσεις.

Πέραν τῆς ἀνεξαρτησίας, ἡ ἐλευθερία χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὴν δυνατὰ ἐκλογῆς τρόπον δράσεως ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου μεταξὺ δύο ἢ περισσοτέρων στόχων. Τὸ εἶδος τῆς ἐκλογῆς προσδιορίζει τὴν προοδευτικότητα ἢ τὴν ἀποσιμότητα τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς. Ὁ ἀνθρώπος ὅμως δὲν διαλέγει τὰς προθέσεις τῆς ζωῆς του· δὲν διαλέγει δηλαδὴ τὴν γέννησιν τῆς ὑπάρξεως του· τὸν τόπον γεννήσεως, τὴν γλῶσσαν, τὴν θρησκείαν, τὸ στενὸν καὶ εὐρὺ περιβάλλον τῆς πολιτιστικῆς ζωῆς καὶ γενικῶς τὰ ὅρια κινήσεως καὶ δράσεως. Ἡ ἐλευθερία ἐν προκειμένῳ εἶναι ὑστερογενὴς λειτουργία ἐντὸς δεδομένων προϋποθέσεων καὶ ὀρίων, ὅπου ἐκδηλώνεται ὡς κατάκτησις τῆς ἀνεξαρτησίας καὶ τῆς δυνατότητος ἐκλογῆς τρόπου δράσεως μεταξὺ στόχων ποὺ καθορίζουν τὴν δημιουργικὴν ἀνοδὸν ἢ τὴν συντριβὴν τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς. Διὰ τοῦτο οἱ φιλόσοφοι καὶ οἱ κοινωνιολόγοι ἐντοπίζουν τὴν ἐλευθερίαν εἰς τὸν χῶρον τῶν ὀρίων τῆς. Ἡ ἐρμηνεία αὐτῆς ἀναφέρεται εἰς τὸν τρόπον ἐκδηλώσεως τοῦ ἀνθρώπου κατὰ τὴν ἀντιμετώπισιν τῶν κληρονομικῶν του καταβολῶν καὶ τὸν ἀγῶνα περνεκλήσεως τῶν ψυχολογικῶν καὶ κοινωνικῶν καταπιέσεων. Ἐτσι προκύπτει καὶ ἡ δεοντολογία τῆς πολιτικῆς ποὺ ἀποβλέπει εἰς τὴν ἐξασφάλισιν τῶν νοικῶν ὄρων ἀναπτύξεως τοῦ κάθε ἀνθρώπου. Τοῦτο ὑπαγορεύεται ἐκ τῶν καιωμάτων τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς ποὺ συγκροτοῦν καὶ στηρίζουν ἐπιτυχῶς τὴν προσπάθειαν τῆς ὀρθολογικῆς ὀργανώσεως κάθε μορφῆς κοινωνικῆς ζωῆς· αἴτημα δημιουργίας μιᾶς εὐτυχισμένης ἀνθρωπότητος ὑπὸ ἴσους καὶ εὐνοίους ὄρους προόδου καὶ ἀναπτύξεως θίγει τὴν καρδίαν τοῦ προβλήματος τῆς ἐλευθερίας.

Οἱ ἐκπρόσωποι τῆς φροῦδικῆς ψυχολογίας, λόγου χάριν, ἐπισημαίνουν τὸν δραματικὸν ἀγῶνα τοῦ ἀνθρώπου κατὰ τὴν σύγκρουσιν τῶν ἐσωτερικῶν παρορμητικῶν πρὸς τὸ ἀντικειμενικὸν («ὑπέρτατον ἐγὼ») τῆς ὀργανωμένης κοινωνικῆς ζωῆς. Ἡ ὅλη πορεία τῆς συγκρούσεως ἔχει τὴν ἀρχέγονον ρίζαν εἰς τὴν πατριστατικὴν σφαῖραν. Ἡ ἀναμέτρησις, εἰς τὸν χῶρον τοῦ ἀσυνειδήτου, τῆς πατριστατικῆς κυριαρχικότητος πρὸς τὴν υἱικὴν ἀντίστασιν ἢ ὑποταγὴν καθορίζει πολυπλοκῶς τὴν θέσιν ἐξουσιαζόντων καὶ ἐξουσιαζομένων εἰς ὅλας τὰς ἐκφάνσεις τῆς κοινωνικῆς ζωῆς. Ἡ ἐλευθερία, ὡς δρᾶσις εἰς τὸν χῶρον τῆς συγκρούσεως αὐτῆς, ἐκφάνεται εἰς τὴν ἀναίτησιν καὶ τὴν ἀποκτικτικῆς ἀνεξαρτησίας καὶ ἀπόκτησις περισσοτέρων κατὰ τὸ δυνατὸν δυνατοτήτων ἐκλογῆς τρόπων δράσεως ποὺ ἀμβλύνουν τὴν ἐντασιν μεταξὺ πατρικοῦ καὶ υἱικοῦ ἀνταγωνισμοῦ. Τὸ σύνθημα κάθε κοινωνικῆς δεοντολογίας ἐν προκειμένῳ ἀναφέρεται εἰς τὴν ἀμβλυνσιν τῆς καταπιέσεως

εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν τοῦ Θεοῦ δημιουργήματα, ἔχει ὡς μοναδικὸν καὶ στον προνόμιον νὰ εἶναι συνδημιουργός. Ἄν ἀπομακρυνθῇ ἀπὸ τὸ δημιουργικὸν ἔργον ὡς ὑπερνίκησιν τοῦ μηδενός, τότε ὁδηγεῖται εἰς τὴν στασιμότητα τὸν ἀφανισμόν. Ἡ δημιουργικὴ κίνησις ὅμως τοῦ Θεοῦ εἶναι τελείως διάφορῃ τῆς παρομοίας κινήσεως τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ Θεὸς εἶναι ἡ πηγὴ κάθε πραγματικότητος καὶ ζωῆς καὶ κατὰ συνέπειαν εἶναι ἡ πηγὴ κάθε δημιουργίας ἐλευθέρως κινήσεως τοῦ Θεοῦ δὲν ἔμπορεῖ νὰ ὁδηγηθῆται εἰς τὸ μηδέν, διότι ὁ Θεὸς εἶναι αὐτοζωή. Ἡ ἐλευθερία τοῦ Θεοῦ εἶναι κίνησις ποῦ δὲν ἔμπορεῖ νὰ ἐπηρεασθῆ ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου οὔτε καὶ νὰ παραλληλισθῆ πρὸς τὴν ἀνθρωπίνην ἐλευθερίαν. Ὁ ἄνθρωπος τὴν ἐλευθέρως δημιουργικὴν κίνησιν ἔχει ὡς δυνάμειν καὶ δὲν δημιουργεῖ μόνον κατόπιν τῆς ὑπερνικήσεως τοῦ μηδενός, ἀλλὰ κινδυνεύει νὰ ὁδηγηθῆ εἰς τὴν ἀνεξιχνίαστον ἐπιρροήν του. Ἐκ τοῦ μηδενός ἀναδύεται καὶ ἔπειτα καταξιώνει τὴν ἄνοδόν του μὲ τὴν ὑπερνίκησιν αὐτοῦ τοῦ μηδενός. Ἡ ἐλευθερία, ὡς κίνησις μεταξὺ μηδενός καὶ δημιουργικῆς ζωῆς, εἶναι τὸ οὐσιῶδες συστατικὸν τῆς ὑπάρξεως τοῦ ἀνθρώπου. Κατὰ συνέπειαν ἡ ἐλευθερία ὡς ἀνεξαρτησία ἀπὸ καταπιέσεως καὶ ὡς δυνατότης ἐκλογῆς μετὰ τῶν προβαλλομένων στόχων δὲν ἀποτελεῖ τὴν οὐσιαστικὴν ἔκφασιν τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως, ἀλλὰ ἓνα ἐπιφανιζόμενον ποῦ προέρχεται ἀπὸ τὴν κίνησιν τοῦ ἀνθρώπου μεταξὺ ἀναδύσεως ἐκ τοῦ μηδενός καὶ πορείας πρὸς ἄρσιν τῶν φυσικοδυναμικῶν δυνάμεων, ἥτοι πρὸς ἐπιτέλεσιν τῆς δημιουργικῆς ζωῆς. Ἄνθρωπος χωρὶς τὴν κίνησιν αὐτὴν εἶναι ἀδιανόητος. Ἡ ἐλευθερία αὐτὴ ταυτίζεται μὲ αὐτὸν τὸν ἄνθρωπον, ὡς πρόσωπον. Ἄν δὲν ὑπάρχη μία τοιαύτη κίνησις δὲν ὑφίσταται καμμία ἐλευθερία καὶ ὡς ἐκ τούτου δὲν ὑπάρχει ἄνθρωπος. Ἡ ἐλευθερία εἶναι μία κίνησις ποῦ συντελεῖται κατὰ φυσιοκρατικὴν ἐξέλιξιν δὲν εἶναι δημιουργικὴ οὔτε ἔχει τὸν χαρακτῆρα τῆς προσωπικῆς ζωῆς. Μία φυσιοκρατικὴ ἀναγκαστικὴ ὠρίμανσις τοῦ ἀνθρώπου θὰ ἐσήμαινεν ὅτι δὲν ὑπάρχει πρόσωπον οὔτε ἐλευθερία. Ἡ ἀνθρωπίνη ἐλευθερία ὅμως δὲν εἶναι θεία, ἀλλὰ μία δυνάμεις μιμήσεως τῆς δημιουργικῆς ἐλευθερίας τοῦ Θεοῦ. Ἡ μίμησις αὐτὴν ἐλευθέρως δημιουργικὴ κίνησις, δὲν συντελεῖται εἰς τὸ ἐπίπεδον τῆς θείας ζωῆς. Ἐτσι διαδραματίζεται ὄχι μόνον εἰς ἓνα πραγματικὸν χῶρον, ἀλλὰ καὶ εἰς ἓνα φαντασματικὸν περιοχὴν μιᾶς «φαντασματικῆς» ζωῆς, ὅπου ἐκτυλίσσονται αἱ ἀνθρωπίνες δυνάμεις, φθείρουσαι τὴν πραγματικότητα καὶ τὴν προσωπικὴν ζωὴν. Ἄν ἡ ἀνθρωπίνη ἐλευθερία δὲν ἔτεινε πρὸς τὴν «φαντασματικὴν» καὶ «ἀνυπόστατον» ζωὴν, δὲν θὰ ἦτο κίνησις δημιουργικὴ, ἀλλὰ μία ὁμοιόμορφος φυσιοκρατικὴ ἐξέλιξις. Θὰ ὑπῆρχον λίθοι, φυτὰ, ζῶα, μηχαναί, ἀλλὰ κανεὶς ἄνθρωπος.

ουσίαν τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως. Ἐκ τῆς ἐμπειρίας ἄλλωστε εἶναι γνωστόν ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἀντιδρᾷ βιαίως εἰς κάθε δύναμιν ποῦ ἀποσκοπεῖ νὰ τὴν ἐπιβάλλῃ ὡς ἐξάρτημα μιᾶς μηχανῆς¹⁸.

Ἡ ἐλευθερία λοιπὸν τοῦ ἀνθρώπου ἔχει ἀρχέγονον ρίζαν εἰς τὴν φυσικὴν καὶ τὴν ἐν γένει συνολικὴν ζωὴν κάθε ὑπάρξεως. Ἡ κίνησις τῆς ἐλευθερίας εἶναι αὐτὴ ἢ διαδικασία τῆς δημιουργίας, ποῦ ἐκκινεῖ ἀπὸ τὸ μηδέν καὶ ἀφ᾽ ἑαυτῆς ἐκτελεσθῆναι εἰς μίαν πραγματικότητα, τελειώνεται εἰς τὸ πρόσωπον καὶ τὸν ἄνθρωπον, κινδυνεύει νὰ παλινδρομήσῃ εἰς τὸ μηδέν καὶ διαρκῶς πορεύεται εἰς τὴν συνέχισιν τῆς δημιουργικῆς ὀλοκληρώσεως. Πρόκειται διὰ μίαν ἀντικρουμένην κίνησιν μεταξὺ τῆς ἀποτυχίας καὶ τῆς δημιουργικῆς τελειώσεως. Ὡς ἀπὸ τὰ τὴν πορείαν αὐτὴν διαγράφεται ὀλόκληρος ἢ δραματικὴ ζωὴ εἰς τὰ φυσικὰ καὶ τὰ κοινωνικὰ πλαίσια. Αἱ δύο αὐταὶ κινήσεις τῆς ἐλευθερίας ἐπιβάλλονται ὅσον συνυφασμέναι καὶ ὀργανικῶς ἐκδηλούμεναι, ὥστε μὲ τὴν ὑποτιθεμένην ἀντικρουμένην κίνησιν τῆς μιᾶς ἢ τῆς ἄλλης νὰ ἐξαφανίζεται ὁ ἄνθρωπος καὶ νὰ καταλείβεται (κατὰ τὴν ὑπόθεσιν) ἢ Θεὸς ἢ λίθος, φυτὸν, ζῶον καὶ μηχανή. Ἐκ τῆς ἐμπειρίας αὐτοῦ κατανοεῖται ὁ ἀρκούντως ἀληθὴς ἰσχυρισμὸς περὶ τοῦ ὄντος καὶ τὸ καλόν, ὡς τὸ γνωρίζει ἀκριβῶς ὁ ἄνθρωπος μὲ τὴν ἐμπειρίαν του, εἶναι ὁ καλὸν χωρὶς τὸ πέρασμα ἀπὸ τὸ κακόν, ἤτοι ἀπὸ τὴν ἀντίθεσιν του. Ὁ ἰσχυρισμὸς αὐτὸς ἰσχυρισμὸς καθίσταται περισσότερο κατανοητός, ὅταν σκεφθῶμεν ὅτι ἡ ἐλευθερία, ποῦ μὲ τὴν δημιουργίαν πραγματώνει τὸ κάθε μὲν καλόν, δὲν νοεῖται χωρὶς τὸ πέρασμα ἀπὸ τὸ μηδέν καὶ ἄρα ἀπὸ τὴν νίκην καὶ τὸν ἄνθρωπον καὶ τὸ μηδενός. Τὸ καλόν, ὡς ἔργον καὶ ὡς μέθεξις εἰς αὐτό, δὲν εἶναι οὔτε διὰ τὸν ἄνθρωπον οὔτε ἀποτέλεσμα μιᾶς φυσιοκρατικῆς ἐξελίξεως· εἶναι θρίαμβος κατὰ τὸν ἄνθρωπον, τῶν παραμορφωτικῶν δυνάμεων καὶ τελικῶς κατὰ τοῦ ἰδίου τοῦ ἀνθρώπου.

18. Αἱ ἀντιθέσεις καὶ αἱ διαφωνίαι μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων, ὅσον ὀδυνηραὶ καὶ ἀβίαστα βραίνουσι πολλάκις, ἀποτελοῦν δείγματα τῆς προσωπικῆς ἐλευθερίας. "Ἄλλως οἱ ἄνθρωποι πρὸς τὸ νὰ ἦσαν ἢ νὰ ἐλειτουργοῦν κατὰ τὴν ὁμοιόμορφον κίνησιν τῶν μηχανῶν." (Huxley (Brave New World, 1932) τὸν μελλοντικὸν ἄνθρωπον καὶ τὴν ζωὴν του κατανοεῖται ἐντὸς μηχανικῶν πλαισίων καὶ ὄχι μὲ τὴν κίνησιν τῆς ἐλευθερίας, ἢ ὅποια κατὰ τὴν ἀντικρουμένην καταστῆθαι γινώσκοντα τῶν ἀγρίων ἀνθρώπων. Ὁ χριστιανικὸς περσοναλισμὸς ὁμοίως διδασκαλίαν περὶ ποικιλίας τῶν χαρισμάτων καταξιώνει τὴν χριστιανικὴν κοινότητα πρὸς τὴν ἀντικρουμένην ἐλευθερίαν. Γενικῶς ἡ φιλοσοφικὴ σκέψις καὶ ἡ

τῆς δημιουργίας ἐκ τοῦ μηδενός καὶ τῆς δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου κατὰ
κόννα καὶ καθ' ὁμοίωσιν τοῦ Θεοῦ. Ἡ ἀποψις αὐτὴ ἐξηγεῖ ἱκανοποιητικῶς
διδασκαλίαν περὶ τοῦ αὐτεξουσίου, διότι εἶναι θέσις κλειδί διὰ τὴν κατα-
σιν τοῦ προορισμοῦ τοῦ ἀνθρώπου ὑπὸ τὸ χριστιανικὸν πρίσμα. Ὁ ἄνθρωπος
δηλ. δὲν ρίπτεται ἀπλῶς εἰς τὸν κόσμον μὲ μίαν ἐλευθερίαν διὰ νὰ δοκιμασθῇ
καὶ ἀκολούθως νὰ ἀμειψθῇ ἢ νὰ τιμωρηθῇ, ἀλλὰ ἀποκόπτεται καὶ αὐτονο-
μῶς ἀπὸ τὸ φυσικὸν περιβάλλον μὲ μίαν ἐλευθερίαν, πού τὸν καλεῖ νὰ γίνῃ
δημιουργός. Ἐτσι ἡ ἐλευθερία αὐτὴ εἶναι μία ἐκρηκτικὴ δυνατότης μὲ ἀπε-
ρίστους δημιουργικὰς ἱκανότητας καὶ συνάμα μὲ ἱκανότητα πού διαμορφώ-
ται δυναμικῶς διὰ τῆς ὑπερνικήσεως τοῦ μηδενός. Μόνον ἔτσι ὁ ἄνθρωπος
ρεύεται ἀπὸ τὸ κατ' εἰκόνα πρὸς τὸ καθ' ὁμοίωσιν. Ἄλλως δὲν ὑπάρχει
μία δημιουργικὴ κίνησις. Ἡ δημιουργία εἶναι μία νίκη κατὰ τοῦ μηδενός
ἢ ἀποτυχία ἀποτελεῖ τὴν τραγικὴν ἔκπτωσιν τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὸν δημι-
ουργικὸν του προορισμόν.

Ἡ θέλησις πρὸς ζωὴν εἶναι ἡ φυσικὴ συνέπεια τῆς ἀναδύσεως τῶν ὄντων
ἐκ τοῦ μηδενός. Πῶς εἶναι δυνατόν νὰ φαντασθῇ κανεὶς τὸν Θεόν, τὴν πηγήν
τῆς ζωῆς, νὰ διψᾷ τὴν ζωὴν καὶ νὰ ἔχη τὴν θέλησιν πρὸς αὐτήν, ἐκ τοῦ φ-
νήπως ἀπολέσῃ τὴν ζωὴν του ; Ἡ αὐτοζωὴ δὲν ἔχει τοιαῦτα γνωρίσματα,
κατακαταστρεφτικὰ τὴν ζωὴν τῶν ἐκ τοῦ μὴ ὄντος δημιουργηθέντων πλασμάτων.
Ἡ ζωὴ αὐτῶν ἔχει ἐντός της τὰ σπέρματα ἢ τὴν τάσιν τῆς φθορᾶς καὶ τοῦ
μηδενισμοῦ. Διὰ τοῦτο ἀκριβῶς ὁ ἄνθρωπος, ἀλλὰ καὶ κάθε ἄλλος ζωντανὸς
ὄργανισμός, ἐπιζητεῖ μὲ δίψαν τὴν στερέωσιν καὶ τὴν ἐξασφάλισιν τῆς ζωῆς
του. Ἡ θέλησις πρὸς ζωὴν εἶναι νόμος ἰσχυρός, πού ἐν τούτοις αἴρεται μὲ
μὲ τὴν ἐλευθερίαν τοῦ ἀνθρώπου, ἡ ὁποία ὅμως ἡμπορεῖ νὰ τὸν ὀδηγήσῃ
εἰς τὴν αὐτοκαταστροφὴν. Ἐτσι ἀκριβῶς ἐρμηνεύει τὴν ζωὴν ἡ Ἁγία Γραφή
καὶ ἡ πατερικὴ θεολογία. Ἡ ζωὴ εἶναι ρευστὴ, θνητὴ καὶ κινδυνεύει νὰ
λεσθῇ, ἀν δὲν ἔχη σχέσιν πρὸς τὴν πηγὴν τῆς ἀφθαρσίας καὶ τῆς ἀθανασίας.
Ἐτσι μόνον ἐξηγεῖται ἡ πρόνοια τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ ἀπολυτρωτικὴ ἐνέργεια
τοῦ διὰ τὸν κόσμον.

Κατὰ ταῦτα ἡ θέλησις πρὸς ζωὴν, κατὰ τὸ πνεῦμα τοῦ Χριστιανισμοῦ
μόνον δὲν εἶναι ἡ αἰτία τῆς γενέσεως τῶν ὀδυνῶν καὶ αὐτῆς τῆς ὑπάρξεως
ἀλλὰ ἡ μοναδικὴ καὶ θετικὴ φορὰ πού ἐπιζητεῖ τὴν ὑπερνίκησιν τοῦ μηδενός
τὴν ἐπίτευξιν ἑνὸς ὑψηλοῦ δημιουργικοῦ ρόλου, καθ' ὁμοίωσιν τοῦ Θεοῦ
δημιουργικὸς αὐτὸς ρόλος εἶναι ἡ τελείωσις τοῦ ἀνθρώπου, πού νοεῖται ὡς
κατακλιμακωσὶς του εἰς ἓνα καλλιτέγνημα. Ἐτσι ὁ βαθύτερος προορισμός

δίδει τὴν πρόσκαιρον ἱκανοποίησιν, ἐνῶ ἡ δευτέρα θεμελιώνει καὶ ἐξυψώνει ὑψιστον αὐτὸ ἀγαθὸν ποῦ λέγεται ζωὴ. Ἡ ἐπιδίωξις τῆς εὐτυχίας εἶναι ρεστος καὶ ἡμπορεῖ νὰ ὀδηγήσῃ εἰς καταστροφάς. Ὁ ἄνθρωπος γίνεται κεντρικὸς ὑπὲρ τὸ δέον καὶ διαφθείρει τὴν κοινωνικότητα. Ἡ τελείωσις τοῦ ἀνθρώπου εἶναι δημιουργικὴ καὶ πλήρης. Ὁ ἄνθρωπος καθίσταται κοινωνικὸν συνάμα πηγὴ ἀγάπης καὶ εἰρήνης²³. Ἡ δὲ τελείωσις αὐτὴ δὲν πρέπει νὰ μόνον ὡς ἓνα προνόμιον ἐκλεκτῶν καὶ ταλαντούχων ἀνθρώπων· ἡμπορεῖ νὰ γινῆ γινώρισμα καὶ τοῦ πλέον ἀσήμου καὶ ἀπλοῦ ἀνθρώπου ὑπὸ τὰς μορφὰς ἀπλῆς καὶ καλλιεργημένης ζωῆς. Αὐτὴ ἄλλωστε εἶναι ἡ πλέον συγκλονιστικὴ ἀλήθεια τοῦ Χριστιανισμοῦ. Εἰς τὴν κοινωνικότητα τῶν ἀνθρώπων ὑφίσταται ἡ ἀρχὴ, ὑπάρχουν τὰ ὑψηλὰ πνεύματα, ἀλλὰ καὶ κάθε ἄνθρωπος εἰς τὸ τέλος τῆς ἀγάπης ἔχει ἄπειρον ἀξίαν. Ὁ πόθος καὶ ἡ ἀγάπη πρὸς τὴν ζωὴν δὲν εἶναι τάσεις ἀρνητικαὶ οὔτε ἀποτελοῦν τὴν αἰτίαν τῆς ὀδύνης· πρόκειται διὰ ἐπιζήτησιν μιᾶς συνεχίσεως τῆς δημιουργίας εἴτε ὑπὸ τὴν μορφήν τῆς εὐτυχίας, εἴτε ὑπὸ τὴν μορφήν τῆς πένθους. Τὸ μηδὲν ἀπειλεῖ τὴν ἀνθρωπίνην ὑπαρξίν, ὡσάκις ὁ ἄνθρωπος χάσῃ τὴν δημιουργικότητά του ἀπομακρυνόμενος τοῦ Θεοῦ καὶ παραιτούμενος ἀπὸ τῶν ἐπιζήτησιν τῆς θείας δημιουργικῆς ἐνεργείας. Πάντως τόσον εἰς τὴν ἀποτυχίαν ὡς καὶ εἰς τὴν ἐπιτυχίαν, ἡ ἀγάπη πρὸς τὴν ζωὴν εἶναι μία θεμιτὴ καὶ ἀνεκτικὴ τάσις τοῦ ἀνθρώπου. Ἔτσι ἡ ἐπιζήτησις τῆς εὐτυχίας καθ' ἑαυτὴν εἶναι πράξις ποῦ καταδικάζεται. Μόνον τὸ ἀδιέξοδον μιᾶς εὐτυχίας χωρὶς δημιουργικὴν τελείωσιν ἀποτελεῖ αἴτιον καταστροφῶν. Ὁ Θεὸς εἶναι ἡ ἐξουσία τῆς νίκης κατὰ τοῦ μηδενός, διότι παρέχει διὰ τῆς ζωοποιουῦ χάριτος τὴν ἀνάγκη τὴν ἀπαιτούμενην δημιουργικῆς τελειώσεως τοῦ ἀνθρώπου. Διὰ τοῦτο ἀκριβῶς ὁ Θεὸς εἶναι ὁ καταλυτὴς τοῦ μηδενός, τῆς φθορᾶς καὶ τοῦ θανάτου καὶ συνάμα ὁ δημιουργὸς τῆς ζωῆς.

Κατὰ συνέπειαν τὸ μηδὲν ὡς δυνατότης καὶ πραγματικότης ἀναδύεται ἀπὸ τὴν ἀπουσία τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ· αἴρεται καὶ μεταμορφώνεται εἰς δημιουργικὴν πράξιν, ὅπου δρᾷ ἡ θεϊκὴ ἐνέργεια. Ἔτσι ἡ ἀντίθεσις μεταξὺ ἀπληθύνσεως καὶ θείας ζωῆς συνίσταται εἰς τὸ ἐνδεχόμενον ἀποτυχίας τοῦ ἀνθρώπου ἀπ' ἐνός καὶ εἰς τὴν αὐτάρκη δημιουργικὴν ἐνέργειαν τοῦ Θεοῦ ἀπ' ἐτέρου. Ὁ ἄνθρωπος καθίσταται συνδημιουργὸς σχετιζόμενος πρὸς τὸν Θεὸν καὶ

μενος Αὐτόν. Ἡ ἄρνησις τῆς θελήσεως πρὸς ζωὴν ἀποτελεῖ πρᾶξιν ἀντίθετον πρὸς τοὺς νόμους αὐτῆς τῆς ζωῆς καὶ πρὸς τὸ χριστιανικὸν πνεῦμα. Ἡ ἄρνησις ποὺ ἔδωσεν ὁ μυστικισμὸς τοῦ Βουδδισμού, λόγου χάριν, δὲν ἔμπορεῖ νὰ ἀποδεχθῆται πλήρως ἀποδεκτὴ ὑπὸ τοῦ Χριστιανισμοῦ. Διότι ἡ πραγματικότητα, κατὰ χριστιανικὴν διδασκαλίαν, δὲν εἶναι μία πολλότης καὶ ἕνας φαινομενικὸς κόσμος μιᾶς ἐνότητος. Οὔτε ἡ θέλησις πρὸς ζωὴν καὶ ἡ ἀτομικὴ συνείδησις ἀποτελεῖ ἔκπτωσιν ἀπὸ τῆν μοναδικὴν ἐνότητα· κατὰ συνέπειαν δὲν συγκροτοῦν τῆν ἑνότητα τῆς ὑπάρξεως καὶ τῆς ὁδύνης. Ἐπειδὴ ἐν προκειμένῳ ὁ Βουδδισμὸς ἀρνεῖται τῆν δημιουργίαν ἐκ τοῦ μηδενός, δέχεται τῆν ἀτομικὴν βούλησιν ὡς ἀπορροπὴν ἐκ τοῦ ὅλου, ὡς ἀνυπόσταστον πραγματικότητα καὶ ὄχι ὡς δύναμιν ἀποκαταλύει τὸ μηδὲν καὶ τείνει πρὸς τῆν δημιουργικὴν τελείωσιν. Ἔτσι ἰδανικὸν τοῦ Βουδδισμού εἶναι ἡ «σβέσις» τῆς ζωῆς, τὸ Nirvana, καὶ ὁ βουθισμὸς εἰς τὴν ἐνιαίαν θάλασσαν τῆς πραγματικότητος²⁴. Εἰς τὰ παρομοίως φησὶ φιλοσοφικὰ συστήματα τῆς Ἀνατολῆς ὁ Θεὸς εἶναι τὸ θετικὸν μηδέν, ποὺ ἀρνεῖται τῆν φαινομενικὴν πολλότητα τῶν ὄντων καὶ τῆς πραγματικότητος. Ἐκ τούτου ἐλλείπει ἡ θετικὴ στάσις πρὸς τῆν ζωὴν καὶ ἡ θέλησις πρὸς αὐτὴν θεωρεῖται ὡς ἡ πηγὴ τῆς ὑπάρξεως καὶ τῆς ὁδύνης. Κατὰ τῆν χριστιανικὴν διδασκαλίαν ὅμως, ὁ Θεὸς ἀρνεῖται τῆν φθορὰν καὶ ὄχι τῆν θέλησιν πρὸς ζωὴν παρέχων συνάμα τῆν δυνατότητα δημιουργικῆς ἐξυψώσεως τοῦ ἀνθρώπου ὁποῖος εἰς τῆν δημιουργικὴν του πορείαν συνεργάζεται μὲ τὸν Θεόν²⁵. Ἡ θέλησις πρὸς ζωὴν λοιπὸν ἀποτελεῖ τῆν βασικὴν προϋπόθεσιν διὰ τῆν νίκην

24. Τὸ ἀτομικὸν ἐγώ, κατὰ τῆν Ἰνδικὴν αὐτὴν φιλοσοφίαν, εἶναι μία φαινομενικὴ ἀνυπόστατος πραγματικότης. Τοῦτο ἐκφράζει χαρακτηριστικῶς μία βουδδιστικὴ παραβολή, κατὰ τῆν ὁποίαν τὸ ἐγώ ὁμοιάζει μὲ τὰς συνεχῶς καὶ ἀδιακόπως ἐκπεμπομένας λάμπεις ἡ λάμπας, ἡ ὁποία καίει μὲ ἔλαιον. Ὅλοι αἱ συνεχεῖς λάμπεις εἶναι ἀποτέλεσμα τοῦ ἐλαίου καμμία δὲν ἔχει ἰδιαιτέραν ὑπόστασιν. Βλ. Albert Schweitzer, *Les grands penseurs de l'Inde*, μνημ. ἔργ., σ. 89 - 90. Ἡ αὐτὴ ἀντίληψις περὶ τοῦ ἐνιαίου τῆς πραγματικότητος ἀπαντᾷ εἰς τῆν περὶ Ταὸ κινεζικὴν φιλοσοφίαν. Βλ. Karl Jaspers, *Ans dem Ursprung denken*, *Metaphysiker*, München 1957, σ. 292 - 300. F. Heiler, *Die Religionen der Menschheit*, *in Vergangenheit und Gegenwart*, Stuttgart 1959, σ. 117 κ. ἑ. Ἐν προκειμένῳ ὁ Θεὸς εἶναι ὁ θετικῶς ἀρνεῖται τῆν φαινομενικὴν πολλότητα τῆς πραγματικότητος, ἡ ὁποία ἀρνεῖται τὸν ἑαυτοῦ. Βλ. Γρηγορίου Ζιάκα, Ὁ μυστικὸς ποιητὴς Maulānā . . . *laddīn Rūmī* καὶ ἡ διδασκαλία αὐτοῦ, Θεσσαλονίκη 1973, σ. 117 κ. ἑ. 275. κ. ἑ. τοῦ ἀποστόλου Παύλου «Ἡ ἐννοια τῆς ἐλευθερίας τῆς βουλήσεως καὶ τοῦ κακοῦ εἰς τὸν μετχγενέστερον Ἰσλαμ» μυστικισμὸν» ἐν Ἐπετηρίδι τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης 1972, σ. 174 - 79.

μηδενός²⁶, ἐνώ, κατὰ τὰ ἐν λόγῳ φιλοσοφικὰ συστήματα, ὁ μηδενισμὸς ἀντιθέσεων τῆς πολλότητος τοῦ φαινομένου τῆς ζωῆς εἶναι τὸ κατ' ἐξοχὴν καὶ τὸ ἀποκορύφωμα μιᾶς θεϊκῆς τελειώσεως.

Ἔτσι κατανοεῖται εὐκόλως ὅτι τὸ γίγνεσθαι τῆς ἐλευθερίας, ὡς μαίνεται τοῦτο κατὰ τὴν χριστιανικὴν διδασκαλίαν, ἀποτελεῖ τὴν θέσιν διὰ τὴν ἐρμηνείαν τοῦ «μύθου» τῆς πτώσεως τοῦ ἀνθρώπου, καὶ τοῦ πατριτικοῦ ἁμαρτήματος. Συνήθως θεολόγοι, ψυχολόγοι καὶ κοινωνιολόγοι ἐκτιμῶν τὸν ἐν λόγῳ «μῦθον» μὲ κριτήρια στατικά καὶ νομικά. Ἔτσι ἀδυνατοῦν ἐρμηνεύσουν τὸ βάθος τῆς ἀπαραμίλλου βιβλικῆς διηγήσεως περὶ τῆς πτώσεως τῶν πρωτοπλάστων. Ἡ ἀνυπακοὴ εἰς τὴν ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ κρίνεται ἁμάρτημα ὑπὸ τὸ στατικὸν καὶ νομικὸν σχῆμα ἀμοιβῆ - τιμωρία. Οἱ ἄνθρωποι, προικισμένοι μὲ τὴν ἐλευθερίαν ἐκλογῆς μεταξὺ ὑπακοῆς καὶ ἀνυπακοῆς, παραβαίνουν τὴν ἐντολὴν καὶ μετὰ ταῦτα ὑφίστανται τὰς ἐκ τῆς ἀνυπακοῆς τῆς τάξεως ἀπορρεούσας κυρώσεις. Ἐξ ἄλλου οἱ ψυχολογικῶς ἐξετάζοντες τὴν πτώσιν τῶν πρωτοπλάστων πιστεύουν ὅτι ἡ ἀνυπακοὴ συνίσταται ἀπὸ τὴν αὐτονόμησιν καὶ τὴν ἀπόκτησιν ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου τῆς συνειδήσεως καὶ τῆς ἐλευθερίας, ποία τὸν ἀποκόπτει καὶ τὸν ἀπομονώνει ἀπὸ τὸ ὑπόλοιπον φυσικὸν περιβάλλον. Ἡ ἀποκοπὴ καὶ ἡ ἀπομόνωσις προκαλοῦν ἐν προκειμένῳ τὸν φόβον καὶ τὸν ἄντρον τῆς εὐθύνης τοῦ ἀνθρώπου, ὁ ὁποῖος μόνος του πρέπει νὰ παλαίσῃ κατὰ τὴν καταξίωσιν τῆς ὑπάρξεώς του. Ἐκ τῆς καταστάσεως αὐτῆς προέρχονται τὰ δεινὰ εἰς τὴν ἀνθρωπότητα. Ἡ ὑπαρξίς δηλ. ἐκδηλώνεται κατὰ τὸν ἄνθρωπον ὡς ἐπιδημιολογικὸν ἐνὼ ἐπιδιώκει τὴν αὐτονομίαν τοῦ ἐγώ, συνάμα ἐπιζητεῖ τὴν ἐπιστροφήν της εἰς μίαν κοινότητα ζωῆς καὶ περιβάλλοντος. Ὁποσοδήποτε ἀνθρωπολογικὴ ἐρμηνεία ἔχει ἀρκετὰ κοινὰ σημεῖα μὲ τὴν θεολογικὴν ἀποκοπήν.

Ποίαν θέσιν ὁμως ἔχει εἰς τὴν θεολογικὴν σκέψιν τὸ στατικὸν καὶ νομικὸν σχῆμα ἀμοιβῆ - τιμωρία; Εὐθύς ἐξ ἀρχῆς πρέπει νὰ τονισθῇ ὅτι τὸ πνεῦμα τῆς Ἁγίας Γραφῆς καὶ τῆς πατερικῆς θεολογίας εἶναι ἀντίθετον κατὰ πάντας τὰς ἐκ τῆς ἐν λόγῳ σχῆμα, παρ' ὅλον ὅτι τὸ παρουσιάζει καὶ τὸ ἐρμηνεύει. Ἡ ἀποκοπή, ὅσον ἂν ᾖ, τὸ σχῆμα αὐτὸ παρουσιάζεται καὶ ἀναφέρεται πολλάκις, διότι ὑφίσταται ἐν τῇ ἀποκοπῇ. Ὁ «μῦθος» τῆς πτώσεως τῶν πρωτοπλάστων συγγενεῖται «τυπικῶς» μετὰ τὰ ἀνάλογα θρησκευτικὰ ἀρχέτυπα. Ἡ ἀντίθεσις του πρὸς αὐτὰ σταθμίζεται εἰς τὴν ὑπέρβασιν τοῦ τύπου τοῦ μύθου τῆς πτώσεως. Ἐπειδὴ ὑπερβαίνει τὸν τύπον αὐτὸν καὶ ἀναιρεῖται, διὰ τοῦτο καὶ διαρκῶς παρουσιάζεται. Ἡ πατερικὴ θεολογία ἀναιρεῖται, διὰ τοῦτο καὶ διαρκῶς παρουσιάζεται. Ἡ πατερικὴ θεολογία ἀναιρεῖται, διὰ τοῦτο καὶ διαρκῶς παρουσιάζεται.

κατ' εἰκόνα πρὸς τὸ καθ' ὁμοίωσιν. Ἡ σύνδεσις αὐτὴ ἀποτελεῖ τὴν ὑπέρφυστον τοῦ στατικοῦ καὶ νομικοῦ σχήματος ἀμοιβή - τιμωρία. Ὁ ἄνθρωπος εἶναι μιούργημα κατ' εἰκόνα τοῦ Θεοῦ. Ἡ στάσις του, μετὰ τὴν δημιουργίαν, τὸν Θεὸν δὲν εἶναι παθητικὴ ἢ ἐλευθερία, ποὺ καθορίζεται ἀπὸ τὴν κίνησιν μεταξὺ μηδενὸς καὶ δημιουργικῆς τελειώσεως, τὸν ὠθεῖ πρὸς τὸ καθ' ὁμοίωσιν, ἐνῶ συνάμα ὑφίσταται δι' αὐτὸν καὶ ὁ κίνδυνος πηλινδρομήσεως πρὸς μηδέν, ἀπὸ τὸ ὁποῖον προῆλθε. Κατὰ συνέπειαν, ἡ σχέσις μεταξὺ τοῦ κατ' εἰκόνα καὶ τοῦ καθ' ὁμοίωσιν εἶναι δυναμικὴ καὶ ὄχι στατικὴ. Ἐπειτα ἡ κίνησις αὐτὴ, ἐνῶ εἶναι δῶρον καὶ προνόμιον καθαρῶς ἀνθρώπινον, συνάμα καθορίζεται ἀπὸ τὴν συνεχῆ θεϊαν ἀρωγὴν καὶ ζωοποίησιν. Ἡ διατάραξις λοιπὸν τῆς σχέσεως μεταξὺ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπου συνεπάγεται ἀποτυχίαν εἰς τὴν προσημασθεῖαν δημιουργικῆς τελειώσεως, ἥτοι ἐπιτεύξεως τοῦ καθ' ὁμοίωσιν. Τὸ σχῆμα τοῦτο, κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν, ὑπερβαίνει τὸ στατικὸν καὶ νομικὸν σχῆμα ἀμοιβή - τιμωρία. Ἡ ἀνυπακοὴ εἶναι ἡ διατάραξις τῆς σχέσεως Θεοῦ καὶ ἀνθρώπου καὶ ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα τὴν γνῶσιν τοῦ μηδενός, ἥτοι τοῦ θανάτου. Τὸ προπατορικὸν ἀμάρτημα συνεπῶς προέρχεται ἀπὸ μίαν ἀνταρσίαν τοῦ ἀνθρώπου, ὁ ὁποῖος ἀρνεῖται νὰ ὀδεύσῃ πρὸς τὸ καθ' ὁμοίωσιν, ἐπιδιώκων ἐγωκεντρικὴν προβολήν. Ἡ ἀνταρσία αὐτὴ ὀδηγεῖ εἰς τὴν ἀποτυχίαν, ἥτοι τὴν γεῦσιν τοῦ θανάτου. Κατὰ ταῦτα, τὸ προπατορικὸν ἀμάρτημα δὲν εἶναι ἡ ὑπερβασίς τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἡ αὐτοσυνειδησία αὐτοῦ, διότι πάντα ταῦτα εἶναι ἐκφάνσεις τῆς ἐλευθερίας ποὺ προκύπτει ἢ δίδεται εἰς τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τοῦ Θεοῦ μάτως καὶ κατὰ φυσικὴν συνέπειαν μετὰ τὴν δημιουργίαν του ἐκ τοῦ μηδενός, κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν τοῦ Θεοῦ. Ἄν λείπη τὸ κατ' εἰκόνα καὶ τὸ καθ' ὁμοίωσιν, ἀπουσιάζει καὶ ἡ δυναμικὴ πορεία μεταξὺ μηδενός καὶ δημιουργίας.

27. Πρβλ. Γρηγορίου Θεολόγου, *Εἰς τὸ Ἅγιον Πάσχα*, PG36, 628C: «Αἰὼν γὰρ οὐκ ἔστι χρόνος οὔτε χρόνου τε μέρος· οὐδὲ γὰρ μετρητὸν (μετρεῖται γὰρ τὸ διεσπασμένον) ἀλλ' ἡμῖν ὁ χρόνος, ἡλίου φορᾶ μετρούμενος, τοῦτο τοῖς ἀίδιαις αἰῶνι, τὸ συμπαρακτείνόμενον οὐσίαι, οἷον τι χρονικὸν κίνημα καὶ διάστημα». Ἡ δημιουργικὴ αὐτὴ κίνησις ταυτίζεται μετὰ τὸν ὑπαρξιακὸν χρόνον τῶν λογικῶν δημιουργημάτων εἰς κάθε φάσιν τῆς ζωῆς των, τῆς παιδείας καὶ τῆς αἰωνίας. Ὁ χρόνος μόνον μετὰ τὴν δημιουργικὴν αὐτὴν ἀνέλιξιν ὀλοκληρῶνται καὶ ὑπερβαίνει τὴν διάσπασίν του εἰς παρελθόν, παρὸν καὶ μέλλον. Ὁ χρόνος αὐτὸς τῆς ἐλευθερίας νιότητος νοεῖται ὡς συνεχῆς αὔξεσις τῆς προκοπῆς καὶ ὀριμότητος κατὰ μετοχὴν ἐκ τῆς ἀκτιστοῦ θεϊαν χάριν. Καὶ εἰς ἄλλο σημεῖον ἐτονίσθη ὅτι ἡ ἀκίνησις καὶ ἡ ἡρεμία, κατὰ σαφῆ ἀριστοτελικὴν θέσιν, λόγου χάριν, ἀποτελεῖ γενικῶς διὰ τὴν ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν τὴν τελειότητα. Ὁ Θεὸς εἶναι ἀκίνητος. Ἡ κίνησις εἶναι γένεσις καὶ δὲν χαρακτηρίζει τὰ τέλει.

γικῆς τελειώσεως²⁸. Τὸ κέντρον βάρους ἐν προκειμένῳ πίπτει ἐπὶ τῆς δ
 γικῆς τελειώσεως, καὶ μετὰ τὴν ἀποτυχίαν ἐπιτεύξεως αὐτῆς πίπτει
 ἀλλοτριώσεως τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς καταστάσεως αὐτοῦ ὑπὸ τὴν ἐ
 τοῦ μηδενός. Διὰ τοῦτο κυριαρχοῦν σχῆμα εἰς τὴν Ἀγίαν Γραφήν καὶ
 περιικήν θεολογίαν, τὸ ὁποῖον ὑπερβαίνει τὸ σχῆμα ἀμοιβῆ - τιμωρία,
 κακόν, εἶναι ζωὴ - θάνατος, ἀφθαρσία - φθορά, ἀθανασία - θνητότης²⁹
 αἴρονται αἱ στατικάί, νομικαὶ καὶ ἠθικαὶ κατηγορίαι, εἰς τρόπον ὥστε
 Γραφή καὶ ἡ πατερική θεολογία νὰ ὑπερβαίνουν τὰ καθιερωμένα μυθι
 ματα. Ἡ ἐκδίωξις τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὸν παράδεισον δὲν σημαίνει μὴ
 ἀπώλειαν ἐνός παρελθόντος ἀγαθοῦ, ἀλλὰ κυρίως καὶ κατ' ἐξοχήν τὴν
 ἀν τῆς μελλοντικῆς τελειώσεως, τὴν ματαίωσιν τοῦ καθ' ὁμοίωσιν. Ἡ
 λογία ἀναφέρεται εἰς ἓνα παράδεισον ποῦ ἦτο εἰς τὸ παρελθὸν καὶ ἐχ
 Ἀγία Γραφή ὁμιλεῖ κυρίως δ' ἓνα μελλοντικὸν παράδεισον, τὸν ὁποῖ
 θρωπος ἀπώλεσε πρὶν προλάβῃ νὰ τὸν ἀποκτήσῃ ὀλοκληρωτικῶς.

Κατόπιν τῶν ἀνωτέρω κατανοεῖται εὐκόλως ὅτι ἡ ἐλευθερία, ὡς
 μεταξὺ μηδενός καὶ δημιουργικῆς τελειώσεως, δὲν εἶναι ἀπλῶς μία πρ
 λογῆς οὔτε μία ἀπόκτησις ἀνεξαρτησίας ἀπὸ ἐξωτερικὰς ἐξαρτήσεως το
 κοῦ καὶ τοῦ κοινωνικοῦ περιβάλλοντος, ἀλλὰ κυρίως μία κίνησις ποῦ ἔχ
 τικὸν χαρακτῆρα, συνυφασμένον μὲ τὴν προσωπικὴν καὶ κοινωνικὴν δια
 Πρόκειται διὰ μίαν ἀπόκτησιν ἀνεξαρτησίας καὶ συνάμα διὰ μίαν δυνα
 δημιουργικῆς ἀνυψώσεως. Ἡ ἀποτυχία σημαίνει ἀπώλειαν τῆς ἐλευθερ
 θὰ ἦτο δὲ ἡ κίνησις αὐτὴ ἐλευθέρα, ἂν δὲν εἶχε καὶ τὴν φορὰν πρὸς τὴν
 χίαν. Τὸ δῶρον τῆς ἐλευθερίας εἶναι τὸ μοναδικὸν δῶρον ποῦ δὲν ἐξαρτ
 πὸ τὴν χορήγησιν ἀλλὰ ἀπὸ τὴν κατάκτησιν. Πρόκειται δι' ἓνα δῶρον π
 ρώνεται μὲ πολὺ ἀκριβὰ τιμήματα. Καὶ ἐπειδὴ τὰ τιμήματα αὐτὰ εἶν
 ἀκριβὰ, ἡ ἀξιοποίησις τοῦ δώρου ἀποκορυφώνει τὸ ἀνθρώπινον μεγαλ
 τιμωρία τῶν πρωτοπλάστων, κρινομένη μὲ τὸ στατικὸν καὶ νομικὸν σ

ὁποῖον κινεῖ καὶ μορφοποιεῖ. Ἐν προκειμένῳ δὲν ἐπισημαίνεται ἀτίδιος κίνησις τῆς
 ὡς οὐσιαστικῆς ἐκφράσεως αὐτῆς. Βλ. Πλάτωνος, Φαῖδρον 245cd. «Ψυχὴ πᾶσα
 τὸ δ' ἄλλο κινεῖται καὶ ὑπ' ἄλλου κινούμενον, παῦλαν ἔχων κινήσεως, παῦλαν ἔχει ζώ
 δὴ τὸ αὐτὸ κινεῖται ἄτε οὐκ ἀπολείπον ἑαυτό, οὐ ποτε λήγει κινούμενον, ἀλλὰ καὶ τ
 βσα κινεῖται τοῦτο πηγή καὶ ἀρχὴ κινήσεως. Ἀρχὴ δὲ ἀγέννητον. Ἐξ ἀρχῆς γὰρ
 πᾶν τὸ κινούμενον κίνησθαι αὐτὴν δὲ μηδ' ἐξ ἐνός». Ἀναλυτικὰς ἀπορίσεις πρὸς

κῆς ἐνισχύσεως τοῦ ἀγῶνος πού διεξάγει ὁ ἄνθρωπος διὰ τὴν πραγμ
τοῦ προορισμοῦ του.

Κατὰ ταῦτα οἱ ψυχολόγοι καὶ οἱ κοινωνιολόγοι ἤμποροῦν μὲ τὸ
χριστικὰς των ἐρέυνας νὰ ἐρμηνεύουν ὀρθῶς ἢ μὴ ὀρθῶς τὰς ἐκδηλώσει
θρωπίνης ἐλευθερίας, οὐδέποτε ὅμως ἤμποροῦν νὰ ἐξαντλήσουν τὸ πρ
ῶς τὸ θέτει ἡ Ἁγία Γραφή καὶ ἡ πατερικὴ θεολογία. Πολλοὶ ἀπόψεις
θαὶ καὶ σύμφωνοι πρὸς τὸ πνεῦμα τῆς θεολογίας, ἀλλὰ ἀναφέρονται
ἐρμηνείαν συμπτωμάτων τῆς ἐλευθερίας καὶ ὄχι εἰς τὸ μεταφυσικὸν β
τῆς, ὅπου οὕτως ἢ ἄλλως μὲ τὰς μεθόδους τῆς ψυχολογίας καὶ τῆς κοι
γίας κανεῖς δὲν ἤμπορεῖ νὰ ὑπεισέλθῃ³². Λέγουν, λόγου χάριν, ὅτι οἱ ὀ
μῆς A ἢ B ἐποχῆς, διὰ τὴν A ἢ B αἰτίαν, ἐκδηλώνουν καταστροφικὰς
ουργικὰς τάσεις διὰ νὰ ὑπερνικήσουν τὴν ἀπομόνωσιν καὶ τὸν φόβον τῆ
ξιάς. Πόθεν ὅμως ἡ ἀπομόνωσις καὶ διατί χρήζει ὑπερνικήσεως; Μὲ
τῆματα αὐτὰ μόνον μία μεταφυσικὴ θεώρησις ἤμπορεῖ νὰ ἀσχοληθῇ
μία ἐπιστημονικὴ ἐρευνα, ἢ ὅποια πρωτίστως εἶναι ἐμπειρικὴ καὶ ἐπει
νευτικὴ. Διὰ τοῦτο οἰαδήποτε καὶ ἂν εἶναι τὰ πορίσματα μιᾶς τοιαύτης
οὔτε στηρίζουν οὔτε κλονίζουν τὴν μεταφυσικὴν βάσιν τῆς Ἁγίας Γρα
τῆς πατερικῆς θεολογίας. Ἐν τούτοις ἡ θεολογία ἤμπορεῖ νὰ ἐπωφεληθῇ
τὰ πορίσματα αὐτὰ διὰ τὴν καλυτέραν διατύπωσιν τῶν ἐρμηνευτικῶν
ψεων, ποτὲ ὅμως δὲν ἐπιτρέπεται νὰ θορυβῆται ἀπὸ ὑποτιθέμενα δυσ
ρίσματα οὔτε νὰ κάμῃ κακὴν ἀπολογητικὴν μὲ δῆθεν εὐμενῆ πορίσματα
τῆς πλευρᾶς των πάλιν οἱ ψυχολόγοι καὶ οἱ κοινωνιολόγοι πρέπει νὰ
τοποιήσουν ὅτι ἡ ἐπιστημονικὴ των ἐρευνα δὲν ἤμπορεῖ μὲ τὰς ἐρμη
της ἀπόψεις νὰ ἀπορρίψῃ μεταφυσικὰς ἀληθείας, αἱ ὅποια στηρίζοντα
νίζονται, ἐπιδοκιμάζονται ἢ ἀποδοκιμάζονται μὲ κριτήρια ἀνεξάρτη
ἐπιστημονικὰ πορίσματα.

Τὸ γίνεσθαι τῆς ἐλευθερίας, κατὰ τὴν χριστιανικὴν διδασκαλίαν,
βάθος καὶ τὴν ἐπιφάνειαν. Εἰς τὸ πρῶτον ἐντοπίζονται αἱ καταβολαὶ τ
σεως τῶν ὄντων, τὰ ὅποια ἀναδύονται ἐκ τοῦ μηδενὸς καὶ τείνουν εἰς
ταξίωσίν τους μὲ τὴν δημιουργικὴν τελείωσιν. Εἰς τὴν δευτέραν ἐντο
τὰ συμπτώματα τῆς κινήσεως αὐτῆς μὲ τὰς ἀποτυχίας καὶ τὰς ἐπιτυ
πολύπλοκοι καὶ ἐν πολλοῖς δαιδαλώδεις σχηματισμοί, πού παρουσιάζο
τὰς σχέσεις τῶν ἀνθρώπων, ἐρμηνεύονται ποικιλοτρόπως, διότι αἱ σ
σεις καὶ αἱ διασπάσεις δημιουργοῦν ἓνα «κομματιασμένον» ἐπιστητόν.

νιχνεύει τὸ βάθος, χωρὶς ἐν τούτοις νὰ θεωρῇ τὴν ἐπιφάνειαν ὡς μὴ ἔχου-
καμμίαν σχέσιν πρὸς αὐτό. Τελικῶς ἡ τραγικὴ ἐρμηνεία τῆς πραγματικότη-
τοῦ γίνεσθαι τούτου τῆς ἐλευθερίας, ἀποκτᾷ ἀληθοφάνειαν καὶ πειστικὸν
ἀκαταγώνιστον. Ἡ δὲ ἐρμηνεία αὐτὴ εἶναι ἐφικτὴ μόνον ὅταν γίνῃ ἡ ὀργ-
κὴ σύνδεσις τοῦ βάθους καὶ τῆς ἐπιφανείας. Ἄλλως εἶναι δυνατὴ ἡ ἐξαγ-
πολλῶν συμπερασμάτων, ἡ διαμόρφωσις πολλῶν ἰδανικῶν, ἡ ἠθικὴ ἢ ἡ π-
τικὴ ρύθμισις τῆς ἀνθρωπίνης συμπεριφορᾶς κατὰ ποικίλους τρόπους, ἡ
ὅμως δὲν προσεγγίζονται αἱ ρίζαι τοῦ κόσμου καὶ τῆς ζωῆς.

3. Μορφαὶ δαιμονισμοῦ

Δαιμονισμὸς εἶναι ἄρνησις τῆς ζωῆς ἢ καλύτερον ἄρνησις τῆς δημιου-
κῆς τελειώσεως. Διὰ τοῦτο ἀπαντᾷ μόνον εἰς τὴν ἐλευθέραν καὶ προσωπ-
ζωὴν. Οἱ λίθοι, τὰ φυτὰ καὶ τὰ ζῶα δὲν ἔμποροῦν νὰ γίνουν δαιμονισμένο
δαιμονισμὸς ἀρνεῖται τὴν ζωὴν καὶ συνάμα ἐπιζητεῖ τὴν καταστροφὴν τ-
τὴν ἐπάνοδον τῆς ζωῆς εἰς τὸ μηδέν. Ἡ δὲ ἐπάνοδος αὐτὴ δὲν συντελεῖται
νομοτελεῖ ἢ φυσιοκρατικὴν κίνησιν, ἀλλὰ μὲ ἐλευθέραν ἀνταρσίαν. Ἡ ἀπ-
χία τῆς δημιουργικῆς τελειώσεως ἀνοίγει τὴν θύραν πρὸς τὸν δαιμονισμόν,
ρὶς ἢ ἰδίᾳ καθ' ἑαυτὴν νὰ εἶναι ὁ δαιμονισμὸς. Ἐν τούτοις ἡ ἀποτυχία αὐτῆ
θιστᾷ τὸν ἄνθρωπον εὐάλωτον, διότι χάνει τὰς ρίζας του· πλανᾶται εἰς τὸ
σμον τῆς ἀνίας καὶ τῆς στασιμότητος· ὀρθώνεται ὁ «φαντασματικὸς» κό-
τῆς ἀπειλῆς καὶ τῆς ἀπομονώσεως. Τότε πρέπει νὰ εὑρεθοῦν ὑποκατάστ-
Καὶ ὅταν τοῦτο δὲν ἐπιτευχθῇ, ἡ κίνησις τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὴν καταστρ-
κάθε ζωῆς προδιαγράφεται ἐπικινδύνως. Ὁ ἄνθρωπος, λόγου χάριν, ποῦ ν-
ται εἰς τὸν δρόμον τῆς δημιουργικῆς τελειώσεως, συντρίβων τὸ μηδέν ὅπ-
Δημιουργός του, εἶναι κατὰ πολὺ ἀπηλλαγμένος ἀπὸ τὴν φθοροποιὸν ἐπ-
σιν τοῦ φθόνου καὶ τοῦ μίσους. Ὁ ἄνθρωπος φθονεῖ ἢ μισεῖ, ὅταν χάσῃ τὸ
μιουργικόν του ρόλον. Τότε χάνεται ἢ ματαιώνεται τὸ καθ' ὁμοίωσιν Θε-
Ἡ Ἀγία Γραφή καὶ ἡ πατερικὴ θεολογία ἐντοπίζουν τὸν δαιμονισμὸν
εἰς τὴν ἀνταρσίαν τοῦ Ἐωσφόρου καὶ τῶν ὀπαδῶν του³³. Πρόκειται διὰ

33. Ἡ πτῶσις τοῦ Ἐωσφόρου καὶ τῶν ἀγγέλων παρουσιάζεται εἰς τὴν Ἀγίαν Γ-
μὲ ζωηρὰς καὶ δραματικὰς εἰκόνας. Ἡσ. 14, 12· «Πῶς ἐξέπεσεν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ὁ Ἐ-
ρος ὁ ποιὶ ἀναπέλλου; Συναστρίβη εἰς τὴν γῆν ὁ ἀποστέλλου πρὸς πάντα τὰ ἔθνη»

ἀρνησιν τῆς αὐτοζωῆς καὶ συνάμα διὰ μίαν ἀποτυχίαν εἰς τὴν δημιουργικίνησιν. Ἐκτοτε ὁ Διάβολος εἶναι ὁ πατέρας τοῦ ψεύδους, ὁ ἀντιστρατηγὸς τῆς ζωῆς καὶ ὁ ἐπιδιώκων τὴν καταστροφὴν τῆς. Τὸ ψεῦδος καὶ ἡ ἐν προκειμένῳ ἀντιστοιχοῦν πρὸς τὸν δαιμονισμόν καὶ τὴν ζωὴν. Εἰς σκευτικαὶ καὶ ὄχι ἠθικαὶ ἢ γνωσιολογικαὶ κατηγορίαι. "Ὅ,τι εἶναι ζωὴ καὶ γαί τὴν ζωὴν ἀποτελεῖ τὴν ἀλήθειαν καὶ ὅ,τι ἐκμηδενίζει τὴν ζωὴν εἶναι ψεῦδος³⁴. Αἱ δαιμονικαὶ ρίζαι εὐρίσκονται εἰς τὸν «φαντασματικὸν» κόσμον τοῦ μηδενός καὶ μόνον ὅταν ὑπερνικηθοῦν ἀνοίγει ὁ δρόμος πρὸς τὸ καθ' ὁμοίωσιν τοῦ καλοῦ, ἤτοι πρὸς τὴν δημιουργικὴν τελείωσιν. Τὰ ἐλεύθερα λοιπὸν ὄντα, ὡς τὰ κινούμενα ἐκ τοῦ μηδενός, πρέπει νὰ φροντίσουν τὰ ἴδια νὰ ὑπερβοῦν τὸν «κόσμον» τῆς ὑπάρξεώς των, τὸ ὁποῖον μὲ τρόμον ἀντικρίζουν εἰς τὴν πρὸς τὴν ζωὴν τῆς μηδενιστικῆς φαντασίας. Ἡ ἐλευθερία εἶναι εὐθύνη καὶ τὸ καθ' ὁμοίωσιν τοῦ Θεοῦ μία πορεία δημιουργικῆ. Τὰ μὴ ἐλεύθερα δημιουργήματα ὑφίστανται διότι τὸ θέλει ὁ Δημιουργός τους· δὲν ἔχουν εὐθύνην καταξιώσεως οὔτε νὰ γίνωνται κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν τοῦ Δημιουργοῦ πλάσματα. Δὲν εἶναι δι' αὐτὰ ἡ γνῶσις τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ, τῆς ἀληθείας καὶ τοῦ ψεύδους, τῆς ζωῆς καὶ τοῦ δαιμονισμοῦ, διότι μόνον ἐδημιουργήθησαν καὶ δὲν δημιουργοῦν τίποτε ἀφ' ἑαυτῶν. Ὁ δαιμονισμὸς λοιπὸν ὡς κίνησις πρὸς τὴν καταστροφὴν τῆς ζωῆς εἶναι ἡ φορὰ πρὸς τὸ μηδέν, ἐνῶ ἡ νίκη κατὰ τοῦ μηδενός ἀπὸ τῆς ζωῆς εἶναι ἡ φορὰ πρὸς τὴν δημιουργικὴν τελείωσιν ποὺ ἐκφράζεται μὲ τὴν ἀγάπην, τὴν κοινότητα, τὴν εἰρήνην, τὸν σεβασμὸν τῆς ζωῆς, τὰς πνευματικὰς κατακτήσεις

καὶ τὰς ἐπιπτώσεις αὐτῶν ἐπὶ τὸν μέλλοντα κληρονομεῖν σωτηρίαν» (Ἐβρ. 1, 14). Ἐτσι, θὰ ἔλεγε καὶ ἡ ἀποστολικὴ ἐκκλησία, ὅτι οἱ δαιμονιογενεῖς εἶναι καταστροφικὰ πνεύματα ἀντιστρατευόμενα τὸ ἔργον τῆς σωτηρίας. Τὸ λοιπὸν ὡς μηδενιστικὴ ἀλλοίωσις τῆς κτιστῆς πραγματικότητος λαμβάνει τὸν πλεονεκτήματα καὶ δραματικὸν χαρακτήρα, ὅταν συγκρούεται ἡ προσωπικὴ ἐλευθερία τῶν ὄντων πρὸς τὸν ἀγαθὸν Δημιουργόν. Ἡ αὐτομηδενιζομένη ἐλευθερία τοῦ προσώπου ἀναπτύσσεται ἐν ἑαυτῇ ἐκδηλώσεις. Ἐτσι ὑφίσταται πραγματικὸς πόλεμος μεταξὺ λογικῶν ὄντων καὶ ἀδαιμονιστικῶν. Ἐπὶ τοῦ σημείου αὐτοῦ ὑπάρχει βασικὴ διαφορὰ μεταξὺ τῆς περὶ κακοῦ ἀντιλήψεως τοῦ νεοπλατωνισμοῦ, λόγου χάριν, καὶ τοῦ Χριστιανισμοῦ. Καὶ κατὰ τὸν Πρόκλον τὸ κατὰ τὸν νεοπλατωνισμόν εἶναι παρῦπρόστασις (ὅπως τὸ ἀποκαλεῖ ὁ συγγραφεὺς τῶν ἀρεοπαγιτικῶν συγγραμμάτων) καὶ μὴ ὄν, ἀλλὰ αὐτὸ τὸ μὴ ὄν εἶναι ἀπλῶς ἡ στέρησις τοῦ καλοῦ καὶ ἡ μὴ ὠρίμανσις τῆς ψυχῆς, ἡ ὁποία πορεύεται εἰς τὸν θεϊκὸν κόσμον χωρὶς σύγκρουσιν πρὸς τὸν Θεόν. Τὸ κατὰ τὸν νεοπλατωνισμόν εἶναι, κατὰ τὴν χριστιανικὴν ἀποψιν, ποὺ ἐκπροσωπεῖται χαρακτηριστικῶς ὑπὸ τὴν μορφὴν τοῦ κακοῦ, ὅτι εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς μηδενιστικῆς ἀλλοιωτικῆς ἐπιπτώσεως ἐπὶ τὸν κτιστὸν κόσμον. 1) εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς μηδενιστικῆς ἀλλοιωτικῆς ἐπιπτώσεως ἐπὶ τὸν κτιστὸν κόσμον.

τελικῶς τὴν εὐρεσιν τῆς θείας ζωῆς. Ἡ ἀπώλεια τῆς θείας ζωῆς ὅμως ὁδὸς εἰς τὸν δαιμονισμόν, ὁ ὁποῖος ἐκφράζεται μὲ πολλὰς ἐκδηλώσεις, ποὺ ἡμεῖς εἰς τὰς κυρίας ἐκφάνσεις νὰ ἐντοπισθοῦν ὡς ἐξῆς:

α) Ἡ αὐτοκαταστροφή. Ὁ ἄνθρωπος ἠμπορεῖ νὰ δαιμονοποιηθῆ, ἢ ὁδηγηθῆ εἰς τὴν αὐτοκαταστροφὴν του. Ἡ δυνατότης τῆς αὐτοκαταστροφῆς εἶναι ὁ ἀρνητικὸς πόλος τῆς αὐτοδημιουργίας. Οἱ δύο αὐτοὶ πόλοι εἰς τὴν ἀνθρωπίνην ζωὴν εἶναι οἱ καθοριστικοὶ παράγοντες τῆς ἐλευθερίας. Ὁ ἄνθρωπος αὐτοδημιουργεῖται ἢ αὐτοκαταστρέφεται. Διὰ τοῦτο εἶναι ἀνάγκη γὰρ τῆς γάλης ἢ χαρᾶς τῆς δημιουργίας καὶ βαθύς ὁ πόνος τῆς αὐτοκαταστροφῆς. Ἡ ἀπώλεια ἀπὸ τὴν ἀπώλεια προέχει δι' ἓνα συναισθηματισμόν, ἀλλὰ διὰ βιώματα ποὺ καθορίζουσι τὴν πορείαν τῆς ὑπάρξεως καὶ ἐντάσσονται εἰς τὴν μεταφυσικὴν σφαῖραν. Τὸ καθίσταται φανερόν, δοθέντος ὅτι ἡ δημιουργία ἐκ τοῦ μηδενὸς καὶ αἱ συναισθηματικαὶ αὐτῆς ὡς πρὸς τὴν κίνησιν τῆς ἐλευθερίας ἠμποροῦν νὰ ἐντοπισθοῦν μὲ εἰς τὴν μεταφυσικὴν διάστασιν. Κάθε ἄλλη ἐμπειρία ἐπιστημονικῆς φύσεως ἀπλῶς θίγει καὶ ἐξετάζει τὰ συμπτώματα ἢ τὰς δευτερευούσας ἐκφάνσεις ἐν λόγῳ ἀληθείας καὶ ὄχι τὰς ρίζας τοῦ κόσμου καὶ τῆς ὑπάρξεως. Ἡ αὐτοκαταστροφή εἶναι κίνησις πρὸς ἐπάνοδον εἰς τὸ μηδέν, ἐνῶ ἡ αὐτοδημιουργία ποτελεῖ κίνησιν πρὸς μίμησιν τοῦ δημιουργικοῦ θείου ἔργου.

Ἔτσι μόνον ἠμπορεῖ νὰ ἀνιχνεύσῃ κανεὶς, κατὰ τὸ ἐφικτόν, τὸ μυστήριον τῆς ἀνθρωπίνης ἐλευθερίας ἐντὸς τῆς τραγικῆς σφαίρας. Εἶναι τόσον μεγάλη ἡ ὀδύνη ἀπὸ τὴν ὑψηλὴν αὐτὴν εὐθύνην τῆς ἐλευθερίας, ὥστε ὁ ἄνθρωπος ἀναζητεῖ νὰ βάλῃ νὰ κάθῃ νὰ τὴν ἀποβάλλῃ ὡς ἐνοχλητικὸν βᾶρος. Ἡ ἀρνησις ὅμως τῆς μεγάλης αὐτῆς ὀδύνης σημαίνει καὶ ἀρνησιν τῆς ἐλευθερίας. Ἔτσι ὁ ἄνθρωπος εὐκόλως εὐρίσκει πολλὰς μορφὰς δουλείας, εἰς τὰς ὁποίας ἐγκλωβίζεται κυρίως ἀπαλλάσσεται, μὲ τὴν τάσιν καὶ τὴν καλλιέργειαν τῆς αὐτοκαταστροφῆς. Τὸ ὅτι συχνὰ δημιουργεῖ μόνον τὰς προϋποθέσεις μιᾶς αὐτοκαταστροφῆς ἢ ζῆ συνεχῶς μόνον ὑπὸ τὸ βᾶρος αὐτῶν, τοῦτο δὲν σημαίνει ὅτι δὲν δουλεύει εἰς τὰς δυνάμεις τῆς δαιμονοποιήσεως. Ἡ δύναμις τῆς αὐτοκαταστροφῆς ἀπλωθεύει καὶ γιγαντώνεται εἰς τὰ πρόσωπα ἢ τὰς ομάδας ἐκείνας, ὅπου ἐπιτελεῖται ἡ δημιουργικὴ ἐπιτέλεσις ἔργων. Προοδευτικῶς ὁ ἄνθρωπος ἐπιζητεῖ ἀκατάστατα, μὲ τὰ ὁποῖα πιστεύει ὅτι θὰ ἀποφύγῃ τὸν ἐκμηδενισμόν του. Ἡ δημιουργεῖται μία τερατώδης ὀργανωμένη μηχανὴ ἰδανικῶν καὶ ἐπιδιώκει τὴν ἀποτυχίαν νὰ καλύπτεται ἐπιτυχῶς. Οἱ στόχοι καὶ οἱ σκοποὶ, καὶ ἀκαθόριστοι ἢ ἀντιφατικοί, ἀσκοῦν τοιαύτην ἐπιρροήν, ὥστε ὁ κάθε ἄνθρωπος

ὠργανωμένον ψευδὸς εἰς τὸ «πῦρ τὸ ἐξώτερον». Ἡ ἀνάληψις ἀπὸ θαργῶν ἢμπορεῖ νὰ ὀδηγήσῃ εἰς ἀφύπνισιν πρὸς τὸν δρόμον τῆς δημοκρατίας, ἀλλὰ καὶ αἱ συνέπειαι μιᾶς αὐτοκαταστροφῆς δὲν πρέπει νὰ ἀποφεύγονται.

Ἡ δύναμις τῆς αὐτοκαταστροφῆς πολλάκις δρᾷ ἀφανῶς καὶ ὀδηγεῖ εἰς τὸν ἀφανισμόν. Ἡ τραγικότης ὅμως παρουσιάζεται ἐκδηλῶς εἰς φαινόμενον τῆς αὐτοκτονίας, ἢ ὁποῖα πολλάκις ἢμπορεῖ νὰ εἶναι καὶ κατὰ στάδια πραγματοποιουμένη. Ἡ δυνατότης πρὸς αὐτοκτονίαν εἶναι ἓνα μεταφυσικὸν πρόβλημα³⁵. Εἰς τὴν αὐτοκτονίαν ὁ φόβος τοῦ θανάτου ὀπωσδήποτε κατ' ἀρχὴν εἶναι ἡ ὀρθὴ ἀντίδρασις πρὸς διάσωσιν τῆς ζωῆς. Ἡ ἀντίδρασις βλύνεται καὶ μετατρέπεται εἰς φόβον τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ὑπάρξεως. Ἡ αὐτοκτονία συνειδητῶς ἢ ἀσυνειδήτως φοβεῖται τὴν ζωὴν καὶ τὸ βᾶρος τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς εὐθύνης. Βεβαίως ὁ φόβος τοῦ θανάτου ἀποτελεῖ τὴν ἀσυνειδητὴν αἰτίαν μιᾶς τοιαύτης ἐξελιξέως. Διότι ἡ ἀδυναμία ὑπερνικήσει τὴν εὐρέσεως ὑποκαταστάτων πρὸς στηριγμὸν τῆς ὑπάρξεως ὀδηγεῖ εἰς τὸν φόβον τῆς ζωῆς. Μὲ τὴν αὐτοκτονίαν ὁ ἄνθρωπος ἐγγίζει τὸ βᾶθος τοῦ μηδενισμοῦ τῆς ζωῆς καὶ θέτει τὸν δάκτυλον εἰς τοὺς τύπους τῶν ἡλῶν τῆς δημοκρατίας ἀνακαλύπτει τὸ μηδέν, ἐκ τοῦ ὁποῖου προῆλθε καὶ ζητεῖ τὴν ἐπάνοδον. Ἡ ἀνακάλυψις τοῦ ἀδιεξόδου αὐτοῦ εἶναι περισσότερον ἀσυνειδητὸς παρά ἐνσυνείδητος. Ἡ κίνησις αὕτη ἀποτελεῖ τὸν ἀντίθετον πρὸς τὴν δημιουργικῆς ἐλευθερίας. Ὁ αὐτοκτονῶν χάνει τὸ παιχνίδι τῆς ζωῆς ὡς τῆς ἀντιστρατεύεται αὐτὴν καὶ ἐπιδιώκει νὰ διαμαρτυρηθῇ διὰ τὴν ἀπώλειαν τοῦ³⁶. Ὁ Κυρίλλοφ εἰς τοὺς Δαιμονισμένους τοῦ Ντοστογιέφσκι μὲ τὴν αὐτοκτονίαν θέλει νὰ ἀποδείξῃ τὴν ἀπόλυτον ἐλευθερίαν του, τὴν δυνατότητα νὰ συντρίψῃ τὸν φόβον τοῦ θανάτου καὶ τοῦ Θεοῦ. Ἔτσι δολοφονεῖ τὴν ἀπώλειαν τὴν πίστιν εἰς τὸν Θεὸν καὶ ἐλευθέρως θέλει νὰ ἐπανεέλθῃ εἰς τὸ μηδέν. Ἡ ἀπώλεια αὐτοῦ μεταφυσικὴ θεμελίωσις τῆς αὐτοκτονίας ἀποτελεῖ τὴν διακήρυξιν ἀρνήσεως τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν ἀποθέωσιν τοῦ μηδενισμοῦ. Ὁ Κυρίλλοφ ἀποφασιστικῶς ἐγγίζει τὰ ἀπύθμενα βάθη τῆς ἀβύσσου τοῦ μηδενός³⁷.

35. Οἱ ἐρευνηταὶ κοινωνιολογικῶς καὶ ψυχολογικῶς τὸ φαινόμενον τῆς αὐτοκτονίας καὶ οἱ ὑποστηρίζοντες τὸ ἀκαταλόγιστον τῶν αὐτοκτονούντων περιγράφουν ἀπλῶς τὸ φαινόμενον ὡς ἀποτέλεσμα τῆς ἀδυναμίας νὰ ἀντιταχθῇ τῷ φόβῳ τοῦ θανάτου. Ὁ ἄνθρωπος ἀνακαλύπτει τὸ μηδέν καὶ ἀποφασιστικῶς ἐγγίζει τὰ ἀπύθμενα βάθη τῆς ἀβύσσου τοῦ μηδενός.

“Ολως ἀντιθέτως ὁ σπανίως παρατηρούμενος ἄθλος τῆς αὐτοθυσίας εἶναι μία ὑπερνίκησις τοῦ θανάτου μὲ τὸν φόβον τῆς ζωῆς, ἀλλὰ προέρχεται ἀπὸ ἓνα δημιουργικὸν προσανατολισμὸν, ποὺ καθορίζεται ἀπὸ ἀπεριόριστον ἀγάπην καὶ ὑψηλὸν σεβασμὸν τῆς ζωῆς. Ὁ αὐτοκτονῶν χάνει τὴν κοινωνία, φοβεῖται τὴν ζωὴν καὶ συσπειρώνεται εἰς τὴν ἐγωκεντρικὴν του ἐξουσία. Ὁ αὐτοθυσιαζόμενος ταυτίζεται μὲ τὴν κοινωνικὴν διάστασιν, σέβεται ἀπεριόριστως τὴν ζωὴν εἰς τὸ σύνολόν της καὶ ἀφήνει τὴν ἀγάπην του νὰ ἐκχυθῇ ἐλεύθερα εἰς τὸν περιβάλλοντα αὐτὸν κόσμον. Ἡ αὐτοκτονία ἀποτελεῖ ἐπάγγελμα εἰς τὸ μηδέν, ἐνῶ ἡ αὐτοθυσία σημαίνει προσέγγισιν τῶν κορυφῶν τῆς δημιουργικῆς τελειώσεως. Συχνότερα εἶναι ἡ αὐτοκτονία ἀπὸ τὴν αὐτοθυσίαν. Ἡ πρώτη δουλεύει εἰς τὰς δυνάμεις τῆς ἀλλοτριώσεως καὶ τῆς αὐτοκαταστροφῆς ἢ δὲ δευτέρα ἀποκορυφώνει τὴν τελειότητα τῆς αὐτοδημιουργίας. Παρὰ τὸν ὅσον ἡ αὐτοκτονία ὅσον καὶ ἡ αὐτοθυσία ἀποτελοῦν τὴν δυνατότητα τῆς ἀνθρωπίνης ἐλευθερίας, ποὺ αὐτονομεῖται ἔναντι τῆς νομοτελείας καὶ προσπαθεῖ νὰ τὴν καταργήσῃ. Ὁ αὐτοκτονῶν καὶ ὁ αὐτοθυσιαζόμενος καταλύουν τὴν φυσικοὺς νόμους τῆς ζωῆς, κινούμενοι εἰς τὴν μεταφυσικὴν διάστασιν. Ὁ πρῶτος ψαύει τὰ βάθη τῆς ἀβύσσου τοῦ μηδενός, ὁ δὲ δεύτερος ἐγγίζει τὴν κορυφὴν τῆς δημιουργικῆς τελειώσεως. Πρόκειται διὰ τὴν δυάδα τῆς τραγωδίας καὶ τῆς τραγωδίας. Ἡ αὐτοκτονία καὶ ἡ αὐτοθυσία ἀποτελοῦν δηλ. τὰς τραγικὰς μορφὰς τῆς ζωῆς ποὺ συγκλονίζουν καὶ πείθουν μὲ τὸ μεταφυσικὸν των βάθος. Καὶ εἰς τὰς δύο περιπτώσεις εἶναι καταφανὴς ἡ ἀντίθεσις πρὸς τὴν νομοτέλειαν καὶ τὴν ἀντιμαχίαν ἢ συγκλονιστικὴ συντριβὴ τοῦ αὐτοκτονοῦντος ἢ τοῦ αὐτοθυσιαζόμενου. Ἐτσι προκαλεῖται ὁ θαυμασμὸς καὶ τὸ δέος· ὁ παρατηρητὴς τῆς τραγωδίας ἐκφεύγει τῆς συνηθισμένης φυσικῆς διαστάσεως. Ἡ τραγωδία τὸν μεταφέρει εἰς περιοχὰς ξένας καὶ κατὰ τινα τρόπον ἀπροσίτους. Ἐμπροσθέν του διακρίνεται ἓνας ἄγνωστος δρόμος τῆς ὑπάρξεως, ποὺ ὁδηγεῖ εἰς τὰς ρίζας τοῦ κόσμου καὶ τῆς ζωῆς. Τὰ φυσικὰ κριτήρια εἶναι πτωχὰ καὶ ἀδυνατοῦν νὰ ἐρμηνεύσουν τὸ βάθος τῆς τραγικῆς ζωῆς τοῦ αὐτοκτονοῦντος ἢ τοῦ αὐτοθυσιαζόμενου. Ὁ τρόμος καὶ ἡ κατάπληξις ἔμπροσθεν τῆς αὐτοκτονίας καὶ τῆς αὐτοθυσίας μεταθέτουν τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τὴν φυσικὴν εἰς τὴν μεταφυσικὴν διάστασιν, ἀνεξαρτήτως τοῦ ὅτι τοῦτο δὲν συνειδητοποιεῖται πάντοτε. Καὶ αἱ δύο ἐξουσίαι ἐγγίζουσιν τὰ ἀκρότατα ὅρια τῆς γνώσεως τοῦ μυστηρίου τῆς ζωῆς.

Ἐν προκειμένῳ ὁ δαιμονισμὸς, ὡς αὐτοκαταστροφή, κινεῖται εἰς τὰς ἀκρότατα ὅρια τῆς ζωῆς, ἀπειλοῦν νὰ τὴν κλονιστοποιήσῃ. Ἡ προᾶξις καὶ ἡ νύξις

ζουν τὴν ὑπαρξιν καὶ τὸ μεγαλεῖον τοῦ Θεοῦ³⁸. Ὁ δρόμος, ὁ ὁποῖος δὲν οὔτε εἰς τὸ μηδὲν οὔτε εἰς τὴν κορυφὴν τῆς δημιουργικῆς τελειώσεως δρόμος ἀγνοίας καὶ ἀδιεξόδου. Ἡ ζωὴ εἰς τὴν πορείαν αὐτὴν δὲν φαίνεται πρᾶξις πραγματικῆς τῆς ρίζας, γίνεται ἐπιφανειακὴ καὶ ἀναιμικὴ. Δὲν χορδαρίζεται ἀπὸ κανένα συγκλονισμόν. Ἡ ἐλευθερία ἀδρανεῖ καὶ παραμένουσι σιμος ὁδηγεῖται εἰς φρικτὸν εὐνουχισμόν. Ὁ αὐτοκτονῶν διαμαρτύρεται διαμαρτυρία αὐτὴ ἀποτελεῖ καὶ πρᾶξιν ἀπογνώσεως πρὸς λύσιν τοῦ μὲν οὐ τοῦ τῆς ζωῆς. Ἡ δύναμις τῆς αὐτοκαταστροφῆς ἀποτελεῖ ἐνεργοποίησιν ἐλευθερίας, ἡ ὁποία χαρακτηρίζει τὰ ἐκ τοῦ μηδενὸς δημιουργηθέντα. Βεβαίως, ἡ ἐνεργοποίησις αὐτὴ κινεῖται εἰς τὴν σκοτεινὴν ἀφετηρίαν τῆς ἀδενός, ἥτοι τὴν ἀφετηρίαν τῶν σκοτεινῶν ριζῶν τῆς ζωῆς. Ἀλλὰ ὅπως εἶναι μία κίνησις καὶ μία ἐξέλιξις. Ὅταν λείπη αὐτὴ, ὡς καὶ ἡ κίνησις τὴν δημιουργικὴν τελείωσιν, ἡ ἀνθρωπίνη ζωὴ κινδυνεύει νὰ ἀφανισθῇ ἐκ τῆς ἀστασιμότητος καὶ εἰς μίαν ἀποσυνθετικὴν πλαδαρότητα ἀργῆς μορφῆς κινεῖται διὰ τὴν ἀτροφίαν τῆς προσωπικῆς καὶ κοινωνικῆς ζωῆς, ἡ ὁποία παρατηρεῖται ἐντὸς τοῦ ὄργασμοῦ τῶν ἐπιτευγμάτων κάθε πολιτισμοῦ. Ἡ ἀπώθησις τῆς δημιουργικῆς τελειώσεως καὶ τῶν δυνάμεων τῆς αὐτοκαταστροφῆς συντελεῖ εἰς τὴν ἐδραίωσιν τῆς εἰδωλολατρίας καὶ τῆς ὑποκρισίας.

β) Ἡ εἰδωλολατρία. Ἡ ἐκπτώσις ἀπὸ τὴν δημιουργικὴν τελείωσιν τὸν ἄνθρωπον εἰς τὴν συνειδητὴν ἢ ἀσυνείδητον ἀνάγκην ἀντιμετωπίσει τὸν μηδενός. Ἡ ἀποτυχία αὐτὴ τοῦ ἀνθρώπου τὸν εἰσάγει εἰς ἓνα χῶρον, ἐν τῷ ὁποίῳ ἡ ζωὴ τοῦ εἰς τὴν προσωπικὴν καὶ κοινωνικὴν διάστασιν ἀρχίζει νὰ χάνῃ τὴν ἀστυρότητα καὶ βεβαιότητα. Τὸ σκοτεινὸν στόμα τοῦ μηδενός, ὡς μία ἀπὸ τῶν ἀβυσσῶν, ἀπειλεῖ νὰ ἐκμηδενίσῃ ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν κάθε νόημα καὶ ἀξίαν τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς. Τότε ἀκριβῶς αἱ διαπροσωπικαὶ καὶ κοινωνικαὶ σχέσεις ὅλοεν καὶ ἀτροφοῦν μέχρι κινδύνου πλήρους εὐνουχισμοῦ. Ὁ κίνδυνος τῆς ἀπομονώσεως προκαλεῖ πανικὸν καὶ ἐχθρικὰς διαθέσεις, αἱ ὁποῖαι ἀποροῦν νὰ ὁδηγήσουν εἰς σκληρότητα καὶ εἰς τάσεις αὐτοκαταστροφῆς. Ὁ κίνδυνος τὴν ἀτέλειαν αὐτὴν, ὡς πρὸς τὴν ἐπιτυχῆ καλλιέργειαν τῶν διαπροσωπικῶν καὶ κοινωνικῶν σχέσεων, θεωρεῖ συνήθως ὡς μίαν βαθμίδα μιᾶς ἀνάγκης ἀπὸ τῆς ἐξελίξεως· προσδοκᾷ ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν νὰ ὑπερβῇ τὸ ἀτελὲς στάδιον καὶ νὰ φθάσῃ εἰς ὑψηλὰς δημιουργικὰς ἐπιδόσεις. Διὰ τὴν κατανόησιν δὲ τῆς δημιουργικῆς του καταστάσεως ἀπαιτεῖται μεταφυσικὸς καὶ θρησκευτικὸς προσ

δύναμιν τοῦ μηδενὸς καὶ τῆς ἀπογνώσεως εἶναι ἄνθρωπος ἀφυπνισμέ-
καὶ δὲν πορεύεται τὴν δημιουργικὴν ὁδόν. Ἡ ἀφύπνις του ἔχει ὅπως
θησκευτικὸν καὶ τραγικὸν βάθος. Ἄν δὲν εὑρεθῆ τρόπος ἀντιδράσεως,
δυνος τῆς δαιμονικῆς αὐτοκαταστροφῆς εἶναι δύναμις ἀκαταγώνισ-
τὴν δύσκολον αὐτὴν καμπὴν ὁ ἄνθρωπος ἀντιδρᾷ μὲ προσωρινὴν ἐπι-
καλύπτων τὸ φάσμα τοῦ μηδενὸς καὶ δημιουργῶν τὰ σωτήρια δι' αὐτὸν
Πάντοτε αἰσθάνεται ὅτι ἀπειλεῖται ἀπὸ ἐχθρικὰς δυνάμεις, ἀλλὰ προσπι-
τὰς ἀντιμετωπίσῃ μὲ τὴν ἐπίνοιαν αὐτὴν τῶν εἰδώλων³⁹.

Ἡ πρώτη ἀτυχὴς καὶ κακὴ προσαρμογὴ γίνεται εἰς τὴν ἐντόπισιν
ἐχθρικῶν δυνάμεων. Ἐνῶ ὁ κίνδυνος εὑρίσκεται εἰς τὴν ἐκμηδενιζομένην
ρικότητα τοῦ ἀνθρώπου καὶ ὡς ἐκ τούτου εἰς τὰς προσωπικὰς καὶ κοι-
σχέσεις, ἐντοπίζεται εἰς τὸ ἐξωτερικὸν περιβάλλον, τὸ φυσικὸν καὶ τὸ κ-
κόν, νοούμενον εἰς τὴν ἀντικειμενικὴν του διάστασιν. Ἡ ἀτυχὴς αὐτὴ ἐν-
δὲν γίνεται μόνον ἀπὸ τὴν ἀπλῆν καὶ πρωτόγονον ἀντίληψιν, ἀλλὰ καὶ ἀ-
χρόνους σοβαρὰς φιλοσοφικὰς καὶ ἐπιστημονικὰς θεωρίας. Ἄλλωστε
εἶναι λίαν εὐεξήγητον, δοθέντος ὅτι ἡ ἐν λόγῳ ἐντόπισις, ὡς πρὸς τὴν
νειακὴν θεώρησιν τῶν συμπτωμάτων τῆς ἀνθρωπίνης τραγωδίας, εἶναι
πάντα ὀρθή· ἐλλείπει ὅμως ἡ θεώρησις τοῦ βάθους. Ἡ δουλεία εἰς τὸ
καὶ τὸ κοινωνικὸν περιβάλλον, ὅπου ἐμφωλεύουν τόσαι ἐχθρικαὶ δυνά-
φείλεται εἰς τὴν ἀδυναμίαν προσαρμογῆς τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὸ περιβάλ-
καὶ ὅχι εἰς ἐνδεχομένην ἐχθρικὴν φύσιν αὐτοῦ τοῦ περιβάλλοντος. Τὸ ἐ-
εἰδῶλον τῆς ὑπάρξεως, ποὺ χαίνει ἀπειλητικὸν εἰς τὴν ἐσωτερικότητα
φέρεται εἰς τὸν ἐξωτερικὸν χῶρον. Τὸ περιβάλλον καθίσταται ἀφιλόξε-
ἀπειλητικόν. Ἔτσι ὁ ἄνθρωπος προσπαθεῖ νὰ ἀπαλλαγῇ ἀπὸ τὰς δυ-
δυνάμεις τοῦ περιβάλλοντός του, ἐκμαιεῦν τὰς εὐμενεῖς κατὰ τὴν κρί-
δυνάμεις. Ἡ διαστροφή τοῦ πνεύματός του, ἥτοι τῆς δυναμικῶς ἀναπ-
μένης ἐσωτερικότητός του, συντελεῖ εἰς τὴν ἀδυναμίαν προσαρμογῆς

39. Ὁ Μ. Ἀθανάσιος εἰς τὸ *Κατὰ Ἑλλήνων ἔργον* του μὲ σπανίαν θεολογικὴν
τικότητα ἀναλύει τὴν εἰδωλολατρίαν ὡς σύμπτωμα τῆς ἀπωλείας τῆς ζωογόνου
ριτος. Τὰ κτιστὰ ὄντα τρέπονται εἰς τὴν πτώσιν καὶ τὸν μηδενισμόν τῶν εἰδώλων.
δὲ οἱ πατέρες, ἀκολουθοῦντες πιστῶς τὸ ἀγιογραφικὸν πνεῦμα, καταδικάζουν δριμύ-

κάθε φύσεως περιβάλλον, πού κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον καθίσταται ἀφίλον
καὶ ἐχθρικόν. Ἡ ἐσωτερικὴ διαστροφή εἶναι ἡ πραγματικὴ κίνησις τῆς ἐλευθερίας
μεταξὺ μηδενὸς καὶ αὐτοδημιουργίας, μεταξὺ αὐτοκαταστροφῆς καὶ προ-
τύσεως τῆς πορείας ἀπὸ τὸ κατ' εἰκόνα πρὸς τὸ κατ' ὁμοίωσιν. Ὁ ἄνθρωπος
ὁ ἄνθρωπος καθρεπτίζεται εἰς τὴν θεϊαν πραγματικότητα, τότε καταξιώνεται
ὑποστασιοποιεῖ δημιουργικῶς τὴν ὑπαρξίν του ἐντὸς τῆς ζωῆς τοῦ θεοῦ.
Ὁ ἄνθρωπος ἐπιτυγχάνει τὸ κατ' ὁμοίωσιν. Ὁταν ὁμοίως καθρεπτίζεται εἰς τὸ
κατ' εἰκόνα τότε μὲ συνειδητὸν ἢ ἀσυνειδητὸν τρόπον ἀνακαλύπτει ὅτι εἶναι εἰδωλόν.
Ὁ εἰδωλὸς νεφέλωμα πού γάνεται. Ὁ πόθος διὰ τὴν ζωὴν καὶ αἱ ἐλπίδες του διαλύονται
ἢ κινδυνεύουν νὰ διαλυθῶν εἰς αὐτὸ τὸ εἰδωλὸν τῆς ὑπάρξεώς του. Κατ'
ἐπειαν τὸ περιβάλλον, φυσικὸν καὶ κοινωνικόν, εἰς τὸ ὁποῖον ἡρᾶ καὶ κινῶνται
θεωρούμενον κατὰ τινὰ τρόπον ὡς τὸ δεύτερον σῶμα του, καθίσταται ἐχθρικό
καὶ ἀφιλόξενον, πλήρες δυσκολιών καὶ ὀδυνῶν. Ἔτσι τὸ εἰδωλὸν τῆς ὑπάρξεως
καὶ τὸ ὁποῖον εἶναι ἡ πηγὴ τοῦ τρόμου καὶ τῆς ἀπειλῆς, εἰδωλοποιεῖ τὴν
καὶ τὴν ἀνθρωπίνην κοινωνίαν.

Κατὰ ταῦτα ἡ κτίσις καὶ ἡ κοινωνία δὲν εἶναι πλέον τὸ δεύτερον
τοῦ ἀνθρώπου οὔτε ἀποτελοῦν τὴν πηγὴν τῆς χαρᾶς καὶ τῆς δημιουργικῆς
ὁδοῦ. Καθίστανται ὁ ἐχθρὸς πού πρέπει νὰ δαμασθῆ. Ἐν σχέσει πρὸς τὸ
κατ' εἰκόνα ἐπιλύουν ὁμοιομόρφως καὶ ἐπιτυχῶς τὰ προβλήματα προσαρμογῆς
τῆς φυσικῆς πραγματικότητος, μόνον ὁ ἄνθρωπος τείνει νὰ βιάσῃ καὶ νὰ
στρέψῃ τὸ φυσικὸν καὶ τὸ κοινωνικὸν περιβάλλον. Κατὰ τὰ πρῶτα στάδια
ναπτύξεως ὑποτυπώδους πολιτισμοῦ καὶ μετὰ ταῦτα ὁ ἄνθρωπος ἐθεώρησε
κόσμον πλήρη δαίμωνιων καὶ παντοίων ἄλλων ἐχθρικών δυνάμεων. Ἡ
το περιδεῆς ἔναντι ἐνὸς κλειοῦ μιᾶς σιδηρᾶς ἀπειλῆς. Ὁ κόσμος ἦτο κλειστός
καὶ σχηματοποιημένος, σινάμα καθίστατο ἕνας ἀμείλικτος ἀντίπαλος
τούτοις ἡ ἐλπίς διασώσεως τοῦ εἰδωλοῦ τῆς ὑπάρξεώς του τὸν ἔπειθε ὅτι
στάνται δυνατότητες ἀντιμετωπίσεως τοῦ ἐχθρικοῦ τούτου κόσμου. Ἐν τῷ
φυσικὸν καὶ τὸ κοινωνικὸν περιβάλλον καθίσταντο ἡ πηγὴ τοῦ καλοῦ καὶ
κακοῦ. Ἡ λατρεία καὶ ὁ φόβος τῆς κτίσεως εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς ὑπάρξεως
τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὴν φυσικὴν καὶ τὴν κοινωνικὴν δουλείαν, ἐξ αἰτίας τῆς
καὶ τῆς προσαρμογῆς πρὸς τὸ περιβάλλον του. Ἔτσι ἤρχισεν ἡ λατρεία καὶ ἡ
θέωσις τῆς κτίσεως καὶ τῶν κοινωνικῶν θεσμῶν ἀφ' ἐνός καὶ ὁ ἀπηνῆς πρὸς
κατὰ τῆς κτίσεως καὶ τοῦ πλησίον ἀφ' ἑτέρου. Τὸ δὲ ἐνδιαφέρον τοῦ ἀνθρώπου
κατὰ τὰ πρῶτα βήματα τῆς ἀνακατασκευῆς τοῦ ζωῆς στρέφεται περισσο-

ἄνθρωπος ἔχει ἀπαλλαγῆ ἀπὸ τὸν φόβον τῆς θεοποιημένης κτίσεως καὶ τῶν θεοποιημένων κοινωνικῶν θεσμῶν. Τοῦτο εἶναι ἀληθὲς μόνον ὡς πρὸς τὴν ἐπιθυμητήν λογίαν τῆς λατρείας καὶ τῆς θεοποιήσεως. Διότι καὶ ὁ σύγχρονος ἄνθρωπος ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι ὑπόδουλος εἰς τὴν φυσικὴν καὶ τὴν κοινωνικὴν πραγματικότητα, μολονότι ἐντυπωσιάζουν κατὰ πολὺ αἱ κατακτήσεις τοῦ ἐπιπέδου τῆς φύσεως καὶ τῶν κοινωνικῶν τρόπων ζωῆς. Ἴσως πρόκειται διὰ μίαν τραγικὴν τῆς ὑποίας ἀγνοεῖ τὸ βάθος καὶ τὰς διαστάσεις, ἐνῶ ζῆ ὅλας τὰς συνεπείρας αἱ κατακτήσεις τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ τῆς φύσεως προκαλοῦν τὸν θαυμασμόν αὐτὸν τὸν κατακτητὴν καὶ συνάμα τοῦ παρέχον ἀνέσεις ζωῆς καὶ αὐτοκαταστροφῆς. Τὴν ἰδίαν ὅμως στιγμὴν ὁ βιασμός τῆς φύσεως ἐκδικεῖται καὶ ἐκτελερεῖ ἀναριθμήτους δυνάμεις αὐτοκαταστροφῆς. Κατηργήθησαν ἀπληροῦς ἄμενοι θεσμοὶ κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς φύσεως (ὡς λόγου χάριν εἶναι τὰ εἰδωλολατρία καὶ τὰ θεοκρατικὰ καθεστῶτα), ἐνῶ κατερρακώθησαν ἀναλγήτως ὅλα τὰ ἀπαραίτητα δικαιοῦματα καὶ ἐδημιουργήθησαν τάξεις ὀλοκλήρου ὑποκείμεναι εἰς αὐθαίρεσιν σκληρᾶς οἰκονομικῆς, πολιτικῆς καὶ γραφειοκρατικῆς ἐξουσίας. Βεβαίως, ὁ ἄνθρωπος ἔπαυσε νὰ πιστεύῃ ἢ τείνει ἐξ ὀλοκλήρου νὰ μὴ πιστεύῃ εἰς τὴν θεοποιημένην κτίσιν ἢ εἰς θεοποιημένους θεσμούς, ἀλλὰ ἡ λατρεία καὶ ὁ φόβος ἐναντι τῆς κτίσεως καὶ τῆς κοινωνικῆς πραγματικότητος δὲν ἐπέπαυον οὔτε στιγμὴν. Πῶς θὰ ἐξηγεῖτο ἄλλως, λόγου χάριν, τὸ χαρακτηριστικὸν φαινόμενον τῆς προσωπολατρίας εἰς τὸ πολιτικὸν καὶ κοινωνικὸν πλαίσιον τοῦ καπιταλισμοῦ τοῦ 20οῦ αἰῶνος; Μόνον μὲ τὰ κριτήρια ἀναλύσεως τοῦ φαινομένου τῆς εἰδωλολατρίας. Ἐχει ἀλλάξει ἐν προκειμένῳ ἡ μορφολογία τῆς εἰδωλολατρίας, ἀλλὰ ὁ ἄνθρωπος οὐδόλως ἠλευθερώθη. Εἶναι πιθανώτερον ὅτι ἡ λατρεία, κατὰ τὴν ἐξέλιξιν, ἐγένετο πολυπλοκωτέρα καὶ ὀδυνηροτέρα.

Ἀλλὰ πέραν τούτων ἡ εἰδωλολατρία δὲν ἔχει μόνον τὴν ὄψιν αὐτῆς ἀλλὰ καὶ τὴν συνήθως γνωρίζομεν. Δὲν εἶναι μόνον ἡ λατρεία καὶ ὁ φόβος τοῦ ἐξωτερικοῦ περιβάλλοντος. Ἡ εἰδωλολατρία κυρίως εἶναι ἡ ἐσωτερικὴ ἐγωκεντρικὴ σπείρωσις τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὸν ἑαυτὸν του, ἐκ τοῦ φόβου καὶ μόνον νὰ μὴ ἀπολυθῇ τὸ εἶδωλον τῆς ὑπάρξεώς του, τὸ ὁποῖον βλέπει καθρεπτιζόμενος ἐν τῷ ἑαυτῷ. Ἡ πρώτη ἀντίδρασις πρὸς τὴν ἀπόγνωσιν ἐκδηλώνεται μὲ τὴν ἐγωκεντρικὴν συσπείρωσιν, ἡ ὁποία μετὰ ταῦτα ἔχει ὡς συνέπειαν τὴν λατρείαν καὶ τὸν φόβον καὶ τὴν θεοποίησιν τῆς κτίσεως καὶ τῶν κοινωνικῶν θεσμῶν. Σήμερον ὁ ἄνθρωπος δουλεύει βαρύτερον εἰς τὴν δύναμιν τοῦ ἐσωτερικοῦ εἰδωλοῦ καὶ τὴν ἀπόγνωσιν ἢ ἢ πρὸς τὸν ἐξωτερικόν.

κάθε φύσεως περιβάλλον, πού κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον καθίσταται ἀφιλόκαυτον καὶ ἐχθρικόν. Ἡ ἐσωτερικὴ διαστροφή εἶναι ἡ τραγικὴ κίνησις τῆς ἐλευθερίας μεταξὺ μηδενὸς καὶ αὐτοδημιουργίας, μεταξὺ αὐτοκαταστροφῆς καὶ προόδου τῆς πορείας ἀπὸ τὸ κατ' εἰκόνα πρὸς τὸ καθ' ὁμοίωσιν. "Ὅταν ὁ ἄνθρωπος καθρεπτίζεται εἰς τὴν θεϊαν πραγματικότητα, τότε καταξιώνεται ὑποστασιοποιεῖ δημιουργικῶς τὴν ὑπαρξίν του ἐντὸς τῆς ζωοποιῦ θεϊαν ἀφίλοκαυτος· ἐπιτυγχάνει τὸ καθ' ὁμοίωσιν. "Ὅταν ὅμως καθρεπτίζεται εἰς τὸ εἶδωλον τότε μὲ συνειδητὸν ἢ ἀσυνειδητὸν τρόπον ἀνακαλύπτει ὅτι εἶναι εἰδωλοποιεῖται νεφέλωμα πού χάνεται. Ὁ πόθος διὰ τὴν ζωὴν καὶ αἱ ἐλπίδες του διαλυθῆναι ἢ κινδυνεύουν νὰ διαλυθοῦν εἰς αὐτὸ τὸ εἶδωλον τῆς ὑπάρξεώς του. Κατὰ συνέπειαν τὸ περιβάλλον, φυσικὸν καὶ κοινωνικόν, εἰς τὸ ὁποῖον δρᾷ καὶ κινεῖται θεωρούμενον κατὰ τινὰ τρόπον ὡς τὸ δεύτερον σῶμα του, καθίσταται ἐχθρικὸν καὶ ἀφιλόκαυτον, πλήρες δυσκολιῶν καὶ ὀδυνῶν. Ἔτσι τὸ εἶδωλον τῆς ὑπάρξεως τὸ ὁποῖον εἶναι ἡ πηγὴ τοῦ τρόμου καὶ τῆς ἀπειλῆς, εἰδωλοποιεῖται τὴν ἀνθρώπινον καὶ τὴν ἀνθρωπίνην κοινωνίαν.

Κατὰ ταῦτα ἡ κτίσις καὶ ἡ κοινωνία δὲν εἶναι πλέον τὸ δεύτερον σῶμα τοῦ ἀνθρώπου οὔτε ἀποτελοῦν τὴν πηγὴν τῆς χαρᾶς καὶ τῆς δημιουργικῆς ἀφίλοκαυτου. Καθίστανται ὁ ἐχθρὸς πού πρέπει νὰ δαμασθῆ. Ἐν σχέσει πρὸς τὸ εἶδωλον πού ἐπιλύουν ὁμοιομόρφως καὶ ἐπιτυχῶς τὰ προβλήματα προσαρμογῆς πρὸς τὴν φυσικὴν πραγματικότητα, μόνον ὁ ἄνθρωπος τείνει νὰ βιάσῃ καὶ νὰ στρέψῃ τὸ φυσικὸν καὶ τὸ κοινωνικὸν περιβάλλον. Κατὰ τὰ πρῶτα στάδια ἐξέλιξεως ὑποτυπώδους πολιτισμοῦ καὶ μετὰ ταῦτα ὁ ἄνθρωπος ἐθεώρησε τὸν κόσμον πλήρη δαιμονίων καὶ παντοίων ἄλλων ἐχθρικῶν δυνάμεων. Ἡμεῖς ἔχομεν τὸ περιδεῆς ἐναντι ἐνὸς κλοιοῦ μιᾶς σιδηρᾶς ἀπειλῆς. Ὁ κόσμος ἦτο κλειστός καὶ σχηματοποιημένος, συνάμα καθίστατο ἕνας ἀμείλικτος ἀντίπαλος τούτοις ἢ ἐλπίς διασώσεως τοῦ εἰδώλου τῆς ὑπάρξεώς του τὸν ἔπειθε ὅτι εἶναι ἀδύνατον νὰ σταναται δυνατότητες ἀντιμετωπίσεως τοῦ ἐχθρικοῦ τούτου κόσμου. Ἐν τῇ φυσικῇ καὶ τῇ κοινωνικῇ περιβάλλον καθίσταντο ἡ πηγὴ τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ. Ἡ λατρεία καὶ ὁ φόβος τῆς κτίσεως εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς ὑποταξίας τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὴν φυσικὴν καὶ τὴν κοινωνικὴν δουλείαν, ἐξ αἰτίας τῆς ἀφίλοκαυτου προσαρμογῆς πρὸς τὸ περιβάλλον του. Ἔτσι ἤρχισεν ἡ λατρεία καὶ ἡ ἀφίλοκαυτου θεώσις τῆς κτίσεως καὶ τῶν κοινωνικῶν θεσμῶν ἀφ' ἐνὸς καὶ ὁ ἀπηνῆς πόθος κατὰ τῆς κτίσεως καὶ τοῦ πλησίον ἀφ' ἑτέρου. Τὸ δὲ ἐνδιαφέρον τοῦ ἀνθρώπου

ἄνθρωπος ἔχει ἀπαλλαγὴν ἀπὸ τὸν φόβον τῆς θεοποιημένης κτίσεως καὶ τῶν θεοποιημένων κοινωνικῶν θεσμῶν. Τοῦτο εἶναι ἀληθές μόνον ὡς πρὸς τὴν λογίαν τῆς λατρείας καὶ τῆς θεοποιήσεως. Διότι καὶ ὁ σύγχρονος ἄνθρωπος ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι ὑπόδουλος εἰς τὴν φυσικὴν καὶ τὴν κοινωνικὴν πραγματικότητα, μολονότι ἐντυπωσιάζουν κατὰ πολὺ αἱ κατακτήσεις του ἐπὶ τῆς φύσεως καὶ τῶν κοινωνικῶν τρόπων ζωῆς. Ἴσως πρόκειται διὰ μίαν τραγωδίαν τῆς ὁποίας ἀγνοεῖ τὸ βάθος καὶ τὰς διαστάσεις, ἐνῶ ζῆ ὅλας τὰς συνεπειὰς αὐτῆς. Αἱ κατακτήσεις τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ τῆς φύσεως προκαλοῦν τὸν θαυμασμόν αὐτὸν τὸν κατακτητὴν καὶ συνάμα τοῦ παρέχουν ἀνέσεις ζωῆς καὶ αὐτοκαταστροφῆς. Τὴν ἰδίαν ὅμως στιγμὴν ὁ βιασμός τῆς φύσεως ἐκδικεῖται καὶ ἀπορρέει ἀναριθμήτους δυνάμεις αὐτοκαταστροφῆς. Κατηργήθησαν ἀπὸ τὸν ἀνθρώπον οἱ ἄμενοι θεσμοὶ κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς φύσεως (ὡς λόγου χάριν εἶναι αἱ λατρίαι καὶ τὰ θεοκρατικὰ καθεστῶτα), ἐνῶ κατερρακώθησαν ἀναλγήτως τὰ κοινωνικὰ πινάκια δικαιοσύνης καὶ ἐδημιουργήθησαν τάξεις ὀλοκλήρως ὑποκείμεναι ἀναλγησίαν σκληρᾶς οἰκονομικῆς, πολιτικῆς καὶ γραφειοκρατικῆς ἐξουσίας. Βεβαίως, ὁ ἄνθρωπος ἔπαυσε νὰ πιστεύῃ ἢ τείνει ἐξ ὀλοκλήρου νὰ μὴ πιστεύῃ εἰς τὴν θεοποιημένην κτίσιν ἢ εἰς θεοποιημένους θεσμούς, ἀλλὰ ἡ λατρεία καὶ ὁ φόβος ἔναντι τῆς κτίσεως καὶ τῆς κοινωνικῆς πραγματικότητος δὲν ἐξέλιξιν οὔτε στιγμὴν. Πῶς θὰ ἐξηγεῖτο ἄλλως, λόγου χάριν, τὸ χαρακτηριστικὸν φαινόμενον τῆς προσωπολατρίας εἰς τὸ πολιτικὸν καὶ κοινωνικὸν πλαίσιον τοῦ 20οῦ αἰῶνος; Μόνον μὲ τὰ κριτήρια ἀναλύσεως τοῦ φαινομένου τῆς εἰδωλολατρίας. Ἐχει ἀλλάξει ἐν προκειμένῳ ἡ μορφολογία τῆς λατρίας, ἀλλὰ ὁ ἄνθρωπος οὐδόλως ἠλευθερώθη. Εἶναι πιθανώτερον ὅτι ἡ λατρεία, κατὰ τὴν ἐξέλιξιν, ἐγένετο πολυπλοκωτέρα καὶ ὀδυνηροτέρα.

Ἀλλὰ πέραν τούτων ἡ εἰδωλολατρία δὲν ἔχει μόνον τὴν ὄψιν αὐτῆς ἀλλὰ καὶ τὴν συνήθως γνωρίζομεν. Δὲν εἶναι μόνον ἡ λατρεία καὶ ὁ φόβος τοῦ ἐξωγενεῖς περιβάλλοντος. Ἡ εἰδωλολατρία κυρίως εἶναι ἡ ἐσωτερικὴ ἐγωκεντρικὴ σπείρωσις τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὸν ἑαυτὸν του, ἐκ τοῦ φόβου καὶ μόνον νὰ ἀναλυθῇ τὸ εἶδωλον τῆς ὑπάρξεώς του, τὸ ὁποῖον βλέπει καθρεπτιζόμενος ἐν τῷ ἑαυτῷ μηδέν. Ἡ πρώτη ἀντίδρασις πρὸς τὴν ἀπόγνωσιν ἐκδηλώνεται μὲ τὴν ἐσωκεντρικὴν συσπείρωσιν, ἡ ὁποία μετὰ ταῦτα ἔχει ὡς συνέπειαν τὴν λατρείαν καὶ τὸν φόβον καὶ τὴν θεοποίησιν τῆς κτίσεως καὶ τῶν κοινωνικῶν θεσμῶν. Σήμερον ὁ ἄνθρωπος δουλεύει βαρύτερον εἰς τὴν δύναμιν τοῦ ἐσωτερικοῦ εἰδώλου. ἀπομονώνεται περισσότερο, φοβεῖται συγγρότερον καὶ ἡ ἐν

και έξωτερικά είδωλα γίνεται έντονωτέρα, πρὸς λύσιν τοῦ προβλήματος ἀπελπισμοῦ του και πρὸς ἀποφυγὴν τῆς αὐτοκαταστροφῆς. Εἰς τὴν ρινην κατάστασιν ὁ ἄνθρωπος, παρ' ὄλην τὴν ἐπιδεικνυομένην έξωστρ φαίνεται νὰ στρέφεται περισσότερον πρὸς τὰ ἔσω πρὸς τὸ ἐγωκεντρικ εἶδωλον, παρὰ πρὸς τὰ ἔξω. Κατὰ συνέπειαν ἡ σημερινὴ εἰδωλολατρία σιάζει μίαν ὑπετροφίαν εἰς τὸν ἐσωτερικὸν χῶρον, ἐνῶ εἰς τὸν έξωτερικ λαξε μόνον τὸ μυθικὸν ἔνδυμα και ἀντικατεστάθη με τὸ ἰδεολογικὸν και πιστημονικόν. Ὁ παρατηρητῆς και ὁ ἐρευνητῆς τοῦ φαινομένου τῆς εἰδ τρίας δυσχεραίνονται σήμερον νὰ ἀναλύσουν τὴν λατρείαν τῶν εἰδωλολα ἀντικειμένων, διότι ἡ εἰδωλολατρία κατέστη ἐκλεπτυσμένη κατὰ πάντο τως ὁ εἰδωλολάτρης ποτὲ δὲν πιστεύει ὅτι ὑπόκειται εἰς μίαν τυραννία ἡ ἀφοσίωσίς του εἰς τὰ εἶδωλα εἶναι δι' αὐτὸν αὐτονόητος, ὡς ἡ ἰδία ἡ ζ Συναμα ἡ ἀφοσίωσις αὐτῆ τοῦ παρέχει τὴν ἀσφάλειαν ποῦ ἐπιθυμεῖ. Ἔ σις τῆς εἰδωλολατρίας δὲν γίνεται οὔτε με προτροπὰς οὔτε με έξωτερικ μὀρφωσιν πρὸς μίαν θρησκευτικὴν διδασκαλίαν· γίνεται μόνον με τὴν τῆς δημιουργικῆς πορείας πρὸς τὸ καθ' ὁμοίωσιν Θεοῦ.

γ) Ἡ ὑποκρισία. Παράλληλος ἢ και συμπληρωματικὴ πρὸς τὴν εἰδ τρίαν κατάστασις, ἡ ὁποία σώζει προσωρινῶς τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τὸν σμὸν και τὴν δύναμιν αὐτοκαταστροφῆς, εἶναι ὁ ὑποκριτικὸς τρόπος. Πρέπει νὰ θεωρηθῆ ἄληθές ὅτι ἡ ὑποκρισία, ἐνῶ ἀποτελεῖ τὴν μεγίστη γὴν τῆς προσωπικῆς και τῆς κοινωνικῆς ζωῆς, πολὺ ὀλίγον ἐγένετο μενον ἐξετάσεως ὑπὸ πρίσμα φιλοσοφικὸν και θεολογικόν. Συνήθως ταδικάζομεν ἀπλῶς ὡς ἐλαττωματικὴν ἠθικὴν συμπεριφορὰν, χωρὶς σημαίνωμεν τὴν σοβαρότητα και τὸ βάθος τοῦ ἐλαττώματος αὐτοῦ. νώσκοντες τὰ Εὐαγγέλια, εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς δὲν ἤμποροῦμεν νὰ ἀντιπαρα τὸ ἐντυπωσιακὸν γεγονὸς τῆς πάλης τοῦ Χριστοῦ ἐναντίον τοῦ κόσμ δαιμόνων και τοῦ κράτους τῆς ὑποκρισίας. Εἰς ὠρισμένας δὲ περιπτ πάλη αὐτῆ παρουσιάζεται διεξαγομένη συγχρόνως και κατὰ τῶν δύο καρκινωμάτων τῆς προσωπικῆς και τῆς κοινωνικῆς ζωῆς⁴⁰. Ἡ δὲ στό Χριστοῦ πρὸς τοὺς βασανιζομένους ἐκ τῶν τραυμάτων τῆς ἁμαρτίας εἶ ρης ἀγάπης και παραμυθίας, ἐνῶ ἡ στάσις του πρὸς τὰ δαιμόνια και το κριτὰς εἶναι μαχητικὴ και ἐπιθετικὴ. Κατὰ συνέπειαν ἡ ὑποκρισία πρ θεωρηθῆ ὡς μία σοβαρὰ μορφή δαιμονισμοῦ ἢ ὡς ἡ ἁμαρτία ποῦ εὐρ εἰς τὴν πλέον ἰνὴν ἔξασιν. "Ἄλλωστε οἱ βλασφημοῦντες ἢ οἱ ἀντι

σης κρίσεως έχει έντονον ἀντιφαραισαϊκὸν χαρακτήρα⁴².

Ὁ ὑποκριτικὸς τρόπος ζωῆς δὲν εἶναι ἀπλῶς ἐλαττωματικὴ ἠθικὴ συριφορὰ ἢ προσποίησης μιᾶς ἐναρέτου ζωῆς. Πρόκειται δι' ἓνα βαθύτερον πτωμα τῆς δαιμονισμένης ζωῆς. Ἡ ὑποκρισία ἀφ' ἐνὸς μὲν πλαστογραφεῖ δημιουργικότητα, παρουσιαζομένη ὡς ὑψηλὴ καὶ ἠθικὴ ζωὴ, ἀφ' ἑτέρου δὲ ποτελεῖ ἀκλόνητον, λαβυρινθώδη καὶ τερατώδη ἀντικειμενικὴν τάξιν, εἰς ὅποιαν ἐγκλωβίζονται καὶ ζοῦν χωρὶς δημιουργικότητα ἀναρίθμητοι ἄνθρωποι. Πρόκειται διὰ τὴν ἀπαισίαν καὶ παγερὰν ὀργάνωσιν τῆς συμβατικῆς ζωῆς, τὰς πολλὰς ἐξαρτήσεις, αἱ ὅποια ἀσκοῦν τὴν πλέον καταθλιπτικὴν τυρανίαν ἐπὶ τῆς ζωῆς τῶν ἀνθρώπων. Εἰς τὸν χῶρον αὐτὸν τῶν συμβατικοτήτων ἐξάγεται σκληρὸς ἀγὼν πρὸς διατήρησιν συμφερόντων καὶ δικαιωμάτων. Ὁ ὑποκριτικὸς τρόπος ζωῆς βασανίζει τοὺς ὑποκρινομένους εἰς τὰ ὄρια μιᾶς ζωῆς καὶ μὴ δημιουργικῆς ζωῆς εἰς τρόπον, ὥστε νὰ μισοῦν τὸ κακόν, διότι δύνατοῦν νὰ τὸ διαπράξουν. Ἄλλοι πάλιν ὑποστηρίζουν τὸν τρόπον αὐτὸν τῆς ζωῆς, διότι ἐξυπηρετεῖ ὠρισμένα «ἰδανικά», τὰ ὅποια μὲ τὴν σειρὰν τῶν ἐξουσιῶν ἀμέσως τοὺς ὑποκρινομένους. Γενικῶς πρόκειται περὶ μιᾶς ἀτέγκτου ὀργανωμένης ζωῆς, δίκην γραφειοκρατίας, τὴν ὅποιαν πολὺ εὐκόλως οἱ ἄνθρωποι θεωροῦν ὡς λύσιν καὶ πανάκειαν, διότι εὐρίσκουν τραχὺν τὸν δρόμον τῆς ἐπιτυχίας καὶ θέρας δημιουργικῆς τελειώσεως. Ἐτσι ἡ ὑποκρισία, ὡς τρόπος ζωῆς, καθίσταται, ἢμποροῦμεν νὰ εἴπωμεν, μεῖζον τοῦ κακοῦ· πρόκειται ὄχι δι' αὐτὸ τὸ κακόν, ἀλλὰ διὰ τὴν δύναμιν αὐτοπροστασίας του. Πράγματι, οἱ ὑποκρινομένοι ἀφ' ἐνὸς μὲν μένουν στάσιμοι καὶ χωρὶς δημιουργικὴν πνοήν, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐμποδίζουσι καὶ τοὺς ἄλλους νὰ πραγματοποιήσουν τὴν δημιουργικὴν τελειότητα⁴³. Εὐλογος καὶ δικαία ἡ ὀργὴ τοῦ Χριστοῦ κατὰ τῆς ὀργανωμένης ὑποκρισίας.

Κατὰ ταῦτα ὁ ὑποκριτικὸς τρόπος ζωῆς, ὡς ὀργανωμένος καὶ ἀντικειμενικός, καταβροχθίζει κάθε νέον μέλος ποὺ εἰσέρχεται εἰς τὴν κοινωνικὴν ζωὴν. Ἡ ἀντίδρασις εἶναι δύσκολος καὶ συχνὰ δημιουργεῖ ὀδυνηρὰς συνεπείρας εἰς τὸν ἀντιδρῶντα. Εἰς μίαν τοιαύτην ζωὴν ὁ ἄνθρωπος ἀνά πᾶσαν στιγμὴν κινδυνεύει νὰ ἀπολέσῃ τὴν ταυτότητα τῆς προσωπικότητός του, πρᾶγμα σημαίνει ὅτι κινδυνεύει νὰ ἀτροφῆσιν εἰς τὴν δημιουργικὴν του προσπάθειαν. Ὁ σημερινὸς κόσμος εὐνοεῖ ὄχι μόνον τὴν ἐκλεπτυσμένην εἰδωλολατρίαν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐκλεπτυσμένην καὶ ἀδιόρατον ὑποκρισίαν. Οἱ πάντες γνωρίζουσι ὅτι πάντα καὶ ἔχουν ποικίλας γνώμας, χωρὶς αὐταὶ νὰ εἶναι ἰδικαί των. Ἡμμεῖς νὰ εἶναι ὀρθαί—τοῦτο εἶναι ἀδιάφορον—ἀλλὰ δὲν πηγάζουσι ἀπὸ μίαν δημιουργικὴν προσπάθειαν καὶ ἀπομάρτυσιν. Ἐτσι ὁ ἄνθρωπος ἢμπορεῖ νὰ ἀπο-

δαιμόνιον κυριαρχεῖ εἰς τὸν δαιμονιζόμενον καὶ ὑποκλέπτει τὴν προσωπότητα καὶ τὴν ἐλευθέραν ζωὴν τοῦ θύματος, ἔτσι ἢ ὑποκριτικὴ ζωὴ εὐνοῦ ἀμειλίκτως τὴν ἐλευθερίαν τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ δὲ ἐλευθερία εἶναι αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος.

Ἔτσι συχνὰ ἠμποροῦμεν νὰ κατανοήσωμεν τὸ πάθος τῆς ἀνταρσίας τῶν ὀργανωμένων μορφῶν ζωῆς. Πρόκειται δι' ἀνθρώπους, νεαρῶν ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἡλικίας, οἱ ὅποιοι ἐκ τῆς ἐλλείψεως δημιουργικῶν ἐκδηλώσεων, πραγματικῆς ἀγάπης καὶ εἰρήνης, καταδικάζουν συλλήβδην καὶ ἀκρόατον ὀλόκληρον τὴν ὀργανωμένην κοινωνίαν. Ἡ ἀνταρσία αὐτὴ παρέχει μίαν ἄμετρον καὶ περίεργον ἡδονὴν εἰς τοὺς ἀντιδρῶντας, ἢ ὅποια ὅμως ὅσον ἐλπίδα καὶ εἶναι τόσον, ὡς πρὸς τὴν διάρκειάν της, παραμένει ἀπελπιστικῶς περιθωριῶν μετὰ τὰ πλέον ὀδυνηρὰ ἐπακόλουθα. Ἐν προκειμένῳ μόνον ἢ ἀφύπνισις νικᾷ τὸ μηδὲν δημιουργικῶς, ἠμπορεῖ καὶ τὴν ὀργανωμένην κοινωνίαν νὰ ἀναβῆ βασθῆ καὶ τὴν συμβατικότητά νὰ ὑπερβῆ. Ἡ διαμαρτυρία κατὰ τῶν συμβατικῶν παρουσιάζει μίαν ἐπικίνδυνον ἀλήθειαν διὰ τὴν ὑποκριτικὴν ζωὴν ὑποκρινόμενοι ἀντιδροῦν, ἐνίοτε μὲ λυσσαλέαν διάθεσιν, διότι αἰσθάνονται τὸν κόσμον, ὅπου πατοῦν, νὰ συμπαρασύρεται εἰς κατάρρευσιν. Ἡ δημιουργικὴ μὴ ἀφύπνις, ἐνῶ σέβεται καὶ ἀνέχεται τὴν ὀργανωμένην κοινωνίαν, μνίσκει θεσμούς καὶ ἰδανικά, μεταμορφώνουσα τὴν ζωὴν καὶ παρέχουσα τὸ βέλτερον τῆς γῆς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

Ο ΘΑΝΑΤΟΣ

1. Ὁ κίνδυνος τοῦ προσωπικοῦ ἐκμηδενισμοῦ

Ἡ χριστιανικὴ διδασκαλία δίδει τὴν πλέον χαρακτηριστικὴν καὶ ζουσαν ἐρμηνείαν εἰς τὸ νόημα τοῦ θανάτου. Οὗτος, ἐνῶ ἀποτελεῖ τὴν ἡττοτὴν ἢ τὸ ἀποκορύφωμα τοῦ κακοῦ εἰς τὸν κόσμον, διαδραματίζει πολλοὺς εἰς τὴν δημιουργικὴν προσπάθειαν τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ θάνατος, κατὰ πᾶσαν ἄποψιν, εἶναι ὁ «σκοτεινός» καθρέπτης τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως. Ἐν τῷ θανάτῳ τὸν καθρεπτίζεται καὶ γνωρίζει ποία εἶναι. Τὸ σκότος τοῦ θανάτου εἶναι ἡ ἀποκλειστικὴ ἀπάντησις πρὸς τὴν ζωὴν καὶ τὸ νόημά της. Ἡ πατερικὴ θεολογία, στηριζομένη ἀποκλειστικῶς ἐπὶ τοῦ πνεύματος τῆς Ἁγίας Γραφῆς, μὲ ἐμμέσους καὶ ἰσχυρῶς ἀμέσους ἀναφορὰς πρὸς τὸν θάνατον θέλει νὰ ὑποστηρίξῃ ὅτι εἶναι ἕνα δύνατος κάθε μεταφυσικὴ καὶ κάθε διδασκαλία περὶ Θεοῦ, χωρὶς τὴν ἐννοίαν τοῦ βάρους καὶ τῆς σημασίας τοῦ θανάτου. Ὁ Θεός, κατὰ τὴν Ἁγίαν Γραφήν καὶ τὴν πατερικὴν θεολογίαν, ἔχει ἓνα μοναδικὸν κατηγόρημα, πού δεῖται ἐν ὅλοις τῶν ἄλλων ἢ καλύτερον πού ἀφομοιώνει καὶ συναίρει ὅλα τὰ ἄλλα. Ὁ Θεός εἶναι ἡ ζωὴ¹. Πουθενὰ ἄλλοῦ δὲν ὑπάρχει ζωὴ οὔτε εἶναι παραδεκτὴν ἡ ἀνάστασις ἀπὸ μίας ὑπόνοιαν δυνατότητος εὐρέσεως μιᾶς ἄλλης πηγῆς ζωῆς. Ἐπὶ τῆς πατερικῆς ἀποψέως αὐτῆς ἄλλωστε στηρίζεται ἡ συγκλονιστικὴ διδασκαλία περὶ δημιουργίας ἐκ τοῦ μηδενός κάθε ζωῆς καὶ περὶ συντηρήσεως καὶ ζωοποιήσεως ὑπὸ τοῦ δημιουργοῦ Θεοῦ. Ἔτσι ὁ θάνατος, ὡς ἀσυμβίβαστος πρὸς τὴν

1. Ἡ σχολαστικὴ θεολογία, πέραν τῶν ὑποστατικῶν προσόντων τῶν προσώπων τῆς Ἁγίας Τριάδος τὰ ὅποια ἐπισημαίνει, ἀσχολεῖται καὶ μὲ τὸν προσδιορισμὸν τῶν ἰδιοτήτων τοῦ Θεοῦ γενικῶς, τὰς ὁποίας διαιρεῖ εἰς φυσικὰς, λογικὰς καὶ ἠθικὰς. Εἶναι καταδικαστικὴ καὶ καταθλιπτικὴ ἐπίδρασις τῆς καταφατικῆς θεολογίας, μακρὰν τῆς ἀποφατικῆς ὁδοῦ δημιουργοῦνται ποικίλαι δυσχέρειαι, διότι ὁ Θεός ἐξισώνεται κατὰ τινὰ τρόπον μὲ τὰ ἄνθρωπινὰ, λογικὴν καὶ ἠθικὴν διάστασιν. Αἱ ἰδιότητες τοῦ Θεοῦ πρέπει νὰ συζητοῦνται μὲ τὴν ἐπιτακτικὴν ἀποψίν τῆς καταφατικῆς καὶ ἀποφατικῆς θεολογίας. Ἐπὶ τὴν προϋπόθεσιν αὐτὴν δὲν θὰ παραμεληθῆται ὁ τονισμὸς κατηγορημάτων βασικῶν, ὡς εἶναι τὸ κατηγόρημα τῆς ζωῆς, ὡς αὐτοζωῆς.

ἀποτελεῖ διὰ τὸν ἄνθρωπον τὸ πρῶτον βῆμα νὰ συλλάβῃ κατ' ἀρχὴν ἀρνητικὸν τὸ περιεχόμενον τῆς θείας πραγματικότητος. Εὕρισκόμενος ὁ ἄνθρωπος τὸν θάνατον καὶ κυρίως πολεμῶν αὐτὸν σκληρῶς διὰ νὰ τὸν ὑπερβῆ, καταλαμβάνει εἰς τὴν παραδοχὴν τοῦ Θεοῦ ὡς ζωῆς. Ἡ ζωὴ εἰς τὸν ἄνθρωπον γίνεται πρῶτον καὶ δίψα καὶ ὁ θάνατος στέρησις τῆς ζωῆς². Ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν συνειδητὸν

2. Μ. Βασιλείου, "Ὅτι οὐκ ἔστιν αἴτιος τῶν κακῶν ὁ Θεός 7, PG 31, 345A: «Ὁ Θεὸς γὰρ ἀφίστατο τῆς ζωῆς, τοσοῦτον προσήγγιζε τῷ θανάτῳ. Ζωὴ γὰρ ὁ Θεός, στέρησις δὲ ζωῆς θάνατος». Αὐτὴ ἀκριβῶς εἶναι ἡ ἀντίληψις περὶ τοῦ κακοῦ γενικῶς. Τὸ κακὸν ὡς περιεχόμενον ἐκ τῆς ἀλλοιώσεως τῆς τρεπτῆς φύσεως τῶν κτισμάτων καὶ τῆς ἐλευθέρως κινουμένης πρὸς τὸ μηδὲν εἶναι παραμόρφωσις τῆς ζωῆς, στέρησις αὐτῆς, χωρὶς ἰδίαν ὑπόστασιν. Δὲν ὑπάρχει αὐτόνομος πηγὴ τοῦ κακοῦ ὡς δὲν ὑφίσταται πηγὴ τοῦ σκότους, τὸ ὁποῖον ἰσχυρᾶς ἀρχεῖ ὅπου ἀπουσιάζει τὸ φῶς. Βλ. ἐπίσης Μ. Βασιλείου, "Ὅτι οὐκ ἔστιν αἴτιος τῶν κακῶν ὁ Θεός 5, PG 31, 341B: «Ὅλως δὲ μήτε Θεὸν αἴτιον ἡγοῦ τῆς ὑπάρξεως τοῦ κακοῦ ἢ ἰδίαν ὑπόστασιν τοῦ κακοῦ εἶναι φαντάζου. Οὐ γὰρ ἔστι ὑφεστῶς, ὡσπερ τι ζῶον ἢ πονηρὸν. Οὔτε οὐσίαν αὐτῆς ἐνυπόστατον παραστήσαι ἔχομεν. Στέρησις γὰρ ἀγαθοῦ ἔστι τὸ κακόν. Οὔτε γὰρ ἀγέννητόν ἐστιν, ὡς τῶν ἀσεβῶν λόγος, ὁμότιμον ποιούντων τῇ ἀγαθῇ φύσει τὴν πονηράν, εἴπερ ἀμφοτέρω ἀναρχα καὶ γενέσεώς ἐστιν ἀνώτερα· οὔτε μὴν γεννητόν. Ἐάντιον πάντα ἐκ τοῦ Θεοῦ, πῶς τὸ κακὸν ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ; Οὐδὲ γὰρ τὸ αἰσχρὸν ἀπὸ τοῦ καλοῦ ἢ κακία ἀπὸ τῆς ἀρετῆς». Διονυσίου Ἀρεοπαγίτου, *Περὶ θείων ὀνομάτων* 4, 20, PG 3, 717B: «ὥστε καὶ τὸ γίνεσθαι ἐκ φθορᾶς γένεσιν οὐκ ἔστι κακοῦ δύναμις, ἀλλ' ἡττονος ἀγαθοῦ ἀπορροῦσις, καθ' ὅσον καὶ νόσος ἔλλειψις ἔστι τάξεως, οὐ πάσης... Τὸ γὰρ πάντῃ ἀμοιροῦν ἀγαθοῦ οὔτε ὄν οὔτε ἐν τοῖς οὔσι». 4, 24, PG 3, 728A: «Οὐκ ἄρα οὔτε ἐν δαίμοσιν οὔτε ἐν ἀνθρώποις τὸ κακόν, ὡς ὄν κακόν, ἀλλ' ὡς ἔλλειψις καὶ ἐρημία τῆς τῶν οἰκείων ἀγαθῶν τελειότητος». 4, 31 PG 3, 732C: «Διὸ οὔτε ὑπόστασιν ἔχει τὸ κακὸν ἀλλὰ παρυπόστασιν, τοῦ ἀγαθοῦ ἡλικία καὶ οὐχ ἑαυτοῦ γινόμενον». Πρβλ. Πρόκλου, *Εἰς τὸν Τίμαιον* (ἐκδ. E. Diehl), τόμος 1, Λειψία 1903, 114b. Πρβλ. Ἰωάννου Καλογήρου, «Χριστολογία καὶ σωτηριολογία ἐν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι καὶ ἐν τῷ λόγῳ», ἐν *Τόμος ἐόρτιος χιλιοστῆς ἐξακοσιοστῆς ἐπετείου τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου*, Θεσσαλονίκη 1974, σ. 242 κ. ἐ. Κατὰ συνέπειαν τὸ κακὸν δὲν γίνεται οὔτε ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ οὔτε δημιουργεῖται ἀπὸ τὸ μηδέν. Ἀποτελεῖ τροπὴν καὶ ἀλλοίωσιν τῶν γεννητῶν κτιστῶν δημιουργημάτων. Ἔτσι κατὰ τὸν Μάξιμον Ὁμολογητὴν ὁ ἄνθρωπος οὔτε τὴν κακίαν οὔτε τὴν εὐσυχίαν καὶ τὴν θέωσιν κατορθώνει μὲ ἰδικὰς του δημιουργικὰς δυνάμεις οὔτε κέρκτηται ἐκ τῆς κακίαν δυνάμιν πρὸς γένεσιν τῆς κακίας» ἢ τῆς προϋποθέσεως τοῦ μηδενός. Τὸ κακὸν δημιουργεῖται ὡς ἀποτέλεσμα τῆς ἀποτυχίας του εἰς τὸν δρόμον τῆς τελειώσεως. Ἡ θέωσις καὶ ἡ κτήσις τῆς εὐσυχίας εἶναι πάθος, χωρὶς νὰ ἀποκλειεταὶ ἡ ἐλευθερία. Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Περὶ διαφόρων ἁγίων λόγων*, PG 90, 324AB: «Ὡς γὰρ τοῦ ὑπερόντος φυσικὴν οὐκ ἔχομεν δύναμιν, οὕτως καὶ τοῦ μὴ ὄντος ἔχομεν φύσει τὴν δύναμιν. Πάσχομεν οὖν ὡς ὑπὲρ φύσιν οὐσαν κατὰ χάριν καὶ ἀλλ' οὐ ποιῶμεν τὴν θέωσιν. Οὐ γὰρ ἔχομεν δεκτικὴν φύσει τῆς θεώσεως δύναμιν· καὶ οὐκ ἔχομεν πάλιν, ὡς παρὰ φύσιν γνώμη κατὰ σύμβασιν τὴν κακίαν. Οὐ γὰρ ἔχομεν πρὸς γένεσιν τῆς κακίας φυσικὴν δύναμιν». Ἔτσι οὔτε ὁ ἄνθρωπος οὔτε ἄλλο ὄν ἀποτελεῖ πηγὴν τοῦ κακοῦ.

λογικόν τέρμα θά ἦτο ἀδιανόητον, διότι τοῦτο δὲν εἶναι ἀνεξάρτητον τοῦ ἀνθρώπου. Κατὰ συνέπειαν, δὲν εἶναι δυνατὴ ἡ ἐξέτασις τοῦ βάθους καὶ σημασίας τοῦ θανάτου εἰς τὸν ἄνθρωπον, ἂν ἐντοπίζεται ὁ θάνατος μόνον τὴν βιολογικὴν σφαῖραν. Τὸ βιολογικὸν στρώμα τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ὄργανον κῶς καὶ ἀρρήκτως προσδεδεμένον πρὸς τὸ κοινωνικὸν καὶ τὸ προσωπικὸν ἄνθρωπος δὲν νοεῖται μόνον ὡς μία καθαρὰ βιολογικὴ ἐξέλιξις, ἀλλὰ συνδέεται καὶ ὡς ὅν ποῦ ἐνσωματώνεται εἰς κοινωνικὰ καὶ προσωπικὰ πλαίσια. Ὁ ἄνθρωπος εἶναι πρόσωπον, τὸ ὁποῖον βεβαίως εἶναι ἀδιανόητον ὡς μία ἀφαίρεσις διότι ὑπάρχει μόνον ὡς συνδεδεμένον πρὸς τὴν βιολογικὴν καὶ τὴν κοινωνικὴν πραγματικότητα. Κάτι ἀνάλογον εἰς τοὺς λοιποὺς ζωντανοὺς ὁργανισμοὺς πρὸς τὸ παρὸν τοῦλάχιστον, δὲν ἤμποροῦμεν νὰ τὸ διαπιστώσωμεν. Κατὰ μάλιστα διεπιστώνετο τοῦτο, τότε θά ἐπρόκειτο πλέον περὶ ἀνθρώπων καὶ περὶ ἄλλων ὁργανισμῶν. Ἡ βιολογικὴ ὑπόδομη θά ἐνσωματώνετο ὄργανον κῶς καὶ ἀρρήκτως πρὸς τὴν προσωπικὴν καὶ τὴν κοινωνικὴν πραγματικότητα.

Κατὰ ταῦτα ὁ θάνατος καὶ ἡ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου κινουῦνται εἰς πλάτος εὐρύτερα τῶν βιολογικῶν καὶ ὅπωςδήποτε ὄχι ἐκτὸς τῶν πλαισίων αὐτῶν ἐπιπολαία καὶ ἐν πολλοῖς ἀφελῆς ἀντίληψις θεωρεῖ ὅτι ὁ θάνατος τοῦ ἀνθρώπου πλήττει τὸ εἶδος, ὡς συμβαίνει εἰς τοὺς ἄλλους ζωντανοὺς ὁργανισμοὺς. Μία τοιαύτη ὁμως ἀντίληψις δὲν ἀπορρίπτεται μόνον βάσει τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας, ἀλλὰ βάσει καὶ αὐτῆς τῆς ἀπλῆς ἐμπειρίας. Ὁ θάνατος ποτε ἤμπορεῖ νὰ πλήξῃ τὸ εἶδος, οὔτε εἰς τοὺς ἀνθρώπους οὔτε εἰς τοὺς ἄλλους ζωντανοὺς ὁργανισμοὺς. Ἡ ζωὴ, ὑπὸ τὴν βιολογικὴν ἐννοίαν, θριαμβεῖ ἐπὶ τοῦ θανάτου καὶ εἶναι πάντοτε πρωτοπόρος. Ἡ ἄμυνα κάθε ζωντανοῦ ὁργανισμοῦ, καὶ αὐτοῦ ἀκόμη τοῦ ἀνθρώπου, κατὰ τῶν κινδύνων, ποῦ ἀπειλοῦν τὴν βιολογικὴν ὑπόστασίν του, συντελεῖται ὄχι διὰ νὰ ὑπερνικηθῇ ὁ θάνατος ἑαυτόν, ἀλλὰ διὰ νὰ διανυθῇ ἐπιτυχῶς καὶ πρὸς ὅλας τὰς φάσεις ἡ ζωὴ τοῦ ζωντανοῦ. Ὁ θάνατος ὁμως, ὡς βιολογικὸν τέρμα, εἶναι ἀνέκκλητος καὶ ἀνίκητος. Κάθε ζωντανὸς ὁργανισμὸς ἀμύνεται κατὰ τῶν κινδύνων πρὸς ἐπιτυχῆ ποσὴν τῆς βιολογικῆς του ἀναπτύξεως καὶ ὄχι πρὸς ἀποτροπὴν τοῦ βιολογικοῦ τέλους. Διὰ τοῦτο εἰς τὴν ἄμυναν αὐτὴν δὲν ὑπάρχει καμμία γνῶσις οὔτε σκεπτικὰς ἀποδοχῆς τοῦ γεγονότος· συντελεῖται αὐτομάτως καὶ κατὰ νομοτέλειαν.

Ὁ θάνατος τοῦ ἀνθρώπου ὁμως συνδέεται μὲ τὴν γνῶσιν. Ὁ ἄνθρωπος πεθαίνει ἀπὸ τὴν στιγμὴν ποῦ ἔμαθε ὅτι πεθαίνει³. Πρόκειται κατὰ συνέπειαν ὄχι μόνον διὰ τὸ βιολογικὸν τέρμα (τὸ γεγονὸς αὐτὸ καθ' ἑαυτό, εἶναι ἀμετάβλητον), ἀλλὰ διὰ τὴν στέρησιν τῆς ζωῆς καθ' ἑαυτήν, ἥτοι διὰ τὴν ἀπώλειαν τοῦ προσώπου ἢ τὸν κίνδυνον ἀπώλειας αὐτοῦ. Ὁ ἄνθρωπος βεβαίως, κατὰ τὴν

ἀπόκρουσιν τῶν κινδύνων καὶ τὴν σωτηρίαν τοῦ εἴδους. Τοῦτο ὅμως δὲ καμμίαν οὐσιαστικὴν σχέσιν πρὸς τὸ πρόσωπόν του. Ὁ ἴδιος θέλει νὰ μὴ θάνῃ ποτέ, νὰ ἀποκτήσῃ ἀπεριόριστον ἀσφάλειαν καὶ δύναμιν, νὰ ἀναστῇ ὡς παντοδύναμος, νὰ ἀγαπηθῇ, νὰ ἀγαπήσῃ καὶ τελικῶς νὰ εἶναι αὐτός. Τὸν θάνατον τὸν συσχετίζει συνειδητῶς ἢ ἀσυνειδήτως ὄχι πρὸς τὴν καταστροφὴν τῆς βιολογικῆς του ὑποστάσεως ἢ πρὸς τὸν ἀφανισμόν τοῦ εἴδους ἀλλὰ πρὸς τὴν ἀπώλειαν τοῦ προσώπου του, πρὸς τὸν ἐκμηδενισμόν τῆς προσωπικότητος του ζωῆς. Ἔτσι καὶ τὴν ζωὴν δὲν ἠμπορεῖ νὰ τὴν συλλάβῃ μόνον ἐν βιολογικῶν πλαίσια, ἀλλὰ εἰς διάστασιν προσωπικὴν καὶ εἰς διάρκειαν ἀνεπιδεικνύμενον. Βεβαίως, ὁ φόβος ἀπωλείας τῆς βιολογικῆς του ὑποστάσεως εἶναι ὁ κύριος πρὸς τὸν θάνατον πρὸς τὸν φόβον πρὸς τὸν ἀφανισμόν τοῦ εἴδους πρὸς τὸν ἀπώλειαν αὐτὴν ἐκμηδενίζεται ἢ προσωπικὴ τῆς ζωῆς. Ἔτσι ἡ πηγὴ τοῦ φόβου εἶναι ἡ γνῶσις τοῦ θανάτου, ὡς ἀφανισμοῦ ἢ κινδύνου ἀφανισμοῦ τοῦ εἴδους. Ὁ ἀνεπτυγμένος ἄλλωστε ἄνθρωπος προτιμᾷ, ἔστω καὶ μὲ τὴν ὀδύνην, νὰ ἀπολέσῃ τὴν βιολογικὴν του ζωὴν, παρά νὰ ἀμαυρωθῇ τὸ πρόσωπόν του. Πολλάκις θυσιάζει τὴν ζωὴν του μὲ ἀμέσους ἢ ἐμμέσους ἐνεργείας ἐξασφάλισιν τῆς φήμης του καὶ ἐνὸς ἡρωικοῦ ὀνόματος. Ἡ ἀδυναμία ἐνῶ γίνεται ἀντικείμενον μιᾶς ἀγρίας καὶ ἀθεμίτου ἐκμεταλλεύσεως ἀπὸ τὸν ἀκατήλους τῶν ἰδανικῶν, παραμένει μία ἐπιβεβαίωσις τῆς βαθείας σημασίας τῆς ζωῆς. ἔχει ὁ θάνατος, ὡς ἐκμηδενισμὸς τῆς προσωπικῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου.

Κατὰ ταῦτα ὁ βιολογικὸς θάνατος σημαίνει ἀπλῶς μίαν διαδικασίαν ἀφάνιστον πορείας τοῦ εἴδους, ἐνῶ ὁ θάνατος, ὡς προσωπικὸς ἐκμηδενισμὸς, θέτει τὸ ἐρώτημα περὶ τῆς ζωῆς καθόλου. Διότι ὁ θάνατος, ἀπειλῶν μὲ ἐκμηδενισμὸν τὴν προσωπικὴν ζωὴν, καθίσταται ἐχθρὸς τῆς, πρὸς τὴν ἐλπίδα τῆς ζωῆς ἀπὸ τὸν πόθον τῆς ζωῆς. Ὁ βιολογικὸς θάνατος δὲν πλήττει τὸ εἶδος, διότι ἀπὸ τὸν θάνατον θριαμβεύει διὰ τῆς συνεχίσεως τῆς ζωῆς. Ὁ ἐκμηδενισμὸς ὅμως τῆς προσωπικῆς ζωῆς ἔρχεται εἰς ἀντίθεσιν πρὸς τὸν ἀσβεστον πόθον διατηρήσεως τοῦ εἴδους ἀνόδου τοῦ προσώπου. Ἀμέσως τίθεται τὸ ἐρώτημα περὶ τοῦ ποῖος ἔχει τὴν πηγὴν τῆς ζωῆς αὐτῆς καὶ πόθεν ὁ θάνατος, ὡς στέρησις τῆς ζωῆς. Ὁ κίνδυνος τοῦ προσωπικοῦ ἐκμηδενισμοῦ θέτει σοβαρῶς τὸ θέμα τῆς μεταφυσικῆς, διότι ἐκφεύγει τῆς νομοτελείας καὶ τῶν διαφόρων ἐρμηνειῶν βάσει τῶν φυσικῶν δεδομένων. Ὁ βιολογικὸς ὀργανισμὸς ὑποτάσσεται εἰς τὴν νομοτελείαν τοῦ θανάτου καὶ τοῦτο εἶναι λίαν εὐεξήγητον βάσει τῶν φυσικῶν δεδομένων. Ἡ ὑποταγὴ αὕτη οὐδὲν ἐρώτημα περὶ μεταφυσικῆς θέτει, ἐνῶ ἡ ὑποταγὴ

λίξει και θέτει τὸ ἐρώτημα τί εἶναι ἡ ζωὴ καὶ τί ὁ θάνατος. Μὲ τὸν κίνδυνον τοῦ προσωπικοῦ ἐκμηδενισμοῦ ἀνοίγει ὁ δρόμος ποῦ ὀδηγεῖ εἰς τὴν γεῦσιν τῆς τῆς ζωῆς. Ἡ γνῶσις τοῦ θανάτου ἐνέχει τὴν γνῶσιν καὶ τὸν πόθον τῆς ζωῆς.

Ὁ θάνατος λοιπὸν τοῦ ἀνθρώπου ἐνέχει τὸ βαθύτατον τραγικὸν στοιχείον τῆς ζωῆς. Ἡ ζωὴ συσχετίζεται ἀμέσως πρὸς τὸν θάνατον. Τὰ ζῶα δὲ ἔχουν καμμίαν τραγικότητα. Εἶναι ἀδιανόητον μὲ τὰ κριτήρια, ποῦ ἔχομεν ἀποδώσωμεν τραγικότητα εἰς τὸν «θάνατον» τῶν ζώων, παρ' ὅλην τὴν κίνδυνον ποῦ μᾶς προξενεῖ δικαιολογημένως καὶ ἡ ἀπώλεια αὐτῶν. Ἡ ἀπώλεια τῶν ὅμως ὄχι μόνον διευκολύνει τὴν συνέχισιν τῆς ζωῆς τοῦ εἴδους, ἀλλὰ καθιστᾷ καὶ δυνατὴν. Ὁ ἄνθρωπος πρὸς παρηγορίαν τοῦ πολλακίς συσχετίζεται τὸν θάνατόν του πρὸς τὸν βιολογικὸν τοῦτον νόμον, ἀλλὰ τὸ πρόβλημα δὲν λύεται οὔτε θεωρητικῶς οὔτε πρακτικῶς. Διότι ὁ θάνατος τοῦ ἀνθρώπου ἐκφράζει τὴν φυσικῆς νομοτελείας, ἐνῶ κινεῖται βεβαίως εἰς τὴν βιολογικὴν περιπέτειαν καὶ καθίσταται βαθύτατα τραγικός· ἔρχεται νὰ ἀπειλήσῃ τὴν ἰδίαν τὴν ἕσθλα καθ' ἑαυτήν, νὰ ἀφανίσῃ τὸ νόημά της, νὰ τὴν ἐκμηδενίσῃ. Οἱ ἐξαιρετικῶς τραγικοὶ ἥρωες ἐντάσσονται καὶ ἐρμηνεύονται μόνον ἐντὸς τῆς τραγωδίας τοῦ θανάτου. Εἰς αὐτὴν συγκρούεται ἡ ζωὴ πρὸς τὸν θάνατον. Μόνον ὁ ἄνθρωπος γινώσκει ὅτι ἡ ζωὴ πεθαίνει, ὅτι ἐκμηδενίζεται ἢ καλύτερον ὅτι κινδυνεύει νὰ ἐκμηδενισθῇ. Ἐκτὸς τῆς προσωπικῆς ζωῆς, εἶναι ἀδιανόητον νὰ δεχθῇ κανεὶς ὅτι ἡ ζωὴ χάνεται. Διότι ὁ βιολογικὸς θάνατος εἶναι μία φάσις συνεχίσεως τῆς ζωῆς, ἐνῶ ἡ γνῶσις τοῦ κινδύνου τῆς ἀπώλειας τοῦ προσώπου εἶναι ἡ γεῦσις τοῦ ἰδίου τοῦ ἐκμηδενισμοῦ. Ὁ ζῶν ἄνθρωπος γεύεται τὸν θάνατον καὶ εἶναι τὸν ποῦ γνωρίζει τί εἶναι ἡ ζωὴ καὶ τί ὁ θάνατος. Κατὰ συνέπειαν μόνον ὑπὸ τὴν προοπτικὴν αὐτὴν ἡμποροῦμεν νὰ κατανοήσωμεν τὴν βάσιν τῆς πατερικῆς ἠθροπολογίας καὶ θεολογίας, ποῦ ἐξαίρουν τὸ κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν Θεοῦ εἰς τὸν ἄνθρωπον. Μόνον τὸ δῶρον τοῦ κατ' εἰκόνα καὶ τοῦ καθ' ὁμοίωσιν Θεοῦ καθιστᾷ τὸ δημιουργημὰ τοῦτο ἐλεύθερον καὶ ἄρα δυνάμενον νὰ ἀποκριθῇ πρὸς τὸν Θεὸν μὲ τὸ πέρασμα ἀπὸ τὸ μηδέν. Ἔτσι γεύεται τὸν θάνατον διὰ νὰ πορευθῇ εἰς τὴν ζωὴν. Ὁ θάνατος τοῦ ἀνθρώπου πλέον εἶναι ἡ ἀπώλεια τοῦ πνεύματος τοῦ Θεοῦ, τῆς ζωοποιήσεώς του· εἶναι ἡ ἀπώλεια τοῦ ὁμοίωσιν Θεοῦ καὶ κατὰ συνέπειαν ὁ κίνδυνος τοῦ προσωπικοῦ ἐκμηδενισμοῦ. Μόνον ἡ μετοχὴ εἰς τὴν θείαν ζωὴν παρέχει τὴν δυνατότητα γεύσεως τῆς προσωπικῆς ζωῆς καὶ μόνον ἡ ἀπομάκρυνσις ἀπὸ τὴν θείαν ζωὴν συντελεῖ εἰς τὴν γεῦσιν τοῦ θανάτου, ἢτοι τῆς στερήσεως τῆς ζωῆς. Τόσον ἡ ζωὴ ὅσον καὶ ὁ θάνατος εἶναι διαστάσεις, ποῦ νοοῦνται εἰς τὴν σχέσιν τοῦ κατ' εἰκόνα πρὸς

πειαν κέκτηται τὴν βαθεΐαν ἱερότητα καὶ τὸν χαρακτῆρα τοῦ μυστηρίου, ἀλλὰ ὅσον ἡ ζωὴ αὐτὴ στερεῖται τῆς προσωπικῆς καὶ κοινωνικῆς διαστάσεως, ἔχει τὰς προϋποθέσεις νὰ γευθῇ τὸν θάνατον καὶ νὰ ἐνταχθῇ εἰς τὴν σχῆμα κατ' εἰκόνα πρὸς τὸ καθ' ὁμοίωσιν Θεοῦ. Ἐν τούτοις παραμένει μία ὑψίστη δημιουργία, διότι ἔχει, ἄς εἴπωμεν, μετοχὴν εἰς τὸ μυστήριον τῆς ζωῆς. Ἐπὶ τούτοις ὑπάρχει μία συγγένεια αὐτῆς πρὸς τὴν ἀνθρωπίνην ζωὴν, ἡ ὁποία δένει τὸν ἄνθρωπον πρὸς αὐτὴν παρὰ πρὸς τὴν στερουμένην τῆς ζωῆς.

Ὁ θάνατος λοιπὸν τοῦ ἀνθρώπου δὲν ἔρχεται εἰς ἀντίθεσιν μόνον πρὸς τὴν βιολογικὴν του ὑπόστασιν, ἀλλὰ κυρίως πρὸς τὴν ζωὴν καθ' ἑαυτὴν καὶ πρὸς τὴν αἰώνιον ζωὴν⁴. Ἡ ζωὴ αὐτὴ, ποὺ καλεῖται αἰώνιος, ἀποτελεῖ τὸ ἀποκρινόμενον καὶ τὸ μοναδικὸν κατηγόρημα τοῦ ἀνθρώπου, ὑπὸ τὴν διευκρίνησιν τῆς ἡλικίας καὶ τῆς γνῶσεως αὐτῆς διέρχεται διὰ μέσου τῆς γνώσεως τοῦ θανάτου. Ἐπομένως τὸ κατηγόρημα αὐτὸ δὲν εἶναι μόνον ἡ ζωὴ, ἀλλὰ καὶ ὁ θάνατος. Ἡ γνῶσις τοῦ θανάτου καὶ τοῦ θανάτου ἀποτελεῖ τὴν ἐξελικτικὴν διαδικασίαν ἀποκτήσεως ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου τῆς ζωῆς, κατόπιν τῆς ἀποτυχίας του καὶ τῆς μετὰ ταῦτα πορείας αὐτοῦ πρὸς τὴν ἄρσιν τοῦ θανάτου καὶ πρὸς εὐρεσιν τῆς πηγῆς τῆς ζωῆς. Ὁ θάνατος κατὰ ταῦτα εἶναι μία γνῶσις τῆς ἀποτυχίας καὶ μία δουλεία εἰς τὴν περὶ τὴν ζωὴν τοῦ ἀνθρώπου. Εἶναι ἡ κληρονομία τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος, ἡ ὁποία ὅποῖον συνίσταται εἰς τὴν ἀνταρσίαν κατὰ τοῦ Θεοῦ, τὴν ἀπομάκρυνσιν ἀπὸ τοῦ ζωοποιουῦ σχέσεως ἀνθρώπου καὶ Θεοῦ καὶ τὴν αἰχμαλωσίαν εἰς τὴν

4. Ἡ ὀρφικὴ καὶ πλατωνικὴ ἀποψις περὶ τοῦ θανάτου δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ ἡ γνῶσις τοῦ σώματος καὶ ψυχῆς, ὡς τὸ πρᾶγμα παριστάνεται ἄριστα εἰς τὸν Φαίδωνα τοῦ Πλάτωνος. Ἐκεῖ διατυπώνεται δριμύτατον κατηγορητήριον κατὰ τοῦ σώματος. Οἱ φιλοσόφοι ἡμῶν νὰ λέγωνται φιλόσοφοι, ἡ δὲ ψυχὴ των βυθίζεται εἰς ζόφος ἀγνοίας καὶ τῆς ἀπὸ σώματος». 67d· «Λύειν δέ γε αὐτήν, ὡς φαμεν, προθυμοῦνται αἰεὶ μάλιστα καὶ μόνον οἱ φιλοσόφοι ὀρθῶς, καὶ τὸ μελέτημα αὐτὸ τοῦτό ἐστι τῶν φιλοσόφων, λύσις καὶ χωρὶς ἀπὸ σώματος». 68bc· «Οὐκοῦν ἱκανὸν σοι τεκμήριον, ἔφη, τοῦτο ἀνδρὸς, ὃν ἀναγκαζοῦντα μέλλοντα ἀποθανεῖσθαι, ὅτι οὐκ ἄρ' ἦν φιλόσοφος, ἀλλὰ τις φιλοσώματος καὶ ἀφροσύνης ἀπὸ σώματος». Πρβλ. Πρόκλου Πλάτωνος *Τίμαιον* (ἔκδ. E. Diehl), τόμ. Α', Λειψία 1903, 64b. Ἡ χριστιανικὴ ἀποψις περὶ τοῦ θανάτου δὲν ἔχει νὰ ἐναρμονισθῇ μετὰ τὰς ἀνωτέρω ἀντιλήψεις. Χριστιανοὶ ἀσκηταὶ φαίνονται ἀποτιμῶντες τὸ σῶμα, ἀλλὰ δὲν τὸ θεωροῦν ὡς πηγὴν τοῦ κακοῦ, τὸ ὁποῖον πάντοτε ἀναδύεται εἰς τὴν τρεπτότητα τῆς κτιστῆς φύσεως καὶ τὸ αὐτεξούσιον. Ὁ Κέλσος ἀπόψεως εἶχε κατανοήσει τὴν ριζικῶς ἐν προκειμένῳ διάφορον θέσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ ἀπὸ τῆς ὀρφικῆς καὶ πλατωνικῆς ἀποψέως.

στικήν ἐξουσίαν τοῦ θανάτου. Μετὰ τὸ προπατορικὸν ἀμάρτημα, ἦται τὴν δούλωσιν τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὴν δουλείαν τοῦ θανάτου, ἀρχίζει ἡ ἀνθρωπίνη τραγωδία, ἡ ὁποία συνάμα ἀποτελεῖ καὶ ὑψιστον προνόμιον. Χωρὶς τὴν γενομένην ἐκ τῆς ζωῆς καὶ ἀντιστρόφως. Μόνον ὁ Θεὸς εἶναι ἀποκλειστικῶς ἡ ζωὴ, ἡ αὐτοζωή.

Πάντως ἡ πλέον ἔντονος καὶ ἡ πλέον πείσμων διαμαρτυρία τοῦ ἀνθρώπου εἶναι αὐτὴ πού ἀπευθύνεται κατὰ τοῦ θανάτου. Παρ' ὅλας τὰς φιλοσοφικάς ἀποδείξεις, πού ἐρμηνεύουν τὸν θάνατον ὡς ἀθῶον γεγονὸς καὶ ὡς φίλον ἐνίοτε, ἡ διαμαρτυρία κατ' αὐτοῦ ποτὲ δὲν ἔπαυσε νὰ λαμβάνη διαφόρους μορφάς. Ὁ θάνατος ἐθεωρήθη ὡς μία φοβερὰ ἀποτυχία εἰς τὸ σχέδιον τοῦ Θεοῦ· στοχασταὶ ἀπλοῖ ἀνθρώποι ἐξέφρασαν πικρίαν, παράπονον καὶ ἐνίοτε ἀγανάκτησιν ἐναντὶ τὸν φοβερὸν τοῦτον ἐχθρὸν πού καθιστᾷ τὴν ζωὴν πυροτέχνημα. Ἡ διαμαρτυρία αὐτὴ ὅπωςδήποτε ἔχει μίαν σοβαρὰν θεμελίωσιν. Ἀποδεικνύει ὅτι ὁ ἀνθρώπος ἀξιολογεῖ τὴν ζωὴν του ὄχι ὡς φαινόμενον παροδικὸν καὶ κατὰ τὸν τρόπον ὄχι ὡς μίαν φυσικὴν νομοτέλειαν. Διαμαρτύρεται ἀκριβῶς ἐναντίον τῆς ἰδέας πού ἐκλαμβάνει τὸν θάνατον ὡς φυσικὸν νόμον. Ἡ ζωὴ εἶναι ὑψιστὸν καὶ ἀνεπανάληπτον γεγονὸς· φυσικῶς τῷ λόγῳ πρόκειται διὰ τὴν προσωπικὴν ζωὴν. Μὲ κανένα τρόπον δὲν θὰ ἤθελεν ὁ ἀνθρώπος νὰ παραδεχθῆ ὅτι εἶναι ἀποκλειστικὸν δίκαιον καὶ ἀνεκτὸν ἢ ἀνεπανάληπτος αὐτὴ ζωὴ νὰ γίνεταί πυροτέχνημα καὶ νὰ καταβροχθίζεται ἀπὸ τὸ ἀκόρεστον στόμα τοῦ θανάτου. Ἡ συνέχισις τῆς ζωῆς τοῦ εἴδους δὲν ἔμπορεῖ νὰ τὸν παρηγορήσῃ ἀποτελεσματικῶς, ἐπεὶ ἐδῶ πρόκειται διὰ τὴν προσωπικὴν ζωὴν πού χάνεται ἢ κινδυνεύει νὰ ἐκμηδενισθῆ. Ἡ διαμαρτυρία λοιπὸν αὐτὴ κατὰ τοῦ θανάτου καὶ κατὰ τοῦ Θεοῦ εἶναι μίαν θεολογικὴν βάσιν. Ὅχι μόνον δὲν πρέπει ἢ δὲν εἶναι δίκαιον νὰ ἐξαφαιρῆται ἡ προσωπικὴ ζωὴ, ἀλλὰ δὲν εἶναι ἐφικτὸν νὰ δοθῆ ἀπάντησις κατὰ τὸν τρόπον εἶναι δυνατὴ μία τοιαύτη ἀπώλεια. Ὑπάρχει ἐν προκειμένῳ ἠθικὸν καὶ λογικὸν ἀδιέξοδον πού ἐνίοτε ὁδηγεῖ εἰς τὴν ἄρνησιν καὶ αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ. Ἡ ἀρνησις αὐτὴ εἶναι μίαν τοιαύτην ἀρνησιν ἀποτελεῖ καταφύγιον ἀδιεξόδου καὶ ἀπογνώσεως καὶ λύσιν. Ἄλλωστε ἡ ἀρνησις τοῦ Θεοῦ δὲν εἶναι μίαν στάσιν πού ὑπαγορεύεται ἠθικὰ καὶ λογικὰ κριτήρια, ἀλλὰ εἶναι μίαν πρωταρχικὴν ἀνταρσίαν ἢ ἀπομάκρυνσιν ἀπὸ τὴν ἐστίαν τῆς ζωῆς καὶ κατ' ἀκολουθίαν εἶναι μίαν λήθη τοῦ Θεοῦ καὶ μίαν γεῦσιν τοῦ θανάτου. Ἔτσι ἡ διαμαρτυρία κατὰ τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ θανάτου δὲν ἔμπορεῖ νὰ εὔρη τὴν λύσιν, ἀν ὁ ἀνθρώπος δὲν ἐπανέλθῃ ἢ καλύτερον ἀναμνησθῆ τὴν ζωοποιὸν ἀγάπην τοῦ Θεοῦ. Ἡ ἀρνησις αὐτὴ ἀποτελεῖ διὰ τὸν ἀνθρώπον ἐνὸς ἀδιεξόδου καὶ ἔστι ἀναγκαστικὴν μίαν ἀληθείαν.

εξαρτήτως τοῦ ὅτι πολλάκις οὗτος τείνει νὰ τὸ ἀγνοήσῃ ἢ νὰ τὸ ὑποκαταστήσῃ μὲ ἄλλα προβλήματα. Πάντως ὁ θάνατος κατὰ τὴν χριστιανικὴν διδασκαλίαν γενικῶς ἀποτελεῖ ἀφ' ἑνὸς μὲν τὸν φοβερώτερον ἐχθρὸν τοῦ ἀνθρώπου, ἀπὸ τέρου δὲ τὰ ὄρια, διὰ τῶν ὁποίων οὗτος εἰσέρχεται εἰς τὸ μυστήριον τῆς ζωῆς καὶ τῆς ἀθανασίας τῆς προσωπικῆς ζωῆς, ἦτοι εἰς τὴν θεῖαν βασιλείαν τῆς ζωῆς καὶ τῆς ἀγάπης.

Λύσιν τοῦ προβλήματος παρέχουν πλεῖσται ὅσαι φιλοσοφικαὶ καὶ θεολογικαὶ σκευτικαὶ ἀντιλήψεις. Τόσον ἡ λαϊκὴ θρησκεία τῶν Ἑλλήνων, ὅσον καὶ ἡ ἰουδαϊστικὴ ἰσχυροῦς, πού προϋποθέτει τὰς ἀντιλήψεις τοῦ Ὀρφισμοῦ καὶ τῶν Περσικῶν Πνευματισμῶν, παρέχουν κατὰ βάσιν τὴν λύσιν τῆς φυγῆς. Ἡ μὲν λαϊκὴ θρησκεία παραλλήλως πρὸς τὸ κλασσικὸν ἰδεῶδες περὶ τῆς ζωῆς, θεωροῦσα βεβαίως τὸν θάνατον ὡς μίαν τραγικὴν παρένθεσιν εἰς τὴν ροὴν τῆς εὐδαιμόνου ζωῆς, νὰ τὸν ἀπωθήσῃ καὶ νὰ τὸν ἀντιμετωπίσῃ μὲ τὴν ἥρωικὴν στάσιν διὰ τῆς ἀντιστασεως τῆς χαρᾶς τῆς ζωῆς, τοῦ μοναδικοῦ τούτου ἀγαθοῦ· ὁ δὲ Πλάτων θεωρεῖ τὸν θάνατον φίλον καὶ γέφυραν, ὁδηγοῦσαν ἐκ τοῦ φθαρτοῦ καὶ περὶ τοῦ κόσμου εἰς τὴν αἰώνιαν πατρίδα. Ὁ θάνατος δηλ. δὲν ἔχει σχέσιν μετὰ τὴν ζωὴν οὔτε ἡμπορεῖ νὰ τὴν πλήξῃ· ἀποτελεῖ διαδικασίαν φυσικῶν σχέσεων καὶ λύσιν τῆς ψυχῆς ἀπὸ τοῦ σώματος. Ἡ τύχη τῆς ψυχῆς ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν τύχην τοῦ βίου τῆς ἐντὸς τοῦ σώματος καὶ ἀκόμη ἐκ τῆς πορείας τῆς κατὰ τὸν παλαιόν χρόνον εἰς ἄλλους κόσμους. Ὁ θάνατος εἶναι ἀπλῶς θύρα καὶ πύλη διὰ μίαν νέαν πορείαν. Ἡ τύχη τῆς ψυχῆς δὲν καθορίζεται οὔτε κατ' ἐλπίδα ἀπὸ τὴν φυσικὴν αὐτὴν διαδικασίαν τοῦ θανάτου.

Πέραν αὐτῶν τῶν ἀντιλήψεων, ἡ πρώτη ἑλληνικὴ φιλοσοφία, ἡ τῶν Πυθαγορικῶν καὶ ἡ μετασωκρατικὴ, ἡ τῆς Στοᾶς καὶ τοῦ Κήπου, ἔδωσαν τὸ μᾶλλον καὶ ἤττον ἀναλόγους πρὸς τὰ ἀνωτέρω λύσεις. Ἐν τούτοις ἡ ἑλληνικὴ ἐν λόγῳ λύσεις ἐδέσποσε παραλλήλως πρὸς τὸ ἥρωικὸν πνεῦμα καὶ ἡ ἀντιθέσις τῆς θεώρησις τοῦ προβλήματος. Ὁ θάνατος καὶ ὑπὸ τῶν δύο ἀνωτέρω μετασωκρατικῶν Σχολῶν ἐθεωρήθη κατὰ τινὰ τρόπον ὡς νόμος φυσικός, ἀλλὰ ὄχι ὡς σημερινὴν ἐπιστημονικὴν καὶ φυσιοκρατικὴν ἔννοιαν. Ἡ λύσις τοῦ προβλήματος ἐνετοπίζετο εἰς τὸν λόγον καὶ τὸν προορισμὸν του. Ἡ ὑποταγὴ τοῦ ἀτομικοῦ εἰς τὸν παγκόσμιον, κατὰ τοὺς στωικοὺς λόγου χάριν, ἐσήμαινεν ὅτι ὁ θάνατος, ὡς φυσικὴ διαδικασία, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἔχῃ ἐνδιαφέρον ἢ νὰ ὀφείλῃ νὰ προβλεπθῆ. Ἐφ' ὅσον ἐπετυγχάνετο ἡ ἀνακάλυψις καὶ ἡ γνῶσις τοῦ ἐσωκοσμικοῦ καὶ ἐγένετο ἡ ἀξιολόγησις πρὸς τὸν παγκόσμιον λόγον, ἐπραγματοποιήθη καὶ ὁ ὑψιστος σκοπὸς τῆς ἀνθρωπίνης εὐδαιμονίας. Ὁ Ἐπίκουρος ἐξ ἄλλων φιλοσοφικῶν ἐπισημασθέντων ἀποφασιστικῶν ἀποφάσεων ἀπέδειξε ὅτι ὁ θάνατος

τοῦ Ἐπικούρου συνίσταται εἰς τὴν ἐκρίζωσιν τοῦ φόβου τοῦ θανάτου ἀπὸ ψυχᾶς τῶν ἀνθρώπων. Ἡ ἐπιτυχὴς ἐκρίζωσις αὐτοῦ τοῦ φόβου θὰ ἐπιφέρει γαλήνην καὶ τὴν ἀφοβίαν, διότι δὲν ὑφίσταται πρόβλημα τοῦ θανάτου καθ' ἑαυτὸ. Τὸ αὐτὸ περίπου ἐπιχειροῦν νὰ ἐπιβάλουν νεώτεροι ἐπιστημονικαὶ ἀπολήψεις, κατὰ τὰς ὁποίας ὁ θάνατος ἀποτελεῖ φυσικὸν νόμον καὶ ἡ ὑποταγή εἰς αὐτόν, ἡ ὁποία οὕτως ἢ ἄλλως εἶναι ἡ μόνη τελικὴ ἐκλογὴ καὶ κατάληξις μὲ μίαν ἀνεπτυγμένην ὀριμότητα θὰ ἀπαλλάξῃ τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τὴν πρόβλητον ταλαιπωρίαν τοῦ φόβου καὶ τῆς ὀδύνης.

Ὅλοι αἱ προταθεῖσαι καὶ προτεινόμεναι λύσεις καὶ ὁλόκληρος ἡ φιλοσοφία τοῦ θανάτου δὲν εἶναι ἀπόψεις ξένοι ἢ καὶ ἀντίθετοι κατὰ πάντα πρὸς τὸ ἀντίστοιχον χριστιανικὴν διδασκαλίαν. Βεβαίως ἡ χριστιανικὴ ἀποψις ἀλλήν βᾶσιν θεωρήσεως τοῦ προβλήματος, ὑπεισέρχεται εἰς βάθος, πού ἐστὶν ἀδιανόητον διὰ τὰς θύραθεν ἀπόψεις, ἀλλὰ τὸ πρόβλημα καθ' ἑαυτὸ εἶναι ἀλύτλον καὶ ἀκανθῶδες, δι' ὅλας τὰς ἀπόψεις, παρ' ὅλην τὴν ἀπλούστερον πού παρατηρεῖται ἐνίοτε. Ἐπειτα ἀμέσως ἢ ἐμμέσως γίνεται ἀπὸ ὅλους ἀδεκτὸν ὅτι ὁ θάνατος εἶναι ὄριον ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἡ ἀνθρωπίνη ὑπαρξίς μετὰ τὰς δυνάμεις τῆς, προσανατολίζει τὴν δρασίαν τῆς, καθορίζει τὴν ἀνάπτυξιν καὶ ἀνυψώνεται ἢ συντρίβεται. Τὸ κεντρικὸν καὶ ἐνδιαφέρον σημεῖον ἐν τῇ κειμένῳ εἶναι ὁ τονισμὸς τῆς θετικῆς πλευρᾶς τοῦ θανάτου, ὡς μέσου πορείας καὶ προσανατολισμοῦ τῆς ζωῆς. Καὶ αὐτὴ ἀκόμη ἡ ἐπικούρειος λογικὴ ἀποψις μετώπισις τοῦ θανάτου καὶ ἡ δι' αὐτῆς προσπάθεια ἐκρίζωσεως τοῦ φόβου τελικῶς προσπορίζει θετικὸν νόημα εἰς τὴν ζωὴν καὶ τῆς παρέχει τὸν ἐνδεδεικτικὸν τρόπον πρὸς ἐπιτυχῆ διάνυσιν τῆς πορείας τῆς. Ὁ θάνατος ἐκτρέφει τὴν πεινᾶς καὶ ἐλεεινᾶς πράξεις ἀφ' ἑνὸς καὶ ὑψηλᾶς καὶ ἥρωικᾶς ἀφ' ἑτέρου. Ἐπίσης θίσταται πάντοτε τὸ σημεῖον ἀφετηρίας καὶ νοηματοδοτήσεως τοῦ κόσμου καὶ τῆς ζωῆς. Χωρὶς τὸν θάνατον, κατὰ μίαν ὑπόθεσιν, ἡ ἀνθρωπίνη ζωὴ θὰ καταλήγει εἰς τὸ ἔσχατον ἐπίπεδον καταπτώσεως καὶ θὰ ἐστερεῖτο παντὸς νοήματος. Ἡ ἀποψις αὐτὴ καθίσταται παράδοξος, ἂν ἀναλογισθῇ κανεὶς ὅτι ὁ θάνατος εἶναι ἡ πηγὴ κάθε καταστροφικῆς καὶ ἐπιθετικῆς ὀρμῆς εἰς τὸν ἄνθρωπον. Ἀλλά, περιττὸν ἴσως νὰ ὑπομνησθῇ, ὅτι ὁ θάνατος ἐν προκειμένῳ εἶται ὡς ὁ προσωπικὸς ἐκμηδενισμὸς⁶. Ἡ ἀνωτέρω λοιπὸν ὑπόθεσις εἶναι ἀκατάστατος, διότι θέλει ἀπουσίαν αὐτοῦ τοῦ θανάτου καὶ συνάμα μίαν ἀκαθόριστον καθοριζομένην ἀπὸ τὰ ἐπιθετικὰ ἐνστικτα, πού πηγάζουν ἀπὸ τὴν γνῶσιν

τοῦ θανάτου. Τὸ ὀρθότερον θὰ ἦτο νὰ ὑποστηριχθῆ ὅτι, ἂν δὲν ὑπῆρχεν
νατος, δὲν θὰ ὑπῆρχεν ἀνθρωπίνη ζωὴ μὲ τὰς θετικὰς καὶ ἀρνητικὰς ὀψεις
γνωρίζομεν· θὰ ὑπῆρχε μόνον τὸ βασιλείον τῶν ζώων. Εἰς αὐτὸ εἶναι ἄγνως
ὁ θάνατος καὶ μόνον ἐπικρατεῖ ὁ φυσικὸς νόμος τῆς διακοπῆς τῶν βιολογικῶν
λειτουργιῶν. Ἔτσι ὁ θάνατος τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἡ ἀφετηρία τῆς γεύσεως τῆς
ζωῆς, διότι ἀποτελεῖ τὴν γνῶσιν αὐτῆς τῆς ζωῆς καὶ τοῦ ἐκμηδενισμοῦ τῆς
ζωῆς εἶναι ἡ συνολικὴ κίνησις καὶ ἀνάπτυξις τῆς ὑπάρξεως, ὡς λόγος, συν-
μα, βούλησις, δρᾶσις, πρόοδος καὶ συνάμα δυνατότης ἀρνήσεως ὅλων
τῶν στοιχείων τῆς ἀνεπτυγμένης ὑπάρξεως. Ὁ θάνατος συνεπῶς εἶναι
τηρία τῆς γεύσεως τῆς ζωῆς, διότι συνυφαίνεται μὲ τὴν γνῶσιν καὶ τὴν
θερίαν. Ὅπου δὲν ὑπάρχει γνῶσις καὶ ἐλευθερία, δὲν ὑπάρχει θάνατος καὶ
ἀπουσιάζει ὁ θάνατος ἐπικρατεῖ τὸ βασιλείον τῶν φυτῶν καὶ τῶν ζώων.
γεῦσις τῆς ζωῆς νοεῖται μόνον ὡς προσωπικὴ ἐμπειρία. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ
τος εἶναι μόνον ἡ γεῦσις τοῦ κινδύνου τοῦ προσωπικοῦ ἐκμηδενισμοῦ
καὶ θάνατος ὑπάρχουν μόνον εἰς τὴν προσωπικὴν καὶ κοινωνικὴν διάστασιν.
Αἱ τελευταῖαι ὁμῶς ἀπόψεις κατανοοῦνται μόνον ὑπὸ τὸ πρίσμα τῆς χριστιανικῆς
νικῆς διδασκαλίας, ἐνῶ αἱ θύραθεν ἀπόψεις, χωρὶς νὰ ὑπεισέρχονται εἰς τὸν
θος τῆς ἐρμηνείας, ἀντιμετωπίζουν τὸν θάνατον, παρ' ὅλην τὴν διαφοροποίησιν
τῶν θέσεων, ὡς σημεῖον καὶ ἀφετηρίαν πορείας καὶ νοηματοδοτήσεως τῆς
ζωῆς.

2. Πόνος καὶ φόβος

Ὁ πόνος καὶ ὁ φόβος εἶναι τὰ πλέον χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα τῆς
ζωῆς. Μόνον ζωντανὰ πλάσματα πονοῦν καὶ φοβοῦνται. Τὸ πικρὸν αὐτῶν
νόμιον, ποῦ σημαδεύει τὴν ζωὴν, τῆς παρέχει συνάμα καὶ ἓνα μεγαλεῖος
τι ὁ πόνος καὶ ὁ φόβος, ὡς ἄμεσα ἀποτελέσματα τοῦ θανάτου, διαμορφώνονται
καὶ τὴν ποιότητα τῆς προσωπικῆς καὶ κοινωνικῆς ζωῆς. Μὲ τὸν πόνον καὶ τὸν
φόβον ἐνεργοποιεῖται τὸ κράτος τοῦ θανάτου, ὡς προσωπικοῦ ἐκμηδενισμοῦ.
Ἡ προσβολὴ τῆς ζωῆς ἢ ὁ κίνδυνος καταστροφῆς τῆς προκαλεῖ τὸν πόνον καὶ
τὸν φόβον. Ὁ δὲ μεγάλος ἐχθρὸς, ποῦ προσβάλλει καὶ ἀπειλεῖ νὰ ἐκμηδενίσῃ
τὴν ζωὴν, εἶναι ὁ θάνατος. Κατὰ συνέπειαν πόνος καὶ φόβος δὲν ἔμπορ-
νοηθοῦν χωρὶς τὴν πραγματικότητα τοῦ θανάτου. Ὅπου θάνατος, ἐκεῖ
καὶ πόνος καὶ φόβος. Ὁ πόνος καὶ ὁ φόβος εἶναι τὰ πλέον χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα
τῆς ζωῆς. Μόνον ζωντανὰ πλάσματα πονοῦν καὶ φοβοῦνται. Τὸ πικρὸν αὐτῶν
νόμιον, ποῦ σημαδεύει τὴν ζωὴν, τῆς παρέχει συνάμα καὶ ἓνα μεγαλεῖος
τι ὁ πόνος καὶ ὁ φόβος, ὡς ἄμεσα ἀποτελέσματα τοῦ θανάτου, διαμορφώνονται
καὶ τὴν ποιότητα τῆς προσωπικῆς καὶ κοινωνικῆς ζωῆς. Μὲ τὸν πόνον καὶ τὸν
φόβον ἐνεργοποιεῖται τὸ κράτος τοῦ θανάτου, ὡς προσωπικοῦ ἐκμηδενισμοῦ.
Ἡ προσβολὴ τῆς ζωῆς ἢ ὁ κίνδυνος καταστροφῆς τῆς προκαλεῖ τὸν πόνον καὶ
τὸν φόβον. Ὁ δὲ μεγάλος ἐχθρὸς, ποῦ προσβάλλει καὶ ἀπειλεῖ νὰ ἐκμηδενίσῃ
τὴν ζωὴν, εἶναι ὁ θάνατος. Κατὰ συνέπειαν πόνος καὶ φόβος δὲν ἔμπορ-
νοηθοῦν χωρὶς τὴν πραγματικότητα τοῦ θανάτου. Ὅπου θάνατος, ἐκεῖ
καὶ πόνος καὶ φόβος.

ἀπαντοῦν καὶ εἰς τὰ ζῶα, ἀπὸ τὰ ὅποια ἀπουσιάζει ὁ θάνατος. Ἡ ἀποψις οὐκ εἶναι ὀρθή, ὑπὸ τὴν ἀπαραίτητον διευκρίνησιν, φυσικῶ τῷ λόγῳ, ὅτι ὁ πόνος καὶ ὁ φόβος εἰς αὐτὰ ἐκδηλώνεται εἰς ἀπρόσωπον σφαῖραν καὶ κατὰ συνέπειαν ἀπουσιάζει ἢ γνῶσις καὶ ἢ γεῦσις τῆς ζωῆς, ποῦ προϋποθέτουν ἐλευθερίων κίνησιν πρὸς τὴν δημιουργικότητα καὶ ἀντίστοιχον κίνησιν πρὸς τὴν καταστροφικότητα. Ἄλλως ὑπάρχει μόνον τὸ βιολογικὸν στρώμα τῆς ζωῆς καὶ κατὰ συνέπειαν ὁ βιολογικὸς πόνος καὶ φόβος. Ὡς ὁ βιολογικὸς θάνατος, κατὰ ἀνωτέρω, διαφέρει ριζικῶς ἀπὸ τὸν θάνατον, ὡς προσωπικὸν ἐκμηδενισμὸν ἔτσι ὁ πόνος καὶ ὁ φόβος τοῦ βιολογικοῦ στρώματος τῆς ζωῆς διαφέρουν ριζικῶς ἀπὸ τὸν πόνον καὶ τὸν φόβον, ποῦ αἰσθάνεται ὁ ἄνθρωπος ἐνώπιον τοῦ κινδύνου στασιμότητος ἢ ἀπωλείας τῆς ζωῆς του. Ὁ πόνος καὶ ὁ φόβος εἰς ἄνθρωπον ἀνοίγουν ἀπέραντον δρόμον ποῦ ὁδηγεῖ ἢ εἰς τὸν ἐκμηδενισμὸν ἢ ἀνύψωσιν εἰς ὑψηλὴν σφαῖραν δημιουργικότητος. Ὁ ἄνθρωπος εἰς ὅλην διάρκειαν τῆς ζωῆς του συνειδητῶς ἢ ἀσυνειδήτως πονεῖ καὶ φοβεῖται, ἐνώπιον τῆς ζωῆς μόνον κατὰ τὰς στιγμὰς τῆς ἀφορμῆς ποῦ προκαλεῖ τὰ ἐν λόγῳ αἰσθήματα. Ἡ ἀνθρωπίνη ὑπαρξίς εἶναι συνεχῶς πονοῦσα καὶ φοβουμένη, καὶ εἰς περιπτώσεις ὅπου δὲν ὑφίστανται ἄμεσοι ἢ ἔμμεσοι κίνδυνοι προσβολῆς τῆς ζωῆς. Πρόκειται διὰ τὴν γνῶσιν τῆς ἀνασφαλοῦς καταστάσεώς της καὶ διὰ γεῦσιν τῶν συνεπειῶν τῆς προσωπικῆς καὶ κοινωνικῆς ζωῆς. Ἐντὸς τῶν ὁρίων καὶ ριζῶν τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως ὑπάρχει δυνάμει καὶ ἐνεργείᾳ τὸ καλὸν καὶ τὸ κακόν, ἡ ζωὴ καὶ ἡ φθορά, τὰ σπέρματα τῆς ἀνυψώσεως καὶ αἰσθητικῆς ταβολαῖ τοῦ ἐκμηδενισμοῦ. Ἐφ' ὅσον λοιπὸν ὁ ἄνθρωπος γνωρίζει τὴν ζωὴν καὶ τὰ μυστικά της καὶ τὴν φορὰν τῆς ἀναπτύξεώς της, πάντοτε εὐρίσκεται εἰς κατάστασιν αὐτὴν τοῦ συναγερμοῦ, τῆς ἀντιμετωπίσεως τοῦ πόνου καὶ τοῦ φόβου· φοβεῖται τὴν ἰδίαν τὴν ὑπαρξίν του, διότι τὴν γνωρίζει «προσωπικῶς». Τὰ ἄλλα ζωντανὰ πλάσματα πονοῦν καὶ φοβοῦνται μόνον κατόπιν προκλήσεως ἢ ἀφορμῆς ἐξωτερικῶν παραγόντων. Διὰ τοῦτο εἶναι ἀμέριμνα καὶ ποτὲ λαμβάνουν προφυλακτικὰ μέτρα ἀποκρούσεως ἐνδεχομένων ἀπειλῶν, πραγματικῶν ἢ φανταστικῶν. Ὅ,τι ἐν τούτοις καθορίζεται ὑπὸ τῶν ἐνστίκτων ὁμοίως καὶ μηχανικῶς, διὰ τὴν ἐπιτυχῆ διάνυσιν τῆς ζωῆς των, ἀποτελεῖ ἐκφυλιστικὴν πραγματικότητα. Τὰ ζῶα εἶναι ἀπηλλαγμένα τοῦ δαιμονισμοῦ, καὶ οὐκ ἀποστεροῦνται τῆς προσωπικῆς καὶ κοινωνικῆς ζωῆς. Ὁ πόνος δὲν εἶναι μόνον ἀποτέλεσμα μιᾶς ἀμέσου καὶ συγκεκριμένης (ἔχι φανταστικῆς) προσβολῆς, ἀλλὰ συνάμα ἔχει ἓνα χαρακτῆρα καθολικότητος. Εἰς τὰ πονεμένα μάτια, τοῦ ζώου ἢ μπορεῖ νὰ ἴδῃ κανεὶς τὸν πόνον ὁλοκλήρου τῆς πει-

νης δημιουργίας. Ὁ πόνος τῶν ζώων χωρὶς τὴν μάσκαν τῆς δαιμονικῆς κρισίας καὶ τοῦ ὠφελισμοῦ εἶναι περισσότερο εὐγλωττες καὶ ἀποκαλυπτικὴν ἐκ πρώτης βεβαίως ὄψεως. Ὁ ἀνθρώπινος πόνος ἠμπορεῖ νὰ παραποιηθῆ δαιμονοποιηθῆ. Ὁ ἐγωκεντρισμὸς τοῦ ἀνθρώπου δὲν εἶναι ἀπλῶς μία συρροή στροφῶν καὶ μία αὐτοάμυνα ἐνώπιον μιᾶς συγκεκριμένης ἀπειλῆς, ἀλλὰ μία ἀπερῶν διατῆν ἐξύψωσιν, τὴν ἀναγνώρισιν καὶ τὴν κυριαρχίαν μιᾶς ζωῆς ποὺ κινδυνεύει νὰ ἐκμηδενισθῆ. Διὰ τοῦτο ἡ ἐγωκεντρικὴ αὐτοάμυνα εἶναι δαιμονικὴ καὶ κεντροστροφικὴ. Ἔτσι ὁ ἄνθρωπος ἔχει ὡς ὄπλα τὴν ἀγωγὴν καὶ τὴν ἀσκήσιν. Πολλὰς δὲ περιπτώσεις ἡ ἀγωγή καὶ ἡ ἀσκήσις, ποὺ διαπλάθει τὴν ψυχολογικὴν ὑπόστασιν τοῦ ἀνθρώπου κατὰ ὠρισμένα πρότυπα καὶ ἰδεώδη, ἠμποροῦν νὰ δημιουργήσουν ὁμολογουμένως ἐντυπωσιακὰ ἀποτελέσματα, ἥτοι χαρακτῆρας μὲ καρτερίαν καὶ ἀφοβίαν. Ὁ τρόπος αὐτὸς τῆς ζωῆς εἶναι ἀξιοπρόσεκτος ἀλλὰ ὁπωσδήποτε δὲν ἠμπορεῖ νὰ λύσῃ ὀριστικῶς τὸ ἀνθρώπινον τοῦτο πρόβλημα οὔτε ἐγγυᾶται καὶ τὴν δημιουργικὴν τελείωσιν τοῦ ἀνθρώπου.

Κατὰ ταῦτα κατανοεῖται εὐκόλως ὅτι τὰ ἐν λόγῳ ἀνθρώπινα αἰσθητὰ διαφέρουν ριζικῶς ἀπὸ τὰ ἀντίστοιχα τῶν ἄλλων ζωντανῶν πλασμάτων. Τοῦτο δὲ συμβαίνει, διότι εἶναι ὀργανικὰ ἀποτελέσματα τοῦ θανάτου, ὡς προϋποθέτου τοῦ ἐκμηδενισμοῦ. Διότι μόνον εἰς τὴν προσωπικὴν καὶ κοινωνικὴν σφαιρὰν ὁ πόνος καὶ ὁ φόβος ἀποκτοῦν μεταφυσικὸν χαρακτῆρα. Ἄλλωστε ἡ γενεαγενετικὴ οὐρανογενετικὴ αἰτία αὐτῶν, ὁ θάνατος, ἀποτελεῖ συνεχῆ ἀπειλὴν διὰ τὸν ἄνθρωπον ἀνεξαρτήτως ἀμέσου ἢ ἐμμέσου ἀπειλῆς. Ὁ θάνατος διὰ τὸν ἄνθρωπον ἀποτελεῖ τὸ τραῦμα, ποὺ διαρκῶς κεντρίζει ὀλόκληρον τὴν ὑπαρξίν του. Τὰ ἀνθρώπινα ζωντανὰ πλάσματα φοβοῦνται, ὅταν ἀντικρίσουν ἄμεσον καὶ συγκεκριμένον τὴν ἀπειλὴν καταστροφῆς τῆς βιολογικῆς των ὑποστάσεως, ἐνῶ ὁ ἄνθρωπος χωρὶς συγκεκριμένην ἀπειλὴν φοβεῖται συνειδητῶς ἢ ἀσυνειδήτως τὸν θάνατον, ἥτοι τὸν ἐκμηδενισμόν του. Διὰ τοῦτο προσπαθεῖ νὰ συσσωρεύσῃ πνευματικὴν καὶ πνευματικὴν δύναμιν εἰς βάρος τοῦ συνανθρώπου του. Ἔτσι καὶ ἡ ἐκκλησία νοεῖ κανεὶς πόσον ἀληθινὴ καὶ ψυχολογημένη εἶναι ἡ ἀποψις τῆς Ἁγίας Πνεύματος καὶ τῆς πατερικῆς θεολογίας, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ ρίζα τῆς ἀμαρτίας καὶ καθὲ ἀμαρτωλῆς πράξεως εὐρίσκεται εἰς τὸν θάνατον ποὺ καθίσταται πραγματικὸν «κέντρον». Ὁ ἄνθρωπος, κατεχόμενος ἀπὸ τὴν φθοροποιὸν αὐτὴν δύναμιν τοῦ θανάτου, φθάνει ἀπὸ τὴν ἐσχάτην αὐτοταπείνωσιν καὶ αὐτοῦπαιδιστικὴν ἕως τὴν πλέον ἀνήκουστον σκληρότητα πρὸς ἀπόκτησιν ἀσφαλείας καὶ κυριαρχίας. Εἶναι ὁ εἰδωλόλατρες τῆς δυνάμεως, διότι μόνον αὐτὴ φαίνεται νὰ ὑπόσχηται λύτρωσιν ἀπὸ τὴν γνῶσιν καὶ τὴν γεῦσιν μιᾶς ἀφανιζομένης

ποι ἢ δουλεύουν εἰς τὴν καταστροφικὴν δίνην τοῦ μηδενός ἢ πορεύονται εἰς τὴν ὑψηλὴν σφαῖραν τῆς δημιουργίας. Ὁ πόνος εἶναι ἐγγήγορσις καὶ κίνησις, δὲν τι ἐνεργοποιεῖ τὴν καταστροφικὴν ἢ τὴν δημιουργικὴν ἐλευθερίαν. Ἡ πλαδαρὰ κατάστασις μιᾶς ἀνιαρᾶς εὐτυχίας τείνει νὰ ἐξισώσῃ τὸν ἄνθρωπον μὲ ἕνα ζῷον ἢ ἀκόμη καὶ μὲ ἕνα φυτόν. Οἱ «πενθοῦντες» καὶ οἱ «κλαίοντες» τοῦ Εὐαγγελίου εἶναι ὅσοι ἀποδέχονται τὸν πόνον τῆς ζωῆς δημιουργικῶς⁸. Τὸ κήρυγμα τῆς ἀπαθείας τῶν στωικῶν φιλοσόφων καὶ ἡ «νέκρωσις» τοῦ πόνου, ποὺ ἐσημαίνουν αἱ ἀντιλήψεις περὶ ζωῆς τοῦ Βουδδισμού, ἔχουν βεβαίως ἥρωικὰ χαρακτῆρα καὶ ὑπερβαίνουν τὴν πλαδαρότητα τῆς «εὐτυχίας», ἀλλὰ ὅπως ποτε προκαλοῦν ἀτροφίαν εἰς τὴν δαιμονικὴν καὶ τὴν δημιουργικὴν ἐλευθερίαν. Μὲ ἄλλους λόγους, ἡ μὲν ἀναισθησία τῆς εὐτυχίας τείνει νὰ κολοβώσῃ τὴν ἄνθρωπινον φύσιν καὶ νὰ τὴν μεταβάλῃ εἰς φυτικὴν ἢ ζωικὴν, ἡ δὲ ἀπάθεια ἢ νέκρωσις τοῦ πόνου νὰ εὐνουχίσουν τὴν ἀνθρωπίνην δραστηριότητα. Ὁ δημιουργικὴ τελείωσις εἶναι ἔργον πορείας καὶ κινήσεως, διότι εἶναι νίκη κατὰ τοῦ μηδενός, ἔτσι καὶ ὁ πόνος εἶναι ἡ συναίσθησις τῶν δυνάμεων τοῦ μηδενός ἢ ὁποῖα ὁδηγεῖ ἢ εἰς τὴν δαιμονοποίησιν ἢ εἰς τὴν δημιουργικὴν τελείωσιν κατὰ τὴν νίκην κατὰ τοῦ μηδενός. Ὁ πόνος ἔχει βάθος μεταφυσικόν, ὅπως ὁ ἔλεος ἢ ὁ θάνατος. Ἐτσι ἐξηγεῖται ὁ πόνος τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς τὸν κῆπον τῆς Γεθσημανῆ καὶ εἰς τὸν σταυρόν. Ἡ διδασκαλία καὶ τὸ ἔργον τοῦ Χριστοῦ, ἀρκετικῶς καὶ ὀργανικῶς συνδεδεμένα, ὑπερέβησαν τὰ συνηθισμένα σχήματα τοῦ κόσμου. Ἀπεκάλυψαν τὴν ζωὴν εἰς τὸ βάθος· ἔθεσαν τὸν δάκτυλον εἰς τὸν ἄκρον τῆς ἐσωτάτης δομῆς τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως καὶ ἔτσι ἀπεκάλυψαν τὴν κίνησιν τῆς ἐλευθερίας μεταξὺ μηδενός καὶ δημιουργικῆς τελειώσεως. Ὁ πόνος καὶ ὁ θάνατος ἐφωτίσθησαν καὶ ἐφανερώθη ἡ μεταφυσικὴ των διάστασις καὶ ὁ στενὸς δεσμὸς ποὺ τοὺς ἐνώνει. Ἐτσι κατερρίφθησαν αἱ συνήθειαι ἀντιλήψεις περὶ πόνου, ἀπαθείας καὶ ἥρωικῆς ἀντιμετωπίσεως τοῦ θανάτου κατὰ τὸν πόνου. Ἡ ἥρωικὴ αὐτὴ ἀντιμετώπισις, ὅσον καὶ ἂν προκαλῆ τὸν δίκαιον θαυμασμόν, ἢμπορεῖ νὰ ἐνδυθῆ κάλλιστα τὴν μάσκαν τῆς ὑποκρισίας. Ἡ δημιουργικὴ ὁμῶς ἀποδοχὴ τοῦ πόνου ποτὲ δὲν ἢμπορεῖ νὰ ὑποκύψῃ εἰς τὸν πονηρισμὸν τῆς ὑποκρισίας. Ὁ πόνος ὡς προσωπικὴ μοῖρα καὶ ὡς μοῖρα τῶν ὀφθαλμῶν εἶναι ὁ δρόμος τῆς ἀγάπης καὶ τῆς δημιουργικῆς πορείας, ἐφ' ὅσον γίνῃ ἀποδεκτός. Ἄλλως ὁ πονεμένος εἶναι πολὺ πιθανὸν νὰ ἐνταχθῆ εἰς τὴν τάξιν τῶν πολλῶν δημίων, οἱ ὅποιοι βασανίζουσι ἑκατομμύρια ἀνθρωπίνων ὑπάρξεων. Ὁ πόνος, ἂν δὲν συνταυτισθῆ μὲ τὴν σταυρικὴν θυσίαν τοῦ Χριστοῦ, παύει νὰ εἶναι δημιουργικὸς καὶ ἀπολυτρωτικὸς, καθίσταται δὲ καταστροφικὸς. Διὰ τὸ τοῦτο ὁ Χριστὸς καλεῖ κάθε μαθητὴν του νὰ ἀγρυπνῆ μαζί του εἰς τὸν κῆπον

τὴν ἄρνησιν αὐτῆς τῆς ζωῆς. Πρόκειται διὰ τὸν βυθισμόν εἰς τὴν πλῆθυσιν τῆς εὐτυχίας. Εἶναι ἀνεπίτρεπτον, κατὰ τὸν Pascal, οἱ ἄνθρωποι μῶνται, ἐνῶ ὁ Ἰησοῦς ἀγωνιᾷ ἕως τὸ τέλος τοῦ κόσμου⁹. Ὁ ὕπνος αὐτῶν κτηρίζει τοὺς ὀπαδοὺς τῆς εὐτυχίας· ἀντιθέτως οἱ ἐχθροὶ τῆς διδασκαλίας τοῦ ἔργου τοῦ ἀγρυπνοῦν, ἀνήκοντες προφανῶς εἰς τοὺς δαιμονισμένους ποὺ «πιστεύουν καὶ φρίττουν»¹⁰. Τὸ ἔργον τοῦ Σταυροῦ διεχώρισεν τρεῖς τάξεις ἀνθρώπων· 1) τοὺς ὀπαδοὺς τοῦ πόνου ποὺ τὸν ἀποδέχονται πορεύονται τὴν δημιουργικὴν ὁδόν, 2) τοὺς δαιμονισμένους ποὺ δουλοπρεπῶς τὸν πόνον καὶ τὸ μηδέν, προκαλοῦντες δαιμονικὰς καταστροφὰς καὶ 3) τοὺς δαιμονισμένους καὶ βυθισμένους εἰς μίαν πλαδαρὰν ζωὴν, σχεδὸν στερουμένους ἐλευθερίας. Ὁ πόλεμος γίνεται μεταξὺ τῶν δαιμόνων καὶ τοῦ Σταυροῦ· ἡ χαρακτηριστικώτατα προβάλλει τὴν ἀλήθειαν αὐτὴν πάντοτε ἢ τὴν ζωὴν τῆς κλησίας. Οἱ βυθισμένοι εἰς τὸν λήθαργον εἶναι ἀμέτοχοι κατὰ πάντα τὸν πόλεμον ποροῦν νὰ κατανοήσουν οὔτε τὸ δράμα τοῦ Σταυροῦ οὔτε τὸν πόλεμον αὐτοῦ. Ὁ κόσμος καὶ ἡ ζωὴ δι' αὐτοὺς ἔχουν μίαν ἀπλήν καὶ ἐπιφανῆ διάστασιν. Ἐκ τῶν ἀνθρώπων τῆς τάξεως αὐτῆς στρατολογεῖ τὸ μέγιστον ἢ ὠργανωμένη ὑποκρισία, ἡ ὁποία παγιώνει τὴν ζωὴν εἰς σταθερὰ καὶ ἀκίνητα περιγράμματα, πλαστογραφοῦσα τὴν δημιουργικότητα.

Ἐξ ἄλλου ὁ φόβος εἰς τὸν ἄνθρωπον ἔχει ἀνεξιχνίαστον καὶ σκοτεινὴν ἐλευσιν. Συνδέεται μὲ τὰς ἀρχεγόνους ρίζας τῆς ζωῆς, αἱ ὁποῖαι ἀπέχονται εἰς τὴν ἄβυσσον τοῦ μηδενός. Μόνον ἡ ἀνθρωπίνη ὑπαρξις, ἐκδηλουμένη ἐν τῇ πλαίσιᾳ τῆς προσωπικῆς καὶ κοινωνικῆς ζωῆς, ἡμπορεῖ νὰ βιώσῃ τὴν ζωὴν ποὺ ἔχει μίαν τοιαύτην προέλευσιν. Ὁ ἀνθρώπινος φόβος προκαλεῖται ἀπὸ πολλὰς αἰτίας καὶ ἐκδηλώνεται ὑπὸ ποικιλίαν μορφῶν. Πραγματικὰς καὶ φανταστικὰς δυνάμεις, ποὺ ἀπειλοῦν τὴν ζωὴν μὲ ἀφανισμόν, φοβεῖται ὁ ἄνθρωπος. Ὁ δὲ φόβος, ποὺ προέρχεται ἀπὸ φανταστικὰς δυνάμεις, εἶναι ἰσχυρὸς καὶ ὁπωσδήποτε ἀποτελεῖ ἀπόδειξιν τῆς σκοτεινῆς του προέλευσης. Τὰ ζῶα φοβοῦνται συγκεκριμένην ἢ ἀπτήν ἀπειλήν καὶ ὄχι ἀόριστον φανταστικὴν. Ὁ ἀνθρώπινος φόβος γενικῶς ἔχει τὴν πρώτην αἰτίαν εἰς τὴν φανταστικὴν «ἐκδηλουμένην» κόσμον τῆς ὑπάρξεως. Αἱ ἐπὶ μέρους αἰτίαι, ποὺ προβάλλονται ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν, καὶ προκαλοῦν τὸν φόβον, θὰ ἦσαν ἀνίσχυροι καὶ ἀλόγητοι, ἂν ὁ φόβος δὲν εἶχε τὴν ρίζαν του εἰς τὴν ἄβυσσον τοῦ μηδενός τοῦ ὁποίου ἀναπηδᾷ τὸ τέλειον κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν Θεοῦ δημιουργοῦ καὶ σωτῆρος τὸ «εἶδωλον» καὶ ὁ «φανταστικὸς» κόσμος τῆς ἐκδηλουμένης

θέλη νὰ ὑποταγῇ εἰς τὸν μεγαλοπρεπῆ καὶ ἀπρόσιτον Θεόν, εὐρίσκει ἐν ἑαυτῷ ἕνα ἄρδον πρόσωπον ἢ μίαν ἰδεολογίαν ἐπὶ τῆς γῆς καὶ ὑποτάσσεται ὀλοσχερῶς πάλιν, εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν, ἐκδηλώνει δέος διὰ τὴν καταδίωξιν τῆς ἐξουσίας του.

Ἡ μεγαλυτέρα διάβρωσις τῆς ὑπάρξεως ἀπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ φόβου τοῦ ἢ ἀσυνειδήτου φόβου εἶναι ἡ ἀνάπτυξις τοῦ φθόνου. Πρόκειται ἕνα τὴν σοβαρωτέραν δουλείαν τοῦ ἀνθρώπου ἢ καλύτερον διὰ τὴν πλεονεξίαν βίωσιν τοῦ φόβου ἐνώπιον τῆς ἐκμηδενιζομένης ὑπάρξεως. Εἶναι γνωστὸν ἡ Ἁγία Γραφή καὶ ἐν πολλοῖς ἡ πατερικὴ θεολογία τὴν πτώσιν τοῦ Ἰησοῦ καὶ τῶν πρωτοπλάστων ἀποδίδουν εἰς ἐνέργειαν ἀνταρσίας, ὑποτασσάντων ἀπὸ τὴν δύναμιν τοῦ φθόνου. Ἡ φθονερὰ ψυχὴ ἔχει μόνον φοβεῖται τὴν ἐκμηδενίζοντα ταπεινώσεως καὶ ἀφανισμοῦ, ἀλλὰ ἐπιθυμεῖ τὸν ἐκμηδενισμόν καὶ τῆς ἡτῆς. Ὁ φθόνος εἶναι αὐτοάμυνα τῆς φοβουμένης ψυχῆς μὲ τὴν ἐπιθυμίαν ὑποκίνησιν καταστροφῆς κάθε δημιουργικοῦ ἔργου ἢ κάθε εὐτυχισμένης ἐπιτυχίας. Πρόκειται διὰ τὴν μεγαλυτέραν δυστυχίαν τοῦ ἀνθρώπου, ἡ ὁποία σημαίνει ὅτι ὑπάρχει ἔλλειψις προσωπικοῦ δημιουργικοῦ ἔργου καὶ ἀνάπτυξις ἐπακρον τοῦ φόβου τῆς ταπεινώσεως καὶ τοῦ ἐκμηδενισμοῦ τῆς ὑπάρξεως. Ὁ φθόνος ἀπογοητευμένος δηλ. ἄνθρωπος ἀπὸ τὴν στέρησιν μιᾶς δημιουργικῆς ἐπιτυχίας ἀποκύπτει εἰς τὴν ἀνίαν καὶ τὸν ψυχικὸν μαρασμόν. Πολλάκις ἡ ἀντίδρασις καθίσταται εἰς τὴν εὕρεσιν μέσων ἐξωτερικῆς δυνάμεως, προβολῆς καὶ ἐπιτυχίας. Τότε ὁ φθόνος ὑποχωρεῖ ἢ λαμβάνει διαφορετικὴν μορφήν. Εἰς τὰς περιπτώσεις ὅμως πλήρους στασιμότητος, ὅπου ἀναδύονται αἱ διαβρωτικαὶ δυνάμεις τῆς αὐτοταπεινώσεως, ἀναπτύσσεται ἰσχυρὰ ἡ ὄρμη τοῦ φθόνου. Ἡ καταστροφικὴ του φορὰ εἶναι δυνατὸν νὰ πλήξῃ τὴν εὐτυχίαν ἄλλων ἀνθρώπων προηγουμένως ὅπως δὴποτε ἔχει πλήξῃ τὰ βάθρα τῆς ὑπάρξεως τοῦ φθονεροῦ. Συντελεῖται δηλ. ἡ πλήρης παράδοσις του εἰς τὴν φθοροποιὸν ἐπίδρασιν τοῦ ἐκμηδενισμοῦ. Ὁ δαιμονισμὸς ἐν προκειμένῳ στρέφεται πρὸς τὰ ἔσω καὶ καταστρέφει τὴν ψυχὴν τοῦ φθονεροῦ, προκαλῶν τὸν μαρασμόν κάθε δημιουργικῆς ἐπιτυχίας. Ἡ ψυχὴ καθίσταται ἔρημος καὶ ὁμοία πρὸς εἶδωλον. Πρόκειται διὰ τὴν κατάστασιν ἐκείνην ποὺ χαρακτηρίζει τὴν «νεκράν» ζωὴν τῶν σατανῶν τερμάτων τῆς κακίας καὶ τοῦ ἐγκλήματος. Τὸ κακὸν εἰς τὴν προκειμένην περίπτωσιν λαμβάνει τὴν πλεονεξίαν ἀποκρουστικὴν του μάσκαν.

Ὁ φθόνος λοιπόν, ὡς τὸ ἔσχατον σύμπτωμα τοῦ φόβου, ἀποτελεῖ τὴν ἐκμηδενίζοντα ζωὴν. Ἡ δὲ ἔκμηδενισμός ἐστὶν ἡ ἀπώτερος ἐπιπέδου τῆς ἀντιδρασίας.

χαρακώσεως τῆς ὑπάρξεως σημαίνουν στέρησιν τῆς κοινωνικῆς ζωῆς καὶ ἀκαστικὴν ὑποταγὴν ἢ συμμόρφωσιν πρὸς συμβατικὰς μορφὰς ὀργανωμῆς ζωῆς. Ἡ ἔκχυσις τῆς ἀγάπης συντελεῖ εἰς τὴν κοινωνικὴν συνάντησιν τῶν τῶν. Ὁ Θεὸς εἶναι ἀγάπη, διότι δὲν συσπειρόνεται εἰς ἑαυτὸν, ἀλλὰ ἀπλωταί πρὸς τὰ ἔξω καὶ ἐκδηλώνει τὴν ἀγαπητικὴν καὶ δημιουργικὴν ἐνέργειαν ταπαύστως. Εἶναι ἡ αὐτοζωὴ καὶ ὡς ἐκ τούτου οὐδὲν εἰδωλὸν ἀπειλεῖ τὸν ὄν· ὁ φθόνος εἶναι ξένος πρὸς τὴν θεϊαν φύσιν, ὡς καὶ ἡ συσπείρωσις περὶ κεντρικὴν ἐστίαν. Ὁ ἄνθρωπος, ὑποκείμενος εἰς τὸ μηδὲν καὶ δημιουργικατόπιν τῆς ὑπερβάσεως τοῦ μηδενός, ἀγαπᾷ μὲ πολλὴν δυσκολίαν καὶ κατανικήσῃ τὴν δύναμιν ποῦ τὸν συσπειρώνει εἰς τὴν ἐστίαν τοῦ ἐγωκεντρικῆς. Εἶναι ὃν ποῦ φοβεῖται καὶ ἐκδηλώνει φθονεράς τάσεις· ἡ ἀγάπη δι' αὐτὸν δῶρον τοῦ Θεοῦ καὶ συνάμα κατάκτησις. Διὰ τὸν Θεὸν ἡ ἀγάπη, ὡς ἐκχυσις καὶ ἀπλωσις τῆς ὑπάρξεως, εἶναι φύσις. Ἔτσι ἡ ἀνθρωπίνη ἀγάπη καὶ ἡ ἀγάπη διαφέρουν κατὰ τινὰ τρόπον ριζικῶς μεταξὺ τῶν. Ἡ θεία ἀγάπη τίττεται μὲ τὴν θεϊαν ζωὴν καὶ ὡς ἐκ τούτου ἀποτελεῖ τὴν πηγὴν κάθε δημιουργικῆς ζωῆς. Τὸ σχῆμα ζωὴ - θάνατος ἡμπορεῖ νὰ παρουσιασθῇ ὡς ζωὴ - θάνατος¹². Κατὰ συνέπειαν ἡ ἀγάπη, ὡς ταυτιζομένη πρὸς τὴν θεϊαν ζωὴν, ἔχει ὄντολογικὸν χαρακτῆρα καὶ ὄχι ἠθικόν. Ὁ δὲ ἄνθρωπος μετέχων τὰς ἀκτίστους ἐνεργείας τοῦ Θεοῦ, συνδέεται μὲ τὴν ριζικῶς διάφορον ἀπὸ φθαρτὴν φύσιν τοῦ ἀγαπητικὴν ἐνέργειαν Αὐτοῦ. Ἡ θεία ἀγάπη εὐρίσκει τὴν ὑπεράνω τῆς ἀνθρωπίνης ἀγάπης. Διὰ τοῦτο ἡ δευτέρα ὄχι μόνον κατακτεταί κατὰ μετοχὴν εἰς τὴν θεϊαν χάριν, ἀλλὰ συνάμα εἶναι σχετικὴ καὶ ἐξελισσομένη παλινδρομοῦσα καὶ προοδεύουσα πρὸς τὴν θεϊαν τελειότητα. Ἡ ἀνθρωπίνη ἀγάπη παρουσιάζεται μὲν ὡς ἀπλωτικὴ φορὰ καὶ ἔκχυσις τοῦ προσώπου εἰς ἄλλο πρόσωπον ἐντὸς μιᾶς δημιουργικῆς κοινωνικότητος, δὲν εἶναι ὁμοιωματικὴ ἀπὸ λαγμένη κατὰ πάντα ἀπὸ τὴν διαλυτικὴν ἐπιρροὴν τοῦ φόβου ποῦ συσπειροῦν τὸν ἄνθρωπον εἰς ἐγωκεντρικὴν ἐστίαν αὐτοαμύνης καὶ ἔτσι συντελεῖ στερητικὴν εἰς τὸν εὐνουχισμόν τῆς ἀγαπητικῆς διαθέσεως. Ἡ ζωὴ κάθε προσώπου εἶναι ὡς θεμελιώδη χαρακτῆρα τὴν ἀγάπην καὶ μόνον δι' αὐτῆς ἡμπορεῖ νὰ τελειωθῇ. Ἡ ἀγάπη, ὡς ἔκχυσις, εἶναι συμφιλίωσις μὲ ὅλον τὸν κόσμον, τὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν λογικὴν δημιουργίαν· ἀποτελεῖ θρίαμβον κατὰ τῶν παραμορφωτικῶν δυνάμεων τοῦ κακοῦ. Ἡ ἔκχυσις αὐτὴ καὶ ἡ στροφή τῆς ὑπάρξεως δὲν ἡμπορεῖ νὰ περιορίζεται πρὸς ὀρισμένας μόνον κατευθύνσεις· ἡ ἀγάπη εἶναι ἐκχυσις ὡς ὄχι ὡς φύσεως καὶ ἔχει τὴν σφραγιδα τῆς ὄντολογικῆς τελειώσεως τῆς ζωῆς· εἶναι κατατρόπωσις τοῦ μηδενός, τοῦ φόβου, τοῦ φθόνου καὶ γενικῶς ὅλων τῶν συμπτωμάτων, ποῦ προέρχονται ἀπὸ τὸ μηδέν¹³. Διὰ τοῦτο εἶναι

φόβου κείνται εἰς τὴν ἄβυσσον τοῦ μηδενός. Ἡ ἀγάπη εἶναι θρίαμβος καὶ τοῦ μηδενός, ἐνῶ ὁ φόβος εἶναι ὑποδούλωσις εἰς τὴν ἀνεξιχνίαστον δύναμιν τοῦ. Τὸ καλὸν καὶ τὸ κακὸν ἐν προκειμένῳ ἔχουν ὡς πηγὰς ἀντιστοίχως ἀγάπην καὶ τὸν φόβον. Ἡ ἀγωγή καὶ ἡ πολιτικὴ δύναμις ἡμποροῦν νὰ μάχονται διὰ τὴν ἀνύψωσιν τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς, καλλιεργοῦσαι τὴν ἀγάπην καὶ ἐξοβελίζουσαι τὸν φόβον. Πάντοτε ὅμως ἡ αἰσιοδοξία καὶ ἡ ἀπαισιοδοξία κινδυνεύουν νὰ λάβουν ἐπικινδύνους διαστάσεις, ἐφ' ὅσον δὲν γίνεται ἡ ὀλοκλήρη, βαθεῖα καὶ ψυχολογημένη κατὰ πάντα ἐρμηνεῖα τῆς ἀγάπης καὶ τοῦ φόβου.

3. Ἡ ἀθανασία

Ἡ ἀθανασία τοῦ ἀνθρώπου, κατὰ τὴν χριστιανικὴν διδασκαλίαν, εἶναι ἀπολύτως συνδεδεμένη ὀργανικῶς πρὸς τὴν θεῖαν ζωὴν. Ἡ ἐλπίς ἢ ἡ πίστις εἰς τὴν ἀθανασίαν εἶναι πρωτίστως ἐλπίς ἢ πίστις πρὸς τὸν ζωοδότην Θεόν¹⁶. Συνάμαρτον τῆς ἀθανασίας εἶναι συνδεδεμένη πρὸς τὴν νίκην κατὰ τοῦ κακοῦ. Ἀποτελεῖ δὲ ἐπιτυχῆ καὶ ὀλοκληρωμένην πορείαν τοῦ κατ' εἰκόνα πρὸς τὸ καθ' ὁμοίωσιν τοῦ Θεοῦ. Ὁ ἀνθρώπος λοιπὸν εἶναι ἀθάνατος ἐντὸς τῆς ἀθανάτου καὶ ἀφθάτου θεῖας ζωῆς. Ἔτσι ἡ ἐπιτυχὴς θεώρησις τῆς διδασκαλίας περὶ ἀθανασίας, κατὰ τὴν χριστιανικὴν διδασκαλίαν, προϋποθέτει τὴν ἐπισήμανσιν τοῦ ὑφισταμένου ὀργανικοῦ δεσμοῦ μεταξὺ τοῦ δόγματος τῆς ἀθανασίας καὶ τῆς δημιουργίας. Ὁλόκληρος ἡ ἐκ τοῦ μηδενός δημιουργία ἔχει τὰς καταβολὰς τῆς εἰς τὴν ἀθανασίαν δημιουργικὴν ἐνέργειαν καὶ ὡς ἐκ τούτου καὶ ἡ ἀθάνατος ζωὴ τῶν διδασκασθέντων ἔχει τὰς καταβολὰς τῆς εἰς τὴν θεῖαν ζωὴν. Κατὰ συνέπειαν ἡ ἀθανασία τοῦ ἀνθρώπου θεμελιώνεται, κατὰ τὴν ἀρχέγονον ρίζαν αὐτῆς, ἐπὶ τῆς μετοχῆς τῆς ζωῆς τοῦ Θεοῦ, τοῦ μόνου ἔχοντος ἀθανασίαν¹⁷. Ἡ ἀλήθεια αὕτη ἀποτελεῖ τὴν βάσιν τοῦ δόγματος περὶ ἀπολυτρώσεως, ὡς τὸ ἀναπτύσσει ἡ πατερικὴ θεολογία.

Κατὰ συνέπειαν ἡ χριστιανικὴ διδασκαλία περὶ τῆς ἀθανασίας διαφέρει ἀπὸ τῆς ἀθανασίας κατὰ βάσιν ἀπὸ ἄλλας θρησκευτικὰς καὶ φιλοσοφικὰς δοξασίας ὡς πρὸς τὸ ἔχον αὐτῆς. Ἡ ἀθανασία, κατ' αὐτὴν, διακρίνεται σαφῶς ἀπὸ τῆς ἀθανασίας τῶν ἄλλων καὶ τὴν προέλευσίν τῆς. Συνήθως ὡς ἀθανασία νοεῖται γενικῶς ἡ μετὰ

νατον ἐπιβίωσις καὶ παράτασις τῆς προσωπικῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ ἀντίληψις αὐτὴ εἶναι μὲν ὀρθή, ἔχει ὅμως μίαν γενικότητα ποῦ ἀποχρωματίζει τὰ τὴν χριστιανικὴν διδασκαλίαν καὶ σὺν τοῖς ἄλλοις προσφέρεται διὰ καὶ αὐθαιρέτους παρερμηνείας. Ἐν προκειμένῳ ἐπιβάλλεται εἰδικὴ καὶ ἐρμηνεία τοῦ περιεχομένου τῆς ἀθανασίας κατὰ τὴν χριστιανικὴν διδασκαλίαν καὶ συνάμα ἀποσαφήνισις τῶν ἄλλων βασικῶν περὶ ἀθανασίας ἀντιλήψεων. Ἐν τῇ ἑξῆς ἐρμηνείᾳ δὲ τῆς ἀποσαφήνισεως τοῦ περιεχομένου τῆς ἀθανασίας, κατὰ τὰς ἐξῆς ἀπόψεις, πρέπει νὰ γίνῃ ἐξέτασις καὶ τῶν προϋποθέσεων ποῦ καθορίζουσιν τὰς ἐν λόγῳ ἀντιλήψεις.

Ἡ ἀντίληψις περὶ τῆς ψυχῆς, ὡς θείου, ἀύλου καὶ ἀνωλέθρου στοιχείου ἀνεξαρτήτου τοῦ σώματος, προέρχεται ἀπὸ παραστάσεις προηγμένης πνευματικῆς ζωῆς. Ἡ πρωτόγονος ὅμως περὶ ψυχῆς ἀντίληψις καθορίζεται ἀπὸ παραστάσεις τοῦ ἀνιμισμοῦ· ὑπάρχει δηλ. μία διάχυτος καὶ ζωτικὴ δύναμις ποῦ ἐμψυχώνει τὰ πάντα. Αἱ ἐπὶ μέρος ἢ αἱ ἀτομικαὶ ψυχαὶ θεωροῦνται ἀπορροφημέναι ἢ ὀργανικῶς ἐντεταγμέναι εἰς τὴν συνολικὴν ὑφήν τῆς ψυχῆς ποῦ ζωοποιεῖ κάθε πτυχὴν τῆς κινουμένης πραγματικότητος. Ἡ ἀντίληψις περὶ τῆς ψυχῆς κατὰ τὰς ἐξῆς ἀποσαφήνισις καὶ ἡ ἀντίληψις περὶ συνεχίσεως τῆς ζωῆς τοῦ σώματος τοῦ νεκροῦ ἢ τῆς ζωῆς τοῦ λειψάνου αὐτοῦ, τὸ ὁποῖον ἄλλωστε ἡ ψυχὴ χρησιμοποιεῖ ὡς κίνητρον αὐτῆς. Κατὰ τὰς δύο αὐτὰς περιπτώσεις (τοῦ ἀνιμισμοῦ καὶ τῆς ζωῆς τοῦ λειψάνου) ὑφίσταται ἄρρηκτος καὶ μηχανικὴ σχέσις μεταξὺ τοῦ σώματος καὶ ψυχῆς. Δὲν εἶναι δυνατὴ ἡ διάκρισις τῶν διαστάσεων τῆς αἰσθητῆς ζωῆς καὶ ψυχικῆς πραγματικότητος¹⁸. Κατὰ συνέπειαν αἱ δοξασίαι αὐταὶ οὔτε διὰ τὸν ὄρατον οὔτε προϋποθέτουν διαρχικὴν πραγματικότητα.

Ἐτσι ἡ παραδοχὴ τῆς ψυχῆς, ὡς ἀύλου καὶ ἀφθάρτου στοιχείου ποῦ προῖδεν ἀνωτέρας ὁπωσδήποτε πνευματικῆς ζωῆς καὶ στηρίζεται ἐπὶ τῆς ἀντίληψεως περὶ διαρχικῆς πραγματικότητος. Ἡ ὕλη εἶναι ἀνεξάρτητος στοιχείον τῆς ζωῆς ἢ τοῦ πνεύματος ἢ τοῦ νοῦ. Ἡ ἀτομικὴ ψυχὴ, εἴτε ὡς προσωπικὴ ὑπόστασις, εἴτε ὡς ἀπρόσωπος δύναμις, ἀποτελεῖ κάτι τὸ ριζικῶς διάφορον ἀπὸ τὴν ὕλην. Ἡ δὲ διαρχία ὕλης καὶ ψυχῆς λαμβάνει κατὰ τὰς ἐκάστοτε ἀντιλήψεις διαφόρους ἀποχρώσεις· ἄλλοτε ἡ σχέσις εἶναι ὀξέως ἐχθρική, ζοφερὰ καὶ ἀκατάστατη ἐκτετατὴν εἰς κοσμικὰς διαστάσεις (ὡς εἶναι, λόγου χάριν, ἡ περίπτωσις τοῦ ἰουδαϊσμοῦ) καὶ ἄλλοτε εἶναι ὀλιγώτερον ὀξεία καὶ περιορισμένη εἰς ἀνθρώπινά πλάισια (ὡς εἶναι ἡ περίπτωσις τοῦ Πλατωνισμοῦ). Πάντως ἡ

παριστάνεται ἐντὸς κλειστῶν ὁρίων καὶ τὰ περιγράμματα αὐτῆς κινουῦνται ἐν μιᾷ μηχανικῆς διαδικασίας. Ἡ ὕλη καὶ τὸ πνεῦμα προϋπάρχουν καὶ συνυπάρχουν, ἀνήκουν ὁμοῦ εἰς ριζικῶς ἀντιθέτους περιοχάς. "Ἔτσι ἡ προϋπαρξίς τῆς ψυχῶν εἶναι πλέον ἢ αὐτονόητος, ἐφ' ὅσον δὲν ὑπάρχει καμμία ὑπόνοια δημιουργίας ἐκ τοῦ μηδενός¹⁹. Τὸ καλὸν ἐντοπίζεται εἰς τὸ πνεῦμα, τὸ φῶς ἐν τῷ ἀμετάβλητον στοιχεῖον, ἐνῶ τὸ κακὸν εἰς τὴν ὕλην, τὸ σκότος καὶ τὸ ἀμετάβλητον στοιχεῖον. Ὑπάρχει φυσικὴ ἀθανασία τῆς ψυχῆς, ἡ δὲ ψυχὴ ἀλλοτριοποιεῖται εἶναι «ἀδημιούργητος», καὶ ἡ ποιότης τῆς ἀθανάτου ζωῆς συνίσταται εἰς τὸν βαθμὸν ἀποκολλήσεως αὐτῆς ἐκ τῆς ὕλης. Ὁ ἐγκλωβισμὸς τῆς ψυχῆς ἐν τῷ θείῳ σπινθῆρος εἰς τὰ στρώματα τῆς ὕλης ἀποτελεῖ τὸ πλέον σοβαρὸν πρόβλημα. Ἡ ἀπαλλαγὴ τῆς ψυχῆς ἐκ τῆς φυλακῆς τῆς ἡμπορεῖ νὰ γίνῃ μὲ τὴν κόπῃ καὶ τὴν ἀσκήσιν, ἡ ὁποία συντελεῖ ἀσφαλῶς εἰς τὴν ἐπανεύρεσιν ὑπὸ τῆς ψυχῆς τῆς φερόμενης αἰωνιότητος. Δύο τρόποι ἢ ὁδοὶ καθάρσεως ὑφίστανται: ἡ φιλοσοφικὴ ἀσκήσις καὶ τῆς ψυχῆς ἢ ἡ μύησις αὐτῆς εἰς μαγικὰς καὶ μυστικὰς τελετάς, ἐξασφαλίζονται μέσα καθάρσεως καὶ ἀπαλλαγῆς ἀπὸ τὴν καταδυναστεύσιν τῆς ὕλης²⁰. Ὁ Βουδδισμὸς καὶ τὰ παρομοίας φύσεως συστήματα τῆς Ἀνατολῆς δὲν ἐπιδιώκουν τὴν ἐξασφάλισιν τῆς ἀθανάτου ζωῆς, ἀλλὰ ἀπλῶς τὴν ἀποφυγὴν τῆς πένθους, ποὺ συνίσταται εἰς τὴν νέκρωσιν τῆς ἐπιθυμίας πρὸς ζωὴν. Εἰς τὴν ἀποφυγὴν δὲ τὰς ἀνωτέρω περιπτώσεις δὲν ἀπαντοῦν ἀντιλήψεις περὶ χάριτος, μετανοίας καὶ συγχωρήσεως. Πρόκειται διὰ καθαρὰ ἀνθρώπινα κατορθώματα ἢ ἀσκήσιν τῆν ἐξασφάλισιν μηχανικῶν καὶ μαγικῶν διαδικασιῶν, ὡς συμβαίνει εἰς τὴν ἀποφυγὴν μυστηριακὰς τελετάς, πρὸς ἀπόκτησιν τῆς ἀθανάτου ζωῆς. Γενικῶς δὲ ὁ θάνατος, ποὺ εἶναι μία γέφυρα ἢ ἓνα πέρασμα ἢ μία φάσις τῶν διαδικασιῶν ἀποφυγῆς τῆς ψυχῆς ἢ τῆς ζωῆς, ἀποτελεῖ κεντρικὸν καὶ χαρακτηριστικὸν σημεῖον, ἀλλὰ τίποτε περισσότερον καὶ οὐσιαστικώτερον. Εἶναι ὀδυνηρὸς καὶ σκοτεινός, κεκαλυμμένος μὲ μυστήριον, ποτὲ ὁμοῦ δὲν ἐκλαμβάνεται ὡς ἐπιθυμητὸν.

19. Βλ. Πλάτωνος, Φαίδ. 72 ab: «Εἰ γὰρ μὴ αἰεὶ ἀνταποδιδόη τὰ ἕτερα τοῖς ἐπιθυμητοῖς γιγνόμενα, ὡσπερὶ κύκλῳ περιμόντα, ἀλλ' εὐθεῖά τις εἴη ἢ γένεσις ἐκ τοῦ ἑτέρου μόνον, τὸ καταντικρὺ καὶ μὴ ἀνακάμπτοι πάλιν ἐπὶ τὸ ἕτερον μηδὲ καμπτὴν ποιῶτο, οἴσθ' ὅτι τὰ τελευτῶντα τὸ αὐτὸ σχῆμα ἀν' ἀλλήλων καὶ τὸ αὐτὸ πάθος ἀν' ἀλλήλων καὶ παύσαιτο γιγνόμενα. Τὸ ἐπιχειρήμα τοῦτο θεμελιώνει τὴν θεωρίαν τῶν ἐναντίων διὰ τὴν ἀπόδειξιν τῆς ἀθανάτου τῆς ψυχῆς. Μόνον ὁ κύκλος ὑπάρχει: ἐκ τῆς ζωῆς ὁ θάνατος καὶ ἐκ τοῦ θανάτου ἡ ζωὴ. Ὁμοῦ ἢ εὐθεῖα θὰ ὠδήγει εἰς παῦσιν καὶ ἀδράνειαν. Ἡ ζωὴ θὰ ἐξηντλεῖτο, ὡς μία πηγή ὕδατος ἢ ἐνεργείας, ἡ ὁποία συνεχῶς παρέχει χωρὶς νὰ ἐπιστρέφονται τὰ παρεχόμενα εἰς τὴν ἑαυτῆς. Ἐλλείπει ἡ ἐννοία τῆς δημιουργίας ἀπὸ μίαν πηγὴν ζωῆς, ἀπειρον, ἀνεξάντλητον.

τημένος ἀπὸ μίαν προϋπόθεσιν ἢ αἰτίαν· εἶναι κατὰ πάντα ἀνεξάρτητος.

Ἔτσι κατανοεῖ κανεὶς εὐχερῶς ὅτι εἰς τὰς ἀνωτέρω ἀντιλήψεις ἐλαί προϋποθέσεις τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας περὶ ἀθανασίας. Ὁ ἀνθρώπος κατὰ τὴν ἐν λόγῳ διδασκαλίαν, ὡς σῶμα καὶ ψυχὴ, ἀποτελεῖ ἐνότητα καὶ ὁμοίωσιν κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν Θεοῦ. Ἡ ἀθανασία τοῦ ἀνθρώπου ἔχει τὴν ρίζαν τῆς εἰς τὴν δημιουργίαν καὶ ὀλοκληρῶνεται ὡς ἀποτέλεσμα μετοχῆς τοῦ εἰς τὴν ζωοποιὸν χάριν τοῦ Θεοῦ. Ἐκ τοῦ μηδενὸς ἀναδύεται ὁ ἀθάνατος δημιουργητὸν καὶ καθίσταται ἀθάνατον δυνάμει τοῦ κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν καὶ κατὰ μετοχὴν εἰς τὴν ἀκτιστον χάριν. Ἡ σχέσις κτιστοῦ καὶ ἀκτιστοῦ εἶναι ἀπαραίτητος προϋπόθεσις πρὸς ὀρθὴν θεώρησιν τῆς ἀθανασίας τῶν δημιουργηθέντων ὄντων. Δὲν ὑπάρχει πλέον ἢ παράστασις τῆς πρὸς Θεὸν ζωῆς καὶ τῆς μηχανικῆς διαδικασίας κινήσεως τῶν ψυχῶν· ὑπάρχει μόνον ἡ σχέσις κτιστοῦ καὶ ἀκτιστοῦ. Ἔτσι ἡ ἀθανασία νοεῖται εἰς τὸ σχῆμα ζωῆς καὶ θανάτου. Ὁ θάνατος εἶναι στοιχεῖον ποὺ συνυφαίνεται μὲ τὸ μηδέν· εἶναι ἀπαραίτητος ἢ ἡ στέρησις τῆς ζωῆς. Ἡ ἀθανασία τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἡ παραμονὴ εἰς τὴν περιοχὴν τῆς ζωῆς. Ἡ παραμονὴ τοῦ αὐτῆ σημαίνει θρίαμβον καὶ ἀνάστασιν ἀπὸ τοῦ μηδενός, δημιουργικὴν πορείαν καὶ ὀλοκλήρωσιν τοῦ ἀνθρωπίνου προτύπου. Ἡ ἀθάνατος ζωὴ ἐν προκειμένῳ ἀποτελεῖ ὀρίμανσιν τῶν δημιουργηθέντων ὄντων, αὔξησιν αὐτῶν, πρόοδον εἰς τὴν πορείαν πρὸς κατάληψιν τοῦ ἀκτιστοῦ καὶ ἀπείρου Θεοῦ. Τὸ ἀπειρον δηλ. δὲν εἶναι κλειστὸν ἢ κίνησις κλειστοῦ (ἀναρχος καὶ ἀτελεύτητος), ἀλλὰ ἀτίδιος καὶ εὐθύγραμμος κίνησις. Κατὰ τὴν ἐπειαν δὲν ὑφίσταται κυκλικὴ κίνησις μεταξὺ ζωῆς καὶ θανάτου (ἢ τὴν ζωὴν εἰς τὸν θάνατον καὶ ἀπὸ τὸν θάνατον εἰς τὴν ζωὴν), ἀλλὰ συνεχῆ πορεία τῶν ὄντων πρὸς τὴν ἀπειρον ζωὴν ἢ κίνδυνος παλινδρομῆσαι εἰς τὸ μηδέν. Ἔτσι δὲν ὑφίσταται καὶ ἐπανάληψις τῶν αὐτῶν κινήσεων καὶ ἀπομακρύνσεων, ἀλλὰ μόνον πρόοδος καὶ παλινδρόμησις. Ἡ δὲ συνεχὴς πτώσις ἢ ἀπομάκρυνσις ἀπὸ τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς σημαίνει τὴν ἀπώλειαν τῶν ἀρχηγόνων ριζῶν ἀπείρου ἀγάπης τοῦ Θεοῦ. Ἡ ἀπομάκρυνσις ἀπὸ τὴν περιοχὴν τοῦ ζωῆς τοῦ Θεοῦ δὲν σημαίνει λοιπὸν ἐπανάληψιν μιᾶς μηχανικῆς διαδικασίας, ἀλλὰ κίνδυνον ἀπωλείας τῆς ζωῆς καὶ φόβον ἐπανόδου εἰς τὸ μηδέν. Κατὰ συνέπειαν θάνατος καὶ ἀθανασία συνδέονται ἀντιστοιχῶς μὲ τὸ κακὸν καὶ τὸ καλὸν καὶ τὴν στέρησιν τῆς θείας ζωῆς καὶ τὴν μετοχὴν εἰς τὴν θείαν ζωὴν.

Εἶναι εὐνόητος ὁ λόγος διὰ τὸν ὅποιον ἡ ἀθανασία συνδέεται μὲ τὴν ἀνάστασιν. Ὁ θάνατος ἀλλοτριώνει καὶ φθείρει τὴν ὑπαρξιν· ἀπομακρύνει

κῆς ἐνεργείας τοῦ Θεοῦ. Ἡ ἀθανασία δὲν νοεῖται ὡς μία κάθαρσις τῆς ἡμῶν ἢ ὡς μία ἐπιτυχὴς μετάβασις αὐτῆς ἀπὸ τοῦ θανάτου εἰς τὴν ζωὴν, ἀλλὰ ὡς μία ζωοποίησις τῆς φθαρτῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως, σώματος καὶ ψυχῆς, ἀπὸ τοῦ ἄκτιστον χάριν τοῦ Θεοῦ. Τὸ κακόν, ὡς στέρησις τῆς θείας ζωῆς καὶ κατὰ συνέπειαν ὡς παραμόρφωσις τῶν κτιστῶν ὄντων, καταπολεμεῖται ἢ αἴρεται ἐκ τῆς ψυχῆς ἡμῶν μετὰ τὴν παροχὴν ζωῆς. Ἔτσι κατανοεῖται εὐχερῶς ἡ κεντρικὴ θέσις τῆς ἀνάστασις εἰς τὴν Ἁγίαν Γραφὴν καὶ τὴν πατερικὴν θεολογίαν, διότι ἡ ἀνάστασις σημαίνει ἀνάπλασιν καὶ παροχὴν ζωῆς.

Ἡ χριστιανικὴ σωτηρία ὡς ἐκ τούτου δὲν ἠμπορεῖ νὰ ἐρμηνευθῇ ὡς μετὰ τὴν νομικὴν ὀρολογία, ἀλλὰ μετὰ τὴν ἰατρικὴν. Ὁ νομικὸς κόσμος ὁρίζεται περισσότερον ἐντὸς πλαισίων ἐξωτερικῶν καὶ τυπικῶν, ἐνῶ ἡ ἰατρικὴ ἀναφέρεται εἰς τὴν ζωὴν καὶ χαρακτηριστικὰς παραστάσεις, ποὺ ὑποβοηθοῦν τὴν ἰατρικὴν ἐργασίαν τῶν εἰκόνων τῆς Ἁγίας Γραφῆς καὶ τῶν ἐννοιῶν τῆς θεολογίας. Ἐἴδη δηλοῦν κατὰ πάντα ἡ γραμμὴ τόσον τῆς Ἁγίας Γραφῆς ὅσον καὶ τῆς θεολογίας τῶν πατέρων τῆς Ἀνατολῆς, ποὺ ἐπιμένει ἐντυπωσιακῶς εἰς τὴν ἰατρικὴν ὀρολογία²³. Ὅσακις ἡ νομικὴ ὀρολογία καὶ τὰ σχήματα αὐτῆς ἀναφέρονται μετὰ τὴν Ἁγίαν Γραφὴν καὶ τὴν πατερικὴν θεολογίαν, τοῦτο γίνεται πρὸς σκωπτικὴν ἢ ἀπολυτρωτικὴν πνεύματος καὶ πρὸς ὑπέρβασιν τῆς νομικῆς ὀρολογίας. Ἡ πτωχεία τῆς δυτικῆς θεολογίας ὡς πρὸς τὴν ἰατρικὴν ὀρολογία ἀνεδημιούργησεν ἀρκετὰς δυσχερείας εἰς τὰς σχέσεις μεταξὺ τῶν δύο κόσμων τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως. Ἔτσι εἰς τὴν πατερικὴν θεολογίαν τῆς Ἀνατολῆς διαφαίνεται ὁ χαρακτήρ τῆς ἀθανασίας, ἡ ὁποία εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς ζωῆς τῆς ἀρρωστημένης ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως. Δὲν πρόκειται διὰ μίαν ἀθανασίαν, ποὺ παρέχεται ὑπὸ τὴν μορφήν μιᾶς εὐδαίμονος ζωῆς καὶ πρὸς ἀμοιβῶν ὑπηρεσιῶν καὶ καλῆς συμπεριφορᾶς. Τοιαῦται εἰδωλολατρικαὶ παραστάσεις αἴρονται παντελῶς ὑπὸ τοῦ πνεύματος τῆς Ἁγίας Γραφῆς καὶ τῆς πατερικῆς θεολογίας καὶ ἐπιβιώνουν μόνον εἰς τὰς ψυχὰς καὶ τὰ πνεύματα τῶν χριστιανῶν, ποὺ δὲν κατῴρθωσαν νὰ ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ τὴν δυναστείαν τῆς εἰδωλολατρικῆς τῶν νοοτροπίας καὶ ἔτσι παρερμηνεύουν τὰς παραβολὰς, τὰς ἐκφράσεις καὶ τὰς ἐννοίας τῆς Ἁγίας Γραφῆς καὶ τῆς θεολογίας. Ἡ ἀθανασία

23. Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, *Εἰς τὴν Πρὸς Ῥωμαίους Ἐπιστολήν*, PG 74, 789A. Ὁ Κύριλλος λέγει: «Ὁ Θεὸς ἡμῶν οὐκ ἐπέβη ἐπὶ τὴν φύσιν τὴν ἀμαρτιανὴν διὰ τῆς παρακοῆς τοῦ ἑνός, τουτέστιν Ἀδάμ· οὕτως

ἀπολύτρωσις καὶ θεραπεία τῆς ἀρρωστημένης ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως, εἶνα
νάδειξις τοῦ κατ' εἰκόνα, ἐκλάμπρυνσις τοῦ προσώπου, ἀνάδειξις ἐνὸς κα
τεχνήματος θείου κάλλους καὶ ὀλοκλήρωσις τῶν δημιουργικῶν χαρισμα
τοῦ ἀνθρώπου. "Ὅταν ὁ ἄνθρωπος χάνῃ τὸ καθ' ὁμοίωσιν καὶ ἀπομακρύν
τοῦ Θεοῦ, στερεῖται τῆς θείας ζωῆς καὶ νοσεῖ· τότε δὲν εἶναι δυνατὴ καὶ ἡ
πτυξις τῶν δημιουργικῶν του χαρισμάτων. Ἡ χριστιανικὴ ἀπολύτρωσις
ἢ ἐκ νέου ἔνταξις τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὴν θείαν ζωὴν. Ἡ ἀθανασία ὡς ἐκ το
ἀποτελεῖ πρόοδον τῆς βουλήσεως τοῦ ἀνθρώπου, θέωσιν αὐτοῦ καὶ ἀνάδ
τοῦ προσώπου του εἰς τὸ φῶς τοῦ θείου κάλλους. Ἡ ζωὴ αὐτὴ ἀρχίζει ἀμέ
ὡς πορεία, ἀπὸ τὰς πρώτας στιγμὰς καρποφορίας τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ εἰς
ζωὴν τοῦ ἀνθρώπου· εἶναι μία δυναμικὴ πορεία ἐπὶ τῆς φυσικῆς καὶ μεταφ
κῆς διαστάσεως καὶ ὄχι ἀπλῶς ἀποδοχὴ μιᾶς ἀμοιβῆς εἰς τὴν μέλλουσαν κρ
Εἰς τὸ τέλος ὑπάρχει ἡ ὀλοκλήρωσις καὶ ὄχι ἡ παθητικὴ ἀποδοχὴ μιᾶς εὐ
κῆς ἢ δυσμενοῦς ἀποφάσεως. Ἡ ἀθάνατος ζωὴ νοεῖται ποιοτικῶς καὶ δυν
κῶς, ὡς δημιουργικὴ πορεία καὶ ἀνάπτυξις. Ποτὲ δὲν ἡμπορεῖ νὰ χωρισ
φυσικὴ κατὰστασις ἀπὸ τὴν μεταφυσικὴν. Πρόκειται διὰ μίαν ἐνιαίαν πορ
"Ἐτσι μόνον κατανοεῖται ἡ ἀναγκαιότης τῆς ἀμέσου ἀποδοχῆς τοῦ χριστι
κοῦ μηνύματος καὶ συνάμα ὁ ἀγὼν πρὸς μεταμόρφωσιν τῆς παρούσης κ
στάσεως. Διὰ τοῦτο τὸ εὐαγγελικὸν κήρυγμα ἐπιμένει τόσον σταθερῶς
τῆς ἀξίας τῆς ἀγάπης πρὸς τὸν πλησίον. Δυστυχῶς, ἀναιμικαὶ νομικαὶ π
στάσεις, τροφοδοτούμεναι ἀπὸ τὴν εἰδωλολατρικὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου
εὐχερῶς στηριζόμεναι ἐπὶ χωρίων τῆς Ἀγίας Γραφῆς καὶ τῆς θεολογίας,
λάκις φθείρουν τὴν χριστιανικὴν σκέψιν καὶ πρᾶξιν.

"Ὅταν γίνεται λόγος περὶ σωτηρίας τοῦ ἀνθρώπου, πάντοτε προβάλλ
καὶ ὀπωσδῆποτε ἐξαίρεται ὁ χαρακτηριστικὸς αὐτὸς τόνος τῆς χριστιαν
διδασκαλίας περὶ ἀθανασίας. "Ἄλλωστε τὸ τριαδικὸν καὶ τὸ χριστολογικὸν
γμα ἐστηρίχθησαν ἐπὶ τῆς ἐμπειρίας μιᾶς τοιαύτης σωτηρίας καὶ ἀθανασίας
ἀνθρώπου. Ὁ Μ. Ἀθανάσιος, πού ἔθεσε τὴν ἀρραγῆ βάσιν τοῦ τριαδικοῦ
γματος, κατεπολέμησε τὸν Ἄρειον μὲ ἐπιχειρήματα σωτηριολογικά. Ἡ νο
σα καὶ κτιστὴ ἀνθρωπίνη φύσις εἶναι ἀδύνατον νὰ ἀφθαρτοποιηθῇ καὶ νὰ θ
θῇ, ἂν ὁ παρέχων τὴν χάριν τῆς σωτηρίας Λόγος εἶναι κτίσμα. Ἐπιβάλλ
ὁ Λόγος νὰ εἶναι ἄκτιστος καὶ κατὰ συνέπειαν ὁμοούσιος πρὸς τὸν αἰδίως α
γεννήσαντα Πατέρα. Τοιαῦτα ἐπιχειρήματα ἐτέθησαν ὡς βάσις καὶ διὰ
δογματικὴν διδασκαλίαν περὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἀγίου Πνεύματος ὑπὸ
Καππαδοκῶν θεολόγων. Ἄν λοιπὸν ἡ ἀθανασία τοῦ ἀνθρώπου ἐξητάζετο
πὲρ ἁπλοῦς κριτικῶν σημείων καὶ περὶ παρθέτου ἔθους καὶ κενικῶν

χομένου τῆς σωτηρίας, πού ἀναφέρεται κατ' ἐξοχήν εἰς τὴν ἀθανασίαν τοῦ ἀνθρώπου.

Τὸ αὐτὸ συνέβη καὶ μὲ τὴν διατύπωσιν τοῦ χριστολογικοῦ δόγματός τῆς ἐμφανίσεως τῶν χριστολογικῶν αἱρέσεων. Καὶ πάλιν ἐθίγη τὸ δόγμα τῆς σωτηρίας, τῆς ἀφθαρσίας καὶ τῆς ἀθανασίας τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ Ἰωάννης Ἀλεξανδρείας κατεπολέμησε τοὺς Νεστοριανούς, ἐπειδὴ δὲν ἐδέχοντο τὴν φυσικὴν καὶ οὐσιαστικὴν σχέσιν τοῦ Λόγου πρὸς τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, ποίαν προσέλαβεν ἡ ὑπόστασις τοῦ Λόγου. Πῶς ἦτο λοιπὸν δυνατὴ ἡ θεοποίησις τῆς νοσοῦσης φύσεως τοῦ κάθε ἀνθρώπου, ἡ παροχὴ τῆς ἀφθαρσίας, ἀντιθέτως δὲν εἶχε προσλάβει φυσικῶς τὴν ἀνθρωπίνην σάρκα καὶ δὲν τὴν εἴχασαι οὐσιαστικῶς; Πῶς μετὰ ταῦτα καὶ δυνάμει τῆς θεωθείσης σαρκὸς τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ θὰ ἐγίνετο ἡ μετάδοσις τῆς θεώσεως καὶ τῆς ἀφθαρσίας κατὰ χάριν κατ' ἐνέργειαν εἰς πάντα ἄνθρωπον; Τὰ ἐρωτήματα ταῦτα ἀπέκρουον τὴν φυσικὴν καὶ νομικὴν ἀπόψιν περὶ σωτηρίας καὶ ἐπέμενον ἐπὶ τῆς ἀπόψεως περὶ θεραπείας τῆς ἀρρωστημένης ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως. Ἡ θεραπεία αὐτὴ ἡ ἀφθαρτος καὶ ἀθάνατος ζωὴ εἰς τὴν περιοχὴν τῆς θείας ζωῆς καὶ τὸ κλειστότερον ἤδη ἐγίνετο δυναμικῶς ἡ πορεία τοῦ κάθε πιστοῦ πρὸς μετοχὴν ἐν τῇ ἀκτιστῶν δόξαν²⁴. Ἡ πορεία αὐτὴ διέρχεται πρῶτον ἀπὸ τὴν φυσικὴν διάσωση καὶ ἄρα ἀπὸ τὴν ἀνθρωπίνην ζωὴν τῆς παρουσίας καταστάσεως. Μόνον ὁ ἑνσαρκος Λόγος, ὁ κεχρισμένος Λόγος κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα, ἡ ἐνυπόστατος σὰρξ τοῦ Κυρίου, ἡδύνατο νὰ θεώσῃ καὶ εἰς τὴν παροῦσαν ζωὴν τὴν ἀρρωστημένην ἀνθρωπίνην ὑπάρξιν καὶ νὰ τὴν καταστήσῃ ἀμέσως δυναμικῶς δημιουργικὴν. Αἱ ἠθικαὶ κατηγορίαι τῆς θρησκείας, τὰς ὁποίας ἤθελον νὰ ἀπολυτοποιήσῃ οἱ Νεστοριανοί, δὲν ἤμποροῦν νὰ ἐνταχθοῦν εἰς τὴν σφαιρὴν ἀπολυτρώσεως, πού καθιστᾷ τὸν κτιστὸν ἐκ τοῦ μηδενὸς ἄνθρωπον ἀθάνατον καὶ ἀφθαρτον μετὰ τὴν θεώσιν, ἥτοι μὲ τὴν ἀνάδειξιν τῶν δημιουργικῶν χαρισμάτων τῆς ἠθικῆς προκοπῆς ἴσως ἤμπορεῖ νὰ ἐκληφθῇ ὡς μία καλλιέργεια καὶ ἀνάδειξις τῶν δημιουργικῶν χαρισμάτων, ὥστε ὁ ἄνθρωπος νὰ γίνῃ καλλιτέχνημα θείου καλλιτέλους, ἀλλὰ εἰς μίαν τοιαύτην περίπτωσιν ὑπάρχει διαφορετικὴ ἀνθρωπότητα ἐν σχέσει πρὸς τὸ πνεῦμα τῆς Ἀγίας Γραφῆς. Ὁ ἄνθρωπος, θὰ ἰσχυρίζεται

24. Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, "Ὅτι εἰς ὁ Χριστός, PG 75, 1269B: «Τίτι γὰρ τρόπον ποιήσεται ἂν τὸ σῶμα αὐτόν, εἰ μὴ ἔστιν ἴδιον αὐτοῦ, ὅς ἐστι ζωὴ; Πῶς τὸ αἶμα αὐτοῦ

νείς συμφώνως πρὸς τὸ πνεῦμα τῶν Νεστοριανῶν, δὲν εἶναι κτιστὸν δημιού-
μα ἐκ τοῦ μηδενὸς οὔτε κατὰ συνέπειαν ὑπόκειται εἰς τὸν ἀφανισμόν τῶν
δενιστικῶν δυνάμεων καὶ οὔτε ἀναμορφώνεται ἀπὸ τὴν ἄκτιστον χάριν. Τ
ἴσως δὲν συνειδητοποιεῖται ὑπὸ τῶν Νεστοριανῶν, ἀλλὰ ὅπωςδῆποτε ἀπο-
συνέπειαν τῶν θεολογικῶν των προϋποθέσεων.

Σύγχρονοι ἐπιστημονικαὶ ἢ φιλοσοφικαὶ ἀντιλήψεις, αἱ ὁποῖαι ἔχουν
κετὴν συγγένειαν πρὸς τὰς ἀνωτέρω ἀρχαίας αἱρέσεις, παρουσιάζουν δια-
τικὴν εἰκόνα τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ ὅ,τι ἡ Ἁγία Γραφή καὶ ἡ πατερικὴ θεολο-
ῖα. Ἡ διαφορὰ αὐτὴ καταφαίνεται μόνον μὲ τὴν ἔρευναν τοῦ βάθους τῆς χρι-
νικῆς ἀνθρωπολογίας ποὺ δὲν ἔμπορεῖ νὰ νοηθῆ ἀνεξάρτητος ἀπὸ τὴν θε-
γίαν. Τὸ δὲ κυριώτερον χαρακτηριστικὸν σημεῖον τῆς χριστιανικῆς διδα-
λίας περὶ ἀπολυτρώσεως ἀναφέρεται ἀκριβῶς εἰς αὐτὸν τὸν δεσμὸν μεταξὺ
θρωπολογίας καὶ θεολογίας. Πρόκειται διὰ τὴν ἀθανασία τοῦ ἀνθρώπου,
διὰ τὸν προορισμὸν αὐτοῦ. Τὸ βάθος τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας ἐπιστ-
νει τὴν σχέσιν κτιστοῦ ἀνθρώπου καὶ ἀκτίστου Θεοῦ. Ἡ ἀθάνατος ζωὴ ὡ-
ρις ἀπὸ μέρους τοῦ Θεοῦ παρέχει τὴν δυνατότητα ἀναπτύξεως τοῦ ἀνθρώ-
ῶς θείας εἰκόνας, ὥστε νὰ γίνῃ καθ' ὁμοίωσιν καὶ κατὰ μίμησιν Θεός. Ὁ
θρωπος λοιπὸν εἰς τὴν ἐπὶ γῆς ζωὴν του διανύει μίαν πορείαν δημιουργικῆς
ἐξυψώσεως. Δὲν πληρώνει κανένα κρῖμα, ἀλλὰ τὸ ὀδυνηρὸν τίμημα τῆς ὁμο-
σεῶς του πρὸς τὸν Θεὸν μὲ τὴν νίκην καὶ τὴν ὑπέρβασιν τῶν μηδενιστικῶν
νάμεων. Ἰποφέρει καὶ ὀδυναῖται, διότι πρέπει νὰ περάσῃ ἀπὸ τὸ μηδέν, νὰ
ὑπερβῆ καὶ νὰ ὁμοιωθῆ μὲ τὸν Θεόν. Ὁ σκοπὸς εἶναι ὑψηλὸς καὶ ὅσον ὑψη-
εἶναι οὗτος τόσον ὀδυνηρὸς εἶναι ὁ ἐπίπονος δρόμος τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ ἀθ-
σία εἶναι ὁμοίωσις μὲ τὸν Θεὸν καὶ συνάμα δημιουργικὸς τόκος, ἀνάδειξις
καταξίωσις τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως. Δὲν πρόκειται διὰ καμμίαν ἀριστο-
τικὴν ἀντίληψιν. Διότι, κατὰ τὴν βασικὴν χριστιανικὴν ἀποψιν περὶ ἀνθρώ-
τὸν πρωτεύοντα ρόλον εἰς τὴν καθόλου ζωὴν (καὶ φυσικῶ τῶ λόγῳ εἰς τὴν
κλησιαστικὴν) διαδραματίζει ἢ ποικιλία τῶν χαρισμάτων. Ὁ κάθε ἀνθρώ-
καὶ ὁ πλέον ἄσημος, μὲ τὰ συνήθη καὶ κοσμικὰ μέτρα, διαθέτει ἓνα χάρι-
εἰς τὰ βάθη τῆς ψυχῆς του καὶ τὸ ἀναπτύσσει ἢ ἔμπορεῖ νὰ τὸ ἀναπτύξῃ κα-
ὀλοκληρωθῆ ὡς πρόσωπον. Ἡ ἀθανασία ἀνήκει εἰς ὅλους καὶ ἀφορᾷ τὴν
μανσιν καὶ ἀνάπτυξιν τῶν χαρισμάτων μὲ τὴν θεῖαν χάριν καὶ τὴν συνεργα-
τῆς θελήσεως. Τὸ μέγιστον δῶρον, ποὺ ἔχει ὁ ἀνθρώπος, δὲν εἶναι ἀπλῶς ἡ
ἡ του. ἀλλὰ τὸ γάοισμα τῆς συνεργασίας μὲ τὸ θεῖον δημιουργικὸν ἔργον.

περιπτώσεις, διότι ἀπλούστατα ἀποτελοῦν τὴν ἄμυναν μιᾶς ζωῆς πού καὶ θέλει νὰ ὀλοκληρωθῆ καὶ νὰ ἀπαθανατισθῆ. Εἰς τὸν ἄνθρωπον, καὶ μὲς εἰς τὸν κοινωνικῶς προηγμένον καὶ ὄχι τόσον εἰς τὸν πρωτόγονον, ὑπάρχει τῆ ἢ πολυμορφία καὶ τὸ δραματικὸν πολύπλοκον τοῦ ἔρωτος, διότι εἰς τὴν ὑφίσταται ἡ γνῶσις, ὡς συνεχῆς γεῦσις καὶ ἐμπειρία, τοῦ θανάτου καὶ τῆς ζωῆς.

Κατὰ ταῦτα ἔρωτος εἶναι ἡ ἀκαταγώνιστος ὁρμὴ καὶ θέλησις πρὸς ζωὴν τὴν ὀλοκλήρωσιν τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὴν βιολογικὴν καὶ τὴν κοινωνικὴν διαστάσειν. Ἡ ὀλοκλήρωσις αὕτη, ὑπὸ τὸ χριστιανικὸν πρῖσμα, δὲν εἶναι τίποτε πλὴν τῆ συντριβῆ καὶ τῆ ὑπερνίκησις τοῦ μηδενὸς διὰ μιᾶς δημιουργικῆς ἀποδοῦ. Ἔτσι ἐξουδετερώνεται ἡ δύναμις τοῦ μηδενὸς πού ἀπειλεῖ τὸ εἶδος τῆ ἀνθρωπίνης ζωῆς καὶ τὴν κοινωνικότητα τοῦ προσώπου. Ἡ ζωὴ ἀπὸ τὸν πρωτόγονον καὶ ἐμβρυώδη μορφήν ἕως τὴν κατὰ πάντα ἀνεπτυγμένην ἐκλεπτυσμένην ἐκδήλωσιν τοῦ προσώπου ἐντὸς κοινωνικῶν πλαισίων ἀπὸ τῆς ἀρχῆς ἕως τῆς ἐξουδετέρωσιν ἕνα γίνεσθαι καὶ μίαν ὁρμὴν προόδου καὶ παλινδρομήσεως. Ἡ πρόοδος ἐμπεποτισμένη μετὰ τὴν ἐρωτικὴν ἐκδήλωσιν καὶ ἡ παλινδρομήσις μετὰ τὸν ἄποθῆτον. Κατὰ συνέπειαν πρωταρχικῶς ἐντοπίζεται μόνον ἡ πραγματικότης τῆς ζωῆς, πού προοδεύει, προάγεται καὶ ἀναπτύσσεται μετὰ τὴν πάλιν, εἰς τὴν ἀποθῆσιμότητα δὲ αὐτῆς τῆς προόδου ἀναφαίνεται ἡ δύναμις τοῦ θανάτου. Ἡ ὑπὸ ὅλας τῆς τὰς μορφὰς εἶναι κάτι πού γίνεται καὶ ὀλοκληρώνεται· ὁ θάνατος εἶναι ἡ στασιμότης καὶ ἡ ματαίωσις τῆς ὀλοκληρώσεως αὐτῆς. Ὁ πόθος τῆς ἀθανασίας ἢ τὸν ἀπαθανατισμὸν εἶναι ἡ πρωταρχικὴ καὶ ἀρχέγονος ὁρμὴ τῆς ἐρωτικῆς ὁρμῆς. Ὁ ἔρωτος λοιπὸν δὲν εἶναι ὀλοκληρωμένη κατὰ τὴν ἑαυτὴν ἢ τετελεσμένον γεγονὸς, ἀλλὰ πόθος ἢ κίνησις πρὸς στερέωσιν, ἀνύψωσιν καὶ ἀπαθανατισμὸν τῆς ζωῆς. Ἡ δύναμις τοῦ ἔρωτος πιστοποιεῖ τὸν ἐξελικτικὸν καὶ δραματικὸν χαρακτῆρα τῆς ζωῆς. Ἄλλωστε ἡ δύναμις αὕτη ἐθεοποίησεν τὸν ἄνθρωπον καὶ ἔλαβε ὑπὸ τὸν μυθικὸν μανδύαν κοσμικὴν διάστασιν. Κατὰ τὰς ἐν λόγῳ ἀποθῆσιμότητες οὗτο ὁ ἔρωτος ἦτο ἡ αἰώνιος γενεσιουργὸς οὐσία καὶ ἡ πραγματικότης τῆς δημιουργοῦ δύναμις καὶ ὑψιστον μυστήριον τῆς ζωῆς. Μετὰ ἄλλους λόγους ἀποθῆσιμότητα ταυτίζεται καθ' ὀλοκληρίαν μετὰ τὴν κίνησιν τῆς ζωῆς καὶ ὄχι μετὰ τὴν συγχομένην ἐκδήλωσιν τοῦ ἐνστικτοῦ τῆς ἀναπαραγωγῆς. Διότι τὸ πρόβλημα τῆς ζωῆς ἢ ἡ ὁρμὴ καὶ ἡ κίνησις αὐτῆς δὲν περιορίζεται μόνον εἰς τὴν γέννησιν νέας ὑπάρξεως, ἀλλὰ κυρίως καὶ κατ' ἐξοχὴν εἰς τὴν ἀνδρωσιν καὶ τὴν ἀποθῆσιν αὐτῆς. Τὸ δὲ πρόβλημα τοῦτο εἰς τὴν ἀνθρωπίνην ζωὴν ἀποκτᾷ τὸν ἐπισημάνον χαρακτῆρα τῆς ἀποθῆσιμότητος.

βάνει τὸν πλέον ὀδυνηρὸν καὶ δραματικὸν χαρακτήρα. Ἡ σύγκρουσις αὐτὴ πρὸς τὸ πεδίου τῶν ἀτόμων μεταφέρεται εἰς τὸ πεδίου τῶν ομάδων καὶ ἐτσι μιουργεῖται ἡ κόνιστρα τῆς τραγωδίας τῶν πολέμων. Ὁ πόθος διὰ τὴν ζήτην τιμῆν καὶ τὴν ἀξιοπρέπειαν τοῦ προσώπου εἶναι δυνάμεις ἀκαταγώνιστοι διότι πηγάζουν ἀπὸ τὴν ἐρωτικὴν ὁρμὴν ποὺ ἐπιζητεῖ τὴν εὐτυχίαν, τὴν τελειότητα καὶ τὴν κοινωνικότητα. Ἄλλωττε ἐπὶ τῆς ἀμετκινήτου πραγματικότητος μιᾶς τοιαύτης δυνάμεως στηρίζονται καὶ οἱ ὑπερμέτρως κυριαρχικοί, πακτικοὶ καὶ φιλήδονοι τύποι πρὸς ἀρπαγὴν ἀγαθῶν, ὑψηλῶν στηριγμάτων πρὸς πρόκλησιν πολέμων διὰ τὴν ἰδικὴν των στερέωσιν καὶ ἀνύψωσιν. Ὁ πόθος καὶ ὄχι ὁ πόλεμος εἶναι πατὴρ πάντων καὶ βασιλεύς.

Ἐξ ὅσων γνωρίζομεν τὸ Συμπόσιον τοῦ Πλάτωνος καὶ τὸ Συμπόσιον Kierkegaard διαπραγματεύονται κατὰ τρόπον ἴσως ἀνεπανάληπτον καὶ ἄνευ ἄλλως συγκλονιστικὸν τὸ πρόβλημα τοῦ ἔρωτος καὶ προβάλλουν μὲ ζωηρὰς εἰρήνας τὸ τραγικὸν στοιχεῖον αὐτοῦ εἰς τὰ πλίσσια κωμωδίας. Βεβαίως ἡ προτυπία αὐτὴ ἀνήκει εἰς τὸν Πλάτωνα, ἐφ' ὅσον ἡ κατὰ τὴν μορφήν μόνον ἡ δράσις τοῦ Πλάτωνος ἐπὶ τοῦ Kierkegaard εἶναι ἐμφανὴς καὶ αὐτονόητος πρῶτος μὲ τὸ μυθικὸν καὶ διαλεκτικὸν στοιχεῖον καὶ ὁ δεύτερος μόνον μὲ τὸ διαλεκτικὸν κατορθώνουν νὰ παρουσιάσουν μὲ παραστατικὴν ἐνάργειαν τὴν ἐρωτικὴν διάστασιν ὡς κίνησιν τῆς ζωῆς ποὺ συντρίβεται εἰς ὄρια καὶ συντείνει εἰς τὴν ἀναζήτησιν τῆς ὀλοκληρώσεώς της. Πρόκειται διὰ τὴν ἰδίαν ζωὴν ποὺ κομματιάζεται, συντρίβεται, ἐκπίπτει εἰς ἀντιφάσεις καὶ κωμικὰ καταστάσεις καὶ συνάμα συγκεντρώνει τὰς δυνάμεις της, ὀρθοποδεῖ καὶ ἐπιζητεῖ μὲ τὴν ἐρωτικὴν ὀλοκλήρωσιν τὴν θεραπείαν. Ὁ πόθος διὰ τὴν ζωὴν τὸ γίγνεσθαι αὐτῆς διέρχεται ἀπὸ συγκρούσεις, ἀνταρσίας, ἐξουτελισμοῦ καὶ ἐκπτώσεις διὰ νὰ προβάλλῃ τελικῶς τὸ δικαίωμα τῆς ζωῆς καὶ τῆς ὀλοκληρώσεως. Ἡ τραγωδία συνίσταται εἰς τὴν ἀμείλικτον σύγκρουσιν ἰσχυρῶν δυνάμεων μὲ ἀποτέλεσμα νὰ ἐπέρχεται συντριβὴ ἢ ὀδυνηρὴ συμφιλίωσις τοῦ ἔρωτος. Ὁ ἔρωτος, ὡς πόθος διὰ τὴν ζωὴν καὶ τὴν ὀλοκλήρωσίν της, ἀποτελεῖ τὴν μήτρα καὶ τὴν ἀρχέγονον κοιτίδα κάθε τραγωδίας.

Ἔτσι κατανοεῖ κανεὶς εὐκόλως ὅτι ὁ ἔρωτος ἀποκτᾷ τὴν τραγικὴν ὀξύτητα εἰς τὰ πλαίσια τῆς προσωπικῆς καὶ κοινωνικῆς ζωῆς. Εἰς τὰς μορφὰς τῆς ζωῆς αὐτῆς ὁ πόθος διὰ ὀλοκλήρωσιν, κατοχὴν, κυριαρχίαν καὶ ἀναγνώρισιν ἐπιπλέον ἢ ἔντονος. Τὸ ἔντονον αὐτὸ στοιχεῖον δὲν παρατηρεῖται εἰς τὴν ἀπλήρη πρῶτόγονον ἐκδήλωσιν τοῦ ἐνστίκτου. Εἰς τὴν περιοχὴν δηλ. αὐτὴν ὁ ἄνθρωπος εἶναι πολὺ ὀλιγαρκῆς, ἴσως δὲ ἐγγίζει τὴν ζωώδη ὀλιγαρκίαν. Εἰς τὸ προηγουμένον ἄνθρωπον ὁ πόθος ἀναδεικνύει καὶ ὀλοκληρώσεως ἐγγίζει τὰ

Πάντως ἡ φροῦδική ἀντίληψις περὶ ἀπωθήσεως τοῦ ἐρωτικοῦ ἐνστίκτου τοὺς ἀνωτέρω λόγους καὶ ἡ συναφῆς ἀποψις περὶ διεξόδων καὶ μεταμορφώσεων τῶν ἀπωθημένων ἐπιθυμιῶν δημιουργοῦν ἀρκετὰς δυσχερείας ὡς πρὸς τὴν ἐπιτέλειάν των, δοθέντος ὅτι ἡ ἐρωτικὴ ὄρμη ὑπ' αὐτῶν ἐντοπίζεται πολλὰ εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ ἐνστίκτου. Ἐν προκειμένῳ πρέπει νὰ τονισθῇ ὅτι δὲν πάρχουν μόνον ἀπωθήσεις ἐπιθυμιῶν, ποὺ γεννᾶ ἡ ὄρμη τοῦ ἐνστίκτου, ἀλλὰ ἀπωθήσεις πολλῶν ἐπιθυμιῶν, ποὺ προέρχονται γενικῶς ἀπὸ τὸν πόθον διὰ τὴν ζωὴν, διὰ τὴν στερέωσίν της, τὴν ἀνύψωσίν της καὶ τὴν συντριβὴν τοῦ μηδενισμοῦ. Ὁ ἄνθρωπος εἰς τὰ προσωπικὰ καὶ κοινωνικὰ πλαίσια νοούμενος δὲν εἶναι μόνον παράγωγον ἐνστικτωδῶν ὀρμῶν ποὺ σχετίζονται πρὸς τὴν καθαρὰν βιολογικὴν λειτουργίαν τοῦ ἐρωτικοῦ ἐνστίκτου, ἀλλὰ ἐνιαῖον γίγνεσθαι μιᾶς πλοῦτοῦ μορφῆς καὶ σταθερῶς ἐξελισσομένης ζωῆς πρὸς τὴν προσωπικὴν καὶ κοινωνικὴν σφαῖραν. Ὁ πόθος διὰ τὴν ζωὴν εἶναι μία κίνησις ποὺ ἀρχίζει ἀπὸ τὸ λογικὸν στρώμα καὶ ἀνέρχεται εἰς ἀναριθμήτους ἄλλας βαθμίδας τελειώσεως. Ὁ ἄνθρωπος κατὰ βάθος ἐπιδιώκει τὴν δημιουργικότητα καὶ τὴν κοινωνικότητα, ἐνῶ τὴν ζωὴν τοῦ εἴδους τὴν θέλει ὡς βάσιν καὶ ἀφετηρίαν. Τὸ γίγνεσθαι τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς δὲν ὑπακούει μόνον εἰς τὰς λειτουργίας τοῦ εἴδους, ἀλλὰ εἰς τὴν ἀκαταγώνιστον θέλησιν πρὸς ὑπερνίκησιν τοῦ μηδενὸς καὶ ὀλοκλήρωσιν τοῦ προσώπου καὶ τῆς κοινωνίας. Ἄλλως θὰ ἐπρόκειτο δι' ἐκδηλώσεις ὀλοκλήρωσιν καὶ ὄχι δι' ἓνα γίγνεσθαι μιᾶς ζωῆς ποὺ πορεύεται εἰς τὴν ἐπίτευξιν καὶ ὀλοκλήρωσιν τῆς δημιουργικῆς τελειώσεως. Τὸ ὅτι ἡ ἱστορία καὶ ἡ πείρα ἐπιπέθουν διὰ τὴν πρωταρχικὴν ἐπιδιώξιν τοῦ ἀνθρώπου πρὸς ἀπόκτησιν δυνάμεως, τοῦτο ἀκριβῶς μᾶς ἀποδεικνύει τὸν ἰσχυρὸν πόθον στερεώσεως καὶ ἀποφυγῆς θανατισμοῦ, ἀπὸ τὸν ὁποῖον οὗτος κυριαρχεῖται τυραννικῶς. Ὁ ἄνθρωπος ἀρχὰς ἐπιθυμεῖ τὴν στοιχειώδη ἐξασφάλισιν τῆς βιολογικῆς του ὑποστάσεως καὶ ἔπειτα μὲ σφοδρότητα μεγάλην τὴν ἀναγνώρισιν του καὶ τὴν ἀσφαλῆ καὶ ἐξίωσιν τοῦ προσώπου του. Ὁ εὐρισκόμενος εἰς ἀσφάλειαν καὶ εἰς πλήρη ἐπιτέλειαν νοποίησιν ἀπὸ τὴν ἀποψιν τῆς ζωῆς καὶ τῶν ἐρωτικῶν ἀπολαύσεων εἶναι ἐπιπεθὸς νὰ θυσιάσῃ τὰ πάντα διὰ τὴν τιμὴν, τὴν ἀξιοπρέπειαν καὶ τὴν ἀναγνώρισιν τοῦ προσώπου του. Εἰς περίπτωσιν κατὰ τὴν ὁποίαν τὰ ἐρωτικὰ πάθη ὀδηγῶσιν ἀνθρώπους εἰς τὴν καταστροφὴν καὶ τὴν ἀτίμωσιν, διαπιστώνεται ἡ ἀπάθεια τῆς δημιουργικότητος καὶ ὁ θρίαμβος τῶν μηδενιστικῶν δυνάμεων ἐπὶ τῆς ἐπιτέλειαν νοούμενης ὑπάρξεως. Ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν ἡ καταστροφὴ ἐπιπέθεται ἀπὸ τὸν ἰσχυρὸν πόθον διὰ κατακτήσεις, ἀπολαύσεις καὶ εὐτυχίαν. Ἡ

κτήσεις και δι' υπέρμετρον εὐτυχίαν ποὺ ἤμποροῦν νὰ ὀδηγήσουν τὸν ἄνθρωπον εἰς τὴν καταστροφὴν τῆς ζωῆς του καὶ τῆς τιμῆς του.

Κατὰ συνέπειαν δὲν ὑπάρχει μόνον ἀπώθησις συγκεκριμένης ἐπιθυμίας τοῦ ἐνστίκτου, ἀλλὰ ποικιλία ἀπωθήσεων. Ἡ ἀσυνείδητος ἀπώθησις τοῦ πόθου διὰ τὴν δημιουργικὴν ἀνύψωσιν τῆς ζωῆς εἶναι καὶ ἡ πλέον ὀδυνηρὴ καὶ τραγικὰς συνεπείας εἰς τὴν ζωὴν τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ δὲ ἀπώθησις αὐτῆς ἐπιτελεί τὸ περισσότερο ἢ ἔλλειψις ἢ καλύπτει ἢ ματαίωσις ἐπιτεύξεως τῆς δημιουργικῆς τελειώσεως. Τὸ νόημα καὶ ὁ σκοπὸς τῆς ζωῆς εὐρίσκονται εἰς αὐτὴν τὴν ζωὴν καὶ τὴν ἀνάπτυξίν της. Δὲν εἶναι νοητὸν νὰ ἀναζητῆται νόημα τῆς ζωῆς ἐκτὸς καὶ πέραν αὐτῆς². Ἡ δημιουργία ἔχει ἐμφυτεύσει ὅλας τὰς καταστάσεις τῆς ἀναπτύξεως εἰς τὰ βάθη κάθε ὑπάρξεως. Ἡ ἀλήθεια λοιπὸν περὶ τοῦ νοήματος καὶ τοῦ προορισμοῦ τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς εὐρίσκονται εἰς αὐτὴν τὴν ζωὴν τοῦ ἀνθρώπου κατὰ τὰς φάσεις ὀλοκληρώσεως ἢ ἐκμηδενισμοῦ της. Τὰ κριτήρια δὲν ὑπάρχουν. Ἔτσι ὁ θάνατος κατ' ἀναπότρεπτον συνέπειαν αὐτῆς ἢ καταστροφῆς κάθε νοήματος, ἐνῶ ὁ πόθος διὰ τὴν ζωὴν, ἡ ἐρωτικὴ ἀπώθησις τῆς ὑπάρξεως, παρέχει τὰ κριτήρια πρὸς ἐντόπισιν καὶ ἀξιολόγησιν τοῦ νοήματος καὶ τοῦ προορισμοῦ τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ προσοχὴ λοιπὸν πρέπει νὰ ἐστὶν ἐστειλωμένη πρὸς τὴν ζωὴν καὶ νὰ ἐπιδιώκεται ἡ παρατήρησις τῆς ἀναπτύξεως καὶ παλινδρομήσεώς της. Ἡ περιοχὴ αὐτὴ εἶναι ἡ πλέον πρόσφορος διὰ τὴν παρατήρησιν αὐτῆς. Ὁ πόθος διὰ τὴν ζωὴν, ἦτοι ἡ ἐκδήλωσις τοῦ ἔρωτος εἰς τὴν πληρότητα καὶ τὴν καθολικότητά του, ποτὲ δὲν εἶναι κεκρυμμένος, ἀλλὰ ὅποτε ἀποκαλυπτικὸς καὶ ἐντυπωσιακός.

Πάντως ὁ ἐντοπισμὸς τῆς λειτουργίας τοῦ ἔρωτος μόνον εἰς τὴν πρῶτην φάσιν τοῦ ἐνστίκτου, εἰς τὴν καθαρὰν φυσιολογίαν καὶ τὰς συνεπείας της, δημιουργεῖ δύο ὀδυνηρὰς καὶ ἀπαραδέκτους ὑπερβολὰς ποὺ ἀπλουστεύουν τὸ πρόβλημα. Τὸ πρῶτον ἄκρον ἐκπροσωπεῖται ἀπὸ τοὺς ὀπαδοὺς τοῦ ἠθικισμοῦ. Οἱ ἠθικιστὴς αὐτοὶ τὸν ἔρωτα τὸν ἐντοπίζουν ὡς πραγματικότητα καὶ πρόβλημα εἰς τὴν ἐπιθυμητὴν ἐπιθυμητὴν περιοχάς, θεωροῦντες κάθε ἄλλην ἐρωτικὴν ἐκδήλωσιν τοῦ ἐνστίκτου πέραν τῶν ἐπιτρεπτῶν ὁρίων ἐντὸς τῶν κοινωνικῶν καὶ ἠθικῶν κανόνων ὡς σκοπιμότητων, ὡς πράξιν ἀνοσίαν καὶ μολυσμένην. Τὸ δὲ παράδοξον ἐν τῇ ἐπιθυμητῇ ἐπιθυμητῇ εἶναι ὁ ἐντοπισμὸς τῆς πράξεως αὐτῆς μόνον εἰς τὴν καθαρὰν φυσικὴν λειτουργίαν. Ἔτσι ἡ λειτουργία αὐτὴ ἐνδύεται περιέργως μὲ τὸν μυστηριῶδη τοῦ μυστηρίου καὶ τῆς ἐωσφορικῆς διαστάσεως ἐντὸς ἀνεξιχνιάστων μυστικῶν πλαισίων. Ὑπάρχει δηλ. διὰ τὸν ὀρθῶς σκεπτόμενον ἄνθρωπον μ

καθ' ἑαυτὴν καὶ τοῦ ἀβυσσαλέου περιεχομένου της. Ἡ δὲ πρᾶξις αὐτὴ χωρὶς ἀμέσως τὸ τρομακτικὸν περιεχόμενον, ὅταν ἐνταχθῆ εἰς τὰ καθιερωμένα σκοπίμα ἐν πολλοῖς κοινωνικὰ καὶ ἠθικὰ πλαίσια. Ὁ ἠθικισμὸς, ἐνῶ κατὰ φύσιν στερεῖται μιᾶς ὑψηλῆς μεταφυσικῆς³, τείνει νὰ ὑποτιμῆσῃ τὴν σοβαρότητα κάθε ἐγκληματικῆς πράξεως, ἀπὸ ἀποψιν ἠθικὴν, καὶ νὰ ἀναγάγῃ τὴν ἐγκληματικὴν παρανομίαν εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν ἀσυγχωρήτων καὶ θανασίμων κλημάτων. Ὅλα τὰ ἄλλα ἐγκλήματα ἔχουν σοβαρότητα, ἐφ' ὅσον συνδέονται μὲ τὸ ἐρωτικὸν ἐνστικτον. Ὑπάρχει βεβαίως μία βάση, ἀλλὰ ὁ ἠθικισμὸς ἀπορρίπτει τὰ βάθος τὴν ἀγνοεῖ, ἐνδιαφερόμενος ἀπλῶς διὰ τὴν ρύθμισιν, κατὰ τρόπον ζωτικόν, τῶν ἐρωτικῶν σχέσεων ἐκτὸς καὶ ἐντὸς τοῦ γάμου. Τὸ ἐνδιαφέρον του στρέφεται περισσότερον εἰς τὴν φυσιολογικὴν καὶ μηχανικὴν διαδικασίαν τῆς ἐκδηλώσεως τοῦ ἐρωτικοῦ ἐνστίκτου καὶ ὄχι εἰς τὴν καθόλου ἐρωτικὴν ἀποκάλυψιν τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως. Κατόπιν τούτων εὐνόητος εἶναι καὶ ἡ ἀύτου ἠθικὴ ἀξιολόγησις τῆς γυναικός. Στηριζόμενος ἐπὶ παραστάσεων Μανιχαϊσμοῦ καὶ δίδων διαφορετικὴν ἐρμηνείαν εἰς αὐτὰς θεωρεῖ τὴν γυναῖκα ὡς πηγὴν καὶ ἐστίαν κάθε πειρασμοῦ καὶ ἐρωτικῆς μολύνσεως. Ἐμπλέκει αὐτὴν εἰς τὴν παγίδα τῶν ἀντιλήψεων τοῦ κοινωνικοῦ καθεστῶτος, ποὺ ἔχει καθιερώσει τὴν διπλὴν ἠθικὴν, καὶ κατὰ τινὰ τρόπον, τοῦλάχιστον εἰς ὠρισμένας περιπτώσεις, τάσσεται ὑπὲρ τῆς ἰσχύος μιᾶς τοιαύτης διπλῆς ἠθικῆς. Ἐτσι πάλιν ἡ γυναῖκα καλεῖται νὰ πληρώσῃ τὸ ὀδυνηρὸν τίμημα ὄχι μόνον ἐνὸς κοινωνικοῦ καθεστῶτος, ἀλλὰ καὶ μιᾶς φανατικῆς «ἠθικῆς ἀντιλήψεως». Ὁ ἠθικισμὸς καὶ ἡ καθαρὰ φυσιολογία τῆς ἐρωτικῆς ζωῆς ἀποτελοῦν παγίδας, ἀπλουστεύουν τὸ πρόβλημα καὶ συνάμα ἀσχοῦν τυραννικὴν ἐπιρροὴν ἐπὶ τὴν ζωὴν πολλῶν ἀνθρώπων, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ ἀμβλύνεται ἢ νὰ εὐνουχίζεται ἡ μισθωτικὴ ἐλευθερία.

Τὸ δεύτερον ἄκρον ἐκπροσωπεῖται ἀπὸ τοὺς ὀπαδοὺς τοῦ ἐρωτικοῦ «λογισμοῦ». Οἱ ἐν λόγῳ ὀπαδοὶ καταφέρονται γενικῶς ἐναντίον κάθε νομοθετικῆς καὶ ἠθικῆς ἀστυνομεύσεως τῶν ἐκδηλώσεων τοῦ ἐρωτικοῦ ἐνστίκτου ὁμοίως διὰ τὴν ἐλευθερίαν τῶν σχέσεων, χωρὶς νὰ ὑπεισέρχωνται εἰς τὰς βασικὰς ἀπαιτήσεις ἀποστομίας ποὺ θίγουν κοινωνικὰς καὶ ἠθικὰς καταστάσεις, αἱ ὁποῖαι ἐξαρτῶνται ἀπὸ τὴν ἐλευθερίαν καὶ ὑποστηρίζουν καὶ τοὺς ἰδίους τοὺς ὀπαδοὺς τῶν ἐλευθέρων σχέσεων. Δι' αὐτούς ἡ καθαρὰ φυσιολογικὴ λειτουργία τοῦ ἐρωτικοῦ ἐνστίκτου, μακριὰ ἀπὸ τὴν ἀστυνομεύσεως ὑπὸ τοῦ νόμου καὶ τῆς ἠθικῆς, ἀποτελεῖ ὑψίστην ἐκδή-

ας σκοπιμοτήτων ἢ παρεξηγήσεως. Τὸ ἠθικὸν καὶ ἐν πολλοῖς τὸ κοινὸν πρόβλημα δημιουργεῖται ἀπὸ τὴν καταπίεσιν καὶ ἀπώθησιν τοῦ ἐρωτικῆς στίκτου, ἢ δὲ λύσις αὐτοῦ θὰ προέλθῃ αὐτομάτως ἀπὸ τὴν ἐλευθερίαν τῆς ζωῆς. Μίαν τοιαύτην ἐντύπωσιν ἀποκομίζει κανεὶς ἀπὸ τὰ ἔργα τοῦ Reich. Ἡ βάση δηλ. τῆς προσωπικῆς καὶ κοινωνικῆς ζωῆς εἶναι τὸ ἐρῶν ἐνστικτὸν καὶ ἢ κατὰ ἐλεύθερον τρόπον ἱκανοποίησις αὐτοῦ ἐξομαλύνει τὴν δυσχερείαν καὶ συντελεῖ εἰς τὴν ὁμαλὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἀνθρώπου. Οἱ ὀπαδοὶ ἐρωτικῆς βιολογισμοῦ ἀντιτίθενται σκληρῶς πρὸς τοὺς ὀπαδοὺς τοῦ ἠθικισμοῦ τοὺς ὁποῖους θεωροῦν ὡς τοὺς συντηρητὰς μιᾶς κακῆς κοινωνικῆς καταστάσεως. Εὐλόγον εἶναι οἱ ὀπαδοὶ αὐτοὶ νὰ προκαλοῦν τὸν φόβον καὶ τὴν ἀπερησυχίαν εἰς τοὺς ἠθικιστὰς. Ἔτσι εἰς τὸ κοινωνικὸν πεδῖον συγκρούονται ἢ καὶ ἡ φυσιολογία τοῦ ἐρωτος μὲ ἀπροβλέπτους συνεπείας διὰ τὴν μελλομένην ἐξέλιξιν τῆς ἀνθρωπότητος.

2. Ἀγγελικὸν καὶ δαιμονικὸν στοιχεῖον τοῦ ἐρωτος

Οἱ ὀπαδοὶ τοῦ ἠθικισμοῦ καὶ τοῦ ἐρωτικῆς βιολογισμοῦ δὲν δέχονται ἀδυνατοῦν νὰ προσδιορίσουν τὴν ὄντολογίαν τοῦ ἐρωτος, ἀρκούμενοι ἐν τῇ ἠθικῇ ἀξιολόγησιν αὐτοῦ. Ἔτσι ὅμως ἀπλουστεύουν τὸ πρόβλημα καὶ ἐπιπλέον, μετὰ τὴν ἀπλούστευσιν, τὸ περιπλέκουν ἀκόμη περισσότερο. Ἡ φυσιολογία καὶ ἡ φυσιολογία ἢμποροῦν νὰ τοποθετηθοῦν εἰς τὴν ἐνδεδειγμένην θέσιν νὰ ἀξιολογηθοῦν ἐπιτυχῶς μόνον μὲ τὴν ὄντολογικὴν ἀνάλυσιν τοῦ ἐρωτος ἢ ἐρῶς δηλ., ὡς πῶθος διὰ τὴν ζωὴν γενικῶς καὶ ὡς ἐξελισσομένη καὶ παλινδρομῶσα κίνησις εἰς τὴν σφαῖραν τοῦ βιολογικοῦ στρώματος καὶ τῆς ὑπαρξιακῆς διαστάσεως, ἔχει ἀρχέγονα καὶ ἐπίκτητα στοιχεῖα ἐντὸς μιᾶς ἐνιαίας ζωῆς πραγματικότητος, ποὺ πρέπει νὰ ἐξετασθοῦν καὶ νὰ ἀναλυθοῦν μὲ τὴν ἀπαιτούμενην σοβαρότητα.

Ἡ ἠθικιστικὴ ἀντίληψις τοῦ ἐρωτος ἀποσκοπεῖ εἰς τὸν ἐντοπισμὸν τοῦ προβλήματος ἐντὸς τῶν πλαισίων μιᾶς ἐξωτερικῆς διαδικασίας σχέσεως ἐφαρμογῆς ἀπαγορευτικῶν ἐντολῶν. Ἔτσι αἱ ἐρωτικαὶ σχέσεις εἰς τὰ πλαίσια τῆς νομιμότητος ἀποβάλλουν τὸν ἀποκρουστικὸν καὶ χυδαῖον χαρακτήρα ἐκτὸς τῆς περιοχῆς τῆς νομιμότητος καὶ τῶν ἐντολῶν παραμένουν φρικτά,

τῶν περιπτώσεων μὲ ἔμμεσον τρόπον. Ὁ ἠθικὸς κώδιξ, ποὺ ρυθμίζει τὴν
τικὴν συμπεριφορὰν, ἐνισχυόμενος καὶ ἀπὸ τοὺς νόμους, ἐπιβάλλεται ὡς μὴ
διακανονισμοῦ ἀνθρωπίνων σχέσεων καὶ ἐντάσεων εἰς τρόπον ὥστε νὰ νο
κάνεις ὅτι ὁ ἔρως εἶναι ἔννομον ἀγαθόν. Εἰς τὴν προκειμένην δὲ περίπτ
τὰ πράγματα περιπλέκονται, διότι εἰς τὰς παρανόμους ἐρωτικὰς σχέσεις
δίδεται ὁ χαρακτήρ βαρυτάτης ἢ θανασίμου ἀμαρτίας μὲ βαθύτατον θρησ
τικὸν περιεχόμενον. Εἰς τὰ ἔννομα ἀγαθὰ τοποθετοῦνται καὶ αἱ σχετικαὶ ἐ
λαὶ τοῦ Θεοῦ. Ἔχει κανεὶς τὴν ἐντύπωσιν ὅτι ἐπιχειρεῖται ἡ ἐκκένωσις
κλήρου ὠκεανοῦ εἰς ἓνα ποτήρι νεροῦ. Πῶς μία τοιαύτη ἐκρηκτικὴ καὶ δο
νικῶς ἀβυσσαλέα δύναμις ἢμπορεῖ νὰ περιορισθῇ εἰς ἓνα ἠθικὸν κώδικα;
πῶς μία ἐφαρμογὴ αὐτοῦ τοῦ κώδικος, διὰ πολλοὺς καὶ διαφόρους λόγους,
μαίνει νίκη κατὰ τῆς δαιμονικῆς αὐτῆς δυνάμεως καὶ ἐν προκειμένῳ προ
γισιν τῆς θείας πραγματικότητος; Πρόκειται λοιπὸν περὶ ἀπλῆς διαδικασίας
καὶ ἐφαρμογῆς ὠρισμένων κανόνων, ποὺ ἐνθυμίζουσι τοὺς κανόνας διαίτης;
λωστε τοὺς αὐτοὺς ἠθικοὺς κανόνας ἢμπορεῖ νὰ ἐπικυρώσῃ καὶ νὰ ἀναγάγῃ
νόμον οἰαδήποτε ἐξουσία, ἢ ὅποια δὲν ἐκλαμβάνει τὰς παρανόμους ἐρωτι
σχέσεις ὡς βαρυτάτα θρησκευτικὰ ἐγκλήματα, ἀλλὰ ἐνδιαφέρεται μόνον
τὴν ἄμυναν τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου ἐναντι ὑπερμέτρων καὶ καταστροφ
καταχρήσεων. Εἶναι δυνατὸν λοιπὸν μὲ τὸ αὐτὸ ἔνδυμα καὶ ἡ θρησκευτικὴ
εἰδησις νὰ καλύπτῃ τὴν γυμνότητα τῆς ὑπάρξεως; Ὁ ἠθικισμὸς εἰς τὸν ἔρ
ὁμοιάζει μὲ τὴν τακτικὴν τῆς στρουθοκαμήλου ἢ μὲ τὰ καμώματα τῶν παιδ
τὰ ὅποια, ἐνώπιον μιᾶς φυσικῆς καὶ ἀξεπέραστος δι' αὐτὰ δυσχερείας, τ
ροῦν μὲ πεισματικὰ κτυπήματα ἄψυχα ἀντικείμενα.

Ἡ φυσιολογία τοῦ ἔρωτος, κατὰ τοὺς ὁπαδοὺς τοῦ ἐρωτικοῦ βιολογισ
συνδέεται στενότατα μὲ τὸ ἠθικὸν πρόβλημα καὶ μόνον μὲ αὐτό. Βεβαίως
ἠθικαὶ ἀντιλήψεις, ποὺ ἐπιβάλλουσι καταδυνάστευσιν καὶ ἀστυνόμευσιν εἰς
ἐρωτικὴν ζωὴν, προέρχονται κατὰ τὴν ἀνωτέρω ἀποψιν, ἀπὸ κοινωνικὰς
πιμότητος καὶ κάθε εἴδους συμφέροντα. Ἀλλὰ, κατὰ τοὺς ἐν λόγῳ ὁπαδ
τὸ πρόβλημα πάντοτε παραμένει ἠθικόν. Μία δὲ ἠθικὴ μεταρρύθμισις, στ
ζομένη ἐπὶ ἀναλόγων κοινωνικῶν ἀλλαγῶν, ἢμπορεῖ νὰ ἀλλάξῃ ἐκ βάθρων
κατάστασιν. Τότε αἱ ἐλεύθεραι ἐρωτικαὶ σχέσεις ἀποκτοῦν νομιμότητα καὶ
νέρχονται εἰς τὴν φυσιολογικὴν των κοίτην. Ὁ ἠθικισμὸς ἀστυνομεύει τὰ
σθήσεις, δίδει πολλάκις συνταγὰς διαίτης, πρακτικοὺς κανόνας ἀποφυγῆς
πειρασμῶν καὶ ἔτσι πιστεύει ὅτι ἢμπορεῖ νὰ προφυλάξῃ τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ
σφορικὰς πτώσεις. Ὁ ἐρωτικὸς βιολογισμὸς (τοὺς ὁπαδοὺς του ἐννοοῦμεν
λως ἀντιθέτως ἐντοπίζει ὅλον τὸ πρόβλημα εἰς τὴν ἕσθιν αὐτῆς τῆς ἀστυν

φέρονται εἰς τὴν διχοτόμησιν τῶν τριῶν γενῶν, ἀντικαθίστανται μὲν ἡ κίβητος τῆς περιπετείας τῆς ψυχῆς ποῦ δένεται μὲ τὸ σῶμα, ἀνεγείρεται θυμεῖται τὸν τόπον προελεύσεως, ἐρωτεύεται τὸ αἰώνιον κάλλος καὶ τὴν ἡ κίνησις αὐτὴ κατανικᾷ τὴν ἔνδειαν καὶ τὴν ἀλλοτριώσιν. Ἡ δὲ τοῦ Ἀγάθωνος εἰς τὸ Συμπόσιον εἶναι χαρακτηριστικὴ κατὰ πάντας θεότης τοῦ ἔρωτος ἐξυμνεῖται καθ' ἑαυτὴν καὶ ὄχι ἡ εὐδαιμονία τῶν ποῦ ἔχουν ὡς δῶρον τὸν ἔρωτα⁸. Ἡ θεότης αὐτὴ γεμίζει καὶ διαποτίζει σχερῶς τὴν ἀνθρωπίνην ὑπαρξιν. Ὁ ἔρωσ παρέχει τὴν ὑψίστην ἀνδρεία φροσύνην, φρόνησιν καὶ δικαιοσύνην⁹ καθιστᾷ τὴν ζωὴν δημιουργικὴν, ζεῖ τὴν ποιητικὴν τέχνην καὶ ὑπερβαίνει τὰ ὅρια τῆς βίας¹⁰. Ἡ ἀπαλή καὶ νικη μορφή τοῦ ἔρωτος ἐξωρατίζει τὴν ζωὴν, τὴν καθαίρει ἀπὸ τὰς διασπαστικὰς καὶ τὴν ἀνυψώνει εἰς τὴν σφαῖραν τοῦ θεοῦ κάλλους¹¹. Κατὰ τὴν μυθικὴν καὶ τὴν φιλοσοφικὴν ἀντίληψιν ὁ ἔρωσ εἶναι δῶρον, εὐρίσκεται καὶ ἐκτὸς τοῦ θρώπου καὶ ἀποτελεῖ θεότητα.

Ἡ λατρεία αὐτὴ τοῦ ἔρωτος καὶ ἡ ἰδανικὴ του μορφή ἐξακολουθεῖ νὰ ἐπιβιώνη ὡς ἀντίληψις καὶ εἰς τὰς μετέπειτα ἐποχάς, ἀκόμη καὶ ἐντὸς τῆς χειραφετημένης χριστιανικῆς ζωῆς. Ὁ Χριστιανισμὸς ἐν τούτοις προβάλλων ἑαυτὸν ὡς καὶ ἐκτύπως τὸ βιβλικὸν πνεῦμα, ποῦ εἶναι καταλυτικὸν τῶν ἐξωτερικῶν καὶ ἐσωτερικῶν εἰδώλων, ἐτροποποίησε βασικῶς τὴν περὶ ἔρωτος ἀνωτέρω ἀντίληψιν. Διτηρήθη βεβαίως τὸ δημιουργικὸν αὐτοῦ στοιχεῖον καὶ ἐτονόωθη ὡς ἔρωτικὴ ὠραιότης ὑπερμέτρως ἀκόμη καὶ εἰς τὰς πλέον ἀπαισίας μορφὰς ἔρωτικῆς τραγωδίας. Ἐναντι ὁμοῦ τῆς ἀνδροκρατικῆς τάσεως τῆς ἀρχαίας ἀποστολῆς, ὡς ἀκριβῶς παρουσιάζεται ἰδιαζόντως τονισμένη εἰς τὸ Συμπόσιον τοῦ Πλάτωνος, ὁ χειραφετημένος κατὰ τινὰ τρόπον χριστιανικὸς κόσμος ἐπέθετο εἰς τὸ κέντρον τὴν γυναῖκα¹². ἐξ αὐτῆς εἶδε νὰ προέρχωνται αἱ ἐπισημνοὶ καὶ τραγωδαὶ καὶ ἐξ αὐτῆς τὸ νεῦρον τῆς ἐρωτικῆς λατρείας. Ἐνῶ τὸ Συμπόσιον τοῦ Πλάτωνος μόνον καὶ μετὰ βίας ἀνέχεται τὴν μνείαν τῆς γυναικῆς, τὸ Συμπόσιον τοῦ Kierkegaard, ἕνα ἔργον ἐφάμιλλον τοῦ πλατωνικοῦ ἔρωτος ἰσοκλασσικόν, τοποθετεῖ τὴν γυναῖκα, ὡς πρόβλημα, εἰς τὸ κέντρον τῆς ἐρωτικῆς ζωῆς. Ἡ ἐμφάνισις τῆς γυναικὸς εἰς τὸ προσκῆνιον ἀποτελεῖ ἰσχυρὰ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ χριστιανικοῦ πνεύματος. Τοῦτο δὲ συνέβη, διότι ὁ Χρ

8. Πλάτωνος Συμπόσιον 203a-206b.

πού αποτελεί τὸ κεντρικὸν σημεῖον τῆς ζωῆς καὶ τοῦ θεσμοῦ τοῦ γάμου, στοιχεῖον τῆς πτώσεως τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὴν κωμικὴν διάστασιν. Εἰς θηκὴν καὶ τὴν ἐν γένει θεσμικὴν πλευρὰν τοῦ γάμου διαβλέπει τὸν τραγικὸν τὸν ἀπολύτου, τὴν εἰσβολὴν τῆς τραγωδίας ἐντὸς τοῦ κόσμου, ἀπεριρροὴν τῆς γυναικὸς διὰ τὴν συνέχισιν τῆς γήινης πλαδαρᾶς ζωῆς. Ἡ γυναίκα ἐν προκειμένῳ ἀποτελεῖ τὸ κάτοπτρον, εἰς τὸ ὁποῖον τὸ ἀπόλυτον ἀντιφασκεύεται τὴν πτώσιν του, εἰς τὴν συγκεκριμένην βεβαίως ἀνθρωπίνην ὑπόστασιν. Ἡ γυναίκα ἔλκει πρὸς τὸ γήινον καὶ τὸ ἠθικὸν στρῶμα τῆς ὑπάρξεως καὶ γίνεται τὸ αἷτιον τῆς κωμωδίας καὶ τῆς τραγωδίας, διότι δι' αὐτῆς εἰσέρχονται ἀντίφασις εἰς τὸν κόσμον. Μὲ τὴν ὑπέρβασιν αὐτῆς τῆς διαστάσεως καὶ ἀισθητικὴν ἀξιολόγησιν τῆς γυναικὸς, μακρὰν τῆς συγκεκριμένης ἐνώσεως αὐτῆς, μεταβαίνει ὁ ἄνδρας εἰς τὸν δημιουργικὸν κόσμον καὶ τελικῶς ἐπιτυγχάνει τὸ θερησκευτικόν¹⁵. Ὁ ἔρωσ λοιπὸν δὲν εἶναι ἡ κάθαρσις τῆς τραγωδίας, ὡς ἐπισημαίνει τὸ Συμπόσιον τοῦ Πλάτωνος, ἀλλὰ ὁ ἴδιος εἶναι κατ' ἐξοχὴν τραγικός. Περὶ τὴν ἀπόστασιν αὐτῆς ἀπὸ τῆς πτώσεως καὶ διὰ μίαν ἐπίπονον ἀνοδικὴν δημιουργικὴν πορείαν. Ἔτσι κατὰ τὰς ἀντιλήψεις αὐτὰς ἡ ἐρωτικὴ ζωὴ ἐπιτυγχάνει ἢ καταστροφικὴ ἢ δημιουργικὴ· μὲ αὐτὴν ἐκφράζεται ἡ συνολικὴ ζωὴ, πού ἡ ἀπόστασις χάνεται εἰς τὸ μηδὲν καὶ ἀφ' ἐτέρου πορεύεται πρὸς τὴν αὐτοδημιουργίαν. Ἀπὸ τὸν ἔρωτα πηγάζουν αἱ μεγάλαι καταστροφαὶ καὶ ἀπὸ αὐτὸν αἱ μεγάλαι δημιουργίαι.

Ἔτσι μόνον ἠμποροῦμεν νὰ ἐρμηνεύσωμεν τὸν ἔρωτα βάσει τοῦ χριστιανικοῦ πνεύματος. Ἡ ἐρωτικὴ ὁρμή, ὡς ἰσχυρὸς πόθος καὶ ἀκατανίκητος ἐπιθυμία διὰ τὴν ζωὴν ἀπὸ τὴν περιοχὴν τοῦ ἐνστίκτου ἕως τὴν πλέον ἐκλεπτυσμένην ἐκδήλωσιν τοῦ προσώπου, κινεῖται μεταξὺ δύο πόλων· τοῦ μηδενὸς καὶ τῆς πληρώσεως τῆς ζωῆς. Μηδὲν καὶ πλήρωσις τῆς ζωῆς, θάνατος καὶ αὐτοδημιουργία καθορίζουν τὴν ἐρωτικὴν ζωὴν τῆς συνόλου ὑπάρξεως. Εἰς τὴν κωμικὴν αὐτῆς παρατηροῦνται ὅλα τὰ ἀγγελικὰ καὶ τὰ δαιμονικὰ στοιχεῖα. Ἐπειδὴ ὁ ἔρωσ πρὸν πρόκειται διὰ τὸ ἴδιον τὸ βάθος τῆς ζωῆς, διὰ τοῦτο ἐκδηλώνονται ἀντιφατικαί, ἀντιφατικαὶ καὶ ἀμείλικτοι συγκρούσεις. Ἔτσι κυριαρχεῖ ὁ ἔρωσ δυσωπήτως ὡς ἀνελέητος τυραννικὴ δύναμις. Ὁ ἔρωσ λοιπὸν βάσει μιᾶς αὐτῆς ὄντολογίας ἠμπορεῖ νὰ ἐρμηνευθῇ ὀρθῶς καὶ μετὰ ταῦτα νὰ ὑπαχθῇ ἐν τὰ κατάλληλα ἠθικὰ πλαίσια. Μία ἠθικὴ ποτὲ δὲν ἠμπορεῖ a priori νὰ ἐπιτύχῃ θετήσιν ὀρθῶς τὸ πρόβλημα. Ἔτσι μόνον ἐξηγεῖται ἐπίσης ὁ δαιμονικὸς ἔρωσ.

κάθε άλλον χαρακτήρα νομικῆς ἐνοχῆς. Οὔτε τοῦ ἠθικισμοῦ οὔτε τοῦ ἔρωτος βιολογισμοῦ τὰς θέσεις ἡμπορεῖ κανεὶς ἀνεξετάστως καὶ προχειρῶς νὰ υἱοθέτησῃ. Ὁ ἔρωτος οὔτε ἀπλῆ ἠθικὴ συμπεριφορὰ λογίζεται οὔτε ἀπλῆ φυσιολογικὴ λειτουργία. Πρόκειται δι' ἓνα δραματικὸν γίγνεσθαι τῆς ἰδίας τῆς ζωῆς κυρίως εἰς τὰ προσωπικὰ καὶ κοινωνικὰ πλαίσια. Ὅσον περισσότερο πολὺς καθίσταται ἡ ζωὴ τοῦ πολιτισμένου ἀνθρώπου τόσο περισσότερο τὰ στοιχεῖα τοῦ ἔρωτος προβάλλονται εἰς τὸ προσκῆνιον¹⁶. Διότι εἰς τὰς περὶ τῆς πολυπλόκου ζωῆς καὶ ἡ κίνησις ἀπὸ τὸ μηδὲν πρὸς τὴν δημιουργικότητα γίνεται πολυπλοκωτέρα. Ὁ ἔρωτος ὑπὸ τὸ βῆρος μηχανικῶν ἀντιλήψεων καὶ ἠθικιστικῶν παραστάσεων ἐφορτώθη βεβχίως μὲ σκοτεινὴν ἐνοχὴν, μὲ τὸν τρόπον τοῦ μυστηρίου τοῦ ἀγνώστου καὶ τοῦ ἀπηγορευμένου. Ὅλα αὐτὰ, αἰσθητικὰ καὶ ἠθικὰ καὶ κοινωνικὰ ἀντιλήψεις τὰ ἀποτινάσσουν καὶ ζητοῦν νὰ ἐπιβάλλωσιν τὴν ἀπελευθέρωσιν τοῦ ἀνθρώπου. Πρέπει ὅπωςδῆποτε ἡ ἐρωτικὴ ζωὴ νὰ ἀπαλλαγῇ ἀπὸ πρόσθετα βάρη καὶ τὴν σκοτεινὴν νομικὴν ἐνοχὴν, ἀλλὰ δὲν ἡμπορεῖ νὰ ἀπαλλαγῇ ποτὲ ἀπὸ τὸν τραγικὸν τῆς χαρακτῆρα, μὲ τὸ ἀγγελικὸν τὸ δαιμονικὸν στοιχεῖον¹⁷. Ἡ ὀρθὴ ὀντολογικὴ θεώρησις τῆς ἐρωτικῆς ζωῆς δίδει καὶ τὰ ὀρθὰ κριτήρια πρὸς ἠθικὴν ἐκτίμησιν ἐρωτικῶν ἐκδηλώσεων πρὸς ὀρθὴν ἀντιμετώπισιν αὐτῶν ἀπὸ κοινωνικῆς ἀπόψεως καὶ χριστιανικῆς ζωῆς¹⁸.

Ἡ Ἀγία Γραφή ἄλλωστε ἐρμηνεύει τὴν ἐρωτικὴν ζωὴν βάσει τῆς ἀνθρωπολογίας καὶ τῆς θεολογίας. Τὸ πνεῦμα αὐτῆς ἐντοπίζει τὸ δαιμονικὸν στοιχεῖον τοῦ ἔρωτος μόνον εἰς τὴν πορνείαν, τὴν ὁποίαν ἐρμηνεύει μὲ θρησκευτικὰς κατηγορίας. Ἡ ἀποστασία τοῦ περιουσίου λαοῦ τοῦ Θεοῦ, λόγου χάριν κατὰ τοὺς προφῆτας ἐθεωρεῖτο ὡς ἐκπόρνευσις. Ἡ πορνεία ἀποτελεῖ τὴν πρῶτον ἐντόνον πραγματικότητα τῆς κυριαρχίας τῶν μηδενιστικῶν, ἐγωκεντρικῶν καὶ ἀρπακτικῶν τάσεων πρὸς ἀπόλαυσιν καὶ κατοχὴν. Πρόκειται διὰ τὴν σ

16. Ἀπὸ ἐσφαλμένην ἀντιμετώπισιν τοῦ ἐρωτικοῦ προβλήματος γράφονται ἀπὸ πολλοὺς τὰ ἀθεολόγητα ἐκεῖνα καὶ ἀπὸ πάσης πλευρᾶς ψυχοφθόρα βιβλία περὶ ἐγκρατείας καὶ ἀγνότητος τῶν νέων.

17. Ἡ ἀποψις τοῦ W. Reich εἶναι ὅτι μόνον ἡ σύγκρουσις πρὸς τὸ κοινωνικὸν περιβάλλον δημιουργεῖ τὸ πρόβλημα. Κατὰ συνέπειαν, ἡ ἄρσις τῶν δυσμενῶν ὄρων ἡμπορεῖ νὰ θεραπεύσῃ κάθε ἀνωμαλίαν καὶ ἐνοχὴν. Ἔτσι τὸ ἐνστικτὸν τοῦ θανάτου (Todestrieb

πόρνης τῆς μεγάλης», ὡς παρουσιάζεται μὲ ζωηρὸν καὶ δραματικὸν τόνον τὸ 17ον κεφάλαιον τῆς Ἀποκαλύψεως τοῦ Ἰωάννου, εἶναι ἡ πλέον συγκλονιστικὴ εἰκὼν τῆς Ἀγίας Γραφῆς ποὺ ἐρμηνεύει κατὰ βάθος τὴν δύναμιν καὶ τὸ δῆμα τῆς πορνείας εἰς προσωπικὰς καὶ κοινωνικὰς διαστάσεις. Ἡ εἰκὼν αὕτη εἶναι ἔκδηλος ὡς πρὸς τὸ δαιμονικὸν στοιχεῖον τοῦ ἔρωτος, ἐνῶ ἡ παράστασις τῆς γυναικός, τῆς «περιβεβλημένης τὸν ἥλιον», εἰς τὸ 12ον κεφάλαιον τῆς Ἀποκαλύψεως προβάλλει ἐντόνως τὸ ἀγγελικὸν στοιχεῖον αὐτοῦ. Ἐν προκειμένῳ ἡ γυναίκα τοποθετεῖται εἰς τὸ κέντρον, ὡς συμπυκνώσασα τὴν ἀπεριόριστον ἐρωτικὴν κυριαρχικότητα καὶ συνάμα ὡς παρέχουσα τὸ μέσον τῆς ἀπολυτοποίησης καὶ τὴν πηγὴν τῆς ἀπεριορίστου τρυφερότητος τῆς ζωῆς. Ἀπουσιάζει ὁμῶς τὰ ἠθικιστικὰ κριτήρια, τὸ δὲ δρᾶμα τῆς ζωῆς, ἐνῶ ἐκτυλίσσεται ἐν τραγικῶν συγκρούσεων, πορεύεται εἰς κάθαρσιν. Τὸ ἐρωτικὸν ἔνστικτον, ἐκπυκνῶν ἀπωθεῖται καταπιεζόμενον εἴτε ἱκανοποιεῖται μὲ κυριαρχικὴν βουλιμίαν, εἴτε ἀφεύγει τῆς ἀπλῆς μηχανικῆς διαδικασίας μιᾶς βιολογικῆς λειτουργίας. Ἐν τῇ ἐμπεποτισμένῳ μὲ τὸν ἰσχυρὸν πόθον, ὁ ὁποῖος κατέχει ἐκρηκτικὰς δυνάμεις πρὸς ἀποσόβησιν κάθε κινδύνου ἐκμηδενισμοῦ τῆς ζωῆς. Ἡ ἐρωτικὴ ὄρμη ἐξιδανικεῖται εἰς δημιουργικὰς πράξεις, ἀλλὰ αἱ δημιουργικαὶ αὐταὶ πράξεις ποὺ τελειοποιοῦν τὴν ζωὴν, ἐξαλείφουν τὸ τυραννικὸν εἶδωλον τῆς ἐρωτικῆς ζωῆς, τὴν ὁποίαν ἀπαλλάσσουν ἀπὸ τὰς ἐκρηκτικὰς καὶ καταστροφικὰς ἐπιπτώσεις καὶ τὴν καθιστοῦν ἐντόνως προσωπικὴν καὶ κοινωνικὴν.

3. Ἀγάπη καὶ γάμος

Μὲ τὴν ἀγάπην, ποὺ κηρύσσει καὶ ἐπιβάλλει ὁ Χριστιανισμὸς, ἐγκαθίσταται νέα κατηγορία ζωῆς καὶ σκέψεως. Ἐρως καὶ ἀγάπη, ἐνῶ ἀναφέρονται εἰς τὴν ζωὴν καὶ τὴν κίνησιν αὐτῆς, ἔχουν διάφορα κατὰ πάντα χαρακτηριστικά. Ὁ ἔρως εἶναι πόθος διὰ τὴν ζωὴν καὶ τὴν τελείωσιν αὐτῆς, ἐνῶ ἡ ἀγάπη εἶναι πλήρωμα καὶ πηγὴ ζωῆς. Διὰ τοῦτο ὁ Εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης ἐταύτιζε τὸν Θεὸν μὲ τὴν ἀγάπην. Ἔτσι ἡ ἀγάπη συνδέεται ὀργανικῶς μὲ τὴν δημιουργίαν, τὴν συντήρησιν καὶ τὴν τελείωσιν αὐτῆς. Ὄπου ἀπουσιάζει ἡ δημιουργία, ἐλλείπει ἡ ἀγάπη καὶ ἀντιστρόφως. Ἡ ἀγάπη δὲν εἶναι ἠθικὴ ιδιότης

Διότι δὲν ποθεῖ τὴν διαιώνισιν, τὴν κατάκτησιν καὶ τὸν ἀπαθανατισμὸν τῆς ἡς, ἐφ' ὅσον εἶναι ἡ πηγή τῆς. Ἡ ἀγάπη δὲν εἶναι πόθος διὰ τὴν ζωὴν, ἀπλωμα καὶ ἔκρηξις τῆς ζωῆς ἀνεξαντλήτως. Διὰ τοῦτο ὁ ἀγαπιὼν δωρεῶν ἐνῶ ὁ κυριαρχούμενος ἀπὸ τὸν ἔρωτα ἐπιζητεῖ κατακτήσεις καὶ κατοχήν. Ἐρῶν ἡμπορεῖ νὰ φθάσῃ εἰς τὴν ἀγάπην μὲ τὴν προϋπόθεσιν ὅτι θὰ μεταμορφοσῇ τὴν ἐρωτικὴν φορὰν εἰς ἀγαπητικὴν. Ὁ Σωκράτης εἰς τὸ Συμπόσιον Πλάτωνος συνέλαβεν ὀρθῶς τὴν ὄντολογίαν τοῦ ἔρωτος. Ὁ ἔρωτος, ὡς δαίμων εἶναι ἐνδεής, ἀλλὰ συνάμα τείνει εἰς τὴν πλήρωσιν καὶ τὴν ὀλοκλήρωσιν. Ἡ ἀγάπη εἶναι ἡ πηγή κάθε πληρώσεως καὶ ὀλοκληρώσεως. Διὰ τοῦτο ἡ δημιουργία τοῦ Θεοῦ, ὡς ἐνέργεια καὶ ὄχι ὡς κινήσις τῆς οὐσίας, εἶναι ἔκχυσις, ἔκρηξις καὶ ἀπλωσις τῆς ἀγαπητικῆς του φορᾶς. Τὰ ἐκ τοῦ μηδενὸς προερχόμενα ἀδυνατοῦν νὰ ἀγαπήσουν, ἀν δὲν εὐρίσκωνται εἰς συνεχῆ ζωοποίησιν μέρους τοῦ Θεοῦ. Διὰ τοῦτο ἡ θεία ἀγάπη εἶναι ἀπλωτικὴ, ἐνῶ ὁ ἀνθρώπινος ἔρωτος συσπειρωτικὸς. Εἰς τὸ 13ον κεφάλαιον τῆς Α' πρὸς Κορινθίους ἐπιστολῆς ὁ Ἀπόστολος Παῦλος παρουσίασε μὲ ὄλον τὸ θεολογικὸν βάθος τὸ περιεχόμενον τῆς ἀγάπης ποὺ ὑπερβαίνει κάθε ἄλλην μορφήν θεογνωσίας. Ἡ ἀγάπη εἶναι «τὸ τέλειον», πού, ὅταν θὰ ἔλθῃ ὡς πλήρωμα ἀποκαλύψεως καὶ ζωῆς, θὰ παραγγήσῃ κάθε αἰνιγμα καὶ κάθε ἀτελῆ γνῶσιν τῆς θείας πραγματικότητος. Ὁ ἀνθρώπος ὑποκείμενος εἰς τὴν ἐρωτικὴν φορὰν δὲν ἡμπορεῖ νὰ ἔχῃ πλήρη θεογνωσίαν, ἀν δὲν γίνῃ καὶ ὁ ἴδιος ἀγάπη ἢ καλύτερον ἀν δὲν μεταμορφωθῇ μὲ τὴν θείαν χάριν τὴν ἐρωτικὴν φορὰν εἰς ἀγαπητικὴν. Ὁ ἀνθρώπος τελειοποιεῖται μόνον ὅταν κατανικήσῃ τὸ μηδὲν καὶ ὀδηγηθῇ εἰς τὸ δημιουργικὸν γίγνεσθαι· τότε ἐκφεύγει τοῦ καταστροφικοῦ ἔρωτος, τὸν ὁποῖον μεταμορφώνει εἰς ἀγάπην, διότι ἀρχίζει νὰ ὁμοιάζῃ μὲ τὸν Θεόν. Ἡ ἀγάπη «οὐ ζητεῖ ἑαυτῆς» καὶ κατὰ συνέπειαν εἶναι πηγή ζωῆς καὶ παροχῆς δωρεῶν καὶ ὄχι ἀμυνα καὶ ἀγῶν κατακτήσεων. Ἔτσι ἄλλωστε κατανοεῖται ἡ προτροπὴ τοῦ Σαλμουὴ, εἰς τὴν Ἐπὶ τοῦ Ὄρους Ὁμιλίαν νὰ γίνουν οἱ ἀνθρώποι τέλειοι, ὡς ἐκεῖνος ἀκριβῶς τέλειος ὁ οὐράνιος πατήρ. Ἡ δὲ τελειότης αὐτὴ ἐκδηλώνεται μὲ τὴν παρὰ τὸν Θεὸν πρὸς κάθε κατεύθυνσιν παροχὴν δωρεῶν. Ἡ θεία ἀγάπη λοιπὸν εἶναι ἡ ἀπὸ πηγῆ κάθε ζωῆς καὶ ἡ ἀνθρωπίνη ἀγάπη ὁ θρίαμβος ἐναντίον κάθε ἐγωισμοῦ καὶ ἡ ἀπλωσις τῆς ὑπάρξεως πρὸς κάθε μορφήν προσωπικῆς καὶ κοινωνικῆς ζωῆς.

Ἐξ ὅσων ἔχουν λεχθῆ, ὁ ἔρωτος κατ' ἀρχὴν ἡμπορεῖ νὰ χαρακτηρισθῇ ἐγωκεντρικὸς. Διὰ τοῦτο καὶ τὸ πλεόν βασικὸν χαρακτηριστικὸν τῆς ἐρωτικῆς ζωῆς εἶναι ὁ ναρκισσισμὸς καὶ ἡ ὑπὸ ποικιλίαν μορφῶν κυριαρχία τῆς τάσεως.

ταμορφωθῆ εἰς ἀγάπην, ἀλλὰ ἡ μεταμόρφωσις αὐτὴ εἶναι ἡ κατάληξις μακροδιαδικασίας καὶ ὠριμάνσεως, ὕστερα ἀπὸ τὸ πέρασμα ἐνὸς ὀδυνηροῦ μηδενισμοῦ. Μὲ τὸν ἔρωτα εἰσβάλλει καὶ τὸ κωμικὸν στοιχεῖον, διότι πλήττεται τὸ ἀπὸ τὸν καὶ τὸ σοβαρὸν περιεχόμενον τῆς ζωῆς. Τὴν ἔκπτωσιν τοῦ σοβαροῦ εἰς μορφὰς τῆς ἀντιφατικῆς ἐρωτικῆς ζωῆς παρουσιάζει ἄλλωστε κατὰ παραδοσιακὸν τρόπον τὸ Συμπόσιον τοῦ Kierkegaard. "Ἐτσι ἡ ἀντιφατικὴ αὐτὴ κατάσταση τοῦ ἔρωτος φαίνεται νὰ αἴρεται μὲ τὴν εἰσβολὴν τῆς ἀγάπης. Μὲ αὐτὴ αἴρεται ἡ ἀντίφασις καὶ ἡ σύγκρουσις καὶ ἀναδεικνύεται ἡ ζωὴ ὡς πληρὸς καὶ πηγὴ κάθε κινήσεως. 'Ο ἔρως κατ' ἀρχὴν εἶναι στέρησις τῆς αὐτοζωῆς βίωσις τῆς ἀνάγκης πρὸς στέρησιν τῆς ζωῆς. 'Η ἀγάπη ὅμως τείνει νὰ καταστή ταυτόσημος πρὸς τὴν ἔννοιαν τῆς ζωῆς." Ἄλλωστε τυχαίως ὁ Εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης δὲν ὠνόμασε τὸν Θεὸν ἀγάπην. "Ἐτσι κατανοεῖται τὸ κοινωνικὸν προσωπικὸν περιεχόμενον τῆς ἀγάπης, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ καὶ τὸ μοναδικὸν ἀπαραίτητον θεμέλιον κάθε ὠλοκληρωμένης κοινωνικῆς καὶ προσωπικῆς σφαιρικῆς ἀποδόσεως. 'Η ἐρωτικὴ κοινωνία ἡμπορεῖ νὰ ἐγγίση τὰ ὅρια τῆς ἀγάπης, ἀλλὰ νικῶς παραμένει μία κοινωνία ἀντιφατικὴ, ὅπου αἱ διαπροσωπικαὶ σχέσεις ἀρκεῖται εἰς ἔντασιν καὶ ἐνίοτε εἰς ἀμείλικτον ἀνταγωνισμόν. 'Ο ἄνθρωπος πρὸς τὸν πραγματώνει τὴν ἀγάπην εἰς συγκεκριμένας κοινωνικὰς πράξεις καὶ μίαν πορείαν ἐσωτερικῆς δημιουργίας, κατανικᾷ τὴν πτώσιν καὶ τὸ μηδέν, ἀναδεικνύει τὸ πρόσωπόν του ὡς κατ' εἰκόνα τοῦ Θεοῦ δημιουργήμα καὶ μιμνήσκεται ἐπιτυχῶς τὸν δημιουργόν του εἰς τὴν δημιουργικὴν ἐκδήλωσιν. Διότι ἡ ἀγάπη δὲν εἶναι ἀπλῆ ἠθικὴ σχέση πρὸς τὸν πλησίον, ἀλλὰ μίμησις θείας ζωῆς δὲν ἐπιβάλλεται ἔξωθεν ὡς ἀναγκασμὸς καὶ ἐπιταγή, ἀλλὰ ἀναβλύζει ἀπὸ τὴν ἰδίαν τὴν ζωὴν, πού, ἀπηλλαγμένη τοῦ μηδενιστικοῦ παράγοντος τῆς ἐρωτικῆς ἀντιφατικότητος, ἀναδεικνύεται εἰς θεῖον καλλιτέχνημα. 'Ο κόσμος ἐδημιουργήθη ἀπὸ ἀγάπην, σώζεται ἀπὸ αὐτὴν καὶ ἀναδεικνύεται μὲ αὐτὴν. 'Ο προορισμὸς τοῦ ἀνθρώπου εἶναι νὰ γίνῃ θεῖον καλλιτέχνημα μὲ ὑπομονήν, μὲ δημιουργικὴν ἀνέλιξιν καὶ μὲ νίκην κατὰ τῶν μηδενιστικῶν δυνάμεων τοῦ ἐρωτικῆς ἀνταγωνισμοῦ. 'Ο προορισμὸς αὐτὸς εἶναι κατὰ πολὺ ἀνώτερος ἢ καλύτερος ἢ ἁπλῶς διαφόρος τῆς εὐδαιμονίας, πού ἐπιζητοῦν ὅλοι οἱ κινδυνεύοντες νὰ ἀπολέσουν τὴν ζωὴν καὶ τὴν δημιουργικότητα ἄνθρωποι. 'Ο νόμος τῆς ζωῆς καλύτερον τὸ οὐσιαστικὸν στοιχεῖον αὐτῆς εἶναι ἡ ἀγάπη, ὡς ἀπλωτικὴ καὶ δημιουργικὴ φορά. 'Η ἄλογος καὶ ἀπρόσωπος φύσις, πού δὲν συνηθειοποιεῖται μηδὲν καὶ δὲν μάχεται ἐλευθέρως κατ' αὐτοῦ, ἔχει εἰς τὴν ἀθόρυβον δημιο

νον σταγών αγάπης διὰ νὰ γίνῃ ἔκρηξις καὶ νὰ σωθῇ ὁλόκληρος ἡ δημιουργία.

Βάσει μόνον τῶν ἀνωτέρω κατανοεῖται πλήρως τὸ περιεχόμενον τῆς στανικῆς παρθενίας. Δυστυχῶς πολλοὶ χριστιανοὶ εἰς τὴν θεωρίαν καὶ τὴν πράξιν εἶναι ἐπηρεασμένοι περισσότερον ἀπὸ ἠθικιστικὰς καὶ μανιχαϊκὰς ἀντιλήψεις καὶ προσδίδουν εἰς τὴν παρθενίαν διάφορον κατὰ πάντα περιεχόμενον παρθενία, κατ' αὐτούς, εἶναι μία πράξις ἢ ἕνας τρόπος ζωῆς ποῦ ἐπιδιώκει ἀποφύγη τὴν γαμικὴν συνάφειαν ὡς παράνομον, ἐωσφορικὴν, ἀκάθαρτον συντελοῦσαν εἰς ἐνοχοποίησιν ἐνώπιον θείων ἐντολῶν. Εἰς τὴν προκειμένην περίπτωσηιν ἀδυνατοῦν νὰ συλλάβουν ἢ νὰ βιώσουν τὸ τραγικὸν στοιχεῖον τῆς ἐρωτικῆς ζωῆς καὶ ἐσφαλμένως ἀντιμετωπίζουν τὸ πρόβλημα ὡς ἀποφυγὴν ἀπηγορευμένης, βεβήλου καὶ ἀκαθάρτου περιοχῆς. Πολλάκις δὲ ὁ ἠθικισμὸς καὶ ὁ Μανιχαϊσμὸς συνθέτουν ἕνα περίεργον καὶ ἐκτρωματικὸν κράμα. Ἡ παρθενία ὅμως ἔχει βάθος καὶ περιεχόμενον μόνον ἂν κατανοῆται καὶ βιώνεται ὡς ὄντολογικὴ ἀποκατάστασις τοῦ ἐρωτικοῦ ἀνταγωνισμοῦ, ὡς συντριβὴ τῆς τελείας καὶ ὡς τελείωσις μετὰ τὴν δημιουργικὴν δύναμιν τῆς αγάπης. Αἱ ἐρωτικαὶ καὶ σχέσεις καθ' ἑαυτὰς θεωρούμεναι καὶ κατὰ μείζονα λόγον αἱ σχέσεις ἐπὶ τοῦ γάμου δὲν εἶναι ἠθικῶς ἀπηγορευμένα καὶ βεβήλοι ἢ κατὰ ἄκραν ἐπιεικῆσαν (εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ γάμου) ἠθικῶς ἀνεκταί. Αἱ ἐν λόγῳ σχέσεις κατὰ αὐτὰς θεωρούμεναι εἶναι ἀδιάφοροι ὡς πρὸς τὴν ἀξιολόγησιν, ἐνῶ, ὡς συντελοῦσαι εἰς τὴν ὄξυνσιν τοῦ ἐγωκεντρισμοῦ, τῆς τάσεως πρὸς κατάκτησιν καὶ τῆς εἰδωλοποιήσεως τοῦ πόθου διὰ τὴν ζωὴν, εἶναι δαιμονικαὶ καὶ βλάσφημοι κατὰ τῆς ζωῆς, κατ' αὐτῆς τῆς αγάπης. Ἡ παρθενία εἶναι μία κατὰ πρόβλημα ἢ πρόγευσιν ἀποκατάστασις τῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου, ἡ ὁποία ἀπὸ τῆς ἐρωτικῆς ἐρωτικῆς τῆς φορὰν μετατρέπεται εἰς ἀγαπητικὴν. Ὁ ἀσκητὴς ἀσκητῶν τοῦ γάμου δὲν ἀποφεύγει (ἢ δὲν πρέπει νὰ ἀποφεύγῃ) μίαν παράνομον ἢ κατὰ ἄκραν ἐπιεικῆσαν ἀνεκτὴν πράξιν, ἀλλὰ μεταμορφώνει ὁλόκληρον τὴν σχέσιν τοῦ πρὸς τὴν δημιουργίαν. Ἔτσι ἡ σχέση τοῦ πρὸς τὸν κόσμον εἶναι ἐγωκεντρικὴ καὶ ἰδιοτελὴς καθίσταται σχέση ἀγάπης καὶ ἐνωτικῆς σχέσεως πρὸς ὅλα τὰ ὄντα. Διὰ τοῦτο ποτὲ δὲν νοεῖται παρθενία μόνον ὡς ἀποφυγὴ τοῦ γάμου, ἀλλὰ ὡς συνολικὴ προσφορὰ τῆς ζωῆς εἰς τὴν ἀγαπητικὴν φωνὴν πρὸς τὴν δημιουργίαν.

Ἔτσι ἡ παρθενία γίνεται πρόγευσις τοῦ παραδείσου, νίκη κατὰ τοῦ θανάτου καὶ ἑναρξίς τῆς πορείας πρὸς τὴν δημιουργικὴν τελείωσιν. Ἡ χριστιανικὴ παρθενία δὲν ἀξιολογεῖται ἐν σχέσει πρὸς ἄχρονον αἰωνιότητα, ἡ ὁποία ἀποτίθεται ριζικῶς πρὸς τὴν ἱστορίαν. Κυρίως καὶ κατ' ἐξοχὴν ἡ ἐν λόγῳ παρθενία μεταμορφώνει ἕνα μέρος τοῦ ἱστορικοῦ παρόντος πρὸς τὸν μεταμορφω-

Κατὰ λίαν θετικὸν καὶ χαρακτηρηστικὸν τρόπον ἡ σύνολος σχεδὸν πρὸς παράδοσις, τὴν ὁποίαν συνοψίζει ἐκτύπως ὁ Ἰωάννης Δαμασκηνός, ἀπειροστικῶς τὰς μανιχαϊκὰς ἀντιλήψεις περὶ γάμου, τὸν ὁποῖον θεωρεῖ ὡς ἐφόδιον κατὰ τοῦ θανάτου²². Ὁ θάνατος θὰ ἠφάνιζε τὸ ἀνθρώπινον

22. Ὁ γάμος εἰς τὴν στρατευομένην Ἐκκλησίαν τοῦ Χριστοῦ ἀποτελεῖ ἀπλῶς ταξιν καὶ περαιτέρω πρόοδον τοῦ μυστηρίου αὐτοῦ εἰς τὸν κοινωνικὸν δεσμὸν μετὰ τοῦ ἀνθρώπου. Ἀπὸ ἐσφαλμένας ἐκκλησιολογικὰς θέσεις, κατὰ τὰς ὁποίας ἡ Ἐκκλησία χαρακτηρίζεται εἰς ὄρια καὶ δὲν θεωρεῖται ὡς δυνάμει ὑπάρχουσα εἰς ὁλόκληρον τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ, ὁ γάμος θεωρεῖται ὡς μυστήριον μόνον εἰς τὴν στρατευομένην Ἐκκλησίαν τοῦ Χριστοῦ. Μυστήρια ὅμως, ὡς χαρισματικαὶ πράξεις καὶ δυνάμεις, αἱ ὁποῖαι ἐνώνουν τὸν Θεὸν μετὰ τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὴν μεταφυσικὴν διάστασιν, ὑπάρχουν καὶ εἰς τὴν Π. Διαθήκην. Τὸ δὲ μυστήριον τοῦ γάμου ἠυλογήθη ἀπὸ τῆς δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου. Βλ. *Μάρκ.* 10, 6· «Ἀπὸ κτίσεως ἄρσεν καὶ θῆλυ ἐποίησεν αὐτούς· ἕνεκεν τούτου καταλείψει ἄνθρωπος τὸν πατέρα καὶ τὴν μητέρα, καὶ ἔσονται οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν· ὥστε οὐκέτι εἰσὶν δύο ἀλλὰ μία σάρκα· ὁ Θεὸς συνέζευξε, ἄνθρωπος μὴ χωριζέτω». Ὁ Ἰωάννης Δαμασκηνός συνοψίζει ἁπλῶς τὴν πατερικὴν παράδοσιν ἐπὶ τοῦ προκειμένου δίδει τὴν θεολογικὴν ἐρμηνείαν τοῦ γάμου. Οὗτος ἠυλογήθη προαταβολικῶς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ καὶ πρὸ τῆς πτώσεως, διότι ὁ θάνατος, ὁ ὁποῖος θὰ εἰσῆρχετο εἰς τὴν ζωὴν, θὰ κατέστρεφε τὸ ἀνθρώπινον γένος καὶ μετὰ τοῦ Θεοῦ κοινωνίαν. Ἡ παραδείσιος παρθενία εἶναι ὄντολογικῆς φύσεως καὶ ἠθικῆς. Κατὰ συνέπειαν καὶ ὁ γάμος, μὴ ἔχων τίποτε τὸ παράνομον, ἀποτελεῖ φάσιν ἁπλοῦς τοῦ ἀνθρώπινου γένους διὰ τὴν τελειώσιν του. Πρὸς ὄντολογικὴν ἐρμηνείαν τῆς παρθενίας καὶ τοῦ γάμου εἶναι ἀπαραίτητον νὰ ἀπαλλαγῇ κανεὶς ἀπὸ ἠθικὰς καὶ ἠθικῶς προϋποθέσεις καὶ παραστάσεις. Ὁ γάμος λοιπὸν εἶναι μυστήριον ἀπ' ἀρχῆς κτίσεως τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὴν στρατευομένην Ἐκκλησίαν ἐξυψώνεται καὶ τοποθετεῖται εἰς τελειότεραν φάσιν κοινωνίαν τῆς ἀγάπης. Αὐτὸ εἶναι τὸ νόημα τῶν λόγων τοῦ Χρυσοστόμου, ἐπὶ τῆς ἐπιτομῆς τοῦ γάμου, ὁ ὁποῖος θεωρεῖ τὴν εὐλογίαν ὡς ἀπαραίτητον προϋπόθεσιν τῆς ἐπιτεύξεως τοῦ γάμου. Βλ. Χρήστου Ἀνδρούτσου, *Δογματικὴ*, μνημ. ἔργ., σ. 398. Ἐνδεικτικῶς δὲ τῶν ἐσφαλμένων περικοπῶν πατερικῶν κειμένων. Μ. Βασιλείου, *Εἰς τὴν Ἑξαήμερον* 7, PG 29, «Ὁ τῆς φύσεως δεσμός, ὁ διὰ τῆς εὐλογίας ζυγός, ἔνωσις ἔστω τῶν διεστώτων. Ἐν τῇ ἀκαταστάσει τῶν ἐρπετῶν, πρὸς γάμον ἀπαντᾷ τῆς θαλασσίας μυραίνης καὶ συρροῦσιν τὴν παρουσίαν σημήνασα ἐκκαλεῖται αὐτὴν ἐκ τῶν βυθῶν πρὸς γαμικὴν συμπλοκὴν. Ἡ κούει καὶ ἐνοῦται τῷ ἰοβόλω. Τί βούλεται μοι ὁ λόγος; Ὅτι κἂν τραχὺς ᾖ, κἂν ἄγριος ὁ σύνοικος, ἀνάγκη φέρειν τὴν ὁμόζυγα καὶ ἐκ μηδεμιᾶς προφάσεως καταδέχεσθαι τὴν διασπᾶν». Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως*, 4, 1208A· «Ἐκ παρθένου γὰρ γῆς ὁ ἀνθρώπος πεπλαστούργηται, ἐκ μόνου Ἀδάμ. Εὖτα ἔπειτα ἐν παραδείσῳ παρθενία ἐπολιτεύετο... ὅτε διὰ τῆς παραβάσεως θάνατος εἰς τὸν κόσμον ἤλθε, τότε ἔγνω Ἀδάμ Εὐάν τὴν γυναῖκα αὐτοῦ... ὥστε διὰ τὸ μὴ ἐκτριβῆναι καὶ ἀνο

νος και συνάμα ή αποκοπή τής ανθρωπίνης ζωής από την θείαν κοινωνίαν το όριστική. Ο γάμος όμως διασώζει το ανθρώπινον γένος και επί πλέον τής δυνατότητος, που αποκτά ή ιστορία να προχωρήση προοδευτικώς, συλλεϊ εις την διενέργειαν του μυστηρίου τής απολυτρόσεως. Έτσι διασώζ και ή κοινωνία με τον Θεόν και θριαμβεύει ή αγάπη και ή δημιουργική τεωσις. Διά τουτο ο γάμος, κατά ορθήν έρμηνείαν των πατερικων απόψεων, ατελει κύτταρον τής ιστορίας και τής Έκκλησίας. Η αγάπη λοιπόν και ο έρωτικός ανταγωνισμός είναι ή βάση και ή πεμπουσία του γάμου. Ο δέμος αποβαίνει κινητήριος δύναμις τής δημιουργικής πορείας και τελειώσεως ανθρωπίνου γένους. Δι' αυτου ή Έκκλησία ως σώμα καθίσταται δυνατή και τα ταυτα αποκαθίσταται οντολογικώς ή ανθρωπίνη φύσις, χωρίς την έρωτυραννίαν και τας αντιφατικας συγκρούσεις, εντός τής ακτίστου δόξης του ου. Ο γάμος αποτελεί το νευρον τής ιστορίας που πορεύεται προοδευτικ ενω ή παρθενία κατά πρόληψιν πραγματώνει αμεσώτερον την αγαπητικήν κοινωνικήν φοράν προς την βασιλείαν του Θεου. Κατά συνέπειαν γάμος παρθενία όχι μόνον δέν εύρίσκονται εις αδιάλλακτον έντασιν, αλλά και τοπτοϋνται εις ένιαίαν γραμμήν πορείας. Η παρθενία είναι προοδευτικωτέρα, λά και ο γάμος πραγματώνει δια του τρόπου του την νίκην κατά του θανά και έτσι ως προς την επίτευξιν του σκοπου του συμπορεύεται με την παρνιαν²³. Ως χαρακτηριστικώς τονίζει ο Ιωάννης Δαμασκηνός, το πολίτευμα

ραδείσω... Πόθεν ουν, είπέ μοι, ταυτα αυτω έπηλθε φθέγγεσθαι; "Η δηλον οτι προφητ χαρίσματος μετέχων προ τής παρακοής, άπαντα ταυτα έώρα τοις πνευματικοις οφθαλμοι. *Περί παρθενίας*, PG 48, 544: «όπου γάρ θανάτου, εκεί γάμος: τούτου δέ ουκ έντος ουδέ έπεται». Κατά ταυτα το πρωταρχικόν αίτιον του γάμου είναι ο έξοπλισμός του ανθρωπίνου γένους κατά του θανάτου. "Αλλαι απόψεις, ως είναι λόγου χάριν, ο γάμος μέσον σβέσεως σαρκικων παθων, τας οποιας δέχεται και ο Χρυσόστομος έχουν ολως δευτερεύουσιν σημασίαν, έξυπηρετουσαν συνάμα ήθικους σκοπούς. Βλ. και Γρηγορίου Νύσσης, *Περί καταστολής ανθρωπου* 17, PG 44, 189C. Προφανώς ή σχολαστική θεολογία του Θωμά Ακινάτου θεωρεί υπό το πρίσμα αυτω την οντολογίαν τής παρθενίας και του γάμου. Διά τουτο δέχεται την δυνατότητα φυσικής έρωτικής σχέσεως εις τον παράδεισον. *Summa Theologiae* 1, 9

23. Η παρερμηνεία τής οντολογίας του γάμου ήμπορεί να οδηγήση εις έσφαλμένα συμπεράσματα και τιμήσεις ως προς την σχέση του με την παρθενίαν. Αλλά ύφίσταται ο αυτος κίνδυνος εις

παραδείσου ἦτο ἡ παρθενία. Τοῦτο ἐρμηνεύεται ὄντολογικῶς καὶ ὄχι ἠθικῶς. Δὲν εἶναι δηλ. ἡ παρθενία εἰς τὸν παράδεισον ἀποφυγὴ τῆς γαμικῆς συναφῆς κατόπιν ὑπακοῆς εἰς κανόνας, ἀλλὰ μία φυσικὴ φορὰ καὶ ἐξέλιξις τῆς ζωῆς εἰς τὸν ἐρωτικὸν ἀνταγωνισμόν. Ἡ γαμικὴ συνάφεια, πού εἰσῆλθεν εἰς τὸν παράδεισον μετὰ τὴν εἴσοδον τοῦ θανάτου, εἶναι ἄγνωστος εἰς τὸν παράδεισον, καὶ αὐτὸ νὰ σημαίνει ὅτι ἀποφεύγεται λόγῳ τοῦ ὅτι εἶναι παράνομος καὶ ἠθικῶς ἀκατακρίτως. Ἡ γαμικὴ σχέσις δηλ. εἶναι γνῶρισμα τοῦ ἀνθρώπου τῆς πτώσεως καὶ ὡς ἐκ τούτου ἡ φορὰ πρὸς τὴν δημιουργικὴν ὀλοκλήρωσιν διέρχεται διὰ τὸν γάμον, ὡς κυττάρου τῆς ἱστορίας καὶ τῆς Ἐκκλησίας, ἐνῶ εἰς τὸν παράδεισον διέρχεται διὰ μόνης τῆς πορείας πρὸς τὸ καθ' ὁμοίωσιν μὲ διάφορον τρόπον ἐξήσεως, εἰς περίπτωσιν ἀποφυγῆς τοῦ θανάτου, ὡς τὸ πρᾶγμα ρητῶς τονίζουσι οἱ πατέρες. Ἡ παρθενία λοιπὸν εἰς τὸν παράδεισον εἶναι ὁ ὄντολογικὸς τρόπος τῆς ὑπάρξεως, ἀξήσεως καὶ τελειώσεως τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ἀπ' εὐθείας, καὶ πρὸς τὸ πέρασμα ἀπὸ τὴν πτώσιν. Ὁ γάμος μετὰ τὴν πτώσιν διαμορφώνει μὲ δραματικὴν πορείαν διὰ τῆς ἱστορίας πού τείνει μὲ τὴν ἀπολύτρωσιν εἰς τὴν θείαν δημιουργικὴν τελείωσιν. Εἰς τὴν πορείαν αὐτὴν καὶ ἡ παρθενία ἐπιδιώκει τὸν αὐτὸν σκοπὸν, τείνουσα προοδευτικώτερον εἰς τὴν θείαν βασιλείαν. Ἀπὸ τὴν γάμον καὶ εἰς τὴν παρθενίαν κατανικᾶται ὁ θάνατος πού κυριαρχεῖ εἰς τὴν ἱστορίαν καὶ ἐντὸς αὐτῆς συντελεῖται ἡ πορεία πρὸς τὴν δημιουργικὴν τελείωσιν. Κατὰ συνέπειαν γάμος καὶ παρθενία, κατὰ ὀρθὴν καὶ προσεκτικὴν ἐρμηνείαν τῆς πεμπτουσίας τῶν πατερικῶν κειμένων, εὐρίσκονται εἰς μίαν ἐνιαίαν γραμμὴν πορείας χωρὶς ἀδιάλλακτον καὶ διαλεκτικὴν ἔντασιν. Ἡ τοιαύτη ἔντασις παρατηρεῖται μόνον εἰς ἐσφαλμένας ἀπόψεις καὶ παραρρησιμῶν μηνείας τοῦ χριστιανικοῦ πνεύματος ἢ εἰς τὸν πειρασμὸν ἐξάρσεως ὑπὲρ τὸν νόμον τῶν πλεονεκτημάτων καὶ τοῦ χαρακτῆρος τῆς παρθενίας.

Ἡ μετὰ τὴν πτώσιν διάσπασις τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς μὲ τὴν γνωστὴν ὀλοκλήρωσιν ἀπὸ τὴν θείαν ζωὴν δὲν νοεῖται κατὰ τὸν φιλοσοφικὸν τρόπον Συμποσίου τοῦ Πλάτωνος, ὡς διάσπασις εἰς γένη ἢ πτώσις τῆς οὐρανίου ζωῆς εἰς τὸν χῶρον τῶν ὑλικῶν σχημάτων, ὅπου αὐτὴ φυλακίζεται καὶ ἐγκλωβίζεται εἰς σῶμα. Ἡ πτώσις νοεῖται ὡς ἀποκοπὴ τοῦ ἀνθρώπου, ὁ ὅποιος εἶναι δημιουργημὰ ἐκ τοῦ μηδενός, ἀπὸ τὴν ζωοποιὸν θείαν κοινωνίαν. Ἡ ἱστορία πλέον καθίσταται κόνιστρα τοῦ δράματος, ὅπου τὸ σῶμα τοῦ περιουσίου λαοῦ καὶ μετέπειτα τῆς Ἐκκλησίας ἀποκαθιστοῦν ἤδη εἰς τὴν ἱστορικὴν πορείαν

ένότητα θείας καὶ ἀνθρωπίνης κοινωνίας ὑπὸ ἐσχατολογικὸν καὶ μεταμορφωτικὸν πρίσμα. Εἰς τὸ δράμα αὐτὸ ὁ γάμος καὶ ἡ παρθενία φέρουν εἰς τὸν κόσμὸν τὴν δημιουργικὴν καὶ ἀγαπητικὴν ζωὴν ποὺ τείνει νὰ συντρίψῃ τὴν ἐρωτικὴν τυραννίαν τῆς διεσπασμένης ἀνθρωπίνης φύσεως. Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος ἐν τῷ τέλος τῆς Πρὸς Ἐφεσίους ἐπιστολῆς συνάπτει ἀρρήκτως τὸ μυστήριον τοῦ γάμου μὲ τὸ μυστήριον τῆς Ἐκκλησίας²⁴. Ὁ Χριστὸς εἶναι ὁ νυμφίος τῆς Ἐκκλησίας, ὁ ὁποῖος μὲ τὴν μυστηριακὴν διάστασιν τοῦ σώματός του δίδει τὸν χαρακτῆρα τοῦ πνεύματος καὶ τὴν ὑπόσχεσιν ὅτι τὸ θέατρον τῆς ἱστορίας θάβῃ καὶ ἀφήσῃ τὴν κάθαρσιν εἰς τὴν δημιουργικὴν τελείωσιν. Ἡ σχέσις Χριστοῦ καὶ τῆς Ἐκκλησίας εἶναι τὸ μέγα μυστήριον ποὺ συγκλίνει ἐντὸς τοῦ μυστηρίου τοῦ γάμου, ὡς κοινωνίας ἀγαπωμένων προσώπων ποὺ συντρίβει τὴν ἀσυναρτησίαν τῆς ἱστορίας, διότι ἀποτελεῖ τὸ ἀνανεωτικὸν κύτταρον αὐτῆς. Ἡ δὲ σχέσις τοῦ νυμφίου καὶ τῆς Ἐκκλησίας ἔχει ὡς πρωταρχικὸν νεῦρον καὶ συνεκτικὸν νῆμα τὴν ἀγάπην, ἡ ὁποία εἶναι ἡ μοναδικὴ δύναμις τῆς δημιουργίας. Ὁ γάμος, ὡς ἀπὸ κρὰ κοινωνία ἀγάπης, ἀποτελεῖ τὴν Ἐκκλησίαν εἰς σμικρογραφίαν. Τὸ μυστήριον τῆς Ἐκκλησίας καὶ κάθε ἔκφασις αὐτῆς, ποὺ εἶναι μυστήριον, ἐπαναλαμβάνει τὴν ἱστορίαν καὶ τὴν αἰωνιότητα, φυσικὴν καὶ μεταφυσικὴν διάστασιν ἐπιπέδου σθητὸν καὶ νοητὸν κόσμον. Ἡ οὐσία δηλ. τοῦ χριστιανικοῦ μυστηρίου εἶναι ἡ συγκεκριμένη παρουσία τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ εἰς τὸν φυσικὸν κόσμον, ἡ ἐπέκτασις τῆς ἐπανενώσεως φυσικῆς καὶ μεταφυσικῆς διαστάσεως. Μὲ ἄλλους λόγους τὸ μυστήριον εἶναι κρίκος ἐνωτικὸς μεταξὺ τῶν δύο διαστάσεων ποὺ καθιστᾷ δυνατὴν τὴν ἔκφασιν τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ διὰ συγκεκριμένων αἰσθητικῶν μέσων. Ἔτσι ὁ γάμος καὶ ἡ Ἐκκλησία ἀποβαίνουν τὸ μεταμορφωτικὸν σημεῖον τῆς ἱστορίας. Ἡ δὲ παρθενία ὡς φέρουσα ἤδη τὴν μεταμορφωτικὴν ἀγάπην εἰς τὸν κόσμον ἀνήκει εἰς τὸ αὐτὸ σῶμα τῆς Ἐκκλησίας. Γάμος, παρθενία καὶ κάθε πτυχὴ τῆς ἐκκλησιαστικῆς κοινωνίας φέρουν τὸ πλήρωμα τῆς ζωῆς εἰς τὸν κόσμον. Τὸ πλήρωμα τοῦτο διασπᾷ καὶ καταστρέφει ἢ ἐρωτικὴ ὀρμὴ ἀρπακτικὸς πόθος διὰ τὴν ζωὴν.

Ἡ ἐκδίωξις τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὸν παράδεισον καὶ τὸ κλείσιμον αὐτοῦ εἰς τὸν ἄδενδρον ὡς παρουσιάζει τὴν δραματικὴν αὐτὴν εἰκόνα τὸ τέλος τοῦ τρίτου κεφαλαίου τῆς Γενέσεως, ἀποτελεῖ τὴν ἀπαρχὴν τῆς ἱστορίας ποὺ σημαδεύεται ἀπὸ τὴν διάσπασιν, τὸν θάνατον καὶ ὡς ἐκ τούτου ἀπὸ τὸν ἀρπακτικὸν πόθον διὰ τὴν ζωὴν. Ἡ ἱστορία πορεύεται πλέον ὑπὸ τὸ ὀδυνηρὸν πέλμα τοῦ θανάτου. Κλείνεται καὶ κάθε διέξοδος πρὸς τὸν Θεόν, πρὸς τὸ ξύλον τῆς ζωῆς. Ἐνῶ ὁμοίως ἡ διέξοδος αὐτὴ, κατὰ τὴν ἀνωτέρω δραματικὴν εἰκόνα, κλείνεται ἀπὸ τὸν Θεόν, ὡς ἀπὸ τὸν ἀρπακτικὸν πόθον διὰ τὴν ζωὴν. Ἔτσι μὲτ' ἐξουσίας ἀπὸ τὸν Θεόν, ὡς ἀπὸ τὸν ἀρπακτικὸν πόθον διὰ τὴν ζωὴν.

λαὸν καὶ ὡς σῶμα Χριστοῦ, φέρει εἰς τὸν κόσμον διὰ τῆς γεννήσεως τῶν ἀπὸ γόνων τοῦ Ἀβραάμ, τῶν προφητῶν, τοῦ Προδρόμου καὶ τοῦ Θεανθρώπου Χριστοῦ. Οἱ ἀπόγονοι τοῦ Ἀβραάμ καὶ πλεῖστοι ὅσοι προφηῆται γεννῶνται ἀστείας γυναικάς καὶ ὁ Χριστὸς ἀπὸ μίαν γυναῖκα παρθένον. Ἀποκλείεται προκειμένῳ κάθε φυσικὴ ὁδὸς, διότι αὐτὴ μόνη τῆς εἶναι στεῖρα καὶ ἐφθαρμένη. Μόνον τὸ μυστήριον τοῦ Θεοῦ σώζει τὸν κόσμον, διότι συνενώνει φυσικὴ καὶ μεταφυσικὴν διάστασιν. Ἡ στεῖρα φυσικὴ ὁδὸς καρποφορεῖ μὲ τὸν νέαν δεσμὸν, πὺ εἶναι δεσμὸς δημιουργικῆς ἀγάπης. Ἔτσι ὁ γάμος καὶ ἡ Ἐκκλησία καρποφοροῦν τὴν ἀπολύτρωσιν, τὴν νέαν πραγματικότητα, πὺ εἰσβάλλει ὡς βίβλος τοῦ Θεοῦ εἰς τὸν κόσμον καὶ τὸν ἀπολυτρώνει. Αἱ γεννήσεις τῶν ἀπὸ γόνων τοῦ Ἀβραάμ καὶ αἱ γεννήσεις τῶν προφητῶν καὶ τοῦ Χριστοῦ φέρουσι τὴν ἀπολύτρωσιν αὐτὴν μὲ τὸν γάμον καὶ ἐντὸς τῆς ἱστορίας. Ἔτσι ὁ γάμος καὶ ἡ δημιουργικὴ ἀγάπη ἢ ἡ φιλανθρωπία τοῦ Θεοῦ λύει καὶ καθαίρει τὸ δράκοντὸς τῆς ἐκδιώξεως τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὸν παράδεισον καὶ τοῦ σφραγίσματος τῆς εἰσόδου αὐτοῦ. Τὸ σφράγισμα ὅμως αὐτὸ εἶναι ἀποτυχία τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἀποκοπὴ τῆς κοινωνίας μὲ τὸν ζωοδότην Θεόν. Καὶ πάλιν ἡ δημιουργικὴ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ, πὺ ἔφερε τὰ πάντα εἰς ὑπαρξιν ἐκ τοῦ μηδενός, ἀναπλάττει τὸν σκοτεινὸν καὶ μηδενιζόμενον κόσμον. Ἡ δὲ ἀγάπη αὐτὴ τοῦ Θεοῦ ἐκχύνεται πλοσσίως εἰς τὸ μέγα μυστήριον τῆς Ἐκκλησίας, εἰς τὸν γάμον καὶ τὴν παρθενογένεσιν. Ἡ βασικὴ ὑποδομὴ τῆς δημιουργίας ὁλοκλήρου εἶναι ἡ ἀγάπη καὶ ἔτσι ἡ ἰδία ἀγάπη ἀποτελεῖ τὴν ὑποδομὴν τοῦ μυστηρίου τοῦ γάμου καὶ τῆς Ἐκκλησίας διότι τὸ μυστήριον αὐτῆς καὶ κάθε μυστηριακὴ τῆς ἔκφρασις εἶναι τὸ μέσον διὰ τὴν σωσεως, θεώσεως καὶ ὁλοκληρώσεως τῆς δημιουργίας. Ἡ λογικὴ δημιουργία ἀπέτυχεν εἰς τὴν πορείαν τῆς πρὸς τὸ καθ' ὁμοίωσιν καὶ ἔχασε τὴν θείαν καὶ τελειωτικὴν ἀγάπην, τὴν ὁποῖαν ἐπανακτᾷ μὲ τὴν Ἐκκλησίαν καὶ ὅλας τὰς μυστηριακάς τῆς ἐκφάνσεις.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'

ΑΜΑΡΤΙΑ ΚΑΙ ΕΝΟΧΗ

1. Ἴσοθειά, ἑξομοίωσις πρὸς τὸν Θεὸν καὶ καθ' ὁμοίωσιν Θεοῦ

Ἡ ἔννοια τῆς ἁμαρτίας εἶναι κατὰ βάσιν θρησκευτικῆ. Κυρίως δὲ ἡ χριστιανικὴ ἀποψις περὶ ἀνθρώπου ἔχει παραμερίσει τὰς ποικίλας περὶ ἁμαρτίας ἀντιλήψεις ἄλλων θρησκειῶν καὶ ὠρισμένων φιλοσοφικῶν συστημάτων. ἔχει ἐπιβληθῆ ἕξ ὀλοκλήρου εἰς τὴν πνευματικὴν ζωὴν τῶν Χριστιανῶν. τούτοις δὲν πρέπει νὰ παραγνωρισθῆ τὸ γεγονός ὅτι ἡ ἔννοια τῆς ἁμαρτίας ἐντὸς τοῦ χριστιανικοῦ κλίματος ἔχει βαρυνθῆ μὲ πολλὰς ξένας πρὸς τὸ πνεῦμα τῆς Ἁγίας Γραφῆς καὶ τῶν πατέρων ἐπιδράσεις. Ἔτσι πολλάκις, ἀκόμη εἰς θεολογικὰς τάσεις, ἀπαντᾷ ἡ ἠθικὴ καὶ ἡ νομικὴ ἔννοια περὶ ἁμαρτίας ἁμαρτία, κατὰ τὰς ἐν λόγῳ ἀντιλήψεις, δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ ἡ παράβημις μιᾶς ἐντολῆς ἢ ἐνὸς νομοῦ. Ἡ μόνη θρησκευτικὴ ἀπόχρωσις εἶναι ἡ παράβημις τῆς ἐντολῆς ἢ τοῦ νόμου ὡς θείων διατάξεων. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ παράβημις ἐμπνέει φόβον καὶ ἐνοχὴν πού περιβάλλονται μὲ ἀβυσσαλέαν, σκοτεινὴν μυστηριώδη ἀτμόσφαιραν. Εἰς τὰς περισσοτέρας τῶν περιπτώσεων αὐτῶν ἀντιλήψεις αὐταὶ δὲν διασαφηνίζουσι ἐπαρκῶς ἢ ἀδυνατοῦν νὰ προσδιορίσῃ τὴν σχέσιν τῶν ἐντολῶν πρὸς τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν. Αἱ ἐντολαὶ αὐταὶ θεωροῦνται ἀπλῶς ὡς θεῖον θέλημα, χωρὶς νὰ γίνεταί διευκρίνησις ποία οὐσιαστικὴ σχέσις ὑφίσταται μεταξύ αὐτοῦ καὶ τοῦ ἀνθρωπίνου προορισμοῦ.

Ἐξ ἄλλου ἡ παράβημις τῶν θείων ἐντολῶν ἐκλαμβάνεται κατὰ κανόνα ὡς θέλημα τοῦ Σατανᾶ, μὲ τὴν ἐπίδρασιν καὶ τὴν κυριαρχίαν τοῦ ὁποίου ὁ ἄνθρωπος παρασύρεται εἰς ἁμαρτωλὰς πράξεις. Ἡ παρανομία, ὡς προσβολὴ τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ Θεοῦ θελήματος, θεωρεῖται ἔργον σατανικὸν καὶ ἡ κάθε παράνομος πράξις ἀποτελεῖ συνεργασίαν μὲ τὸν Σατανᾶν. Μολονότι μία τοιαύτη θεώρησις ἐκ πρώτης

καιοσύνης. Τὰ ἐπισωρευόμενα δεινὰ εἰς τὴν ἀνθρωπότητα, ἀπὸ τὸν θάνατον ἕως τὸν παραμικρὸν πόνον, εἶναι ἀποτελέσματα τῆς ἀμαρτωλότητος καὶ οὗτου τοῦτου δίκαιαι τιμωρίαι ποὺ ἐπιβάλλονται εἰς τοὺς διάγοντας ἀμαρτωλὴν παράνομον ζωὴν. Οἱ δίκαιοι ἔναντι τῶν θείων ἐντολῶν ἀμείβονται καὶ μάλιστα ἢ ἀμοιβή των παρέχεται κυρίως εἰς τὸν παράδεισον, ἢ δὲ τιμωρία τῶν ἀδικούντων ἐπιβάλλεται ὀριστικῶς εἰς τὴν κόλασιν. Ἡμπορεῖ βεβαίως νὰ τονίζωνται μάλιστα κατὰ κόρον, ἡ ἀγάπη καὶ ἡ πατρικὴ φιλανθρωπία τοῦ Θεοῦ, τοῦ ὁποῦ μως οὐδόλως σημαίνει ὅτι ἐρμηνεύεται ὀρθῶς ἡ σχέσις Θεοῦ καὶ ἀνθρώπου. Ὁ ἀνθρώπος ὅταν χάσῃ τὴν αὐθεντικότητα καὶ τὴν γνησιότητα τῆς ὑπάρξεώς του πολὺ ἀνέτως γεμίζει τὴν ζωὴν του μὲ τὴν φλυαρίαν τῶν ὠραίων λόγων. Ἡ σχέσις Θεοῦ καὶ ἀνθρώπου καθίσταται μᾶλλον σχέσις φόβου, ὑπολογισμοῦ καὶ φελιμισμοῦ. Ἡ δὲ δύναμις τῆς ὑποκρισίας ἔρχεται πάντοτε ἀρωγὸς καὶ ἐπιλύπτει τὰ ἐλατήρια τῶν πράξεων μὲ ἐπίχρισμα ἀνωτέρας καὶ θεαρέστου ζωῆς ὡς ὁ κιβδηλοποιὸς ἀποκρύπτει μὲ ἀγωνίαν καὶ ἐπιμέλειαν τὰ εὐπαθῆ σημεῖα τῶν παραχαράξεών του. Τὰ εἰδῶλα τοῦ ἠθικισμοῦ καὶ τοῦ νομικισμοῦ ἐπὶ τὴν πώρησαν καὶ ταλαιπωροῦν ἀφορήτως τὴν Χριστιανοσύνην ὀλόκληρον. Ἡ ἀνάγκη ἀπὸ τὸν ἀσφυκτικὸν κλοιὸν τῆς συμβατικῆς αὐτῆς ζωῆς συντελεῖται μὲ τὴν κατανόησιν τῆς θρησκευτικῆς σημασίας ποὺ ἔχει ἡ ἀμαρτία. Διότι ἡ κατανόησις αὐτῆ συντελεῖ καὶ εἰς τὴν ὀρθὴν τοποθέτησιν τοῦ ἀνθρώπου ἔναντι τοῦ μυστηρίου τῆς ἀπολυτρώσεως καὶ ἔναντι τῶν ἐπιταγῶν τῆς ἠθικῆς καὶ τῆς νομικῆς ζωῆς.

Ἔτσι ὁ ἀνθρώπος μὲ τὴν ἠθικὴν καὶ νομικὴν ἐρμηνείαν τῆς ἀμαρτίας ἀπομυουργεῖ πλῆθος ἐκλεπτυσμένων εἰδώλων, ἐνῶ ἡ Ἁγία Γραφή καὶ ἡ πατερθεολογία ποτὲ δὲν παύουν νὰ μαρτυροῦν τὴν ἀλήθειαν περὶ τῆς πραγματικῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ δὲ ὀρθὴ θεώρησις τῆς ἀμαρτίας τοποθετεῖ καὶ κατ' ἐξοχὴν ὀρθῶς τὴν προβληματολογία τῆς χριστιανικῆς ἀνθρωπολογίας. Ἡ ἀμαρτία λοιπὸν εἶναι δύναμις καὶ κατάστασις τῆς ἀλλοτριωμένης ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ σχέσις ἐν προκειμένῳ θνητοῦ καὶ ἀθανάτου, κτιστοῦ καὶ ἀκτιστοῦ εἶναι θέσις κλειδὶ διὰ τὴν ὀρθὴν ἐρμηνείαν τῆς ἀλλοτριώσεως τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ κτιστὴ καὶ ἄρα θνητὴ φύσις πρέπει νὰ ζωοποιῆται ἀπὸ τὴν ἀκτιστὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ. Ἡ ἀνθρωπίνη ἐλευθερία, ποὺ μόνη αὐτὴ καθιστᾷ δυνατὴν τὴν ὑπαρξίν προσώπου, ἢμπορεῖ ἢ νὰ αὐτομηδενισθῇ ἢ νὰ αὐτοδημιουργηθῇ μὲ τὴν κίνησιν πρὸς τὴν πορείαν τῆς αὐτάρκους θείας ζωῆς. Ὁ αὐτομηδενισμὸς τῆς ἐλευθερίας πρέπει νὰ νοηθῇ ὡς τάσις καὶ κίνησις πρὸς τὸ μηδὲν καὶ ὁ ἀπολυτῶν δυνάτοτης ὀλοσχεροῦς ἐπιστροφῆς εἰς τὸ μηδέν. Ἡ θνητότης, ἡ τρεπτότης

τον κεφάλαιον τῆς Γενέσεως με λιτόν, ζωηρόν καὶ λίαν δραματικόν τρόπον περιγράφει τὸ προπατορικὸν ἀμάρτημα, ὡς ἀπαρχὴν τῆς ἀμαρτωλοῦ πορείας τοῦ ἀνθρώπου ὑπὸ τὰς μορφὰς τῆς θνητότητος, τοῦ φόβου καὶ τῆς ὀδύνης ἐκ τῆς ἐξορίας ἐνὸς ἀφιλοξένου πλέον περιβάλλοντος. Εἰς τὴν κορύφωσιν ὅμως τῆς δραματικότητος αὐτῆς ἀναδύεται καὶ ἓνας τρυφερὸς καὶ φιλόανθρωπος τόνος, ὅπου φαίνεται ἡ παρήγορος καὶ σωστικὴ παρουσία τοῦ Θεοῦ, παρ' ὅλην τὴν τραγικὴν ἔξοδον τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὸν παράδεισον. Ἡ Ἁγία Γραφή ὁμιλεῖ σὺν ἄλλοις διὰ παραβολῶν καὶ εἰκόνων. Διὰ τοῦτο ἀποτελεῖ βιβλίον ἀξεπέρας ὄχι μόνον λόγῳ τῆς θεοπνευστίας ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ τρόπου παρουσιάσεως διδασκαλίας καὶ τοῦ συντελουμένου διὰ τὴν ἀνθρωπότητα ἔργου. Ἐτσι ἡ Ἁγία Γραφή παρέχει τὸ θεμέλιον ἐπὶ τοῦ ὁποίου οἰκοδομεῖται ἡ θεολογικὴ ἔρμηνευσις τῆς ἀμαρτίας.

Τὸ προπατορικὸν ἀμάρτημα, ποῦ εἶναι ἡ ρίζα κάθε ἀμαρτίας, ἐπέχει τὴν τροπὴν καὶ ἀλλοίωσιν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως. Ἡ θνητότης ἐκυριάρχησεν ἐπὶ τὴν ἀνθρωπότητα, ματαιώσασα τὴν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ζωοποίησιν τοῦ ἀνθρώπου διὰ τὴν ἐπίτευξιν τοῦ καθ' ὁμοίωσιν. Ἡ διάρρηξις τῆς σχέσεως Θεοῦ καὶ ἀνθρώπου καὶ ὁ ἐπακολουθήσας θάνατος ἐπῆλθαν κατόπιν τῆς ἐκδηλωθείσης ἐκ τῆς ἀνταρσίας τοῦ ἀνθρώπου ἀνταρσίας. Τὸ ἀμάρτημα ὡς πρὸς τὴν προηγηθεῖσαν ἐπίδωσιν τοῦ ἀνθρώπου ἦτο ἀπόπειρα ἀποκτήσεως τῆς ἰσοθείας. Παραστατικώτατος ἀποπειρασμὸς ἀναλύεται ὡς ἐπιθυμία ἀνυψώσεως τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὴν σφαιρὴν τῆς θείας πραγματικότητος διὰ τῆς γνώσεως τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ πονηροῦ. Ἡ ἀποπειρα γίνεται διὰ μίαν ὕβριν ποῦ κινεῖται εἰς τὰ πλαίσια τῆς τραγικότητος. Ἡ περὶ τὴν ἀποκοή, ἡ ἀνταρσία, ἡ διάρρηξις τῆς σχέσεως Θεοῦ καὶ ἀνθρώπου, ἡ κυριαρχία τοῦ θανάτου ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ ἢ μποροῦν νὰ ἐρμηνευθοῦν μὲ ἠθικὰ ἢ νομικὰ σχήματα. Ἡ ἀποπειρα παρ' ὅλον ὅτι τοιαῦται παραστάσεις ἀναφέρονται ἢ ὑποννοοῦνται εἰς τὸ πλαίσιον, ἀλλὰ διὰ νὰ ξεπερασθοῦν καὶ νὰ ἐρμηνευθοῦν ὑπὸ τὸ πρίσμα τῆς ἀνταρσίας καὶ τῆς ὕβρεως κατὰ τοῦ θρόνου τοῦ Θεοῦ. Εἶναι ἀληθές ὅτι πολλοὶ οἱ θεολόγοι ἀποφεύγουν νὰ ὁμιλήσουν περὶ τραγωδίας, φοβούμενοι νόθευσιν τοῦ περιεχομένου τῆς Ἁγίας Γραφῆς, ἐνῶ τὴν ἰδίαν στιγμὴν ἐμπλέκονται ἐν τῇ ἀποκοῇ τὰ τραγικὴν εἰρωνεῖαν εἰς τὴν παγίδα τοῦ ἠθικισμοῦ καὶ τοῦ νομικισμοῦ. Ἡ ἀποκοή ἀποφεύγουν τὸ μορμολύκειον τῆς τραγωδίας καὶ καθιστοῦν τὸν Θεὸν χωρὶς ἀποκοῆς καὶ ἡ εἰσαγγελία. Ἡ πορεία τοῦ ἀνθρώπου ὅμως ἀπὸ τὸ κατ' εἰκόνα πρὸς τὸ κατ' ὁμοίωσιν, μεταξὺ τῆς ἀβύσσου τοῦ μηδενὸς καὶ τῆς ἀνυψώσεως εἰς τὴν ἰσοθείαν τῆς θείας τελειώσεως συντελεῖται μὲ τὸ γίνεσθαι τῆς ἐλευθερίας

Ἔτσι ἐνῶ ἡ ἐπιδίωξις τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὴν πορείαν του πρὸς τελείω-
 ἦτο ἡ ἀπόκτησις ἰσοθεΐας, τὸ ἀποτέλεσμα ὑπῆρξεν ὁ θάνατος, ἦτοι ἡ ἀποτο-
 καὶ ἡ ἀπώλεια τῆς ζωοποιοῦ χάριτος τοῦ Θεοῦ. Ὁ ἄνθρωπος μετὰ τὴν τρα-
 γικὴν σύγκρουσιν πρὸς τὸν δημιουργόν του εὐρέθη δοῦλος τῆς φύσεως, τῶν π-
 κῶν καὶ τῶν κοινωνικῶν σχέσεων. Ἐπαγιδεύθη¹ εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ θα-
 του, ἐνὸς ἀφιλοξένου περιβάλλοντος καὶ κατ' ἀνάγκην εἰς τὴν τυραννίαν
 φυσικῶν, ἠθικῶν καὶ κοινωνικῶν σχέσεων, αἱ ὁποῖαι καθίστανται ὀδυνη-
 συμβατικά, ἀπρόσωποι καὶ ὑποκριτικά. Ταυτοχρόνως εὐρέθη αἰχμάλω-
 τοῦ Ἐωσφόρου καὶ ὑπῆρξε τὸ τραγικόν του θῦμα. Ἡ θέλησίς του συνέπ-
 με τὴν σατανικὴν θέλησιν καὶ ἔτσι ἐδαιμονοποιήθη. εἶναι ἔντονος ἡ ἐκδή-
 σις τῆς θείας εὐσπλαγχνίας, ὡς παρουσιάζεται εἰς τὴν Ἀγίαν Γραφήν, πρὸς
 ἄνθρωπον ποὺ θεωρεῖται θῦμα τοῦ Διαβόλου καὶ αἰχμάλωτος τῆς βασιλε-
 του. Ἡ ἐωσφορικὴ λοιπὸν ἐπιθυμία πρὸς ἰσοθεΐαν ἐπέφερε τὴν τραγωδίαν
 πτώσεως. Ἐκτοτε ὁ ἄνθρωπος ἐπιδιώκει κάτι ἀνάλογον ἢ τὸ αὐτὸ μὲ ἄλ-
 προοπτικὴν. Μακρὰν τοῦ ζωοδότου Θεοῦ εὐρισκόμενος καὶ ἔρημος τῆς δη-
 ουργικῆς τελειώσεως, ὁ ἄνθρωπος ζῆ εἰς τὴν περιοχὴν τῆς φαντασίας τῶν
 δῶλων. Ἐνα ἀπὸ τὰ εἰδῶλα εἶναι καὶ ἡ θεοποίησις του μὲ αὐτάρκειαν καὶ
 τάρεσκειαν. Ἀπὸ τὴν εἰδωλοποίησιν καὶ θεοποίησιν τοῦ σώματός του,
 πράξεών του, τῶν ἡδονῶν καὶ τῶν παντοδαπῶν στηριγμάτων ἕως τὴν πλ-
 ἐκλεπτυσμένην θεοποίησιν τῶν πνευματικῶν του δυνάμεων διαβλέπει καὶ
 νὰ κυριαρχῇ ἡ αὐτὴ τάσις. Ὁ κλασσικὸς Ἑλληνισμὸς, λόγου χάριν, ἐθεοποίη-
 τὸ σῶμα, ἐνῶ ἡ πλατωνικὴ φιλοσοφία τὴν ψυχὴν. Ἐν προκειμένῳ ὑπάρχει
 σις ἐξομοιώσεως ἢ ἐξισώσεως πρὸς τὸν Θεὸν μὲ τὴν ἀνακάλυψιν καὶ ἀνάπ-
 ξιν ὑπαρχουσῶν καταβολῶν ἐντὸς τοῦ ἰδίου τοῦ ἀνθρώπου. Ἄλλωστε ἡ ἀντ-
 σία ἢ ἡ ὕβρις τῶν πρωτοπλάστων δὲν εἶναι μία ἐφ' ἅπαξ ἐνέργεια καὶ μετὰ τ-
 τα τίποτε ἄλλο παρὰ ἡ κυριαρχία τοῦ θανάτου. Καὶ ἐντὸς τῆς περιοχῆς, ὅ-
 κυριαρχεῖ καταθλιπτικῶς ὁ θάνατος, ὁ ἄνθρωπος συνεχῶς ὀνειρεύεται τὴν ἰ-
 θεΐαν. Δὲν ἐπιδιώκει ἢ δὲν κατορθώνει νὰ φθάσῃ τὴν δημιουργικὴν τελείω-
 ἀλλὰ ἐπιζητεῖ τὴν ἐξομοίωσίν του πρὸς τὸν Θεὸν μὲ τὴν ἔννοιαν τῆς ταυτίσε-
 ἢ ἐξισώσεως θείου καὶ ἀνθρωπίνου στοιχείου. Μετὰ τὴν διάρρηξιν τῆς σχέσε-
 Θεοῦ καὶ ἀνθρώπου εἶναι ἀνέφικτος ἡ διάκρισις τῆς σχέσεως καὶ ἡ κατανόη-
 αὐτῆς μεταξὺ θνητοῦ καὶ ἀθανάτου, κτιστοῦ καὶ ἀκτίστου, δημιουργήματος
 τοῦ μὴ ὄντος καὶ Δημιουργοῦ. Ἡ ταύτισις τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὸ θεῖον στοιχε-
 φαίνεται κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον αὐτονόητος. Πάντως ἡ τάσις πρὸς ἐξομοίω-

σιν μέτον Θεόν δέν εἶναι κατά πάντα ἀθέμιτος, ἀλλά μόνον ἄστοχος. Ὁ ἄνθρωπος παραμένων τὸ κατ' εἰκόνα Θεοῦ ἀμαυρωμένον δημιουργήμα, δέν παύει ἐπιδιώκῃ τὴν δημιουργικὴν τελείωσιν. Συνάμα καὶ ὁ Θεὸς δέν παύει νὰ ζωοποιῇ τὴν κτίσιν καὶ τὸν ἄνθρωπον. Εἰς τὴν δημιουργίαν καὶ τὴν στρατευομένην κλησίαν δέν ὑπάρχουν κλειστὰ περιγράμματα, διότι ὁ Θεὸς εἶναι δημιουργὸς κύριος τῆς ζωῆς καὶ τοῦ θανάτου.

Τὸ καθ' ὁμοίωσιν πρέπει νὰ διακριθῇ ἀπὸ τὴν ἕξομοίωσιν ὡς τάσιν τῆς ἐξίσωσιν μὲ τὸν Θεόν, διότι τὸ πρῶτον τοποθετεῖται ὀρθῶς εἰς τὴν σχέσιν τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἀκτίστου ζωοδότου Θεοῦ. Ὁ ἄνθρωπος θεώνεται ἢ θεοποιεῖται εἶται μετέχων εἰς τὴν ἐνέργειαν τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ. Ὡς κτιστὸν ὄν δέν ἐξισοῦται πρὸς τὸν ἄκτιστον Θεόν, ἀλλὰ εὐρίσκεια πάντοτε εἰς τὴν σχέσιν δημιουργήματος καὶ ζωοδότου Δημιουργοῦ. Ἡ σχέσις αὕτη καθορίζει τὴν δυναμικὴν πορὰν ἀπὸ τὸ κατ' εἰκόνα πρὸς τὸ καθ' ὁμοίωσιν, ἀπὸ τὴν ἀρχέγονον κατάστασιν τῆς δημιουργίας πρὸς τὴν κατάληξιν εἰς τὴν θέαν τῆς ἀκτίστου δόξης Θεοῦ. Ὁ ἄνθρωπος δηλ. δέν ἀνακαλύπτει μόνον ἐντὸς τῶν βαθῶν τῆς ὑπὸ τῆς ἐξέως του τὰς καταβολὰς πρὸς ἀνάπτυξιν καὶ θεοποίησιν, ἀλλὰ καθορίζεται αποφασιστικῶς καὶ ἀπὸ τὴν κίνησιν τῆς ἐλευθερίας του ἐκ τῆς ἀρχεγόνου κατάστασεως πρὸς τὴν θείαν τελείωσιν. Ἡ πορεία αὕτη εἶναι βεβαίως ἐντόνως ἐκδηλωματικὴ καὶ συντελεῖται τὸ πρῶτον ἐντὸς τῶν ἱστορικῶν πλαισίων. Τὰ πρῶτα καὶ τὰ ἔσχατα ἀποτελοῦν ἐν προκειμένῳ τοὺς δύο καθοριστικούς πόλους τῆς κινήσεως τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς ὑπ' αὐτοῦ πραγματώσεως τῆς ἁμαρτίας. Ὁ ἄνθρωπος τὸ πρίσμα δηλ. τῆς πρωτολογίας καὶ τῆς ἔσχατολογίας ὁ ἄνθρωπος ποτὲ νοεῖται στατικῶς ἀλλὰ πάντοτε δυναμικῶς· ἔχει μίαν ἀρχὴν, συμπεπυκνωμένην καὶ ἐκρηκτικὴν, καὶ κατὰ τὴν συνέχειαν ἓνα τέλος πού καθορίζει ὁλόκληρὴν τὴν πορείαν του. Ἡ ἁμαρτία εἶναι ἡ πτώσις ἀπὸ τὴν ἀρχικὴν ζωὴν καὶ συμπεπυκνωμα ἀπὸ τὸ μελλοντικὸν τέλος. Καὶ κάθε νίκη κατὰ τῆς ἁμαρτίας ἀποτελεῖ μόνον συντριβὴν τῶν συμπτωμάτων μιᾶς μηδενιζομένης καὶ ὑπὸ τὸ κράτος τῆς πτώσεως κυριαρχουμένης ζωῆς, ἀλλὰ καὶ ἐπαναφορὰν καὶ ἐπανάταξιν εἰς τὴν πορείαν ἀπὸ τὰς ρίζας τῶν πρώτων καταβολῶν πρὸς τὴν ἀνύψωσιν τῶν ἐσπέρων καρπῶν.

Ἔτσι ἡ ἁμαρτωλὴ ζωὴ, ἔχουσα ὡς θανατηφόρον ρίζαν τὸ ἄλλοτριωμὲν εἶναι τοῦ ἀνθρώπου, ἐκδηλώνεται εἰς πολυμορφίαν ἠθικῶν καὶ κοινωνικῶν συμπτωμάτων. Συνήθως οἱ ἄνθρωποι περιγράφουν καὶ γνωρίζουν τὰ συμπτώματα

μονίας εἰς τὰς σχέσεις τῶν ἀνθρώπων. Μόνον ἡ θρησκευτικὴ ἔννοια τῆς τίας ἐντοπίζει τὸ αἷτιον τῆς δουλείας αὐτῆς εἰς τὴν ἀπώλειαν τοῦ παραῆτοι τῆς ζωῆς ποῦ ἐπορεύετο εἰς τὴν δημιουργικὴν ἀνύψωσιν. Ἔτσι τὰ καὶ στοιχεῖα ἀπαρτίζονται ἀπὸ τὴν ἐπανάστασιν πρὸς ἰσοθειαν, τὴν ἐπιζῆπιμόνως τῆς ἐξισώσεως τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸ θεῖον στοιχεῖον καὶ τὴν ὠσιν τοῦ καθ' ὁμοίωσιν Θεοῦ. Ἡ ἀμαρτία ἐκφαίνεται ὡς ζωὴ κατ' ἐξοχὴ γικὴ, ἐντὸς τῆς συγκρούσεως τῆς ἀνθρωπίνης ἐλευθερίας ἢ καλύτερον τῆς ἀνθρωπίνου προσώπου πρὸς τὸ πρόσωπον τοῦ Θεοῦ. Ἡ σύγκρουσις αὐτῆς ἔχει ἀρχέγονα καὶ ἐξελικτικὰ στοιχεῖα, ὁδηγεῖ εἰς τὴν σκληρύνσιν καὶ τὴν τριβὴν τοῦ ἀνθρώπου, ἐνῶ διαφαίνεται εὐκρινῶς ἡ συμφιλιωτικὴ φορὰ ἀπὸ τῆς ἀπλωτικῆς ἀγαπητικῆς ἐνέργειας τοῦ Θεοῦ, ποῦ διαβρώνει τὴν συσπειρωτικὴν ἐγωκεντρικὴν ἐνέργειαν τοῦ ἀνθρώπου. Εἰς τὴν κατάστασιν τῆς ἀμαρτίας τὸ κακὸν εἶναι ἀπτὸν καὶ συγκεκριμένον, ὅπως ἀκριβῶς καὶ τὸ καλόν. Ἡ πρὸς τὴν θέλησιν τοῦ Θεοῦ δὲν ἀποτελεῖ θεωρητικὴν ἢ τυπικὴν παράβασιν τῆς θείας ἐντολῆς, ποῦ νοεῖται εἰς τὰ πλαίσια μιᾶς δικαίας καὶ ἐννόμου τῆς θείας δὲν εἶναι διασάλευσις τῆς θείας ἀλλὰ τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς. Ἡ προσβολὴ ἀπὸ τῆς ἀπλωτικῆς ἀγαπητικῆς ἐνέργειας τοῦ Θεοῦ, ποῦ διαβρώνει τὴν συσπειρωτικὴν ἐγωκεντρικὴν ἐνέργειαν τοῦ ἀνθρώπου, τὴν φύσιν τοῦ ἀνθρώπου, τὴν ζωὴν του καὶ τὴν τελειότητα του. Κατὰ συνέπειαν δὲν ἀποτελεῖ πρόβλημα τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ μόνον τοῦ ἀνθρώπου.

Ἔτσι ἡ ἀμαρτωλὴ ζωὴ παρουσιάζει ἐκδήλωσιν τὰ κριτήρια τοῦ κακοῦ τοῦ καλοῦ, ἐκτὸς ἀπὸ τὰς περιπτώσεις ὑποκριτικῆς συμπεριφορᾶς. Παρὰ τὴν συνύπαρξιν τοῦ κακοῦ καὶ τοῦ καλοῦ, δὲν γίνεται καμμία σύγχυσις. Ὁ ἀνθρώπος ἀκολουθῶν τὴν ἀμαρτίαν καθυστερεῖ εἰς τὴν πρόοδόν του καὶ καθίσταται ἀντιληπτόν. Ἡ γνῶσις αὐτῆς ὅμως περὶ τῆς τραγικῆς του θέσεως κατὰ τὸ πλεῖστον τῶν περιπτώσεων δὲν εἶναι συνειδητὴ ἀλλὰ ἀσυνείδητος. Ἡ ὑποκριτικὴ ζωὴ καλύπτει τὸν φόβον καὶ τὴν ἀνασφάλειαν, παρέχει καὶ ἐπιτρέπουσα εἰς τὰ ἠθικὰ κριτήρια καὶ τὴν κοινωνικὴν ζωὴν τὴν πρὸς τὸν ἄλλον ἄστυον μέθοδον καὶ τακτικὴν. Ἡ σκληρότης, ἡ ἀρπακτικότης, ἡ δειλία καὶ ἡ ἀπολογισμὸς καλύπτουν τὴν ἔλλειψιν δημιουργικῆς προόδου καὶ καθιερῶν ἰδανικὰ ὀρθῆς καὶ πετυχημένης ζωῆς. Διὰ τοῦτο τὰ πασιφανῆ κριτήρια τῆς ἀμαρτωλῆς ζωῆς, πρὸς διάκρισιν τοῦ κακοῦ ἀπὸ τὸ καλόν, εἶναι δημιουργικὸς ἀνθρώπος ἢ μπορεῖ νὰ τὰ διακρίνη καὶ νὰ ἀποφύγη τὴν σύγχυσιν μεταξὺ τῶν δύο διαστάσεων. Ἡ δημιουργικὴ ζωὴ διαφωτίζει ἰκανοῦ

παρ' ὅλην τὴν καταθλιπτικὴν ἐπίδρασιν τῆς ὑποκρισίας, ποὺ ἔχει περισσότερον ἀσυνείδητον χαρακτῆρα, ἢ ἐμπειρία τοῦ ἀνθρώπου παραμένει ἀρκετὰ ἀφυλάκιστη σμένη καὶ ἡμπορεῖ νὰ ἐκτιμήσῃ τὴν ὑψηλὴν ζωὴν καὶ νὰ καταδικάσῃ τὴν κενότητα καὶ τὴν πλαδαρότητα. Ἡ ἀνταρσία βιώνεται ὡς τραγικὴ ὕβρις, ἢ θεοπεσιμίας τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἰσχυρὸς πόθος καὶ ἡ νοσταλγία τοῦ χαμένου παρασους, τῆς θείας ἀγάπης καὶ τῆς προόδου, ἢ παραμένει ἀδιάφθορος ἢ ἐκτρέπεται εἰς ἐκτρωματικὰς καὶ πολυμόρφους ἐκδηλώσεις. Πάντως εἰς τὴν συνύπαρξιν τοῦ καλοῦ καὶ κακοῦ ἐκτυλίσσεται ἡ τραγωδία τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς. Ἡ δὲ συνύπαρξις αὐτῆ οὔτε μόνον εἰς τὰ βάθη τῆς ὑπάρξεως ἀπαντᾷ οὔτε μόνον εἰς τὰς διάστασιν τῆς ἱστορίας. Κάθε ἀπομόνωσις καὶ ἐντόπισις τῆς συνυπάρξεως εἰς τῆς μόνον εἰς μίαν περιοχὴν σημαίνει τὴν ἀποτυχίαν τοῦ ἀνθρώπου νὰ κοινωθῇ, νὰ ζήσῃ καὶ νὰ ξεπεράσῃ τὴν τραγωδίαν του. Ἐτσι ἡ ὑπαρξις τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἡ ἱστορία κυριαρχοῦντι ἀπὸ τὰς δύο ἀντικειμενικὰς διχστάσεις καὶ συναρμολογοῦνται ἐκδήλως ἀντιφατικαί. Σωρεῖα θραύσμάτων καὶ μορφῶν ἐκπεσούσων τῆς ζωῆς ἀνακυκλώνονται εἰς τὸν χῶρον τῆς ὑπάρξεως καὶ τῆς ἱστορίας. Τὸ κακὸν ὡς στέρησις τοῦ καλοῦ καὶ τῆς δημιουργικῆς ζωῆς ἐξυφαίνεται εἰς ἀπύριθμα καὶ πολύμορφα εἶδωλα. Ἐτσι ἡ ὑπαρξις φαίνεται νὰ διακατέχεται ἀπὸ πλῆθος ἀντιφατικῶν στρωμάτων ποὺ ἀπειλοῦν ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν νὰ καταστρέψουν καὶ νὰ καταστρέψουν τὸ ἐνιαῖον τῆς προσωπικότητος τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ εἰδωλοποίησις τῆς ὑπάρξεως ἀποτελεῖ τὴν πηγὴν ὅλων τῶν ψυχικῶν νοσημάτων. Εἶναι δὲ πολὺ φυσικὸν τὰ πολλὰ θραύσματα καὶ εἶδωλα τῆς ὑπάρξεως νὰ μεταφέρονται εἰς τὴν ἱστορικὴν πραγματικότητα καὶ νὰ κυριαρχοῦν εἰς τὴν. Θὰ ἔλεγε κανεὶς ὅτι ὀρθῶς κατ' ἀρχὴν μία δεσπόζουσα τάσις τῆς ἰνδολογίας ἀρνεῖται τὸ ἐνιαῖον τῆς προσωπικότητος καὶ δέχεται τὴν ἀνθρωπίνην ὑπαρξιν ὡς δέσμη πολλῶν ψυχῶν ἢ στρωμάτων. Αἱ ψυχαὶ αὐταί, κατὰ χριστιανικὴν ἀποψιν, εἶναι τὰ ἀπύριθμα εἶδωλα καὶ αἱ ἐπιθυμίαι τῆς ψυχῆς πρὸς κατάκτησιν αὐτῶν.

Ἔγνωσιν τοῦ κακοῦ καθορίζεται τὸ εἶδος καὶ ὁ τρόπος τῆς ἀπολυτρώσεως. Ὁ Πλάτωνος λόγου χάριν, θεωρῶν τὴν ψυχὴν συγγενῆ πρὸς τὸ θεῖον κηρύσσει τὴν ἀνάγκην φυγῆς ἀπὸ τῶν κακῶν τῆς αἰσθητῆς πραγματικότητος. Βλ. Πλάτωνος, *Θεαίτ.* 176b· «Ἄλλ' οὐτ' ἀπολυτρώσει τὰ κακὰ δυνατόν, ὦ Θεόδωρε· ὑπεναντίον γάρ τι τῷ ἀγαθῷ ἀεὶ εἶναι ἀνάγκη· οὐτ' ἐν αὐτῷ ἰδρῦσθαι, τὴν δὲ θνητὴν φύσιν καὶ τόνδε τὸν τόπον περιπολεῖ ἐξ ἀνάγκης. Διὸ καὶ

Ἔτσι μόνον ἡμπορεῖ νὰ ἐρμηνευθῆ ἀπὸ χριστιανικῆς ἀπόψεως ἡ δι-
 τῆς προσωπικότητος καὶ ἡ τάσις τοῦ ἀνθρώπου ἢ νὰ κυριαρχῆ ἢ νὰ ὑπ-
 εἶς δουλικὰς ἐξαρτήσεις. Ἡ συνύπαρξις λοιπὸν καλοῦ καὶ κακοῦ, ἐνῶ δὲ
 καλεῖ σύγχυσιν εἰς τὸν δημιουργικὸν ἄνθρωπον, συνθέτει τὴν τραγωδίαν
 κάθε ἀνθρώπου καὶ αὐτοῦ ἀκόμη τοῦ δημιουργικοῦ. Οὔτε ἰδανικὴ καὶ
 κῆ εἶναι ἡ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου οὔτε κατὰ πάντα διεφθαρμένη καὶ κυρια-
 νῆ ὑπὸ τοῦ κακοῦ. Ἐνῶ δὲ γίνεται εὐκόλως κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττο-
 κρισις τοῦ καλοῦ ἀπὸ τὸ κακόν, εἰς θεωρητικὸν τοῦλάχιστον ἐπίπεδον,
 γματικότης ἀποδεικνύει ὅτι ποτὲ ὁ ἄνθρωπος δὲν ἡμπορεῖ νὰ ἀπαλλαγῆ
 ἔντασιν καὶ τὴν διελκυστίνδαν μεταξὺ τῶν δύο ἐν λόγῳ διαστάσεων. Κα-
 ἐπειαν, ἀνεξαρτήτως τῶν πολλῶν ἠθικῶν προσωπειῶν ποῦ ἐνδύεται
 κριτικὴ ζωὴ, καὶ αὐτὴ ἡ εἰλικρινὴς συμπεριφορὰ τοῦ ἀνθρώπου ὑπόκει-
 ἀδυναμίας καὶ πτώσεις³, ὡς ἀκριβῶς ἡ σωματικὴ του ὑγεία ποτὲ δὲν εἶναι
 λυτος καὶ σταθερά. Πρόκειται διὰ μίαν ζωὴν ποῦ διανύεται ἐντὸς ἐνὸς δι-
 γικοῦ ἀλλὰ δραματικοῦ γίγνεσθαι. Ὁ ἄνθρωπος μὲ τὴν συνύπαρξιν κα-
 κακοῦ εἶναι ὑποχρεωμένος ἀνά πᾶσαν στιγμὴν νὰ παλαίῃ καὶ νὰ κατα-
 πρόδοον, ὑποκείμενος εἰς τὴν φυσικὴν, τὴν ἠθικὴν καὶ τὴν κοινωνικὴν
 αν. Ὅλαι δὲ αἱ μορφαὶ αὐταὶ τῆς δουλείας ἐπιβάλλονται καὶ κυριαρχο-
 τι ὁ ἄνθρωπος παραλλήλως πρὸς τὸ καθ' ὁμοίωσιν Θεοῦ ἐπιδιώκει τὴν
 αν ἢ τὴν θεοποίησίν του μὲ τὰς ἰδικὰς του δυνάμεις καὶ καταβολὰς.

Ἡ ἁμαρτία λοιπὸν, ὡς τονίζουσι χαρακτηριστικώτατα οἱ πατέρες
 τελεῖ νόσημα καὶ ἡ σωτηρία ἀπὸ αὐτὴν θεραπείαν. Οἱ πατέρες ἄλλω-
 ἀπεμακρύνθησαν ἀπὸ τὸ βιβλικὸν πνεῦμα, τὸ ὁποῖον ἠρμήνευσαν μὲ ἀ-
 καὶ μὲ τὴν δύναμιν τοῦ φωτισμοῦ ποῦ εἶχαν. Ἡ Ἀγία Γραφή περιγρ-
 τὰς σωματικὰς ἀσθενείας δὲν τὰς διακρίνει τόσον ὀξέως ἀπὸ τὰς ψυχι-
 ὄλος ἄνθρωπος, ὡς σῶμα καὶ ψυχὴ, ὑπόκειται εἰς τὴν καταδυναστευσιν
 μαρτίας ποῦ ἐπιφέρει τὴν σωματικὴν καὶ ψυχικὴν φθοράν. Ὁ δαιμονισ-
 εἶναι μόνον σκλήρυνσις τῆς καρδίας καὶ πώρωσις τῆς ψυχῆς, ἀλλὰ κυ-
 ἐπὶ τοῦ σώματος, ἀλλοίωσις τῆς φυσικῆς ζωῆς καὶ τῆς στοιχειώδους ἀ-
 νῆς εὐτυχίας. Ἡ ἁμαρτία, ὡς τὸ κακόν ποῦ προῆλθε καὶ προέρχεται ἀ-
 ὕβριν καὶ τὴν ἀνταρσίαν τοῦ ἀνθρώπου, πλήττει τὴν ρίζαν καὶ τὰ ἀρχέ-
 μέλια τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως. Ὅσακις ἡ λογικὴ δημιουργία ἀπομακ-
 ἀπὸ τὴν ζωοποιὸν χάριν, ἀνακαλύπτει μὲ φόβον καὶ ὀδύνην χαίνουσα
 πᾶσι τὰς πλῆθυσιν τῶν ἀνθρώπων. Ἐπειὶ ἡ ἁμαρτία ἀπομακρύνει τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ, ἡ σωτηρία ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας ἐστὶν ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ.

καὶ τὰ δῶρα τῆς δημιουργίας του τὸν καθιστοῦν ἄρχοντα, ἐνῶ ἡ ἁμαρτία ὀδηγεῖ εἰς τὴν δουλείαν.

[2. Τὸ μυστήριον τῆς ἀνομίας

Ἡ δημιουργία ἐγίνε καὶ τελειοποιεῖται, διὰ μέσου δραματικῶν πτώσεων καὶ ἀνελίξεων, μὲ τὴν θείαν ἀγάπην. Ἡ ἔκρηξις τῆς θείας ἀγάπης ἀποτρέπει τὴν καρδίαν τῆς δημιουργίας καὶ τῆς ἀπολυτρώσεως. Ἡ ἁμαρτία ἐν προκειμένῳ ὡς κατάστασις, ποὺ τείνει νὰ ματαιώσῃ τὸ σχέδιον τῆς δημιουργίας, εἶναι καὶ αὐτὴ ἐκρηκτικὴ δύναμις, ἀλλὰ δὲν ἔχει ρίζας εἰς τὴν ζωὴν καὶ ἐν γένει πραγματικότητα· εἶναι ἐκθεμελιωτικὴ καὶ μηδενιστικὴ δύναμις ζωῆς καὶ ὀλοκλήρου τῆς πραγματικότητος. Λαμβάνει «τεχνητὴν ὑπόστασιν» ὡς δύναμις ἐκδηλουμένη εἰς τὴν κτιστὴν καὶ τρεπτὴν πραγματικότητα. Ἡ δύναμις αὐτὴ δὲν ὑφίσταται καθ' ἑαυτήν· φανερώνεται μόνον ὡς διαβρωμένη κατάσταση, ὡς τρεπτότης τῆς ἐκ τοῦ μηδενὸς δημιουργίας. Διὰ τοῦτο, ἐνῶ ἔχει αὐθύπαρκτον ὑπόστασιν, ὑφίσταται ὡς ἐκδήλωσις ἐντὸς τῆς πραγματικότητος. Πάντοτε τὸ αἷτιον παραμένει ἢ ἐκ τοῦ μηδενὸς προέλευσις τῆς δημιουργίας. Ἔτσι τὸ μυστήριον τῆς δημιουργίας συνδέεται ἀναποφεύκτως μετὰ τὸ μυστήριον τοῦ κακοῦ. Τὸ κακὸν ἀπλώνει τὰς ρίζας του εἰς τὰ θεμέλια τῆς ζωῆς, διότι ἀπὸ αὐτὰ ἀρχίζει ἡ δημιουργία καὶ ἡ ἀνέλιξις αὐτῆς. Λαμβάνει ἄρα ἄρθεος ἀπὸ τὸ βάθος τῆς ζωῆς· ἀκολουθεῖ τὸ μυστήριον τῆς δημιουργίας, διότι ἡ διάβρωσις αὐτῆς ἀρχίζει ἀπὸ τὰς ἰδίας τὰς ρίζας. Κατὰ συνέπειαν εἰς τὴν ἐκπορείαν τῆς δημιουργίας ἀκολουθεῖ κατὰ πόδας καὶ τὸ κακόν. Ἔτσι ἀπὸ τὸν ἀπτόν χαρακτῆρα καὶ συμφύρεται μὲ τὴν πορείαν τῆς ζωῆς καὶ τῆς ἱστορίας. Εἰς τὴν ἔκρηξιν τῆς θείας ἀγάπης ἀκολουθεῖ ἡ ἔκρηξις τῆς ἐλευθερίας ποὺ τὸ μηδὲν ἀνυψώνεται εἰς θεῖον καλλιτέχνημα.

Ἡ ἁμαρτία λοιπὸν δὲν ἐντοπίζεται μόνον ὡς κατάστασις καὶ καταστροφικὴ ροπὴ εἰς τὰ ἄτομα, μεμονωμένα θεωρούμενα, ἀλλὰ εἶναι συμπεφυρμένη μὲ ὀλόκληρον τὴν δημιουργίαν καὶ τὴν ἀνέλιξιν αὐτῆς. Ἔτσι κατανοεῖται ὡς δραματικὸς χαρακτῆρ τῆς ἁμαρτίας καὶ τῆς ἁμαρτωλῆς ζωῆς. Ὁ ἀτομικὸς χαρακτῆρ τῆς ἁμαρτίας εἶναι ἀντίληψις ξένη πρὸς τὸ πνεῦμα τῆς Ἀποστολῆς Γραφῆς καὶ τῆς πατερικῆς θεολογίας. Διότι μία τοιαύτη ἀντίληψις ἐκλαμβ

καλόν, «διενεργεῖται τὸ μυστήριον τῆς ἀνομίας». Ἄλλως τὸ κακὸν δὲν ἔχει μίαν θέσιν εἰς τὴν δημιουργίαν. Ἄν δὲν φυτευθῆ ἓνα δένδρον, δὲν ὑπάρχει μία περίπτωσις παραμορφώσεως τῆς ἀναπτύξεώς του. Καὶ ὅταν ἀναπτύσσεται καὶ δώσει τὸν καρπὸν, πάλιν αἱ παραμορφωτικὴ δυνάμεις δὲν ἔχουν καμμία ἰσχὺν καὶ ἐκδήλωσιν. Μόνον εἰς τὴν διάρκειαν τῆς ἀναπτύξεως παρουσιάζεται τὸ κακόν, ὡς παραμόρφωσις καὶ ἐκτροπὴ ἀπὸ τὴν ὀρθὴν πορείαν τῆς ὁλοκλήρωσεως.

Ἔτσι κατανοεῖται εὐκόλως ὅτι τὸ μυστήριον τῆς ἀνομίας εἶναι παραμορφωτικὴ δυνάμις τῆς δημιουργίας. Ἡ δυνάμις αὕτη εἶναι ἡ ἐπιρροή καὶ ἡ ἀντίστασις τοῦ μηδενός, ἡ ὁποία μόνον εἰς τὰ ἐλεύθερα ὄντα ἐκδηλώνεται. Τὴν ἀντιθέσιν καὶ ἀνελευθέραν κτίσιν ζωοποιεῖ ὁ Λόγος συνεχῶς καὶ χωρὶς ἀντιστάσεις καὶ ἀντιθέσιν μέρους τῆς κτίσεως. Εἰς τὴν ζωὴν ὅμως τῶν ἐλευθέρων ὄντων δὲν ὑπάρχει μόνον δημιουργία ὑπὸ τοῦ Θεοῦ καὶ ζωοποίησις αὐτῆς ὑπ' αὐτοῦ, ἀλλὰ συνδημιουργία καὶ συνδημιουργία ποὺ γίνεται ἀπὸ τὰ ἐλεύθερα ὄντα. Ἔτσι τὸ μυστήριον τῆς ἀνομίας εἶναι ἡ διαρκὴς ἀπειλὴ πρὸς ἀποτυχίαν τοῦ σχεδίου τῆς δημιουργίας. Ἡ ἀγάπη τῶν ἀνθρώπων ὑποχωρεῖ, γίνεται ἐγωκεντρικὴ συσπείρωσις καὶ κενωτικὴ φορά. Ὅσον δὲ ἡ ἀνομία πληθύνεται καὶ ὁ δαιμονισμὸς ἀσκει κατακτητικωτέραν κυριαρχίαν, τόσον οἱ ἄνθρωποι γίνονται περισσότερον ἀτροφικὸν ἀντικοινωνικοί, ἐγλωτισταὶ καὶ ἀρπακτικοί. Ἡ ἀγάπη παγώνει καὶ ἀπολιθώνεται. Μόνον ἡ θεία ἀγάπη εἶναι ἀνεξάντλητος καὶ πηγὴ κάθε ἀπλωτικῆς ἐκδήλωσιν τῆς ζωῆς. Ἡ ἀνθρωπίνη ἀγάπη ὁλοκληρώνεται μὲ τὴν ἐξύψωσιν καὶ ὁμοίωσιν πρὸς τὴν θείαν ἀγάπην. Τὸ μυστήριον τῆς ἀνομίας εἶναι ὁ διαβρωτικὸς παράγων τῆς ἀγάπης αὐτῆς. Ἔτσι τὸ μυστήριον τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ διαφωτίζεται καὶ κατανοεῖται ὡς μυστήριον τῆς δημιουργίας ἀπὸ μέρους τοῦ Θεοῦ καὶ ὡς μυστήριον τῆς συνδημιουργίας ἀπὸ μέρους τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ Θεὸς εἶναι ἡ πηγὴ τοῦ καλοῦ καὶ ὁ ἄνθρωπος ὁ κατακτητὴς αὐτοῦ καὶ συνδημιουργὸς τοῦ κακοῦ, τῆς ἀποτυχίας καὶ τῆς ἀντιστάσεως. Ὁ Θεὸς ὡς δημιουργὸς αὐτοῦ ὑπάρχει, ἐνῶ ὁ ἄνθρωπος, ὡς συνδημιουργὸς, περνᾷ ἀπὸ τὸ μυστήριον.

Ἡ ἐνέργεια τοῦ ἀνθρώπου ὡς συνδημιουργία εἶναι ριζικῶς καὶ ποιοτικῶς διάφορος ἀπὸ τὴν ἄκτιστον δημιουργικὴν ἐνέργειαν τοῦ Θεοῦ. Ἡ κτιστὴ ἀνθρωπίνη ἐνέργεια περνᾷ ἀπὸ τὸ μηδέν, ἀποθνήσκει καὶ ἔπειτα ἀναπτύσσεται εἰς ὁλοκληρωμένην μορφήν. Ὅ,τι ἀκριβῶς συμβαίνει εἰς τὴν ἀποκατάστασιν καὶ τὴν ἀφθαρτοποίησιν τῆς φύσεως, τὸ αὐτὸ συντελεῖται καὶ εἰς τὴν ἀνάδραση τῆς ἀνθρωπίνης ἐλευθερίας. Καὶ εἰς τὰς δύο περιπτώσεις πρόκειται διὰ τὴν ἴδιαν διαδικασίαν τοῦ κόκκου τοῦ σίτου ποὺ ἀποθνήσκει καὶ ἀνίσταται. Τὸ φυτόν τὸν σῶμα ζωοποιεῖται ἀφοῦ περάσῃ ἀπὸ τὸν θάνατον, καὶ ἡ ἐλευθερία κατα

είναι ἡ κονίστρα τοῦ δράματος τῆς σωτηρίας ποῦ ἐπαγγέλλεται ἡ ἐπὶ γῆς στεινομένη Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ. Μία νοσηρὰ τάσις, ποῦ θέλει νὰ ἐντοπιθῇ τὴν ἀπολύτρωσιν καὶ τὴν θέωσιν μόνον εἰς τὴν περιοχὴν τῆς καρδίας τοῦ τοῦ Β, ἀσκεῖ καταθλιπτικὴν ἐπίδρασιν εἰς ποικίλας ἐκφάνσεις τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς. Βεβαίως ἡ ἐρμηνεία τοῦ Χριστιανισμοῦ, ποῦ προϋποθέτει τὴν ζωὴν μυστηρίου, γίνεται μόνον μὲ τὴν ὑπαρξιακὴν διάστασιν, ὡς ἄλλωστε τὸ πρῶτον παρουσίασεν ἄριστα ἡ πατερικὴ θεολογία καὶ ἐν πολλοῖς ὁ Pascal καὶ ὁ Kierkegaard. Ἀλλὰ ἡ ἐρμηνεία αὐτῶν δὲν ἀρνεῖται τὸν ἱστορικὸν παράγοντα. ὑποτίθεται ρητῶς ὅτι τὸ δράμα κάθε μηδενιζομένης ὑπάρξεως προέρχεται ἀπὸ τὸ δράμα τῆς ἱστορίας, εἰς τὴν ὁποίαν ἐντάσσεται ὀργανικῶς ὁ κάθε ἄνθρωπος. Δυστυχῶς πολλάκις μερικοὶ θεολόγοι παρασύρονται ἀπὸ τὴν γλῶσσαν τῶν πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία, κατὰ τὴν προσαρμοστικὴν ἰκανότητά αὐτῶν εἶναι ἀφηρημένη καὶ εἰς τὰ μέτρα τῆς ἐλληνικῆς σκέψεως. Ἀλλὰ τοῦτο ἵσχυριτο εἶναι διὰ τὸ ἐκφραστικὸν ὄργανον καὶ ὄχι διὰ τὸ ὑπαρξιακὸν βάθος τῶν ἀληθειῶν τῆς πίστεως. Πάντως ἡ θεολογία τῶν πατέρων μὲ ἀρίστην προσαρμοστικὴν ἰκανότητα ἐρμηνεύει τὴν Ἀγίαν Γραφήν, τὰ κείμενα τῆς ὁποίας δαψιλῶς μνημονεύονται. Ἡ δὲ Ἀγία Γραφή παρουσιάζει κατὰ ἔντονον καὶ ἀδιαμφισβήτητον τρόπον τὸ δράμα τῆς σωτηρίας ὡς τὴν θεῖαν οἰκονομίαν ἐντὸς τοῦ ἱστορικοῦ παραγόντος. Εἰς τὴν πατερικὴν θεολογίαν δηλ. ὑπάρχει ἄρρηκτος ἐνότης φυσικοῦ καὶ μεταφυσικοῦ κόσμου, ἱστορίας καὶ μεταφυσικῆς διαστάσεως. Μόνον ἡ ἐκτανόησις τῆς προσαρμοστικῆς δεινότητος τῶν πατέρων ἡμπορεῖ νὰ μάς βοηθήσῃ νὰ διακρίνωμεν τὴν ἐν λόγῳ ἐνότητα.

Διὰ τοῦτο τὸ μυστήριον τῆς ἀνομίας συνδέεται ὀργανικώτατα μὲ ἄλλας πολιτικῶν καὶ κρατικῶν διαρθρώσεων καὶ ἀνακατατάξεων, μὲ πτώσεις βλαβερὰς καὶ λειῶν, μὲ ἀποστασίας καὶ ἀνταρσίας, μὲ κατάχρησιν ἐξουσιῶν καὶ μὲ τὴν πόρνευσιν αὐτῶν. Ὁ πορευόμενος ἄλλωστε Ἰσραὴλ πρὸς τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας ἦτο ἡ Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ, ὅπου καὶ ἐκεῖ ἐνήργει ἡ χάρις του. Ὁ Μωϋσῆς εἶναι ὁ θεόπτης ἀρχηγὸς τοῦ περιουσίου λαοῦ. Οἱ κριταί, οἱ βασιλεῖς καὶ οἱ ἱερεῖς καὶ οἱ προφῆται μετὰ ταῦτα γράφουν ἱστορίαν καὶ παραβαίνουν ἢ ἀτυροῦν τὴν ἀλήθειαν τοῦ Θεοῦ ἐντὸς δραματικῶν καὶ ἱστορικῶν συγκρούσεων. Ἡ διδασκαλία καὶ τὸ ἔργον τοῦ Χριστοῦ, ἡ Πεντηκοστὴ καὶ ἡ Ἱεραποστολή οἱ διωγμοὶ καὶ τὸ μαρτύριον τῆς Ἐκκλησίας ζυμώνονται ἐντὸς κοσμοϊστορικῶν γεγονότων. Ἡ Ἐκκλησία λοιπόν, ποῦ ἀποτελεῖ τὴν καρδίαν τῆς δημιουργίας, δὲν ἀποκόπτεται ἀπὸ τὴν ἱστορίαν. Εἶναι σὰρξ ἐκ τῆς σαρκὸς τῆς, ἡ ἱστορία εἶναι ἔργον τοῦ ἀνθρώπου, τῆς κορωνίδος τῆς δημιουργίας.

Ἔτσι τὸ μυστήριον τῆς ἀνομίας, ποῦ ἀποτελεῖ τὴν ἀντιστρατευομένην

καὶ ἄσβεστος εἰς τὴν καρδίαν κάθε ἀνθρώπου, ἡ ἀπογοήτευσίς καὶ ἡ σκῆψις τῶν ψυχῶν ἀποτελεῖ σχεδὸν καθολικὸν φαινόμενον. Δὲν παραμορφωμὸν ἢ δημιουργία (ἄψυχος καὶ λογικὴ), ἀλλὰ καὶ αἱ δυνάμεις τοῦ μηδενισμοῦ λαμβάνουν τὸ προσωπεῖον τῆς δικαιοσύνης, τῆς ἀγάπης καὶ τοῦ Θεοῦ. Ἡ ἀπογοήτευσίς ἀπὸ τῆς ἱστορίας θεοποιεῖ τὴν βίαν, τὸ κακὸν ὑπὸ ὄλας τοῦ τὰς μορφῶν προβάλλεται ὡς ἡ κρατοῦσα κατάστασις. Κατὰ συνέπειαν τὸ κακὸν λογισμὸν μεταφυσικὸν βάθος, διότι συνδέεται μὲ τὸ καλόν, μὲ τὴν ἀνέλιξιν τῆς δημιουργίας. Ἐάν γίνῃ ἡ δραπέτευσίς μας ἀπὸ τὴν ἱστορίαν, τότε συντελεῖται ἡ ἁπλοῦς σία τοῦ χριστιανικοῦ πνεύματος. Ἐάν ὁ μοναχισμὸς καὶ ἡ ἄσκησις δὲν διακρίνονται πρὸς τὸν παραμορφωμένον κόσμον καὶ τὴν ἐκκοσμικευμένην ἱστορίαν, ὥστε νὰ «καταγγέλλεται» ἡ ἔλευσις τῆς μεταμορφωτικῆς δυνάμεως βασιλείας τοῦ Θεοῦ εἰς τὰς καρδίας καὶ τὴν δημιουργίαν ὁλόκληρον, τότε οὐκ ἔμπνέονται ἀπὸ τὸ χριστιανικὸν πνεῦμα. Εἰς τὸν μοναχισμὸν καὶ τὴν ἄσκησιν παρέχονται συγκεκριμέναι πτυχαιὶ καὶ ἄπτὰ παραδείγματα μεταμορφώσεως τῆς ἱστορίας καὶ τῆς δημιουργίας ὑπὸ ὄλας τῆς τὰς μορφῶν καὶ ἐκφράσεως. Δὲν παύει οὔτε ἀπολιθώνεται τὸ κακὸν εἰς τὴν ἱστορίαν, διότι ἡ δημιουργία ἐξακολουθεῖ νὰ ὑπάρχη καὶ νὰ πορεύεται εἰς τὴν ἀφθαρσίαν καὶ τὴν ἐκλάμψεσιν. Ἡ ἐκλάμπρυνσις αὕτη, ὡς πορεία καὶ ἀνάδειξις εἰς θεῖον καλλιτέχνην δημιουργίας, περνᾷ ἀπὸ τὸ μηδὲν καὶ τὰς ἐκθεμελιωτικὰς ἐπιρροὰς τοῦ μοναχισμοῦ καὶ τῆς ἄσκησις, ἐφ' ὅσον εὐρίσκονται εἰς τὴν ὀρθὴν κοίτην, παραδίδουν ἄπτὰ καὶ συγκεκριμένα παραδείγματα τῆς ἐν λόγῳ ἐκλαμπρύνσεως.

Ἐάν ἡ ἱστορία ἐρμηνεύεται ὡς πρὸς τὸ βάθος τῆς καὶ τὴν σημασίαν γεγονότων, ἐπισημαίνεται ἓνα μυστήριον τελεσιουργίας ἐνὸς δράματος ἐξὸ μηδενὸς καὶ δημιουργικότητος. Οἱ μῦθοι, ἡ τέχνη, ἡ γλῶσσα καὶ ἡ ζωὴ τυλίσσονται ἐντὸς ἀντιθέτων καὶ ἀνυψωνομένων δυνάμεων. Κάθε πορεία ἀναπτύσσεται ἀπὸ πτώσιν καὶ ἀνέρχεται εἰς κορυφάς. Ὁλοὶ αἱ πολιτιστικαὶ μορφῶν ἀπεικονίζουσι τὸ δραματικὸν γίνεσθαι τῆς ζωῆς καὶ τῆς ἱστορίας. Διότι τὸ ἓνα μῦθος, λόγου χάριν, δὲν εἶναι ἀπλῆ ἐπινόησις ἢ θεωρητικὸν κατασκευασμὰ χωρὶς ρίζας πρὸς τὴν ὀδυνωμένην ἱστορίαν. Ἀποτελεῖ ἐρμηνευτικὰς ἀνάστασιν μιᾶς ἀνελισσομένης καὶ κυοφορουμένης πραγματικότητος. Ἡ ἐλπίς καὶ ἡ ἐλπίς τρέφονται ἀπὸ αὐτὴν τὴν τερατώδη καὶ τὴν φωτεινὴν πραγματικότητα, ἡ ὁποία ἐγένετο ἀπὸ τὸ μηδὲν, περνᾷ ἀπὸ αὐτό, ἀνυψώνεται καὶ νὰ φθάσῃ τὸ θεῖον κάλλος. Ἡ πορεία αὕτη εἶναι κυοφορία καὶ τόκος δύνῃ καὶ θυσίας¹⁰.

Διὰ τοῦτο κάθε συμβάν τῆς καθημερινῆς ζωῆς καὶ κάθε λεπτομέρεια

κοινωνικήν καὶ ψυχολογικήν αἰ παρατηρήσεις τῶν ὁπαδῶν τοῦ Μαρξισμού τοῦ Φροϋδισμού εἶναι ὀρθαὶ ἢ πεπλανημένοι ἀναλόγως τῶν ὀρθῶν ἢ πεπλανημένων ἐκτιμήσεων καὶ ἐρευνῶν. Αἱ προθέσεις των ἤμπορεῖ νὰ θέλουν τὴν ἀπολυτρώσιν πάσης θρησκείας, τὰ συμπεράσματα ὅμως τῶν ἐρευνῶν των ἤμπορεῖ νὰ ἀληθεύουν. Γίνεται βεβαίως κακὴ ἢ προκρούστειος χρῆσις τῶν συμπερασμάτων. Διότι, ὅταν λέγεται λόγου χάριν ὅτι ὁ φόβος τῆς πατρικῆς κυριαρχίας ποικίλοι κοινωνικαὶ καταπιέσεις καὶ τὸ ἀλλοτριωμένον κοινωνικὸν εἶναι ἀπολυτρώσιμος μορφῶν καὶ ἀναλόγους θρησκευτικὰς προσδοκίας καὶ παραστάσεις, λέγεται ὀρθῆ κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἤττον ἐρμηνεία τῶν θρησκευτικῶν ἐκδηλώσεων. Ὁ φόβος καὶ αἱ καταπιέσεις δὲν ἀποτελοῦν τὸ κέντρισμα πρὸς ἀναζήτησιν ἀπολυτρώσεως; Καὶ δὲν εἶναι εὐλόγον κατ' ἀρχὴν αἱ δυνάμεις αὐταὶ νὰ ἐκτρέφουσι καὶ ῥίζουσι τὴν διαμόρφωσιν τῶν θρησκευτικῶν παραστάσεων; Τὰ συμπεράσματα αὐτὰ ἔχουν ἐπιστημονικὴν βάσιν. Ἀλλὰ τὸ συμπέρασμα, ὅτι δὲν ὑπάρχει ἄλλο ἢ τὸ Τριάς ἢ μεταφυσικὸς κόσμος, ἀποτελεῖ παρέμβλητον σῶμα εἰς τὰ συμπεράσματα. Εἶναι ἀδιανόητος ἐπιστημονικὴ γνῶσις πού ἤμπορεῖ νὰ ἀποδοῖ γάγγη τοιοῦτον συμπέρασμα. Πρόκειται ἀπλῶς διὰ ἰσχυρισμὸν πού λαμβάνει τὸ ἐπιστημονικὸν ἐπίχρισμα ἢ ἀναμιγνύεται μὲ ἄλλα ἐπιστημονικὰ συμπεράσματα. Ἔτσι συντελεῖται ἡ πλάνη τῶν ὁπαδῶν τῆς ἀθρησκείας καὶ ἡ ποικίλη ἀπολογία τῶν Χριστιανῶν ἀπολογητῶν, οἱ ὅποιοι, διὰ τὴν ἀπόκρουσιν τοῦ κινήματος ἀποκρούουν λυσιπῶδες καὶ τὰ ἐπιστημονικὰ πορίσματα. Πρόκειται διὰ ἐγκλωβισμὸν εἰς τὰ στατικά καὶ εἰδωλολατρικά ὅρια τῆς πραγματικότητος.

Χριστιανοὶ καὶ ὁπαδοὶ τῆς ἀθρησκείας δὲν ἤμποροῦν νὰ ἀπελευθερωθῶσι ἀπὸ τὰ ὅρια αὐτὰ, ἐνῶ τὸ μυστήριον τῆς δημιουργίας καὶ τὸ μυστήριον τῆς ἀνομίας ἔχουν οἰκουμενικὰ ὅρια. Πάντοτε ὅμως τὸ μυστήριον τῆς ἀνομίας ὑπονοεῖται ὡς «τεχνητὴ μορφή» τῆς δημιουργίας, χωρὶς αὐθυπόστατον ἰσχύον ὡς διαβρωτικὴ καὶ παραμορφωτικὴ ἐκδήλωσις τῆς πραγματικότητος. Ὁ κόσμος, ἡ ζωὴ καὶ ἡ ἱστορία ἀποτελεῖ σωρὸν θραυσμάτων καὶ εἰδώλων τῆς ἀνεπιβεβαιωμένης πραγματικότητος. Εἰς τὸν σωρὸν αὐτὸν κορυφώνεται μὲ πικρὰν καὶ θορυβοποιὸν αὐθάδειαν ἡ δύναμις τοῦ μυστηρίου τῆς ἀνομίας. Ἡ ἐπιστημονικὴ γνῶσις τῶν θραυσμάτων αὐτῶν, οἰαδήποτε καὶ ἂν εἴη, ἤμπορεῖ οὔτε νὰ στηρίξῃ οὔτε νὰ κλονίσῃ τὸ μυστήριον τῆς δημιουργίας. Ἡ ἐπιστήμη ἔχει οἰκουμενικὰς καὶ καθολικὰς διαστάσεις. Ἡ γνῶσις αὕτη, ὀρθῆ ἢ πεπλανημένη, εἶναι ἀποσπασματικὴ. Πρέπει νὰ γίνῃ ἀνεκτὴ ἀπὸ τὴν χριστιανικὴν σκέψιν, διότι προέρχεται ἀπὸ τὴν δημιουργίαν πού «κομματιάζεται» καὶ ἀπὸ τὸ ἄμα μεταμορφώνεται. Ἡ πίστις εἶναι ἡ πλέον βαθεῖα καὶ ἰσχυρὰ δημιο

είδωλολατρίας. "Αλλως ἡ εἰδωλολατρικὴ κυριαρχία πιέζει καταθλιπτικῶς Χριστιανοὺς καὶ ἄθρησκους.

3. Ἐνοχὴ καὶ τιμωρία

Ἡ ἐνοχὴ συνδέεται ὀργανικώτατα πρὸς τὴν τιμωρίαν. Εἰς τὰς χριστιανικὰς δὲ συνειδήσεις πολλάκις ταυτίζεται ἢ συγγέεται μὲ τὴν ἁμαρτίαν. Ἡ ὀρθὴ ἀντίληψις τῆς ἁμαρτίας ἀποτελεῖ τὴν μοναδικὴν ἀποκρίσιν πρὸς ἐρμηνείαν τοῦ αἰσθήματος ἐνοχῆς, τὸ ὁποῖον βεβαίως ἐρμηνεύεται μὲ ποικιλίαν ἀποχρώσεων ἀπὸ τοὺς ψυχολόγους καὶ τοὺς ἠθικολόγους. Χαρακτηριστικὴ τὴν αἴσθησιν τοῦ τραγικοῦ χαρακτῆρος τῆς ἁμαρτίας εἶναι πολὺ δυνατὴ καὶ ἀκριβὴς ἡ παρερμηνεία τοῦ αἰσθήματος ἐνοχῆς εἰς τὴν σκέψιν καὶ κατὰ συνέπεια εἰς τὴν ἠθικὴν συμπεριφορὰν. Ἡ κατανόησις λοιπὸν τῆς τραγικότητος τῆς ἁμαρτίας καὶ τοῦ ἀβυσσαλέου πλέγματος τοῦ μυστηρίου τῆς ἀνομίας μᾶς ἀποκλύσει ἀπὸ ἐπικινδύνους ἀτραποὺς ποὺ ὀδηγοῦν εἰς τὴν εἰδωλολατρικὴν ἠθικὴν ἠρῶσιν τῆς ἐνοχῆς. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἡ ἐνοχὴ ὑπὸ τὸν εἰδωλολατρικὸν μανδύαν κρύβεται ὡς ὁ ἐφιάλτης, ὁ τύραννος καὶ ὁ διαφθορεὺς τῆς χριστιανικῆς συνειδήσεως. Ἡ ἐνοχὴ εἶναι ἡ μέγιστος καὶ ἡ δυνάμις τῆς εἰδωλολατρίας, διότι εἶναι ἡ μηδενιστικὴ ἔκφρασις τῆς πτώσεως. Διὰ τοῦτο, ἐνῶ ἐκδιώκεται ἀπὸ τὴν θείαν ἀγάπην, εἰσβάλλει ἐκτετατῶς εἰς τὴν περιοχὴν τῆς μηδενιζομένης ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως. Καὶ ἐν τῇ ἐνοχῇ κειμένῳ ἡ παρερμηνεία τῆς ἁμαρτίας καὶ ὁ καταθλιπτικὸς ρόλος τοῦ νομοῦ καὶ τοῦ πνεύματος ἐδημιούργησαν τὸ ἀπαίσιον εἶδωλον τῆς ἐνοχῆς, ὡς τὴν ἀντιλαμπρὴν ἀποκρίσιν καὶ τὴν βιώνει ὁ μὴ λυτρωμένος καὶ φθονερός Χριστιανός.

Πολλὰ εἶναι αἱ ψυχολογικαὶ καὶ κοινωνικαὶ ἀποχρώσεις τῆς ἐνοχῆς. Ἡ ἀρχὴν μία καὶ μοναδικὴ εἶναι ἡ πηγὴ τῆς ἐνοχῆς. Πρόκειται διὰ τὸν φόβον τοῦ Θεοῦ. Ἡμφορεῖ δὲ νὰ εἴπη κανεὶς ὅτι φόβος καὶ ἐνοχὴ συμφύρονται ἢ ταυτίζονται ἀποτελοῦν πολλάκις τὸ αὐτὸ πρᾶγμα. Διότι ἡ ἐνοχὴ δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο πλὴν ὁ φόβος ἐνώπιον μιᾶς ἐπερχομένης ἀπειλῆς ποὺ ὀρθώνεται καὶ σπεύδει ἀμείλικτως νὰ συντρίψῃ ἢ νὰ ταπεινώσῃ τὴν ἀνθρωπίνην ὑπάρξιν. Ἡ αἰτία ποὺ ἐκτετατῶς νὰ τὸν φόβον προέρχεται εἴτε ἀπὸ τὴν αἴσθησιν ἐνὸς ἀφιλοξένου καὶ ἐχθροῦ περιβάλλοντος εἴτε ἀπὸ τὴν παράβασιν μιᾶς ἐντολῆς ἢ ἐνὸς νόμου (δημιουργημάτων μιᾶς ὑπερτάτης καὶ ἰσχυρᾶς θελήσεως), ὁπότε καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν τὸ περιβάλλον καθίσταται ἀφιλόξενο καὶ ἐχθρικόν. Εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ ἡμφορεῖ νὰ ὑπενθυμίσῃ κανεὶς τὴν θεόπνευστον καὶ συγκλονιστικὴν περιγραφὴν τοῦ τρίτου κεφαλαίου τῆς Γενέσεως. Οἱ πρωτόπλαστοι αἰσθάνο

φήν, ἀμύνονται ἰσχυρῶς καὶ μεταβιβάζουν τὴν ἐνοχὴν. Ἀλλὰ ὁ φόβος ἔχειται, διότι προέρχεται ἀπὸ τὴν γυμνότητα τῆς ζωῆς ποὺ εἶναι ἡ δύναμις δεισμοῦ, ἡ ἀρπάγη τοῦ θανάτου. Ἡ μετάβασις ἐκ τῆς ζωῆς εἰς τὸν θάνατον ἦτο ἡ πικρὰ καὶ μεγαλειώδης γεῦσις τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς αὐτογνωστικῆς δημιουργηθείς ἄνθρωπος ἦτο μεταξὺ θνητοῦ καὶ ἀθανάτου· κτίσμα πρὸς ἀνάγκην τῶν ἀκτίστων δωρεῶν διὰ νὰ ἐπιτύχη τὴν ἀθανασία, ὡς κορυφαία δημιουργικῆς τελειώσεως μὲ τὴν συνδημιουργίαν. Τὸ βάρος τῆς ἐνοχῆς καὶ τοῦ φόβου ἔναντι ἐπερχομένης τιμωροῦ δυνάμεως ἔγινε στοιχεῖον τῆς ὑποταξίας. Διὰ τοῦτο ἡ ἀντίδρασις διὰ τῆς φυγῆς, τῆς ἀποκρύψεως τῆς γυμνότητος τῆς μεταβιβάσεως τῆς ἐνοχῆς εἶναι καταδικασμένη εἰς ἀποτυχίαν. Ἐπομένως ὁ ἄνθρωπος ἢ ἀναπτύσσει μὲ φόβον καὶ δειλίαν μίαν αὐτοάμυναν ἀντικεινῶς ἀπομορφῆς ἢ προσαρμόζεται μὲ τὴν ἀνάπτυξιν κυριαρχικῆς ἐπιβολῆς καὶ σπουδαιότητος. Πολλοὶ λέγουν ὅτι τὸ αἶσθημα ἐνοχῆς εἶναι θέμα ἰδιοσυγκρασίας· ἀδύνατοι ἀπὸ φυσικῆς καὶ κοινωνικῆς ἀπόψεως φοβοῦνται καὶ αἰσθάνονται ἐνοχοὶ καὶ καταδικασμένοι· οἱ ἰσχυροὶ ἀπὸ φυσικῆς καὶ κοινωνικῆς ἀπόψεως δὲν φοβοῦνται καὶ κανένα αἶσθημα ἐνοχῆς δὲν τοὺς ταλαιπωρεῖ. Ὁρθαὶ εἶναι δύο διαπιστώσεις. Ἀλλὰ ἡ ἰσχὺς καὶ ἡ εὐρωστία εἶναι μία ἀποτελεσματικὴ ἀμύνα τῆς φύσεως καὶ τῆς ἀγωγῆς ἐναντίον τοῦ αἰσθήματος ἐνοχῆς. Ἐπιπλέον ἐπισημαίνεται ἡ ὀλοκληρωτικὴ καὶ εἰς βάθος ἐρμηνεία τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως καὶ ἐρμηνεία τῶν συμπτωμάτων ἢ μπορεῖ νὰ εἶναι ὀρθὴ καὶ ἐν τούτοις νὰ μὴ ἀρραπλανήσῃ, ἀν δὲν ἐξετασθῇ τὸ βάθος καὶ ἡ μεταφυσικὴ πλευρά. Κάθε πνευματικὴ ἀμύνα τῆς ὀρθῆς διαπαιδαγωγήσεως τοῦ συγχρόνου ἀνθρώπου τείνει ἀπὸ εἰς τὴν ἐξάλειψιν τοῦ αἰσθήματος ἐνοχῆς διὰ τῆς προικίσεως τοῦ χαρακτῆρος μὲ τὰ ὄπλα τῆς δυνάμεως καὶ τῆς ἀντοχῆς εἰς τὰς ὑποκριτικὰς κοινωνικὰς ἀμύνας. Παραλλήλως πρὸς τὴν ἀγωγὴν πολλοὶ σπεύδουν μὲ τὸν σφετεριστικὸν περιοριστικὸν κοινωνικῆς δυνάμεως νὰ ἀπαλλαγοῦν ἢ νὰ κρυβοῦν ἀπὸ τὴν ἐνοχὴν καὶ τὴν ἀπειλὴν ἐνὸς ἀφιλοξένου περιβάλλοντος.

Ἐπομένως λοιπὸν δύο εἶναι αἱ κύριαι τάσεις ποὺ καθορίζουν τὸ αἶσθημα ἐνοχῆς· ἡ μαγικὴ καὶ εἰδωλολατρικὴ ψυχοτροπία ἀφ' ἑνὸς καὶ τὸ νομικὸν ἀφ' ἑτέρου. Ὁρισμένα τοπικὰ περιοχὰ, ὠρισμένα φυσικὰ ἀντικείμενα καὶ μηχανικαὶ διαδικασίαι καὶ τελετουργικαὶ πράξεις καὶ ἄλλαι ἐκδηλώσεις ἐπιβάλλονται μὲ μυστηριώδη καὶ θεϊκὴν ἀτμόσφαιραν, καταστροφικὴν ἢ φανταστικὴν. Παραλλήλως μὲ τὰς ἀντιλήψεις αὐτὰς διαμορφώνονται καθαρὰ καὶ ἀκό-

βον ἐπερχομένης ἐξουθενωτικῆς τιμωρίας. Πάντοτε ὑφίσταται συνειδητῶς συνειδήτως ὁ φόβος ἐναντι τοῦ νόμου. Ὁ φόβος αὐτὸς ἔμπορεῖ νὰ εἶναι ἀπαισθησις τοῦ κινδύνου ποὺ διατρέχει ὁ ἄνθρωπος εἰς περίπτωσιν παραβάσεως τοῦ νόμου ἢ ἀκόμη τρόμος καὶ δέος ἐνώπιον τῆς ὑπερτάτης νομοθετικῆς θείας βου-
σεως καὶ τῆς καθιερωμένης τάξεως Δικαίου. Καὶ εἰς τὰς δύο περιπτώσεις νοχὴ ἐκφράζεται ὡς φόβος ἐνώπιον δυνάμεων ποὺ ὑπερβαίνουν τὴν ἀνθρώπινην ὑπαρξιν καὶ ἔμποροῦν νὰ τὴν ταπεινώσουν καὶ νὰ τὴν βλάψουν.

Τὸ νομικὸν πνεῦμα ἐπίσης διαμορφώνει κατὰ μέγα μέρος καὶ τὴν ἠθικὴν συνείδησιν καὶ τὰς τύψεις αὐτῆς εἰς τὰς περιπτώσεις παραβάσεως ἠθικῶν ἀποτολῶν καὶ νόμων. Αἱ τύψεις τῆς συνειδήσεως ἀποτελοῦν τὴν πλέον ἔντονον βασανιστικὴν αἴσθησιν τοῦ κινδύνου ποὺ διανύει ἡ ὑπαρξὶς αὐτομηδενίζουσα. Πρόκειται διὰ τὸν φόβον καὶ τὴν ἀπόγνωσιν, διὰ τὴν καταστροφικὴν ζήτησιν καὶ τὴν ἀπώλειαν κάθε νοήματος. Ἡ τραγικὴ αὐτὴ αἴσθησις ὁμοίως ἐνδύεται τὸν νομικὸν μανδύαν καὶ ὁ τυπτόμενος ἀναμένει τὴν τιμωρίαν καὶ τὴν ἐξομολογῶσιν ἀπὸ μίαν ἀρχὴν τάξεως καὶ δικαιοσύνης χωρὶς νὰ βιώνῃ τὴν τραγικὴν πλευρὰν τῆς δημιουργίας. Ἀπασχολεῖται μόνον μὲ τὸ πρόβλημα τῆς παραβάσεως ποὺ διέπραξε καὶ πρέπει νὰ τὴν ἀποκαταστήσῃ. Ἡ τάξις καὶ ἡ δικαιοσύνη τοποθετοῦνται κατὰ κανόνα εἰς τὴν περιοχὴν τῆς θείας δικαιοδοσίας, ἐξουσιάζουσι καὶ ἐνίοτε τρομερᾶς διὰ τοὺς πλείστους τῶν τυπτομένων. Ἐνώπιον τῶν χαίρει ἢ ἄβυσσος τῆς φυλακῆς τῶν, τῆς ὁποίας κατέστησαν ἄξιοι μὲ τὴν διάπραξιν τῶν παραβάσεων. Πρόκειται ἀσφαλῶς περὶ μιᾶς ἀγωνίας ποὺ ἀπορροιστότερον ἀφορᾷ τὸ γεγονός τῆς προσωπικῆς ἀπωλείας καὶ ὀλιγώτερον τὴν ἀπώλειαν τῶν ἄλλων. Ὁ τυπτόμενος φοβεῖται τὰς συνεπειὰς τῶν πράξεων. Ἔτσι οἱ ἰσχυροὶ καὶ οἱ κυρίαρχοι καταστάσεων καταπνίγουν κατὰ τινὰ τρόπον εὐκόλως τὰς ἐν λόγῳ τύψεις. Πάντως ἡ ἀπογύμνωσις ἀπὸ κάθε ἐξωτερικῆς ἀσφάλειας ὁδηγεῖ ἀναποτρέπτως εἰς τὰς τύψεις τῆς συνειδήσεως, διότι εἰς τὴν ἀπώλειαν εἰσβάλλει ὁ φόβος τῆς τιμωρίας. Αἱ τύψεις τῆς συνειδήσεως δὲν ἔχουν ἀπολύτως ἀπολυτικὸν χαρακτῆρα, διότι περιορίζονται εἰς τὴν σχέσιν παραβάτου καὶ τιμωροῦ δικαιοσύνης. Ἐπισημαίνουν ἀπλῶς τὸν κίνδυνον ποὺ διατρέχει ἡ ὑπαρξὶς ἀπὸ τὴν Τύψεις ἐνὸς καλλιεργημένου καὶ δημιουργικοῦ ἀνθρώπου δὲν νοοῦνται ὑπὸ ἀπολύτως ἀνωτέρῳ χαρακτῆρα. Ὁ δημιουργικὸς ἄνθρωπος, εἰς περίπτωσιν μιᾶς οἰκονομικῆς ἀποτυχίας ποτε πτώσεώς του καὶ διαπράξεως ἀδικίας εἰς βάρος τοῦ πλησίον του, αἰσθάνεται ὀδύνην διὰ τὴν γενομένην ζημίαν εἰς τὸν συνάνθρωπόν του, εἰς τὴν δημιουργίαν καθόλου. Ὁ τυπτόμενος δουλεύει εἰς τὸ κράτος τοῦ νόμου καὶ δικαιοσύνης ὑπὸ τὸν εἰδωλολατρικὸν μανδύαν. Κατὰ συνέπειαν, ἐνῶ ὑπάρχει ἀσυνείδητος αἴσθησις τῆς τραγικότητος, πολλάκις τὸ νομικὸν πνεῦμα περὶ

σίωv. Ἐὰν παραμείνη εἰς αὐτά, τότε παραμένει ἀλύτρωτος. Αἱ τύψεις περ-
 ται ἀπὸ μίαν συνειδητὴν ἢ ἀσυνειδήτον αἴσθησιν τοῦ ρήγματος τῆς ὑπὸ
 τοῦ καταποντισμοῦ τῆς εἰς τὸ μηδέν. Ὁ νόμος ἠμπορεῖ νὰ παγιδεύσῃ
 πτόμενον, ὁ ὁποῖος, ἀντὶ τῆς αἰσθήσεως αὐτῆς καὶ τῆς λυτρώσεως μὲ
 μιουργικότητα, εἶναι εὐκόλον νὰ τοποθετήσῃ τὸν ἑαυτὸν τοῦ μόνου ὡς
 μα εἰς τὴν σχέσιν παραβάτου καὶ νομικῶν διατάξεων. Ἐτσι τὸ πρόβλ
 ναι ἢ αὐτοπροστασία τοῦ καὶ ὄχι ἢ ἀπολύτρωσις ἐντὸς τῶν πλαισίων τ
 πης καὶ τῆς δημιουργικότητος¹¹.

Κατὰ συνέπειαν ἡ ἐνοχὴ εἶναι αἴσθημα διαβρωτικὸν τῆς ὑπάρξεω
 κινῆται εἰς τὰ νομικὰ καὶ ὄχι εἰς τὰ τραγικὰ πλαίσια. Διὰ τοῦτο ἡ θρησ
 ἔννοια τῆς ἐνοχῆς, μὲ τὸ χριστιανικὸν περιεχόμενον, διαφέρει ριζικῶς
 νομικὴν σημασίαν. Ἀκόμη καὶ ἡ μαγικὴ ἀντίληψις περὶ ἐνοχῆς εἶναι
 στέρα πρὸς τὴν χριστιανικὴν παρὰ ἡ νομικὴ. Ὁ ἄνθρωπος αἰσθάνεται
 συνειδητῶς ἢ ἀσυνειδήτως, καὶ εἰς τὰς περιπτώσεις ποὺ ὁ νόμος καὶ ἡ
 ἠθικὴ ἀντίληψις δὲν τὸν καταδικάζουν. Διότι πρόκειται διὰ τὸν φόβον τῆ
 ξεως λόγῳ τοῦ ρήγματός τῆς καὶ τῆς ἐλλείψεως τῶν φυσικῶν ιδιοτήτ
 αὶ ὁποῖαι συμπυκνώνονται εἰς τὴν ἀγάπην καὶ τὴν δημιουργικότητα. Κα
 τα οἱ φοβισμένοι, οἱ ἀντικοινωνικοὶ καὶ οἱ σκληροὶ καὶ ἀπάνθρωποι τύπ
 κατὰ συμβατικότητα ἴσως εἶναι ὑπὲρ τὸ δέον κοινωνικοὶ) εἶναι ἐμπεπλ
 εἰς τοὺς πλοκάμους τοῦ τραγικοῦ αἰσθήματος ἐνοχῆς, ἡ ὁποία ἐπισημα
 ρῆγμα τῆς ὑπάρξεως καὶ τὴν ἔλλειψιν ἀγάπης καὶ δημιουργικότητος.
 λους λόγους, ἡ ἐνοχὴ δὲν προέρχεται ἀπλῶς ἀπὸ διασάλευσιν μιᾶς τυπι
 ἐξωτερικῆς σχέσεως ἐνὸς ἀνθρώπου πρὸς ὠρισμένας ἐντολάς. Πρόκει
 τὴν αἴσθησιν τῆς τραγικότητος ποὺ συμπυκνώνεται εἰς τὸ ρῆγμα τῆς ὑ
 ως¹². Ὑπάρχει δηλ. κάτι τὸ δεδομένον, τὸ σαθρόν, τὸ αὐτομηδενιζόμεν
 ἡ ἐνοχὴ ἀποτελεῖ τὴν αἴσθησιν αὐτῆς τῆς τραγικότητος καὶ τὴν ὀδύνη
 φόβον δι' ἐνδεχομένην παράλειψιν δημιουργικῶν πράξεων. Τὸ νομικὸν
 ἠμπορεῖ νὰ δημιουργήσῃ τὴν ψευδαἴσθησιν ὅτι τὸ πρόβλημα λύεται μ
 τυπικὴν καὶ ἐξωτερικὴν διευθέτησιν τοῦ νόμου. Ἐτσι δημιουργεῖται ἡ
 δικαίωσις τοῦ φαρισαϊκοῦ πνεύματος. Ὁ ὑποκριτῆς μὲ τὸ εἶδωλον τῆς
 δικαιοσύνης του καλύπτει τὴν πληγὴν καὶ τὸ ρῆγμα τῆς ὑπάρξεώς του.
 πνίγει τοὺς νυγμούς τοῦ αἰσθήματος ἐνοχῆς καὶ παρουσιάζεται κύριος κ

ὡς θάνατος καὶ ματαίωσις τοῦ καθ' ὁμοίωσιν, ἐμπλέκει τοὺς ἀνθρώπου τελεσματικῶς εἰς τοὺς φοβεροὺς πλοκάμους τοῦ ποῦ νεκρώνουν τὴν ζωὴν τὸν ἄνθρωπον εἰσβάλλει εὐκόλως ὁ φόβος ποῦ τρέφει δαψιλῶς τὸ αἶσθημα τῆς αἰσθητικῆς, καλλιεργεῖ καὶ ὀξύνει τὰς παραστάσεις περὶ νομικῆς εὐθύνης καὶ τὸν καθιστᾷ πολίτην τῆς κολάσεως. Τὸ προπατορικὸν ἀμάρτημα ὅμως δὲ φρονιμομεῖται ὡς προσωπικὴ ἐνοχὴ, ἀλλ' ὡς κατάστασις τραγικὴ ὑπὸ τὸ καθ' ἑαυτῆς αἰχμαλωσίας εἰς τὸν θάνατον καὶ τὰς συνεπείας του. Ἡ μετάνοια πένθος τῶν ἀσκητῶν δὲν εἶναι ἡ ἀναγνώρισις προσωπικῆς ἐνοχῆς διὰ τὸ ἄμικτον ἄμικτον τμήμα τοῦτο, ἀλλὰ ἔκφρασις πένθους διὰ τὴν ἀπώλειαν τῆς ζωῆς, τὴν ἀπώλειαν τοῦ Θεοῦ. Ἡ ἐνοχὴ εἰς τὰς περιπτώσεις αὐτὰς ἔχει τραγικὸν καὶ ὄχι νομικὸν χαρακτῆρα. Ἀναφέρεται εἰς προσωπικὰς παραλείψεις διὰ τὴν ἀσκησιν ἀγάπης καὶ τῆς δημιουργικότητος καὶ κατὰ συνέπειαν διὰ τὴν εὔρεσιν τοῦ Θεοῦ. Ἄλλωστε ὁ Ἰωάννης ὁ Βαπτιστῆς καὶ ὁ Χριστὸς συνέδεσαν τὴν δυνατὴν ἐκδηλώσεως μετάνοιας μὲ τὴν ἔλευσιν τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν. Εἶναι ὁ θάνατος εἰς ἄλλην περίπτωσιν ἢ μετάνοια, ἡ ὁποία ἔχει βασικῶς θεοκεντρικὸν χαρακτῆρα. Ἐπειδὴ ἔρχεται ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, ἡμποροῦν οἱ ἄνθρωποι μετανοήσουν καὶ νὰ τὴν ἀναζητήσουν καὶ ὄχι ἀντιστρόφως. Ἡ δὲ μετάνοια προκειμένῳ αἶρει καὶ συντρίβει παντελῶς κάθε νομικὴν ἔννοιαν περὶ προσωπικοῦ ἀμαρτήματος, ἀμαρτίας γενικῶς καὶ σωτηρίας. Ἐνώπιον τοῦ θανάτου καὶ ὑπὸ τὴν δαιμονικὴν ἐπιρροὴν τελοῦντος ἀνθρώπου προβάλλει ἡ ζωὴ καὶ ἡ ἀγάπη τῆς θείας ἀγάπης. Ἡ μετάνοια, ὡς μεταστροφή τοῦ φρονήματος σημαίνει ἀπόφασιν εἰσόδου εἰς τὴν ζωὴν, ἢτοι μετάβασιν ἐκ τοῦ θανάτου εἰς τὴν ζωὴν. Ὑπάρχει ἡ προσφορὰ τῆς ζωῆς καὶ διὰ τῆς μετάνοιας ὁ ἄνθρωπος τὴν ἀποδέχεται. Τὸ πένθος καὶ ἡ ἐνοχὴ εἶναι ἀφυπνίσεις τῆς ὑπάρξεως καὶ διαβλέπει τὸ ρῆγμα καὶ τὸν κίνδυνον τοῦ ἀφανισμοῦ. Τὸ αἶσθημα ἐνοχῆς ἕνα καλλιεργημένον Χριστιανὸν δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ ἡ αἶσθησις ἐπὶ τῆς πράξεως καὶ πράττει ὀλίγα διὰ τὴν ἀποδοχὴν τῆς θείας ἀγάπης ποῦ θὰ τὸν ἀποδείξῃ εἰς θεῖον καλλιτέχνημα τῆς δημιουργίας. Ἡμπορεῖ ὁ Χριστιανὸς νὰ ἀποφύγῃ τὴν ἐπιρροὴν ἀπὸ τὰς τύψεις, τελικῶς ὅμως πρέπει νὰ τρωθῇ ἀπὸ τὸν ἔρωτα τῆς δημιουργικότητος, τῆς ἀναπτύξεως κατὰ μέγιστον βαθμὸν τοῦ δώρου τῆς δημιουργίας¹⁵. Δὲν ἀναμένει οὔτε προσπαθεῖ νὰ ἀποφύγῃ τὴν τιμωρὸν ἐκδ

15. Ἁγίου Μακαρίου, Ὁμιλία 5, 6. «Θεῖω γὰρ κάλλει ἐτρώθησαν καὶ ζωὴ ἀθανάτου οὐρανοῦ ἐν ταῖς ψυχαῖς αὐτῶν ἐνέσταξεν». Διονυσίου Ἀρεοπαγίτου, *Περὶ θείων ὀνομάτων* 4, 10, 12, 14. Ἰωάννου Κλίμαξ, PG 88, 1156C: «Μακάριος ὅστις τοιοῦτον πρὸς Θεὸν ἔσται».

τοῦ Θεοῦ, ὅπως τὴν ἀντιλαμβάνεται μὲ νομικὴν ἔννοιαν ὁ ὑποκριτὴς καὶ λύτρωτος τυπτόμενος ἀπὸ τὴν συνείδησίν του.

Ἐναντι τῶν ἀνωτέρω εἶναι δυνατὸν νὰ ἀντεῖπη κανεὶς μὲ βιβλικὰς φράσεις περὶ τιμωριῶν καὶ ἐκδικήσεων ἀπὸ μέρους τοῦ Θεοῦ. Μία τοιαύτη μὴ ἀντίρρησης προέρχεται προφανῶς ἀπὸ ἀνθρώπους ποὺ οὕτως ἢ ἄλλως νατοῦν νὰ ἀναγνώσουν ὀρθῶς τὴν Ἁγίαν Γραφήν, διότι παραμένουν δέσμιον σκοτεινῆς ἐνοχῆς των μὲ τὸ νομικὸν πνεῦμα. Ἡ Ἁγία Γραφή κατανοεῖτο βιβλίον πνευματικὸν καὶ εἰς τὸ σύνολον. Διὰ τοῦτο δὲν ὑφίσταται ἀντίθεσις ταξὺ Εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου καὶ ἄλλων βιβλίων τῆς Καινῆς ἢ τῆς Παλαιᾶ Διαθήκης. Οὔτε ἐν προκειμένῳ ὁ Εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης διορθώνει τοὺς λόγους θεοπνεύστους συγγραφεῖς, ἀλλὰ ἐρμηνεύει τὸ αὐτὸ πνεῦμα ποὺ ἐρμηνεύουν καὶ οἱ ἄλλοι. Πέραν τοῦ ὅτι ἡ Ἁγία Γραφή ὁμιλεῖ μὲ παραβολὰς καὶ εἰκονισμὸν, αἱ ἐκφράσεις εἰς αὐτὴν περὶ τιμωριῶν καὶ ἐκδικήσεων ἀποτελοῦν σταθερὰν ἐκφρασιν τῆς ψυχῆς τοῦ ἐνόχου καὶ παγιδευμένου εἰς τὴν νομικὴν βαρβαρικότητα ἀνθρώπου ἐνώπιον τῆς θείας ἀγάπης. Ὁ ἐνοχος καὶ ἀλύτρωτος ἄνθρωπος, ὁ στερούμενος τῆς θείας ἀγάπης, βλέπει ἐπὶ τῆς κεφαλῆς του νὰ πῶν τὸ πῦρ τῆς τιμωρίας καὶ ἡ θεία ἐκδίκησις. Τὸ αἶσθημα τοῦτο εἶναι φυσικὸν καὶ ἐν προκειμένῳ ἡ Ἁγία Γραφή ἀληθεύει κατὰ πάντα. Ἄλλὰ ἡ Ἁγία Γραφή ἀπαιτεῖ νὰ προχωρήσῃ ὁ ἐνοχος ἄνθρωπος εἰς τὴν θείαν ἀγάπην καὶ τελειότητα. "Ὅταν δὲ προχωρήσῃ, ἢ προχωρῶν πρὸς αὐτήν, λυτρώνεται τὸν φόβον καὶ τὴν κόλασιν." Ἄλλως παραμένει εἰς αὐτήν.

Ποῖον λοιπὸν εἶναι τὸ νόημα τῶν τιμωριῶν ποὺ ἐπιβάλλει ὁ Θεὸς εἰς τοὺς ἀνθρώπους; Πολὺ βαθύ καὶ συγκλονιστικόν. Κατ' ἀρχὴν ὁ Θεὸς δὲν ἐπιβάλλει τιμωρίας, ὡς νομίζει ὁ ἐνοχος ἄνθρωπος. Ἡ τιμωρία εἶναι ἐφεύρημα καὶ ἐξοδος τοῦ ἀνθρώπου. Μὲ τὴν αὐτοδικίαν καὶ τὸν νόμον ὁ ἄνθρωπος προστατεύει τὴν αὐτομηδενίζομένην του ζωὴν. Ἐτσι ἡ τιμωρία εἶναι μόνον ἰδικὸν γέννημα, ἀποτέλεσμα τῆς κτιστῆς καὶ θνητῆς φύσεώς του. Ὁ ἴδιος ποὺ φθενοῦται ἐπινοεῖ καὶ τὸ ὄπλον τῆς προστασίας του καὶ ἐφ' ὅσον δὲν ὀδεύει τὸν νόμον τῆς ἀγάπης καὶ τῆς δημιουργικότητος πιστεύει ὅτι ὁ Θεὸς τοῦ δίδει τιμωρίας. Τιμωρίαν ὁμοίως ἐπιβάλλει μόνον ὁ ἄνθρωπος ποὺ συσπειρώνεται εἰς ἑαυτὸν καὶ ζητεῖ νὰ προστατεύσῃ τὴν ἀτομικὴν καὶ κοινωνικὴν ζωὴν ἐμπνευστὸν τὸν φόβον τῆς ἐνοχῆς καὶ τῶν συνεπειῶν ἀπὸ τὰς παραβάσεις τῶν κανόνων τῶν νόμων. Ὁ Θεὸς ὁμοίως εἶναι δημιουργὸς καὶ συντηρητὴς τῆς ζωῆς, ἀπὸ ἀτομικὴν καὶ κοινωνικὴν ἄποψη. Πῶς ἐκ τῆς φύσεως αὐτῆς ἡμπορεῖ νὰ προστατεύσῃ τὴν ζωὴν τῶν ἀνθρώπων; Μία ἀπάντησις εἶναι ὅτι ὁ Θεὸς ἐπιβάλλει τὴν τιμωρίαν ἐπὶ τὸν ἄνθρωπον ὡς ἐπὶ τὸν ἀνομῶνα καὶ ἀπειθήνα. Ὁ Θεὸς ἐπιβάλλει τὴν τιμωρίαν ἐπὶ τὸν ἄνθρωπον ὡς ἐπὶ τὸν ἀνομῶνα καὶ ἀπειθήνα. Ὁ Θεὸς ἐπιβάλλει τὴν τιμωρίαν ἐπὶ τὸν ἄνθρωπον ὡς ἐπὶ τὸν ἀνομῶνα καὶ ἀπειθήνα. Ὁ Θεὸς ἐπιβάλλει τὴν τιμωρίαν ἐπὶ τὸν ἄνθρωπον ὡς ἐπὶ τὸν ἀνομῶνα καὶ ἀπειθήνα.

τὸ θεωρεῖ ὡς θείας προελεύσεως. Μόνον ἡ περιδεὴς καὶ ἔνοχος συνείδησις ἀνθρώπου ἐπενόησεν ὡς αὐτοάμυναν τὴν θανατικὴν ποινὴν, ἡ ὁποία ἀπὸ τὴν ριοχὴν τῆς αὐτοδικίας ἐπέρασεν εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ νόμου. Ἐπὶ πάνθ' ἡ ποινὴ, ὡς εἶναι ὁ βασανισμὸς καὶ ὁ θάνατος, ἀποτελοῦν τὴν κορύφωσιν τραγωδίας τῆς αὐτομηδενίζομένης κοινωνίας τῶν ἀνθρώπων. Εἰς τὰς παρὰ αὐτὰς διαφαίνεται ἡ πλήρης ἐπικράτησις τοῦ σατανισμοῦ ποῦ τείνει νὰ ὀνίσῃ τὸ κατ' εἰκόνα Θεοῦ ἀπὸ τὴν ἀνθρωπίνην ὑπόστασιν. "Ἄλλωστε ὁ βασανισμὸς καὶ ὁ θάνατος κανένα σωφρονισμὸν δὲν ἠμποροῦν νὰ ἐπιφέρουν, ἀποκινῶν δὲ τὸν ἐν πολλοῖς ἀσυνειδήτων πανικὸν τῶν ἐνόχων συνειδήσεων, ἀποποῖται ἐπιδιώκουν τὴν πάσῃ θυσίᾳ διαφύλαξιν τῆς ἀτομικῆς καὶ κοινωνικῆς ἡσυχίας¹⁸. Ἐξ ἄλλου οἱ ζῶντες εἰς τὴν ὑποκρισίαν καὶ λατρεύοντες τὸ εἶδωλον αὐτοδικαιώσεώς των πολλάκις, ὠθούμενοι ὑπὸ τοῦ ἀσυνειδήτου πλέγματος τῆς ἐπιθυμοῦν καὶ τὸν φόνον «τῶν ἀμαρτωλῶν»! Τὸ δὲ μῖσος αὐτῶν καὶ τῶν τοιοῦτων ἀμαρτωλῶν ἀνθρώπων εἶναι πλέον ἢ ἔκδηλον· οὔτε φροντίζουν νὰ ἐπικαλύψουν, ἀφοῦ ἐπενόησαν τὸν ἀκατανόητον καὶ ἀπαράδεκτον ἀπὸ θεολογικῆς ἀπόψεως διαχωρισμὸν μεταξὺ ἀμαρτίας καὶ ἀμαρτωλῶν. "Ἐτσι ἰσχυρίζονται ὅτι μισοῦν τὴν ἀμαρτίαν καὶ ὄχι τοὺς ἀμαρτωλοὺς. Ἄλλὰ ἡ ἀμαρτία οὔτε ἀφηρημένη εἶναι οὔτε ἀνεξάρτητος ἀπὸ τὰ ἀμαρτωλὰ ὄντα· ἀποτελεῖ τὴν διάβρωσιν τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς δημιουργικότητος τῶν ὄντων. Ἡ ἀρπὴ καὶ ἡ δύναμις τοῦ σατανισμοῦ, ὡς ἓνα ὀδυνηρὸν πλέγμα, κυοφοροῦνται εἰς ἅπαντα τῆς ὑπάρξεως καὶ ἐκκολάπτονται ὑπὸ μορφὴν φωτεινῶν ἰδεῶν καὶ κακῶν κόντων. "Ἄν ἡ ἔνοχος συνείδησις δὲν λυτρωθῇ ἀπὸ τὴν θείαν ἀγάπην, τότε σιλεύει μὲ τὴν πλέον σκληρὰν καὶ ὕπουλον τυραννίαν τὸ καθεστῶς τῆς ἀμαρτίας. Ἡ δὲ πρώτη μορφή ὀδυνηρᾶς δουλείας εἶναι ἡ ἄγνοια τοῦ περιεχομένου τῆς ἀμαρτίας καὶ ἡ δέσμευσις εἰς τὴν νομικὴν ἔνοχὴν καὶ εἰς τὸ καθεστῶς τὴν ἀπαλύνει καὶ τὴν ὑπηρετεῖ μὲ ἀπάνθρωπα μέσα.

18. Καὶ αἱ πλέον αὐστηραὶ ποινὴ καὶ αὐτὴ ἡ θανατικὴ δὲν σωφρονίζουσι οὔτε παρακαταλύουσι εὐκόλως τοὺς ἀνθρώπους. Τοῦτο ἀναγκάζει τὸν Θεοκωδίδη (9, 45, 3-6) νὰ εἰπῇ τὰ ἑξῆς: «Πεφύκασι τε ἅπαντες καὶ ἰδίᾳ καὶ δημοσίᾳ ἀμαρτάνειν καὶ οὐκ ἔστι νόμος ὁ ἀπειλεῖ σφύτου ἐπεὶ διεξελθὼν ἀπὸ με διὰ πασῶν τῶν ἡμετέρων οἱ ἄνθρωποι προστιθένται»

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄

Η ΚΟΛΑΣΙΣ

1. Τὸ τραῦμα τῆς δημιουργίας

Αἱ ἐμπειρικαὶ παραστάσεις τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ ἐτροφοδότησαν σίως τὴν θρησκευτικὴν καὶ τὴν φιλοσοφικὴν σκέψιν μὲ τὸ περιεχόμενον διαρχίας. Τὸ πνεῦμα τοῦ Μανιχαϊσμοῦ ὑπῆρχε καὶ ἐπεβίωνε πάντοτε ὑπὸ κίλιαν μορφῶν καὶ προσωπείων. Ὁ θεὸς τοῦ φωτὸς καὶ ὁ θεὸς τοῦ σκοτεινοῦ, ἡ καλὴ καὶ ἡ κακὴ πραγματικότητα, ἡ χαρὰ καὶ ἡ ὀδύνη, ἡ ἀμοιβὴ καὶ ἡ τιμωρία διεμόρφωσαν σαφεῖς καὶ συγκεκριμένους παραστάσεις περὶ τῆς θείας διαβολικῆς ζωῆς, περὶ τῆς αἰωνίου ἀπολαύσεως ἀγαθῶν καὶ τῆς αἰωνίου τιμωρίας ἢ κατὰ τὰς φάσεις τῶν μετεμψυχώσεων τιμωρίας. Τὰ θρησκευτικὰ ἀρχέτυπα τῶν ἐν λόγῳ πραγματικοτήτων ἔχουν ἀπολιθωθῆ καὶ ριζικῶς μετακινήτως εἰς τὴν θρησκευτικὴν συνείδησιν τῶν ἀνθρώπων. Ὁ Χριστιανισμὸς ὁμιλεῖ καὶ συμπορεύεται μὲ ἓνα κόσμον ποὺ ἔχει αὐτὰς τὰς παραστάσεις καὶ αὐτὴν τὴν μυθικὴν γλῶσσαν. Ἡ δὲ χρῆσις τῆς αὐτῆς γλώσσης, κατὰ τὸ πότεπτον ἀνάγκην, διὰ τὴν ἔκφρασιν ζωῆς ριζικῶς διαφόρου περιεχομένου πρὸ τὸ περιεχόμενον τοῦ μυθικοῦ περιβάλλοντος ὅπωςδῆποτε ἀποτελεῖ ἄποστολὴν. Ἡ παρανόησις εἶναι εὐκόλος καὶ ἡμπορεῖ νὰ ἀποφευχθῆ μόνον μὲ τὴν θεϊαν καὶ οὐσιαστικὴν γνῶσιν τοῦ νέου περιεχομένου. Ἄλλως κάθε πρὸς τὴν θείαν ὑπερβάσεως καὶ μεταπλάσεως τῆς γλώσσης διὰ τοῦ περιεχομένου καταδικασμένη εἰς ἀποτυχίαν. Εἶναι πολὺ ὀδυνηρὸν τὸ τίμημα τῆς παρανόησεως καὶ τῆς δημιουργίας.

Ὁ Χριστιανισμὸς θέτει εἰς ἐπίκεντρον θέσιν τὴν δημιουργίαν, ἡ ὅποια ἀποτελεῖ τὴν ἀπαρχὴν καὶ τὴν ἀφετηρίαν κάθε κτιστῆς κινήσεως. Χρησιμοποιεῖ μὲν τὰ διαρχικὰ σχήματα, ἀλλὰ ὡς ἀντιτιθέμενα μέρη προβάλλει τὴν δημιουργίαν καὶ τὸ τραῦμα τῆς. Ἐναντι τοῦ Δημιουργοῦ καὶ τῆς δημιουργίας δὲν ὑπάρχει αὐθύπαρκτος καὶ σκοτεινὸς κόσμος· ὑπάρχει τὸ τραῦμα τῆς δημιου-

ἡμπορεῖ νὰ συλλάβῃ τὴν ἔννοιαν τοῦ μηδενὸς ὡς ἀπουσίας τῆς θείας οὐσίας
δύο πραγματικότητες συνυφαίνονται καὶ ἐκδηλώνονται κατὰ νομοτέλειαν
ὑπάρχει ἀφ' ἑαυτῆς. Ἡ παραγνώρισις ἢ ἡ ἄρνησις τοῦ γεγονότος τῆς δημι-
ουργίας ὀδηγεῖ συνεπέστατα εἰς τὴν υἰοθέτησιν τῆς νομοτελοῦς διαρχικῆς πραγ-
ματικότητος. Ἀλλὰ ἡ ἔννοια τῆς δημιουργίας ποὺ ἀπορρέει ἀπὸ τὸν ἐλεύθ-
ρον καὶ ἀνεξάρτητον ἀπὸ τὰ γνωστὰ σχήματα τριαδικὸν Θεὸν ἀποκλείει ρη-
τικῶς καὶ ἀναποτρέπτως κάθε ἔννοιαν διαρχίας. Ὑφίσταται ἡ τραυματισμένη δ-
ημιουργία ποὺ ἀνελίσσεται καὶ ὀδυνᾶται εἰς τὴν πορείαν της. εἶναι τὸ τίμημα
τῆς ἀκτίστου ἀλλὰ καὶ ὁ τόκος λαμπρὸς καὶ θεῖος. Γίνεται μία νέα εἰκὼν τῆς ἀκτί-
στου τριαδικῆς κοινωνίας· εἶναι ἡ κτιστὴ δημιουργία. Τὸ κτιστὸν πρέπει νὰ μ-
πλασθῇ, νὰ θεωθῇ, νὰ κοινωνήσῃ μὲ τὸ ἀκτιστον. Κάθε ἀποτυχία (ποὺ νοσε-
ρῶν μόνον εἰς τὴν περιοχὴν τῶν προσωπικῶν καὶ ἐλευθέρων ὄντων) ἐπιδεινώνει
τὸ τραῦμα τῆς δημιουργίας. Ἐν προκειμένῳ ἡ θέσις κλειδί διὰ τὴν κατανό-
ησιν τῆς θείας ζωῆς ἐν σχέσει πρὸς τὴν διαβολικὴν εἶναι ἡ πτώσις. Αὕτη ἡ πτῶ-
σις εἶναι τὸ ρῆγμα καὶ τὸ τραῦμα τῆς δημιουργίας καὶ φυσικῶς τῷ λόγῳ καθ-
ὲς πᾶρξεως. Ἡ ἀνταρσία τῶν λογικῶν ὄντων σημαίνει ἀπαρχὴν τῆς ἐπιπόνου
πορείας ποὺ κάμνει ὀλόκληρος ἡ λογικὴ δημιουργία, ὡς εἰκὼν τῆς τριαδικῆς
κοινωνίας, ἥτοι ὡς Ἐκκλησία. Κατὰ συνέπειαν διαμορφώνονται καὶ συνάμα
δηλώνονται ζωηρῶς οἱ δύο κόσμοι, τοῦ φωτὸς καὶ τοῦ σκότους, τῆς ζωῆς
καὶ τοῦ θανάτου, ἐντὸς τῶν αὐτῶν σπλάγχχνων τῆς δημιουργίας. Δὲν ὑπάρχει ὁ
ἀπὸ τὴν διάστασις ἀντίθετος πρὸς τὴν δημιουργίαν, ἡ ὁποία ἡμπορεῖ νὰ εὑρίσκειται ἐν-
τὸς αὐτῆς καὶ νὰ ἀποτελῇ τὸν ἀρνητικὸν της πόλον. Τοιαῦται ἀντιθέσεις εἶναι
καρτερικαὶ καὶ εἰς τὴν συνολικὴν πραγματικότητα, ἀλλὰ ποῖος κατῴρθ-
ναι νὰ προσδιορίσῃ κεχωρισμένας τὰς δύο πηγὰς, ἥτοι τοῦ φωτὸς καὶ τοῦ σκό-
τους; Αἱ ἀντιθέσεις εἶναι συνυφασμένα καὶ συμπορεύονται εἰς τὴν αὐτὴν πραγ-
ματικότητα καὶ μάλιστα κατὰ τρόπον, ὁ ὁποῖος ἐν πολλοῖς δυσχεραίνει τὴν
ἀνάλυσιν των. Θετικὸς καὶ ἀρνητικὸς πόλος ὑφίστανται, ἀλλὰ εἰς τὴν κίνησιν
καὶ τὴν ἀνέλιξιν τοῦ κόσμου καὶ τῆς ζωῆς. Πέραν αὐτῆς δὲν ἡμπορεῖ κανεὶς
προσδιορίσῃ δύο ἀυθυπάρκτους πηγὰς, τὴν θετικὴν καὶ τὴν ἀρνητικὴν. Ἡ
ἀπὸ τὴν διά λουπὸν ἡ δημιουργία ἐκφαίνεται ὡς θετικὴ καὶ ἀρνητικὴ, ὡς ἐξελισσο-
μένη καὶ στάσιμος, ὡς καλὴ καὶ κακὴ. Ἡ πρόοδος καὶ ἡ ὀπισθοδρόμησις συ-
νυφασμένοι ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ κορμοῦ τῆς μιᾶς δημιουργίας, ἡ ὁποία εἰς τὴν πο-
ρείαν της ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ τὸ τραῦμα της.

Ἔτσι λοιπὸν ἡ ζωὴ καὶ ὁ θάνατος συμπορεύονται εἰς τὸ αὐτὸ σῶμα
τῆς δημιουργίας. Παράδεισος εἶναι ἡ θεία ζωὴ, ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ. Κόλασις
καὶ θάνατος, ἡ στέρησις τῆς θείας ζωῆς. Ἡ κόλασις ἔχει ὡς ἀρχὴν τὴν σατανῆν

καὶ νὰ βιώσῃ τὴν ἀλήθειαν αὐτήν. "Ἄλλως πουθενὰ εἰς τὰ σχήματα τῆς δημιουργίας δὲν ἤμπορεῖ κανεὶς μὲ πολλὴν βεβαιότητα νὰ ἀναγνωρίσῃ τὴν θρησκευτικὴν παρουσίαν τῆς ζωῆς ὡς νίκης διαρκοῦς κατὰ τοῦ μηδενός. Ὁ σατοὺρ ὡς εἴσοδος τοῦ μηδενός εἰς τὴν δημιουργίαν καὶ ὡς ἐκθεμελιωτικὴ δύναμις τείνει νὰ ἀφανίσῃ τὸ δημιουργικὸν ἔργον, κατανοεῖται βάσει τῆς θείας καὶ τῆς θείας ζωοποιήσεως ποὺ ἔφεραν εἰς τὴν ὑπαρξίν τὸν κόσμον ἀπὸ τοῦ μηδενός καὶ τὸν συντηροῦν. Ἡ ζωὴ τοῦ παραδείσου καὶ τῆς κολάσεως κατανοεῖται ὡς ἀπαιτήσιον διαδραματίζεται συνεχῶς εἰς τοὺς κόλπους τῆς δημιουργίας, διότι τὴν ἔχει εἰς τὰ σπλάγχνα τῆς τοῦ μηδέν, τὸ ὁποῖον πουθενὰ δὲν ἐντοπίζεται ἐκτὸς αὐτῆς. Τὸ μηδέν ὡς εἰσερχόμενον εἰς τὸ προσκήνιον καὶ ὡς ὑπερβατικὸν καθίσταται δυνατὸν μόνον μὲ τὴν ἐμφάνισιν καὶ τὴν πορείαν τῆς δημιουργίας. "Ἄλλως εἶναι ἀδιανόητον καὶ ἀσύλληπτον. "Ἐτσι ὁ παράδεισος καὶ ἡ κολάσις καὶ ἡ ζωὴ καὶ ὁ θάνατος, εὐρίσκονται εἰς τοὺς κόλπους τῆς ἰδίας δημιουργίας. Ὁ παράδεισος εἶναι ἡ πρόοδος τῆς δημιουργίας ὑπὸ τὴν ζωογόνον παρουσίαν τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ κολάσις ἡ στασιμότης καὶ ὁ τραυματισμὸς τῆς δημιουργίας ὑπὸ τὴν εἰσβολὴν τοῦ μηδενός. Παραστατικώτερον θὰ ἔλεγε κανεὶς ὅτι ἕνα μέρος τῆς δημιουργίας μετέχει εἰς τὴν ἀκτιστον δόξαν τοῦ Θεοῦ, ἢτοι εἰς τὴν ἀκτιστον δόξαν τοῦ Θεοῦ, καὶ ἕνα ἄλλο μέρος εὐρίσκεται ἐκτὸς αὐτῆς. Κατὰ συνέπειαν τὸ ἕνα μέρος εἶναι δεδοξασμένον καὶ τὸ ἄλλο κολασμένον. Ἡ ἔννοια τῆς κολάσεως καθορίζεται ἀρνητικῶς ἀπὸ τὸ περιεχόμενον τῆς θείας δόξης. "Ὅπου ἀνακαταλαμβάνει ἡ θεία δόξα, ἐκεῖ βασιλεύει καὶ κυριαρχεῖ ἡ κολάσις. Εἶναι μέγας ὁ μυστικὸς πατερικὸς θεολογία, ἡ ὁποία ἠρμήνευσεν ὀρθῶς τὸ πνεῦμα τῆς Ἁγίας Γραφῆς καὶ κατῴρθωσε νὰ προσδιορίσῃ σαφέστατα τὸ περιεχόμενον τῆς ζωῆς καὶ τῆς κολάσεως¹. Εἰς καμμίαν προγενεστέραν μυθικὴν περὶ κολάσεως

1. Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Κεφάλαια διάφορα θεολογικά τε καὶ οἰκονομικά*, 1312C: «Ὅτι οὐκ ἔχει ἡ φύσις τῶν ὑπὲρ φύσιν τοὺς λόγους ὡσπερ οὐδὲ τῶν παρὰ φύσιν ἄλλοις. Ὑπὲρ φύσιν δὲ λέγω τὴν θεῖαν καὶ ἀνεκλήθητον ἡδονήν, ἣν ποιεῖν πέφυκεν ὁ Θεὸς κατὰ χάριν τοῖς ἀξιόμοις ἐνούμενος· παρὰ φύσιν δὲ, τὴν κατὰ στέρησιν ταύτης συνιστάσασαν ἀνεκλήθητον ὀδύνην, ἣν ποιεῖν εἴωθεν ὁ Θεὸς φύσει, παρὰ τὴν χάριν τοῖς ἀναξιόμοις ἐνούμενος. Κατὰ γὰρ τὴν ὑποκειμένην ἐκάστῳ ποιότητα τῆς διαθέσεως, ὁ Θεὸς τοῖς πᾶσι ἐνούμενος ὡς οἶδεν αὐτός, τὴν αἴσθησιν ἐκάστῳ παρέχεται, καθὼς ἐστὶν ἕκαστος ἐξ ἑαυτοῦ διδόντων, πρὸς ὑποδοχὴν τοῦ πάντως πᾶσιν ἐνωθησομένου κατὰ τὸ πέρας τῶν αἰώνων». «Ὁ μὲν Θεὸς κατὰ μίαν ἀπειροδύναμον τῆς ἀγαθότητος βούλησιν πάντας συνέξει καὶ σώσει καὶ ἀνθρώπους, ἀγαθοὺς τε καὶ πονηροὺς, οὗτοι δὲ πάντες οὐκ ἴσως μετέξουσιν ὁμοίως».

αντίληψιν δὲν συνδέονται τόσον στενωῶς καὶ ὀργανικῶς ἢ ἔννοια τοῦ παραδείσου καὶ τῆς κολάσεως, ὡς εἰς τὴν Κ. Διαθήκην. Ἡ δὲ σύνδεσις αὐτὴ πρέπει νὰ νοηθῆ ὡς ἡ συνύπαρξις τῆς θείας καὶ δαιμονικῆς ζωῆς εἰς τὸ αὐτὸ σῶμα τῆς δημιουργίας. Ὁ ριζικὸς διαχωρισμὸς γίνεται ἀπὸ τὸ γεγονὸς τῆς μετοχῆς ἢ μὴ εἰς τὴν μεταμορφωτικὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ. Οἱ δεχόμενοι τὸν Θεὸν καὶ ποιοῦντες θέλημά του δὲν πράττουν ἀπλῶς καλὰ ἔργα ἀλλὰ μετέχουν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, μιμοῦνται τὴν θείαν τελειότητα καὶ μετέπειτα ἀκολουθοῦν αἰετῶς τὰς ἐπιταγαῖς ὡς καρποὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Ἡ τόσον ἄλλωστε κακοποιημένη παραβολὴ τῆς μελλούσης κρίσεως ἀπὸ πρόχειρα κηρύγματα παρέχει ζωηρῶς τὴν εἰκόνα τῆς ἀδελφικῆς κοινότητος μετὰ ἀρχηγὸν τὸν Χριστόν. Οἱ μὴ μετέχοντες εἰς αὐτὴν ἀποκλείονται τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ. Ἡ σχέσις πρὸς τὸν ἐλάχιστον ἀδελφὸν εἶναι σχέσις κατ' ἐξοχὴν πρὸς τὸν Χριστόν, τὸν δοτῆρα τῆς ζωῆς. Ὡς μᾶς διαφύγη αὐτὴ ἡ βασικὴ θέσις εἰς τὴν παραβολὴν καὶ θέσωμεν ὡς κριτήριον εἰσόδου εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ τὴν «ἐλεημοσύνην» καὶ τὰ λεγόμενα καλὰ ἔργα, τότε ἡ παραβολὴ αὐτὴ δὲν ἔχει θέσιν εἰς τὴν Κ. Διαθήκην ἀλλὰ εἰς τὸν ἀποστόλου ὁποῦν ἄλλο εἰδωλολατρικὸν θρήσκευμα. Ἡ στέρησις τῆς ἀδελφικῆς ἀγάπης σημαίνει στέρησιν τῆς θείας ἀγάπης. Ἡ δὲ ἀγάπη πρέπει νὰ ἐρμηνεύεται μόνον μετὰ τὰ κριτήρια τῆς Κ. Διαθήκης καὶ ὄχι μετὰ κριτήρια ξένα πρὸς αὐτήν. Ἡ ἀδελφικὴ κοινότης τῆς παραβολῆς τῆς μελλούσης κρίσεως δὲν εἶναι ἄλλη παρὰ τὸν μόνον ἢ βασιλεία τοῦ Θεοῦ ποῦ ἔρχεται εἰς τὸν κόσμον. Οἱ ἀποξενωμένοι τῆς βασιλείας αὐτῆς εὐρίσκονται εἰς τὴν κατάστασιν τῆς κολάσεως. Αἱ εἰδωλολατρικαὶ καὶ μυθικαὶ ἀντιλήψεις περὶ Ἁδου καὶ κολάσεως θέτουν ὡς βασικὰ προϋπόθεσιν εἰσόδου εἰς τὸν παράδεισον ἢ τὸν Ἁδην τὴν ἠθικὴν συμπεριφορὰν κατὰ τὴν λειτουργίαν νόμων ἀδηρίτου καὶ νομοτελοῦς θείας τάξεως. Παράδεισος καὶ κόλασις εἶναι δύο τόποι ἀποκεκομμένοι. Εἰσέρχεται κανεὶς εἰς τὸν Ἁδὸν ἢ τὸν ἄλλον κατόπιν μιᾶς συμπεριφορᾶς καὶ μιᾶς ἀποφάσεως. Εἰς τὴν Κ. Διαθήκην ἔρχεται ἡ δόξα τῆς μεταμορφώσεως, ἡ θεία βασιλεία καὶ προϋπόθεσις εἰσόδου εἶναι ἡ μετάνοια καὶ ἡ ἀπόφασις τοῦ ἀνθρώπου. Αυτόματως τὸ πνεῦμα τῆς Κ. Διαθήκης ἀπομυθεύει τὰς εἰδωλολατρικὰς παραστάσεις, παρ' ὅλα ὅτι χρησιμοποιεῖ ἀναποτρέπτως τὴν ὑφισταμένην μυθικὴν γλῶσσαν· θεωροῦμεν ὅμως τὴν κόλασιν ὡς ἄρνησιν εἰσόδου εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ ἢ καλύτερον ὡς στέρησιν τῆς θείας δόξης. Προβάλλεται ἐν προκειμένῳ ἡ εἰκὼν μιᾶς διεκδικουμένης μεταξὺ βασιλείας καὶ κολάσεως. Δύο πραγματικότητες συγκρούονται, ἐνῶ εἰς τὸν μυθικὸν καὶ εἰδωλολατρικὸν κόσμον καμμία σύγκρουσις παρα-

τῶν βασάνων. Παράδεισος καὶ Ἄδης εἶναι δύο τόποι διαφορετικοὶ καὶ ἡ σχέσις αὐτῶν εἶναι ἀδιάφορος καὶ οὐδετέρα κατὰ πάντα. Εἰς τὴν Κ. Διὰ τὴν ὁμοίαν πρόκειται διὰ τὴν δημιουργίαν ποὺ ζωοποιεῖται καὶ συνάμα κινεῖται ἐν τῇ νὰ ἀπολέση τὴν ζωοποίησιν καὶ νὰ ἐκμηδενισθῇ.

Κατὰ τὰ ἀνωτέρω αἱ μυθικαὶ ἀντιλήψεις δὲν ἔμποροῦν νὰ θραύσῃ κλειστὰ περιγράμματα τοῦ κοσμοειδώλου. Ἡ αἰώνιος ζωὴ τῆς χαρᾶς καὶ αἰώνιος ζωὴ τῆς ὀδύνης συλλαμβάνονται εἰς τὰ αὐστηρὰ κοινωνικὰ καὶ πολιτικὰ πλαίσια. Ἡ μυθικὴ γλῶσσα περὶ Ἄδου εἶναι πενιχρὰ καὶ ἀδυνατεῖ νὰ φράσῃ τὸν δυναμικὸν προορισμὸν τοῦ κόσμου καὶ τῆς ζωῆς. Πρόκειται διὰ τὴν φυλακὴν τῆς θρησκευτικῆς σκέψεως ἢ διὰ μίαν κόλασιν αὐτῆς. Τὸ κλειστὸν κοσμοεἶδωλον δὲν θραύεται καὶ περισφίγγει ἀσφυκτικῶς τὴν ζωὴν καὶ τὴν ἀγάπην. Ἡ μυθικὴ αὐτὴ γλῶσσα εἰς τὴν Κ. Διαθήκην μεταπλάσσεται, διατάσσεται ριζικῶς εἰς διάφορα ἀπὸ ὅ,τι ἴσχυον τὸ παρελθὸν ἴσχηματα. Ἡ τριπλῆ δὲν εἶναι δύο τόποι, ποὺ καλοῦνται παράδεισος καὶ κόλασις, ἀλλὰ ποὺ φέρει εἰς ὑπαρξίν τὴν δημιουργίαν. Ἐτσι ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ γὰρ τὰς κόλασις κατανοοῦνται καὶ βιώνονται ὡς καταστάσεις ποὺ προκύπτουν ἀπὸ τὴν ἴσχυριν ζωοδότου Θεοῦ καὶ δημιουργίας. Τὸ τραῦμα αὐτῆς περιγράφεται κλειστῶς καὶ ρουσιάζεται ὡς ζωὴ βασάνων καὶ συνάμα στέρησις τῆς θείας ἀγάπης καὶ ἀνάπαυσης. Δὲν ὑφίσταται διαρχία, ἡ ὁποία, κατὰ τὰς μυθικὰς ἀντιλήψεις, ἐπὶ τῆς πλουσίως τὰς παραστάσεις περὶ δύο κεχωρισμένων κλειστῶν τόπων ἐπεφυλάσσετο εἰς τὸν ἕνα ἢ εὐδαιμονία διὰ τοὺς δικαίους καὶ εἰς τὸν ἄλλον ἢ πέναντι μωρία διὰ τοὺς ἀδίκους.

Πέραν αὐτῶν ἡ ριζικῶς διάφορος ἀξιολόγησις τοῦ μυθικοῦ τριπλοῦ σύμπαντος (οὐρανός, γῆ, καταχθόνια) ὑπὸ τῆς Κ. Διαθήκης συνίσταται καθαιρέσιν τῆς νομοτελοῦς μοίρας, ἢτοι τῆς ἰδίας τῆς νομικῆς νομοτελείας καὶ τάξεως Δικαίου, καὶ εἰς τὴν ἐπισήμανσιν τοῦ παρασίτου τῆς δημιουργίας εἶναι ἡ δύναμις τοῦ σατανισμοῦ. Τὸ μυθικὸν κοσμοεἶδωλον δὲν περιλαμβάνει πλέον ἀπὸ τὴν κλειστὴν καὶ ἀκαμπτον νομοτέλειαν μιᾶς ἀδηρίτου δικαιοσύνης ἢ μοιρολατρικῆς τάξεως. Τὸ κλειστὸν σύμπαν εὐρίσκεται εἰς τὰ χέρια τοῦ Θεοῦ καὶ ὀλόκληρος ἡ δημιουργία εἶναι προωρισμένη διὰ τὴν μετοχὴν εἰς τὴν ἀνάπαυσιν καὶ ἀνδρόνομον δόξαν. Ὁ σατανισμὸς ἀποτελεῖ ρωγμὴν εἰς τὸ ἐνιαῖον γίνεσθαι τῆς δημιουργίας. Ἀλλὰ ὁ ἄπειρος Θεὸς καὶ ἡ ζωογόνος ἀγάπη αὐτοῦ κυριαρχοῦν ἐπὶ τῆς ρωγμῆς αὐτῆς, εἰς τὴν ὁποίαν τοποθετοῦνται οἱ κολασμένοι, ὡς σατανισμοὶ καὶ ἀδίκους. Εἶναι μία περιογὴ τῆς δημιουργίας, ἡ ὁποία ἀπε-

τῶν ἀγγέλων. Πρόκειται διὰ προσωπεῖον χωρὶς ὄντολογικὸν ὑπόβαθρον βάθος. Ἡ κόλασις αὐτὴ ἀποτελεῖ τὴν τραγωδίαν τῆς δημιουργίας, τὸ τραγικὸν αὐτῆς καὶ τὸ εἶδωλον τῆς πραγματικότητος.

Τὸ εἶδωλον ὅμως αὐτὸ ὑφίσταται μόνον ὡς κινήσις, πρᾶξις, τάσις κοινῶς ὡς διαστροφή τοῦ πνεύματος εἰς τὰ βάθη κάθε ὑπάρξεως. Ἡ κόλασις ὑφίσταται ὄντολογικῶς, ἤτοι μὲ ἀρχεγόνους ρίζας ζωῆς, ἀλλὰ ὡς διεστραμμένη ὑπαρξιακὴ βούλησις, ἐντὸς τῶν βαθῶν κάθε δαιμονισμένης ψυχῆς. Ὁ σατανισμὸς εἶναι ἐνέργεια καταστροφικὴ τοῦ πνεύματος, τῆς ὑπαρξιακῆς ζωῆς· ὁ πόλεμος κατὰ τῶν θεμελίων τῆς δημιουργίας, τὸν ὁποῖον διεξάγουν κολαστικὰ πνεύματα. Ἡ κατάστασις των εἶναι τὸ εἶδωλον τῆς διεστραμμένης καὶ κοινωσιασμένης δημιουργίας. Ὁ ἄνθρωπος ἔχει ἐντὸς του τὴν κόλασιν, ὡς ἔχει ἐντὸς του τὴν ἀγάπην καὶ τὴν δημιουργικὴν τελείωσιν. Ἡ κόλασις δὲν τριπλασιάζεται ἐξωθεν ἀλλὰ εἶναι ἐφεύρημα ἰδικόν του, εἶναι ἡ εἰδωλοποίησις ἑαυτοῦ του. Δὲν μεταβαίνει εἰς συγκεκριμένην περιοχὴν, ἡ ὁποία εἶναι κόλασις, ἀλλὰ προξενεῖ ἢ εὐρίσκει ἐντὸς του τὸ εἶδωλον τῆς κολάσεως. Ὁ σατανισμὸς εἶναι μία συνεχὴς αὐτοδιάβρωσις τῆς προσωπικῆς καὶ κοινωνικῆς ζωῆς· μία θεοποίησις ἢ εἰδωλοποίησις τῆς ἐγωκεντρικῆς συσπειρώσεως καὶ μίσησις τῆς ἀγαπητικῆς φορᾶς. Δὲν ὑπάρχει λοιπὸν ὡς ρυθμιστὴς τῶν κινήσεων καὶ πράξεων τοῦ ἀνθρώπου ἐξωτερικὴ δύναμις μιᾶς εἰμαρμένης ἢ δικαιοκράτειρας. Τὴν ἐν λόγῳ τάξιν ἐπινοεῖ ὁ ἄνθρωπος, εὐρισκόμενος ὑπὸ τὴν σατανιστικὴν αὐτοδιάβρωσιν, καὶ τὴν χρησιμοποιεῖ πρῶτον διὰ τὴν στερεώσιν τῆς κοινωνικῆς ζωῆς του καὶ μετέπειτα, ὡς εἶδωλον πάντοτε, τὴν προετοιμασμένην εἰς ὀλόκληρον τὸ σύμπαν ὡς τάξιν ἄκαμπτου καὶ ἀπαρασάλευτου. Ἡ σατανιστικὴ ἀνταρσία, ποὺ ἐπιφέρει τὴν ἀπώλειαν τῆς θείας ἀγάπης, δημιουργοῦ ποικίλα τοιαῦτα εἶδωλα, ὡς γεννήματα καὶ ἀποκυήματα τῆς στατικῆς ἀποβιτισμένης καὶ ἐκμηδενιζομένης ζωῆς τῆς πτώσεως. Ὁ κόσμος καὶ ἡ ζωὴ γανώνονται μὲ τὰ εἶδωλα καὶ ἡ προκοπὴ τοῦ ἀνθρώπου συντελεῖται ἐντὸς τῶν διαστάσεων αὐτῶν. Ἐν τούτοις ὁ Θεὸς δὲν ἐγκαταλείπει τὸν ἄνθρωπον, τὸν ὁποῖον πάντοτε διατηρεῖ εἰς τὴν ζωὴν καὶ κυρίως εἰς τὴν δομὴν αὐτοῦ ὡς ἡμεῖς κατ' εἰκόνα θεῖαν. Εἶναι δημιούργημα ποὺ ζῆ ἐντὸς εἰδώλων ἀλλὰ δὲν παύεται ἔχει τὰς δημιουργικὰς ιδιότητας καὶ δυνατότητας. Ἔτσι συντελεῖται ἐντὸς τῆς ἡ τραγωδία τῆς πτώσεως καὶ τῆς νίκης κατὰ τοῦ μηδενός.

Ἀλλὰ τὸ εἶδωλον τοῦτο τῆς κολάσεως, τὸ ὁποῖον ἡ φοβισμένη ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου τὸ φέρει ἐντὸς της καὶ τὸ καθιερώνει εἰς τὴν κοινωνικὴν ζωὴν

ταῦτα εἰς τὴν ἐπιθετικὴν σκληρότητα. Οἱ πρωτόπλαστοι, ἀκούσαντες ἐκ φόβου τὰ βήματα τοῦ Θεοῦ, ἐκρύβησαν. Ἡ παρουσία τοῦ Θεοῦ εἶναι ἀσπαστός βασις πρὸς τὴν γυμνότητα τοῦ μηδενός, πρὸς τὴν ρωγμὴν τῆς ὑπάρξεως αὐτὴ δὲν ζωοποιεῖται οὔτε ἀπλώνεται ἀγαπητικῶς, κατὰ μίμησιν τῆς ἀγάπης, ἀλλὰ συσπειρώνεται ἐγωκεντρικῶς.

Ἡ φυγὴ καὶ ἡ ἀναζήτησις κρυφηγέτου ὑπὸ τῶν πρωτοπλάστων, ἡ μετέπειτα μεταβίβασις τῆς ἐνοχῆς, σημαίνουν αὐτὴν τὴν ἐξουθενωτικὴν ἐγωκεντρικὴν συσπείρωσιν. Ἐπειτα ὁ ἄνθρωπος ζῆ περισσότερον διὰ τὸν τόν του καὶ μὲ συμβατικὰς σχέσεις εἰς τὴν κοινωνίαν. Ἡδὴ ἡ κόλασις ὡς ἀλάκισις εἰς περιωρισμένον καὶ σκοτεινὸν χῶρον συντελεῖται ἐντὸς τῶν βλαβερῶν τῆς ὑπάρξεως. Ἐκεῖ πλέον ἢ ἐμφωλεύει ὁ φθοροποιὸς φόβος ἢ μεταπλάσσει οὗτος εἰς σκληρὰν τάσιν κυριαρχίας, ἐκδικήσεως καὶ ἀρπαγῆς. Ὅσον δὲ ἀνάμεις αὐταὶ τοῦ φόβου ἐνεργοποιοῦνται, τόσον περισσότερον φθείρουν τὸ εἰκόνα Θεοῦ τῆς ὑπάρξεως καὶ καθιστοῦν σκοτεινὴν τὴν φυλακὴν τῆς κολάσεως. Μακρὰν τοῦ Θεοῦ ὑπάρχει ὁ φόβος καὶ ἡ ἐνοχὴ ὡς συναίσθησις τοῦ πένθος τῆς δημιουργίας. Ὁ φόβος καὶ ἡ ἐνοχὴ, ἂν δὲν καθαίρωνται ἀπὸ τῆν ἀγαπῶν τοῦ Θεοῦ, ὀλοὲν καὶ σκληρύνουν τὴν ἀνθρωπίνην καρδίαν, καὶ σκευάζουν τὰ τυραννικὰ εἰδῶλα τῆς ὑπάρξεως καὶ εἰς τὰ ἔσχατα ὅρια περὶ ἀρκαίων καὶ μονιμοποιοῦν τρόπον τινὰ τὰ ὅρια τῆς κολάσεως. Πλησίον τοῦ Θεοῦ αἴρεται ὁ φόβος καὶ καταργοῦνται τὰ εἰδῶλα. Ὁ ἄνθρωπος συμφωνεῖ μὲ τὸ φυσικὸν περιβάλλον, τὴν κοινωνίαν καὶ τὸν Θεόν. Εἰς τὴν κατάστασιν τῆς συμφιλιώσεως αὐτῆς τὸ τραῦμα τῆς δημιουργίας δὲν ἔμπορεῖ νὰ προσεγγίσῃ τὸν φόβον καὶ τὴν κόλασιν. Παραμένει ὑπὸ τὸν ἀπόλυτον ἔλεγχον τῆς ἀγαπῶν τοῦ Θεοῦ. Ἡ εἰμαρμένη, ἡ νομικὴ τάξις μὲ τὰ ἀκαμπτα ἡ ἀγράμματα αὐτῆς, ἡ φυλακὴ τῆς κολάσεως, αἱ βασανιστικαὶ καὶ φρικταὶ ἀρκασιότητες καὶ πράξεις, αἱ ὁποῖαι ἐκπηγάζουν ἀπὸ τὴν τιμωρὸν καὶ ἐκδικητικὴν ὀρμὴν τοῦ ἀνθρώπου, διαλύονται ὡς νέφος. Δὲν ἔχουν ἄλλωστε ὑπόστασιν ἀλλὰ μόνον «εἰδωλικὴν» μορφήν. Κυρίαρχος εἶναι μόνον ὁ ζῶν Θεός, ἡ δὲ κυριαρχία του ἐπεκτείνεται καὶ ἀπλώνεται ἐπὶ ὅλης τῆς πραγματικότητος τῆς συνόλου δημιουργίας. Εἰς τὴν ὅλην δραματικὴν πορείαν (ἢ περιπέτειαν) τῆς δημιουργίας δὲν ὑφίσταται διαρκητικὴ πάλη, ἀτελεύτητος καὶ ἀμείλιτος ἀλλὰ ἀνύψωσις καὶ τελείωσις διὰ μέσου πτώσεων καὶ ἀνόδων, τραυμάτων καὶ ἀρκασιότητων, μηδενιστικῶν καὶ δημιουργικῶν ἐκδηλώσεων. Ἡ ζωοποίησις τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ σημαίνει ἐνότητα καὶ πρόοδον, ἐνῶ ὁ τραυματισμὸς τῆς δημιουργίας ἀπὸ τὴν σατανικὴν ἐπιρροὴν διάσπασιν καὶ στασιμότητα. Ἡ δὲ διάσπ

εἰς τὸ τραῦμα καὶ τὴν ἀπομόνωσιν. Πῶς ὅμως ἡ θεία ἀγάπη, ποῦ δὲν ἔχει αὐτὰ γνωρίσματα, ἡμπορεῖ νὰ ἀποσυρθῇ ἀπὸ τὴν δημιουργίαν; Τοῦτο θά μαινεν ἄρνησιν τοῦ Θεοῦ ἢ ἀπιστίαν καὶ ἀθεΐαν, ἂν ποτὲ συνέβαινε.

2. Κρίσις καὶ ἰατρεία

Ἡ κόλασις, κατὰ συνήθεις ἀπόψεις τοῦ νομικοῦ καὶ εἰδωλολατρικοῦ, συνδέεται πρὸς τὴν κρίσιν ποῦ νοεῖται ὡς τιμωρία καὶ ἐκτέλεσις δικαστικῆς ἀποφάσεως. Ἐν τούτοις κατὰ τὴν Ἀγίαν Γραφήν καὶ τὸ πνεῦμα πατερικῆς θεολογίας ἡ κρίσις εἶναι τὸ ἀντίθετον τῆς θεραπείας, ἥτοι ἡ ἀσθενεία ἢ ἡ διάγνωσις μιᾶς κακῆς καὶ ἀρρωστημένης καταστάσεως χωρὶς παροχῆν τῆς ἱαματικῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ. Ἡ σωτηρία εἶναι ζωοποίησις καὶ κινήσις, μεταμόρφωσις καὶ ἴασις τῶν τραυμάτων τῆς δημιουργίας. Ἡ κρίσις εἶναι ἡ κατάστασις ποῦ στερεῖται τῆς ἀνακαινιστικῆς αὐτῆς δυνάμεως θείας βασιλείας. Κατὰ συνέπειαν κρίσις εἶναι ἡ ἄρνησις καὶ ἡ ἄρσις αὐτῆς δυνάμεως. Οἱ κρινόμενοι ἔναντι τῆς θείας δόξης στεροῦνται τῆς θεραπείας ἀγάπης τοῦ Θεοῦ χωρὶς νὰ ὑφίστανται ἄλλην πρόσθετον ποινήν. Ἡ δὲ κρίσις αὐτὴ ἀποτελεῖ τὴν στασιμότητα τῆς ὑπάρξεως. Χωρὶς κανένα ἰδιόμοτον κόπον ἡμπορεῖ κανεὶς ἀμέσως νὰ διίδη ἐν προκειμένῳ τὸ εὐαγγελικὸν πνεῦμα. Ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, ποῦ ἔρχεται ὡς δόξα Αὐτοῦ διὰ τὴν σωτηρίαν τῆς δημιουργίας, εἶναι δυναμικὴ διάστασις, φῶς, ζωὴ, κίνησις, ἐμπλουτισμός. Τὸ ἔργον αὐτῆς εἶναι ἱαματικόν. Ἡ δὲ μετάνοια ἀποκομὴ σχεδὸν ἀπὸ ὅλους τοὺς ἐκπροσώπους τῆς ὀρθοδόξου παραδόσεως ἰατρικῆς ὡς ἀκριβῶς γενικῶς ὀνομάζεται ἡ χριστιανικὴ σωτηρία. Κατὰ συνέπειαν κρίσις, ὡς στάσις τοῦ ἀνθρώπου, εἶναι ἡ ἄρνησις ἢ ἡ ἀδυναμία εἰσόδου εἰς τὴν σωτηριοχῆν τῆς ἱαματικῆς καὶ θεωτικῆς δόξης τοῦ Θεοῦ.

Πῶς λοιπὸν πρέπει νὰ ἐννοηθῇ ἡ κόλασις; Ὡς μέρος τῆς δημιουργίας ἡ κρίσις μένει ἀθεράπευτον; Ἡ ἀπάντησις εἰς τὸ δεύτερον ἐρώτημα εἶναι θετικὴ καὶ πρέπει νὰ ἐπεξηγηθῇ ἀρκετά. Πρέπει νὰ γίνῃ σαφὴς διάκρισις μεταξὺ τῆς ἀσθενείας τῶν δημιουργημάτων, τῆς δημιουργίας καθόλου, καὶ τῆς βουλήσεως ἀθεράπευτος καὶ χωρὶς ζωοποίησιν παραμένει ἡ βούλησις. Ὁλόκληρος ἡ κρίσις τῆς δημιουργίας ζωοποιεῖται ὑπὸ τοῦ Λόγου. Ἡ ζωοποίησις αὐτὴ ἐγίνετο

πρὸ τῆς ἐνανθρωπήσεως καὶ ἐξακολουθεῖ κατὰ μείζονα λόγον καὶ μετ' αὐτῆς.
 Ἡ ἀνάστασις, λόγου χάριν, εἶναι ἔργον καθολικὸν καὶ ἀφορᾷ τοὺς μετέχοντες
 καὶ μὴ μετέχοντας εἰς τὴν χάριν τῆς ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ. Συντελεσθέν
 ὅμως μὲ τὴν αὐτὴν ζωοποιὸν καὶ δημιουργικὴν χάριν. Ὁ θάνατος δηλ. κοινὸν
 γεῖται καὶ ἡ φύσις ἀποκαθίσταται χωρὶς τὴν συμβολὴν τῆς βουλήσεως τῶν
 δημιουργημάτων. Ἡ γέννησις καὶ ἡ ἀναγέννησις δὲν εἶναι ἔργον τῆς βουλῆς
 τῶν δημιουργημάτων, ἀλλὰ τῆς ζωοποιῦ καὶ δημιουργικῆς ἐνεργείας τοῦ
 οὐ³. Ἡ ἀνάδειξις τῶν προσώπων ὅμως καὶ ἡ καταξίωσις αὐτῶν δὲν γίνονται
 χωρὶς τὴν ἐλευθερίαν, περὶ τῆς ὁποίας εἰς τὸν οἰκειὸν τόπον ἔγινε πολὺς λόγος.
 Ἡ ἀνάστασις τοῦ σώματος καὶ τῆς ψυχῆς τῶν μετεχόντων εἰς τὴν θείαν ἀνάστα-
 ξαν δὲν εἶναι ἀπλῶς μία ἐπάνοδος τῆς ζωῆς εἰς τὰ θνητὰ μέλη τοῦ σώματος
 καὶ εἰς τὰς πληγὰς τῆς ἀμαυρωμένης ψυχῆς, ἀλλὰ μία ἀνάδειξις τοῦ προσώπου
 εἰς θεῖον καλλιτέχνημα ἐντὸς μιᾶς προόδου ἀκαταπαύστου καὶ αὐξητικῆς.
 Εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν ζωοποιεῖται καὶ ἡ βούλησις καὶ καταξιώνεται ἐν
 δημιουργικῇ ἐλευθερίᾳ μὲ τὴν κατόρθωσιν τοῦ καθ' ὁμοίωσιν Θεοῦ.

Κατὰ τὰ ἀνωτέρω ἡ κρίσις ποὺ συνεπάγει τὴν κόλασιν εἶναι ἡ τοποθέτησις
 σις λογικῶν ὄντων ἐκτὸς τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ. Αὐτὸ ὅμως ποὺ εὐρίσκειται
 ἐκτὸς τῆς ζωοποιήσεως εἶναι μόνον ἡ βούλησις καὶ ὄχι ἡ συνολικὴ ὑπαρξίς.
 Ἡ κρίσις λοιπὸν εἶναι ἡ ἀπουσία τῆς ἰατρείας εἰς τὴν βούλησιν τῆς κρινομένης.

3. Βλ. σχετικὴν παραπομπὴν 22 τοῦ Β' κεφαλαίου.

4. Γρηγορίου Νύσσης, *Περὶ τοῦ βίου Μωσέως*, PG 44, 300D - 301A. «Ἐπειδὴ
 τὸ τῆ φύσει καλὸν ἐπιθυμητὸν εἰς μετουσίαν πάντως ἐστὶ τοῖς γινώσκουσι, τοῦτο δὲ
 οὐκ ἔχει· ἀναγκαίως καὶ ἡ τοῦ μετέχοντος ἐπιθυμία τῷ ἀόριστῳ συμπαρατείνουσα οὐ
 οὐκ ἔχει· οὐκοῦν ἀπορὸν ἐστὶ παντάπασιν τοῦ τελείου τυχεῖν διὸ ἡ τελειότης, καθὼς εἴ-
 ῃ ὄροις οὐ διαλαμβάνεται· τῆς δὲ ἀρετῆς εἰς ὄρος ἐστὶ, τὸ ἀόριστον. Πῶς οὖν ἂν τις ἐπὶ τῷ
 τούμενον φθάσειε πέρασ οὐχ εὐρίσκων τὸ πέρασ;» Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Κεφάλαια θεολογικά τε καὶ οἰκονομικά*, PG 90, 1212AB. «Πάσχομεν δέ, ἡνίκα τῶν ἐξ οὐκ ἐπιθυμῶν
 τοὺς λόγους τελείως περάσαντες, εἰς τὴν τῶν ὄντων ἀγνώστως ἔλθωμεν Αἰτίαν καὶ συγ-
 παύσωμεν τοῖς φύσει πεπερασμένοις τὰς οἰκειὰς δυνάμεις, ἐκεῖνο γευόμενοι, ὅπερ τῆς
 φύσιν δυνάμεως οὐδαμῶς ὑπάρχει κατόρθωμα· ἐπειδὴ τοῦ ὑπὲρ φύσιν ἢ φύσις καταληπ-
 τὴν οὐ κέκτηται δυνάμιν· θεώσεως γὰρ οὐδὲν γενητὸν κατὰ φύσιν ἐστὶ ποιητικόν, ἐπειδὴ
 δὲ Θεοῦ καταληπτικόν· μόνης γὰρ τῆς θείας χάριτος ἴδιον τοῦτο πέφυκεν εἶναι, τὸ ἀναλ-
 τοῖς οὐσι χαρίζεσθαι θέωσιν, τῆς λαμπρυνούσης τὴν φύσιν τῷ ὑπὲρ φύσιν φωτί...τὰς ἀ-
 ποιῶντες, μετὰ τῆδε παυόμεθα τὴν ζωὴν· τὴν δὲ κατὰ χάριν ὑπὲρ αὐτῶν οὐ παυόμεθα»

θείας δόξης, φθείρουν οίκτρωσ τὸ κατ' εἰκόνα Θεοῦ καὶ καθιστοῦν τὴν ζωὴν περιοχὴν φρικτῆς κολάσεως. Τὰς ἀνηκούστους σκληρότητας ποὺ ἐπίδρουν εἰς τοὺς συνανθρώπους των, τὰ ἀδιανόητα καὶ σαδιστικὰ ἐγκλήματα πράξεις ἀναλγήτου βίας καὶ βασανισμῶν, τὸν πόθον καὶ τὴν ὁρμὴν ἐξοντῶσ μαζικῶς ἑκατομμυρίων ὑπάρξεων, τὴν «ραφίναρισμένην» ἀνθρωποφονίαν τὸν ἀσίγαστον φθόνον αὐτοκαταστροφῆς καὶ καταστροφῆς, ὅλα αὐτὰ τὰ πράττουν λόγῳ τῆς κολασμένης των ψυχῆς. Οἱ κολασμένοι ἄνθρωποι φέρουσι κόλασιν ἐντὸς τῆς ὑπάρξεώς των καὶ τὴν καθιστοῦν ἐνεργὸν εἰς τὴν ζωὴν τὴν ἱστορίαν. "Ὅσοι κολασμένοι ἀνακαλύπτουν τὸν φόβον τοῦ Θεοῦ φαντάσονται τὴν κόλασιν ὡς θεῖον ἐφεύρημα καὶ ὡς θεϊαν τιμωρίαν. Ἡ ζωὴ ὁμολογεῖ τὴν κόλασιν ἀλλὰ ὁ θάνατος. Ἡ ἀφθαρσία εἶναι δόξα, ἐνῶ ἡ φθορὰ μωσις καὶ μηδενισμός. Ἡ κόλασις κατὰ ταῦτα εἶναι συνέπεια τῆς ἀθερίας του βουλήσεως τοῦ ἀνθρώπου, τῆς δουλείας αὐτοῦ εἰς τὴν φθορὰν καὶ τὸν θάνατον. Ὁ Εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης λέγει ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι ἀγάπη καὶ εἰς τὸν Θεὸν δὲν ὑπάρχει φόβος. Κατὰ συνέπειαν οὔτε κόλασις ὡς ἐμπειρία καὶ ὡς δουλεία τῆς ἐπιβολῆς αὐτῆς εἰς ἄλλα ὄντα. Ὁ ἄνθρωπος ἔχει φόβον καὶ κόλασιν⁵. Ἡ ζωὴ ἔχει νὰ ἐπιβάλλῃ αὐτὴν ἐπὶ τῶν συνανθρώπων του ὡς δικαίαν ἢ ἀδικίαν τιμωρίαν, συμφώνως πρὸς τὰ κριτήρια τῆς ἀνθρωπίνης δικαιοσύνης. "Ὅσοι κολασμένοι κατέχεται ὑπὸ τοῦ φόβου δὲν ἔχουν νὰ ἐλευθερωθῶν εἰς τὴν ἀγάπην. Κατὰ συνέπειαν ὁ Θεὸς ὡς ἀγάπη εἶναι τέλειος καὶ πηγὴ τῆς ζωῆς, ἔρημος τοῦ φόβου καὶ τῆς κολάσεως. Οὔτε φόβον οὔτε κόλασιν προξενεῖ, διότι τοιαῦτα ἐκδηλώματα δὲν ὑπάρχουν εἰς τὴν ἀφθαρτον φύσιν του.

Κατὰ ταῦτα τὰ ἀθεράπευτα ἀπὸ τὸν σατανισμὸν λογικὰ ὄντα στεφάνονται τῆς θείας ἀγάπης καὶ κυοφοροῦν ἐντὸς τῶν βαθῶν τῆς ὑπάρξεώς των τὸν φόβον καὶ τὴν κόλασιν. Ἡ θεολογία ἀποκλείει τὴν κόλασιν ὡς τόπον κτιστῆς ὡς φυλακὴν κτιστὴν μὲ ποινὰς καὶ βασανιστήρια. Τοιαῦτα παραστάσεις εἰδωλολατρικαί. Ἡ εἰδωλολατρία ἀποτελεῖ τὸν θάνατον τοῦ Θεοῦ καὶ ἀρροπία πηγὴν οἰκοδομήσεως τῆς κολάσεως. "Ὅπου ὁ λυτρωτὴς καὶ ἀγαπῶν Θεὸς ἀπουσιάζει, ἐκεῖ ἀνιδρύεται ἡ κόλασις. "Ὅταν δὲ ὁ Θεὸς ἀπουσιάζῃ ἀπὸ τῆς ζωῆς καὶ τὴν ζωὴν τῶν ἀνθρώπων, εἶναι εὐλόγον νὰ ἐνσφηνώνεται ὡς καρπὸς τῆς ἀπειθείας εἰς τὴν σκέψιν ἡ κόλασις καὶ νὰ ἐκδηλώνεται αὐτὴ ἀκολούθως συμφώνως εἰς τὴν ζωὴν. Ἡ δὲ ζωὴ καὶ ἡ ἱστορία ἔχουν νὰ παρουσιάσουν ἀσυνέπεια πρὸς τὴν φρίκης μορφὰς κολάσεως. Ἡ κόλασις λοιπὸν εἰς τὴν φυσικὴν καὶ τὴν πνευματικὴν διάστασιν δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ ἡ στέρησις τῆς θείας ἀγάπης καὶ ἀγάπης. Πρόκειται διὰ τὸ ἀθεράπευτον μέρος τοῦ τραύματος τῆς δημ.

τριωμέναι εἰς τὴν βούλησιν, εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῆς δημιουργικῆς τελειότητος. Ἡ φυλακὴ καὶ ἡ δέσμευσις αὐτῶν εὐρίσκονται εἰς τὰ ὅρια αὐτῆς τῆς τριωμένης ἐλευθερίας ποῦ αὐτομηδενίζεται καὶ ἐπιδιώκει τὸν μηδενισμόν τῆς ζωῆς. Ἀποκλείεται παντελῶς ἀπὸ τὴν κατάστασιν αὐτὴν ἡ κοινωνικὴ ἡ ἐκχυσίς τῆς ἀγάπης καὶ τῆς δημιουργικῆς προόδου. Πρόκειται, μὲ ἄλλοις γούρους, διὰ τὴν φοβερὰν φυλακὴν ποῦ ἀνιδρύουν αἱ ἐκρήξεις τοῦ μηδενός.

Ἡ ὀρθὴ ἀντίληψις περὶ κολάσεως σημαίνει καὶ ὀρθὴν περὶ Θεοῦ ἀντίληψιν. Ὁσάκις ὁ ἄνθρωπος ζῆ ὑπὸ τὸν φόβον τῆς κολάσεως, εὐρίσκεται ἐπὶ τὴν καὶ κατὰ ἀδῆριτον συνέπειαν δὲν γνωρίζει ὀρθῶς καὶ ὑγιῶς τὸν Θεόν καὶ τὰ τὸν φοβερὸν δὲ τοῦτον φαῦλον κύκλον, μὴ γνωρίζων τὸν Θεὸν εὐρίσκοντα δεσμευμένον εἰς τὴν φυλακὴν τῆς κολάσεως. Ἡ θεογνωσία εἶναι μετὰ τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ καὶ ἐλευθερία ἀπὸ τὴν κόλασιν. Κατὰ συνέπειαν, ὁ ἀπὸ τὴν θεογνωσίαν ἀντιλαμβάνεται ὀρθῶς ποῖον πρέπει νὰ χαρακτηρισθῆ ὡς ἀπὸ τὴν ἐπιειχόμενον τῆς κολασμένης ζωῆς. Διὰ τοῦτο ἡ εἰδωλολατρικὴ σκέψις καὶ ἡ εἰδωλολατρικὴ ψυχὴ ἐπινοοῦν καὶ ἐνυλώνουν τὸ πραγματικὸν περιεχόμενον τῆς κολάσεως, ἀλλὰ ἡ ἀντίληψις των, ὡς πρὸς τὴν προέλευσιν αὐτῆς, εἶναι ἀπλανημένη, καθ' ὅσον ζοῦν εἰς τὴν περιοχὴν τῶν εἰδώλων. Ἔτσι πιστεύουσιν εἶναι τιμωρία ἐκ μέρους τοῦ Θεοῦ καὶ ἐγκλωβισμὸς εἰς φυλακὴν βασανιστῶν. Τὴν πίστιν αὐτὴν τῶν κολασμένων πολλάκις καὶ Χριστιανοί, χρησιμοποιοῦντες προχείρως παραβολὰς καὶ εἰκόνας τῆς Ἀγίας Γραφῆς, ἐκλαμβάνουν ὡς ἀνταποκρινομένην εἰς τὴν πραγματικότητα κατὰ τὴν φαντασίαν τοῦ κολασμένου ἀνθρώπου. Ἄλλωστε ἡ εἰδωλολατρία ἔχει νὰ μᾶς ἐπιδείξῃ πλέγμα μυθικῶν παραστάσεων ποῦ προβάλλουν ἐκτύπως καὶ χαρακτηρίζουσιν κῶς τὴν τιμωρίαν τῶν κολασμένων εἰς τὴν σκοτεινὴν κοιλάδα τοῦ Ἄδου. Ἡ τιμωρία καὶ τὰ βασανιστήρια τῶν ἐγκλειομένων εἰς τὰς σκοτεινάς ἀβύσσους ἀποτελοῦν πρέκτασιν τῆς κοινωνικῆς δομῆς εἰς ἄλλον χῶρον καὶ ὑπὸ παρὰ τὴν ἴσιν περισσότερον τρομακτικὰς καὶ ἀπαισίας. Ἄλλὰ πρόκειται διὰ τὴν δομὴν τῆς τάξεως καὶ τοῦ Δικαίου ὑπὸ τὴν μορφήν τῆς κοινωνικῆς ζωῆς καὶ τῆς δικαστικῆς ἐξουσίας. Ἡ εἰδωλολατρικὴ σκέψις οὔτε ὀρθὴν περὶ Θεοῦ ἀντίληψιν ἔχει καὶ ἀνάποτρέπτως οὔτε ὀρθὴν παράστασιν περὶ τῆς μετὰ θάνατον κολάσεως. Ἡ εἰδωλολατρικὴ διαστροφή δηλ. ἐκδηλώνεται συνεπέστατα

όλας τὰς ἐκφάνσεις ζωῆς καὶ δράσεως, ὡς καὶ ἡ θεογνωσία συνεπέστατα φράζει τὴν περὶ Θεοῦ ἀλήθειαν καὶ τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἀπωλείας αὐτοῦ αὐστηραὶ ἐκφράσεις τῆς Κ. Διαθήκης περὶ κολάσεως⁸ δὲν ἀπευθύνονται τοὺς δεχομένους τὸ Εὐαγγέλιον, τὴν θεογνωσίαν καὶ τὴν θέωσιν. Αὐτοὶ δημιουργικῶς εἰς τὴν ἀγάπην καὶ γνωρίζουν ἐμμέσως τί σημαίνει κόλασις ἐκφράσεις αὐταὶ ἀπευθύνονται εἰς τοὺς ἀντιστεκομένους ἐναντίον τῆς θεῆς ἀγάπης, εἰς τοὺς ἔχοντας φόβον καὶ κόλασιν, διότι αὐτοὶ οὕτως ἢ ἄλλως μὴ παραστάσεις αὐτάς, καὶ μόνον μὲ αὐτάς, κατανοοῦν καὶ ζοῦν τὴν κόλασιν τὰ συνέπειαν, ἂν Χριστιανοὶ ἐκλαμβάνουν τὴν κόλασιν ὡς θεῖαν τιμωρίαν βασιανισμὸν ὑπάρξεων εἰς κτιστὴν ἢ ἄλλου εἴδους φυλακὴν, τότε ἀποδεικνύομεν ἀμέσως ἢ ἐμμέσως ὅτι δὲν εἶναι εἰς τὴν ὀρθὴν ὁδὸν τοῦ Εὐαγγελίου καὶ χροῦν τὸν φόβον καὶ τὴν κόλασιν εἰς τὴν ψυχὴν των, ἀνεξαρτήτως τῆς πεπερασμέως των ὅτι εἶναι οἱ ἐκλεκτοὶ τοῦ Θεοῦ καὶ ὅτι προασπίζουσι τὴν ἀλήθειαν τοῦ Εὐαγγελίου. Ἡ διδασκαλία καὶ τὸ ἔργον τοῦ Χριστοῦ εἶναι καὶ λέγεται ἐν τῷ Εὐαγγέλιον. Οἱ δεχόμενοι αὐτὸ δὲν ζοῦν τὴν κόλασιν ἢ ἀγωνίζονται νὰ τὴν ἐκλείψουν. Ποτὲ βεβαίως ὁ ἀγωνιστὴς Χριστιανὸς εἰς τὴν παροῦσαν φάσιν τῆς δημιουργικῆς του ἀνόδου δὲν ἠμπορεῖ νὰ θεωθῆ πλήρως καὶ νὰ ἀποβάλῃ τὸν φόβον καὶ τὴν κόλασιν. Εὐρίσκεται εἰς τὴν φθορὰν συνεχῶς καὶ εἰς ἓνα κενὸν «κείμενον ἐν τῷ πονηρῷ». Ἀλλὰ ἔχει πρόγευσιν καὶ ἀρραβῶνα τῆς θεῆς ἀγάπης. Κατὰ συνέπειαν ἠμπορεῖ νὰ ἔχη ὀρθὴν περὶ Θεοῦ καὶ κολάσεως ἀντιλήψιν, πάντοτε ἐντὸς τῶν ὁρίων τοῦ ἐφικτοῦ. Ἡ Κ. Διαθήκη ὡς Εὐαγγέλιον ἐμμέσως ἀπευθύνεται εἰς τοὺς ἀντιστεκομένους ἐναντίον τῆς θεῆς ἀγάπης καὶ παραβολικαὶ ἐκφράσεις αὐτῆς ἐναρμονίζονται πρὸς τὰς παραστάσεις ἀντιστεκομένων. Οἱ Χριστιανοί, δεχόμενοι τὸ Εὐαγγέλιον καὶ θεραπευόμενοι ἀπὸ τὰ τραύματα, δὲν ἔχουν τοιαύτας εἰδωλολατρικὰς παραστάσεις περὶ κολάσεως, ἀλλὰ μόνον ἀγωνίζονται νὰ τὰς ἀπωθήσουν, ἂν αὐταί, ὡς εἶναι ἐπιβεβλημένον, κυριαρχοῦν ἐπὶ τῆς ὑπάρξεώς των. Ἡ ἀπελευθέρωσις ἀπὸ τὰς εἰδωλολατρικὰς παραστάσεις γίνεται ὀλοῦν καὶ τελειότερα, ὅσον ὁ Χριστιανὸς προελαύνει τὴν τελειότητα τῆς θεῆς ἀγάπης. Ἄλλως δὲν ὑπάρχει καμμία πρόοδος καὶ ὁ Χριστιανὸς ἐξακολουθεῖ νὰ ζῇ ὑπὸ τὸ κράτος τοῦ φόβου, ὁ ὁποῖος ἐκλείπει τὴν κόλασιν, ὡς λίαν χαρακτηριστικῶς λέγει ὁ Εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης. Κατὰ συνέπειαν, οἱ Χριστιανοὶ ὀφείλουσι νὰ ἀνακαλύψουν ὑπὸ ἄλλην μορφήν τὴν ἐπιβεβλημένην ἀρετὴν τῆς αὐτογνωσίας. Εἰς τὸν χῶρον τῆς ὑπάρξεως διαδραματίζεται ὁ ἀγὼν τῆς σωτηρίας καὶ συνάμα ἐπεκτείνεται εἰς τὴν ἱστορικὴν διάστασιν.

Τὸ λυπηρὸν ἐν προκειμένῳ εἶναι ὁ συντελούμενος ἐγκλωβισμὸς τῆς Χριστιανοσύνης, κατὰ καιροὺς καὶ ὑπὸ ἐπίδρασιν μαζικῶν ἀσυνειδήτων δυναμῶν εἰς τὸ εἶδωλον αὐτὸ τῆς κολάσεως καὶ τοῦ σατανισμοῦ. Δὲν θὰ εἶχε καὶ τὴν ἐκτίθησιν κατ' ἀρχὴν ἢ χρῆσις τοῦ φόβου τῆς κολάσεως νὰ ἰσχύη εἰς ὡς μόνον περιπτώσεις παιδαγωγικῶς καὶ ὁσάκις γίνεται αἰσθητικὴ ἐρμηνεία τοῦ δράματος τούτου εἰς τὴν τέχνην. Τοῦτο ὅμως διὰ τὴν ἰδικὴν μας ἐποχὴν ἐπερχομένην εἶναι λίαν προβληματικόν, ὡς πρὸς τὴν ἀξίαν τῆς παιδαγωγικῆς χρήσεως τοῦ φόβου αὐτοῦ. Ἄλλωστε ἡ χρῆσις αὐτῆ ἀφορᾷ Χριστιανοῦ ποῖοι οὔτε τὴν πρώτην βαθμίδα προόδου ἀνῆλθαν ἢ εὐρίσκονται εἰς ψυχικὴν καλλιέργειαν. Ἡμπορεῖ νὰ εἴπη κανεὶς ἀδιστακτικῶς ὅτι δὲν πρὸς τὴν ἀνάστασιν διὰ Χριστιανούς ἀλλὰ διὰ παιδαγωγουμένους νὰ φθάσουν εἰς τὰ πρόθυμα τῆς Χριστιανοσύνης. Πάντως, ἐκτὸς τῆς ἀπόψεως αὐτῆς, ὁ φόβος τῆς κολάσεως πρέπει νὰ διαγιγνώσκειται μόνον ὡς κατάστασις εἰς τὰς ταλαιπωρημένους ψυχὰς εἰδήσεις καὶ ἀκολουθῶς νὰ θεραπεύεται, ὄχι δὲ νὰ ἐπιδεινώνεται. Διότι ὁ φόβος εἶναι ἡ κόλασις καὶ ἡ ἐπιδείνωσις σημαίνει περισσοτέραν ἐπιδεινῶσιν καὶ προσκόλλησιν εἰς αὐτήν. Ἡ ἀντίθετος τακτικὴ ἀποτελεῖται ἐκ τῆς παιδείουσι τῆς Χριστιανοσύνης εἰς τὸ εἶδωλον τῆς κολάσεως.

Ἔτσι τὸ παράδοξον καὶ ἡ τραγωδία τῆς Χριστιανοσύνης δὲν ἔγινε κυρίως εἰς τὸ γεγονὸς ὅτι ἐκλαμβάνεται πολλάκις ἡ κόλασις ὡς κτιστὸν ἀτελευτήτων βασάνων⁹, ἀλλὰ εἰς τὴν ψυχικὴν διαστροφὴν πολλῶν Χριστιανῶν. Ἡ διαστροφή αὐτὴ ἐκδηλώνεται συνήθως μὲ δύο κυρίας μορφάς. Κατὰ τὴν πρώτην ἐπικρατεῖ εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ Χριστιανοῦ ὁ φόβος τῆς τιμωρίας ἀγχώδης προσπάθεια καταβάλλεται συνεχῶς πρὸς τυπικὴν συμμόρφωσιν πρὸς τὰς θείας ἐντολάς, χωρὶς δημιουργικὴν πνοὴν καὶ πρόοδον εἰς τὴν τελειότητα. Ὁ ζῶν ὑπὸ τὰς δραματικὰς, ἀλλὰ στεῖρας, αὐτὰς συνθήκας πανικοβόητος εἰς πᾶσαν περίπτωσιν παραλείψεως ἐνὸς καθήκοντος καὶ μηχανεύεται ἄντικρυθεν τοὺς συνδυασμούς διὰ νὰ καλύψῃ τὴν ἔνοχον συνείδησιν. Ὁ Θεὸς ἴσταται ὡς φοβερὸς εἰσαγγελεύς, κατήγορος, κριτὴς καὶ βασανιστὴς ἐνώπιον τῶν ἁμαρτιῶν του. Πολλάκις, ἂν εἶναι εἰς ὑπεύθυνον θέσιν ὁ ἐν λόγῳ τυπτόμενος ὑπὸ τῆς ἀπόψεως καὶ τοῦ βάρους τῆς ἐνοχῆς, μεταδίδει τὴν ἐνοχὴν αὐτὴν ὡς δηλητήριον καὶ εἰς ἄλλας ψυχὰς, εἰς τὰς ὁποίας φυτεύει τὸν τρόμον καὶ τὴν ἀπόστασιν. Καμμία του πρᾶξις οὔτε κανεὶς λόγος του προδίδουν ἥρωικὴν καὶ δημιουργικὴν ζωὴν, πρόοδον καὶ καλλιέργειαν. Ἡ ψυχὴ παραμένει ἀθεράπευτος ἀλύτρωτος. Ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν κυριαρχεῖται ἀπὸ τὸν φόβον τῆς ὁργῆς τῆς

οὔ. Ὁ δὲ φόβος αὐτὸς δὲν εἶναι δημιουργικὸς ἀλλὰ διαβρωτικὸς κατὰ πᾶν Πέραν ὅμως τῆς περιπτώσεως αὐτῆς, ἡ ὁποία σημαίνει τὴν διάβρωσιν τῆς χῆς καὶ τὴν καλλιέργειαν ἀντικοινωνικῶν ροπῶν, εἶναι πολὺ εὐκόλον ἐπὶ πρόσφορον ἔδαφος μιᾶς τοιαύτης ψυχῆς νὰ εὐδοκιμήσουν τάσεις καὶ ἐπιθυμίες ἐπιδιώξεις ὠφελιμισμοῦ. Ἡ θρησκευτικότης κατὰ τὰς περιπτώσεις στενεύει εἰς τὰ ἠθικὰ καὶ κοινωνικὰ πλαίσια καὶ ἐξυπηρετεῖ τὸ συμφέρον τὴν προαγωγὴν τῆς εὐτυχίας τοῦ φοβουμένου τὴν τιμωρίαν καὶ τὴν κόλασιν. Ὁ ὠφελιμισμὸς αὐτὸς καλλιεργεῖ τὴν ἀπληστίαν καὶ τὴν κατὰ συνέπειαν νέκρωσιν τῆς θρησκευτικῆς ζωῆς.

Ἔτσι τὸ ἔδαφος τῆς θρησκευτικότητος αὐτῆς καθίσταται πρόσφορον ἐπὶ τὰ πάντα διὰ τὴν στερέωσιν καὶ ἀνώμαλον ἀνάπτυξιν τοῦ καθεστῶτος τῆς υποκριτικῆς ζωῆς. Ὁ φόβος καὶ ἡ ἀγωνία παραμερίζονται, ὁ ὠφελιμισμὸς κλειστοποιεῖται καὶ συνάμα ἀποκρυσταλλώνεται καὶ ἀποστεώνεται εἰς τὴν κλειστὴν ζωὴν εἰς ἀμετακίνητα περιγράμματα. Διὰ τὸν φόβον τῆς τιμωρίας ὠρισμένοι ἐνέργειαι πρέπει νὰ ἐπαναλαμβάνωνται ὁμοιομόρφως καὶ προσεκτικῶς. Εἰς πᾶν βῆμα, κατὰ τὰ κηρύγματα τῶν ἐκπροσώπων ἐνός τοιοῦτου καθεστῶτος, ἐνεδρεύει ὁ φόβος τῆς ἀμαρτίας καὶ τῆς τιμωρίας. Συσσωρευμένοι νόμοι ἐπὶ νόμων καὶ κανόνες ἐπὶ κανόνων διὰ νὰ προστατευθοῦν τὰ μέλη τῆς θρησκευτικῆς κοινότητος. Καὶ οἱ μὲν κανόνες εἶναι ἅγιοι, ἀλλὰ ἡ σχέση αὐτῶν καθίσταται σχέσις φόβου καὶ ὑπολογισμοῦ. Ἔτσι συνειδητῶς ἡ υποκριτικὸς εἰδήτως ὁ ὑποκριτικὸς τρόπος ζωῆς θριαμβεύει καὶ διαβρώνει τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν δημιουργικότητα. Εἶναι τόσον χαρακτηριστικὸν τὸ γεγονός ὅτι τὸν φόβον τῆς μελλούσης κρίσεως καὶ αἱ λοιπαὶ αὐστηραὶ ἐκφράσεις περὶ κρίσεως ἔχουν σαφῆ ἀντιφαιριστικὴν αἰχμὴν. Ἡ κόλασις ἀρμόζει εἰς τοὺς κριτάς, οἱ ὁποῖοι παρουσιάζονται ἀνεπίδεκτοι ἰάσεως τῶν τραυμάτων. Εἰς τὰ Εὐαγγέλια πούθεν δὲν λέγεται «οὐαὶ τοῖς ἀμαρτωλοῖς». Οἱ ἀμαρτωλοὶ εἶναι νοσοῦντες πού θεραπεύονται, ἐπιδεικνύοντες ἐμπρακτον ἐπιθυμίαν νὰ θεραπευθοῦν. Ὁ Χριστός, ὁ μεταμορφωθείς εἰς τὸ ὄρος Θαβώρ, ἀπεκάλεσε ἑαυτὸν τοῦ ἱατρὸν ὄχι τῶν ἰσχυόντων καὶ τῶν δικαίων ἀλλὰ τῶν ἀσθενῶν ἀμαρτωλῶν. Ὁ ὑποκριτικὸς τρόπος ζωῆς, πού εἶναι στατικὸς, νομικὸς καὶ ἀποστεωμένος, εἰς τὸν ἱατρὸν Κύριον βλέπει τὸν τιμωρὸν κριτὴν τῶν ἀμαρτωλῶν.

Πέραν αὐτῶν ὁ φόβος καὶ ἡ ὑποκρισία ἤμποροῦν νὰ ἐπιφέρουν μὲ τὸν φόβον τὴν πλήρη ψυχικὴν διαστροφήν. Ἔτσι πολλοὶ Χριστιανοὶ διαπνέονται ἀισθήματα ἐκδικήσεως, τὰ ὁποῖα ἱκανοποιοῦν μὲ τὴν νοσηρὰν τῶν φανταστικῶν

τρισμα καὶ ἐνδιαφέρον τῆς χριστιανικῆς ζωῆς, τὴν ὁποίαν διανύουν καὶ ποίαν οὐδόλως ἐπιθυμοῦν. Εὐρίσκονται εἰς αὐτὴν διὰ τὸν φόβον καὶ τὸν λογισμόν. Ἔτσι στήριγμά των εἶναι ὁ φόβος τῆς κολάσεως καὶ ἡ ἱκανότης διὰ τὴν κόλασιν ποὺ ἀναμένει τοὺς μὴ διάγοντας χριστιανικὴν ζωὴν. τὰ κηρύγματα ἐκτοξεύονται ἐναντίον τῶν ἀσεβῶν καὶ ἐπισημαίνεται ἡ τὴν ὀργὴ τοῦ Θεοῦ. Τίποτε ἄλλο ποὺ ἐλκύει καὶ κεντρίζει τὴν δημιουργικότητα τὴν θεάρεστον ἀγάπην. Καὶ ἂν ἀκόμη ἐπέιθοντο οἱ πληττόμενοι ἀπὸ τῶν φραυνοῦς τῶν προτροπῶν καὶ τῶν κηρυγμάτων τούτων, δὲν θὰ ἀπέδιδον καρποὺς χριστιανικῆς ζωῆς. Πολλάκις οἱ ἀμείλικτοι φύλακες τῆς ἠθικῆς θείας τάξεως ἐπικαλοῦνται τὸ φραγγέλιον τοῦ Χριστοῦ καὶ τὴν ὀργὴν του, ὡς παρουσιάζονται εἰς τὰ Εὐαγγέλια. Ἄλλὰ λησμονοῦν ἐν προκειμένῳ ὅτι ὁ Χριστὸς ἦτο ὁ Θεάνθρωπος καὶ ἡ ὀργὴ του ἀπηυθύνετο εἰς τὴν ὑποτακτικὴν ὁμάδα τοῦ θρησκευτικοῦ καθεστῶτος τῆς ἐποχῆς του. Ἐνίοτε ἐπικαλούμενοι τὰ ἐπιχειρήματα αὐτὰ στρέφουν ἀσυνειδήτως τὸν γρόνον τῆς κεφαλῆς των. Ὁμολογουμένως ὁ φόβος τῆς κολάσεως καὶ ἡ ὑποτακτικὴ ὡς μορφαὶ ζωῆς ἀναιμικαὶ καὶ ἀτροφικαὶ κατὰ πάντα, ἀποτελοῦν τὰ οἰκτρὰ τραύματα τῆς ἀνθρωπότητος.

Ἄλλωστε τὸ πρόβλημα αὐτὸ ἦτο παλαιὸν καὶ ἤδη ἐκφράζεται μετὰ σαφῆς τικὸν καὶ λίαν παραστατικὸν τρόπον εἰς τὸ βιβλίον τοῦ Ἰωνᾶ. Ὁ προφήτης τὰς ἀρχὰς τῆς κλήσεώς του ἐκπροσωπεῖ τὴν ἐγωκεντρικὴν ἀποκλειστικὴν μίαν καθολικὴν καὶ διαβρωτικὴν νόσον. Δὲν θέλει νὰ κηρύξῃ εἰς τὴν Νινευὴ νὰ σωθοῦν ἄνθρωποι ποὺ δὲν ἀνήκουν εἰς τὸν ἐκλεκτὸν λαόν. Οἱ πλόκαμοι ἀποκλειστικότητος περισφίγγουν τὴν ψυχὴν τοῦ προφήτου. Ὁ αὐτὸς πάλιν τῆς θέλει νὰ ὀρίξῃ καὶ ποίους ὁ Θεὸς πρέπει νὰ σώζῃ. Ἐπιδιώκει, μετὰ λόγους, νὰ ἐντάξῃ τὸν Θεὸν εἰς τὰ ἰδικά του ὅρια καὶ σχήματα. Ἔτσι ἡ Νινευὴ καὶ κατέφυγεν εἰς Θαρσίς, μὴ θέλων νὰ κηρύξῃ τὴν μετάνοιαν. Μετὰ τὴν ἐπιστροφήν τῶν ἁμαρτωλῶν τῆς Νινευῆ λυπεῖται καὶ παραπονεῖται ἐπὶ τὸν Θεόν. Ἐπιρρίπτει μομφὴν εἰς αὐτόν, διότι εἶναι «ἐλεήμων καὶ οἰκτίρμων κρόθυμος καὶ πολυέλεος»¹¹. Ἄλλὰ μετὰ τὸ ἐπεισόδιον τῆς ξηρανθείσης κύνθης, ὁ Θεὸς τοῦ δεικνύει ὅτι ἡ δημιουργία εἶναι ἔργον θεϊκὸν καὶ τὸ ἐνδιαφέρον του δι' αὐτὴν μέγιστον. Δὲν ἠμπορεῖ ὁ Ἰωνᾶς, ὁ ὁποῖος ἐλυπήθη ὅτι ἡ ξηρανθεῖσαν κολοκύνθην, τὴν ὁποίαν οὔτε ἐφύτευσεν οὔτε ἐπότισεν, νὰ ἀπολαύσῃται καὶ ὁ Θεὸς νὰ μὴ ἐνδιαφέρεται διὰ τὴν τύχην μιᾶς μεγάλης πόλεως ἢ τὴν ὁποίαν αὐτὸς ἐδημιούργησεν¹². Ἡ δημιουργία καὶ ἡ σωτηρία εἶναι ἔργον

ποτέ σκότος. Οἱ κολασμένοι δὲν θέλουν τὸ φῶς καὶ μένουν εἰς τὸ πῦρ τὸ
τερον, ἤτοι ἔξω τοῦ Θεοῦ. Ὁ Χριστὸς μεταμορφωθείς, ἔδειξε τὴν δόξαν
ἀναστάσεως. Ὁ σταυρὸς καὶ ἡ ἀνάστασις ἐσήμανε τὴν ἀπαρχὴν καὶ τὸ
ραβῶνα τῆς πλήρους μεταμορφώσεως τοῦ κόσμου καὶ τῆς ζωῆς. «Ὅλα ἐπλή-
θησαν ἀπὸ φῶς· ὁ οὐρανός, ἡ γῆ καὶ τὰ καταχθόνια. Τὸ κλειστὸν καὶ περ-
γμένον τριώροφον σύμπαν ἐπυρπολήθη ἀπὸ τὴν ἄπειρον θείαν φλόγα, ἔστι
τὰ περιγράμματα, ἡ ἀφθαρσία συνεπλάκη μὲ τὴν φθοράν. Ὡς ὁ παράδεισος
ναὶ ἡ μετοχὴ εἰς τὴν θείαν δόξαν καὶ ὄχι κάτι κτιστόν, ἔτσι καὶ ἡ κόλασις
ἡ κατάστασις τῶν κολασμένων βουλήσεων ποὺ δὲν γεύονται τὴν δόξαν. Ἡ
λακὴ τῆς κολάσεως, ὡς τόπος κλειστός, κατὰ τὰ εἰδωλολατρικὰ σχήματα.
ετρίβη, ἀφοῦ «τὰ πάντα πεπλήρωται φωτός». Ὁ σταυρὸς καὶ ἡ ἀνάστασις
ἔχουν κοσμικὰς προεκτάσεις εἰς ὀλόκληρον τὴν δημιουργίαν. Ἡ σωτηρία
ιατρεία συνδέεται ἀμέσως πρὸς τὰς προεκτάσεις αὐτάς. Οἱ σεσωσμένοι
στιανοί, ἔχοντες τὸν ἀρραβῶνα τῆς σωτηρίας, δὲν ἀναμένουν ἀπλῶς τὴν
σιν τοῦ Χριστοῦ διὰ τὴν ἀμοιβήν, ἀλλὰ δημιουργικῶς σμιλεύουν τὸν κόσμον
τῆς δημιουργίας καὶ τῆς θεωτικῆς τελειώσεως¹³.

3. Ἀποκατάστασις τῶν πάντων

Ἵπάρχει μία ἔκδηλος καὶ ἀξιοπρόσεκτος κατὰ πάντα ἀντίθεσις με-
Δύσεως καὶ Ἀνατολῆς εἰς τὴν ἐρμηνείαν τοῦ παραδείσου καὶ τῆς κολάσεως.
Συγκεκριμένως ἡ ἀντίθεσις αὐτὴ εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα καὶ τὴν διαμόρφω-
τῶν δύο ἀκραίων θεωρήσεων περὶ τῆς μετὰ θάνατον τύχης, καταστάσεως
ἐξελίξεως τῆς ζωῆς τῶν ἀνθρώπων. Ἡ Δύσις, ἀρχῆς γενομένης ἀπὸ τὸν

13. Γρηγορίου Παλαμᾶ, *Πρὸς Δανιὴλ Αἴνου* 18, ἐν Π. Χρήστου, *Γρηγορίου τοῦ
λαμᾶ συγγράμματα*, τόμ. Β', Θεσσαλονίκη 1966. «Δεῖ δὲ καὶ τοῦτ' εἰδέναι, ὡς οὔτε
θεότητος ἀπλῶς ἐστὶν ἡμῖν ἡ πρόθεσις καὶ ὁ ἀγὼν οὔτε περὶ ἐνεργείας θείας, ἀλλὰ περὶ
θεοῦ καὶ ἀπορρήτου φωτός, καθ' ὃ λάμπας ὁ σωτὴρ ἐπ' ὄρους τὴν λαμπρότητα τῆς
φύσεως, καθ' ἣν κοινωνεῖ τοῖς ἁγίοις, ὑπέδειξε». Νικήτα Στηθάτου, *Θεωρία καὶ σι-
λερά εἰς τὴν οὐράνιον καὶ ἐκκλησιαστικὴν ἱεραρχίαν ἐν Παναγιώτου Χρήστου, Νικήτα
θάτου μυστικὰ συγγράμματα*, Θεσσαλονίκη 1957. «Ἡ δὲ θεωσις ἐστὶν ἡ πρὸς Θεόν, ὡς
κτόν, ἀφομοίωσις τε καὶ ἕνωσις. Ἀπάση δὲ τοῦτο κοινὸν ἱεραρχία τὸ πέρας, ἡ πρὸς Θεόν

γουστῖνον, κατέληξεν εἰς τὸν ἀπόλυτον προορισμόν, ἐνῶ ἡ Ἐκκλησία τῶν Ἀνατολικῶν ὁμολογῶν μόνον ἐκπροσώπων τῆς εἰς τὴν ἀποκατάστασιν τῶν πάντων, ἡ Ἰσλαμικὴ ἡ σκαλίαν τῆς ὁποίας ἡ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία δὲν υἱοθέτησεν εἰς τὴν ἀποκατάστασιν τῆς κήν τῆς πίστιν. Πάντως ὁ μὲν ἀπόλυτος προορισμός, πέραν τῶν ἄλλων προέρχεται ἀπὸ τὸ νομικὸν πνεῦμα τῆς Δύσεως, ἡ δὲ ἀποκατάστασις τῶν ἀπὸ τὴν ὀρθόδοξον ἀποψιν περὶ τῆς σωτηρίας ὡς ἰατρείας τῆς δόξης τῆς δόξης. Ἡ δὲ Ἐκκλησία τοῦ Αὐγουστῖνος εἶχε διατυπώσει τὴν ἀποψιν ὅτι ὁ Σατανᾶς ἐστὶν ἡ τιμωρὸν ὄργανον εἰς τὰς χεῖρας τοῦ Θεοῦ διὰ τὴν ἐπιβολὴν τῶν νομικῶν ἀποκαταστάσεων κατὰ τῶν παραβατῶν τῆς θείας τάξεως. Μετὰ ταῦτα ὁλόκληρος ἡ Ἐκκλησία τοῦ ἔργου τῆς σωτηρίας ἦτο ἡ ἐκ μέρους τοῦ Θεοῦ ἐξεύρεσις τῶν ἀποκαταστάσεων βάσεων πρὸς ἀπελευθέρωσιν τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὰς χεῖρας τοῦ Σατανᾶς καὶ τὴν ἀποδοσίαν τοῦ δικαιοδοσίαν τοῦ ὁποίου, βεβαίως, δικαίως καὶ συμφώνως πρὸς τὴν ἀποκατάστασιν τῆς τάξιν ὑπήγετο. Ἡ σωτηρία, κατὰ τὸν Αὐγουστῖνον, ἐγένετο μὲν τῶν κανόνων Δικαίου καὶ ὄχι μὲν τὴν παντοδυναμίαν τοῦ Θεοῦ¹⁴. Ἡ Ἐκκλησία τοῦ Αὐγουστῖνον καὶ μετέπειτα εἰς τὸν πατέρα τοῦ σχαλαστικισμοῦ Θωμά ἡ ἀποψιν εὑρίσκειται ἡ ἀποψιν περὶ παραδείσου καὶ κολάσεως, ὡς τόπων τιμωρίας καὶ τιμωρίας. Τὸ Purgatorium εἶναι αἰώνιον, ἀλλὰ αἱ εἰς αὐτὸ ἐπιτιμωρίαι χρονικῶς περιορισμέναι. Ἡ Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία ἡ ἀποψιν μόρφωσε καὶ τὴν ἀποψιν ὅτι ὁ πάπας ἡμπορεῖ νὰ ρυθμίζη διὰ λυσιποισίας τῆς μετὰ θάνατον κατάστασιν τῶν ψυχῶν¹⁵. Αἱ ἀντιλήψεις αὐταὶ ἐπιτιμωρίαι φέροντο ἐπὶ τῆ βάσει αὐστηρῶς ἀμετακινήτων νομικῶν προϋποθέσεων ἐπιτιμωρίαι εἰς τὴν Ἀνατολὴν μὲ τὴν ἰατρικὴν ὀρολογίαν ἐδέσποζεν ἡ ἀποψιν τῆς σωτηρίας ὡς ἰατρείας καὶ ἀνακαινίσεως τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς ἀποκαταστάσεως τῆς ἀποκαταστάσεως καθόλου. Ἡ κυριαρχία τοῦ ζωοδότου Θεοῦ ἐφ' ὅλης τῆς δημιουργίας πετέλει τὴν προσφιλεστέραν παράστασιν. Προϋποθέσεις κατὰ συνέπειαν ἡ ἀποψιν πλέον ἢ εὐνοϊκαὶ διὰ τὴν κατάληξιν εἰς τὴν ἀποκατάστασιν τῶν πάντων. Κυρίως δὲ ἡ κατὰ βιβλικὸν τρόπον ἐπιτυχῆς ἐρμηνεία περὶ τῆς ἀποκαταστάσεως καὶ τῆς φύσεως τοῦ κακοῦ συνετέλει εἰς τὸ γεγονὸς τῆς ἐξάρσεως τοῦ κακοῦ ἀπὸ τοῦ ἀγαθοῦ Θεοῦ καὶ τῆς μειώσεως ἢ ἀκόμη καὶ τοῦ ἐκφυλισμοῦ (εἰς τὴν ἀποκατάστασιν τῆς σκαλίαν ἐννοεῖται) τοῦ βάθους τοῦ κακοῦ. Τοῦτο δὲν ἔχει ὄντολογικὴν ἀποκατάστασιν κατὰ τὰς ὀρθόδοξους ἀπόψεις, καὶ ὑπόκειται εἰς τὸν μηδενισμόν. Ἡ ἀποκατάστασις τοῦ κακοῦ εἶναι προῖον τῆς τρεπτῆς καὶ κτιστῆς φύσεως τῆς δημιουργίας ἡ ἀποκατάστασις ἡ ἀποκατάστασις βεβαίως μὲ τὸν παράγοντα τῆς βουλήσεως. Ἐτσι ἀντίπους ἀποκαταστάσεως εἰσέρθη εἰς τὴν Ἀνατολὴν καὶ ὑπῆρξεν ὁ Ἅγιος Γρηγόριος

Αἱ ἀντιθέσεις λοιπὸν αὐταὶ βασικῶς προέρχονται ἀπὸ τὴν ριζικῶς διάφορ
ἀντιμετώπισιν τῆς πτώσεως καὶ τῆς κολάσεως ἀπὸ τοὺς ἐκπροσώπους
δύο κόσμων, Δύσεως καὶ Ἀνατολῆς. Σήμερον ἀκόμη καὶ εἰς ὀρθοδόξους
στιανοὺς καὶ θεολόγους ἐπικρατεῖ ἡ ἠθικὴ καὶ ἡ νομικὴ ἀντίληψις τῆς πτώ
ως. Ἔτσι καὶ ἡ κόλασις ἐρμηνεύεται καὶ κατανοεῖται μὲ ἠθικὰς καὶ νομ
παραστάσεις. Ἡ ὀρθὴ ὁμῶς ἐρμηνεία τῶν σχετικῶν κειμένων τῆς Ἀγίας
φῆς καὶ τῶν πατέρων τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας παρουσιάζει τὴν πτώσιν
ὄντολογικὰ κριτήρια. Ἡ πτώσις εἶναι μία φάσις διαδικασίας, ἀναπτύξεως
ἀνεπίξεως τοῦ ἀνθρώπου καὶ ὄχι ἀπλῶς μία ἠθικὴ παράβασις. Ἡ σύγκρουσις
θικῆς καὶ ὄντολογίας δημιουργεῖ ἀνυπέρβλητα προβλήματα ὡς πρὸς τὴν
τανόησιν τῆς πτώσεως καὶ τῆς κολάσεως. Ὁ ἄνθρωπος, ὡς κτίσμα καὶ
εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν τοῦ Θεοῦ δημιουργήμα, διέρχεται διὰ μέσου τοῦ
νάτου καὶ τῆς γνώσεως αὐτοῦ εἰς τὴν ζωὴν, ὡς ὁ κόκκος τοῦ σίτου κατα
φεται εἰς τὴν γῆν καὶ ἀναπτύσσεται εἰς στάχυν. Τὸ προπατορικὸν ἁμάρ
ὡς πτώσις ἀποτελεῖ τραῦμα τῆς ὑπάρξεως καὶ συνάμα ἀφετηρίαν διὰ μίαν
αν πορείαν πρὸς τὴν δημιουργικότητα. Ὁ τραυματισμὸς τῆς φύσεως τοῦ
θρώπου μὲ τὸν θάνατον παρέχει νέας προοπτικὰς ἀναπτύξεώς του, κατόπι
νίκης κατὰ τοῦ μηδενισμοῦ. Ἔτσι ἡ σχέσις Θεοῦ καὶ ἀνθρώπου λαμβάνει
λην μορφήν καὶ διαφορετικὴν ἐξέλιξιν ἀπὸ ὅ,τι ἦτο εἰς τὴν προπτωτικὴν
τάστασιν. Ἡ ἐξέλιξις αὐτὴ κατὰ τὴν πορείαν τῆς ἔχει ἠθικὰς ἐκφάνσεις
ἠθικοὺς περιορισμοὺς, ἀλλὰ ἡ συνολικὴ ἐκδήλωσις εἶναι ἡ ἔκφρασις μιᾶς
τολογίας. Ἔτσι ἡ κόλασις καὶ φυσικῶ τῶ λόγῳ τὸ κακὸν τοποθετοῦντα
τὰ πλαίσια τῆς ὄντολογίας αὐτῆς. Τὸ κακὸν ἐν προκειμένῳ ὡς καταστρο
ροπὴ καὶ παλινδρομικὴ κίνησις εἰς τὸ μηδὲν εἶναι σύμφυτον μὲ τὴν τρεπτι
τα τῶν κτισμάτων καὶ μὲ τὴν πορείαν ἀναπτύξεώς των.

Ἔτσι κατὰ τὸν Ὠριγένη καὶ τὸν Γρηγόριον Νύσσης ἡ κόλασις εἶναι
καθάρισον, ἰαματικὸν καὶ δυνάμενον νὰ ἀποκαταστήσῃ τὰς κολασμένας
λήσεις¹⁶. Τὸ κακὸν συμπορεύεται μὲ τὸ καλόν, καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν

16. Ὠριγένους, *Κατὰ Κέλσου*, 5, 15. «Ὅτι δὲ οὐχ ὡς μάγειρόν φαμεν τὸ πῦρ ἐπι
τὸν Θεὸν ἀλλ' ὡς Θεὸν εὐεργέτην τῶν χρηζόντων πόνου καὶ πυρός, μαρτυρήσει καὶ ὁ
φήτης Ἡσαΐας, ἐν ᾧ γέγραπται λελέχθαι πρὸς τι ἔθνος ἁμαρτωλῶν· ὅτι ἔχεις ἄνθρακα
ρὸς καθίσαι ἐπ' αὐτοῖς· οὗτοι ἔσονται σοι βοήθεια». «Τὸ πῦρ καθάρισον ἐπάγεται τῶ
εἰς δ' ἔσι καὶ ἰάσσει πῶν δρομήων σῆς διὰ τοῦ πύρτος δόματος ἕνα καὶ ἰατρούσαν». Π

κίνησιν, ἀλλὰ ὄρια. Θὰ ἔλεγε κανεὶς ὅτι πρόκειται δι' ἓνα μπαλόκι ποῦ φωνεῖ καὶ τελικῶς σπάζει. Ἀντιθέτως τὸ καλὸν συνεχίζει νὰ ἐκλαμπρύνεται ταπαύστως καὶ νὰ κινῆται εἰς τὰς ἀπείρους διαστάσεις τῆς ἀκαταλήπτου τητος. Ἡ πορεία αὐτὴ εἶναι διατήρησις τῆς ὠριμότητος καὶ συνεχῆς αὐτῆς. Ἡ λογικὴ δημιουργία ἐπιτυγχάνει τὸ καθ' ὁμοίωσιν Θεοῦ. Τὰ ὄντα ζάζονται καὶ ἀκαταπαύστως κινουῦνται εἰς τὰς ἀπείρους διαστάσεις τῆς βασιλείας. Τὸ κακὸν δὲν εἶναι πλέον καταστροφικὸν ἐναντίον τοῦ καλοῦ, μόνον ἐκδηλώνεται ὡς στασιμότης καὶ στέρησις τῆς θείας δόξης. Ἡ κατὰ τὴν φύσιν ὁμῶς αὐτῆ, ὡς ἐκφυλισμένον πλέον κακόν, ὑφίσταται εἰς τὰ ὄντα ποῦ ροῦνται τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ. Ἡ ζωοποίησις αὐτῶν διὰ τὴν ἀνάστασις σωμάτων καὶ τὴν διατήρησιν των ὡς ὑπάρξεων εἶναι ἔργον τοῦ Θεοῦ. Ἡ μονικὴ ἀμετανοησία, ἡ ὁποία ἐμφωλεύει εἰς τὴν βούλησιν, καθιστᾷ τοὺς λασμένους ἀλυτρώτους, ὡς ἀπροσαρμόστους πρὸς τὴν δόξαν τῆς θείας βασιλείας. Ἀπαιτεῖται μεταστροφή τῆς ὑπάρξεως. Ἐπὶ τοῦ προκειμένου σημεῖοι ὁπαδοὶ τῆς ἀποκαταστάσεως τῶν πάντων προεκτείνουν τὰς προϋποθέσεις τῶν ἔως τὴν μεταστροφήν αὐτὴν ποῦ παρέχει τὴν δυνατότητα ἐνσωματώσεως ὁλοκλήρου τῆς δημιουργίας εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ. Τὸ καθάρσιον πρᾶξις φανίζει παντελῶς τὴν κακίαν, διότι δὲν παραμένουν κακὰ ὄντα.

Ἐν προκειμένῳ ἡ διδασκαλία περὶ τοῦ πέρας τῆς κολάσεως εἶναι ἄριστος, ἀλλὰ ἔχει ὀρθοδόξους προϋποθέσεις. Ἡ ἀποκατάστασις δηλ. τῶν ἁμαρτωλῶν ἔχει βάσεις ὑγιεῖς καὶ παρέχει τὴν ὀρθὴν ἀποψιν περὶ κολάσεως. Ἡ ἀποκατάστασις εἶναι τὸ πλέον σοβαρὸν σημεῖον καὶ ὄχι ἡ ἀπόφανσις περὶ τοῦ πέρας τῆς κολάσεως. Τὸ πέρας αὐτὸ ὁμῶς δὲν ἔρχεται εἰς ἀντίθεσιν πρὸς ρητὰς ἐκφράσεις τῆς Κ. Διαθήκης, κατὰ τὰς ὁποίας ἡ κόλασις εἶναι αἰώνιος. Διότι ἡ αἰώνιος κόλασις ὡς καὶ ἡ ἀτελεύτητος ζωὴ, τῶν ἐκ τοῦ μηδενὸς δημιουργημάτων εἶναι ἀπόλυτη καὶ ὄχι ἀπόλυτος. Καὶ ἡ αἰώνιος ζωὴ τῶν δημιουργημάτων εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ ἔχει θεωρητικῶς πέρας· εἶναι ἐν τούτοις ἀτελεύτητος, διότι ἀπέχει εἰς τὴν ἀπόλυτον αἰωνιότητα τῆς θείας δόξης. Ἄλλο ἡ αἰωνιότης τῆς δημιουργίας καὶ ἄλλο ἡ αἰωνιότης τοῦ Θεοῦ. Ἄλλο τὸ ἀτελεύτητον τῆς δημιουργίας καὶ ἄλλο τὸ ἀτελεύτητον τοῦ Θεοῦ. Τοῦτο ἰσχύει πάντοτε, διότι τὸ κακὸν ἔχει ἡ σχέσις κτιστοῦ καὶ ἀκτίστου. Ἐτσι τὸ πέρας τῆς κολάσεως δὲν ἔχει νὰ ἔλθῃ εἰς ἀντίθεσιν πρὸς τὰς ἀνωτέρω ἐκφράσεις τῆς Κ. Διαθήκης, ὡς ἀπαιτεῖται ἀπὸ τῶν ἀποστόλων καὶ διατείνονται προχειρῶς πολλοί. Ἀλλὰ τὸ πέρας τοῦτο εἶναι

πρόβλημα, ἀλλὰ ἡ ἐσφαλμένη ἐρμηνεία τῶν θεολογικῶν προϋποθέσεων. Καὶ ἡ ἀποκατάστασις τῶν πάντων παρέχουσα ὀρθὰς θεολογικὰς προϋποθέσεις ἐντάσσεται, μὲ μίαν διόρθωσιν μόνον, εἰς τὸν κορμὸν τῆς ὀρθοδόξου θεολογίας. Ὁ Θεὸς εἶναι ἡ αὐτοζωὴ καὶ ἡ ἀίδιος πραγματικότητα. Κατὰ συνέπιν πῆστις εἰς τὸν ζωοδότῃν Θεὸν εἶναι πῆστις εἰς τὴν αἰώνιον καὶ ἀτελεύτητον ζωὴν τοῦ ἀνθρώπου. Ἐκ τῆς ζωῆς μόνον ζωὴ προέρχεται καὶ ὄχι θάνατος καὶ κακὸν τῆς κολάσεως ὅμως, ἐνσαρκούμενον εἰς τὰ κολασμένα ὄντα, δὲν ἐκτελεσθῆναι οὔτε εἶναι ἄκτιστον. Ἄν δὲν ὑπάρχουν ὄντα κολασμένα οὔτε αὐτὸ ἐκτελεσθῆναι. Ὁ Ὀριγένης καὶ ὁ Γρηγόριος Νύσσης, χωρὶς ἀποκαλυφθεῖσαν προεκτείνουν τὰς θεολογικὰς προϋποθέσεις τῆς κολάσεως καὶ ἐπισημαίνουσι τὸ πέρας αὐτῆς. Θὰ ἠδύναντο νὰ παραμείνουν μόνον εἰς τὰ πλαίσια τῶν προϋποθέσεων τούτων. Τοῦτο θὰ ἤρκει διὰ μίαν ὀρθὴν θεώρησιν τῆς φύσεως τοῦ παραδείσου καὶ τῆς κολάσεως, χωρὶς νὰ παραχαράσσεται ἡ ὀρθὴ ἀποφάνησις τοῦ Θεοῦ καὶ αἰωνίου ζωῆς. Διότι ἡ μὲν αἰώνιος ζωὴ τῶν λογικῶν δημιουργῶν ἀποτελεῖ συνέπειαν τῆς συνεχοῦς μετοχῆς αὐτῶν εἰς τὴν ἄκτιστον καὶ ἀίδιον δόξαν, ἡ δὲ αἰώνιος κόλασις συνέπειαν τῆς συνεχοῦς δαιμονικῆς ἐπινοησίας καὶ τῆς συνεχοῦς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ διατηρήσεως τοῦ τραυματισμένου ἀνθρώπου τῆς δημιουργίας εἰς τὴν ἐξωτέραν περιοχὴν τῆς βασιλείας του, ὥστε ἐκτελεσθῆναι εἰς τὸ μηδέν. Πρέπει ὅμως νὰ ἐπισημαίνωνται ὀρθῶς αἱ θεολογικὰς προϋποθέσεις, ὥστε ἡ κόλασις νὰ μὴ ἐκλαμβάνεται εἰδωλολατρικῶς μὲ τὰς ἀποφάνησις παραστάσεις τοῦ φοβισμένου ἀνθρώπου. Ἡ κόλασις εἶναι ἀπὸ τὸν Θεὸν ὡς εἶναι τὸ μυστήριον τῆς ἀνομίας. Ἡ ἀποφατικὴ ὁδὸς τῆς θεολογίας εἰσάγει ἀσφαλῶς εἰς τὴν ὀρθὴν ἐπισήμανσιν τοῦ μυστηρίου τούτου.

Ὁ πολὺς Ν. Μπερδιάγιεφ τραφεὶς μὲ τὰς ἀπόψεις τοῦ Ὀριγένους καὶ τοῦ Γρηγορίου Νύσσης κατεδίκασεν εἰς τὰ ἔργα του μὲ ἀσυνήθη καὶ χαροποιὰ δριμύτητα τὰς ἀπανθρώπους, ὑποκριτικὰς καὶ ἀπαισίας παραστάσεις περὶ κολάσεως, ποὺ ἀπέρρευσαν ἀπὸ τὸν κόσμον τοῦ ἠθικισμοῦ, τοῦ νομιτισμοῦ καὶ τῆς ἀρρωστημένης ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ ἠθικὴ τῆς κολάσεως, κατὰ Ν. Μπερδιάγεφ, εἶναι νοητὴ ποτὲ ὅμως ἡ ὄντολογία αὐτῆς. Τὸ κακὸν ἀφανίζεται καὶ δὲν ἠμποροῦν εἰς τὸ τέλος νὰ παραμείνουν κολασμένοι. Ὁ ἀνθρώπος ἀποστραμμένος ἐκδικητικὰς ἀπωθήσεις, ποὺ ἐτροφοδοτήθησαν εἰς ἓνα σκοτεινὸν κοινωνικὸν περιβάλλον, ἐδημιούργησε τὸ νοσηρὸν τοῦτο ἀποκύημα τῆς ἀνομίας του. Ἡ κόλασις εἶναι παράστασις χωρὶς ἀντίκρουσμα καὶ χαρακτηρὶς ἀνθρώπου τῆς πτώσεως καὶ ὄχι τῆς ἀνάπτης. Ἐν προκειμένῳ ὁ Ν. Μπερδιάγιεφ

ριον τῆς δημιουργίας. Εἶναι ἀρκετὴ καὶ πλήρως ἱκανοποιητικὴ μόνον ἡ θεώρησις τῆς αἰωνίου ζωῆς ὑπὸ τὸ πρίσμα τῆς θεολογίας καὶ τῆς δημιουργίας. Ἄλλωστε ὁ Ν. Μπερδιάγιεφ καὶ εἰς ἄλλο σημεῖον ἠστόχησεν ἢ ἐτόλμη εἰσαγάγει λύσιν, ἢ ὅποια δὲν εἶναι καὶ τόσης ἀποφασιστικῆς σπουδαιότητος. Πρόκειται διὰ τὴν ἀδημιούργητον ἐλευθερίαν ἐκ τῆς ὁποίας προῆλθεν ἡ ἀνομιὰ. Ἡ ἀδημιούργητος αὐτὴ ἐλευθερία περιπλέκει τὸ θέμα ἀπὸ ἀπόψεως θεολογικῆς διδασκαλίας, ἀλλὰ συνάμα ἀποδεικνύει ὅτι ὁ δημιουργὸς τῆς δὲν κατανοήσει ἀρκετὰ οὔτε εἶχεν ἐξαγάγει τὰς συνεπείας τῆς ἐκ τοῦ μηδενὸς δημιουργίας, τὰς ὁποίας ἄλλωστε ἐπεσήμανε χαρακτηριστικῶς ἡ πατερικὴ θεολογία. Ἐν πάσῃ περιπτώσει, καὶ ὁ Ν. Μπερδιάγιεφ συνέβαλεν οὐκ ὀλίγον ἐν τῇ ἀπελευθέρωσιν τῆς θεολογικῆς σκέψεως, ἢ ὅποια, ἐγκλωβισμένη εἰς τὰ τυπικὰ καὶ σχολαστικὰ σχήματα, δὲν ἠδύνατο νὰ ἀναπνεύσῃ ἐλευθέρως εἰς τὸ ἰδικόν της δημιουργικὸν χῶρον.

Ἡ κόλασις λοιπὸν ὡς τὸ στατικὸν καὶ ἀποστεωμένον μέρος τῆς δημιουργίας ἀποτελεῖ ἀρνήσιν καὶ στέρησιν τῆς θείας ζωῆς, χωρὶς βάθος καὶ δημιουργικὴν κίνησιν. Ὑφίσταται εἰς τὴν φυσικὴν καὶ τὴν μεταφυσικὴν διάστασιν ἰσχυρὰ καὶ γῆ δένονται μὲ ἓνα συνεκτικὸν νῆμα. Δὲν ὑπάρχει διαχωρισμὸς λογικὸς ἀλλὰ διαφοροποιήσις κατὰ τὰς φάσεις ἐξελίξεως τοῦ δράματος τῆς δημιουργίας. Κατὰ τὴν Ἀποκάλυψιν τοῦ Ἰωάννου διαφαίνεται ἀφ' ἑνὸς μὲν δραματικὸς ἀγὼν καλοῦ καὶ κακοῦ, ἀφ' ἑτέρου δὲ παρουσιάζεται ὁ δεσμὸς τῶν οὐρανοῦ καὶ γῆς. "Ὅ,τι συμβαίνει εἰς τὴν γῆν ἔχει τὸ ἀντίκρουσμα εἰς τὸν οὐρανόν· τὸ κακὸν καταστρέφεται μὲ ἐπαναληπτικὰς δραματικὰς πτώσεις καὶ κορυφώσεις. Εἰς δὲ τὴν φρικτὴν σκηνὴν τῆς γῆς, ἐντὸς τῶν δραματικῶν ἀλλαγῶν, ἓνα εἶναι τὸ χαρακτηριστικὸν στοιχεῖον· ἡ ἀνακαινιστικὴ δύναμις τοῦ Θεοῦ ποῦ διενεργεῖται δυνάμει τοῦ σταυρικοῦ θανάτου καὶ τῆς ἀναστάσεως Χριστοῦ. Τὸ κυριαρχοῦν τοῦτο στοιχεῖον εἶναι τὸ φῶς τῆς θείας δόξης ποῦ κατακαίει τὸ σατανικὸν στοιχεῖον καὶ ἐξασθενίζει τὸ σκότος. Ἡ κρίσις τοῦ ἐπὶ τῶν δημιουργῶν τῆς ἀληθείας, τῶν ὠργανωμένων τεράτων τοῦ ψεύδους καὶ τοῦ αἰσχίστου σατανισμοῦ εἶναι διασκόρπισις τοῦ σκότους, ἔλευσις τῆς δόξης καὶ καταύγασις τῶν πάντων διὰ τοῦ θείου φωτός. Τὸ κακὸν ἐκφυλίζεται ἀφ' ἑσθλας εἰς τὰ ἔσχατα ἐκρηκτικὰ του ὄρια· ἐκεῖ διαλύεται ὡς νέφος καὶ κυριαρχοῦν ἡ ζωοποιὸς δύναμις τοῦ Θεοῦ. Ἡ δυναμικότης ἐν προκειμένῳ εἶναι ἡ δόξα τῆς βασιλείας. Καὶ αἱ ψυχαὶ τῶν νεκρῶν καὶ ἐσφαγμένων διὰ τὴν ἀλήθειαν παύονται μὲ λειψὰς ἀπολαύσεως. Ἡ ἀνακαίνωσις καὶ ἡ ἀνάστασις εἶναι κορυφώσεις

φάσεις τοῦ μηδενισμοῦ καὶ τῆς ἀλλοτριώσεως ἕως τὴν δημιουργικὴν ἰσχύος. Ὁ κόκκος τοῦ σίτου ἀποθνήσκει καὶ ἔπειτα τείνει νὰ γίνῃ ὠριμος σπόγγος. Ὁλόκληρος ἡ διαδικασία καὶ ἡ μονὴ εἰς τὴν βασιλείαν δὲν στατικοποιεῖται. Στατικοποίησις ὑπάρχει εἰς τὸ βαθμιαίως ἐκφυλιζόμενον κακόν, τὸ ὁποῖον ὡς πρὸς τὸν ἄνθρωπον ἔσται ἄσπαστον ὡς παράσιτον μόνον εἰς τὰ κολοσσαῖα ὄντα. Τελικὰ ὁ δυναμισμὸς τῆς βασιλείας θριαμβεύει καὶ συνεχίζεται. Ἡ ἀπόφασις τῆς σχολαστικῆς Δογματικῆς ὅτι τὸ μικρὸν τοῦτο στάδιον τῆς ἐξέλιξίνης εἶναι τὸ μόνον ἀποφασιστικόν καὶ ἔπειτα δὲν ὑπάρχει μετάνοια ἀλλὰ μίαν τρομακτικὴν ἀπλούστευσιν καὶ νομικὴν περιχαράκωσιν καὶ διαστρωματισμὸν (εἰς τὴν διδασκαλίαν ἐννοεῖται) τοῦ μυστηρίου τῆς ἀνδρώσεως τῆς δημιουργίας. Ἡ κρίσις, ὡς κορύφωσις καὶ ἀποφασιστικὴ στιγμή εἰσόδου εἰς τὴν βασιλείαν, εἶναι πάντοτε ἡ συνάντησις μετὰ τοῦ ἀνθρώπου καὶ Θεοῦ. Ἡ μετάνοια καθιστᾷ δεκτικὴν τὴν ὑπαρξίν διὰ τὴν ἐκλάμπρυνσιν μὲ τὴν θεογνωρίαν. Πρόκειται δηλ. διὰ κατάστασιν δυναμικὴν καὶ ὄλοέν εἰς κίνησιν εὐφραντικὴν. Ἡ σκληρυμένη ψυχὴ εἰς οἰανδήποτε φάσιν, κατὰ τὴν ἐπὶ γῆς ζωὴν μετὰ θάνατον, ἐμμένει εἰς τὴν δαιμονικὴν ἀμετανοησίαν. Τὸ αἴτιον ἀποφασισμοῦ πάσης δυνατότητος μετανοίας δὲν εἶναι ὁ θάνατος καθ' ἑαυτὸν¹⁸ καὶ τὸ θάνατον διάφορος κατάστασις, ἀλλὰ ἡ πώρωσις τῆς βουλήσεως καὶ ἡ ἀποφασιστικὴ ἐμμονὴ εἰς τὴν ἀνταρσίαν ποῦ λέγεται βλασφημία τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Τὸ ἐρώτημα ἂν εἶναι ἢ ὄχι δυνατὴ ἡ μετὰ θάνατον μετάνοια εἶναι ἀκρωτιστικὸν καὶ ὅπωςδήποτε μεταθέτει τὸ πρόβλημα ἐπὶ ἄλλης βάσεως. Ὁ ἄνθρωπος ζεῖ μὲ τὴν περίπτωσιν τῆς συλλήψεως τοῦ ἐνόχου, μετὰ τὴν ἐνοχον πρᾶξιν ἢ τὰ τὴν ὁποίαν δὲν ὑπάρχει ἄλλη διέξοδος παρά τὴν αὐστηρὰ ἢ τὸ πολὺ ἐπιτιμωρία. Καὶ ἐν προκειμένῳ ὑπεισῆλθε τὸ νομικὸν πνεῦμα. Ἡ πορεία εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ εἶναι δυναμικὴ καὶ τὸ μόνον ἐχέγγυον εἶναι ἡ μετάνοια ποῦ νοεῖται ὡς κατάστασις καθιστῶσα εὐπλαστον τὴν ὑπαρξίν ἐπὶ τὴν μεταμόρφωσίν της εἰς τὴν θεϊαν δόξαν. Διὰ τοῦτο ὅλοι οἱ ἄνθρωποι θὰ κριθῶνται μὲ τὸ αὐτὸ κριτήριον ἀκόμη καὶ ἂν ἔζησαν ἐκτὸς τῆς στρατευομένης Ἰουδαίας.

18. Ἐπειδὴ ὁ θάνατος οὕτως ἢ ἄλλως ἀποτελεῖ ἀμετακίνητον ὄριον, ἡ δὲ μετὰ θάνατον συνέχισις τῆς ζωῆς εἶναι μία φάσις ἀνεξερεύνητος, διεμορφώθη σταθερὰ ἀντίληψις παιδαγωγικοῦς λόγους περὶ τοῦ ἀδυνάτου τῆς μετὰ θάνατον μετανοίας. Τοῦτο ὁμοίως

σίας τοῦ Χριστοῦ¹⁹. Τὸ κριτήριον τοῦτο εἶναι ὄντολογικὸν καὶ ὄχι ἀπλῶς κόν. Κρίνεται ἡ κατάστασις τῆς ὑπάρξεως, ἡ δεκτικότης καὶ ὄχι ἡ μηχανικὴ δικασία τηρήσεως ὠρισμένων τύπων. "Ἄν ὁ Θεὸς ἀδυνατῇ νὰ δεχθῇ μεταναστας μετὰ τὸν θάνατον αὐτῶν, τοῦτο σημαίνει ὅπωςδήποτε ὅτι ὑπόκειται μίαν τάξιν Δικαίου, τὴν ὁποίαν ἀδυνατεῖ νὰ παραβῇ ὡς λόγου χάριν ὁ εἰσπλεύς. Ὁ Θεὸς ἀδυνατεῖ νὰ δεχθῇ μόνον τὸν ἀμετανόητον καὶ ἀπροσάρμοστον εἰς τὴν θεϊαν δόξαν. Εἶναι θέμα δημιουργικῆς ἀναπτύξεως τῆς ἀνθρωπίνης ἐλευθερίας καὶ ὄχι δεσμεύσεων νομικῆς φύσεως. "Ἄλλως ἔχομεν εἰδωλολογικὴν ἀντίληψιν περὶ Θεοῦ. Οἱ πωρωμένοι ἄνθρωποι, ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῆς τεταταμένης Ἐκκλησίας, ὀλοὲν καὶ στατικοποιοῦνται. Δι' αὐτούς, εἰς τὴν πνευματικὴν σκλήρυνσιν καὶ τὴν κατάστασιν δαιμονικῆς ἀμετανοησίας, εἶναι ἡ μετανάστευσις ἀδύνατος²⁰. Ἡ δέσμευσις ἀπορρέει μόνον ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους καὶ ποτὲ ἀπὸ τοῦ κυρίαρχου Θεοῦ ἐπὶ τῆς ζωῆς καὶ τοῦ θανάτου. Καὶ ἡ τελικὴ φάσις τῆς μετανάστευσεως τῆς δημιουργίας εἶναι ἀποφασιστικὴ. Οἱ ἐγρηγοροῦντες εἰσέρχονται εἰς τὴν βασιλείαν, διότι εἶναι μετανοοῦντες καὶ ἔχοντες δημιουργικὴν ἐλευθερίαν ἀνεπτυγμένην καὶ ὄχι διότι ἐπιτυγχάνουν μίαν εὐκαιρίαν. Τὸ μοναδικὸν κριτήριον εἶναι ὁ βαθμὸς ἀναπτύξεως τῆς ὑπάρξεως καὶ ὄχι ἡ τυχαία ἀποδοχὴ παραμονῆ εἰς μίαν κατάστασιν. Ἡ στατικοποίησις τῆς ζωῆς εἶναι ἀντίθετος πρὸς τὸ πνεῦμα τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ τῆς ζωῆς τῆς θείας βασιλείας. Πᾶσι ἡμῶν ἂν ἔξηγήσωμεν τὴν στερεὰν πίστιν τῆς Ἐκκλησίας, ἡτοὶ τοῦ λαοῦ τῆς, ἡ ὁποία ἐμμένει εἰς τὴν μνήμην τῶν ἀπελθόντων, διὰ τοὺς ὁποίους δεχθῆναι καὶ ζητεῖ τὴν συγχώρησιν τῶν ἁμαρτιῶν; Προϋποτίθεται ὅτι εἶναι μετανάστευοῦντες; Τοῦτο εἶναι ὀρθόν, ἀλλὰ δεικνύει συνάμα τὴν δυναμικὴν ἐξέλιξιν εἰς τὴν ἀποκάλυψιν τῶν κόλπων τῆς βασιλείας καὶ τὴν βελτίωσιν τῶν ψυχῶν εἰς τὴν δημιουργικὴν τελείωσιν. Ὁ Χρυσόστομος δὲν διστάζει νὰ εἴπῃ ὅτι αἱ παρακλήσεις προκρίνουν τὴν ἐνέργειαν τῆς ἰαματικῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ²¹. Πῶς εἶναι δυνατὸν νὰ

19. Ρωμ. 2, 14 - 17. «Ὅταν γὰρ ἔθνη τὰ μὴ νόμον ἔχοντα φύσει τὰ τοῦ νόμου ποιοῦν οὗτοι νόμον μὴ ἔχοντες ἑαυτοῖς εἶσιν νόμος· οἵτινες ἐνδείκνυνται τὸ ἔργον τοῦ νόμου γὰρ ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν, συμμαρτυροῦσιν αὐτῶν τῆς συνειδήσεως καὶ μεταξὺ ἀλλήλων λογισμῶν κατηγορούντων ἢ καὶ ἀπολογουμένων...».

20. Τοῦτο ἀκριβῶς ἐπισημαίνεται εἰς τὴν παραβολὴν τοῦ πλουσίου καὶ τοῦ πτωχοῦ ζάρου (Λουκ. 16, 19 - 31). Ὁ πλούσιος, ὀδυνώμενος εἰς τὴν κόλασιν, ἔχει τὴν ἐντύπωσιν ὅτι ἔχει τὴν ἐνέργειαν τῆς ἰαματικῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ.

ἡ ζωὴ στατικῶς; Μόνον ἡ δαιμονικὴ ἀμετανοησία εἶναι στατικὴ καὶ ἀκτος προόδου κατάστασις. Τὸ αἷτιον ὅμως αὐτῆς δὲν εἶναι ὁ θάνατος καὶ τὸν, ἤτοι ὁ χωρισμὸς σώματος καὶ ψυχῆς, ἀλλὰ ἡ κατάστασις τῆς ὑπὸ ὡς πρὸς τὸν βαθμὸν ἀναπτύξεως τῆς δημιουργικῆς ἐλευθερίας. Ὁ ἐπιστῶν θάνατος ἐνὸς ἀμετανοήτου, ὡς δρασκελισμὸς τῶν ὀρίων μεταξὺ γοῦρανοῦ, φυσικῆς καὶ μεταφυσικῆς διαστάσεως, δὲν σημαίνει σύλληψιν βάρους, ὁ ὁποῖος ἀναγκαστικῶς διέρχεται τὰ ὄρια ἐχθρικῆς χώρας καὶ κρατεῖται νὰ δικασθῆ. Ὅσακις γίνεται λόγος διὰ τὴν ἐξέλιξιν τῶν πραγμάτων τῆς αἰωνιότητος, τότε γίνεται ἐνασχόλησις μὲ τὸν σχολαστικισμόν. Ὅταν στηρίζεται ἀπὸ σοβαροῦς θεολόγους ὅτι μετὰ τὸν θάνατον καθίσταται ἀδύνατος ἡ μετάνοια, ὅπωςδὴποτε ἐννοεῖται καὶ προὔποτίθεται ἡ ἐν τῷ μεταξὺ ὑμῶν οὕτως ἢ ἄλλως ἀμετανοησία. Ποτὲ ὅμως δὲν πρέπει νὰ ἐκληφθῆ ὁ θάνατος καθ' ἑαυτὸν ὡς τὸ ὀριστικὸν γεγονός πού καθορίζει τὴν ἐξέλιξιν καθ' ἑαυτὸν ὁ θνήσκοντος ἀνθρώπου. Ἐνα τοιοῦτον ὄριον ὁμολογουμένως καθιστᾷ ἐκκλησιαστικὴν λατρικὴν κατὰ πάντα τὴν ἀντίληψιν περὶ κρίσεως καὶ κολάσεως.

Ἡ κόλασις λοιπὸν δὲν εἶναι ἡ σκοτεινὴ φυλακὴ τῶν εἰδωλολατρῶν θύραν τῆς ὁποίας κλείνει ὁ Θεὸς καὶ ποτὲ δὲν ἠμπορεῖ νὰ τὴν ἀνοίξῃ, ἐνῶ κολασμένοι θέλουν νὰ ἐξέλθουν. Μία τοιαύτη παράστασις καθιστᾷ τὸν Χριστιανισμόν παχυλὴν καὶ εἰδωλολατρικὴν θρησκείαν. Οἱ κολασμένοι ἀδύνατοι ἀνοίξουν τὴν ἰδικὴν τοὺς θύραν καὶ δὲν εἰσέρχονται εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, παραμένοντες ἔξω αὐτῆς, εἰς τὸ πῦρ τὸ ἐξώτερον. Αἷτιον εἶναι ἡ περὶ τὴν κόλασιν καὶ ἡ σκλήρυνσις καὶ ὄχι ἡ δέσμευσις τοῦ Θεοῦ ἀπὸ ὑφισταμένην τάξιν τοῦ Θεοῦ. Ἄλλως κατὰ τί διαφέρει ἡ εἰδωλολατρικὴ ἀντίληψις περὶ κολάσεως ἀπὸ τὸν ἀπόλυτον προορισμὸν τῆς σχολαστικῆς θεολογίας; Ὡς πρὸς τὰς περὶ τὴν κόλασιν θέσεις αὐτὰς δὲν ὑπάρχει καμμία διαφορὰ. Μόνον ἂν τεθῆ ὡς ἀφετηρία ἡ ἰστορικὴ δοξολογία καὶ κοσμολογία, εἶναι δυνατὴ ἡ ὀρθὴ θεώρησις τῆς αἰωνιότητος κατὰ τὸ ἐφικτὸν καὶ συμφώνως πρὸς τὴν «ἐκ μέρους» γνῶσιν, τὴν ὁποῖαν παρέχει ὁ Χριστιανὸς τῆς στρατευομένης Ἐκκλησίας. Ἡ κόλασις καὶ ὁ πῦρ δὲν εἶναι τόποι, τῶν ὁποίων ἡ φύσις καὶ ἡ κατάστασις εἶναι ἀνεξάρτητοι περιοχῶν ἀπὸ τὴν θείαν πραγματικότητα καὶ τὴν φύσιν τῆς δημιουργίας. Ὁ προορισμὸς τοῦ ἀνθρώπου κατανοεῖται μόνον ὑπὸ τὸ πρίσμα τῆς θείας πραγματικότητος καὶ τοῦ προορισμοῦ πού ἔχει ἡ ἐκ τοῦ μηδενὸς δημιουργία.

κίς ἡ ζωὴ τῶν Χριστιανῶν δεσμεύεται εἰς τοὺς πλοκάμους τῆς εἰδωλολα τότε παρουσιάζεται ἡ δυσκαμψία εἰς τὴν θεολογικὴν σκέψιν ποὺ καθορ ἀπὸ τὴν ἐσφαλμένην ζωὴν. Εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν καὶ ἡ μελέτη τῆς Γραφῆς καὶ τῶν πατερικῶν κειμένων δὲν ἀποδίδει καρποὺς. Διότι οἱ μελτες κατανοοῦν ἢ θέλουν νὰ κατανοήσουν αὐτὰ ποὺ γνωρίζουν καὶ κατα Ἡ δογματικὴ διδασκαλία καὶ ἡ αἵρεσις συγκρούονται ἀπηνῶς εἰς τὴν τ γὴν τῆς ζωῆς καὶ ὄχι τῆς σκέψεως. Ἔτσι αἱ παραστάσεις περὶ κολάσεως ἀποτέλεσμα συρροῆς ὀλοκλήρου ἐσφαλμένων ἐκτιμήσεων, τρόπων ζωῆ συμπεριφορᾶς. Ἡ ἀπουσία θεωτικῆς, πνευματικῆς ζωῆς εἰς τὰ μέλη τῆς κλησίας τὰ καθιστᾷ εὐάλωτα εἰς τὴν αἵρεσιν ποὺ ἐκφράζεται εἰς τὴν ἠθικὴ τὴν κοινωνικὴν συμπεριφορὰν.

Ἀντιθέτως ἡ πλουσία ζωὴ εἰς πνευματικοὺς καρποὺς, εἰς πράξεις ἐνεργείας ποὺ καθορίζονται ἀπὸ τὴν ἐμπειρίαν καὶ τὴν ζωντανὴν πίστιν ε θεϊαν ἀγάπην, συντελεῖ εἰς τὴν ὀρθὴν κατανόησιν τῶν μεγάλων προβλημ ποὺ ἀναφέρονται εἰς τὸν προορισμὸν τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ παράδεισος καὶ ἡ σις δὲν ἀποτελοῦν ταπεινὰ καὶ ὠφελιμιστικὰ κίνητρα διὰ τὴν χριστιανικὴ ἡν. Ἡ ἀμοιβὴ τοῦ παραδείσου μεταφράζεται εἰς δημιουργικὴν τελείωσ παράδεισος εἶναι ἡ ζωὴ ποὺ κατανικᾷ τὸν θάνατον καὶ ἀνοίγει τὸν δρόμον ἀνάδειξιν τοῦ ἀνθρώπου εἰς θεῖον καλλιτέχνημα. Τὸ πρῶτον αἷτιον εἶναι ξα τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ. Ἡ ἴασις τῶν τραυμάτων τῆς δημιουργίας εἶν γον τῆς θείας δόξης. Ἡ κόλασις ὁμως, ὡς τὸ τραυματισμένον καὶ ἀνιάτο ρος τῆς δημιουργίας, ἐξακολουθεῖ νὰ παραμένῃ εἰς τὴν συνοχὴν τῆς θείας πης. Διὰ τοῦτο δὲν ἐπιστρέφει εἰς τὸ μηδέν. Τίποτε δὲν ἔμπορεῖ νὰ ὑ χωρὶς τὴν συνοχὴν αὐτὴν ποὺ συνεχίζει καὶ ἐπιτελεῖ τὸ μυστήριον τῆς δημ γίας. Οἱ κολασμένοι κατὰ συνέπειαν ὀμοιάζουν μὲ ἀνιάτους ἀσθενεῖς ποὺ μένουν εἰς τὴν κλίνην των, στερημένοι τῆς ἱαματικῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ, ζωοποιούμενοι εἰς τὴν στάσιμον ὑπαρξιν. Δὲν ὑπάρχει θύρα ποὺ τὴν ἔχει σει ὁ Θεός, κατ' ἐπιταγὴν τάξεως Δικαίου. Ὑπάρχει ἡ ἀμετανοησία ποὺ φ τὰ ὄρια τῆς σκληρύνσεως. Ἀλλὰ ἡ δημιουργικὴ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ συνέχε φύσιν τῶν δημιουργημάτων αὐτῶν ποὺ ἀποτελοῦν, κατὰ τινὰ τρόπον, τ ματα τοῦ μηδενός. Ὅσον καὶ ἂν φαίνεται παράδοξον, ἡ κόλασις ἀποτελ ἐσχάτην φιλανθρωπίαν τοῦ Θεοῦ.

ἀποχρώσεων. Ἡ χριστιανικὴ ἀποψις καταξιώνει ὀλόκληρον τὴν δημιουργίαν ἐν σχέσει πρὸς τὸν ζωοδότην Θεόν. Ὁ ἄνθρωπος τοποθετεῖται εἰς τὸ κέντρον τῆς ζωῆς αὐτοῦ ἀποτελεῖ τὸ μέγιστον δῶρον καὶ τὸ πολυτιμότερον ἀγαθὸν κατὰ κάθε ἄλλην ἀξίαν τῆς δημιουργίας. Δὲν ὑφίσταται ριζικὴ διάκρισις μεταξὺ τῆς ὕλης καὶ πνεύματος, διότι ὁ ἄνθρωπος κατὰ τὴν χαρακτηριστικὴν διατύπωσιν τῆς πατερικῆς θεολογίας, ἀποτελεῖ σύνθεσιν ἐκ τοῦ αἰσθητοῦ καὶ τοῦ νοητοῦ κόσμου. Ὁλος ὁ ἄνθρωπος, ὅμως εἶναι μία ἐνότης ψυχοσωματικὴ. Ἡ ψυχή καὶ τὸ πνεῦμα ἀποτελοῦν δημιουργήματα καὶ κτιστὰς πραγματικότητας τοῦ κόσμου. Διαρχικὰ σχήματα οὕτως ἢ ἄλλως χρησιμοποιοῦνται καὶ ὑπὸ τῆς χριστιανικῆς σκέψεως, ἀλλὰ χρειάζεται ἀρκετὴ προσοχὴ πρὸς ἀποφυγὴν συγχύσεων καὶ ἐπιπέσεων ἐν τῇ ἐξήγησιν τῶν χριστιανικῶν ἀπόψεων καὶ διαρχικῶν ἀντιλήψεων. Κατὰ τὴν χριστιανικὴν ἀποψιν, δὲν ὑφίστανται μεταφυσικῶς δύο ἀδημιούργητα στοιχεῖα, ἡ ὕλη καὶ τὸ πνεῦμα, ἀλλὰ ὑπάρχει ἡ ἀλόγος δημιουργία, ποὺ ζωοποιεῖται ἀπὸ τοῦ ζωοδότην Θεόν καὶ ὑφίσταται ὡς πραγματικότης, καὶ ἡ προικισμένη μετὰ πνεύματος ἡλικία καὶ κοινωνικὴν ζωὴν δημιουργία, ποὺ μετέχει εἰς τὴν ἀκτιστον δόξαν καὶ τὴν χάρισμα τῆς Ἁγίας Τριάδος. Τὸ χάρισμα τῆς προσωπικῆς καὶ κοινωνικῆς ζωῆς εἰς τὸν ἄνθρωπον ἀπορρέει ἀπὸ τοῦ κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν. Ἡ ἐκτίμησις τῆς ζωῆς καὶ κοινωνικῆς ζωῆς, δὲν εἶναι δυνατὴ ἢ πρὸς τὴν ἄθνησιν καὶ κοινωνικὴν ζωὴν οὔτε καὶ ἡ ἀθανασία τοῦ προσώπου. Κατὰ τὴν χριστιανικὴν ἀποψιν ὁ ἄνθρωπος ὡς ὀλόγος καὶ ἐνότης εἶναι τὸ ἀθάνατον δημιούργημα τοῦ Θεοῦ. Ἡ πνευματικὴ ζωὴ οἰκοδομεῖται ἐπὶ τῆς προσωπικῆς καὶ κοινωνικῆς ζωῆς. Ἡ ὕλική πλευρὰ δὲν ἔχει νὰ διαχωρισθῇ ἀπὸ τὴν ἐνιαίαν ὕλην ὅπου τὸ δὲ πνεῦμα δὲν ἀποτελεῖ ἐχθρικὸν στοιχεῖον πρὸς αὐτήν, ἀλλὰ τὴν περαιτέρω ἀνάπτυξιν καὶ ὠρίμανσιν τοῦ ἐνιαίου καὶ ὀλοκληροῦ ἀνθρώπου, ὡς ψυχοσωματικῆς ὑποστάσεως. Οὔτε ἡ ὕλη καὶ τὸ πνεῦμα εἶναι στρώματα ἐπάλληλα. Ἡ πνευματικὴ ζωὴ, ὡς προσωπικὴ καὶ κοινωνικὴ διάστασις, εἶναι μίμησις τῆς θείας ζωῆς καὶ μετοχὴ εἰς αὐτήν. Ὁλος ὁ ἄνθρωπος μετέχει εἰς τὴν ἐν λόγῳ ζωὴν. Διὰ τὴν χριστιανικὴν διδασκαλίαν ἐπὶ τοῦ προκειμένου εἶναι ἀδιανόητος καὶ ἀπαράδεκτος ἡ ἀντίθεσις τῆς ὕλης καὶ πνεύματος, ἡ ὑπέρβασις τῆς ὕλης ὑπὸ τοῦ πνεύματος καὶ ἡ ἐγκατάλειψις τῆς ὕλης διὰ τὴν αὔξησιν τοῦ πνεύματος. Ὁ αἰσθητὸς καὶ νοητὸς ἄνθρωπος ὡς ὀλόγος καὶ ἐνότης γίνεται μέλος τῆς προσωπικῆς καὶ κοινωνικῆς ζωῆς. Ἡ ἐκτίμησις ἀπὸ τὴν ἐκπνευμάτωσιν τῆς ὕλης, ἀλλὰ διὰ τὴν δημιουργικὴν ἀνοδοποίησιν τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὴν σφαῖραν τοῦ προσώπου καὶ τῆς κοινωνίας. Ἡ φθορά, ἡ ἀφάνεια πρὸς τὸ μηδὲν καὶ τὴν τρεπτότητα, εἶναι γνώρισμα τοῦ ὄλου ἀνθρώπου.

ζωὴν αὐτὴν εἶναι πνεῦμα. Ἡ προαγωγή αὐτὴ ἀναφέρεται εἰς τὸ ὑλικὸν ψυχικὸν στοιχεῖον. Ἡ φθορὰ πλήττει καὶ τὰ δύο, τὸ δὲ πνεῦμα, ὡς νύ τοῦ μηδενὸς καὶ δημιουργικὴ ἀνοδος, τελειώνει καὶ τὰ δύο αὐτὰ στοιχειώδη βιβλικὴ ἀποψις ἐν προκειμένῳ εἶναι σαφὴς καὶ χαρακτηριστικὴ· ὁ ἄνθρωπος δημιουργεῖται ἀπὸ τὸ χῶμα καὶ λαμβάνει τὴν πνοὴν τοῦ Θεοῦ. Ὁ θάνατος ἐπαναφέρει εἰς τὸ χῶμα, ἡ δὲ ἀνάστασις ζωοποιεῖ καὶ τὸ σῶμα καὶ τὴν πνοὴν ἢ τὸ πνεῦμα. Ἡ πρόοδος τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἡ δημιουργικὴ του ἐξύψωσις καὶ ἡ δὲ καταστροφή ἢ παλινδρόμησις του εἶναι ἡ στασιμότης καὶ ὁ θάνατος. Ἡ πνοὴ τοῦ Θεοῦ μα λοιπὸν (ὄχι ὡς τὸ δεύτερον συστατικὸν τοῦ ἀνθρώπου κατὰ τὰ διαρχικά ματα ποὺ χρησιμοποιοεῖ βοηθητικῶς καὶ ἡ χριστιανικὴ σκέψις) εἶναι ἡ δημιουργικὴ τελείωσις, ὡς νίκη κατὰ τοῦ μηδενὸς μὲ τὸ δῶρον τῆς συνδημιουργίας καὶ δὲ τελείωσις αὐτὴ εἶναι αὔξησις καὶ ὁμοίωσις πρὸς τὸν Θεὸν εἰς τὴν ἐκδήλωσιν τῆς προσωπικῆς καὶ κοινωνικῆς ζωῆς. Μόνον εἰς τὴν σφαῖραν τῆς ζωῆς ὑπάρχει ἐλευθερία ἢ καλύτερον ἢ ἐλευθερία αὐτὴ ἀποτελεῖ τὸν μοναδικὸν ὄργανον μιᾶς τοιαύτης ζωῆς. Διότι ἡ ἐλευθερία εἶναι ἡ πραγματικότης καὶ ἡ δύναμις τῆς συνδημιουργίας. Εἶναι δὲ συνυφασμένη μὲ τὸ πρόσωπον καὶ τὴν κοινωνίαν. Κατὰ συνέπειαν τὸ πνεῦμα ὡς δύναμις καὶ ζωὴ εἶναι ἀδιανόητος ὁμοιωτισμὸς τῶν περιοχῶν τοῦ προσώπου, τῆς κοινωνίας καὶ τοῦ πυρῆνος αὐτῶν, τὸν ὁμοιωτισμὸν καὶ τὴν ἐλευθερίαν ποὺ καταξιώνει τὴν προσωπικὴν καὶ κοινωνικὴν ζωὴν. Ἡ δὲ ζωὴ καὶ πνεῦμα ἀποχωρίζεται, κατὰ τὰ διαρχικὰ πρότυπα, διαστάσεις ὕλης καὶ πνεύματος. Ἦτοι καὶ πνεῦμα ἀποτελοῦν δύο συναδελφωμένα στοιχεῖα τῆς κοινῆς δημιουργίας, ἦτοι τοῦ ἀνθρώπου.

Ἀνεξαρτήτως τῶν ἐπιστημονικῶν, φιλοσοφικῶν καὶ ψυχολογικῶν ἀποθέσεων, ὑπὸ τῶν ὁποίων ἐμφορεῖται ὁ σύγχρονος ἄνθρωπος, αἱ γὰρ ἀποδείξεις διαπιστώσεις πολλάκις περὶ οἵασδήποτε σχέσεως καὶ ἐξαρτήσεως ὑπὸ τοῦ πνεύματος πρέπει νὰ ἀντιμετωπίζονται ἀπὸ χριστιανικῆς πλευρᾶς μὲ ἐμπειρικὴν συμπάθειαν καὶ κατανόησιν. Ἡ ζωὴ, ὡς ἄλλωστε καὶ ἡ ἐμπειρία τὸ ἐκδηλωτικὸν κινεῖ εἰς τὴν πράξιν, εἶναι ἓνα δεμένον πλέγμα πολλῶν στρωμάτων καὶ ἐκδηλώσεων. Εἶναι δύσκολον νὰ διαχωρίσῃ κανεὶς στεγανῶς τὰς λεγομένας ὁμοιωτικὰς καὶ πνευματικὰς ἐκδηλώσεις. Ὑπάρχει ἀλληλεπίδρασις ὀργανικὴ εἰς ἀόργανον καὶ ὀπωσδήποτε στενὴ ἐξάρτησις. Βιολογικαὶ λειτουργίαι καὶ ἐνστικτὰ σπυρονοῦνται μὲ πνευματικὰς ἐκδηλώσεις, μεταμορφώνονται καὶ διαφοροποιεῖται εἰς πολλὰς λεπτομερείας ἐκδηλώσεων. Πνευματικαὶ ἐκδηλώσεις ἐξ ἄλλου

ἀναποτρέπτως καὶ μὲ πολλὴν ἄνεσιν εἰς τὰς ἀγκάλας τοῦ ὕλισμοῦ.

Ἄλλωστε ἡ διαρχία καὶ ἡ σχολαστικὴ ἔρευνα αὐτῆς, ὡς πρὸς τὴν σφαιρικὴν ἢ τὴν μεταφυσικὴν ἀνεξαρτησίαν τοῦ ὕλικου καὶ τοῦ πνευματικοῦ στοιχείου, ἀπετέλεσε τὴν μήτραν τοῦ ὕλισμοῦ. Τοῦτο ἀποδεικνύεται ἀρκετὰ ἱκανοποικίως ἀπὸ τὴν ἱστορικογενετικὴν ἔρευναν τοῦ νεωτέρου ὕλισμοῦ ποὺ ἔχει ἐπιμονικὴν καὶ φιλοσοφικὴν κατοχύρωσιν. Σὺν τοῖς ἄλλοις πολλάκις καὶ ἀποστιανικῶς σκεπτομένους προεβλήθη μὲ ζωηρὰς περιγραφὰς καὶ ἐξάρσεις ἰστορικονομία τοῦ πνεύματος καὶ τῆς ἐλευθερίας. Ἐμβριθεῖς καὶ καλογραμμικὰ πραγματεῖαι προέβαλαν καὶ ἐξακολουθοῦν εἰς πολλὰς περιπτώσεις νὰ προσφέρουν τὴν αὐτονομίαν αὐτὴν, ἡ ὁποία ὑπερβαίνει τὴν ὕλην καὶ τὴν χαμηλὴν ἰστορικήν, ἐκδηλώνεται μὲ νόμους καθαρῶς πνευματικούς καὶ ἐπιτελεῖ θρίαμβον ἐπὶ τῶν δυνάμεων τῆς ὕλης. Τὸ ὀλιγώτερον ἴσως κακὸν ἀπὸ τοιαύτας ἀπόψεις ἡ φυγὴ καὶ ἡ φαντασίωσις ἢ ἡ κατὰ ἀσυνείδητον τρόπον κατὰ τὰς περιστάσεις τῶν περιπτώσεων δημιουργία ὑποκριτικῆς ζωῆς. Ἡ πνευματικὴ ζωὴ παρουσιάζεται εἰς τὴν ζωὴν καὶ τὴν ἱστορίαν, οὐδόλως πείθει ὅτι εἶναι αὐτονομία καὶ ἀνεξάρτητος τῶν νόμων τῆς ὕλικῆς ζωῆς. Διότι τὸ πνεῦμα, ὡς δημιουργικὴ τελείωσις μὲ τὴν νίκην κατὰ τῶν μηδενιστικῶν δυνάμεων, ἀποτελεῖ τὴν ἀποκλειστικὴν ὁλοκλήρου τῆς ζωῆς καὶ ἔπειτα ἀπὸ σφοδρὸν καὶ ἀπηνῆ πόλεμον μετὰ τὰς μηδενιστικὰς αὐταῖς δυνάμεις ἀπειλοῦν νὰ καταστρέψουν καὶ νὰ ὑποβαθμίσουν τὰς συνολικὰς ἐκδηλώσεις τῆς ζωῆς καὶ ὄχι μόνον τὴν αὐτόνομον πνευματικὴν ζωὴν. Αἱ κάθε φύσεως κακοήθειαι εἰς τὴν ἀτομικὴν καὶ τὴν κοινωνικὴν ἐκδηλώσαν φθείρουν τὴν ζωὴν γενικῶς. Ἡ δὲ πνευματικὴ ἀνοδος σημαίνει τὴν ἐξέλιξιν ὁλοκλήρου τῆς ζωῆς μὲ ὅλας δηλ. τὰς ἐκφάνσεις καὶ ἐκδηλώσεις τῆς ἐλευθερίας, ὡς δημιουργικὸς ἄθλος, εἶναι μία πορεία μὲ πικρὰς δοκιμασίας ἐξοντωτικούς μηδενισμούς τῆς συνόλου κοινωνικῆς ζωῆς, ἀπὸ τὴν πλέον χαμηλὴν ὕλικὴν τῆς πλευρᾶν ἕως τὴν ὑψηλοτέραν πνευματικὴν βαθμίδα. Εἶναι χαρακτηριστικὸν τὸ γεγονός ὅτι αἱ πλουσιώτεραι καὶ μεστότεραι πνευματικαὶ πράξεις ἀναφέρονται ἀμεσώτατα εἰς τὴν μεταμόρφωσιν τῆς ὕλικῆς πραγματικότητος. Ὁ πνευματικὸς ἄνθρωπος εὐκόλως ἀποχωρίζεται ἀπὸ πλῆθος καὶ δόξας, ἡ δὲ πνευματικότης του ἀκριβῶς συνίσταται εἰς τὴν μεταμόρφωσιν τῆς ὕλικῆς του ζωῆς. Ἡ ἀδελφότης ποὺ στηρίζεται εἰς τὴν κοινότητα τῶν ἀγαθῶν ἀποτελεῖ τὸ ὠραιότερον ἄνθος πνευματικῆς ζωῆς, ἡ δὲ πνευματικὴ δύναμις καὶ ὁλοκλήρωσις αὐτὴ σημαίνει ἀκριβῶς τὴν στερέωσιν εἰς τὰς

τὸν Θεὸν μὲ τὴν ἐμπιστοσύνην καὶ τὴν συγκεκριμένην ἐκδήλωσιν ἀγάπης τὸν πλησίον. (Δὲν πρόκειται διὰ τὴν ἐλεημοσύνην μὲ τὴν συνηθισμένην κρουστικὴν παράστασιν τῶν ὑποκριτῶν). Τὸ πνεῦμα θριαμβεῦει δημιουργοῦ καὶ μεταμορφώνει τὴν ὑλικὴν πλευρὰν τῆς ζωῆς. "Ὅπου δὲν ὑφίσταται τὸ γὰρ μεταμόρφωσις εἶναι ἀμφίβολος κατὰ πάντα καὶ ἡ δημιουργικὴ καὶ τελείωσις. Πάντοτε δὲ πρέπει νὰ ἔχη κανεῖς προσγειωμένας πεποιθεῖς εἰς τὴν μεταμορφωτικὴν δύναμιν τοῦ πνεύματος. "Ὅ,τι εἶναι κατάκτημα πέρασμα ἀπὸ τὸν μηδενισμόν, δὲν εἶναι μόνον ἀπλῶς δύσκολον ἀλλὰ καὶ τὸ πολὺ σπάνιον. Ἐντὸς τῆς κακοηθείας ἀναλάμπουν τὰ ψήγματα τῆς ἀσπιδίου καὶ τῆς δημιουργικῆς ζωῆς. Εἰς τὰς περιπτώσεις αὐτὰς καὶ μόνον ὑπάρχει καὶ ἐμφανίζεται ὁ θρίαμβος τοῦ πνεύματος (ὄχι κατὰ τῆς ὑλικῆς ἀλλὰ ὡς μία ὀδυνηρὰ καὶ μετὰ μόχθου ἄνοδος τῆς δημιουργίας ὀλοκλήρου τοῦ σώματος ὡς κόκκος σίτου ἀποθνήσκει, καταστρέφεται καὶ πορεύεται εἰς τὸν πνευματικὸν μεστοῦ στάχυος.

Πολλάκις κατὰ ἀρκετὰ πρόχειρον τρόπον τοποθετεῖται τὸ ἰδανικὸν τῆς ζωῆς εἰς τὴν ὑλικὴν δύναμιν καὶ τὰς ἀπολαύσεις. "Ἡ κατὰ μίαν ἀσκητικὴν ἀγίαν τάσιν εἰς τὴν ὀλιγάρκειαν καὶ τὴν λιτότητα. Ὑπάρχει καὶ ἡ ἀπλήρη πού διαβλέπει τὸ ὑψιστον νόημα εἰς τὴν ἐλευθέραν ἀπόλαυσιν τῆς χαρῆς καὶ προσφέρει ἡ ζωὴ, χωρὶς πιέσεις καὶ περιορισμούς. Ἐν πάσῃ περιπτώσει τὸ πρόβλημα αὐτὰ ἐν μέρει ὀρθῶς ἀντιμετωπίζουσι τὸ πρόβλημα τῆς ζωῆς, διότι διώκουν νὰ τὸ ἐντοπίσουν εἰς τὰ ὑλικά πλαίσια καὶ ἔπειτα εἰς τὰ πνευματικά. Ἀλλὰ γίνεται πάλιν ὁ διαχωρισμὸς ὑλης καὶ πνεύματος ἢ ἡ ἔξαρσις τῆς ὑλικῆς στοιχείου ὑπὲρ τὸ ἄλλο χωρὶς καμμίαν προοπτικὴν ἱκανοποιητικῆς λύσεως τοῦ προβλήματος. Βεβαίως, δὲν πταίουσι αἱ πρόχειροι σκέψεις, ἀλλὰ τὸ πνευματικὸν καὶ δραματικὸν στοιχεῖον τῆς ζωῆς. "Ἐτσι, ἡμπορεῖ νὰ ἰσχυρίζεται μὲ βεβαιότητα ὅτι χωρὶς ὑλικὴν εὐτυχίαν ἡ ζωὴ εἶναι πόνος καὶ ἀποτυχία ἀλλὰ ποῖος ἄνθρωπος πού ἐξησφάλισε αὐτὰ ἡμπορεῖ νὰ ἰσχυρισθῆ ὅτι εἶναι ἱκανοποιημένος καὶ δὲν διψᾷ τὴν ἀναγνώρισιν, τὴν στερέωσιν τοῦ ὡς προϋποθέσει τὴν κατανόησιν, τὴν ἐπικοινωνίαν καὶ ἄλλα; Μήπως ὁ ἄνθρωπος δὲν ἐπιζητᾷ τὴν ἀπόκτησιν μεγάλης ὑλικῆς δυνάμεως διὰ τὴν καταξίωσιν, προβολὴν καὶ ἄνοδον τοῦ προσώπου του; Ἀκόμη καὶ ὁ πλέον σκληρὸς ἄνθρωπος ἔχει ἰσχυρὸν καὶ τὸν σύντροφον, ἐπιδιώκων ἀναγνώρισιν καὶ σεβασμὸν τῆς ἀξιοπρέπειας του. Ἡ μεγαλυτέρα πείνα καὶ δίψα εἶναι ἡ πνευματικὴ. Δυστυχέστατον εἶναι ὅτι δὲν ἔχεται ἰσχυρὸν καὶ τὸν σύντροφον, ἐπιδιώκων ἀναγνώρισιν καὶ σεβασμὸν τῆς ἀξιοπρέπειας του.

έχει νὰ μᾶς δείξῃ ἀναριθμήτους περιπτώσεις τοιαύτης προβολῆς καὶ ἐξ-
σεως. Δὲν γνωρίζει κανεὶς τὸ βαθύτατον δράμα τῶν ἐν λόγῳ ὑποκριτῶν κα-
νατῶν ἀνθρώπων. Πάντως ἂν ὑπάρχῃ πνευματικὴν πείνα, ὡς ἔλλειψις δημι-
ουργικότητος καὶ ἀναγνώρισεως προσωπικῆς, τότε ἐπέρχεται ὁ φροβερῶτερος
ρασμὸς τῆς ὑπάρξεως. Ἡ τεχνητὴ δημιουργικότης καὶ ἀναγνώρισις ἡμ-
νὰ διαδραματίσῃ ὑποσδήποτε ἓνα ρόλον, δὲν ἀποτελεῖ ὅμως τὴν δημιουρ-
τελείωσιν καὶ ὀλοκλήρωσιν τοῦ προσώπου. Εἶναι ἀρκετὰ ἀποδεδειγμένο
ἡ πνευματικὴ πτωχεία, ὅταν δὲν ἀνακουφίζεται ἀποτελεσματικῶς καὶ ὁ
δῆποτε προσωρινῶς ἀπὸ τεχνητὴν προβολὴν καὶ ἀναγνώρισιν τοῦ προσ-
ὀδηγεῖ εἰς τὴν αὐτοκτονίαν ἢ εἰς τὴν ἀδιαφορίαν, τὴν σκληρότητα καὶ τὴν
ραίτησιν ἀπὸ τὴν ζωὴν.

Κατὰ ταῦτα ἡ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου, ὡς πρὸς τὴν καταστροφικὴν ἢ δημι-
ουργικὴν τῆς πορείαν, εἶναι μία ἐνότης ὕλικῆς καὶ πνευματικῆς πραγματικότη-
Πνεῦμα χωρὶς ὕλην εἶναι ἀδιανόητον, διότι ἡ ὕλη ἀποτελεῖ τὸ θεμέλιον
αἰσθητὸν ὑπόβαθρον τῆς ζωῆς. Ἡ ὕλη χωρὶς πνεῦμα δὲν εἶναι ζωὴ, δὲν ἡμ-
νὰ νοηθῆ ὡς πυρὴν τῆς προσωπικῆς καὶ κοινωνικῆς σφαίρας, διότι πρὸς
καὶ κοινωνία ὑπάρχουν μόνον ἐκεῖ ὅπου καταλύεται τὸ μηδὲν καὶ ἀνιδρύεται
δημιουργικὴ τελείωσις καὶ τὸ οἰκοδόμημα τῆς ἐλευθερίας. Εἰς τὴν ἀνθρω-
ζωὴν οὔτε καθαρὸν πνεῦμα οὔτε καθαρὰ σὰρξ ὑφίσταται. Κατὰ συνέπε-
ἀνθρώπιναί σχέσεις εἰς τὴν κοινωνικὴν ζωὴν, πού νοοῦνται ὡς τρόποι ἢ
συμπεριφορᾶς, δὲν ἡμποροῦν νὰ ἀξιολογηθοῦν καθ' ἑαυτὰς χωρὶς οὐσιασ-
σχέσιν πρὸς τὴν ζωὴν καὶ τὸ πνεῦμα, ἐντὸς τῆς ἐνιαίας λειτουργικῆς δομῆς
στοιχείων αὐτῶν. Ἡ ἠθικὴ, ὡς τρόποι συμπεριφορᾶς πού οἰκοδομοῦν τὰς
σεις τῶν ἀνθρώπων, συνυφαίνεται μὲ ὅλας τὰς ἐκδηλώσεις τῆς ζωῆς, μὲ τὴν
λικὴν καὶ τὴν πνευματικὴν πλευράν. Ἄλλως δὲν εἶναι δυνατὴ ἡ ὀρθὴ ἀξι-
γῆσις τῆς ἠθικῆς ζωῆς. Συνήθως ἡ ἠθικὴ συμπεριφορὰ ἀπομονώνεται ἀπὸ
συνολικὴν ἐκδήλωσιν τῆς ζωῆς καὶ ἐξετάζεται ὡς ἀπλὴ ἐφαρμογὴ τύπων
κανόνων. Ἡ ἐπικρατεῖ ἡ ἀποψις περὶ τοῦ ὅτι ἡ ἐφαρμογὴ αὐτὴ συντελε-
τὴν στερέωσιν, τὴν ἐξύψωσιν καὶ τὴν πνευματικὴν ἀνοδὸν τῆς ζωῆς. Ἐν-
τοῖς ὑφίσταται ἀρκετὴ ἀσάφεια ἐπὶ τοῦ προκειμένου ὡς πρὸς τὴν θέσιν καὶ
ρόλον τῆς ἠθικῆς συμπεριφορᾶς. Βεβαίως, κανεὶς δὲν ἡμπορεῖ νὰ ἀρνηθῆ
ἡ ἀπλὴ καὶ ἀναγκαστικὴ πολλάκις ἐφαρμογὴ κανόνων ὀδηγεῖ εἰς μίαν εὐ-
θειαν τῶν προσωπικῶν καὶ κοινωνικῶν σχέσεων. Ἄλλὰ ὑφίσταται ἓνα σκλη-
ἐρώτημα: ὑπάρχει πράγματι προώθησις καὶ προαγωγὴ τῆς προσωπικῆς
κοινωνικῆς ζωῆς καὶ γενικῶς τῆς πορείας τοῦ ἀνθρώπου διὰ τὴν τελείωσιν

νη τὸν θεωρητικὸν βίον τῶν θεῶν. Τὰ ζῶα δὲν εἶναι εὐδαίμονα, διότι στε-
 τοῦ θεωρητικοῦ βίου. Ὁ θεωρητικὸς αὐτὸς βίος καθιστᾷ τὸν ἄνθρωπον
 μὲ τὸν θεὸν καὶ τοῦ παρέχει τὴν κορύφωσιν τῆς πνευματικῆς καὶ τελει-
 ζωῆς. Ἐν προκειμένῳ ἡ ἠθικὴ συμπεριφορά, κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη, συ-
 νεται μὲ τὸν ὑψιστὸν σκοπὸν καὶ προορισμὸν τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς πο-
 λώνεται εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς θεωρίας². Διαβλέπει κανεὶς εἰς τὴν περι-
 τοῦ φιλοσόφου αὐτοῦ λίαν προχωρημένας ἀπόψεις περὶ ἠθικῆς συμπερ-
 αὶ ὁποῖαι πολλάκις ἐλλείπουν ἀπὸ ἐγχειρίδια Χριστιανικῆς Ἠθικῆς. Τ-
 ὡς μορφή ζωῆς, συνυφαίνεται μὲ τὴν συνολικὴν ζωὴν καὶ συνάμα ἐντ-
 εἰς αὐτὴν μὲ δυναμικὸν τρόπον. Ὁ δυναμισμὸς εἰς τὴν θεωρητικὴν αὐτ-
 ῆν τοῦ ἀνθρώπου ἔχει κεντρικὴν θέσιν εἰς τὴν ἀριστοτελικὴν φιλοσοφί-
 ὄλον ὅτι καὶ ἡ φιλοσοφία αὐτὴ δὲν ἀπαλλάσσεται ἀπὸ τὴν τυραννικὴν το-
 ἀπομονώσεως τοῦ πνεύματος ἀπὸ τὰ θεμελιώδη βάρθρα τῆς ζωῆς καθό-

2. Μορφαὶ συμπεριφορᾶς

Τὸ ὀδυνηρότερον σύμπτωμα τῆς διαβρώσεως τῶν διαπροσωπικῶ-
 σεων εἰς τὴν κοινωνικὴν ζωὴν εἶναι ἡ ἀπολίθωσις καὶ ἡ στασιμότης εἰς ἠ-
 θικὴν συμπεριφορὰν. Ἡ ἠθικὴ ὡς θεωρία καὶ πράξις καθορίζει καὶ
 τὸν ὀρθὸν καὶ ἐνδεδειγμένον τρόπον σχέσεως τοῦ κάθε ἀνθρώπου πρ-
 συνανθρώπους του καὶ τὴν συνολικὴν ἐκδήλωσιν τῆς κοινωνικῆς ζωῆς.
 θότης τῶν σχέσεων αὐτῶν καθορίζεται βάσει ἐμπειρικῶν καὶ ἀφηρημέ-
 χῶν, αἱ ὁποῖαι φαίνονται νὰ ἀποβαίνουν χρήσιμοι καὶ ἀποτελεσματικαί
 προαγωγὴν τῆς προσωπικῆς καὶ κοινωνικῆς ζωῆς. Ἀλλὰ ἡ πρόοδος τῆ-
 αὐτῆς οὔτε αὐτόματος οὔτε αὐτονόητος εἶναι· περνᾷ ἀπὸ πτώσεις καὶ
 σμούς. Ἡ ἠθικὴ συμπεριφορὰ τυποποιεῖται εἰς κώδικας καὶ κανόνας π-
 πᾶσαν στιγμὴν ὑπενθυμίζουν καὶ ἐνίοτε ἀναγκάζουν τὸν ἄνθρωπον νὰ
 κατὰ ἓνα συγκεκριμένον τρόπον. Ἡ λεγομένη ἠθικὴ συνείδησις συμβάλ-
 βοηθεῖ εἰς τὴν ἐπιτέλεσιν τῶν πράξεων κατὰ τὸν βαθμὸν ἀναπτύξεως
 μιουργικότητος. Περισσότεραν πίεσιν ὅμως ἀσκοῦν αἱ ὀργανωμένοι κ-
 καὶ μορφαὶ ζωῆς καὶ οἱ καθιερωμένοι κώδικες ἠθικῆς συμπεριφορᾶς. Ὁ
 καὶ ὁ ὑπολογισμὸς ρυθμίζουν εἰς πολλὰς περιπτώσεις καταθλιπτικῶς τ-

ὁποῖος ἐνδεχομένως ὑπαγορεύεται ἀπὸ τὴν πλέον ὑψηλὴν καὶ δημιου-
μορφὴν ζωῆς, ἢμπορεῖ νὰ ἀποβῆ κέντρισμα διὰ πράξεις ὑπολογισμοῦ, ἐγ-
τρικοῦ ὠφελιμισμού καὶ ἐνίοτε βίας καὶ κυριαρχικότητος. "Ἐπειτα καὶ ἡ
λεσις ἐνὸς καθήκοντος διὰ λόγους φόβου, ἀπλῆς συνηθείας καὶ ἀναπο-
ἀνάγκης καμμίαν προαγωγὴν εἰς τὴν προσωπικὴν ζωὴν δὲν ἐπιφέρει.
ὅλον ὅτι συντελεῖ εἰς τὴν ὁμαλὴν καὶ ἀρμονικὴν ἀνάπτυξιν τῶν κοινωνικῶ-
σεων. Ἡ ἐθιμικὴ καὶ ἡ ἠθικὴ συμπεριφορὰ ἢμποροῦν νὰ ἐκδηλώνωνται
ἐπαναλαμβάνωνται ἀψόγως καὶ ὁμοιομόρφως, χωρὶς ἐν τούτοις νὰ ἀπο-
ἐκφρασιν δημιουργικῆς προόδου καὶ τελειώσεως εἰς τὴν προσωπικὴν καὶ
νωνικὴν ζωὴν. Ἡ ἀπολίθωσις δηλ. εἰς τὴν ἠθικὴν συμπεριφορὰν σημαί-
ἐξωτερικῶς μὲν ἄψογον καὶ ὁμοιόμορφον ἐπιτέλεσιν καθηκόντων, ἐσωτ-
δὲ τὴν στασιμότητα εἰς τὴν ἀνάπτυξιν δημιουργικῆς πνευματικῆς ζωῆς
ἡ ἠθικὴ ἢμπορεῖ νὰ καταστῆ μηχανικὴ καὶ τυραννικὴ νομοτέλεια εἰς τὴν
Ἡ νομοτέλεια αὕτη, ἐνῶ συντελεῖ ἄριστα εἰς τὴν κίνησιν καὶ τὴν δια-
τῆς ζωῆς, τίποτε δὲν ἢμπορεῖ νὰ προσφέρῃ εἰς τὴν προαγωγὴν τῆς πρ-
κῆς καὶ κοινωνικῆς ζωῆς. Ὁ ἄνθρωπος ζῆ στάσιμος καὶ ἐμπεπλεγμέ-
τοὺς πλοκάμους μιᾶς τεραστίας κοινωνικῆς μηχανῆς.

Εἰς τὴν ἔρευναν τῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου ἀπαραίτητος εἶναι ἡ ε-
νια. Ὁ Πλάτων εἰς τὸ δεύτερον βιβλίον τῆς Πολιτείας του θεωρεῖ ἀπ-
κτον τὴν τάσιν διαδόσεως ψευδῶν παραστάσεων, αἱ ὁποῖαι ἀναφέρονται
ζωὴν τῶν θεῶν. Κατ' ἀναλογίαν, θὰ ἔλεγε κανεὶς, εἶναι ἀνεπίτρεπτος ἡ
παραγνωρίσεως τῆς πραγματικῆς ἀνθρωπίνης φύσεως. Ὁ ἄνθρωπος δι-
ἀπὸ τὰ ζῶα κατὰ τὴν δυνατότητά του νὰ καταστῆ δημιουργικός· νὰ νικ-
μηδέν, τὴν ἀνίαν τοῦ τίποτε καὶ νὰ δημιουργήσῃ προσωπικὴν καὶ κοιν-
ζωὴν μὲ ὑψηλὰς καὶ θείας μορφάς. Ἡ δημιουργικότης αὕτη δὲν εἶναι
προνόμιον τῶν μεγάλων ταλαντούχων προσωπικοτήτων. Ἀποτελεῖ προ-
τοῦ κάθε ἀνθρώπου, τὸ ὁποῖον ἢμπορεῖ νὰ ἐκδηλωθῆ καὶ εἰς τὰς πλέον
καὶ καθημερινὰς πράξεις τῆς ζωῆς. Ἡ ἀπώλεια ὅμως τῆς δημιουργικῆς
αὐτῆς, ὡς νίκης κατὰ τοῦ μηδενὸς καὶ τῆς ἰδιοτελείας, συντελεῖ εἰς τὴν

3. Πρβλ. Ἰσιδώρου Πηλουσιώτου, Ἐπιστ. 4, 5, PG 78, 1053B· «Μία ἐστὶ πε-
τελεία, ἡ τὸ καλὸν δι' αὐτὸ τὸ καλὸν πράττουσα, τῶν ἄκρων ἀγίων σύνοδος· ἡ οὔτε
σθὸν οὔτε διὰ τιμωρίαν οὔτε διὰ πρόφασιν τινα βιοτικὴν, ἀλλὰ διὰ τὸ τῷ Θεῷ φίλον π-
σα τὸ δέον». Κατὰ τὸν Ἰγνάτιον τὸν θεοφόρον ἡ ὀρθὴ συμπεριφορὰ τοῦ ἀνθρώπου ε-
ται μόνον εἰς τὸ «κατὰ Χριστιανισμόν ζῆν» (Μαγν. 10, 1). Ἡ ζωὴ αὕτη δὲν εἶναι

θωσιν καὶ τυραννικὴν ἐπανάληψιν τῶν αὐτῶν πράξεων καὶ γεγονότων. Ἡ κατάστασις αὐτὴν τὸ προνόμιον τοῦτο καθίσταται βάρος καὶ πηγὴ δυστυχίας. Ἔτσι ὁ ἄνθρωπος θὰ ἤθελε νὰ ἀπαλλαγῇ, συνειδητῶς ἢ ἀσυνειδήτως, ἀπὸ τῆς τυραννίας αὐτῆς καὶ νὰ «ἐλευθερωθῇ» εἰς τὴν κατάστασιν τοῦ ζώου. Ἡ δημιουργικὴ ἐλευθερία λόγου χάριν εἶναι τόσοσιν ὀδυνηρὸν δῶρον, ὥστε ὁ ἄνθρωπος ὅσάκις αἰσθάνεται ἐξηντλημένος, τείνει νὰ τὴν πωλήσῃ ἀντὶ πινακίου ψαλῶν εἰς κάθε εἶδους αὐθεντίαν καὶ τυραννίαν, ἠθικὴν, κοινωνικὴν, ἐπιστημολογικὴν καὶ πολιτικὴν. Ἔτσι θέλει περισσότερον τὴν ἐξασφάλισιν τῆς ζωῆς τοῦ ζώου». Ἡ θέλησις αὐτὴ, κατὰ ἓνα θεμιτὸν τρόπον ἄλλωστε, καθίσταται δὴ νόμος ὁμοθυμαδόν διὰ τὴν ζωὴν καθ' ἑαυτὴν, τὴν εὐτυχίαν καὶ τὴν ἀπόλαυσιν τῆς ζωῆς καθ' ἑαυτὴν εἶναι ἡ μεγάλη παρηγορία διὰ τὴν ἐπίτευξιν τοῦ δημοκρατικοῦ ρόλου. Ἡ μεγαλυτέρα δυστυχία τοῦ ἀνθρώπου εἶναι νὰ ὑποδύεται τὴν τυραννίαν ἑαυτοῦ. Ἡ δὲ θεατρικὴ αὐτὴ παράστασις γίνεται μὲ τὴν ἀμέριστον βοήθειαν τῆς ἠθικῆς συμπεριφορᾶς, ὡς ἐφαρμογῆς καθηκόντων. Τὰ καθήκοντα γίνονται ἄνευ χωρὶς δημιουργικότητα ἀποβαίνουν ἐκδηλώσεις ἀπρόσωποι. Ἡ ἀπαισιότητα ἀπὸ τῶν σχέσεως ἀποτελεῖ τὴν ἀποκορύφωσιν τῆς ἀπολιθώσεως τῆς ἠθικῆς συμπεριφορᾶς. Ἡ λεγομένη τυπικὴ καὶ συμβατικὴ ἠθικὴ, παρ' ὅλην τὴν φαινομένην ἐξωτερικὴν λάμψιν λόγων καὶ ἔργων, καθίσταται ἡ μηχανικὴ καὶ τυραννικὴ μοτέλεια τῆς συμπεριφορᾶς. Τὸ φάσμα τῆς πτώσεως, ὡς ἐμπλοκῆς εἰς τὴν ἀνάμεικτον τῆς ἀπολιθώσεως, προβάλλει εἰς τὴν κατάστασιν αὐτὴν ὑπὸ τὴν ἀπαισιότητα καὶ ἀποκρουστικὴν μορφήν. Ἡ ἠθικὴ καθίσταται κακοῦργος νόμος ποὺ φθείρει τὴν χαρὰν τῆς δημιουργικότητος. Ἔτσι, ἐνῶ ὁ σκοπὸς τῆς ζωῆς εἶναι ἅγιος καὶ ὅπωςδήποτε πάντοτε ἔχει μίαν πρακτικὴν ὠφελιμότητα, γίνονται τὸ καταφύγιον τῆς ὑποκρισίας καὶ ἡ πηγὴ τῆς δυστυχίας. Ὁ νόμος τῆς Διαθήκης εἶχεν ἐμπλακῆ εἰς τοὺς πλοκάμους μιᾶς τοιαύτης ἠθικῆς τυραννίας. Ἡ ἠθικὴ εἶναι νόμισμα ποὺ παραχαράσσεται καὶ κυκλοφορεῖ μὲ τὴν μισήν τέραν δυνατὴν εὐχέρειαν.

Τὴν ἀπολίθωσιν τῆς ἠθικῆς συμπεριφορᾶς, ὡς σύμπτωμα τῆς νεκρῆς δημιουργικότητος, ἐπισημαίνουν μὲ ζωηρὸν τόνον ἡ Ἀγία Γραφή καὶ ἡ πατερικὴ θεολογία. Ἡ Π. Διαθήκη, ἐνῶ κυριαρχεῖται κατὰ τινὰ τρόπον ἀπὸ τῆς ἀπαισιότητας, παρέχει μὲ τὴν διδασκαλίαν τῆς τῶν πρῶτον ρῆγμα εἰς τὴν τυπικὴν ἠθικὴν συμπεριφορὰν. Ἀπὸ τὸ ρῆγμα αὐτὸ ἀναλάμπει τὸ φῶς τῆς ἐλευθερίας τῆς δημιουργίας. Τὸ προφητικὸν χάρισμα εἶναι δημιουργικὴ ἔκφρασις τῆς ἀνάμεικτον τῆς ἀπολιθώσεως τοῦ Θεοῦ· ὑπερβαίνει τὸν νόμον καὶ τὴν ἠθικὴν. Τὸ ἐπεισόδιον τῆς

σμόν, ἀλλὰ συγκεκριμένον ἔργον νίκης κατὰ τοῦ μηδενισμοῦ. Μόνον ὁ νικῶν μηδὲν εἶναι δημιουργὸς καὶ ἐκφεύγει τῆς στατικῆς καὶ ἀπολιθωμένης χῆς, ὅπου κινεῖται ἡ ἠθικὴ συμπεριφορὰ τῶν συμβατικῶς ζώντων ἀνθρώπων. Τὸ κριτήριον ἐν προκειμένῳ τῆς δυναμικῆς καὶ δημιουργικῆς ἠθικῆς συμπεριφορᾶς δὲν εἶναι ἡ ὑπακοὴ εἰς κανόνας καὶ τύπους, ἀλλὰ ἡ στήριξις τῶν κανόνων καὶ τύπων μὲ δημιουργικὰς πράξεις. Οἱ κώδικες ἠθικῆς δὲν προϋποθέτουν ἀλλὰ ρυθμίζουν τὴν ἠθικὴν συμπεριφορὰν, ἀλλὰ ἡ ἠθικὴ συμπεριφορὰ, μὲ δημιουργικὰς πράξεις, τὸς κώδικας ἠθικῆς ⁴. Ἐάν δὲν τηρῆται ἡ πορεία αὐτή, τότε ὑποστατικὴ καὶ ὑποκριτικὴ ἠθικὴ ζωὴ. Ἡ ὑπακοὴ τοῦ Ἀβραάμ δὲν εἶναι φόβος Θεοῦ μὲ τὴν παρεξηγημένην ἔννοιαν, ἀλλὰ ἀνηφορικὴ πορεία πρὸς τὸν Θεοῦ, πρὸς συνεργασίαν μετ' αὐτοῦ διὰ τὸ δημιουργικὸν ἔργον αὐτοῦ. Δὲν εἶναι ἠθικὴ ἀλλὰ δημιουργικὸς τόκος. Ἐπειτα ὁ Δεκάλογος καὶ τὸν καὶ ἐφαρμοζόμενος τυπικῶς, χωρὶς τὴν συνεχῆ πορείαν ἐντὸς τῆς ἠθικῆς καὶ τὴν συνεχῆ συνομιλίαν μὲ τὸν κρυπτόμενον Θεὸν εἰς τὸ ὄρος Σινᾶ, ἀλλὰ ἄλλο νόμον στατικόν, πηγὴν τυραννίας καὶ ἀμαρτωλῶν πράξεων. Ὁ Δεκάλογος ἐδημιουργήθη μὲ ὀδύνην, ὕστερα ἀπὸ δραματικὴν ἔξοδον ἀπὸ τὴν Αἴγυπτον καὶ δραματικὴν πορείαν εἰς τὴν ἔρημον. Αἱ φλόγες καὶ οἱ καπνοὶ τοῦ ὄρους Σινᾶ καὶ ἡ παρουσία τοῦ Θεοῦ ἀποτελοῦν προϋποθέσεις τῆς δημιουργικῆς πορείας τῶν ἐντολῶν. Εἰς τὸ ὄρος ἐκωδικοποιεῖτο ἡ δημιουργικὴ ἠθικὴ, τοὺς πρόποδας ἐδέσποζεν ἡ εἰδωλολατρία. Μετὰ ταῦτα καὶ ὁ Δεκάλογος ἐαυτὸν ἐντάσσεται ἢ ἐκπίπτει εἰς τὰ ἐν λόγῳ εἰδωλα. Διότι εἰς τὴν δημιουργικὴν ζωὴν δὲν προηγεῖται ὁ Δεκάλογος ἀλλὰ ἡ ἔξοδος, ἡ πορεία καὶ ἡ εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ ὄρους. Ἐάν δὲν προηγουῖνται ὅλαι αὐταὶ αἰ φάσεις, ἡ ἠθικὴ συμπεριφορὰ δὲν ἔμπορεῖ νὰ εἶναι δημιουργικὴ, δυναμικὴ καὶ νὰ ἐκφράσῃ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ. Ἡ ἀποστέωσις καὶ ἡ ἀπολίθωσις τῆς ἠθικῆς συμπεριφορᾶς προέρχεται ἀπὸ τὴν πτώσιν τῆς δημιουργικότητος καὶ τὴν ἐμμονὴν μετὰ ταῦτα εἰς τὴν μηχανικὴν νομοτέλειαν τῶν νόμων καὶ τῶν κανόνων.

Πέραν αὐτῶν ἡ Κ. Διαθήκη προωθεῖ ἀκόμη περισσότερο καὶ μέγιστον ζοσπαστικὸν σημεῖον τὴν ἀπαίτησιν δημιουργικῆς ἠθικῆς συμπεριφορᾶς ἐν τῇ τῆς ὁποῖαν οἱ κανόνες καὶ αἱ ἐντολαὶ θεμελιώνονται ἐπὶ μιᾶς νέας, ἀνακαινιστικῆς, ἥρωικῆς καὶ πνευματικῆς ζωῆς. Ἡ Ἐπιτομὴ τοῦ Ὄρους Ὁμιλία θραύσει τὸς κώδικα τυπικοῦ μοραλισμοῦ. Ἡ ἠθικὴ συμπεριφορὰ στηρίζεται κατ' ἐξέχουσαν εἰς τὴν ἀπόλυτον ἐμπιστοσύνην καὶ τὴν ἐξάρτησιν ἀπὸ τὸ θεῖον θέλημα.

ἀποτελεῖ τὴν πλέον οὐσιαστικὴν καὶ δημιουργικὴν δομὴν τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς. Ἡ συμφιλίωσις μὲ τὸ θεῖον θέλημα σημαίνει συμφιλίωσιν μὲ τὴν καὶ τοὺς νόμους τῆς. Ἡ διαστροφή τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως προέρχεται τὴν παραχάραξιν καὶ ἀθέτησιν τοῦ θείου θελήματος. Ὁ Χριστὸς παρακαλεῖ τοὺς ἀνθρώπους εἰς τὴν ἀπλῆν διαδικασίαν τῶν ἐκδηλωμάτων τῆς φύσεως φυτῶν καὶ τῶν ζώων! Οἱ ἄνθρωποι οὔτε εἰς τὴν ἀπλῆν αὐτὴν διαδικασίαν φύσεως δὲν ἤμποροῦν νὰ ἐπανέλθουν, διότι ἐμμένουν εἰς τὴν θεατρικὴν ἰστορίαν, ὅπου ὑποδύονται τὸν ρόλον τοῦ ἀνθρώπου. Ἔτσι καταλήγουν εἰς τὴν διαστροφήν. Πρέπει λοιπὸν νὰ ἀλλάξῃ ριζικῶς τὸ βάθρον τῆς ὀργανογενέσεως τῆς ζωῆς των. Διὰ τοῦτο τὰ πάντα ἀνατρέπονται καὶ δεσπόζει ὁ ἥρωισμὸς τῆς δημιουργικότητος καὶ τῆς θείας ἀγάπης. Εἰς τὴν ὁμιλίαν αὐτὴν δὲν γίνεται διὰ τὴν θείαν ἀρωγὴν (ὡς χάριν καὶ ἴασιν τῶν τραυμάτων τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως), ἀλλὰ τοῦτο προϋποτίθεται. Διότι εἶναι στενὴ ἡ σχέση τοῦ ἠθικοῦ ἀνθρώπου τῆς Ἐπιτομῆς τοῦ Ὄρους Ὁμιλίας μὲ τὸν Θεὸν καὶ τὸ θέλημά του. Ἡ Ἐπιτομὴ αὐτὴ κατέχει τὸ κέντρον τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας, διότι ἀνοίγει τὴν φύσιν τοῦ ἀνθρώπου καὶ δεικνύει τὴν ἀνεπάρκειάν της καὶ συνάμα τὴν ἀνάπτυξίν της μὲ τὸν ἥρωικὸν καὶ δημιουργικὸν τρόπον ποὺ εἶναι ὁ ἀπὸ τοῦ θείου ἔργου καὶ θελήματος. Ἡ ἠθικὴ μιᾶς πράξεως τοποθετεῖ τὸ φρόνημα καὶ ὄχι εἰς τὸν ἐξωτερικὸν μηχανισμόν⁵. Κατὰ συνέπειαν τὸ φρόνημα τῆς ἠθικῆς ζωῆς εἶναι ἡ δημιουργικότης, ἡ ὁποία ἔχει στενὴν συνάρτησιν μὲ τὸ θεῖον θέλημα. Πρόκειται διὰ τὸ ἔργον τῆς συνδημιουργίας, τὸ ὁποῖον ἀνοίγει τὴν ἠθικὴν ὑποκρισίαν καὶ καθιστᾷ τὸν ἄνθρωπον τέλειον, ὡς εἶναι τὸ τέλειον οὐράνιος πατήρ. Ἡ δὲ τελειότης κορυφώνεται εἰς τὴν ἀγάπην, μὲ τὴν ἧς συντελεῖται κάθε δημιουργικὴ πράξις, ὡς συνετελέσθη ἀκριβῶς ὁλόκληρος ὁ δημιουργία τοῦ Θεοῦ. Ἡ ἠθικὴ λοιπὸν συμπεριφορὰ προέρχεται ὡς ἐκ τῆς ἀνεπτυγμένης χριστιανικῆς ζωῆς· εἶναι ἔργον δημιουργικὸν καὶ κεντρικὸν τοῦ μηδενισμοῦ καὶ τῆς ἀπαισίας καὶ στατικῆς συμβατικότητος. Ἡ ἀνακάλυψις, ὡς αὐτογνωσία, τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἐν σχέσει μὲ τὸ θεῖον θέλημα, τὸ ὁποῖον ἀποβλέπει εἰς τὴν ἐπίτευξιν τοῦ καθ' ὁμοίωσιν

Ἐπιτομῆς τῆς βάσεως αὐτῆς ἀναπτύσσεται ἄλλωστε ἡ χριστιανικὴ διδασκαλία περὶ χάριτος καὶ ζωοποιήσεως ὑπὸ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, ὡς τοῦτο ἀπαντᾷ ἀργότερον κατὰ λεπτομερῆ καὶ βαθύτατα ἐρμηνεύει τὸν κεντρικὸν τρόπον εἰς τὰς Ἐπιστολάς τοῦ Ἀποστόλου Παύλου. Διὰ νὰ ἐπιτελεσθῇ τὸ δημιουργικόν, πνευματικόν καὶ ἀνακαινιστικόν ἔργον τῆς συμπεριφορῆς

τελείωσις, ὑπάρχει καὶ ἀπεριόριστος πρόοδος εἰς τὴν ἠθικὴν συμπερι-
 ᾿Η σχετικοκρατία ἀναφέρεται μόνον εἰς τὴν ἀλλαγὴν τῶν ἀντιλήψεων καὶ
 μῆσεων πολιτιστικῶν καὶ θεσμικῶν σχημάτων. Τοῦτο ὄχι μόνον δὲν ση-
 τὴν σχετικοποίησιν τῆς ἠθικῆς συμπεριφορᾶς, ἀλλὰ ἀποτελεῖ ἀπαραίτητο
 ὑπόθεσιν διὰ τὴν ἀπεριόριστον πρόοδον τῆς πνευματικῆς ζωῆς εἰς τὰ προ-
 καὶ καὶ κοινωνικὰ πλαίσια. ᾿Η ᾿Αγία Γραφή, μὲ τὸ προφητικὸν κήρυγμα
 τὸ ἔργον τοῦ σταυροῦ καὶ τῆς ἀναστάσεως, παρέχει τὴν ἐκρηκτικὴν δύναμιν
 νατροπῆς καθεστώτων ποὺ συντελοῦν εἰς τὴν ἀτροφίαν τοῦ πνεύματος καὶ
 νικώτερον τῆς ζωῆς. ᾿Η δύναμις αὐτὴ εἶναι καταλυτικὴ δρᾶσις κατὰ τῆς
 λολατρίας καὶ τῆς ὑποκρισίας. Κατὰ συνέπειαν, ἀνατρέπονται σχήματα
 θεσμοί, ἀντιλήψεις καὶ ἐκτιμήσεις παρελθουσῶν ἐποχῶν. ᾿Η δὲ δρᾶσις
 δυνάμεως αὐτῆς δὲν περιορίζεται οὔτε ἐξαντλεῖται εἰς ὠρισμένα τοπικὰ
 χρονικὰ ὄρια. ᾿Οπου ὑφίσταται Χριστιανισμός, ἐκεῖ ἐκδηλώνεται πάντοτε
 καταλυτικὴ αὐτὴ δρᾶσις. ᾿Αλλως ὑπάρχει εἰς τὴν ἐπιφάνειαν ἀπομίμηση
 κακέκτυπον χριστιανικῆς ζωῆς.

᾿Ετσι ἀκριβῶς φθάνομεν εἰς τὸ θλιβερὸν σημεῖον «ἡ χριστιανικὴ ἠθική
 ἀποτελεῖ, ὅπως τόσοι ἄλλοι ἠθικοὶ κώδικες, τὴν συντηρητικὴν δύναμιν τῆς
 γιώσεως ὠρισμένων δυσκινήτων καὶ ἀκάμπτων σχημάτων ποὺ ἀποτελοῦν
 στηρίγματα τῆς ὑποκρισίας. ᾿Ο ὑποκριτὴς ἐπίσης, στερούμενος τῆς ἀνο-
 στητικῆς δυνάμεως μιᾶς πνευματικῆς προόδου, ἔχει ὡς στηρίγμα τὴν ἠθική
 καὶ ἐπ' αὐτῆς ἀναπαύεται καὶ διέρχεται ἀσφαλεῖς καὶ φαινομενικῶς ἡρ-
 στιγμαῖς, ἐνῶ τὸ ὑπόβαθρον τῆς ζωῆς του κλονίζεται καὶ ἔρχεται ὁ πνευ-
 μαρασμός. ᾿Ο ἐν λόγῳ ὑποκριτὴς ἀδυνατεῖ νὰ συλλάβῃ τὸν τραγικὸν χαρα-
 ρα τῆς ζωῆς, τὴν ἀνάγκην ἀγῶνος κατὰ τῶν δυνάμεων τοῦ κακοῦ, ἀρκου-
 εἰς τὰ ἐξωτερικῶς ἠγγυημένα σχήματα τῆς στατικῆς του ζωῆς. Λίαν χαρ-
 ριστικῶς καὶ μὲ πολλὴν ἔμφασιν ἡ ᾿Αγία Γραφή ἐπισημαίνει τὸ γεγονος
 ἡ ἠθικὴ καὶ ὁ νόμος ἀδυνατοῦν νὰ κατανοήσουν τὸν τραγικὸν χαρακτήρα
 ἀμαρτίας καὶ πολλάκις ὀξύνουν τὰ ἀνθρώπινα προβλήματα μὲ τὰ σχήματα
 ὑποκριτικῆς ζωῆς. ᾿Ηθικὴ καὶ ὑποκρισία ὁμοιάζουν ὡς δίδυμοι ἀδελφοί.
 Εὐαγγέλιον κατεδίκασε τὴν ἠθικὴν καὶ τὴν ὠδήγησεν εἰς κάθαρσιν ἐν τῇ
 χάριτος. ᾿Εναντι τῆς ἀμαρτίας ἐκχύνεται ἡ παρήγορος καὶ φιλόφρων
 ρις τοῦ Χριστοῦ καὶ ἐναντι τῆς ὑποκρισίας ἡ φοβερὰ ὀργή του. ᾿Εκ τοῦ
 νότος αὐτοῦ κατανοεῖται τὸ βάθος τῆς ἀνθρωπιᾶς, τὴν ὁποίαν περιέχει
 ἀγγελικὸν κήρυγμα. Συναίμα διαφαίνεται καὶ ὁ μέγιστος βαθμὸς διαστ-

καθηκόντων. Αἱ ἐκδηλώσεις καὶ πράξεις τοῦ Χριστιανοῦ καθορίζονται τὸ βάθος τῆς πνευματικῆς ζωῆς. Τὸ ἄψογον κατὰ τὴν ἐξωτερικὴν ἐκδήλωσιν τῶν πράξεων, χωρὶς τὴν ἀνάλογον πνευματικότητα, ἢμπορεῖ νὰ ὀφείλεται μόνον εἰς μίαν ἀνειλικρίνειαν καὶ διαβρωτικὴν ὑποκρισίαν, ἀλλὰ καὶ εἰς εἰλικρινῆ καὶ συνάμα μηχανικὴν συμμόρφωσιν πρὸς ὠρισμένους κανόνας ἐπιταγᾶς. Καὶ ἡ συμπεριφορὰ αὐτὴ δὲν ἢμπορεῖ νὰ θεωρηθῆ χριστιανικὴ τελειωτικὴ ἀπὸ ἀπόψεως πνευματικῆς ζωῆς. Ἐναντι μιᾶς τοιαύτης ἐξωτερικῆς ὀρθῆς καὶ μηχανικῆς συμπεριφορᾶς ἀντιπαραβάλλεται τὸ χριστιανικὸν ἰδεῶδες τῆς συνεχοῦς προόδου καὶ θυσίας δι' ἔργα ὑψηλὰ καὶ μεγάλα, τὰ ὅποια πλουτίζουν τὴν προσωπικὴν καὶ κοινωνικὴν ζωὴν. Τὰ ὑποκριτικὰ ἐκδηλώματα, ὅσον ἄψογον ἐμφάνισιν καὶ ἂν ἔχουν, εὐκόλως ἢμποροῦν νὰ ἐλεγχθῶν καὶ νὰ κριθοῦν ἀνεπαρκῆ καὶ μὴ χριστιανικά. Τὰ ἔχοντα βάθος πνευματικῆς ζωῆς ἐκδηλώματα παρέχουν καὶ ἀμεσωτάτην ἀπόδειξιν τοῦ βάθους τῶν καρπῶν γνωρίζεται τὸ δένδρον, κατὰ τὴν ἀλήθειαν, τὴν ὁποίαν ἐκείνη ὁ Χριστός. Τὸ δὲ χριστιανικὸν δένδρον διὰ νὰ ἔχη τοιαύτην δυνατότητα παραγωγῆς πνευματικῶν ἔργων, πρέπει νὰ ἐγκλιματισθῆ εἰς τὸ χριστιανικὸν περιβάλλον, ὅχι μὲ ἔννοιαν τυπικὴν καὶ ὑποκριτικὴν, ἀλλὰ οὐσιαστικὴν καὶ πραγματικὴν. Διὰ τοῦτο οἱ πατέρες τῆς Ἐκκλησίας ἐπιμένουν μὲ ἀληθινὴν προσήλωσιν εἰς τὴν ἀνάγκην μεταμορφώσεως τῆς ρίζης καὶ μεταμορφώσεως αὐτῆς εἰς τὸ μυστηριακὸν καὶ μυστικὸν πνεῦμα τῆς ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς. Τότε ἡ ἠθικὴ ζωὴ αἶρει καὶ καταργεῖ τὸ σῶμα τοῦ θανάτου, τοὺς γμοὺς τῆς ὑποκριτικῆς ζωῆς, καὶ πορεύεται εἰς τὴν τελειωτικὴν θέωσιν ἀφθαρσίαν. Τὰ μυστήρια καὶ ἡ κατὰ Χριστὸν ζωὴ, ὡς ἐκφάνσεις τοῦ ἐν μυστηρίου τῆς Ἐκκλησίας, ἀποτελοῦν τὸ μοναδικὸν πρόσφορον ἔδαφος, εὐδοκιμεῖ ἡ ἀνθρωπίνη ἀρετὴ καὶ δρᾶσις κατὰ τὸ χριστιανικὸν ἰδεῶδες. τὰ τὴν πατερικὴν θεολογίαν ἢ σχέσις δημιουργίας καὶ Θεοῦ ἐκφράζεται τύπως καὶ πνευματικῶς εἰς τὴν συνένωσιν φυσικῆς καὶ μεταφυσικῆς διαστάσεως. Ἡ Ἐκκλησία ὡς μυστικὸς καὶ μυστηριακὸς ὀργανισμὸς, ὡς ζύμη προοδευτικῶς βαίνουσα μεταμορφωτικὴ δύναμις, παρέχει τὸ πρόσφορον ἔδαφος τῆς ἀναπτύξεως χριστιανικῆς ζωῆς. Εἰς αὐτὸ αἱ μορφαὶ ἠθικῆς συμπεριφορᾶς ἐμπλουτίζονται ἐσωτερικῶς καὶ ἐκφράζονται μὲ τὴν δύναμιν τῆς πνευματικῆς ζωῆς, εἰς τὴν ὁποίαν ἐκλαμπρύνεται τὸ κατ' εἰκόνα Θεοῦ μὲ τὸ δῶμα τῆς δημιουργικότητος.

ἀφοσίωσις, θυσία καὶ ἀγάπη πρὸς τὸν ἄνθρωπον. Ἡ ὑψηλὴ ἐννοια τοῦ δὲν ἢμπορεῖ νὰ συμβιβασθῇ πρὸς τυπικὴν ἐκτέλεσιν ἐνὸς καθήκοντος, ἀλλὰ τὴν τελείωσιν τῆς ζωῆς. Ποία ὅμως εἶναι ἡ ἀρχὴ τοῦ χρέους; Μήπως ἡ μονία τῆς ἀνθρωπότητος; Ἡ εἶναι ἡ καλλιέργεια καὶ ἡ ἐξύψωσις κάθε ζεως πού ἐπιτελεῖ τὸ χρέος; Οἱ ἠθικολόγοι ὀρίζουν τιμωρίας διὰ τοὺς βάτας τῶν καθηκόντων καὶ κυρίως ἐπιμένουν ἐπὶ τῶν ἐπιπτώσεων εἰς τὸ κοινωνικὸν σύνολον, τὰς ὁποίας ἔχει ἢ μὴ ἐφαρμογὴ ἐνὸς καθήκοντος. Πάντα τὰς περισσοτέρας τῶν περιπτώσεων γίνεται ἕνας συνδυασμὸς μεταξὺ ἡθικῆς καὶ ἀτομικῆς εὐδαιμονίας, ὡς ἀποτελέσματος τῆς ὀρθῆς ἠθικῆς συμπεριφορᾶς. Ἐτσι ὠφελεῖται τὸ κοινωνικὸν σύνολον ἢ ἱκανοπιεῖται τὸ θεῖον ὄν ἄφ' ἐνὸς καὶ ἡ ἠθικὴ συνείδησις ἐξυψώνεται μὲ μίαν ἀντίστοιχον ἱκανοποίησιν καὶ ὠφέλειαν ἀφ' ἑτέρου. Εἰς τὰ πλαίσια αὐτὰ κινουῦνται συνήθως οἱ ἠθικολόγοι, ἀνεξαρτήτως τῶν ὑψηλῶν ἀρχῶν, τὰς ὁποίας ἐνίοτε ἐπισημαίνουν ὡς ἰστορικιστικούς παράγοντας τῆς ἠθικῆς ζωῆς. Πάντως ἔναντι τῶν στενῶν πλαισίων ὀρίων διακρίνονται καὶ εὐρύτερα πλαίσια εἰς περισσότερον καλλιέργειαν ἠθικολόγους, οἱ ὁποῖοι τὸ χρέος, κατὰ τὴν ὑψηλὴν ἠθικὴν συμπεριφορὰν θεωροῦν ὡς προερχόμενον ἀπὸ μίαν ἀνωτέραν πνευματικὴν καλλιέργειαν ἀφ' ἑτέρου καὶ ἀπὸ κίνητρα πού συντελοῦν εἰς τὴν πρόοδον τῆς πνευματικῆς ζωῆς ἐν ἑτέρου. Ἡ θεωρία τοῦ Kant, λόγου χάριν, περὶ αὐτονομίας τῆς ἠθικῆς λειτουργίας ἐπισημαίνει τὸν ὑποκειμενικὸν χῶρον τῆς ἐλευθερίας καὶ τὴν δυνατὴν ἀναπτύξεώς της κατὰ τὴν ἠθικὴν συμπεριφορὰν πού ρυθμίζει τοὺς κοινωνικοὺς παγκοσμίως ἀνεγνωρισμένους ἠθικοὺς κανόνας. Ἡ ἐν λόγῳ αὐτονομίᾳ πρὸς τοῖς ἄλλοις, ἐκφράζει καὶ τὸ θρησκευτικὸν βάθος μιᾶς ζωῆς, ἡ ὁποία κατανοεῖται μεταφυσικῶς τὸν ἄνθρωπον. Ὅσον ἀναιμικὴ καὶ ἀν φαίνεται ἡ ἠθικὴ λειτουργία Kant, θέλει νὰ ἐπισημάνῃ τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ χρέους, ὡς ἐνέργειαν καθὰ τὴν ἐξυψώσεως τῆς ὑπάρξεως. Ἡ ἀνθρωπίνη ὑπαρξίς ἐν προκειμένῳ κινεῖται καὶ ἀναπτύσσεται μὲ ἰδικούς της νόμους κατὰ τὴν ἐπιτέλεσιν τοῦ χρέους. Εἰς τὴν ἐν λόγῳ ἠθικὴν δὲν ἢμπορεῖ κανεὶς νὰ διίδῃ ὠφελιμιστικὰ κίνητρα, οὔτε αὐτὰ πού συντελοῦν εἰς μίαν ἐγωκεντρικὴν εὐδαιμονίαν τῆς ἀνθρωπότητος. Τὸ πρωταρχικὸν εἰς τὴν ἠθικὴν συμπεριφορὰν εἶναι ἡ ἐκδήλωσις ἐλευθέρας καὶ αὐτονόμου προσωπικότητος. Κατὰ δὲ τὴν λειτουργίαν αὐτὴν τελεῖται ἡ καλλιέργεια τῆς ὑπάρξεως. Ἡ ζωὴ μὲ τὴν δραματικότητά της πνεῦμα μὲ τὴν ὑλικὴν δομὴν, δὲν φαίνονται εἰς τὸ προσκῆνιον τῆς ἠθικῆς ζωῆς. Ἐτσι ἡ ἠθικὴ τοῦ Kant καθίσταται αὐτόνομος καὶ ἀναιμικὴ. Ἐ

καὶ παραμερίζει τὸν θεῖον παράγοντα εἰς ἀπρόσιτον περιοχὴν⁷.

Ἐξ ἄλλης ἀπόψεως καὶ ὑπὸ διαφορετικὸν πρίσμα ἡ ἠθικὴ τοῦ Bergson παρουσιάζεται δυναμικὴ καὶ δημιουργικὴ. Ἐναντι τῆς στατικότητος τῶν ἠθικῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν ἠθικολόγων προβάλλονται οἱ δυναμικῶς δημιουργικῶς βιώνοντες τὸ ἠθικὸν χρέος. Εἰς τὴν πορείαν μιᾶς τοιαύτης κῆς συμπεριφορᾶς διαφαίνεται ἡ δημιουργὸς ἐξέλιξις ὀλοκλήρου τῆς πραγματικότητος. Ἡ ἠθικὴ τοῦ Bergson, εἰς τὴν καθαρὰν καὶ δυναμικὴν περιεχόμενον ἐξαφανίζει τοὺς στατικούς καὶ ἀπολιθωμένους κανόνας τῆς στοιχειώδους κῆς ζωῆς καὶ τῆς ὑποκρισίας. Τὸ κακόν, ὅσον καὶ ἂν προβάλλεται εἰς ἔκστασις καὶ δύναμιν, τελικῶς ἐκφυλίζεται καὶ στατικοποιεῖται, ἐνῶ αἱ μεγάλαι δημιουργικαὶ πράξεις τῶν ἐκλεκτῶν ἀποτελοῦν τὸ δημιουργικὸν προχώρημα τῆς ζωῆς. Ὁ ἀριστοκρατισμὸς αὐτὸς εἶναι φαινομενικός. Θὰ ἦτο δυνατόν νὰ παρακαμφθῆ, ἂν ἐγίνοντο ὠρισμένα διευκρινίσεις ἢ συμπληρώσεις. Ἡ ἠθικὴ ὡς ἀπόρροια πνευματικῆς προόδου, εἶναι προνόμιον τοῦ κάθε ἀνθρώπου τῆς κάθε ἐποχῆς, ὑπὸ τὴν προϋπόθεσιν ἡ ἀνθρωπίνη ζωὴ νὰ σπάζη τὰ φράγματα τοῦ ὑποκριτικοῦ καὶ μηχανικοῦ τρόπου συμπεριφορᾶς μετὰ τὴν ἀνακάλυξιν τοῦ πνευματικοῦ βάθους τῆς ὑπάρξεως.

Ἀπὸ χριστιανικῆς ἀπόψεως τὸ ἠθικὸν χρέος εἶναι συνυφασμένον μετὰ τὴν πνευματικὴν ζωὴν ποὺ αἴρει τὴν εἰδωλολατρίαν καὶ τὸν μηδενισμόν. Ἡ χριστιανικὴ ζωὴ, ὡς παρουσιάζεται εἰς τὴν Ἀγίαν Γραφὴν καὶ τὴν πατερθεολογίαν, ἀποτελεῖ συνεχῆ μαρτυρίαν καὶ δοκιμασίαν τοῦ περιεχομένου πίστεως καὶ τῆς ἀγάπης, τὸ ὁποῖον ἀποκλειστικῶς καθορίζει τὸ ἠθικὸν χρέος. Τὸ δὲ περιεχόμενον αὐτὸ εὐκόλως ἀλλοιώνεται εἰς τὴν κοινωνικὴν ζωὴν, ἡμπορεῖ δὲ νὰ διακριθῆ ὡς ἀλλοιωμένον, καθ' ὅσον κατέχει πάντοτε τὸ χρισμα τῆς χριστιανικότητος. Ὁ Χριστιανὸς ὀφείλει νὰ ὑπερβῆ δύο βασικὰ δυσχερείας· νὰ καθάρη τὴν λατρευτικὴν τοῦ ζωὴν ἀπὸ τὰ εἰδῶλα καὶ νὰ θυσιάσῃ τὸν ἑαυτὸν τοῦ διὰ τὴν κοινωνικότητα. Ἡ θυσία αὐτὴ εἶναι ἡ ὑπέρβασις ἐγωκεντρικοῦ εἰδώλου. Ὁ Θεὸς εἶναι πνεῦμα καὶ Δημιουργός· ὁ ἀνθρώπος εἶναι πνεῦμα κτιστόν, δημιούργημα ἀπὸ τὸν αἰσθητὸν καὶ τὸν νοητὸν κόσμον. Ἡ ἐκ τοῦ μηδενὸς προέλευσις τοῦ τὸν ὠθεῖ πρὸς τὴν περιοχὴν τῶν εἰδώλων. Ὁ Ἰουδαϊσμός, ἐνῶ εἶχε τὴν ὀρθὴν πίστιν εἰς τὸν Θεὸν καὶ ἐπολέμησε τὴν εἰδωλολατρίαν, περιέπεσε εἰς τὴν εἰδωλολατρικὴν παγίδα τοῦ νομικισμοῦ, ὁποῖον πολεμοῦν νὰ καταρρίψουν οἱ προφῆται. Ἡ εἰδωλολατρικὴ αὐτὴ πνευματικὴ ἐνεδρεύει εἰς κάθε πτυχὴν τῆς χριστιανικῆς ζωῆς. Συντρίβεται δὲ ἡ παγίσις τοῦ νομοῦ μετὰ τὰς δύο ἀνημπορικὰς ἀνάδους τῆς πίστεως καὶ τῆς ἀγάπης. Ἡ πνευματικὴ ἐνεδρεύει εἰς κάθε πτυχὴν τῆς χριστιανικῆς ζωῆς. Συντρίβεται δὲ ἡ παγίσις τοῦ νομοῦ μετὰ τὰς δύο ἀνημπορικὰς ἀνάδους τῆς πίστεως καὶ τῆς ἀγάπης.

καθαίρει τὴν ζωὴν ἀπὸ μίαν λατρείαν εἰδωλολατρικὴν. Ὁ Θεὸς συντρίβει τὸ θε εἰδωλον. Εἶναι τὸ πνεῦμα καὶ ἡ ἀλήθεια. Ἡ δημιουργία ζωοποιεῖ τὸ πνεῦμα καὶ τὴν ἀλήθειαν. Ὁ ἕνας ἀνηφορικὸς δρόμος, ὡς εἶναι ὁ αὐτὸς τῆς πίστεως, ἀπαιτεῖ ἀνά πᾶσαν στιγμὴν τὴν θυσίαν τῶν προαντικειμενικῶν, μαγικῶν καὶ εἰδωλολατρικῶν παραστάσεων περὶ Θεοῦ. καν ἢ χρέος, ὡς λέγουν χριστιανοὶ ἠθικολόγοι προχειρῶς, εἶναι ἡ λατρεία ἀληθινοῦ Θεοῦ. Τί εἶναι ὅμως αὐτὴ ἡ λατρεία; Ἀπλῶς μία συμμόρφωσις τὴν ἀφηρημένην ἐπιταγὴν ἀποφυγῆς τῆς εἰδωλολατρίας; Ἀσφαλῶς ὅτι ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τὴν νόσον τῆς εἰδωλολατρίας συντελεῖται μὲ τὴν δημιουργικὴν ἐξύψωσιν τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὴν νίκην τῶν εἰδώλων τοῦ μηδενός. Ὁ ἄνθρωπος εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ εἶναι φίλος καὶ συνομιλητὴς μὲ τὸν Θεόν, συνδημιουργὸς καὶ συνεργός ⁸. Τότε λατρεύει τὸν Θεὸν ὡς πνεῦμα καὶ μὲ ἀληθινὴν ζωὴν τὸς εἶναι ὁ ἀνηφορικὸς δρόμος τῆς πίστεως. Παράλληλος πρὸς αὐτὸν εἶναι ὁ δρόμος τῆς ἀγάπης. Τὸ ἐγωκεντρικὸν εἶδωλον θραύεται καὶ ὁ ἄνθρωπος ἀποκοπιώδη πορείαν, τοποθετεῖται εἰς τὴν σφαῖραν τῆς κοινωνικότητος. Ἐξάνει ὡς πρόσωπον καὶ προσωπικὴ ζωὴ, αἱ ρίζαι του ἀπλώνονται βαθυκοινωνικὰ στρώματα. Καθῆκον τοῦ ἀνθρώπου εἶναι νὰ ἀγαπᾷ τὸν πλησίον, ἀλλὰ χωρὶς προσκόλλησιν εἰς ὠφελιμιστικὰς βλέψεις καὶ ἐξαρτήσεις. Ἡ δημιουργικὴ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ καθίσταται δημιουργικὴ ἀγάπη τοῦ ἀνθρώπου. εἶναι ὁ ἀνηφορικὸς δρόμος τῆς ἀγάπης, μία θυσία τῶν ἐγωκεντρικῶν βλαπτικῶν ἐπιταγῶν. Ἡ δὲ κατάκτησις τῶν δρόμων αὐτῶν γίνεται μόνον μὲ τὴν ἀνάπτυξιν προσωπικῆς ζωῆς. Ὁ Χριστιανὸς προοδεύει εἰς τὴν πορείαν του καὶ ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ τὸν συναντᾷ καὶ τὸν ζωοποιεῖ εἰς τὴν ἐπίμοχθον προσπάθειαν προσεγγίσεως τῆς θείας ζωῆς. Μόνον ὑπὸ τὰς προϋποθέσεις αὐτάς ὑπάρχει ἀληθινὴ χριστιανικὴ ζωὴ καὶ ἀληθινὸν χριστιανικὸν χρέος. Τὸ χρέος αὐτὸ δὲν εἶναι καν ἐπιταγὴ, ἀλλὰ δρᾶσις καὶ τόκος μιᾶς αὐξανομένης ζωῆς. Ἡ δύναμις τοῦ αὐτοῦ χρέους εἶναι μεγίστη καὶ ἀνατρεπτικὴ τῶν ὑποκριτικῶν σχηματιστικῶν στατικῶν ἠθικισμοῦ μιᾶς ζωῆς ποῦ ἔχει μόνον χριστιανικὸν ἐπίχρισμα. Ἡ αὐτὴ ἀποτελεῖ καὶ τὴν κατασυκοφάντησιν τοῦ Χριστιανισμοῦ.

Ὁ πολὺς Nietzsche ἀνέτρεψε κατ' ἀρχὴν τὸν ὑποκριτικὸν τρόπον χριστιανικῆς ζωῆς καὶ μετὰ ταῦτα ἐθεοποίησε τὸ ἐνστικτον τῆς δυνάμεως ⁹. Δὲν ἄδικον εἰς τὰς ἀντιδράσεις του αὐτάς, διότι ποτὲ δὲν ἐδοκίμασε τὴν ἐκτετατῶς ἐνεργουμένην δύναμιν τῆς χριστιανικῆς ζωῆς. Ἡ δύναμις τῆς ζωῆς

Πάντως ὅπως καὶ ἂν ἔχη τὸ πρᾶγμα, ἡ πνευματικὴ ζωὴ, ποῦ προοῖ
 πρόσωπον καὶ τὴν κοινωνίαν, ὄχι μόνον συμβιβάζεται πρὸς τὴν δημοσίαν
 ἠθικὴν, ἀλλὰ καὶ ἀποτελεῖ τὴν πηγὴν τοῦ δημιουργικοῦ ἠθους. Ἡ τυπικὴ
 μένη καὶ σχολαστικὴ ἠθικὴ, ποῦ κατατάσσει τὰ καθήκοντα τοῦ κάθε ἀνθρώπου
 εἰς τρεῖς κατηγορίας ὡς σχέσεις πρὸς τὸν Θεόν, τὸν πλησίον καὶ τὸν ἑαυτόν,
 δὲν ἀνταποκρίνεται εἰς τὴν λειτουργικὴν δομὴν τῆς πνευματικῆς ζωῆς καὶ
 πλουτίζει καὶ καταξιώνει τὴν ἠθικὴν λειτουργίαν. Ἡ δρᾶσις τοῦ ἀνθρώπου
 σχέσις πρὸς τὰ ἔξω δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐκτιμηθῇ καθ' ἑαυτὴν, ἂν δὲν πρὸς
 τὴν ἀνάπτυξιν τῆς πνευματικῆς του ζωῆς καὶ δὲν στερεωθῇ ἡ σχέσις τοῦ
 ἀνθρώπου πρὸς τὴν ζωὴν καθόλου. Μόνον ὅταν ὑπάρξῃ καλλιέργεια καὶ πνευματικὴ ἀνάπτυξις,
 ἡ δρᾶσις ἢ μπορεῖ νὰ εἶναι ἀποδοτικὴ εἰς τὴν ζωὴν. Ἄλλως ἢ συνήθως
 ὁ ἀναγκασμὸς διὰ συμμόρφωσιν πρὸς μίαν κατηγορίαν καθηκόντων σπῆνται
 ἀναποτρέπτως εἰς τὴν ἀπολίθωσιν καὶ ἀπονέκρωσιν τῆς ἠθικῆς συμπεριφορῆς.
 Οἱ ἠθικολόγοι πολλάκις, ἐπηρεασμένοι κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον φρονισμοῦ
 ἀπὸ τὸ νομικὸν πνεῦμα, ἐνδιαφέρονται μόνον διὰ τὴν συμμόρφωσιν πρὸς τὴν
 ὁμάδα τῶν καθηκόντων καὶ διὰ τὰ ἔξ αὐτῆς τῆς συμμορφώσεως ἀπορρέοντα
 ἀγαθὰ καὶ ὄχι διὰ τὴν πρόοδον καὶ τὴν ἀνύψωσιν τῆς προσωπικῆς καὶ
 κοινωνικῆς ζωῆς. Ἔτσι δὲν εἶναι παράδοξον τὸ γεγονὸς τῆς παραδοχῆς καὶ ἀποδοχῆς
 ἠθικολόγους τῆς περιπτώσεως συγκρούσεως καθηκόντων. Κατὰ τὴν ἀπόφασιν
 ἐπειὶ τὰ καθήκοντα ἐκλαμβάνονται μεμονωμένα τὸ ἓνα ἀπὸ τὸ ἄλλο καὶ
 ἕνα ἑκάστην κατὰ τινὰ τρόπον αὐτόνομα. Ἔτσι εἰς ὠρισμένας περιπτώσεις ἔρχονται, κατὰ
 τὴν ἀποφασιστικὴν ὁφειλομένην ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου δρᾶσιν, εἰς σύγκρουσιν. Κατὰ τὴν προ-
 κλητικὴν σχολαστικὴν καὶ ἀναιμικὴν αὐτὴν θεωρίαν συμβαίνουν δύο τινά: 1) τὸ
 εἰς τὸν ἀποδοχὸν ἀποδεκτὸν ὅτι ἡ ἐπιτέλεσις κάθε καθήκοντος, ἐπὶ τὴν ἀπόφασιν
 δὲν συγκρούεται πρὸς ἓνα ἄλλο, ἀποτελεῖ πρᾶξιν ἀπλήν, χωρὶς πάλιν καὶ
 συγκρούσεις καὶ 2) ὑπάρχει μία ἱεραρχία ἀνωτέρων καὶ κατωτέρων καθηκόντων
 ὥστε εἰς περίπτωσιν τυχαίας συγκρούσεως νὰ ἐπιλέγῃ κανεὶς τὸ ἀνώτερον
 καθήκον καὶ νὰ θυσιάζῃ τὸ κατώτερον. Ἔτσι τὸ καθήκον πρὸς τὴν ζωὴν τοῦ
 πλησίον τοῦ μας εἶναι ἀνώτερον ἀπὸ τὸ καθήκον πρὸς τὴν ζωὴν τοῦ πλησίον.
 Κατὰ τὴν ἀπόφασιν ἐπειὶ ἡ αὐτοάμυνα εἶναι ἠθικῶς ἐπιτρεπτὴ καὶ ὁ φόνος διὰ λόγους
 ἀμύνης αὐτοαμύνης ἐπιτρέπεται ἢ καθίσταται τοῦλάχιστον ἀνεκτός. Ἡ
 ἀπόφασιν εἰς τὸν πόλεμον σημαίνει ἀποδοχὴν τοῦ ἀνωτέρου καθήκοντος τῆς
 ζωῆς πρὸς τὴν πατρίδα.

ἀντίκρουσμα πνευματικῆς ζωῆς καὶ εἶναι κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ἐμπε-
σμένα μὲ πολλὴν ὑποκριτικὴν δύναμιν. Ἀκόμη καὶ αἱ μικραὶ πράξεις τῆς
ὅταν εἶναι πράξεις δημιουργίας καὶ ἀγάπης, γίνονται μὲ ὀδύνην καὶ πάλιν
πρόοδος εἰς τὴν προσωπικὴν καὶ κοινωνικὴν ζωὴν εἶναι νίκη κατὰ τοῦ μη-
Κατὰ συνέπειαν κάθε δημιουργικὴ πράξις (καὶ ὅλα τὰ καθήκοντα μόνον ὡ-
μιουργικαὶ πράξεις νοοῦνται) εἶναι μία ἀντίστασις κατὰ τοῦ κακοῦ ἑαυτοῦ
καὶ τοῦ περιβάλλοντος. Μία δὲ δημιουργικὴ πράξις ποτέ δὲν συγκρούεται
μὴν ἄλλην παρομοίαν. Εἰς τὴν πορείαν τῆς πάλης, τῶν σχεδίων, τῆς ἐπι-
ως τρόπων συμπεριφορᾶς δὲν ὑφίσταται καμμία σύγκρουσις καθηκόντων
τι τοιαῦτα καθήκοντα, ὡς ἀπομεμονωμένοι τύποι καὶ νόμοι, δὲν ὑφίστ-
εἰς τὴν δημιουργικὴν ἠθικὴν. Εἶναι τραγικὴ ἡ θέσις τοῦ ἀγωνιζομένου ἀν-
που καὶ εἰς τὴν ἀντίστασίν του κατὰ τῆς φυσικῆς καὶ κοινωνικῆς δουλείας
κακοῦ ἔχει πολλὰς ἀποτυχίας. Ἀλλὰ δὲν συγκρούεται μὲ καθήκοντα. Ὁ
διὰ λόγους αὐτοαμύνης σκοτώνεται ἓνας ἄνθρωπος δὲν ἐπέρχεται καμμία
κρουσις καθηκόντων. Τὸ κακόν, ὡς ὄξυνσις τοῦ ἐγωκεντρισμοῦ κατὰ τὴν
ρίπτωσιν αὐτὴν, θριαμβεύει. Ὁ κατορθώνων νὰ σώσῃ τὴν ζωὴν του καὶ
φαιρέσῃ συνάμα μίαν ἄλλην ὀπισθοδρομεῖ οὕτως ἢ ἄλλως εἰς τὴν πορείαν τῆς
θικῆς συμπεριφορᾶς. Τὸ θέμα δὲν ἐνδιαφέρει ἀπὸ ἀποψίν νομικὴν, ἀλλὰ μόνον
θικὴν καὶ μάλιστα αὐτὴν ποὺ ἀπορρέει ἀπὸ πνευματικὴν ζωὴν. Πρόκειται
συνέπειαν διὰ μίαν ἀποτυχίαν εἰς τὴν ἀντίστασιν κατὰ τοῦ κακοῦ. Οὔτε ἄν-
κατέλιπε τὸν ἑαυτὸν του νὰ σκοτωθῇ, χωρὶς ἢ πράξις αὐτὴ νὰ σημαίνῃ προ-
γὴν τῆς ζωῆς, θὰ ἐπετέλῃ ἥρωικὴν ἢ ἠθικὴν πράξιν. Πάλιν θὰ ἦτο ἡττη-
ἀπὸ τὸ κακόν. Ὁ πόλεμος εἶναι καταδικαστέος οὕτως ἢ ἄλλως ἀπὸ ἠθικῆς
ρᾶς. Ὁ μετέχων εἰς αὐτὸν δὲν συγκρούεται ἐναντίον κανενὸς καθήκοντος,
ὑπέχει τὸ ἄμεσον χρέος νὰ ἀπαλύνη τὴν τραγωδίαν του καὶ νὰ ἐξέλθῃ ἐκ
δοκιμασίας ὀλιγώτερον ζημιωμένος. Ἡ ἀντίστασις πρὸς τὸ κακόν γίνεται
διὰ τοῦ πολέμου, χωρὶς νὰ σημαίνῃ ὅτι ἡ πράξις τῆς ἀντιστάσεως αὐτῆς
ἠθικῶς ἐπιτρεπτή. Τὸ ὀλισθημα εἰς τὴν σκέψιν γίνεται, διότι τίθεται ὡς
μία νομικὴ ἀξιολόγησις τῶν πράξεων. Ἡ ἠθικὴ ὅμως δὲν καλύπτεται ἀπὸ
νομικὴν πλευράν. Δὲν ἐπιδοκιμάζει ἢ ἀποδοκιμάζει μίαν πράξιν ὡς πρὸς
ἐξωτερικὸν μηχανισμόν, ἀλλὰ ὡς πρὸς τὸν βαθμὸν δημιουργικῆς τελειώ-
ἢ πτώσεως τῆς προσωπικῆς καὶ κοινωνικῆς ζωῆς. Ὁ πόλεμος εἶναι ἓνα
χόμενον τραῦμα, ὡς τόσα ἄλλα τραύματα εἰς τὴν ἀνθρωπίνην ζωὴν. Ἡ συ-
τοχὴ εἰς αὐτὸν ἢ ὄχι ἴσως δὲν εἶναι θέμα βουλήσεως. Ἡ ἠθικὴ ἐνδιαφέ-

δραματικὴν πάλην πρὸς ἐπιτέλεσιν τοῦ ἐκάστοτε ὀφειλομένου ἠθικοῦ. Ἐκτὸς τῆς πάλης καὶ τῆς ἀντιστάσεως πρὸς τὸ κακὸν ποτὲ δὲν νοεῖται συμπεριφορὰ μὲ τὰ πνευματικὰ κριτήρια. Ἡ σύγκρουσις τοῦ ἠθικοῦ ἀγίνεται πρὸς τὴν τερατώδη καὶ σατανικὴν μηχανὴν τοῦ κακοῦ, ποῦ ἔπλακάμους του εἰς κάθε πτυχὴν τῆς ζωῆς, καὶ ποτὲ πρὸς ὠρισμένα κατὰ τὴν φύσιν ἠθικὰ κριτήρια. Ἡμπορεῖ λόγου χάριν μεταξὺ τῆς ζωῆς τῆς μητρὸς καὶ τοῦ γεννωμένου παιδίου νὰ προτιμηθῇ ἡ πρώτη, ἐν τούτοις ἡ προτίμησις αὕτη στηρίζεται ἐπὶ ἠθικῶν κριτηρίων καὶ μιᾶς φυσικῆς συμπαθείας πρὸς τὴν μητέρα. Πουθενὰ ὅμως δὲν ἠμπορεῖ νὰ ἐντοπισθῇ ἐπαρκῶς ἡ αἰτιολογία τῆς πράξεως αὐτῆς ἀπὸ ἀπόψεως καθαρᾶς ἠθικῆς μὲ πνευματικὸν περιεχόμενον. Τὸ ἠθικὸν χρέος ἐπιτάσσει τὴν σωτηρίαν καὶ τῶν δύο καὶ τὴν θυσίαν ἀπὸ τῆς ζωῆς τῶν ἄλλων. Εἰς περίπτωσιν κατὰ τὴν ὁποίαν εὐρίσκεται ἡ ἡθικὴ ἀντιφάσις ἢ ὁ ἄριστος ὄδυνηρὰ λύσις, τοῦτο δὲν σημαίνει σύγκρουσιν καθηκόντων, ἀλλὰ ἡθικὴν ἀντιφάσιν πρὸς τὴν δύναμιν τοῦ κακοῦ. Ἄρκεῖ ὅμως νὰ προηγηθῇ εἰλικρινὴς καὶ ἠθικὴ ἀντιφάσις. Τότε μόνον κερδίζει ἡ ἠθικὴ εἰς περιεχόμενον καὶ ὄχι μὲ ἐξεύρεσιν τῆς ἀντιφάσεως ὄδυνηρᾶς λύσεως. Ἡ ἐπινόησις, βεβαίως, μιᾶς τοιαύτης λύσεως ἀπὸ τὸν ἠθικὸν ἀντιφάσιν, ἀλλὰ δὲν ἐπιβάλλεται ἐξ ἀνωτέρου καθήκοντος, τὸ ὁποῖον ἀντιφάσιν πρὸς κατώτερον, ἀλλὰ ἐξ ἀνάγκης καὶ ὑποχωρήσεως κατὰ τὰς ἀντιφάσεις καὶ τὴν πάλην πρὸς τὸ κακόν.

Ἄλλωστε ἡ ἀπελευθέρωσις ἀπὸ τὴν τυραννίαν τῆς τυπικῆς καὶ ὑποκειμενικῆς ἠθικῆς σημαίνει τὴν ἀπελευθέρωσιν καὶ ἀπὸ τοιούτου εἴδους σχολαστικῆς διακρίσεως μεταξὺ καθηκόντων, πράγμα ποῦ ἐπιφέρει ἀνεσιν καὶ τοιαύτην ἀπελευθέρωσιν δράσεως, ὥστε ὁ ἠθικὸς ἄνθρωπος νὰ ἀναπτύσῃ ἀποτελεσματικὴν ἐπινοητικότητά του. Ἐπειτα ὁ δρόμος εἶναι τελείως ἀνοικτὸς διὰ δυνάμιν ἠθικῆς ἐπιτεύξεως, αἱ ὁποῖαι ἔχουν τὴν προσωπικὴν σφραγίδα. Τοῦτο καὶ τὸ κατ' ἐξοχὴν γνώρισμα τῆς γνησιότητος εἰς τὴν ἠθικὴν συμπεριφορὰν ἡ ὁποία δὲν ἠμπορεῖ νὰ ἀνθίσῃ καὶ νὰ εὐδοκιμήσῃ εἰς τὴν κοινωνίαν ἀπὸ τῆς προσωπικῆς ζωῆς. Ἐτσι ὁ ἐλεύθερος καὶ ἀνεξάρτητος εἰς τὴν ζωὴν ἠθικὸς ἄνθρωπος ἠμπορεῖ νὰ ἐπιτελέσῃ θαύματα ἠρωικῆς ἀγάπης καὶ ἀντιφάσεως. Τότε συντελεῖται ἡ ἀπαλλαγὴ ἀπὸ ἐγωκεντρικᾶς ἐπιρροᾶς καὶ ἀντιφάσεως. Διότι ἠθικὴ ἀντιφάσις ὀλοκληρῶνεται μὲ μίαν σπανίαν κοινωνικότητα. Διότι ἠθικὴ ἀντιφάσις εἶναι ἀσυμβίβαστα, ὡς ἠθικὴ καὶ τύπος ἢ νόμος. Ἡμπορεῖ ὁ τύπος ἀντιφάσεως νὰ ἔχη τὴν θέσιν καὶ τὴν ἠθικὴν του, ἀλλὰ ἡ ἠθικὴ ζωὴ, ποῦ στηρίζεται

έντοπίζεται εἰς τοὺς μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων δεσμούς. Ἡ σχέσις αὐτή, εἶναι ἀπεριορίστως δημιουργική, πρέπει νὰ ἀναφέρεται εἰς τὴν ζωὴν καὶ ἀπὸ τὴν στοιχειώδη φυτικὴν μορφήν ἕως τὴν πλέον ἀνεπτυγμένην τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ πτώσις τῶν πολιτισμῶν καὶ τῶν ἀξιῶν, κατὰ τὸν Schweitzer, ὁδηγεῖται εἰς τὴν ἀτροφίαν τῆς ἠθικῆς λειτουργίας, λόγῳ ἀρνήσεως τοῦ ἀνθρώπου νὰ συνδεθῇ πρὸς τὴν ἱερότητα καὶ τὸ μυστήριον τῆς ζωῆς. Ὁ σεβασμὸς τῆς ζωῆς ἀποτελεῖ τὴν πηγὴν τοῦ ὀρθοῦ ἠθους. Ὁ δὲ δεσμὸς τοῦ κάθε ἀνθρώπου πρὸς τὴν ζωὴν καθόλου συντελεῖται μὲ τὴν ταυτόχρονον ἀνάπτυξιν τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς μυστικῆς τάσεως πρὸς ἀφομοίωσιν τῆς ὀδύνης καὶ τῆς μοίρας τοῦ κόσμου. Κατὰ συνέπειαν τὸ ἠθικὸν χρέος πηγάζει ἀπὸ τὴν μυστικὴν πηγὴν τῆς ζωῆς. Συνίσταται δὲ εἰς τὴν προσπάθειαν καὶ τὸν ἐπίμονον ἀγῶνα ἀπαλυνθῆ ὁ πόνος τῆς ζωῆς. Ὁ ἄνθρωπος συναισθανόμενος βαθύτατα ὅτι εἶναι ἀτελεῖ μέλος τοῦ σύμπαντος καὶ ὅτι ἔχει βαθεῖαν συγγένειαν πρὸς κάθε μὲν ζωὴν, δὲν ἠμπορεῖ νὰ πράξῃ τίποτε ἄλλο παρὰ νὰ ταυτισθῇ πρὸς τὴν μοῖραν τοῦ κόσμου καὶ τῆς ζωῆς. Ἡ ἠθικὴ συμπεριφορὰ λοιπὸν δὲν ὑπακούει εἰς ἐξωτερικὰς ἐπιταγὰς, ποὺ ρυθμίζουν σχέσεις καὶ ἐφαρμογὴν καθηκόντων, ἀλλὰ εἰς ἀμεσότητα τῆς ἀνεπτυγμένης προσωπικότητος μὲ μίαν σπανίαν πνευματικότητα. Κατὰ περίεργον δὲ τρόπον ὁ Schweitzer τὴν ἠθικὴν του θεωρίαν ἀναρτίζει ἐπὶ χριστιανικῶν καὶ ἀνατολικῶν ἀντιλήψεων, ὡς κρᾶμα πανανθρωπίνων ἰδεῶν. Τοῦτο ὡς ἓνα σημεῖον εἶναι εὐνόητον καὶ θεμιτόν, δοθέντος ὅτι κατὰ τὴν πίστιν τίθεται πρὸς τὸν Χριστιανισμὸν φιλοσοφικαὶ ἀπόψεις δὲν στεροῦνται τοῦ δημιουργικοῦ πνεύματος τοῦ κατ' εἰκόνα Θεοῦ. Ἐτσι ἡ τελικὴ ἀποψις τοῦ Schweitzer περὶ τοῦ ὀρθοῦ ἠθους ἔχει ὁπωσδήποτε χριστιανικὰς προϋποθέσεις.

Ἀνεξαρτήτως δὲ τῶν διαφορῶν, αἱ ὁποῖαι χωρίζουν ὠρισμένα φιλοσοφικά συστήματα καὶ θρησκευτικὰ πρότυπα ἀπὸ τὸν Χριστιανισμὸν, ἀσάκμα σημαίνεται ἡ ὀρθὴ βάσις τῆς ἠθικῆς συμπεριφορᾶς, ὡς λειτουργίας ποὺ ἀκούει καὶ συγκροτεῖται ἀπὸ τὸ βάθος τῆς πνευματικῆς ζωῆς, τοῦτο ἀποκατάκτησιν χριστιανικῆς ζωῆς. Διότι τὸ χριστιανικὸν πνεῦμα, ἔστω καὶ ἀτελεστάτην μορφήν, εἶναι προνόμιον τοῦ κάθε δημιουργήματος, τὸ ὁποῖον ἐπλάσθη κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν Θεοῦ. Ὑπὸ τὸν προβολέα τῆς ἀπὸ ἀλήψεως τῆς χριστιανικῆς ἀληθείας ὅλαί αἱ σκοτειναὶ πτυχαὶ τῆς ζωῆς διαλύονται καὶ ἔτσι εἶναι ἀπορίας ἄξιον, ἂν μερικοὶ τὰς βλέπουν περισσὸς συσκοτισμένας. Πάντως εἰς τὴν Ἀγίαν Γραφήν καὶ τὴν πατερικὴν θεολογίαν ἀνήκουν ἡ τιμὴ καὶ ὁ ἔπαινος τῆς διαφωτίσεως τῶν βασικῶν προϋποθέσεων τῆς ἠθικῆς συμπεριφορᾶς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'

ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΖΩΗ

1. Ἡ ὕψις τῆς κοινωνικότητος

Ἡ ἀριστοτελικὴ ἄποψις περὶ τῆς πόλεως, ὡς κοινωνίας¹, ἐκπροσωπευτικῶς τὰς θέσεις τῆς ἀρχαιότητος, αἱ ὁποῖαι κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ἐκλυθοῦν νὰ κατευθύνουν ἀκόμη καὶ τὴν σύγχρονον σκέψιν ὑπὸ διαφορετικῶν βαιῶς προοπτικῆν. Γενικῶς δὲ εἰς τὸν Ἀριστοτέλη, ὡς διαβλέπει ὁ ἀναγνώστης τῶν ἔργων του ποὺ ἀναφέρονται εἰς τὴν πολιτικὴν, τονίζεται ἴσως μὲ ὑπερβολὴν τὸ ἔμφυτον τῆς κοινωνικότητος, χωρὶς ἐν τούτοις νὰ προσδιορίζεται μετὰ φυσικῶς καὶ ἡ καταλυτικὴ δύναμις ποὺ ἐκθεμελιώνει τὴν κοινωνικὴν ζωὴν ἀριστοτελικὰ ἄλλωστε ἔργα, εἰς τὸν τομέα τῆς ἠθικῆς καὶ τῆς πολιτικῆς παρουσιάζουν καμμίαν δραματικὴν πτυχὴν τῆς πορείας τοῦ ἀνθρώπου ἐκ τῆς συγκρότησιν καὶ αὔξησιν τῆς κοινωνικῆς ζωῆς. Ἀκόμη καὶ ἡ ἀπαρίθμησις πολιτικῶν συστημάτων καὶ ἡ μεταπήδησις ἀπὸ τοῦ ἑνὸς εἰς τὸ ἄλλο γίνετο ἀντικειμενικὴν ἐν ψυχρῶι μέτρησιν τῆς ἰσορροπίας ἢ τῆς καταλύσεως αὐτῆς μεταξὺ τῶν ἠθικῶν καὶ ὑλικῶν δυνάμεων². Ἡ ἀπώλεια τοῦ μέτρου καὶ τῆς ἰσορροπίας εἰς τὴν ἠθικὴν καὶ πολιτικὴν ζωὴν δημιουργεῖ καὶ τὴν ἀνωμολίαν εἰς τὰς πολιτείας. Πάντως ὡς βᾶσις τίθεται τὸ ἔμφυτον τῆς πολιτικῆς ἢ κοινωνικῆς λειτουργίας τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως καὶ ἡ ἀνάπτυξις αὐτοῦ. Κατὰ τὸ ἀνωτέρω γενικῶς ἐπικρατεῖ ἡ ἄποψις περὶ τοῦ ἀνθρώπου ὡς κοινωνικοῦ ὄντος ὁ ὁποῖος βεβαίως ἀντιμετωπίζει ποικίλας διαβρωτικὰς καταστάσεις τῆς κοινωνικότητος, τὰς ὁποίας ὀφείλει νὰ ὑπερβῇ διὰ τὴν ὁμαλὴν ἀνάπτυξιν τῆς κοινωνικῆς ζωῆς.

Ἔτσι λοιπὸν τίθεται γενικῶς ὡς βᾶσις καὶ προϋπόθεσις ἡ ἄποψις πρὸς τὸ ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι κοινωνικὸν ὄν. Κατὰ τὸν ἀγῶνα νὰ πραγματώσῃ αὐξήσῃ τὴν κοινωνικότητα παρεμβάλλονται δυσχέρειαι κάθε φύσεως. Ἡ ἀποψις ὅμως μένει ἀπροσδιόριστος ἡ προέλευσις καὶ τὸ περιεχόμενον τῶν ἐπιπέδων δυσχερειῶν, μολονότι αὐταὶ κατονομάζονται καὶ περιγράφονται ἐνίοτε ἐπιπέδως. Τοῦτο δὲ συμβαίνει, διότι παρουσιάζεται μᾶλλον ὡς αὐτονόητος ὁ κοινωνικὸς χαρακτὴρ τοῦ ἀνθρώπου, αἱ δὲ δυσχέρειαι ἐντοπίζονται ἀπλῶς ὡς ἀνάγκαι κατὰ τὴν πορείαν τῆς ζωῆς του. Πρέπει ὅμως νὰ γίνῃ δεκτὸν ὅτι ἡ κοινωνικὸς χαρακτὴρ αὐτῆς δὲν εἶναι αὐτονόητος καὶ συνάμα ὁ ἄνθρωπος εἶναι ὄν ἐγωκέντρικόν. Ἡ καλύτερον, ἡ κοινωνικὴ αὐξήσις αὐτοῦ διέρχεται τὴν ἐγωκεντρικὴν ἐστίαν, τὴν περιορίζει ἢ τὴν μετμορφώνει καὶ ἔπειτα ἐκδηλώνεται μὲ θετικὰ ἀποτελέσματα. Ὁ ἐγωκεντρισμὸς εἶναι ἡ αὐτοάμυνα τοῦ ἄνθρωπου ἐναντι τῶν δυνάμεων τοῦ μηδενός. Ἐπειδὴ ὅμως πρόσωπον νοεῖται ὡς σχέσις πρὸς ἄλλο πρόσωπον καὶ κατὰ συνέπειαν ὡς κοινωνικὴ αὐξήσις πρὸς πρόδοσιν, ἡ ἐγωκεντρικὴ συσπείρωσις συντελεῖ εἰς τὸν μαρασμὸν τῆς προσωπικῆς καὶ κοινωνικῆς ζωῆς. Ἡ κοινωνικὸς χαρακτὴρ λοιπὸν εἶναι ἕνα γίνεσθαι πρὸς τὸν ἄλλον καὶ ἀναπτύσσεται τὰ ἐγωκεντρικὰ ὅρια τοῦ μηδενισμοῦ, τὰ ὑπερβαίνει καὶ ἀναπτύσσεται ὡς δημιουργικὸν σῶμα μελῶν φιλίας καὶ δημιουργικῆς ἀγάπης. Ἔτσι ἡ κοινωνικὴ ζωὴ εἰς τὸν τομέα αὐτὸν εἶναι μία διαρκὴς πάλῃ πρὸς ἄνοδον καὶ μίσητος καὶ πτώσεως εἰς τὰ ὅρια τοῦ ἐγωκεντρισμοῦ. Ἐν προκειμένῳ ἡ δημιουργικὴ ἀνάπτυξις εὐρίσκει τὸν θρίαμβόν της μόνον ἐντὸς τῶν πλαισίων τῆς κοινωνικῆς ζωῆς, ὅπου βασιλεύουν ἡ φιλία καὶ ἡ ἀγάπη, ἡ πρόδοσις καὶ ἡ ἀναγνώρισις δημιουργικῶν προσώπων. Ὑπάρχει λοιπὸν τὸ ἔμφυτον τῆς κοινωνικῆς ἀνάπτυξεως ἡμπορεῖ νὰ εἶναι θετικὴ ὑπὸ τὴν βασικὴν διευκρίνησιν ὅτι τὸ ἄνθρωπον αὐτὸ συνίσταται εἰς τὸν κατὰ φύσιν προορισμὸν τοῦ ἀνθρώπου ὡς κοινωνικὸν ὄντος. Ἀλλὰ δὲν εἶναι μία ροπή, ἡ ὁποία ἐξελίσσεται μηχανικῶς ἐν τῇ νομοτέλειαν. Πρόκειται διὰ τὸ προχώρημα τῆς ζωῆς εἰς τὰ πλαίσια τῆς προσωπικῆς καὶ δημιουργικῆς ἐλευθερίας, ὡς συντριβῆς τοῦ μηδενός, τῆς σπουδαιότητος καὶ τῆς ἀπροσώπου πραγματικότητος. Ὅπου ὑπάρχει δημιουργικὴ ἐλευθερία, ἐκεῖ συντρίβεται τὸ μηδέν, ἀναδύεται τὸ πρόσωπον καὶ κατὰ συνέπειαν αὐξάνει ἡ κοινωνικὴ ζωὴ. Τὸ προχώρημα αὐτὸ εἶναι ἕνα πέρασμα ἀπὸ τοῦ ἐγωκεντρικοῦ μηδενιστικοῦ ἐγωκεντρισμοῦ εἰς τὴν περιοχὴν τῆς κοινωνικῆς δημιουργικότητος.

Ἡ λογικὴ δημιουργία μετέχει προσωπικῶς εἰς τὴν ζωὴν καὶ ἡ ἰδία δημιουργία εἰς τὴν ζωὴν τῆς εἰς τὰ κοινωνικὰ πλαίσια. Ἔτσι ἡ ἀποτυχία ἀκολουθεῖ τὴν ἀτυχίαν. Ἡ χάρις, ὡς ζωοποίησις τοῦ Θεοῦ, εἰς τὴν ἄλλοθρον φύσιν εἶναι ἀπλῆς συντηρήσεως, ἐνῶ εἰς τὸν ἄνθρωπον δύναμις ἀξίσεως τῆς περικτῆς ζωῆς μετὰ τὴν νίκην κατὰ τῆς μηδενιστικῆς ἐπιρροῆς τῆς φθορᾶς θανάτου. Ἐγωκεντρικὰ ὄντα ἀρνοῦνται τὴν χάριν καὶ συνάμα δὲν ἡμῶν νὰ παράσχουν χάριν. Διότι ἡ χάρις εἶναι σύμφυτος μετὰ τὴν ζωὴν τοῦ προκοινῆς καὶ τῆς κοινότητος. Ὁ ἐγωκεντρικὸς ἄνθρωπος κάθε τόσον, ὅλοεν καὶ ἰσοτερον, ἰδιοποιεῖται τὰ κοινὰ ἀγαθὰ τῆς φύσεως καὶ μετὰ τὴν ἰδιοποίησιν βιάζει καὶ τὴν φύσιν καὶ τὴν ζωὴν τῆς κοινότητος. Ὁ Χριστὸς παραπέμπει τὸν ἄνθρωπον εἰς τὴν τελειότητα τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ, ὁ ὁποῖος ἀνατέλλει τὸν ἥλιον ἐπὶ πονηροὺς καὶ ἀγαθοὺς. Συνάμα τὸν παραπέμπει καὶ εἰς τὴν ἀποκοινῆς ζωῆς τοῦ φυτικοῦ καὶ ζωικοῦ βασιλείου⁴. Τὸ μοναδικὸν δράμα τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἡ ἄρνησις ὑπὸ αὐτοῦ τῆς χάριτος καὶ κατὰ συνέπειαν τῆς κοινῆς ζωῆς, τῆς φιλίας καὶ τῆς ἀγάπης. Ἡ κοινὴ ζωὴ, ὡς χάρις, ἀποτελεῖ τὴν συντήρησιν τοῦ μηδενισμοῦ, ἐνῶ ἡ ἰδιοποίησις καὶ ἡ ἐγωκεντρικὴ ζωὴ τὴν ἀποθέσιν τοῦ σατανισμοῦ καὶ τοῦ μηδενός⁵. Ἡ ἀπλῆ πείρα τῆς ζωῆς ἀποδεικνύει μετὰ

4. *Ματθ.* 6, 25 - 32.

5. Γρηγορίου Θεολόγου, *Λόγος* 32, PG 36, 200BC - 201A: «Τί κάλλιον ἀποκοινῆς ἢ ὕδατος, γῆς, ὑετῶν, καρπῶν ἡμέρων τε καὶ ἀγρίων, στέγης, ἐνδύματος; Τούτοις ἀποκοινῆς, τῶν μὲν καὶ παντάπασιν, τῶν δὲ μετρίως· καὶ οὐδεὶς οὕτω τύραννος, ὁ ὅστις ἀπολαῦσαι τῆς κοινῆς χάριτος. Ἀνατέλλει τὸν ἥλιον ὁμοτίμως, βρέχει πλουσίως καὶ πένησι· κοινὴ νυκτὸς καὶ ἡμέρας ἐναλλαγὴ, κοινὸν δῶρον ὑγείας, κοινὸς ὄρος ζωῆς καὶ μέτρον καὶ χάρις σώματος, κοινὸν αἰσθήσεων δύναμις· τάχα δὲ καὶ πλεῖον ὁ πένης ἐπὶ τούτοις πλεῖον εὐχαριστεῖν, καὶ ἀπολαύειν ἡδίων τῶν κοινῶν, ἢ τῶν ἐκ περιουσίας κοινῶν. Ταῦτα μὲν οὖν κοινὰ καὶ ὁμοτίμα καὶ Θεοῦ δικαιοσύνης γνωρίσματα· ἀλλὰ καὶ οἱ διαφανεῖς λίθοι καὶ ἀγαπώμενοι, καὶ τῆς ἐσθῆτος ὄση μαλακὴ καὶ περιεργία ἢ φλεγμαίνουσα καὶ ἐκμαίνουσα τράπεζα, καὶ τὰ περιττὰ τῆς κτήσεως, ὁ πόνος τῶν μένων, ὀλίγων ἐστὶν ἐγκαλωπίσματα. Τοῦτο καὶ περὶ τὴν πίστιν ἐγὼ θεωρῶ. Κοινῆς προφηταί, Διαθηκαί, λόγια Διαθηκῶν, χάρις, παιδαγωγία, τελείωσις, πάθη Χριστοῦ καὶ τῆς κτίσεως, Ἀπόστολοι, Εὐαγγέλια, διαμονὴ Πνεύματος, πίστις, ἐλπίς, ἀγάπη εἰς Θεόν καὶ ἐκ Θεοῦ καὶ οὐ πρὸς μέτρον, ὡς ἡ τοῦ μάννα ποτὲ δωρεὰ τῷ ἀχαρίστῳ Ἰσραὴλ καὶ ἀλλὰ καθ' ὅσον ἕκαστος βούλεται, ἀνάβασις, ἔλλαμψις, ὀλίγη μὲν ἢ ἐντεῦθεν, τρανὰ ἢ ἐλπίζομένη· τὸ μέγιστον ἢ Πατὴρ καὶ Υἱὸς καὶ Ἅγιον Πνεῦμα ἐπίγνωσις καὶ

ἐνάργειαν τὸ γεγονός αὐτό. Ἰσχυρὸς δεσμὸς φιλίας μεταξὺ προσώπων καὶ γαίῃ ὅλους τοὺς συμβατικούς τύπους τοῦ νόμου, οἱ ὅποιοι ρυθμίζουν τὴν προοίαν τῶν ἐννόμων ἀγαθῶν. Οἱ φίλοι, ἐνῶ ζοῦν εἰς τὴν ἀπρόσωπον καὶ συστηματικὴν κοινωνίαν, συμπεριφέρονται κατὰ ριζικῶς διάφορον πρὸς τὰ κοινωνικὰ κρατοῦντα τρόπον. Τοῦτο συμβαίνει, διότι ἡ φιλία εἶναι ἡ κοινὴ ζωὴ τῆς ἁριστείας καὶ ὄχι τοῦ νόμου. Τὴν μεγάλην αὐτὴν ἀλήθειαν ὄχι μόνον ἀπεκάλεσε ὡς διδασκαλία ὁ Χριστὸς εἰς τὸν ἄνθρωπον, ἀλλὰ καὶ τοῦ ἔδωκε τὴν δύναμιν πραγματώσεως μιᾶς τοιαύτης κοινῆς καὶ χαρισματικῆς ζωῆς. Ἡ θεία χάρις τῶν μυστηρίων τῆς Ἐκκλησίας δὲν εἶναι ποιοτικῶς ἕλλη, ἐνέργεια ἀπὸ τῆς ἀφύλης πού παρέχεται ὑπὸ τοῦ Θεοῦ εἰς ὀλόκληρον τὴν δημιουργίαν. Πρόκειται διὰ τὴν χάριν τῆς ὀλοκληρώσεως τῆς κοινῆς ζωῆς. "Ἀλλωστε τὰ Μυστήρια τῆς Ἐκκλησίας δὲν εἶναι ἀπομεμονωμένα τελεαί, ἀλλὰ ὀργανικαὶ ἐκφάνσεις τοῦ μυστηρίου τῆς Ἐκκλησίας, ὡς σώματος τοῦ Χριστοῦ. Τὸ σῶμα τοῦτο εἶναι ἡ παρουσία τοῦ μεταφυσικοῦ κόσμου εἰς τὸν φυσικόν, ὁ δεσμὸς οὐρανοῦ καὶ γῆς. Κάθε πτυχή ἢ ἐκφάνσις τοῦ δεσμοῦ αὐτοῦ εἶναι μυστήριον πού παρέχεται τὴν χάριν. Ἡ χάρις τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, πού τελειώνει τὰ μυστήρια τῆς Ἐκκλησίας, ἐπιτελεῖ εἰς αὐτὴν ἓνα εἰδικὸν ἔργον συνδεδεμένον μὲ τὴν σωτηρίαν τοῦ σταυροῦ καὶ τῆς ἀναστάσεως. Τοῦτο ἐπιτελεῖται εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, ἀλλὰ ἡ θεία χάρις εἶναι μία καὶ ἡ αὐτὴ εἰς ὀλόκληρον τὴν δημιουργίαν. Ἡ χάρις ἐκφοροῦ καὶ κροτεῖ τὴν κοινὴν καὶ ἄρα τὴν ὀλοκληρωμένην ζωὴν. "Ἐτσι τὰ μυστήρια τῆς Ἐκκλησίας εἶναι οἱ ἄρμοι πού δένουν τὰ θραύσματα τοῦ κόσμου, ἐκχύνουσι τὴν χάριν καὶ πραγματώνουν τὴν χριστιανικὴν ζωὴν τῆς κοινότητος. Τὰ μυστήρια λοιπὸν ὀλοκληρώνουν εἰς μίαν δυναμικὴν καὶ δραματικὴν πορείαν τὴν ἁγίαν καὶ τὴν ἐξέλιξιν τῶν ἱστορικῶν πραγμάτων. Ἡ θέωσις εἶναι προσωπικὸν ἔργον, ἀλλὰ συνάμα κοινωνικὸς ἐμπλουτισμὸς ἀπὸ τὴν χάριν τῆς κοινῆς ζωῆς. Εἰς τὰ ἔσχατα, ὅπου ἐπέρχεται ἡ αὐτοδιάλυσις τοῦ κακοῦ, συντελεῖται ἡ ἀνκαίνισις πάντων. Ἡ προοδευτικὴ αὐτὴ πορεία εἰς τὰ ἔσχατα δημιουργεῖ ἤδη τὰ πνευματικὰ ψήγματα τῆς χαρισματικῆς ζωῆς, τῆς φιλίας, τῆς ἀγάπης καὶ τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς. Ἡ ζωὴ αὐτὴ εἶναι καρπὸς τῶν μυστηρίων, τῆς χάριτος καὶ γενικῶς τοῦ μυστηρίου τοῦ Θεοῦ. Τὸ μυστήριον τοῦτο δὲν ἰδιοποιεῖται οὔτε ἔχει ἀτομοκρατικὸν χαρακτήρα. Πρόκειται διὰ τὴν ἐνέργειαν τῆς θείας ἀγάπης, ἡ δὲ θεία ἀγάπη

των. Ἡ δὲ ἰδίωσις (Πολιτ. Ε 462b) δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ τὸ παρασιτικὸν στοιχείον

εἶναι κοινή καὶ ὄχι ἀτομικὴ ἢ ἐγωκεντρικὴ.

Ἡ Ἀγία Γραφή ἐπὶ τοῦ προκειμένου μᾶς παρέχει τὴν συγκλον αὐτὴν ἀλήθειαν. Ἡ ἀποκάλυψις τοῦ Θεοῦ, ὡς παρουσιάζεται εἰς τὴν Γραφήν, εἶναι ἔργον καὶ διδασκαλία, ὡς χάρις καὶ κοινὴ ζωὴ. Ἐτσι αὐτὴ καὶ ἡ κοινὴ ζωὴ, ἐνῶ παρέχονται, συνάμα θραύουν μὲ δραματικὸν να τὴν ἐγωκεντρικὴν ἀποκλειστικότητα, τὰ κλειστὰ περιγράμματα, τισταν κάθε μορφῆς καὶ τὴν εἰδωλολατρικὴν σύγκλεισιν. Ἡ χάρις, ἡ ὁπολεῖ τοὺς προφήτας νὰ κηρύξουν τὸ θεῖον θέλημα, ἐπιστημαίνει τὴν μεγαμαρτίαν τῆς εἰδωλολατρίας. Παρέχει τὴν καθολικὴν ἀλήθειαν, τὸ πλήρω τὴν ἀπλωτικὴν φορὰν, ἐνῶ οἱ ἀκούοντες τὸ κήρυγμα Ἰουδαῖοι συσπειροεῖς εἰς ἑαυτούς. Ἡ ἀποκλειστικότης εἶναι ὀδυνηρὸν σύμπτωμα τῆς παγτῆς ἀμαρτίας, τῆς σκληρύνσεως. Ἡ οἰκουμενικότης καὶ ἡ καθολικότης φαίνονται χαρακτηριστικῶς εἰς τὴν προφητείαν. Ἡ Ἐκκλησία τοῦ πεου λαοῦ καλῶς περιχαρακώνεται εἰς τὰ ὄρια τῆς, ἀλλὰ ἡ χάρις τὴν προάτὴν ἐπεκτείνει. Ἀπαιτεῖται συνεχὴς ἀναθεώρησις καὶ ἐπέκτασις τῶν χαμάτων. Ἡ Ἐκκλησία, ὡς κοινότης ἐξόδου, δὲν πρέπει νὰ ἔχη ἀμετακίνηρια. Τὰ ἀκαμπτα ἢ δύσκαμπτα ὄρια γίνονται ἀνεκτὰ ὡς συμπτώματα τῆς ἀνθρωπίνης πλευρᾶς ποὺ δουλεύει εἰς τὸν ἐγωκεντρισμόν, ἀτομικὸν ἢ ὁμοποτέ ὁμως τὰ ἐν λόγῳ ὄρια δὲν ἤμποροῦν νὰ συμβιβασθοῦν πρὸς τὴν θῆπλωτικὴν χάριν, ἡ ὁποία συντηρεῖ καὶ ζωοποιεῖ ὀλόκληρον τὴν δημιουργὴ μὴ ὑπερνίκησις τῆς ἀκαμψίας ἢ δυσκαμψίας τῶν ὀρίων αὐτῶν συνιστῶσφημίαν καὶ θανάσιμον ἀμάρτημα. Ὁ Χριστὸς κατέστησε σαφὲς εἰς τοουδαίους ὅτι ἤρε τὴν βασιλείαν ἀπὸ αὐτούς. Ἡ βασιλεία του δὲν εἶναι σἄλλὰ μόνον δυναμικὴ. Ἐτσι ὁ Ἀπόστολος Παῦλος μὲ τὴν δύναμιν τοῦου Πνεύματος πολεμεῖ σκληρῶς τὸ καρκίνωμα τῆς σκληρύνσεως καὶ τῆκλειστικότητος. Ὁ ἀγὼν αὐτοῦ ὑπῆρξε κοπιώδης καὶ σκληρὸς, κρινόμενῆς ἀνθρωπίνης πλευρᾶς. Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος φαίνεται ὅτι διεφώνησενως πρὸς τοὺς ἄλλους ἀποστόλους διὰ τὸ θέμα τῆς περιτομῆς⁶. Ἡ νίκη τοποστόλου Παύλου ἦτο νίκη κατὰ τοῦ καρκινώματος τῆς ἀποκλειστικκαὶ ὀπωσδήποτε τὸ χαρακτηριστικὸν τοῦ τρόπου πορείας τῆς Ἐκκλησοποία μόνον διὰ τῶν δραματικῶν αὐτῶν κατακτήσεων πραγματοποιεῖ πρῆς τὴν ἱστορίαν. Εἶναι δὲ λίαν δραματικὸς ὁ τόνος τῆς διδασκαλίας τοῦστούλου Παύλου εἰς τὸ 11ον κεφάλαιον τῆς Πρὸς Ῥωμαίους Ἐπιστολῆς. Μ

κιμεῖ ἡ θεία βασιλεία εἰς τὴν ἐγωκεντρικὴν ἐστίαν καὶ ἔτσι ἐκδιώκεται ἀπὸ αὐτὴν. Ὁ Θεὸς δὲν φεῖδεται τῶν κατὰ φύσιν κλάδων τῆς βασιλείας του καὶ ἀποκόπτει αὐτούς, ὡς μὴ ἐναρμονιζομένους μὲ τὴν κοινὴν χάριν. Ἀλλὰ ἐπὶ τοῦ προκειμένου ὁ δραματικὸς αὐτὸς τόνος τοῦ Ἀποστόλου Παύλου κορυφώνεται ἐν συγκλονιστικῇ ἐνέργειαν, καθὼς ἐπισημαίνει τὸ γεγονός ὅτι καὶ ἡ Ἐκκλησία τῶν ἐθνῶν ἠμπορεῖ κατὰ μείζονα λόγον νὰ ἀποκοπῇ ἀπὸ τὴν θείαν βασιλείαν ἂν ὑποπέσῃ εἰς τὸ αὐτὸ ὀλισθηρὸν ἀμάρτημα⁷. Ὁ αὐτὸς Θεὸς ἠμπορεῖ νὰ ἐκκεντρίσῃ πάλιν τοὺς ἤδη ἀποστάτας καὶ πωρωμένους. Ἡ ἀπιστία τῶν Ἰουδαίων θὰ ἀρθῇ μόνον ἂν δεχθοῦν τὴν οἰκουμενικότητα τοῦ χριστιανικοῦ κινήματος, τὸ ὁποῖον ἐγένετο ἀποδεκτὸν ἀπὸ τὰ ἔθνη. Αὕτῃ φαίνεται ὅτι εἰς τὴν ἑρμηνείαν τῶν γεγονότων, τὴν ὁποίαν παρέχει μὲ τὰς δραματικὰς περιγραφὰς ὁ Ἀπόστολος τῶν ἐθνῶν. Ἡ χριστιανικὴ Ἐκκλησία λοιπόν, ἂν ἀπιστήσῃ εἰς τὴν ἀποστολήν της καὶ δὲν ἔχῃ καρποὺς πίστεως καὶ ἀγάπης, δὲν ἔσθαι θέσιν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ. Ὁ Θεὸς καὶ μόνον αὐτὸς εἶναι ἡ ρίζα τῆς κοινότητος τῶν Χριστιανῶν καὶ ὅλων τῶν ἀνθρώπων. Τὰ κριτήρια τοῦ Θεοῦ εἶναι ἡ πρόοδος καὶ ἡ ἐμμονὴ τῶν Χριστιανῶν εἰς τὴν κοινὴν χάριν, ἡ ὁποία σώζει καὶ καθιστᾷ Ἐκκλησίαν ὀλόκληρον τὴν δημιουργίαν. Ἡ χάρις δὲν εἶναι τμηθῆν οὔτε ἐντάσσεται εἰς προνομιοῦχον κάσταν· ἀποτελεῖ τὴν δημιουργικὴν καὶ σωστικὴν ἐνέργειαν τῆς αὐτοζωῆς. Ἡ ζωὴ εἶναι κίνησις καὶ ἀπλωτικὴ φορά, ἐξ ἐγωκεντρισμοῦ καὶ δύνάμις μηδενισμοῦ. Ἡ δὲ ἀπλωτικὴ αὕτη φορὰ ἐκδηλεῖται μόνον εἰς τὰ πλαίσια τῆς προσωπικῆς καὶ κοινωνικῆς ζωῆς, ὅπου θριαμβοῦν εἰς τὴν δημιουργικὴν τελείωσιν.

Κατὰ ταῦτα, ἡ ὑφὴ τῆς κοινωνικότητος διαφωτίζεται καὶ ἐρμηνεύεται ἄριστα ὑπὸ τὸ χριστιανικὸν πρίσμα. Ἡ κοινωνία εἶναι δημιουργικὴ κοινότης προσώπων. Κάθε ἀποτυχία εἰς τὴν ζωὴν τῆς κοινότητος σημαίνει διάβρωσιν τῶν διαπροσωπικῶν σχέσεων, ἀποπροσωποποίησιν καὶ εὐνουχισμόν τῆς κοινωνικῆς ζωῆς. Τότε ἡ ζωὴ αὕτη καθίσταται συμβατικὴ καὶ ἐνίοτε τυραννικὴ καὶ ἐπιτακτικὴ. Ἐπιστημονικαὶ καὶ φιλοσοφικαὶ ἐκ τοῦ προκειμένου ἀπόψεις, χωρὶς τὴν ἄμεσον χριστιανικὴν ἐπίδρασιν, ἠμποροῦν νὰ παραλληλισθοῦν πρὸς ἀντιστοιχοὺς χριστιανικάς, ἂν ἐπισημαίνουν τὴν χαρακτηριστικὴν αὕτην ιδιότητα τῆς κοινότητος. Τοιαῦται ἀντιλήψεις τείνουσιν, εἰς τὴν θεωρίαν τοῦλάχιστον, καταργήσουσιν τὴν εἰδωλολατρικὴν κυριαρχίαν. Ὁ τοις μίᾳς ταιαύτης κοινωνικῆς ζωῆς, ὅπου ἐπικρατεῖ ἡ χάρις, ἡ φιλία καὶ ἡ ἀγάπη, παραμένει καθ' ὅσον ἡ ἀπλωτικὴ κίνησις ἐκδηλεῖται ἐν τῇ κοινότητι καὶ ἐν τῇ ἀγάπῃ.

ανάλογον καρποφορίαν. Τοῦτο δὲ δὲν πρέπει νὰ τὸ λησμονοῦν οἱ Χριστιανοὶ διότι εἰς ἐναντίαν περίπτωσιν διαπράττουν τὸ ὀλισθηρὸν ἐκεῖνο ἁμάρτημα ἰουδαϊκῆς ἀποκλειστικότητος. "Ἄλλωστε εἰς ἀρκετὰς περιπτώσεις ἐκδίδεται ἡ τραγικὴ πλευρὰ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς, ἀπὸ τῆς ἀνθρωπίνης ἀποδοῦ οἱ Χριστιανοὶ ἐπιδιώκουν τὴν περιχάραξιν αὐστηρῶν καὶ στεγανῶν σωτηρίας καὶ γνησίας ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς. Τοῦτο εἶναι τότε μόνον ὅταν ἡ χριστιανικὴ κοινότης θεωρηθῇ ἀναντικατάστατος, τελειότερα κωδικοποιημένη φάσις τῆς ἐρχομένης βασιλείας τοῦ Θεοῦ ἐν σχέσει πρὸς τὴν λοιπὴν δημιουργίαν. "Ἔτσι ἡ περισσότερον τελεία καὶ ἀναντικατάστατη κοινωνικὴ ζωὴ εὐρίσκεται εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, ἐνῶ ὀλόκληρος ἡ δημιουργία δυνάμει χριστιανικῆς κοινωνίας.

Ὁ ἄνθρωπος βεβαίως παραμένει εἰκὼν τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ πολλάκις ἀποστρέφεται τὴν αὐτογνωσίαν του ἢ ἐμπλέκεται εἰς τὴν εἰδωλολατρικὴν ζωὴν, καθιστῶν τὸν Θεὸν κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν ἰδικήν του. Ἐπειδὴ λοιπὸν ὁ ἴδιος ἑγωκεντρικὸς καὶ πάντοτε διαγράφει ὅρια καὶ χαρακώματα προστασίας κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον νὰ ἐνεργῇ καὶ ὁ Θεὸς ἢ νομίζει ὅτι καὶ ὁ Θεὸς ἐνεργεῖ μετὰ τὴν ἴδιαν ἀκριβῶς τακτικὴν. Τὴν κοινωνικότητα ἐπομένως πρέπει νὰ τὴν ζητῇ εἰς τὸν ἑαυτὸν του, εἰς ὀλόκληρον τὴν λογικὴν δημιουργίαν καὶ κατὰ τὴν ἐκδοχὴν αὐτῆς εἰς τὸ μυστήριον τῆς χάριτος τοῦ τριαδικοῦ Θεοῦ. Μόνον εἰς τὴν συνάντησιν αὐτῆν θεοῦ καὶ ἀνθρωπίνου παράγοντος ἡμπορεῖ νὰ κατανοηθῇ καὶ νὰ βιωθῇ ἡ τελεία καὶ δημιουργικὴ κοινωνικότης. Ἡ δὲ συνάντησις αὕτη σημαίνει τίποτε ἄλλο παρὰ τὴν συμφιλίωσιν φυσικῆς καὶ μεταφυσικῆς διαστροφῆς, ἱστορίας καὶ αἰωνιότητος. Ὅσάκις εἰς τὴν συμβατικὴν, ἀπρόσωπον ὑποκριτικὴν κοινωνίαν διαβλέπει κανεὶς ψήγματα φιλίας ἀγάπης καὶ ἀποδοῦ, τότε εὐρίσκεται ἐνώπιον τοῦ μυστηρίου τῆς δημιουργίας· συντρίβει μὴδὲν, ὁ ἐγωκεντρισμὸς, ἡ εἰδωλολατρία καὶ ἔρχεται ἡ θεωτικὴ ἐνέργεια τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ μετὰ τὴν μεταμόρφωσιν τῶν φυσικῶν στοιχείων καὶ τῶν δηλωμάτων τῆς κοινωνικῆς ζωῆς. Τὸ κριτήριον τῆς ὑγιοῦς κοινωνικότητος εἶναι ἀπλοῦν καὶ ἐμπειρικόν· παρέχεται ἀπὸ τοὺς ἰδίους τοὺς καρποὺς τῆς κοινωνικῆς ζωῆς. Ἡ ὑφὴ τῆς κοινωνικότητος συνίσταται εἰς τὴν ἀγαπητικὴν δημιουργικὴν ἀύξησιν τῆς προσωπικῆς ζωῆς εἰς τὰ πλαίσια τῆς κοινότητος ἀποδοῦ καταργεῖται καὶ καταστρέφεται ὁ ἐγωκεντρισμὸς καὶ συνάμα ἡ ἐνὸν καὶ αὐξάνει τὴν προκοπὴν τῶν μελῶν τοῦ σώματος. Ἡ χάρις ὑ

ἀκαμπτος ἢ δύσκαμπτος γραφειοκρατικὴ τυραννία μὲ ἀνεξιχνιάστους δα-
λους καὶ πλοκάμους. Ἡ πίεσις τῆς ἀπολιθωμένης αὐτῆς ζωῆς ἐπιφέρει
μαρασμὸν ἢ τὴν ἐκτροπὴν ἀπὸ τὴν κανονικὴν ἀνάπτυξιν ἀκόμη καὶ εὐγ-
πνευματικῶν ἐκδηλώσεων. Ὁ μηχανισμὸς αὐτὸς μὲ τὴν ὀργάνωσιν ὁμάδων
τὴν προώθησιν συμφερόντων, καθιστᾷ ἀπρόσωπα ἀκόμη καὶ τὰ ἀγαθὰ τῆς
σκευτικῆς, καλλιτεχνικῆς καὶ τῆς ἄλλης πνευματικῆς ζωῆς. Ἡ θρησκευ-
ἐπιστήμη καὶ ἡ τέχνη καθίστανται ἀπλῶς ἓνα θέαμα καὶ ἀντικείμενον πρὸς
σκησιν μιᾶς προπαγάνδας. Ἐλλείπει ἡ προσωπικὴ καὶ κοινωνικὴ σχέσις
τὰ δημιουργήματα τοῦ πνεύματος, τὰ ὅποια τυποποιοῦνται, στατικοποιοῦνται
καὶ πολλάκις δὲν γνωρίζει κανεὶς ποῖον εἶναι τὸ γνήσιον καὶ ποῖον τὸ κίβδη-
ῶδες. Ὡς τὰ ἀθλήματα εἰς μίαν συμβατικὴν καὶ καταναλωτικὴν κοινωνίαν, ἡ
προσωπικὴ δημιουργικότητα, καθίστανται θέαμα καὶ ὄχι πραγματικὸν
θῆμα πρὸς συμμετοχὴν εἰς αὐτά, ἔτσι καὶ τὰ δημιουργήματα αὐτὰ τοῦ πνεύ-
ματος καθίστανται ἀπρόσωπα τμήματα μιᾶς ἀντικειμενικῆς καὶ ἀπροσω-
πραγματικότητος. Τὸ θέαμα ὅμως δὲν ἔχει προσωπικὸν βάθος οὔτε ἡμι-
κρῆνᾶ συντελέσει εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς προσωπικῆς χαρᾶς, προσερχομένης
τοὺς ἄθλους τῆς δημιουργικότητος. Μόνον ὅταν θέαμα καὶ συμμετοχὴ ἐνο-
νίζονται, τότε ἡ κοινωνία διασώζεται ἀπὸ τὴν ἐκπτώσιν εἰς τὸ ἀπρόσωπο
ριβάλλον. Τὸ δὲ ἀπρόσωπον περιβάλλον δὲν ἔχει ἕδαφος διὰ τὴν καρποφ-
προσωπικῆς καὶ κοινωνικῆς ζωῆς. Εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν θριαμβεύει
σκησις τῆς ἐκλεπτυσμένης βίας τῆς ἐννόμου τάξεως, τῶν ὀργανωμένων
δυνάμεων διὰ τὴν προώθησιν συμφερόντων καὶ τῶν ἀπολιθωμένων μορφῶν θρη-
σκευτικῆς, καλλιτεχνικῆς καὶ ἄλλης πνευματικῆς δραστηριότητος. Ἡ ἐν λόγῳ
βία τῆς βίας εἶναι ὁμολογουμένως σατανικὴ, διότι σὺν τοῖς ἄλλοις εἶναι ἀ-
βυσσὸς, παραπλανητικὴ καὶ πρόξενος τῆς παγιώσεως τοῦ κόσμου τῆς ὑπο-
ταξίας. Εἰς τοὺς δαιδάλους τῆς βίας αὐτῆς διαδραματίζεται ἡ τραγωδία τοῦ ἀν-
θρώπου πού ἀναζητεῖ κοινωνικότητα, φιλίαν καὶ ἀγάπην.

Εἰς τὴν κατάστασιν λοιπὸν τῆς ἀλλοτριώσεως αὐτῆς ὁ ἄνθρωπος ὄχι
μόνον ἀναζητεῖ κοινωνικότητα εἰς κλειστάς ὀργανωμένας ομάδας, ἀλλὰ ἐπι-
ζητεῖ καὶ τὴν στερέωσιν αὐτῶν μὲ κάθε θυσίαν. Ἐτσι ἡ συμβατικότης καὶ ἡ
ἐπιχρῆσις ἐκτοπίζουσι εὐχερῶς τὴν εἰλικρίνειαν καὶ τὴν χαρὰν τῆς δημιουργι-
κότητος ἀκόμη καὶ ἀπὸ τοὺς στενοὺς αὐτοὺς κύκλους τῶν ὁμάδων καὶ τῶν συ-
στημάτων. Πέραν αὐτῶν, ἐντὸς τῆς τεραστίας γραφειοκρατικῆς καὶ ἀπανθρώπι-
νίστες λειτουργίας τῆς κρατικῆς μηχανῆς μεγάλαι ὁμάδες, μὲ ἐπιχρῆσιμα
λογικόν, περιγαράζονται ἰσχυρῶς, ἐπιδιώκουσαι τὴν προώθησιν τῶν

αί ὁποῖαι πολλάκις ἐξυπηρετοῦν ἐθνικιστικοῖς καὶ φυλετικούς σκοποὺς σκονταὶ οὕτως ἢ ἄλλως καὶ ἐξαίρετοι ἄνθρωποι, μὲ δημιουργικὴν δύναμις πολλὰ χαρίσματα. Ἀλλὰ ὁ μηχανισμὸς τῆς ὀργανώσεως ἀποτελεῖ πρὸς τὰς ἀποστολὰς κατὰ πάντα ἕδαφος διὰ τὴν τεχνητὴν προβολὴν καὶ ἀναγνώρισιν πολλῶν τριτοτήτων, κυριαρχικῶν τύπων καὶ ἀπανθρώπων τεράτων. Ἔτσι τὸ πρῶτον καὶ κατὰ τινα τρόπον ἀφηρημένον στοιχεῖον τῆς λειτουργικῆς δομῆς τοῦ συγχρόνου πολιτισμοῦ ὅλον καὶ περισσύτερον παραμερίζει τὴν κοινωνίαν καὶ ὀργανώνει τοὺς κλειστοὺς κύκλους τῆς δυνάμεως, ἢ ὅποια ὑπόσχεσιν τὰ πρόσωπα ἔδωκαν καὶ ἀναγνώρισιν. Ὁ πόθος διὰ προσωπικὴν καὶ κληρονομικὴν ζωὴν ἱκανοποιεῖται προσωρινῶς καὶ συνήθως ἀποτελεσματικῶς ἐκείνην εἰδωλολατρίαν τῆς ἐκλεπτυσμένης αὐτῆς καὶ ἀπανθρώπου βίας. Τὰ χαρίσματα τῆς χριστιανικῆς κοινωνίας ἀντικαθίστανται μὲ τὰ κλειδιὰ καὶ τὰς αἰσθητικὰς τῶν ἰσχυρῶν καὶ τῶν εἰδικῶν. Ἔτσι δὲν εἶναι παράδοξον τὸ γεγονός ὅτι τὸν ἄλλον ἢ λαϊκὴν βᾶσις ἐκθρονίζει τὰς αὐθεντίας καὶ δημιουργεῖ τὸ ἐκρηκτικὸν θεσπὶς τῆς ἀμφισβητήσεως. Αἱ αὐθεντίαι περιχαρακώνονται εἰς τὰ ἀποσπαστικὰ καὶ πλαίσια τῶν ἀπροσώπων καὶ συμβατικῶν κύκλων καὶ ἔτσι μία ὑγιεινὴ εἰδητὴ ἢ ἀσυνείδητος, ἀντίδρασις καταδικάζει συλλήβδην κάθε εἶδος αὐθεντίας, εἰς τὸν πολιτικόν, οἰκονομικόν καὶ πνευματικόν τομέα τῆς ζωῆς. Ἡ ἀδράμα τοῦ ἀνθρώπου συνίσταται εἰς ἀσθένειαν ποὺ διαβρώνει τὰ χαρίσματα τῆς κοινωνικῆς ζωῆς καὶ τὰ μεταβάλλει εἰς καταπιεστικὰ καὶ ἐξοντωτικὰ αὐθεντία. Ἡ θεία αὐθεντία εἰς τὴν χριστιανικὴν κοινωνίαν ἐκδηλώνεται ἐν τῇ τῆν ποικιλίαν τῶν χαρισμάτων, τῶν διακονιῶν καὶ τῶν ἐνεργημάτων καὶ εἰς τὴν κυριαρχικὴν ἐπιβολὴν αὐθεντικῶν γνωμῶν ποὺ περιβάλλονται μὲ τὴν ἰσχύρος τῆς εἰδικότητος καὶ πρὸ παντός τοῦ ἐκβιασμοῦ καὶ τῆς δυνάμεως. Ἡ ἀδράμα τυπον τῆς χριστιανικῆς κοινωνίας ἐντὸς τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἐντὸς ὅλων τῆς ἀνθρωπότητος πολλάκις μόλις καὶ μετὰ βίας διακρίνεται, ἀλλὰ ἡ ἀδράμα καὶ ἀόρατος ἐνίοτε παρουσία τῆς μεταμορφωτικῆς τῆς δυνάμεως ἀποκαλύπτει διενέργειαν τοῦ ἰδίου τοῦ μυστηρίου τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ εἰς ὅλην τὴν δημιουργίαν.

Γενικῶς δὲ ἡ ἐκλεπτυσμένη βία τῆς ἐννόμου τάξεως, τῆς συμβατικῆς κοινωνίας καὶ τῶν ποικίλων κλειστῶν ὁμάδων ἐπὶ ἐθνικιστικοῦ καὶ διεθνιστικοῦ πεδίου, βοηθεῖ ἀρκούντως εἰς τὴν ἀσκησιν μικρᾶς ἢ ἐντόνου βίας, μὲν ὅσον σχεδὸν ἀόρατα ἀλλὰ σατανικά, πρὸς εὐόδωσιν ἀρπακτικῶν καὶ κυριαρχικῶν σκοπῶν. Ἡ ἀρπαγὴ καὶ ἡ ἰδιοποίησις φυσικῶν καὶ πνευματικῶν ἀγαθῶν

ματα. Ἡ περιχαράκωσις αὐτῶν εἰς τὰ περιγράμματα αὐτὰ ἀποτελεῖ καὶ αἰτίαν βαθμιαίου μαρασμοῦ καὶ ἀναπτύξεως ἐγωκεντρικῶν καρκινωμάτων. Ἡ συσπείρωσις εἰς τὴν ἐγωκεντρικὴν ἐστίαν καὶ ἡ ἀποκλειστικότης μιᾶς μάδος εἶναι ὁ θάνατος τῆς χάριτος. Διότι χάρις καὶ κοινὴ ζωὴ, με ἀπλωτικῶς περιορίστως τάσεις, εἶναι διαστάσεις ποῦ ταυτίζονται. Βεβαίως πολλάκις γέγνηται ὅτι ὁ ἐγωκεντρισμὸς εἶναι αἰτία προόδου. Χωρὶς αὐτὸν τὰ πάντα θά νεκρὰ καὶ στάσιμα. Τοῦτο εἶναι ἀληθές, ἀλλὰ πρέπει νὰ ὀλοκληρωθῇ ἡ ἐκείνη νεκρία του. Ἡ πρόοδος νοεῖται ὡς νίκη κατὰ τοῦ μηδενὸς καὶ πορεία εἰς τὴν σωπικὴν καὶ κοινωνικὴν σφαῖραν. Οἱ προσδεύοντες ἄνθρωποι διέρχονται ἐγωκεντρικὴν ἐστίαν τοῦ μηδενισμοῦ, τὴν ὑπερβαίνουν καὶ πορεύονται εἰς τελείωσιν. Ὁ ἐγωκεντρισμὸς καθ' ἑαυτὸν δὲν εἶναι αἰτία προόδου, ἀλλὰ ἡ πρόοδος ἀπαραιτήτως πρέπει νὰ ὑπερβῇ τὸν ἐγωκεντρικὸν μηδενισμόν. Διὰ τὴν ἡ ἐμμονὴ εἰς τὴν ἐγωκεντρικὴν ἐστίαν, χωρὶς τὴν ὑπέρβασίν της, σημαίνει ἀσυνέπεια καὶ θάνατον. Αἱ ἐκδηλώσεις τῆς βίας δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρά τὸ ἐπιτελεῖσθαι τῆς ἀποτυχίας εἰς τὸν ἀγῶνα κατὰ τοῦ ἐγωκεντρισμοῦ. Κατὰ ἐπέκειντα αἰτία προόδου δὲν εἶναι ὁ ἐγωκεντρισμὸς, ἀλλὰ τὸ πέρασμα ἀπὸ τοῦ ἐγωκεντρισμοῦ καὶ ἡ ὑπέρβασίς του. Ὁ ἄνθρωπος εἴτε θέλει εἴτε ὄχι ἀπὸ τὸν δρόμον αὐτὸν φεῖται νὰ περάσῃ. Ἄλλος δρόμος πρὸς τὴν δημιουργικότητα καὶ τὴν κοινωνικότητα δὲν ὑπάρχει, διότι δημιουργικότης καὶ κοινωνικότης εἶναι ἄρσεν ἐγωκεντρικοῦ μηδενισμοῦ.

Ἔτσι λοιπὸν ἡ ἐμμονὴ εἰς τὴν ἐγωκεντρικὴν ἐστίαν ὀλοῦν καὶ σκλῆρυν τὸν ἀπελπισμένον καὶ ἀπογοητευμένον ἄνθρωπον. Ἡ βία ἡμπορεῖ νὰ κομῆθῃ μέχρι τῆς πλέον ἀπανθρώπου καὶ φρικτῆς μορφῆς. Εἰς τὰς περιπτώσεις τὰς, κατὰ τὰς ὁποίας ἐπιδιώκεται ἡ στερέωσις καὶ ἡ ἀναγνώρισις ὠριστῶν ὁμάδων πάσῃ θυσίᾳ, κηρύσσεται ἀμείλικτος πόλεμος ἰδεολογιῶν. Αἱ ἀντιμαχόμεναι ὁμάδες παλαίουν διὰ μίαν ἐπικράτησιν. Ἡ πάλη αὕτη ἀποβλέπει κατὰ τὴν ἐξόντωσιν τῶν μελῶν τῆς ἀντιπάλου ὁμάδος ὄχι μόνον ἀπὸ πλευρὰς λογικῆς ἀλλὰ κυρίως ἰδεολογικῆς. Ἄλλωστε αὐταὶ αἱ περιοχαὶ πολλάκις ἐπὶ τὴν ἀπὸ τῶν ἀντιμαχόμενων πλέκονται τόσον συγκεχυμένως, ὥστε νὰ μὴ διακρίνονται. Οἱ θρησκευτικοὶ διωγμοὶ καὶ τὰ ἀπάνθρωπα βασανιστήρια εἰς βάρος ἀντιπάλων ὁμάδων ἐπὶ τὴν ἀπὸ τῶν ἀντιμαχόμενων τελοῦν ἐκδηλώσεις τῆς ἀπηνουῆς αὐτῆς πάλης. Οἱ δὲ διωγμοὶ αὐτοὶ καὶ τὰ βασανιστήρια δὲν ἦσαν μόνον τὸ χαρακτηριστικὸν γνῶρισμα μιᾶς ἐποχῆς, ἀλλὰ ἐξηπλώνετο ὁ Χριστιανισμὸς, ἀλλὰ ἐξακολουθοῦν πάντοτε νὰ ἀποτελοῦν ὀδυνηρὰς ἐκφάνσεις τοῦ ἀμειλίκτου αὐτοῦ πολέμου τῶν ὁμάδων με ἀντιμαχόμενων ἰδεολογιῶν. Ἐν τῇ ἀπὸ τῶν ἀντιμαχόμενων ἐπὶ τῆς ἀπὸ τῶν ἰδεολογιῶν.

φαί χριστιανικαὶ ομάδες ἀπεδύθησαν μεταξύ των εἰς ἀνηλεῆ ἔξοντωσι-
 λεμον. Βεβαίως, αἱ ομάδες αὐταὶ εἶχαν καὶ ἔχουν ἐνίοτε τὸ χριστιανικὸν
 ἀλλὰ ὄχι τὰ χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα τῆς χριστιανικῆς χαρισματικῆς
 Ἐπισημαίνεται ἡ τυπικὴ προέλευσις των καὶ τίποτε περισσότερον
 λιγώτερον. Τοὺς διωγμοὺς καὶ τὴν σκληρότητα τῶν βασανιστηρίων δὲν
 εἶναι νὰ προξενήσῃ ἡ χριστιανικὴ φιλία καὶ ἀγάπη, ὅπως δὲν εἶναι δυνατὴ
 λευσις ἀγρίων καρπῶν ἀπὸ ἡμερον δένδρον. Ἀλλὰ οἱ διωγμοὶ αὐτοὶ
 συναφεῖς ἀπάνθρωποι πράξεις ἀποτελοῦν ἐκδηλώματα τῆς βίας, ἡ ὅποια
 νᾶται ἀπὸ τὴν ἀπώλειαν τῆς δημιουργικῆς κοινωνικότητος καὶ τὴν συ-
 σιν εἰς κλειστάς ομάδας ἀπελπισμένης ἀναζητήσεως στηριγμάτων διὰ
 ἡν καὶ τὴν ἀναγνώρισιν. Αἱ ομάδες αὐταὶ ἀποτελοῦν τὰ σπέρματα τῆς
 ξεως ἐπιθετικῶν πολέμων κάθε μορφῆς καὶ ἐπιδιώξεως. Τὸ κήρυγμα τοῦ
 γελίου εἶναι ἡ ὀριστικὴ καὶ ἀμετάκλητος καταδίκη τῆς βίας, ἡ ὅποια πε-
 ται ἀπὸ κάθε αὐθεντίαν καὶ ὀργανωμένην κάσταν. Εἶναι λυπηρὸν ὅτι
 χριστιανοὶ δὲν βλέπουν εἰς τὰ Εὐαγγέλια τὴν ἀλήθειαν αὐτὴν ἢ δὲν θέ-
 τὴν ἴδουν.

Κατὰ συνέπειαν ἡ τάσις πρὸς διωγμὸν καὶ βασανισμὸν πηγάζει ἀ-
 ἀποτυχημένην κοινωνικότητα. Δὲν εἶναι φαινόμενον ποῦ παρατηρεῖται
 εἰς τὴν θρησκευτικὴν περιοχὴν. Ἄλλωστε σήμερον διεστραμμένοι εἰς τὴν
 κρον σημεῖον ἀνθρώπινα διάνοια ἐφεῦρον, βάσει ἐπιστημονικῶν πορισ-

αὐτὰς μελανὰς σελίδας ἱστορίας ἔχει μόνον ἡ Δυτικὴ Ἐκκλησία. Μία τοιαύτη ἀπόκρι-
 ραν τοῦ ὅτι εἶναι ἀνειλικρινῆς εἶναι καὶ ἀσύμφορος, διότι ὁ καθείς ἡμπορεῖ νὰ διαβά-
 ρίαν καὶ νὰ διαφωτισθῇ. Ἐν προκειμένῳ ἀναφέρονται ἐνδεικτικῶς μόνον ὀρισμένα
 φορῖαι ἐκκλησιαστικῶν ἱστορικῶν. Σωζομένου, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία* 6, 35,
 1397B: «Τῶν δ' αὖ ἐλληνιστῶν, μικροῦ πάντες κατ' ἐκεῖνο καιροῦ διεφθάρησαν». «Ἐκ
 τούτου συλληφθέντες Θεόδωρός τε καὶ οἱ τρίποδες τεχνῖται, οἱ μὲν πυρὶ οἱ δὲ
 πολέσθαι προσετάχθησαν. Παραπλησίως δὲ διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν διεφθάρησαν καὶ
 πᾶσαν τὴν ἀρχομένην λαμπρῶς φιλοσοφούντες». Σωκράτους, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία*
 16, PG 67, 604BC: «Τῇ τοῦ ἐπισκόπου Θεοφίλου σπουδῇ, βασιλέως ἐκέλευε πρ-
 λύεσθαι τοὺς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ναοὺς καὶ τοῦτο γίνεσθαι τῇ τοῦ Θεοφίλου φροντίδι.
 τῆς ἐξουσίας δραζάμενος ὁ Θεόφιλος παντοῖος ἐγένετο καθυβρίσαι τὰ τῶν Ἑλλήνων
 ρια· καὶ ἀνακαθαίρει μὲν τὸ Μιθρεῖον. Καταστρέφει δὲ τὸ Σεραπεῖον». 7, 15,
 768C - 769A: «Καὶ δὴ συμφωνήσαντες ἄνδρες τὸ φρόνημα ἐνθερμοὶ, ὧν ἡγεῖτο Πέ-
 λωνοῦσι τὴν ἑθνητικὴν ἐπανοῦσαν ἐπὶ οὐρανῷ ποθέει· καὶ ἐν τοῦ δι-

τὰ πλέον ἀποτελεσματικὰ καὶ ὀδυνηρὰ μέσα βασανισμοῦ, ὥστε νὰ ἐπιτυνεταὶ ὄχι μόνον ἡ ἐξουθένωσις τοῦ σώματος ἀλλὰ καὶ ἡ ἀπάλειψις κάθε λογίᾳς ἀπὸ τὴν ψυχὴν τοῦ βασανιζομένου. Πρόκειται διὰ τὴν κόλασιν, ὑποφοβεράν καὶ φρικώδη τῆς μορφῆν, τὴν ὁποίαν κατασκευάζουν δαιμονιστῶν ἄνθρωποι. Ἔτσι πολλοὶ νομίζουν ὅτι μίαν τοιαύτην κόλασιν δημιουργεῖ ὁ εἰς τοὺς ἀνθρώπους, ἐνῶ τὰ πράγματα δεικνύουν ὅτι ἡ κόλασις εἶναι τὸ τέλος τοῦ δαιμονισμοῦ, ὡς ἀρνήσεως, βλασφημίας καὶ ἀνταρσίας κατὰ τὸν ζωοδότου Θεοῦ. Ἡ θεία ἀγάπη δὲν ἔμπορεῖ νὰ γίνῃ δαιμονικὴ. Μόνον ἄνθρωπος, εἰς τὴν ἀποτυχίαν του νὰ νικήσῃ τὸ μηδὲν δημιουργικῶς καὶ νὰ φέρῃ τὸ βασίλειον τῆς φιλίας, τῆς ἀγάπης καὶ τῆς χάριτος, ὠθεῖται εἰς τὴν ἀτυχεστάτην ταστροφὴν του μὲ τὸν ἀπαίσιον αὐτὸν τρόπον τῆς δαιμονικῆς ἀνταρσίας ἄλλου μόνον ὁ ἀγὼν διὰ τὴν ἔλευσιν τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ καὶ αὐτὴ τὴν ἔλευσιν ἔμποροῦν νὰ φέρουν τὴν κοινωνίαν τῶν χαρισμάτων, τῆς φιλίας καὶ τῆς ἀγάπης. Ἄλλως ὁ ἄνθρωπος ὑπόκειται εἰς τὸ κράτος τῆς βίας, τὴν ὁποία ἡ ἐπιβάλλει εὐχαρίστως καὶ σαδιστικῶς ἐπὶ τῶν ἄλλων ἢ τὴν ὑφίσταται ἀντιθέτως καὶ μὲ ὀδυνηρὰς ὁπωσδήποτε συνεπειάς. Ἡ βία καὶ ἡ βιασύνη καθαρῶς ἀνθρώπινα γνωρίσματα καὶ ἐφευρήματα. Ὁ ἄνθρωπος εἴτε ἐπιβάλλει τὴν βίαν εἴτε κατέχεται ὑπὸ τῆς ἀγωνίας νὰ περατώσῃ τὸ ταχύτερον δυνατὸν ἔργον, εὐρίσκεται δέσμιος μιᾶς τυραννίας. Ἡ ἐλευθερία του, ἐκτρεπομένη ἀπὸ τὴν δημιουργικῆς πορείας, γεννᾷ τὴν βίαν καὶ μετὰ ταῦτα ἡ βία καὶ ἡ βιασύνη ταδυναστεύουν σκληρῶς τὴν ἐλευθερίαν. Ἔτσι χάνονται αἱ ἐλεύθεραι δημιουργικαὶ πράξεις· ἀπουσιάζουν ἡ ἀγάπη καὶ ἡ ὑπομονή. Καὶ ἡ ἄλογος φύσις τῆς φύσεως, ἡ ὁποία βεβαίως εἶναι ὑπὸ νομοτέλειαν καὶ δὲν ἔχει ἐλευθερίαν, ὡς καὶ τῆς δημιουργίας τοῦ Θεοῦ ἀγνοεῖ τὴν βίαν καὶ τὴν βιασύνην. Ἄν ὁ ἄνθρωπος κατορθώσῃ εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ νὰ πλησιάσῃ καὶ νὰ μιμηθῇ τὴν ἀθόρυβον ὑπομονητικὴν πορείαν τῆς φύσεως, θὰ ἦτο εἰς θέσιν νὰ ἀξιοποιήσῃ θεϊκῶς τὴν δημιουργικῶς τὴν ἐλευθερίαν του. Πολὺ περισσότερον, οἱ χριστιανοὶ πνευματικοὶ ἡγῶνες ποτὲ δὲν πρέπει νὰ προσβλέπουν εἰς τὴν βιαίαν ἐπικράτησιν τῶν χριστιανικῶν ἀρετῶν. Ἡ συμβατικὴ κοινωνικὴ ζωὴ ἀμυνομένη ἀστυνομικῶς ἐκτρέφει ἀλλοτρίως τὴν ἠθικὴν ἐλευθερίαν καὶ ἔτσι ἐξυπηρετεῖ ὠρισμένους σκοπούς. Ὁ χριστιανισμὸς δὲν πρέπει νὰ μιμῆται αὐτὴν τὴν τακτικὴν καὶ συνάμα νὰ ἐκτρέφεται μετὰ τὴν προστασίαν τῆς ἠθικῆς ζωῆς, ἡ ὁποία γίνεται μὲ ἐξωτερικὰ καὶ ἐνίοτε βιαίαν ἐπιβολήν⁹. Τὰ ἀποτελέσματα εἶναι πενιχρὰ καὶ ἐν πολλοῖς συμβατικά. Ὁ Χριστιανισμὸς θέλει τὴν δημιουργικὴν ζωὴν καὶ τὴν ἀπο

ων. Δέν εἶναι βεβαίως κατ' ἀρχήν κατὰ τῶν μέτρων περιστολῆς, ἀλλά εἶναι ἔργον ἄλλων παραγόντων, πού συνήθως ἐξυπηρετοῦν τήν συμβουλευτικὴν κοινωνικότητα καὶ ὄχι καὶ τήν προαγωγὴν τῆς χριστιανικῆς ζωῆς.

Ἡ βία λοιπὸν ὑπὸ τὴν ἡπίαν καὶ ὑπὸ τὴν ἀπάνθρωπον, ἀρπακτικὴν σαδιστικὴν μορφήν εἶναι ὁ πικρὸς καρπὸς τῆς ἀνθρωπίνης ἀποτυχίας δημιουργίαν προσωπικῆς καὶ κοινωνικῆς ζωῆς κατὰ τὸ καθ' ὁμοίωσιν. Ὑπὸ δὲ τὴν ἀπάνθρωπον μορφήν ἐξοντωτικῶν πολέμων καὶ σατανικῶν σατιστηρίων ἀποτελεῖ δεῖγμα τῆς ὀδυνηρᾶς ἀπωλείας κάθε ἀνθρωπιᾶς γάπης, πρᾶγμα πού σημαίνει τὴν πλεον φρικτὴν ἀμαύρωσιν τοῦ κατ' Θεοῦ. Πρόκειται διὰ τὴν ζωὴν κολασμένων ὑπάρξεων. Ὅσον δὲ ἰσχυρὰ εἶναι ἡ δύναμις τῆς βίας, εἰς τὸ ἀκρότατον σημεῖον ἐντάσεώς της αὐτοῦται. Ἡ βία ἐναντίον τῆς βίας, ὅταν αὐταὶ αἱ δύο εἶναι ὁμογάλακτοι ἀποδηγεῖ εἰς τὴν καταστροφὴν, διακρινόμενα τὰς ἐκδηλώσεις καὶ τὰς φάσεις συγκρούσεων, τῶν πολέμων καὶ τῶν ἰδιοτελῶν ἐπαναστάσεων. Ὑπάρχει βία μεταμορφωτικὴ καὶ δημιουργικὴ ἐναντίον τῆς βίας; Τὸ ἐρώτημα αὐτὸ λογουμένως εἶναι λεπτότατον καὶ δυσκολώτατον. Εἶναι ἀδύνατον καὶ ἀποκριθῆ με βεβαιότητα. Ἀλλὰ ὅπωςδήποτε ἡμποροῦν νὰ δοθοῦν ὡς ἐξηγήσεις. Κάθε βία, ὡς κυριαρχία καταστροφικὴ καὶ ἐγωκεντρικὴ, εἰς τὴν κοινωνικὴν καὶ ξένη πρὸς τὴν χαρισματικὴν ζωὴν. Τίποτε δὲν ἡμπορεῖ μεταμορφώσῃ με δημιουργικὴν τελείωσιν. Ἀλλὰ καὶ τὸ πνεῦμα, ὡς ζωὴ ἐκρηκτικὴν δύναμιν καὶ μάλιστα ἡ πρόοδος αὐτοῦ εἶναι ἀπεριόριστος, ποτὲ νὰ ἐκφυλίζεται. Ἡ δυσκολία ἢ ἡ σπανιότης ἐγκεῖται εἰς τὸ γεγονός πρέπει νὰ ὑφίσταται ὡς πραγματικὴ παρουσία. Τότε ἡ δύναμις αὐτὴ ἀποκαταστατικῶς οὕτως ἢ ἄλλως πρὸς τὴν βίαν, εἶναι δὲ δύναμις μεταμορφωτικὴ. Ἡ δύναμις αὐτὴ ἐκδηλώνεται με πράξεις ἀγάπης, ἡρωισμοῦ, παθητικῆς ἀντιστάσεως καὶ μεταμορφωτικῆς ἐπαναστάσεως. Εἶναι δὲ τὸν καὶ πολὺ φυσικὸν νὰ παρουσιάζεται καὶ ἐντὸς τῶν πλεον δυναμικῶν συγκρούσεων ἀλλὰ πάντοτε δὲν ταυτίζεται με τὰς καταστροφικὰς συγκρούσεις ἀποτελεῖ δὲ τὸ ἄλλας αὐτῶν, πού ἀπαλύνει τὴν σκληρότητα καὶ συντελεῖ τὴν πρόοδον καὶ τὴν ἀνοδον μέσα ἀπὸ τὰ δάκρυα καὶ τὰ εἰρήπια. Ὡς τὸ κατὰ φύσιν εἶναι μέσον ἀσκήσεως, ἔτσι καὶ ἡ μεταμορφωτικὴ δύναμις τοῦ πνεύματος ἡμπορεῖ νὰ ἀποτελέσῃ τὴν ἀλιστικὴν ἰδιότητα μιᾶς βιαίας ἐκδηλώσεως, τὴν δὲν καταλήγει εἰς τὸν μηδενισμόν, ἀλλὰ κρατύνει τὴν δημιουργικὴν τὴν ἐκδηλώσιν. Τὸ δὲν εἶναι πρὸς τὴν βίαν δὲν ἀποκαταστατικὴ ἀλλὰ ἐκδηλωτικὴ καὶ ἀποκαταστατικὴ.

τὴν βίαν. Ὁ Χριστὸς κατεδίκασε τὴν βίαν τῆς «κατακυριεύσεως καὶ κατασιάσεως», ὑπέδειξε δὲ τὴν δύναμιν τῆς διακονίας¹⁰. Ἐν προκειμένῳ ἡ δύσ- δὲν ἔγκειται εἰς τὴν χρῆσιν ἢ μὴ ἐξωτερικῆς βίας καὶ ἐνόπλων μέσων, ἀλλὰ τὴν ἐξεύρεσιν ἢ τὴν παρουσίαν προσώπου ἢ προσώπων, τὰ ὅποια ἔχουν τὴν δύναμιν τῆς διακονίας. Τότε ὅπωςδήποτε θὰ ἐπέλθῃ ρῆξις καὶ ἀντίστασις τὴν ὀργανωμένην βίαν μετὰ τρόπον ποῦ προσιδιάζει εἰς τὴν δημιουργικὴν πρᾶξιν. Ἡ δὲ ἀντίστασις αὕτη ἢ μπορεῖ νὰ φέρῃ καὶ βιαίαις συγκρούσεσιν εἰς τὸ σκοπὸν, ἀλλὰ αὐτὰς δὲν τὰς προκαλεῖ ἡ μεταμορφωτικὴ δύναμις τῆς διακονίας καὶ τῆς ἀντιστάσεως, ἀλλὰ ἡ ἐκρηξις τῆς ἀντικοινωνικῆς βίας. Ὁ Χριστὸς μετῆλθε βίαν οὔτε καὶ οἱ Χριστιανοὶ μετέρχονται βίαν. Ἀλλὰ ἡ διακονία ἀνατρέπει τὴν βίαν καὶ πολλάκις εἰς τὴν ἀνατροπὴν αὐτὴν σημειώνοντα βιαίαις συγκρούσεσιν. Ἔτσι ἢ μπορεῖ νὰ εἴπῃ κανεὶς ὅτι ὑπάρχει μεταμορφωτικὴ βία, ἀλλὰ ἡ βία αὕτη δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ ἡ δύναμις τῆς δημιουργικῆς καὶ κοινωνικῆς ζωῆς, ἡ ὅποια παρέχει τὴν ἀλιστικὴν ιδιότητα εἰς τὰς μορφὰς τῆς ὀργανωμένης βίας.

3. Ἡ ἐξουσία

Ἡ συγκρότησις ομάδος ἀνθρώπων ἢ πόλεως ἢ κράτους μετὰ χαρακτηριστικὰ κοινωνικῆς ζωῆς, δημιουργικῆς καὶ συμβατικῆς, στηρίζεται ἐπὶ ὀργανωμένης ἐξουσίας. Κάθε ἐξουσία εἶναι δύναμις κυριαρχίας, ποῦ ἐξισορροπεῖ θέσεις καὶ παγιώνει καταστάσεις ἐντὸς τῆς ομάδος, στηρίζεται δὲ ἐπὶ ἐθιμικῆς ζωῆς ἢ ἐπὶ ἐννόμου τάξεως. Χωρὶς δύναμιν ἀναγκασμοῦ καὶ κυριαρχίας δὲν ἢ μπορεῖ νὰ νοηθῇ ἐξουσία. Κατὰ συνέπειαν ἡ ἐξουσία εἶναι ὅπωςδήποτε μία μορφή ἐκλεπτυσμένης βίας, ἡ ὅποια πολλάκις ἐντείνεται ὀξέως καὶ ἐπιβάλλεται τῆς ἐννόμου τάξεως. Τότε γίνεται λόγος διὰ κατάχρησιν ἐξουσίας, ἡ ὅποια παρατηρεῖται ἀπὸ τὴν πλέον ἀνώδυνον ἀσκησιν πίεσεως ἕως τὴν δυνάμειν τικὴν μέθην πρὸς «κατεξουσίασιν» καὶ καταδυναστεύσιν κάθε θελήσεως. Ἡ ἑλληνικὴ κυρίως ἀποψις περὶ ἐξουσίας, κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, μετὰ τὸν Πλάτωνα καὶ τὸν Ἀριστοτέλη, ἐνετόπισε τὸ πρόβλημα τῆς εὐδοκίμησεως καὶ ἐκπληρώσεως τοῦ σκοποῦ τῆς ἐξουσίας εἰς τὴν τέχνην τοῦ ἄρχου, ἡ ὅποια ἀπολύτως πρέπει νὰ διέπῃ τὴν ἰδίαν ζωὴν τοῦ ἄρχοντος. Ἡ ἠθικὴ καὶ ἡ πολιτικὴ ἀποψις ἀπορρέει ἀπὸ τὴν ἀποψιν αὐτήν. Ἐν προκειμένῳ σκεπτόμεθα τὴν ἐξουσίαν ὡς δύναμιν ἀναγκασμοῦ καὶ κυριαρχίας, ποῦ ἐξισορροπεῖ θέσεις καὶ παγιώνει καταστάσεις ἐντὸς τῆς ομάδος, στηρίζεται δὲ ἐπὶ ἐθιμικῆς ζωῆς ἢ ἐπὶ ἐννόμου τάξεως. Χωρὶς δύναμιν ἀναγκασμοῦ καὶ κυριαρχίας δὲν ἢ μπορεῖ νὰ νοηθῇ ἐξουσία. Κατὰ συνέπειαν ἡ ἐξουσία εἶναι ὅπωςδήποτε μία μορφή ἐκλεπτυσμένης βίας, ἡ ὅποια πολλάκις ἐντείνεται ὀξέως καὶ ἐπιβάλλεται τῆς ἐννόμου τάξεως. Τότε γίνεται λόγος διὰ κατάχρησιν ἐξουσίας, ἡ ὅποια παρατηρεῖται ἀπὸ τὴν πλέον ἀνώδυνον ἀσκησιν πίεσεως ἕως τὴν δυνάμειν τικὴν μέθην πρὸς «κατεξουσίασιν» καὶ καταδυναστεύσιν κάθε θελήσεως. Ἡ ἑλληνικὴ κυρίως ἀποψις περὶ ἐξουσίας, κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, μετὰ τὸν Πλάτωνα καὶ τὸν Ἀριστοτέλη, ἐνετόπισε τὸ πρόβλημα τῆς εὐδοκίμησεως καὶ ἐκπληρώσεως τοῦ σκοποῦ τῆς ἐξουσίας εἰς τὴν τέχνην τοῦ ἄρχου, ἡ ὅποια ἀπολύτως πρέπει νὰ διέπῃ τὴν ἰδίαν ζωὴν τοῦ ἄρχοντος. Ἡ ἠθικὴ καὶ ἡ πολιτικὴ ἀποψις ἀπορρέει ἀπὸ τὴν ἀποψιν αὐτήν.

στη παροιμιώδης και ένιοτε λέγεται είρωνικῶς, ἔχει μίαν βασικήν ἀλήθειαν. Κατ' ἀρχήν ἐπισημαίνει τὸ γεγονός ὅτι ἡ ἐξουσία στηρίζεται μόνον ἐπὶ τῶν θικῶν δυνάμεων. Ἐπιπροσθέτως δὲ ἡ ἐμμέσως ἡ ἀποψις αὐτῆ στηλιτεύει τὰ ἀναρρίχῃσιν τῶν κυριαρχικῶν τύπων εἰς τὴν ἐξουσίαν κάθε μορφῆς, οἱ ὅτι ὁπωσδήποτε ἀποτελοῦν τὰς μετριότητος τῆς πνευματικῆς ζωῆς. Λέγεται ἐν τῇ νήθῳ ὅτι ἡ ἀποψις αὐτῆ τῆς πλατωνικῆς Πολιτείας εἶναι οὐτοπική. Ἄλλοτε ἐν λόγῳ ἀποψις, ὡς και κάθε ἄλλη εἰς τὴν αὐτὴν Πολιτείαν, προβάλλει ὁ αἴτημα και ἐπισημαίνει πικρὰν ἀλήθειαν. Ἰπὸ διαφορετικὸν πρίσμα, ἀλλὰ τῆς αὐτῆς βάσεως στηριζόμενος, πραγματεύεται τὸ θέμα και ὁ Ἄριστοτέλης ὁ ὁποῖος ἐξαρτᾶ τὴν εὐδαιμονίαν τῆς πολιτικῆς ζωῆς ἀπὸ τὴν κατὰ φύσιν ἀνάπτυξιν τῶν ἐμφύτων ροπῶν τῆς κοινωνικότητος.

Γενικῶς δὲ αἱ ἑλληνικαὶ ἀντιλήψεις τῆς ἀρχαιότητος, μολονότι πασιάζουν μεταξὺ των ἀρκετὰς διαφορὰς, ἀποτελοῦν προϊόντα προηγμένης ἀφηρημένης σκέψεως. Λαμβάνονται σοβαρῶς ὑπ' ὄψιν αἱ λειτουργικαὶ διατάξεις τοῦ κόσμου και τῆς ζωῆς. Ἡ ἔννομος τάξις και αἱ μορφαὶ τοῦ Δικαίου ἐννοεῖσονται εἰς μίαν κοσμικήν νομοτέλειαν. Ἀκόμη και ἡ κατὰ φύσιν και ἀρκετὸν τρόπον ἀνάπτυξις τῶν λειτουργιῶν τοῦ σώματος θεωρεῖται ὡς πρότυπον μὲ τὸ ὁποῖον ἡμπορεῖ νὰ προσδιορισθῆ και νὰ ἐρμηνευθῆ ἡ ὀρθὴ ὀργάνωσις τῆς λειτουργίας τοῦ κοινωνικοῦ σώματος. Πάντως αἱ ἀντιλήψεις αὐταί, παρ' ὅτι τὰς ἐλλείψεις και παρ' ὅλον τὸν θεωρητικὸν ἐν πολλοῖς χαρακτῆρα, ἀποτελεῖσιν διὰ πρώτην φοράν εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ πνεύματος ἀπόπειρα πρὸς ἔνταξιν τῆς ἐξουσίας κατὰ ἐνιαίαν λειτουργικήν δομὴν εἰς ὀλόκληρον τὸ κοινωνικὸν σῶμα. Ἀκόμη και εἰς τὴν Πλατωνικήν Πολιτείαν, παρ' ὅλον τὸ ἀριστοκρατικὸν πρίσμα, διαφαίνεται ἡ δημοκρατικὴ βᾶσις, ἡ ὁποία δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ ἕκ τῶν προτέρων, θά ἔλεγε κανεῖς, ἀπομίμησις τῆς χαρισματικῆς χριστιανικῆς κοινωνίας. Ἡ ἐξουσία, ὡς κεφαλή, δὲν εἶναι αὐτόνομος και κυριαρχικὴ δύναμις ἐπὶ τῶν ἄλλων μελῶν τοῦ σώματος, ἀλλὰ δύναμις χαρισματικὴ ποὺ συμπληροῦνται και ὀλοκληρώνεται μὲ τὰ χαρίσματα τῶν ἄλλων. Ἡ εἰκὼν μιᾶς τοιαύτης ἐξουσίας εἶναι ἴσως θεωρητικὸν κατασκευάσμα, ἀλλὰ προϋποθέτει μίαν ἀπόπειραν πραγματώσεως ἐνὸς τοιούτου πόθου κοινωνικότητος. Ἀκόμη και ἡ χαρισματικὴ χριστιανικὴ κοινωνία εἶναι ἕνα γίνεσθαι ποὺ δὲν φαίνεται ὀλοκληρωμένον ἀκόμη, ὡς και ἡ θεογνωσία εἶναι ἐμπειρία «ἐκ μέρους» και γνῶσις ἐσόπτρου και ἐν αἰνίγματι»¹². Ἡ χριστιανικὴ διδασκαλία ἄλλωστε εἶναι σαφὴς και ἀνεπισημαστικὴ ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἡ κοινωνικότητος ὡς ἐπικρατεῖα

ωσιν. Κατὰ συνέπειαν ὑφίστανται ἢ ἐξέλιξις καὶ ἢ ἀποτυχία εἰς τὴν περιοχὴ τῆς προσωπικῆς ἐλευθερίας.

Ἐν πάσῃ περιπτώσει αἱ ἑλληνικαὶ περὶ ἐξουσίας ἀπόψεις δὲν προηγήθησαν εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ πνεύματος καθόλου οὔτε καὶ ἐπεκράτησαν ἀμέσως μὲ ἀκατάπαυστον καὶ προοδευτικὸν προχώρημα. Ὑπῆρξαν παλινδρομήσεις καὶ συγχύσεις ἀντιλήψεων, αἱ ὁποῖαι καθιέρωσαν ποικίλα σχήματα ἐξουσίας. Ἀπὸ τὰ σχήματα αὐτὰ δὲν εἶναι τόσον εὐκόλον νὰ ἀπαλλαγῇ καὶ ἡ σημερινὴ ἀνθρωπότητα, διότι καὶ αὐτὴ τὸν αὐτὸν δημιουργικὸν δρόμον πορεύεται μὲ ὅλας τὰς ὀδυνηρὰς συνεπείας καὶ τὴν πληρωμὴν τῶν ἀκριβῶν τιμημάτων. Ἡ ἐξουσία λοιπόν, ὡς κυριαρχικὴ καὶ ἐξισορροπητικὴ δύναμις τῶν ἀντιθέσεων τῆς ὁμάδος ἔχει τὴν ἀρχέγονον ρίζαν εἰς τὴν δύναμιν, τὴν βιαίαν καὶ ἀναγκαστικὴν ὑποταγὴν εἰς τὰ ἡγετικά χαρίσματα τοῦ ἀρχηγοῦ. Ἡ δύναμις αὐτὴ εἰς τὸν πρωτογονισμὸν ἐνέχει ἀγριότητα καὶ μεγαλεῖον. Δὲν προστατεύεται ἀπὸ ἱεραρχημένον ἔννομον καὶ ὑπαλληλικὴν τάξιν τῆς συμβατικότητος καὶ τῆς ὑποκρισίας. Στρεφόμενος ἐπὶ ἐθιμικοῦ τρόπου ζωῆς καὶ εἶναι ἀυθόρμητος ἐπιβολὴ τῆς ἐξισορροπητικῆς δυνάμεως. Καθιερώνεται βεβαίως μὲ μαγικάς καὶ ὑπερφυσικάς παραστάσεις καὶ λαμβάνει τὸ χρίσμα τῆς θεϊκῆς τάξεως, ἀλλὰ τὸ θεοκρατικὸν τοῦτο στοιχεῖον δὲν ἔχει τὸν κατοπινὸν χαρακτῆρα τῆς ὀργανωμένης θεοκρατίας. Ἡ ἐξουσία εἰς τὸν πρωτογονισμὸν, ἐνῶ εἶναι βία καὶ ἀναγκασμός, διαθέτει τρόπον τινὰ κατὰ ἄμεσον τρόπον τὰ χαρίσματα καὶ τὰ ἀγαθὰ τῆς ἡγεσίας εἰς ὀλόκληρον τὸ σῶμα. Δὲν ὑπάρχουν τὰ ἀποστεωμένα ἱεραρχικὰ συστήματα οἱ ἀυλοκόλακες, τὰ παράσιτα, οἱ ἀνώτεροι ὑπάλληλοι τῆς κατωτέρας καὶ μετρίως διανοητικῆς ἰκανότητος, αἱ ὑπουλόγητες καὶ γενικῶς τὸ κράτος τῆς ὑποκρισίας. Ἡ πρωτόγονος θεοκρατία κατὰ τινὰ τρόπον (χωρὶς τοῦτο νὰ εἶναι ἀπόλυτον) προσεγγίζει τὴν χαρισματικὴν κοινωνίαν. Ὅσον ὁ ἄνθρωπος ὅμως ἐκπολιτίζεται καὶ προοδεύει, τόσον περισσότερον διευρύνεται τὸ χάσμα μετὰ τὴν ἐξουσίαν καὶ συμβατικῆς κοινωνικότητος. Ἡ πτώσις, ὡς ἀπώλεια τῆς ζωοποιητικῆς δυνάμεως τοῦ Θεοῦ καὶ ὡς κατάστασις θανάτου, εἶναι καὶ αὐτὴ τῆ ἑνὰ γίγνεσθαι ὀλοὸν καὶ ὀξύνεται περισσότερον, ὡς ἀκριβῶς καὶ ἡ χαρισματικὴ κοινωνία ὀλοὸν καὶ αὐξάνεται τελειότερον. Τὸ κακὸν δηλ. ἐντείνεται διαρκῶς καὶ περισσότερον ἕως τὴν αὐτοδιάλυσιν, ἐνῶ τὸ καλὸν προοδεύει δραματικῶς ἕως τὴν πλήρη ὀρίμανσιν. Καὶ εἰς τὴν ἐξουσίαν διενεργεῖται τὸ μυστήριον τοῦ κακοῦ καὶ τοῦ καλοῦ. Ἔτσι ἡ πρωτόγονος θεοκρατία ἀπολιθώνεται ἐκπίπτει καὶ παγιώνεται ὑποκριτικῶς εἰς τὰ σχήματα τῆς ὀργανωμένης θεοκρατίας. ὡς τὴν ἐγγνώρισε καὶ τὴν ὑφίσταται ἀκόμη εἰς πολλὰς περιπτώσεις

τα αὐτήν, διότι τὸ κακὸν κάμνει πολὺν θόρυβον καὶ ἐξαπολύει προπετάσμι καπνοῦ¹³. Πάντως ἡ ὠργνωμένη θεοκρατία μὲ τὴν παγίωσιν τῆς ὑποκριτικῆς διέφθειρε καὶ τὴν ἀγνότητα τοῦ πρωτογόνου ἀρχηγοῦ, τοῦ ὁποίου ἡ καθιέρωσις δὲν ἀποτελεῖ κατ' ἀρχὴν τὴν σκλήρυνσιν καὶ τὴν ἐκπτώσιν τῆς ἐξουσίας ἀλλὰ μόνον ἡ ἀπολίθωσις τῆς ζωτικῆς καὶ χαρισματικῆς του δυνάμεως καὶ τὴν συμβατικῶς καὶ ὑποκριτικῶς ὠργνωμένην ἱεραρχίαν¹⁴. Ἔτσι τίθει φραγμαὶ εἰς τοὺς δρόμους καὶ ἡ καρδιά τῆς ἐξουσίας ἀδυνατεῖ νὰ ἐκπληρῶσιν τὴν ζωογόνον ἀποστολήν της. Τὸ διοικούμενον σῶμα ἀπολιθώνεται καὶ ἀνεκρώνεται. Ἡ κατάχρησις ἐξουσίας δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ ἡ προδοτικὴ ἢ ἡ παρεμπόδισις λειτουργίας τῶν χαρισμάτων, τὰ ὁποῖα ἔχουν ἡ κεφαλὴ καὶ τὰ μέλη τοῦ διοικουμένου σώματος. Κατὰ συνέπειαν εἰς τὴν πολιτικὴν ζωὴν πολλακίς ἐλλείπει ἡ κοινωνικότης καὶ ἡ πρόοδος.

Εἶναι γνωσταὶ αἱ ἐξελίξεις καὶ οἱ αἱμάτινοι δραματικοὶ ἀγῶνες τῶν λαῶν πρὸς ἀποτίναξιν τοῦ ἀπολιθωμένου συστήματος τῆς θεοκρατίας. Ἄλλὰ ἐν τῇ ἐκείνῳ καιρῷ εἶναι δυνατὴ κατὰ πάντα ἡ πρόκλησις συγχύσεως καὶ πολλῆς πλάνης. Διότι εἰς πολλὰς περιπτώσεις τὸ θεοκρατικὸν σύστημα, ἐνῶ ἤλλαξε τὸ προσημασιεῖον καὶ ἀπέβαλε τὸν μαγικὸν καὶ θρησκευτικὸν μανδύαν καὶ ἐγκατέλειψε τὸν τρόπον ὀργανώσεως παλαιῶν ἐποχῶν, παρεισέφρησεν ὅμως εἰς τὸν σύγχρονον τρόπον κυβερνήσεων καὶ μάλιστα καὶ εἰς αὐτὸν τὸν δημοκρατικὸν (ἴσως καὶ αὐτὸν ἀκόμη περισσότερον). Διότι ἡ θεοκρατία, ὡς ὑποκρισία, στασιμὸς παγίωσις κυριαρχίας καὶ δικαιωμάτων, ποὺ ἔχουν ὠρισμέναι μερίδες, ἐπιβλάπτει εἰς τὴν ψυχὴν καὶ τὴν κοινωνίαν. Μία τεραστία γραφειοκρατικὴ μηχανὴ δημοκρατικῶν κρατῶν λόγου χάριν, καθιερωμένη ὄχι μὲ τὸ θεῖον ἀλλὰ μὲ τὸ ἀνθρώπινον Δίκαιον, ἔχει ἐγκλωβίσει τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν δημιουργικότητα μὲ τὴν κυριαρχίαν τῶν μετρίων καὶ ἐνίοτε ἀνικάνων ὑπαλλήλων τῆς ἀνώτερης ἱεραρχίας¹⁵. Ὑφίστανται δὲ τόσαι δολοπλοκίαι καὶ σκοτειναὶ ἐνέργειαι φασικῶν, ὥστε εἰς ἀρκετὰς περιπτώσεις νὰ καθίσταται εὐκόλος ὁ σφετερισμὸς τῶν ἐπὶ μέρος ἐξουσιῶν ἀπὸ τὰς μετριότητάς αὐτάς. Ποτὲ βεβαίως τὸ κοινωνικὸν σῶμα δὲν ἐλλείπουν οἱ δημιουργικοὶ ἄνθρωποι εἰς τὴν ἱεραρχίαν. Ἄν συνέβαινε τοῦτο, ἄλλωστε, θὰ ἦτο ἀδύνατος ἡ ἐπιβίωσις τῶν ἀνθρώπων.

ὡς ὀργανωμένου κοινωνικοῦ σώματος. Τὸ κακὸν καὶ τὸ καλὸν συνυπάρχουσι καὶ συμπορεύονται. Πρόκειται διὰ τὴν διενέργειαν τοῦ μυστηρίου τῆς δημιουργίας. "Ἐτσι μόνον ἔμπορεῖ κανεὶς νὰ ἀποφύγῃ τὴν παραπλανητικὴν τακτικὴν κατὰ τὴν ὁποίαν ταυτίζεται Χριστιανισμὸς καὶ μεσαιωνικὴ θεοκρατία. Ὁ Χριστιανισμὸς δὲν ἐγέννησε τὴν θεοκρατίαν, ἀλλὰ ἐνεκλωβίσθη εἰς αὐτήν. Τὴν θεοκρατίαν γεννᾷ ἡ δύναμις τοῦ μηδενός, ἐνῶ ὁ Χριστιανισμὸς γεννᾷ τὴν δημιουργικὴν κοινωνικότητα. Κατὰ συνέπειαν ὁ ρόλος τοῦ Χριστιανισμοῦ κατὰ τὸ Μεσαίωνα ἦτο ὁ πόλεμος κατὰ τῆς ὀργανωμένης θεοκρατίας, σήμερον δὲ εἶναι ὁ σκληρὸς καὶ συνεχὴς ἀγὼν κατὰ τοῦ μασκοφορεμένου θεοκρατικοῦ συστήματος. Ἐνίοτε δὲ ἡ μάσκα αὐτὴ βαπτίζεται καὶ λέγεται λαϊκὴ κυριαρχία.

Ἐπανερχόμενοι εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἀρχαιότητα, πρέπει νὰ τονίσωμεν κοινῶς πάλιν ὅτι, θεωρητικῶς τοῦλάχιστον, ἡ πολιτικὴ τέχνη ἐθεωρήθη ὡς δεξιότης καὶ ἐφόδιον, τὰ ὁποῖα συγκροτοῦν ἀρμονικῶς τὸ σύνολον τοῦ πολιτικοῦ ἢ κοινωνικοῦ σώματος. Ἡ ἀρετὴ τῆς δικαιοσύνης κατὰ τὸν Πλάτωνα ἐναρμονίζει τὴν λειτουργικὴν δομὴν τοῦ σώματος αὐτοῦ μὲ τὸν ἐπιμερισμὸν τῆς ὀρθῆς ἐργασίας εἰς κάθε ὄργανον, τὸ ὁποῖον «πράττει τὰ αὐτοῦ» καὶ δὲν σφετερίζεται ἄλλην ἐργασίαν¹⁶. Ἀποτελεῖ ὄλεθρον καὶ κακουργίαν, ἢ θὰ ἔλεγε κανεὶς κοινῶς τὰ χροῖσιν ἐξουσίας, ἡ ματαπήδησις ἀπὸ τοῦ ἑνὸς ἔργου εἰς τὸ ἄλλο, γινομένη ἀπὸ ἓνα μέλος τῆς κοινωνίας ποὺ εἶναι τεταγμένον διὰ τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ οἴκου οὗ εἰς αὐτὸ ἔργου¹⁷. "Ἐτσι μόνον ὀλόκληρον τὸ σῶμα ἀναπτύσσεται ἀρμονικῶς ὅταν κάθε μέλος ἐπιτελῇ τὸ ἔργον του καὶ σέβεται τὸ ἔργον τοῦ ἄλλου, πάντοτε δὲ διὰ τὸ γενικὸν καλόν. Κατὰ συνέπειαν ἡ ἐξουσία δὲν εἶναι ἐγωκεντρικὴ κυριαρχία τοῦ ἑνὸς μέλους ἐπὶ τοῦ ἄλλου, ἀλλὰ προωθητικὴ δύναμις διὰ τὴν αὐξήσιν τῶν χαρισμάτων¹⁸. Εἶναι λίαν χαρακτηριστικὸν τὸ γεγονός ὅτι ἡ εἰκὼν τοῦ σώματος, ὡς ἐνιαίας χαρισματικῆς κοινωνίας, ἡ ὁποία ἀπαντᾷ εἰς τὸν Ἀπόστολον Παῦλον, εὐρίσκεται εἰς τὸ πέμπτον βιβλίον τῆς Πολιτείας τοῦ Πλάτωνος. Ὑγιὴς πολιτεία κατὰ τὸν Πλάτωνα εἶναι ἐκείνη, εἰς τὴν ὁποίαν ὅλα τὰ μέλη ἔχουν τὰ αὐτὰ αἰσθήματα, ὅταν συμβαίνουν δεινὰ εἰς τὴν πόλιν, καὶ δὲ ὑπάρχει «ἰδίωσις», ἐκδηλουμένη κυρίως μὲ τὰς φράσεις «τὸ ἐμὸν καὶ τὸ οὐκ ἐμὸν»¹⁹. Εἰς τοὺς Νόμους ἐπίσης ὁ Πλάτων θεμελιώνει τὴν ἀρχὴν μιᾶς πολιτείας

16. Πλάτωνος, *Πολιτ. Δ'*, 433ab· «Καὶ μὴν ὅτι γε τὸ τὰ αὐτοῦ πράττειν καὶ μὴ πολυπραγμονεῖν δημιουργία ἐστὶν ἐπὶ μὴ πολλῶν ἀλλὰ πολλῶν ἐπιμερισμῶν καὶ αἰσθῶν πολλῶν»

ας, ἡ ὁποία ἔχει ἄρχοντας μὲ χαρίσματα ποὺ ἡμποροῦν νὰ ἐξυπηρετήσῃ τὸ κοινωνικὸν σύνολον. Ἡ ἐξουσία δὲν ἀποβλέπει λοιπὸν εἰς τὸ «συμφέρειν τὸν κρείττονος» ἢ εἰς τὴν καταπίεσιν τῶν μελῶν τοῦ σώματος. Τοῦτο ἐπινοεῖται μὲ πεπαιδευμένους καὶ χρηστοὺς ἄρχοντας. Ἡ ἀποψις αὐτὴ κατανοεῖται μὲ τὸ κῦρος μύθου, κατὰ τὸν ὁποῖον εἰς τὴν ἐποχὴν τῆς βασιλείας τοῦ Κρόνου ἄρχοντες ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων δὲν ἦσαν ἄνθρωποι ἀλλὰ δαίμονες. εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν ἡμποροῦν οἱ ἄνθρωποι νὰ κυβερνηθοῦν ὀρθῶς ἁρμονικῶς, ὡς τὰ ζῶα δὲν κυβερνοῦνται ὑπὸ ζώων ἀλλὰ ὑπὸ ἀνθρώπων. Ἡ ἀνθρώπινος ἀνάγκη εἶναι ἀδύνατον καὶ εὐθραυστον. Δὲν ἔχει τὴν δυνατὴν ἐπιδημιουργήσῃ τὴν ἰδανικὴν κοινωνίαν. Ἐν προκειμένῳ ἐπισημαίνεται ἡ ἀτέλεια καὶ ἡ ἀδυναμία τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως. Τοῦτο δὲ παρῶς παρὰστατικώτατα καὶ εἰς τὸν Πρωταγόραν τοῦ Πλάτωνος μὲ ἀνάλογον ὁμοίωσιν. Οἱ ἄνθρωποι, ὡς στερούμενοι τῆς πολιτικῆς τέχνης, ἔζων διεσκορπισμένον κατεσπαράσσοντο ὑπὸ τῶν θηρίων. Ὅσακις ἐπεχείρουν συγκρότησιν πολιτείας, ἀπετύγχαναν. Ἔτσι ὁ Ζεὺς ἐλυπήθη τοὺς ἀνθρώπους καὶ διὰ τοῦ Πρωταγόρου ἐχάρισεν εἰς αὐτοὺς τὴν αἰδῶ καὶ τὴν δίκην, δύο ἐφόδια τῆς πολιτικῆς τέχνης.

Κατὰ τὰ ἀνωτέρω τονίζονται δύο τινά· ἐν πρώτοις ἡ εὐθραυστος καὶ ἀδύνατος φύσις τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἔπειτα ἡ ἀνάγκη προικίσεως αὐτοῦ μὲ θεϊκά χαρίσματα. Ἐὰν δὲν ἦτο κανεὶς σύμφωνος μὲ τὴν θεοκεντρικὴν βᾶσιν τοῦ Πλάτωνος, κατὰ πολὺ ἄνετον τρόπον περιώριζε τὰ χαρίσματα αὐτὰ μόνον εἰς τὸν ἄνθρωπον τῆς ἠθικῆς καὶ πολιτικῆς ἀγωγῆς. Πάντως ἡ ἐξουσία, ἔστω καὶ μόνον ἐπιδημιουργικῶς, ἐξητάζετο μὲ βᾶσιν καθαρῶς δημοκρατικὴν. Ἡ κυβερνήσις εἰς τὴν ἐξουσία ποὺ συντελεῖ εἰς τὴν αὐξήσιν καὶ τὴν λειτουργικὴν εὐστάθειαν τῶν μελῶν τοῦ ὅλοκληρου τοῦ κοινωνικοῦ ὀργανισμοῦ. Ἡ ἀποτυχία καὶ τὰ δράματα τῆς ἀνάγκης ὀφείλονται εἰς τὴν κακὴν ἀγωγὴν, ὡς ἡ ἀσθένεια τοῦ σώματος εἰς τὴν κακὴν διαίταν καὶ τὴν κακὴν ἰατρικὴν. Ἡ ἐξουσία, ἐνῶ ὅπωςδήποτε αἰσθάνονται οἱ ἄρχοντες τοῦ Θρασυμάχου εἰς τὴν Πλατωνικὴν Πολιτείαν ὑφίστανται ὡς θεϊκὴ δύναμις ἐπὶ μιᾷ πραγματικότητος, εἶναι δύναμις ποὺ ἐξυπηρετεῖ ὅλοκληρον τὸ κοινωνικὸν σῶμα καὶ ὄχι μόνον μερίδας. Δὲν καταπιέζει μερικὰ μέλη ἐκ τῆς ὁμοιογενείας τῶν ἄλλων, ἀλλὰ ἀκριβῶς ἡ ἀποστολὴ αὐτῆς συνίσταται εἰς τὴν ἐξουσία τῆς καταπίεσεως αὐτῆς μὲ τὴν ἐξισορρόπησιν τῶν ἀντιθέσεων. Θεωρῶντες ἔν προκειμένῳ τίθεται ἡ ἰδανικὴ εἰκὼν τῆς χαρισματικῆς κοινωνίας, ἡ ἁρμονία καὶ ἡ ἐξισορρόπησις τῆς ἀνάγκης εἰς ὅλα τὰ μέλη τοῦ κοινωνικοῦ σώματος. Ὁμοιογενεῖς αἱ προϋποθέσεις αὐταὶ συγκλίνομεν πρὸς τὰς χριστιανικὰς ἀποστολικὰς ἐπιδημιουργίας.

Ἄλλὰ ἀπὸ τὴν ἀνωτέρω θεώρησιν ἐλλείπει ἡ βαθυτέρα ἐξέτασις τοῦ γίνεσθαι τῆς κοινωνικότητος ἐντὸς τῶν δραματικῶν πλαισίων τῆς πτώσεως τῆς ἀνόδου. Μόνον ὑπὸ τὴν προοπτικὴν αὐτὴν κατανοεῖται ἡ συνύπαρξις δειστικῶν καὶ δημιουργικῶν δυνάμεων εἰς τὸ κοινωνικὸν γίγνεσθαι. Ἐπιτανοεῖται ἐπίσης καὶ ἡ ἐκτίμησις τῆς ἐξουσίας ἀπὸ χριστιανικῆς πλευρᾶς ἐξουσία, κατ' αὐτὴν, εἶναι μέγιστον ἀγαθὸν καὶ συνάμα μέγιστον δεινόν. Καῖσαρ ἐνίοτε ταυτίζεται μὲ τὴν εἰδωλολατρίαν καὶ τὸν Σατανᾶν. Εἰς τὸ κεφάλαιον τῆς Ἀποκαλύψεως εἰκονίζεται ἡ ἐξουσία εἰς τὸ πρόσωπον τῆς βυλῶνος τῆς μητρὸς τῶν πορνῶν καὶ τῶν βδελυγμάτων τῆς γῆς. Τὰ ἀκάθαρτα τῆς πορνείας αὐτῆς γεμίζουν τὴν γῆν, ἀλλὰ συνάμα εἰς τὴν μεγαλυτέραν ἔντασιν αὐτοδιαλύονται ἐνώπιον τῆς ἀνακαινιστικῆς καὶ δημιουργικῆς δυνάμεως τοῦ Θεοῦ. Ἡ διάκρισις βεβήλου καὶ ἀγίου, καθαρῶ καὶ ἀκαθάρτου δὲν μαγικὴν καὶ εἰδωλολατρικὴν ἔννοιαν. Τὸ βέβηλον καὶ τὸ ἀκάθαρτον δηλοῦται ταυτίζεται μὲ κανένα μέρος τῆς δημιουργίας οὔτε μὲ καμμίαν λειτουργίαν τῆς οὔτε, φυσικῶ τῶ λόγῳ, καὶ μὲ τὴν ἐξουσίαν. Πρόκειται διὰ τὴν ἐκρηκτικὴν παρουσίαν τοῦ κακοῦ ποῦ αὐτοδιαλύεται καὶ ἐμποδίζει ἐν τούτοις κατὰ ἔντασιν τοῦ τὴν προκοπὴν τοῦ καλοῦ. Ἐτσι ἡ ἐξουσία, ἀκόμη καὶ αὐτὴ ποῦ ἔχει φθάσει εἰς τὴν χαρισματικὴν τῆς ἔκφρασιν, ἐνέχει στοιχεῖα δημιουργίας ποῦ ἐμποδίζουν τὸν σπαραγμὸν τῆς δημιουργίας εἰς τὰ νύχια τοῦ μηδενός. Σάκις ὅμως ἐντείνεται ἡ κυριαρχικὴ βία, ἡ ὁποία ἐξελίσσεται εἰς δραματικὴν δαιμονικὴν, τότε ἡ ἐξουσία καθίσταται πόρνη, βέβηλος καὶ ἀκάθαρτος, ἀπορροῶσα τὴν δυσωδίαν τῆς σήψεως τῶν ἀνθρωπομόρφων τεράτων, τὰ ὁποῖα ἀβερνοῦν ἐνίοτε λαοὺς ὀλοκλήρους. Πρόκειται διὰ τὴν ἐωσφορικὴν μανίαν τῆς ἀστροφῆς τῆς δημιουργίας μὲ τὴν βίαν, τὸν βιασμὸν καὶ τὸν ἐκβιασμόν. Σάκις λοιπόν, ἀπὸ χριστιανικῆς ἀπόψεως, τονίζεται τὸ ἀσυμβίβαστον ἔκφρασις καὶ κοσμικῆς ἐξουσίας, ἐννοεῖται ὅπωςδῆποτε τὸ ἀσυμβίβαστον μὲ τὴν ἐκφρασὶν χαρισματικῆς καὶ δαιμονικῆς ἐξουσίας. Διότι ἡ ἐξουσία δὲν εἶναι ἀπλῶς ἀπὸ μὴ μορφή ὑπαλληλικῆς σχέσεως καὶ ἡ ἐπιτέλεσις ἐνὸς ὑπαλληλικοῦ καθήκοντος. Πρόκειται διὰ τὴν (πρωτογενῆ θὰ ἔλεγε κανεὶς) ἐξουσίαν, ἡ ὁποία εὐκόλως ὑπόκειται εἰς τὴν δαιμονικὴν κατάχρησιν. Ἡ καταπίεσις τοῦ ἐνὸς ἐπὶ τοῦ ἄλλου (ἓνα καθαρῶς ἀνθρώπινον γνῶρισμα καὶ ἐφεύρημα) συντελεῖται συνεχῶς ὡς διάβρωσις τῆς κοινωνικότητος. Ἄλλὰ ἡ δύναμις τῆς καταπιεστικῆς πρῶτος εἶναι ἐγκλωβισμένη εἰς ὄρια ἐντὸς τοῦ ἱεραρχικῶς δαιδαλώδους κοινωνικοῦ σώματος. Ἡ ἐξουσία ἔχει (παρασκευαστὴς βεβήλου) ἔντασιν μακρυτέρας

ρισματική κοινωνία είναι ένας συνεχής και συνάμα αναμενόμενος θρησκευτικός χαρακτήρας. Ἄξιολογεῖ θετικῶς κάθε ἐξουσίαν, ἢ ὁποῖα ἔχει ὠρισμένα δημιουργικὰ στοιχεῖα, ἀνεξαρτήτως ἀκόμη καὶ τοῦ εἰδωλολατρικοῦ της προσωπείου. Ἐν τούτοις ἀνέχεται καὶ ἔχει ὡς σκοπὸν νὰ τὴν κάμῃ καλυτέραν, νὰ ἀπαλύνῃ τὴν σκληρότητα της, νὰ τὴν καταστήσῃ ὀλιγώτερον εἰδωλολατρικὴν καὶ περισσότερον ἡθικὴν. Ὁ Καῖσαρ, ὡς εἰδωλολατρικὴ ἐξουσία καὶ ὡς «μεθύουσα πρὸς τὸν ἑαυτοῦ ἀποτελεῖ ἀσυμβίβαστον ἢ βέβηλον κατάστασιν πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν. Ἡ ἐξουσία λοιπὸν ἢ ἐξουσία κρίνεται ἀπὸ χριστιανικῆς πλευρᾶς, μὲ δριμυτάτην ἀκριβήτητα, καταδικάζεται ὁ δαιμονισμὸς καὶ ἡ ἐσωφορικὴ τάσις αὐτῆς ὡς ὀλοσχερῆ καταστροφὴν τῆς κοινωνικότητος. Ἄλλὰ ἀκόμη καὶ ἡ ἐξουσία ἀνθρωπομόρφων τεράτων ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ τὰ θετικὰ της στοιχεῖα, διότι ἐξισορροπεῖ γενικῶς τὰς ἀντιθέσεις τοῦ κοινωνικοῦ σώματος καὶ εἰς ὅσον ἔχει νὰ ἐπιτελέσῃ τὰς ἐπιμέλειαν τῆς ἀποκαταστάσεως τῆς ἀποκαταστάσεως θριαμβεύουν ἢ δικαιοσύνη, ἢ φιλία καὶ ἢ ἀγάπη. Ἄλλωστε ἡ ἀνθρωπότης ὀλοκλήρος ἐπὶ αἰῶνας καὶ κατὰ διαστήματα ἐκτελεῖ τὴν ἀποκαταστάσεως ἀνά πᾶσαν στιγμὴν νὰ κυβερνηθῇ ἀπὸ παράφρονας, ἀδικίας, σαδιστάς, ἀνικάνους καὶ ἡλιθίους. Παρ' ὅλα αὐτά, ἐνῶ ἐπαλινδύναται ἡ χαρισματικὴ κοινωνικότης δὲν ἔπαυε νὰ συντηρῇ ὡς ἄλλας τὰ σαπισμένη ἀποκαταστάσεως τῆς ἐξουσίας καὶ τοῦ κοινωνικοῦ σώματος. Τὸ μυστήριον τῆς δημιουργικότητος ὡς μυστήριον τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ, παραλληλίζεται πάντοτε πρὸς τὸ μυστήριον τοῦ σίτου ποὺ πεθαίνει καὶ ἀνίσταται.

Ἐν πάσῃ περιπτώσει, ἐφ' ὅσον ἡ ἰδανικὴ κοινωνικότης ἐκφράζεται ἀπὸ τὴν χαρισματικὴν κοινωνίαν προσώπων, ἡ ἐξουσία ἐκτρέπεται τῆς ἀποστολικῆς ὁσάκις δὲν ἐξυπηρετεῖ τὴν αὔξησιν τῆς κοινωνικότητος αὐτῆς. Ἡ ἀσθένεια αὐτῆς ἔχει ὡς συμπτώματα τὰ ἐνσφηνωμένα εἰς τὸ χαρισματικὸν σῶμα παραφροσύνη, ἢ ἢτοι τὰ μέλη ποὺ δὲν ἐπιτελοῦν τὴν χαρισματικὴν λειτουργίαν τοῦ ἔργου ἀλλὰ κυριαρχοῦν ἐπὶ ἄλλων. Συντελεῖται, θὰ ἔλεγε κανεὶς, δυσκαμψία ἐπὶ τὰς σχέσεις καὶ τὰς ἐξαρτήσεις τῶν μελῶν. Ἔτσι ἡ ἐξουσία, ὡς κυριαρχικὴ δύναμις, ὀλοὸν καὶ γίνεται ἀντικείμενον σφετερισμοῦ πρὸς στερέωσιν καὶ ἀποκαταστάσεως ὠρισμένων μελῶν καὶ ὄχι ὀλοκλήρου τοῦ σώματος. Εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν ἀποκαταστάσεως τῶν, καὶ μάλιστα τῶν σημερινῶν μὲ τὴν πολύπλοκον δομὴν τῆς λειτουργικῆς ἐγκαθίσταται μονίμως ἡ παρασιτικὴ δύναμις τοῦ κακοῦ ὑπὸ θεσμικὴν μορφήν καὶ ὑπὸ σχήματα καθεστωτικῶν δεδομένων. Ὅσακις λοιπὸν πολεμεῖται ἡ κακὴ τάσις ἢ ἐξουδετερώνεται, αὐτομάτως γεννᾶται ἄλλη ἀπὸ τοὺς πελοπονημένους τῆς θεσμικῆς παρασιτικότητος καὶ ἰεραρχίας. Ὁ μῦθος τῆς Λαοκρατίας

βλεπτα καὶ ἐντυπωσιακά. Ἡ ἐξουσία τίθεται εἰς ὀδυνηράν δοκιμασίαν, ἐδέ, ἐνῶ ἀσχεῖ ἐπιρροὴν ἐπὶ ὠρισμένων περιοχῶν, καταδυναστεύεται συγνως ἀπὸ ἄλλας δυνάμεις, τὰς ὁποίας ἀδυνατεῖ νὰ ἐλέγξῃ. Πρόκειται διὰ κίνδυνον μιᾶς τρομακτικῆς αὐτοδιαλύσεως τοῦ κοινωνικοῦ σώματος. Ἡ μᾶλλον παραπλανώμεθα, διότι πρόκειται διὰ τὴν αὐτοδιάλυσιν τοῦ κακοῦ ὁποῖον ἐντείνεται εἰς τὸ ἔπακρον.

Γενικῶς δὲ ἡ ἐξουσία ἔχει ὡς θετικὰ γνωρίσματα τὴν ἀσκησιν πιέσεως καὶ περιορισμῶν εἰς ὀλόκληρον τὴν λειτουργικὴν δομὴν τοῦ σώματος καὶ διευκόλυνσιν ἀναπτύξεως κάθε χαρίσματος εἰς τὴν κοινωνικὴν ζωὴν. Ἡ κληρονομία ἐπικοινωνεῖ μὲ ὅλα τὰ μέλη, τὰ ὁποῖα περιορίζουν τὰς τάσεις πρὸς ἀκαθαρσίαν καὶ συνάμα δυναμικῶς ἀναφέρονται εἰς τὰ χαρίσματα αὐτῆς. Αἱ νεώτεροι δημοκρατικαὶ θεωρίαι περὶ τοῦ λαοῦ, ὡς πηγῆς ἐξουσίας, δὲν εἶναι ποτε ἄλλο παρὰ ἀναβίωσις, εἰς τὴν πρᾶξιν καὶ μὲ δυναμικὴν ἀναμέτρησιν τὰ παγιωμένα καθεστῶτα, τῶν ἀντιλήψεων περὶ χαρισματικῆς κοινωνίας καὶ περιορισμὸς τῆς ἐξουσίας τῶν ἀρχόντων καὶ τῶν ἀρχουσῶν τάξεων σημεῖο συμμετοχῆν εἰς τὸ ἔργον αὐτῆς ὀλοκλήρου τοῦ κοινωνικοῦ σώματος. Ἡ δὲ συμμετοχὴ αὐτὴ δὲν περιορίζει μόνον τὴν ἀυθαιρεσίαν τῶν καθεστωτικῶν ὁμοειδῶν ἀλλὰ συνάμα περιορίζει καὶ ὀλόκληρον τὸ κοινωνικὸν σῶμα ἀπὸ ἰδιοτελεῖας τροπίας. Θεωρητικῶς τοῦλάχιστον λαϊκὴ κυριαρχία σημαίνει λειτουργία χαρισματικῆς κοινωνίας, ἡ ὁποία προσεγγίζει τὸ πρότυπον τῆς χριστιανικῆς κοινωνίας. Ἡ ἐξουσία νοσεῖ, ὡς καὶ τὸ σῶμα τῆς Ἐκκλησίας, ὅταν δὲν ἐκδήλωσις τοῦ καθολικοῦ πληρώματος τοῦ σώματος, ἀλλὰ μόνον ὠρισμένων μελῶν. Ἡ ὑπερτροφία αὐτὴ ὀδηγεῖ τὸ σῶμα εἰς σπαραγμὸν καὶ μαρασμὸν ἐκδήλωσις, ὡς ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὴν κοινὴν πεῖραν, οἱ ἀνώτεροι ἱεραρχικῶς οἱ διαθέτοντες κάθε εἶδους ἐξουσίαν μονοπωλοῦν τὴν εὐσυνειδησίαν διὰ τὸ ἑαυτὸν τους καὶ ἔχουν ὡς τᾶσιν ἢ σκοπὸν νὰ ἐλέγχουν μόνον τοὺς κατωτέρους ἱεραρχικῶς (ἀλλὰ ὄχι πάντοτε καὶ ἀξιολογικῶς), ἀν ἐπιτελοῦν εὐσυνειδητῶς τὸ καθῆκον των, ποτὲ ὅμως δὲν δέχονται εὐχαρίστως ἔλεγχον διὰ τὰς ἀκαθαρσίας των πράξεις, πολὺ περισσότερον ἀπὸ τοὺς κατωτέρους των. Ἐφ' ὅσον διασταταται ἡ κατάστασις αὐτὴ, ἡ ἐξουσία κάθε μορφῆς νοσεῖ, διότι στερεῖται ζωογόνου κοινωνίας ὅλων τῶν μελῶν τοῦ σώματος. Ὑπάρχει δυσκαμψία ἀκαμψία εἰς τὰς σχέσεις τῶν μελῶν, ὡστε νὰ κυριαρχῇ καταθλιπτικῶς τὸ ἀκαθαρσῶν τέραις τῆς ὑποκριτικῆς ἱεραρχίας. Αἱ νεώτεροι λοιπὸν ἀντιλήψεις

νης φύσεως καὶ τῆς δημιουργικῆς ἐλευθερίας. Ἡ δημιουργικὴ λοιπὸν εἶναι ἀδιανόητος ἐκτὸς τῆς χαρισματικῆς κοινωνίας τῶν μελῶν τοῦ σώματος.

ΑΙΣΘΗΤΙΚΗ ΖΩΗ

1. Στατική καὶ δυναμικὴ πραγματικότητα

Ἡ συμβατικὴ ἠθικὴ καὶ κοινωνικὴ ζωὴ καταδικάζουν εἰς ἀργὸν θάτην ἐλευθέραν προσωπικὴν δημιουργίαν. Τὸ ἠθικὸν καὶ τὸ κοινωνικὸν ἐν προκειμένῳ συντελοῦν ἀναποτρέπτως καὶ εἰς τὴν δυσαρμονίαν τῶν ἀντιθέτων σχέσεων πρὸς τὸ φυσικὸν περιβάλλον. Ἡ καταστροφικὴ ἀρπακτικὴ ἀνάγκη λόγου χάριν ἰδιοποιεῖται μέρος τοῦ περιβάλλοντος αὐτοῦ καὶ ἄλλο τείνει εἰς καταστροφήν. Συνήθως γίνεται λόγος διὰ τὸ φυσικὸν κακόν, ἐνῶ τὸ κακὸν ἐκ μόνου πνευματικῆς φύσεως, ὡς εἴπωμεν, ἐπιφέρει δὲ ἀλλαγὰς καὶ καταστάσεις εἰς τὴν φυσικὴν περιοχὴν. Ὁ ἄνθρωπος ἀδυνατεῖ νὰ προσαρμοσθῇ πρὸς τὸ περιβάλλον του, τὸ βλέπει ὡς ἐχθρικὸν καὶ παλαίει νὰ κυριαρχήσῃ ἐπ’ αὐτὸ ἐν τῷ ἀπολύτῳ τρόπῳ διεστραμμένον. Πέραν αὐτοῦ καὶ τὸ κοινωνικὸν περιβάλλον καταστὰται ἐχθρικόν. Γενικῶς δὲ ὁ ἄνθρωπος ζῇ εἰς μίαν φυσικὴν καὶ κοινωνικὴν δουλείαν, εἰς ἓνα περιβάλλον στατικόν, τὸ ὁποῖον καλεῖται νὰ μορφώσῃ δημιουργικῶς. Ὁ χῶρος, κοινωνικὸς καὶ φυσικὸς, ἐκτὸς τοῦ δημιουργικοῦ ἀπομένει ἄσθαι, εἶναι στατικὸς καὶ ἀπολιθωμένος. Ἀντιθέτως, ὅπου ὑπάρχει ἡ προσωπικὴ καὶ κοινωνικὴ δημιουργία εἰς ἔργα φιλίας, ἀγάπης καὶ τελειώσεως, τὸ καθὲ μορφῆς περιβάλλον καθίσταται μία δυναμικὴ πραγματικότητα. Ἡ προσωπικὴ στοιχεῖον συντρίβεται μὲ τὴν ἀνοδὸν τῆς προσωπικῆς ἐλευθέρου.

Ἔτσι εἰς τὴν ἀνοδικὴν κίνησιν τῆς ἠθικῆς καὶ κοινωνικῆς συμπεριφορῆς προστίθεται καὶ ἡ καλλιτεχνικὴ δημιουργία, ἡ ὁποία καὶ αὐτὴ μὲ τὴν ἀνοδικὴν τῆς αἴρει καὶ ὑπερβαίνει τὴν στατικότητα τοῦ συμβατικοῦ τρόπου ζωῆς καὶ ἠθικὰ καὶ κοινωνικὰ πλαίσια. Ἡ δὲ καλλιτεχνικὴ δημιουργία ἐμφανίζεται ἐν τῇ φυσικῇ περιοχῇ καθὲ εἰδὸς πνευματικῆς ζωῆς. Ἡ τέχνη δηλ. ἔχει ὑλικὸν ἕνα καὶ καθὲ τμῆμα τοῦ φυσικοῦ καὶ τοῦ πνευματικοῦ ἐπιστητοῦ, ἀπὸ καθὲ πτυχῆς τῆς ζωῆς. Τὸ ὑλικὸν αὐτὸ πλάσσεται, μορφοποιεῖται δυναμικῶς καὶ εἰς τὴν τελειότητα φάσιν προκύπτει ἓνα ὡραῖον δημιούργημα τέχνης. Δὲν ὑπάρχει ὅμως τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἐπεξεργασίας, ἀλλὰ συνάμα καὶ ἡ ἀποτύπωσις τῆς προσωπικῆς ζωῆς τοῦ δημιουργοῦ. Ἐν προκειμένῳ ἡ αἰσθητικὴ λειτουργία ἀπομένει δημιουργικὸς τόκος καὶ ὡς συμμετοχὴ προσωπικῆς εἰς τὰ ἔργα τέχνης, εἶναι

λειτουργία πού ἔχει τὰς ρίζας τῆς εἰς τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν προσωπικὴν ἡν. Τέχνην δὲν κάμνει μόνον ὁ δημιουργός, ἀλλὰ κατὰ τινὰ τρόπον καὶ πού μετέχει εἰς τὰ δημιουργήματα τῆς τέχνης. Ἐν πάσῃ περιπτώσει, εἶναι τὰ βασικὰ στοιχεῖα τῆς αἰσθητικῆς λειτουργίας· 1) ἡ αἰσθητὴ ὕλη ἢ μορφή ζωῆς καὶ 2) ἡ προσωπικὴ δημιουργικὴ ἐλευθερία. Ἐπειτα γίνονται ἀναχώνευσις τῶν δύο αὐτῶν στοιχείων, ὡς ἀκριβῶς μορφοποιεῖται τὸ ἔργο. Ἐτσι γίνεται ἓνα οἰκοδόμημα, μία ζωγραφικὴ παράστασις, ἓνα ποίημα, ἓνα πεζογράφημα, μία μουσικὴ δημιουργία. Συντελεῖται δηλ. ὀργανικὴ ἡμιαίσθητῆς πραγματικότητος καὶ προσωπικῆς ζωῆς. Εἰς τὴν δημιουργίαν ἡ ὁποία ὑπακούει εἰς αὐτὸ πού καλεῖται τάλαντον, γεννᾶται καὶ ὀλοκληροῦται μία αἰσθητὴ πραγματικότης, ἓνα πρόσωπον, ἓνας τρόπος ζωῆς, τὰ ὅποια ὑπάρχουν συγκεκριμένα πούθενά, ἀλλὰ πλάσσονται ἐλευθέρως καὶ δημιουργικῶς, ἔχουν δὲ κατὰ τινὰ τρόπον «ψυχὴν ζῶσαν», τὴν ὁποίαν ἐμφυσᾷ ὁ δημιουργός. Ἐτσι αἰσθητὴ πραγματικότης καὶ προσωπικὴ ζωὴ ἢ ἡμιαίσθητον αὐτῆς εἶναι τόσο ὀργανικῶς καὶ στενῶς συνδεδεμένα, ὥστε νὰ ἀποκρίνονται. Μόνον δὲ εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν ἡμπορεῖ νὰ γίνῃ λόγος τέχνης. Τὰ δημιουργήματα αὐτῆς δὲν ὑφίστανται συγκεκριμένα καὶ ἀποκρίνονται, ἀλλὰ εἶναι πλάσματα, δεμένα ὀργανικῶς μὲ τὸν δημιουργόν τους ἐν τῇ σφαῖραν τῆς προσωπικῆς ζωῆς. Ἐτσι καὶ ὁ μετέχων εἰς ἓνα δημιούργημα τέχνης μετέχει εἰς τὴν προσωπικὴν ζωὴν τοῦ δημιουργοῦ διὰ μέσου τῶν ἀποκρίσεων. Ἡ ὠραιότης τῆς τέχνης δὲν ἀποτυπώνεται μόνον εἰς τὰ ἀποκρίματα, ἀλλὰ ταυτοχρόνως καὶ εἰς αὐτὴν τὴν προσωπικὴν ζωὴν. Ἡ αἰσθητικὴ ζωὴ λοιπὸν διαφέρει ἀπὸ τὴν ἠθικὴν καὶ τὴν κοινωνικὴν ὅχι κατὰ τὴν πλευρὰν τῆς προσωπικῆς δημιουργικότητος, ἡ ὁποία εἶναι κοινὴ εἰς ὅλους τὰς τὰς περιοχάς, ἀλλὰ κατὰ τὸν τρόπον ἐκφράσεως αὐτῆς τῆς δημιουργικότητος. Εἰς τὴν αἰσθητικὴν ζωὴν, εἴτε ὡς δημιουργός εἴτε ὡς μέτοχος τῆς δημιουργίας, ὁ ἄνθρωπος μορφοποιεῖ καὶ ἐκφράζει κατὰ ἓνα συγκεκριμένον τρόπον καὶ ἀναλόγως πρὸς τὸ εἶδος τῆς τέχνης ὅ,τι ζῆ ὡς δημιουργικὴν κατάκτησιν εἰς τὴν σφαῖραν τῆς ἠθικῆς καὶ τῆς κοινωνικῆς ζωῆς. Τοῦτο ἢ αἰσθητικὴ ζωὴ, ἐνῶ δὲν ταυτίζεται πρὸς τὰς δύο ἄλλας, σχηματίζεται πρὸς αὐτάς κατὰ τὸν τρόπον ἐλευθέρας παρουσιάσεως καὶ μορφοποιήσεως τῶν εἰς αἰσθητὰ πλάσματα τέχνης. Ἐτσι ὑφίσταται μὲν ὀργανικὴ καὶ ἀποκρίσιμος ἡ σχέση ἢ ἡμιαίσθητος ἀλλὰ ἡ πρώτη ἔχει πολλὴν ἀνεξαρτησίαν ἀπὸ τῆς ἠθικῆς καὶ τῆς κοινωνικῆς ζωῆς.

ὁ καλλιτέχνης ἢ ὁ ποιητὴς εἶναι εἰλικρινῆς καὶ πυρπολεῖται ἀπὸ τὴν φλόγα
θείας ζωῆς.

Ἡ αἰσθητικὴ ζωὴ λοιπὸν εἶναι ἓνας ἀσφαλῆς καὶ ἀπρόσκοπτος δρῶν
προσωπικῆς ἐπικοινωνίας μεταξὺ ἀγνώστων ἀνθρώπων. Μὲ τὴν ζωὴν αὐτὴν
αἴρεται καὶ κατανικᾶται τὸ ἀπρόσωπον στοιχεῖον τῆς συμβατικότητος
ἄλλους λόγους διασώζεται τὸ ἀνθρώπινον πρόσωπον καὶ ἀναδεικνύεται εἰς
πνευματικὴν ἀτμόσφαιραν τῆς κοινότητος καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς δ
ουργίας ἢ τῆς μετοχῆς του εἰς τὰ δημιουργήματα τῆς τέχνης. Τοῦτο δὲν
μαίνει ὅτι μόνον ἡ τέχνη παρέχει τὴν δυνατότητα κατανικήσεως τοῦ ἀ
σώπου στοιχείου. Ἄλλωστε γενικῶς ἡ δημιουργικὴ πορεία τοῦ ἀνθρώπου
τελείωσιν ἐπιτελεῖ τὸ ἔργον αὐτὸ τοῦ ἐξάνθρωπισμοῦ. Ἄλλὰ ἡ τέχνη εἶναι
διαφορετικὴ καὶ ἰδιάζουσα κατὰ πάντα λειτουργία τῆς πνευματικῆς ζωῆς
δὲ ἰδιαίτερα χαρακτηριστικὰ αὐτῆς ἐντοπίζονται εἰς τὴν αἰσθητοποίησιν
μορφοποίησιν κάθε περιεχομένου τῆς δημιουργικῆς ζωῆς καὶ εἰς τὴν ἔκφρ
κατὰ τὸν αὐτὸν αἰσθητὸν καὶ ζωντανὸν τρόπον τῆς προσωπικῆς ἐλευθε
Μὲ τὴν τέχνην δηλ. ἀναπλάσσεται ἢ ἀναδημιουργεῖται ὁ κόσμος καὶ ἡ ζωὴ
δημιουργήματα τῆς τέχνης ἔχουν καθολικὴν προέκτασιν εἰς ὀλόκληρον τὴν
μιουργίαν. Ἐνας καλλιμάρμαρος ναός, μία ἀγιογραφία, ἓνα ποίημα, ἓνα
τρικὸν ἔργον κ. ἄ. δὲν παριστάνουν μίαν συγκεκριμένην περίπτωσιν τῆς
ἐνὸς ἀνθρώπου ἢ μιᾶς φυλῆς, ἀλλὰ τὸν ἀγῶνα, τὰς ιδέας, τὴν ὀδύνην κα
μοῖραν τῆς ἀνθρωπότητος. Ἔτσι ἡ ἐπικοινωνία κάθε ἀνθρώπου μὲ τὰ δημ
γνήματα αὐτὰ προξενεῖ τὴν συγκίνησιν ἐκείνην, ἡ ὁποία τὸν ἀποσπᾶ ἀπὸ
στατικὴν πραγματικότητα τοῦ περιβάλλοντός του καὶ τὸν ἐντάσσει εἰς τὴν
σωπικὴν καὶ κοινωνικὴν σφαῖραν ὀλοκλήρου τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς. Ἡ τε
θά ἔλεγε κανεῖς, εἶναι μίμησις τῆς θείας δημιουργίας, ἤτοι εἶναι μία νέα δ
ουργία, ὄχι βεβαίως ἐκ τοῦ μηδενὸς ἀλλὰ ὅπωςδῆποτε μὲ δημιουργικὴν
θερίαν ποῦ συντρίβει τὸ στατικὸν καὶ ἀπολιθωμένον καθεστῶς τοῦ μηδ
Ἄλλωστε τὰ δημιουργήματα τῆς τέχνης εἰς τὴν πραγματικότητα δὲν ὑ
χουν πουθενά· εἶναι κατὰ τινὰ τρόπον αὐτόνομα καὶ ριζικῶς νέα πράγματα
τὸν κόσμον. Ἀποτελοῦν τὸν τόκον τῆς ζωῆς καὶ τῆς δημιουργικῆς ἐλευ
ας ὠρισμένων προσώπων. Αἱ Πυραμίδες τῆς Αἰγύπτου, ὁ Παρθενών, ἡ Ἱ
Σοφία, ἡ ὀρθόδοξος ἀγιογραφία, οἱ ἐπιβλητικοὶ καθεδρικοὶ ναοὶ τῆς Δύο
τὰ ὁμηρικὰ ἔπη, ἡ ἀρχαία τραγωδία, τὰ ἔργα τῶν μουσουργῶν κ. ἄ. εἶναι
μιουργήματα ἀνεπανάληπτα, μοναδικὰ καὶ αὐτόνομα μὲ τὴν ἔννοιαν ὅτι ἐ
τῶνται ἀπὸ τὴν προσωπικὴν ζωὴν τῶν δημιουργῶν τους. Ἄλλοι δημιου

καὶ τῆς κοινωνίας. Εἶναι βεβαίως δυνατὴ ἡ στατικοποίησις καὶ αὐτῶν γαθῶν τῆς τέχνης ὑπὸ τὴν καταθλιπτικὴν ἐπιρροὴν τῆς συμβατικῆς ἡθικῆς κοινωνικῆς ζωῆς. Ἡ αἰσθητικὴ ζωὴ ὅμως μὲ τὴν εἰλικρινῆ καὶ πηγῶν δῆλωσιν ποτὲ δὲν ἠμπορεῖ νὰ ἀπολιθωθῆ, ὅταν κινῆται εἰς τὴν περιοχὴν προσωπικῆς δημιουργίας. Τὰ δημιουργήματα τῆς τέχνης πολλάκις καὶ εἶναι θέαμα, χωρὶς προσωπικὴν συμμετοχὴν. Εἶναι δὲ ἐνδεχόμενον νὰ ἐντῶν εἰς τοὺς σκοποὺς τῆς κυριαρχικῆς προβολῆς καὶ ἀναγνωρίσεως ἀνθρώπων ὁποῖοι ζητοῦν μόνον τὴν στερέωσιν αὐτῆν. Οἱ ἀριστοκράται, λόγου χάριν, χρήματος ἠμποροῦν ἀνέτως νὰ ἀγοράζουσι μὲ ἀμύθητα ποσὰ ἔργα ζωῆς, ἀλλὰ τοῦτο δὲν σημαίνει ἀπαραιτήτως ὅτι κινοῦνται ἀπὸ τὴν χαρὰν δημιουργικῆς καὶ προσωπικῆς συμμετοχῆς εἰς τὰ ἐν λόγῳ ἔργα τέχνης.

Ἐν προκειμένῳ ἐπιβάλλεται νὰ γίνουσι ἀκόμη ὠρισμένοι διευκρινισμοὶ πρὸς τὴν στατικὴν καὶ τὴν δυναμικὴν διάστασιν τῆς πραγματικότητος. Ἡ δημιουργία ὀλόκληρος καθίσταται δυναμικὴ μόνον κατὰ τὴν σχέσιν τῆς προσωπικῆς καὶ κοινωνικῆς ζωῆς. Δὲν ἠμπορεῖ νὰ γνωρίζη κανεὶς, λόγου χάριν, ποῖα εἶναι ἡ δυναμικότης τῆς ἀλόγου φύσεως μὲ τὰ συγκλονιστικὰ ἔργα τῆς. Ὅπως δὴ ποτε ὑφίσταται μία μορφή δυναμικότητος, ἀλλὰ αὐτὴ ἀσύλληπτος ἀπὸ τὸν ἄνθρωπον ποὺ δὲν ἔχει ἀνεπτυγμένην τὴν προσωπικότητα καὶ τὴν κοινωνικότητα. Ὁ δυναμικὸς καὶ δημιουργικὸς χῶρος ὑπάρχει ὅλοεν καὶ ἐπεκτείνεται εἰς εὐρυτέρους ὀρίζοντας, μόνον ὅταν ἀναπτύσσεται πρὸς τὸ πρόσωπον καὶ ἡ κοινωνία, διότι εἰς τὰς διαστάσεις αὐτὰς ὑφίσταται ἡ δημιουργικὴ ἐλευθερία. Κατὰ συνέπειαν, ὅπου ἀτροφοῦν αἱ μορφαὶ τῆς προσωπικῆς καὶ κοινωνικῆς ζωῆς, ἐκεῖ τὸ περιβάλλον καὶ ἡ ζωὴ στατικοποιοῦνται καὶ ἀπολιθώνονται. Ὁ χῶρος λοιπὸν τῆς τέχνης εἶναι κατ' ἐξοχὴν δυναμικὸς, διότι τὰ δημιουργήματά της εἶναι καρπὸς μιᾶς ἀνεπτυγμένης ζωῆς μὲ τὰ προσωπικὰ καὶ κοινωνικὰ χαρακτηριστικά. Ἄλλωστε εἶναι ἀρκούντως προσιτὴ ἡ ἀλήθεια τῆς ζωγραφικῆς τέχνης, λόγου χάριν, ποὺ παριστάνει ἓνα κομμάτι τῆς ἀψύχου φύσεως ἢ μίαν ἐγκαταλειμμένην καὶ κλειστὴν οἰκίαν, παρέχει εἰς τὸ στατικὸν ἀπολιθωμένον καὶ ἀποσπασματικὸν τοῦτο τμήμα τῆς πραγματικότητος τὴν καὶ εὐλυγισίαν προσωπικὴν. Διὰ τοῦτο ἀκριβῶς ὁ θεώμενος τὴν τέχνην τὴν θεᾶται μίαν ἀπέραντον καὶ δυναμικὴν πραγματικότητα μὲ τὴν σφαιρικότητα τοῦ προσωπικοῦ ἄθλου τοῦ δημιουργοῦ. Ἐτσι καλλιτέχνης καὶ δημιουργὸς συμπίπτουσι εἰς μίαν ἐνότητα προσωπικοῦ χαρακτῆρος ἀφ' ἑνὸς καὶ εἰς τὸν ἄνθρωπον καὶ συγκινούμενον αἰσθητικῶς ἀπὸ τὸ θέαμα παρέχουσι τὴν δυναμικότητα

τὴν εὐτυχῆ αἰσθητικὴν ταύτισιν τῶν ἐνδιαφερόντων τοὺς ἀναπλάσσεται ὁ κσμος καὶ ἡ ζωὴ, ἐνοποιεῖται εἰς προσωπικὴν μορφήν καὶ αἶρεται τὸ ἀποσπσματικὸν στοιχεῖον τῆς πραγματικότητος. Ἀκόμη καὶ ἡ ἄψυχος φύσις λαβάνει κατὰ τινα τρόπον προσωπικὴν μορφήν, αὐτὴν ποὺ δίδει εἰς τὸ ἔργον προσωπικὸς ἄθλος τοῦ καλλιτέχνου. Αὐτὴ λοιπὸν ἢ ἐκ πρώτης ὄψεως ἀλύστος καὶ ἀπολιθωμένη κατὰ πάντα φυσικὴ πραγματικότης δραπετεύει ἀπὸ ἄκαμπτα σχήματα τῆς ἀκίνησιος καὶ τῆς συνηθείας, καταφεύγουσα εἰς τὰ ρια τοῦ δημιουργοῦ διὰ νὰ ζωογονηθῆ καὶ νὰ λάβῃ μορφήν. Ὡς εἰς τὴν φὸ συγκινούμενος ἀπὸ τὴν θρησκευτικὴν πραγματικότητα βλέπει τὴν θεῖαν μφὴν καὶ τὴν δημιουργικὴν παρουσίαν τοῦ Θεοῦ, ἔτσι καὶ ὁ συγκινούμενος σθητικῶς ἀπὸ τὰ δημιουργήματα ἐνὸς ζωγράφου τῆς φύσεως θεᾶται εἰς ατὴν προσωπικὴν κατάκτησιν τοῦ καλλιτέχνου. Μὲ ἄλλους λόγους καὶ εἰς περίπτωσιν αὐτὴν συντελεῖται μία προσωπικὴ ἐπικοινωνία.

Ἡ τέχνη λοιπὸν εἶναι ἓνα παιχνίδι ποὺ μιμεῖται τὴν θεῖαν δημιουργίαν ὅπως τὰ μικρὰ παιδιὰ μὲ τὰ παιχνίδια τοὺς μιμοῦνται τὰ οἰκογενειακὰ καὶ νωνικὰ ἔργα τῶν μεγάλων. Ἔτσι ἡ τέχνη δὲν δημιουργεῖ ἐκ τοῦ μηδενός τὸν τρόπον δηλ. τῆς θεῖας δημιουργίας, ἀλλὰ μιμεῖται τὴν δημιουργίαν αὐτῆς. Κατὰ τὴν μίμησιν ὅμως συντελεῖται νίκη καὶ κατάκτησις κατὰ τοῦ ἀπρποου στοιχείου καὶ κατὰ συνέπειαν ἡ νίκη καὶ ἡ κατάκτησις αὐτὴ ἀναφέρεται εἰς τὴν ὑπέρβασιν τῶν καταλυτικῶν δυνάμεων τοῦ μηδενός, ἢτοι τῆς ἐκσεως ἀπὸ τὴν προσωπικὴν ζωὴν. Ὑπὸ τὸ πρίσμα αὐτὸ κατανοεῖται καὶ ἡ κῆς ἀλλαγὴ τῶν τάσεων, τῆς τεχνοτροπίας καὶ τῆς μορφῆς, τὰς ὁποίας λουθεῖ κατὰ καιροὺς ἡ τέχνη. Ἡ ζωὴ ποτὲ δὲν νοεῖται στατικῶς, ἀλλὰ ποτε προοδευτικῶς. Ὅσάκις ὑπάρχει στασιμότης, εὐλόγως καρποφορεῖ ποψία καὶ ὁ φόβος περὶ ἐπερχομένου θανάτου. Ἡ ζωὴ, μὲ ἄλλους λόγους, μάζει καὶ διαρκῶς ἀναμένεται ἡ δημιουργικὴ τελείωσις καὶ ἐντὸς τῶν ὀδυνηρῶν ἐντάσεων τοῦ κακοῦ. Ἡ τέχνη κάθε τόσο συλλαμβάνει τοὺς μούς τῆς ζωῆς, τοὺς αἰσθητοποιεῖ μὲ ἐκφραστικὰς παραστάσεις καὶ ἔτσι κρατεῖ ζωντανὴ ἡ ἐρμηνεία τῆς συνόλου πραγματικότητος. Ἀλλὰ, ἐφ' παρουσιάζονται εἰς τὴν ζωὴν ἀλλαγαὶ ἢτοι κινήσεις πρὸς τὸ μηδὲν ἢ πρὸ δημιουργικότητα, καὶ ἡ τέχνη κάθε τόσο συλλαμβάνει διαφόρως τὴν πραγματικότητα καὶ κατὰ ἀναπότρεπτον ἀνάγκην διαφόρως καὶ μορφοποιεῖ αὐτὴν πωσδήποτε ἡ τέχνη οὐδόλως ἐξυπηρετεῖ πρακτικὸς ἢ θεωρητικὸς σκοπὸς (διὰ τοὺς ὁποίους ὑπάρχουν ἄλλαι λειτουργίαι τῆς πνευματικῆς ζωῆς), ποτὲ δὲν νοεῖται ἐκτὸς τοῦ κλίματος κάθε ἐποχῆς. Ἔτσι ἡ τέχνη, ὑπὸ ὁ

σε, κατὰ τὸν γνωστὸν ἀπαράμιλλον καὶ ἀνεπανάληπτον τρόπον, τὸν κόσμὸν τὴν ζωὴν εἰς τὴν ἁρμονικὴν καὶ ἄκρως πειθαρχημένην συγκρότησιν λόγου καὶ αἰσθητῆς πραγματικότητος. Τὸ φῶς, ἡ συμμετρία, ἡ μορφή καὶ πρὸς τὴν ἔκφρασις τῆς ἐλευθερίας, ὡς προσωπικῆς ἀντιστάσεως εἰς τὸ ἀμορφὸν καὶ χάος, εἶναι τὰ στοιχεῖα τῆς κλασικῆς πνευματικῆς ζωῆς καὶ ὁπωσδήποτε τῆς τέχνης. Ἡ Ὁρθοδοξία, πολὺ ἀργότερον, βιώνουσα «ἐκ μέρους» τὴν ἰσχυρὴν δυναμικότητα τοῦ πνεύματος, ἐξέφρασε μὲ τὴν τέχνην τὸν πνευματικὸν θρίαμβον ἐπὶ τῆς στατικῆς φυσικῆς διαστάσεως καὶ αὐτῆς τῆς μορφῆς. Ἡ ὀρθόδοξον ἀγιογραφίαν, λόγου χάριν, ἐπικρατεῖ καὶ κυριαρχεῖ ἡ πνευματικὴ ζωὴ, ὡς ζωὴ καὶ χάρις τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Ἐναντι τῆς ἑλληνικῆς ἀσυμμετρίας, τῆς λογικῆς συγκροτήσεως καὶ μορφοποιήσεως ἐνὸς ἀδεσπύτου κόσμου εἰς τὴν ὀρθόδοξον ἀγιογραφίαν νικᾶται καὶ αὐτὴ ἡ πειθαρχημένη καὶ ἁρμονικὴ συγκρότησις. Τὸ ὑλικὸν στοιχεῖον ἔχει βάθος καὶ ὄχι ἐπιφανειακὴν ἐπιφανείαν. Φυσικὸς καὶ μεταφυσικὸς κόσμος εὐρίσκονται εἰς μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ἀστάσιν, χωρὶς ἀνάγκην ἐξισορροπήσεως τῶν ἀντιθέσεων τῆς φύσεως καὶ ἀσυνφοροποιήσεως τοῦ ὑλικοῦ στοιχείου. Τὰ φυσικὰ στοιχεῖα ἐκφεύγουν ἀπὸ τὴν ἀσυνφορικότητα καὶ τὴν λογικὴν συμμετρίαν. Ὑπάρχουν αὐτά, ἀλλὰ ἐντὸς τοῦ πνεύματος¹. Τοῦτο δὲ νοεῖται ὡς συνεκτικὸς κρίκος φυσικῆς καὶ μεταφυσικῆς ἀστάσεως. Τὸ πνεῦμα καὶ ἡ φύσις ἄλλωστε ἀποτελοῦν μίαν πραγματικὴν ἀστάσιν (ὄχι τὴν στατικὴν) ἐντὸς τῆς ἀπείρου διαστάσεως τῆς θείας βασιλείας.

Μία ἀπὸ τὰς θεωρίας περὶ γενέσεως τῆς τέχνης ὑποστηρίζει τὴν ἀπόφασιν ὅτι τὸ λίκνον καὶ ἡ γενεσιουργὸς δύναμις τῆς τέχνης εἶναι γενικῶς ἡ θρησκευτικὴ ζωὴ. Τοῦτο εἶναι ἀληθές, ἀλλὰ ἐπιβάλλεται νὰ γίνουν ὠρισμέναι διαστάσεις. Ὡς θρησκευτικὴ ζωὴ δὲν πρέπει νὰ νοηθῇ τὸ σύνολον τῶν τύπων καὶ κανόνων μιᾶς στατικῆς καὶ ἀπολιθωμένης θρησκευτικότητος. Οὔτε ἐπίσης τὴν ἁπλοῦς ζωὴ ποὺ ἐκδηλώνεται εἰς τὰ πνευματικὰ πλαίσια τῆς λατρευτικῆς ζωῆς εἰς τὸ θεῖον. Ἡ θρησκευτικὴ ζωὴ εἶναι ἡ ἔκφρασις τῆς χαρᾶς καὶ κοινωνικότητος. Ἡ δὲ κοινωνικότης αὐτὴ συνενώνει ἀρρήκτως τὴν ἀσυνφορικὴν καὶ μεταφυσικὴν διάστασιν καὶ ὑπερβαίνει τὴν συμβατικὴν ἠθικὴν ζωὴν ὅποιαν καθιστᾷ καθαρῶς δημιουργικὴν. Ὅ,τι, ὡς πνευματικὴ ζωὴ, ἀναπτύσσεται ἐγὼκεντρικῶς καὶ ἀναπτύσσει δημιουργικῶς τὴν προσωπικὴν καὶ κοινωνικὴν ζωὴν, εἶναι περιεχόμενον θρησκευτικῆς ζωῆς. Εἰς τὴν κοινωνικὴν ἀστάσιν τῆς ζωῆς αὐτῆς εὐρίσκεται ριζωμένη ἡ μεταφυσικὴ διάστασις, ἐνωμένη καὶ ἁρμονικῶς πρὸς τὴν φυσικὴν. Ἔτσι ἡ θρησκευτικὴ ζωὴ πολλάκις, ἀκόμη καὶ

ρικῆς θρησκευτικότητος μετὴν μάσκαν τῆς γνησιότητος. Διότι, ἡ θρησκευτικὴ ζωὴ εἰς ὀλόκληρον τὴν κτίσιν καὶ κατὰ τελειότεραν ἐκδήλωσιν εἰς τὴν χριστιανικὴν κοινότητα εἶναι μία κοινωνικότης βαθέως ριζωμένη εἰς τὰς συγκεκριμένα σχέσεις τῶν ἀνθρώπων πρὸς τὴν φυσικὴν καὶ τὴν μεταφυσικὴν πραγματικότητα. Χωρὶς τὴν ρίζαν εἰς τὴν φυσικὴν καὶ ἱστορικὴν πραγματικότητα καὶ μία γνησιὰ θρησκευτικότης δὲν ὑφίσταται, ὡς ἀκριβῶς καὶ ἡ ἀπουσία τοῦ δόξασμοῦ τῆς μεταφυσικῆς πρὸς τὴν φυσικὴν διάστασιν σημαίνει ἔλλειψιν δημιουργικῆς θρησκευτικῆς ζωῆς, ὡς λυτρωτικῆς παρουσίας τοῦ πνεύματος κατὰ τὰς δυνάμειν τοῦ ἐκμηδενισμοῦ. Κατὰ συνέπειαν ἡ τέχνη, ὡς λειτουργία ποῦ μορφοποιεῖ τὸ περιεχόμενον δημιουργικῆς ζωῆς, ἔχει στενοτάτην σχέσιν πρὸς τὴν θρησκευτικὴν ζωὴν ἢ καλύτερον εἶναι ριζωμένη πρὸς τὴν ζωὴν αὐτήν. Τοῦτο δὲν εἶναι ἀπαραίτητον πάντοτε νὰ σχετίζεται ἀμέσως πρὸς μίαν συγκεκριμένην θρησκευτικὴν κοινότητα, εἰς τὴν ὁποίαν νὰ ἀνήκῃ ὁ καλλιτέχνης. Εἶναι ἐδεχόμενον ἡ θρησκευτικότης νὰ ἀρχίζῃ ἐκδηλουμένη εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ δημιουργοῦ καὶ ὅταν αὐτὸς εὐρίσκειται ἐκτὸς τῶν ὁρίων μιᾶς τοιαύτης κοινότητος. Αἱ ρίζαι τῆς θρησκευτικότητος εὐρίσκονται εἰς ὀλόκληρον τὴν δημιουργίαν. Διὰ τοῦτο, μία χριστιανικὴ κοινότης, ἐνῶ ἐκφράζει τὴν τελειότεραν ζωὴν, πρὸς τὴν δὲν πρέπει νὰ περιχαρακώνεται, διότι ἐκπίπτει εἰς εἰδωλολατρικὴν κάσταν. Ἡ τέχνη λοιπὸν εἰς διαφόρους στιγμὰς τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου διανοίγει ἐξ ἑαυτοῦ πρὸς τοῦ, κατὰ ἓνα τρόπον παιχιδίου, τὸν δρόμον πρὸς τὴν δυναμικὴν πραγματικότητα. Πάντως ἡ ἐρμηνεία τῆς τέχνης δὲν εἶναι ἀπαραίτητον νὰ ἐπιμένῃ εἰς τὴν ἔξαρσιν τοῦ καλοῦ, ἀλλὰ κυρίως παρουσιάζει δυναμικῶς τὴν συνολικὴν πραγματικότητα μετὴν ὀδύνην τῆς ἐντάσεως καὶ αὐτοδιαλύσεως τοῦ κακοῦ.

Ἔτσι ὁ δρόμος αὐτὸς διανύεται μετὴν ὀδύνην καὶ ἐλευθερίαν, ὅπου κάθε τὸν χρόνον προβάλλονται διαφορετικαὶ καὶ νέαι ἐρμηνεῖαι τοῦ κόσμου καὶ τῆς ζωῆς. Ἄν δὲν παρατηροῦνται τοιαῦται ἀλλαγαί, τότε ὑπάρχει νεκρωμένη τέχνη τοῦλάχιστον ἀρκετὴ δυσκαμψία εἰς τὴν καλλιτεχνικὴν δημιουργίαν. Κατὰ συνέπειαν, τὰ δημιουργήματα τῆς τέχνης εἰς μίαν θρησκευτικὴν κοινότητα διαφέρουν κατ' ἐποχάς. Ἄν μία τοιαύτη κοινότης ἐπιμένῃ ἐπὶ αἰῶνας νὰ ἀντιγραφῇ τὰ αὐτὰ δημιουργήματα, τοῦτο σημαίνει ὅτι ὑφίσταται ἡ δυσκαμψία ὁρίσθη μόνον εἰς τὴν καλλιτεχνικὴν δημιουργίαν καθ' ἑαυτήν, ἀλλὰ καὶ εἰς αὐτὴν τὴν θρησκευτικὴν ζωὴν. Πῶς ἡμπορεῖ, λόγου χάριν, νὰ νοηθῇ ἀνθίσσις καὶ καλλιέργεια τῆς ποιητικῆς δημιουργίας, ἂν μία πνευματικὴ κοινότης ἀρκεῖται εἰς τὴν

ὡς ἀναπόσπαστον στοιχεῖον μιᾶς δυναμικῆς πραγματικότητος καὶ ἀπὸ ποψιν αὐτὴν ἐντάσσεται πάντοτε εἰς τὸ ἐνεργητικὸν τοῦ καλοῦ. Ἄλλως τὴν τέχνην πολλάκις ἐπιδιώκουν νὰ σφετερισθοῦν ὠρισμένοι προπαγανδισταὶ λογιῶν καὶ ὁσάκις τὸ ἐπιτυγχάνουν διαδίδουν τὰς ἰδέας των μὲ μορφὰς τῆς τέχνης. Ἔτσι διαπράττουν τὴν πλέον ἐπονείδιστον πράξιν εἰς τὸν χῶρον τῆς πολιτικῆς ζωῆς. Ἄλλως ἔχει τὸ πρᾶγμα, ὅταν πρόκειται διὰ τὴν στρατευομένην τέχνην, ἢ ὁποία θεραπεύεται ἀπὸ ταλαντούχους δημιουργοὺς. Ἡ αἰσθητικὴ ζωὴ, ὡς ἐλέχθη, ἔχει αὐτονομίαν ὡς πρὸς τὴν δημιουργίαν τῶν μορφῶν καὶ τὴν συμμετοχὴν εἰς αὐτάς, ἀλλὰ ποτὲ δὲν νοεῖται ἐκτὸς τῆς πραγματικότητος, διότι μόνον αὐτὴν ἐρμηνεύουν καὶ διαφωτίζουν. Ἡ στρατεύσις εἶναι τινὰ τρόπον μόνιμον καὶ καθολικὸν στοιχεῖον, ἐφ' ὅσον ὁ δημιουργὸς, ὁ ἄσπιλος θεράπων τῆς τέχνης, δὲν ἤμπορεῖ νὰ ἀσχοληθῇ μὲ τίποτε ἄλλο παρὰ τὸν κόσμον εἰς τὸν ὁποῖον ζῆ καὶ εἰς τὸν ὁποῖον ἔχει ἄκραν ἐμπιστοσύνην. Ἡ δυναμικὴ πραγματικότης εἶναι μία συνεχὴς ἐγρήγορσις εἰς τὴν προσωπικὴν κοινωνικὴν ζωὴν. Κατὰ συνέπειαν, ὁ δημιουργὸς τῆς τέχνης δὲν ἤμπορεῖ νὰ βοηθηθῇ ἀνειλικρινῆς ἢ ὑποκριτῆς ἢ ἀμέτοχος πρὸς τὴν πλευρὰν ζωῆς πρὸς ἣν προσωπεῖ. Ἀντιθέτως ἢ ὠμὴ προπαγάνδα ἐκπροσωπεῖται ἀπὸ τὸν σὺν τὸν κόσμον τῆς συμβατικῆς ἠθικῆς καὶ κοινωνικῆς ζωῆς. Ἡ στρατευομένη τέχνη ἀνήκει εἰς τὸν χῶρον τῆς δυναμικῆς πραγματικότητος.

2. Τὸ τραγικὸν καὶ τὸ κωμικὸν στοιχεῖον τῆς τέχνης

Ἡ τραγωδία καὶ ἡ κωμωδία κατ' ἀρχὴν εἰς τὴν ζωὴν καὶ μετέπειτα εἰς τὴν αἰσθητικὴν ζωὴν εἰς τὴν τέχνην εἶναι ἀδιανόητοι ἐκτὸς τῆς συνυπάρξεως τῆς συνυφάνσεως τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ. Καὶ μάλιστα τὸ τραγικὸν καὶ τὸ κωμικὸν στοιχεῖον ἐμφανίζονται μόνον εἰς τὴν περιοχὴν ἐκείνην, ὅπου τὸ ἐντείνεται καὶ ὀξύνεται εἰς τὸ ἀκρότατον ὄριον, ἐνῶ ἡ δύναμις τοῦ καλοῦ ἀπέστέκεται μὲ ὄλην τὴν ὠριμότητα καὶ τὴν μεστότητά της. Εἰς ἀναιμικῆς μορφῆς ζωῆς, ὅπου τὸ κακὸν καὶ τὸ καλὸν πορεύονται εἰς συμπεριγράμματα, δὲν εἶναι δυνατὴ ἡ ἐπισήμανσις στοιχείων τραγικότητος καὶ κωμικότητος. Μὲ ἄλλους λόγους τὸ τραγικὸν καὶ τὸ κωμικὸν στοιχεῖον ἀποκαλύπτουσι τελοῦν τὸν πυρῆνα τῆς δυναμικῆς πραγματικότητος, ὅπου δαιμονισμὸς καὶ τελείωσις κάμνουν αἰσθητὴν τὴν παρουσίαν των κατὰ τὴν διενέουσαν τὴν

"Αλλωστε τίποτε ἢ τέχνη δὲν μορφοποιεῖ, τὸ ὅποῖον δὲν λαμβάνει ἀπὸ τὴν ἡν καὶ τὸ περιβάλλον. Ἡ τέχνη λαμβάνει τὰ στοιχεῖα ἀπὸ τὰς περιοχὰς αὐτῆς καὶ τὰ ἐντάσσει εἰς τὸν ἰδικόν της αὐτόνομον χῶρον. Ἔτσι ὑπὸ τὸν προβολὴν τῆς αἰσθητικῆς ζωῆς καὶ τὰ στοιχεῖα αὐτά, τὰ ὅποια εἰς πολλὰς περιπτώσεις τῆς ζωῆς ἐξαφανίζονται εἰς τὴν συμβατικότητα καὶ τὴν συνήθειαν, ἐπανακτοῦν τὴν εὐλυγισίαν των καὶ τὴν δυναμικὴν των δομὴν. Τόσον εἰς τὴν τραγικότητα καὶ εἰς τὴν κωμικότητα διαφαίνονται τὰ ἀκραῖα ὅρια τῆς δημιουργίας· τὰ δὲν καὶ ἡ κορυφῶσις τῆς τελειώσεως.

Κατὰ ταῦτα ἡ τραγικότης παρουσιάζεται μετὰ κύριον χαρακτηριστικὸν σύγκρουσιν δύο δυνάμεων. Αἱ δυνάμεις αὗται ἐμφανίζονται εἰς τὸ προσκείμενον κρυπτόμεναι ὑπὸ τὸν μανδύαν πολλῶν περιστατικῶν καὶ ἐπεισοδίων. Πρὸς τὴν ἀκρίβειαν εἶναι δύσκολος ἡ ἀκριβὴς διάκρισις τῆς περιοχῆς καὶ τῆς αὐτονομίας μιᾶς δυνάμεως. Πάντως ὑπάρχει σύγκρουσις εἰς τὴν ἐπιφάνειαν, ὡς παρουσιάζεται αὐτὴ εἰς τὰς λεπτομερείας τῶν ἐπεισοδίων τῆς ζωῆς, καὶ σύγκρουσις εἰς τὸ βάθος τῆς ζωῆς καὶ τῆς ὑπάρξεως. Ἡ καλύτερον, ἡ σύγκρουσις ἀρχίζει τὸ βάθος καὶ βαθμιαίως ἐκδηλώνεται εἰς τὴν ἐπιφάνειαν μετὰ τὴν σύγκρουσιν συγκεκριμένων πράξεων καὶ περιστατικῶν. Ἡ τέχνη, ἡ ὅποια παρουσιάζεται ἐρμηνεύει τὸ τραγικὸν στοιχεῖον τῆς ζωῆς, ἀνιχνεύει ἀκριβῶς αὐτὸ τὸ βῆμα τὸ ὅποῖον εἶναι ἀπρόσιτον εἰς τὰ κοινὰ γυμνά μάτια τοῦ ἀνθρώπου, ὁ ὅστις βλέπει συγκεκριμένα περιστατικά, ἄσχετα μεταξὺ των ἢ ὀδυνηρὰ μὲν, ἀλλὰ ἀνεπίσημα οὐσιαστικὸν δεσμὸν πρὸς τὴν μοῖραν τῆς ὑπάρξεώς του. Κατὰ συνέπειαν τῆς τραγωδίας συντελεῖται εἰς τὰ βάθη τῆς ὑπάρξεως, ὅπου ἐκ θεμελίων ἀναδύεται τὸ μηδὲν καὶ ἡ δύναμις πρὸς κατοχύρωσιν καὶ ἐξύψωσιν τῆς ζωῆς. Αὐτὴ ἡ σύγκρουσις ἐντὸς τῶν βαθῶν λαμβάνει συγκεκριμένην ἐκδήλωσιν εἰς περιστατικὰ γεγονότα καὶ πράξεις τῆς ζωῆς καὶ τῶν δραματικῶν ἱστορικῶν ἐξελίξεων τῆς τραγωδίας μετὰ τὴν σύγκρουσιν τῶν δυνάμεων αὐτῶν ἀποδεικνύει ὅτι ἡ ζωὴ ἔχει τὴν ἀπλότητα, τὴν λογικὴν συγκρότησιν καὶ τὴν πειθαρχημένην ἰσχυρίαν, πού ἐκ πρώτης ὄψεως πιστεύει ἢ θέλει νὰ πιστεύῃ ὁ ἄνθρωπος αἰσθητικῶς φερόμενος καὶ ἀγωνιζόμενος. Ἡ ζωὴ ὑφαίνεται μετὰ ἀντιθέτους δυνάμεις αἱ ὅποια ἐρμηνευόμεναι ὑπὸ τὸ χριστιανικὸν πρίσμα ἐντοπίζονται εἰς τὸ ἐπισημαστικὸν μηδὲν καὶ τὴν ὀλοκληρωμένην δημιουργίαν. Τὸ κύριον χαρακτηριστικὸν λοιπὸν τῆς τραγωδίας εἶναι ἡ ἀμείλικτος σύγκρουσις τῶν δυνάμεων αὐτῶν μέχρις ἐπικρατήσεως τῆς μιᾶς ἐπὶ τῆς ἄλλης ἢ μέχρι συμφιλιώσεως αὐτῶν. ὡς ἔλεγε κανεῖς, ὑπερβάσεως τοῦ μηδενὸς δημιουργικῶς. Ἡ τραγικότης ἐν προκειμένῳ συνίσταται εἰς τὴν πορείαν καὶ τὴν ἐξέλιξιν μιᾶς συγκρούσεως καὶ ἐν

κλήρωσιν αὐτοῦ. Θὰ ἔλεγε κανεὶς ὅτι τοιαῦται τραγωδίαι ἐγγίζουσι τῇ κληρωμένῃ μορφῇ τῆς χριστιανικῆς τραγικότητος. Εἶναι δὲ ἀληθές, πᾶν ὅτι μία τοιαύτη ἄποψις ξενίζει ἢ ἀκόμη καὶ ἀπορρίπτεται πλήρως. Χριστιανισμὸς ἔδωκεν εἰς τὸν κόσμον κατὰ θεωρίαν καὶ πράξιν τὴν πλέον κληρωμένῃ μορφῇ τῆς τραγικότητος. Διότι εἰς αὐτὸν ἡ σύγκρουσις μηδενὸς δημιουργικῆς ὀλοκληρώσεως διέρχεται τὴν φάσιν τῆς ὑπερβάσεως ἢ κατὰ τῆς συμφιλιώσεως. Ἐνῶ δὲ ἡ ἀρχαία τραγωδία ἐρμηνεύει τὴν σύγκρουσιν ἀντιθέσεων ὡς ἔκφρασιν μιᾶς ἀναγκαιότητος ἢ μιᾶς νομοτελείας, εἰς τὴν ὑπάγεται καὶ ὁ κόσμος τῶν θεῶν, ἡ χριστιανικὴ ἔννοια τῆς τραγικότητος πίπτει τὴν σύγκρουσιν εἰς τὴν ἐλευθέραν δημιουργικὴν πορείαν. Βεβαίως ἐλευθερία, καὶ κατὰ τὴν ἀρχαίαν ἀντίληψιν περὶ τραγικότητος, ὑφίσταται ὡς κινουμένη δύναμις ἐντὸς ὀρίων ἀνάγκης ἢ νομοτελείας². Ἐπειτα αἱ καὶ παραστάσεις τῆς ἀρχαίας τραγωδίας ἐντοπίζουσι τὰς συγκρουομένης δυνάμεις εἰς τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὰ νομοτελεῖ ὄρια, τὴν πατρικὴν καὶ τὴν μητρικὴν ἐξουσίαν, τὴν λογικότητα καὶ τὸ ἀρχέγονον χάος ἀγνώστων καὶ ἀνεξιχνίαστων ἐκρήξεων. Ἡ χριστιανικὴ ἔννοια τῆς τραγικότητος ἀπομυθεύει, θὰ ἔλεγε κανεὶς ὅλα, παρ' ὅλον ὅτι κινεῖται εἰς τὰ ἀρχέγονα καὶ παραδεκτὰ θρησκευτικὰ ἀρχέτυπα. Ἡ σύγκρουσις εἶναι προῖον τῆς δημιουργικῆς πορείας καὶ περισσώτερον ἢ ὀλιγώτερον.

Πάντως, ὅπως καὶ ἂν ἔχη τὸ πρᾶγμα, ἡ ἀρχαία τραγωδία ἀποτελεῖ τὴν πεμπτουσίαν τοῦ κλασσικοῦ πολιτισμοῦ καὶ τὴν συγκρότησιν αὐτοῦ. Ἡ τραγωδία ἀναπηδᾷ τὸ συγκρουόμενον καὶ ἀντιφατικὸν πλέγμα τῆς πραγματικότητος ὡς πρὸς τὰ ἐπὶ μέρους στοιχεῖα του. Ἡ λογικὴ καὶ ἡ ἀρμονία τῆς ἀρχαίας ἀρχιτεκτονικῆς καὶ γλυπτικῆς συμπληρώνεται ἢ ἐντάσσεται εἰς τὸ πρᾶγμα αὐτό. Ἡ ζωὴ καὶ ἡ ἀνθρωπίνη ὑπαρξις ὑφίστανται ἀνατομικὴν ἐρευνήσιν καὶ προβάλλονται ὡς πρὸς τὸ βάθος, ὅπου συντελοῦνται αἱ συγκρούσεις τῶν μέρους στοιχείων. Ἐτσι αἱ μυθικαὶ παραστάσεις τῆς ἀρχαίας τραγωδίας φωτίζουν αὐτὰ τὰ θεμέλια τῆς ζωῆς καὶ τῆς ὑπάρξεως. Αἴρεται κατὰ τὴν ἀρχαίαν ἔννοιαν ἡ ἐπιφανειακὴ θεώρησις τῆς ζωῆς. Ἡ δὲ δραματικὴ πορεία τῆς ζωῆς ὑφίσταται εἰς τὴν σύγκρουσιν δαιμονικῶν (καταστροφικῶν) δυνάμεων καὶ ἀντιθέσεων πρὸς μίαν ἱεραρχημένην κοσμικὴν τάξιν. Ἡ τάξις αὕτη ἐκπρόσωπος ὅπως οἴεται τὴν λογικὴν συγκρότησιν τῆς πραγματικότητος, ἡ ὁποία ὑφίσταται καὶ εἰς τὴν ζωὴν τῆς ὑπάρξεως. Ἐτσι αἱ δαιμονικαὶ αὐταὶ δυνάμεις κρούονται καὶ πρὸς τὴν ἰδίαν τὴν ὑπαρξιν, ἐπιφέρουσαι τὴν καταστροφικὴν ἀποκρίσιν.

πού διανύει ή ύπαρξις. 'Η λογική και ή δύναμις του ανθρώπου ήμποροῦν νά μηδενισθοῦν ὑπό τὸ καταθλιπτικὸν βάρος μιᾶς ἐξωλογικῆς δυνάμεως, ή ὁ ταυτίζεται με κοσμικὰς διαστάσεις ή με τὴν ἱεραρχημένην τάξιν τῶν θεῶν ὑπαρξις καθίσταται ἄθυρμα δαιμονικῶν δυνάμεων και ή βεβαιότης κάθε θρωπίνης ἐπιτυχίας τίθεται εἰς ἀμφιβολίαν. 'Ο 'Ηρακλῆς τοῦ Εὐριπίδου ἐν κειμένῳ εἶναι χαρακτηριστικὴ και ἀντιπροσωπευτικὴ ἐπὶ τοῦ προκειμένου τραγωδία. Εἰς αὐτὴν ὁ Εὐριπίδης θέλει τὸν 'Ηρακλέα νά συντρίβεται, νά φθάσῃ εἰς τὸ ἀπόγειον τῆς δυνάμεώς του μετὰ τοὺς θαυμαστοὺς ἄθλους Αἰ δαιμονικαὶ και ἐξωλογικαὶ δυνάμεις, ὕστερα ἀπὸ τὴν ἐπιρροὴν τῆς Πέρσας πού ἔστειλεν ή "Ηρα ἐναντίον του, ἐγείρονται ἀπὸ τὰ βάθη τῆς ὑπάρξεως του, ἀλλὰ ὑπακούουν εἰς τὴν σύγκρουσιν πρὸς τὰς δυνάμεις τῆς θείας τάξεως. Σκοτώνει λοιπὸν τὴν γυναῖκα και τὰ παιδιὰ του. Τῇ ἐπεμβάσει τῆς 'Αθηνῆς διαφεύγει τὸ ἔγκλημα τῆς πατροκτονίας. "Ενα ἐκθαμβωτικὸν μεγαλεῖον συντρίβεται εἰς μίαν κοσμικὴν και ἐξωλογικὴν τάξιν. 'Η ὑπαρξις κινεῖται εἰς ἰδικὰ της ὅρια και εἰς τὰ ὅρια τῆς κοσμικῆς αὐτῆς τάξεως. 'Η ζωὴ παροτρύνεται με τοὺς πόλους τῆς δημιουργίας και τῆς καταστροφῆς.

'Η συντριβὴ τῆς ὑπάρξεως, ὡς ἀποτέλεσμα ἰδικῶν της πρωτοβουλιῶν και ἐπαναστατικῶν διαθέσεων ἐναντίον μιᾶς ἱεραρχημένης κοσμικῆς τάξεως προκαλεῖ τὸν φόβον και συνάμα καταυγάζει ὀλόκληρον τὴν λειτουργικὴν ἀξίαν τῶν νόμων τῆς ζωῆς. 'Η στάσις αὐτὴ τῆς ὑπάρξεως ἐναντι τῆς καθιερωμένης τάξεως καλεῖται ὕβρις, τῆς ὁποίας τὸ ὄντολογικὸν περιεχόμενον ἀντιπαρατίθεται λύπτει και διαφωτίζει κατὰ ἀπαράμιλλον και ἀνεπανάληπτον τρόπον ή ἀντιπαρατίθεται τραγωδία. 'Η ὕβρις δὲν εἶναι ἐσφαλμένη πρᾶξις ἠθικῆς φύσεως. Πρόκειται γὰρ τὴν διασάλευσιν τῆς δομῆς ὀλοκλήρου τῆς ὑπάρξεως. "Ηδη ὁ Αἰσχύλος εἰς τὴν Πέρσας παρουσίασε τὴν τύφλωσιν τῆς ὑπάρξεως, ή ὁποία ὀδηγεῖται ἀντιπαρατίθεται τρέπτως εἰς τὴν ὑπέρβασιν τῶν ὀρίων τῆς τάξεως. 'Η συντριβὴ εἶναι τελευτῶν δικος και ἀμετάκλητος³. 'Η διασάλευσις τῆς τάξεως αὐτῆς ήμπορεῖ νά προέλθῃ ἀπὸ τὴν αὐτὴν τύφλωσιν, παρ' ὄλην τὴν ἐμμονὴν τοῦ ἥρωος εἰς τὰς ἠθικὰς ἀρχὰς και τὸν σεβασμὸν πρὸς τοὺς ἀγράφους θείους νόμους. 'Εν τούτοις ή καταστροφὴ ἐπέρχεται, διότι ή ὕβρις και ή τύφλωσις πλήττουν πρόσωπα πού ἀσπάζονται ἐξουσίαν και κυριαρχίαν ἐπὶ τοῦ ἥρωος. 'Ο ἀγνὸς 'Ιππόλυτος και ή αὐτοθυσιαζομένη 'Αντιγόνη, λόγου χάριν, συγκρούονται πρὸς τὴν ὕβριν και τὴν τύφλωσιν τῆς Φαίδρας και τοῦ Κρέοντος. Οἱ θυσιαζόμενοι ἥρωες συντρίβονται εἰς ἀσπασίαν, ἀλλὰ ἐπιτελοῦν τὸ δημιουργικὸν των χρέος. 'Η τραγωδία, ἐπιτελοῦν ἀλλοῦστε και ή χριστιανικὴ ζωὴ δὲν κρίνεται με ἠθικὰ κριτήρια. ἀλλὰ με

πάθεια απαιτεῖ τὸν θάνατον, τὴν θυσίαν καὶ αὐτὴν τὴν συντριβὴν, τὸ μίαν ἐρώτησις ἠθικοῦ καὶ νομικοῦ χαρακτῆρος δὲν ἔχει θέσιν. Ἡ τραγωδία τέμνει τὴν ὑφὴν τῆς ὑπάρξεως καὶ τῆς κοσμικῆς διαστάσεως, ἀνακαλεῖται καὶ φέρουσα ἀπὸ τὸ βάθος εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τοὺς νόμους τῆς πορείας ἐξυψώσεως τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς. "Ὅταν τὸ χρέος πρέπει νὰ περάσῃ ἐκ τῆς ἀβύσσου μιᾶς καταστροφῆς, αἴρονται ὅλοι αἱ ἠθικαὶ ἐκτιμήσεις τοῦ καὶ εὐδαιμονιστικοῦ νομικοῦ πνεύματος ἢ τῆς ἀκάμπτου λογικῆς. Ἡ λογικαὶ δυνάμεις, αἱ ὁποῖαι ἀναφύονται ἀπὸ μίαν τραγικὴν ὑπαρξίν καὶ ἀντιβουὺν τὴν ἀντίστασιν κάθε λογικῆς ἀντιδράσεως, ἡμποροῦν νὰ εἶναι δαίμονες καὶ διὰ τοὺς ἄλλους ποὺ συγκροοῦνται μὲ τοὺς δαιμονισμένους, ὡς εἶναι ἡ δαιμονισμὸς τῆς Μηδείας λόγου χάριν. Ἀλλὰ καὶ οἱ ἀντιδρῶντες ἐναντὶ τοῦ δαιμονικῆς καὶ ὑβριστικῆς ἀνταρσίας, ὡς εἶναι ἡ ἀνταρσία τῆς Φαίδρας τοῦ Κρέοντος, ἀναπτύσσουσι δημιουργικὰς δυνάμεις, καθαρῶς ἐξωλογικαὶ αἱ δυνάμεις αὗται ὑπερβαίνουν τὴν καθιερωμένην τάξιν τῆς λογικότητος.

Ἡ τραγωδία γενικῶς δὲν ἡμπορεῖ νὰ ἐνταχθῇ εἰς τὴν λογικὴν συστολήν τῆς πραγματικότητος καὶ νὰ ἐναρμονισθῇ μὲ αὐτὴν, διότι ἐρμηνεύει τὸ ὁλοκλήρως πλέγμα αὐτῆς. Ἡ λογικὴ συγκρότησις ἀποτελεῖ μίαν ἀπλήρη συστολήν εἰς τὸν κόσμον καὶ τὴν ζωὴν. Εἰς τὸν Ἰππόλυτον ἢ Φαίδρα κλονίζονται οἱ ἰσχυρισμοὺς καὶ τὰς πράξεις τῆς ἐκ βάθρων τὴν ἄποψιν ὅτι ἡ φρόνησις λαμβάνει τὸ κακόν. Οἱ περισσότεροι γνωρίζουν καλῶς τὴν ὀρθὴν πρᾶξιν ἢ ἀκαταγώνιστος καὶ ἐξωλογικὴ δύναμις τοῦ πάθους παρασύρει αὐτοὺς εἰς καταστροφικὰς ἐνεργείας ⁴. Ἡ θέσις αὕτη φαίνεται νὰ ἐπιδιώκῃ τὴν ἀναστροφήν τῆς σωκρατικῆς ἀπόψεως περὶ σχέσεως γνώσεως καὶ ἀρετῆς. Ἀνεξάρτητος τῆς ὀρθῆς ἢ μὴ ἐρμηνείας τῶν σωκρατικῶν θέσεων, πρέπει νὰ τονισθῇ ὅτι ἡ ἐπιστημονικὴ καὶ ὀρθολογικὴ ὀργάνωσις τῆς ζωῆς καὶ τῆς συμπεριφορῆς ἀποτελεῖ μεγάλην τυραννίαν καὶ περιορισμὸν τῆς ἀνθρωπίνης δημιουργικότητος. Ὁ Nietzsche, ταυτίζων τὴν σωκρατικὴν γνώσιν μὲ τὴν ὀρθολογικὴν ὀργάνωσιν τοῦ ἐπιστημονικοῦ κόσμου τῆς ραγδαίως ἐξελισσομένης ἐποχῆς ταυτίσθη μετὰ τὴν περιφρόνησιν διὰ τὸν Σωκράτη καὶ τὸν ἑλληνικὸν λόγον, ἐνῶ ἐβίβησε τὸ τραγικὸν πνεῦμα τῆς Ἀρχαιότητος. Κατ' αὐτὸν ὁ δυναμισμὸς τῆς ἐλευθερίας εὑρίσκεται εἰς τὴν σύγκρουσιν τοῦ ἀπολλωνείου καὶ τοῦ διονυσιακοῦ πνεύματος εἰς τὰ κατ' ἐξοχὴν αὐτὰ τραγικὰ στοιχεῖα ⁵. Δυστυχῶς ὁ Nietzsche, παραπλανηθεὶς ἀπὸ τὸ ὑποκριτικὸν γοιστιανικὸν περιβάλλον, δὲν

τὴν ἀκροτάτην ἔντασιν τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ, ἦτοι μίαν ὀλοκληρωμένην τραγικότητα. Ἡ διαφορὰ μεταξύ χριστιανικῆς καὶ ἑλληνικῆς τραγικότητος εἶναι μεγάλη, ἀλλὰ δὲν ἀναφέρεται εἰς τὸ συστατικὸν τῆς τραγικότητος πλὴν μόνον εἰς τὴν προϋπόθεσιν καὶ τὸν τρόπον τῆς δημιουργικῆς παρεΐας τοῦ τραγικοῦ προσώπου. Τὸ συστατικὸν ὅμως τῆς τραγικότητος εἶναι τὸ αὐτὸ, ἐκφράσσεται δὲ ὡς σύγκρουσις ἀκραίων καὶ ἀκάμπτων δυνάμεων τοῦ κακοῦ καὶ τοῦ καλοῦ. Τὸ κακὸν καὶ τὸ καλὸν καταυγάζονται ὑπὸ τὸν προβολέα τῆς τραγικότητος. Ἄλλως εἰς ὑποτονικὴν καὶ χλιαρὰν μορφήν ἀποτελοῦν ἀξιοθρήνητον πᾶσι τὴν ἀδρότητα μιᾶς ὑποκριτικῆς ζωῆς ποῦ ἀφανίζεται. Ἡ τραγωδία ἐδίδαξεν εἰς τὸν ἄνθρωπον μίαν ἄκρως συγκλονιστικὴν ἀλήθειαν· τίποτε τὸ μεγάλο δὲν γίνεται οὔτε ὀλοκληρώνεται, ἂν δὲν ἐγγίσῃ τὴν ἀκραίαν καὶ ἀπόλυτον ἔντασιν. Ἡ πᾶσι τῆς ζωῆς, ὡς ἀποτέλεσμα ἀπελπισμένης ἀμύνης ἔναντι τοῦ μηδενός, καὶ τῆς ἠκατοχύρωσις μιᾶς μετρημένης, τακτικῆς καὶ νομίμου ζωῆς. Ὁμοιάζει, ὡς τὸν συγγραφέα τοῦ Περὶ ὕψους ἔργου, μὲ τὸ «ἀδιάπτωτον καὶ ὑγιὲς» ὕψος τοῦ μετρίου Θεοκρίτου, ὁ ὁποῖος δὲν ἔχει μὲν τὰς γλωσσικὰς ἀνωμαλίας τοῦ Ὀμήρου ἀλλὰ οὔτε καὶ τὴν ρωμαλεότητα τοῦ ταλάντου του ⁶. Αἱ μέτρια φύσεις νοούνται ἀναμάρτητοι. Εἰς αὐτὰς δὲν ἔφθασεν εἰς ἔντασιν ἡ δημιουργικότης, ποία διέρχεται τὰς φάσεις τῆς πτώσεως καὶ τῆς ἀνυψώσεως. Ὁ σταυρὸς ἡ ἀνάστασις ὑπερβαίνουν τὰ μέτρια σχήματα τῆς ἠθικῆς, τῆς νομιμότητος καὶ τῆς ὑποκρισίας. Κινοῦνται εἰς τὰ ὅρια μιᾶς ὀλοκληρωμένης τραγωδίας.

Ἡ τέχνη ὅμως πλουτίζει τὴν αἰσθητικὴν ζωὴν καὶ μὲ τὸ κωμικὸν στοιχειῶν. Πολλοὶ πιστεύουν ὅτι τὸ στοιχειῶν τοῦτο δὲν ἔχει τὸ ἀβυσσαλέον βάθος τῆς τραγικότητος καὶ δὲν θέλουν νὰ δώσουν εἰς τὴν κωμικότητα μίαν ἀνάληψιν πρὸς τὴν τραγικότητα. Ἡ ἄποψις αὐτὴ εἶναι ἀρκετὰ ἀβασάνιστος. Ἡ κωμικότης ἔχει μὲν ἄλλην περιοχὴν καὶ αὐτονομίαν, ἀλλὰ δὲν στερεΐται ἀπὸ θεοῦ. Τὸ κωμικὸν στοιχειῶν ὑπάρχει εἰς τὴν ζωὴν καὶ τὴν τέχνην, διότι ἐκφράσσεται ἡ συνύπαρξις τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ. Καὶ ἡ κωμικότης προκύπτει ἀπὸ τὴν σύγκρουσιν τῶν δυνάμεων αὐτῶν. Ἄλλὰ κατὰ τὴν σύγκρουσιν αὐτὴν δὲν ἐπέρχεται καμμία καταστροφή οὔτε καὶ μετὰ τὴν διάνυσιν μιᾶς πορφυρῆς συγκρούσεως ἐπικρατεῖ ὁ συμφιλιωτικὸς τόνος. Ἡ σύγκρουσις καλοῦ καὶ κακοῦ, μηδενός καὶ δημιουργικότητος, δὲν γίνεται μὲ τάσιν ἐπικρατήσεως ἐπὶ τὸν ἑνὸς μετὰ τὴν συντριβὴν τοῦ ἄλλου, ἀλλὰ συντελεῖται μὲ τὴν ἐκτόπισιν τοῦ κακοῦ καὶ τὴν ἀντικατάστασιν αὐτοῦ μὲ τὸ κακὸν χωρὶς ἐν τούτοις νὰ συμβῇ τὸ

ρα, ὡς ἀκριβῶς καὶ ἡ τραγική. " Ἄλλωστε οἱ συγγραφεῖς ποὺ διακρίνονται τὴν ἔντονον σατιρικὴν τῶν διάθεσιν, ἡ ὁποία πολλάκις ἐγγίζει τὰ ὅρια τῆς στικῆς εἰρωνείας καὶ τοῦ ἐντόνου σαρκασμοῦ, εἶναι ἐμποτισμένοι βαθύτατα τὴν πικρίαν καὶ τὴν ὀδύνην τῆς ζωῆς. Ἡ εἰρωνεία καὶ ὁ σαρκασμός, εἰς τὴν τουργίαν βεβαίως μιᾶς γνησίας τέχνης καὶ ὄχι μιᾶς ἀπομιμήσεως, προδίδεται ἀπομιμῆσις βαθέως τραυματισμένην καὶ πονεμένην ὑπαρξίν. Ἡ ἀπουσία δημιουργικῆς ζωῆς κατὰ μίαν περίοδον ἐνὸς πολιτισμοῦ γεννᾷ τὴν ἀπογοήτευσιν καὶ τὴν πικρίαν εἰς μίαν καλλιεργημένην προσωπικότητα. Ὄταν δὲ ὑπάρχη τὸ σχετικὸν ἄλγος, τότε ὁ ἀπογοητευμένος ἐξελίσσεται εἰς σατιρικὸν συγγραφέα. Ἡ σατιρικὴ εἰρωνεία ἐπισημαίνει τὴν κατάπτωσιν καὶ τὴν στασιμότητα τῆς ζωῆς, ἀποκαλύπτουσα τὸν ἀληθινὸν ρόλον ποὺ διαδραματίζει τὸ μασκοφορέον κακόν. Διὰ τοῦτο ὁ μέγας καὶ ἀμείλικτος ἐχθρὸς τῆς ὑποκριτικῆς εἶναι ἡ σατιρικὴ τέχνη. Ἡ τέχνη αὕτη ἀποσύρει τὴν μάσκαν καὶ ἔτσι ἀποκαλύπτεται ἡ μηδαμινότης καὶ ὁ ἐξευτελιστικὸς χαρακτήρ τοῦ ὑποκριτικοῦ τῆς ζωῆς. Τὰ τεῖχη τῆς ὑποκρισίας εἰς τὴν περιοχὴν τῆς τέχνης δὲν ἔμπορα παρουσιασθῶν σαθρὰ καὶ εἰς ἐτοιμόροπον κατάστασιν μὲ ἐξάρσεις τραυματικῶν μορφῶν ζωῆς, ἀλλὰ μὲ τὴν ἀσυμβίβαστον ἀντίθεσιν καλοῦ καὶ κακοῦ, ὅταν τὰ δύο συγχέονται καὶ παρουσιάζονται μὲ τὴν αὐτὴν ταυτότητα. Ἡ γελοιοποίησις αὕτη ἔμπορεῖ κατὰ ἀποδοτικὸν τρόπον νὰ σαρώσῃ τὴν ἀκαμψίαν καὶ τὴν σοβαροφάνειαν τοῦ κακοῦ. Τὸ ἀπεγυμνωμένον κακόν, ἐξευτελισμένον αὐτοδιαλυόμενον ὡς καπνός, προκαλεῖ ἔντονον ὀδύνην ποὺ δὲν ἔμπορεῖ ἐννοεῖται νὰ διαχωρισθῇ ἀπὸ τὴν εὐφορίαν τῆς γελοιοποιήσεως. Ὁ δημιουργὸς τῆς κωμωδίας ἐκκινεῖ ἀπὸ μίαν τοιαύτην ὀδύνην, δὲν εἶναι δὲ σπάνιον τὸ φαινόμενον καὶ ὁ μετέχων μὲ τὸ γέλιο εἰς τὴν κωμωδίαν νὰ συνταραχθῇ ἀπὸ τὴν ὀδύνην αὐτὴν. Κατὰ συνέπειαν δὲν εἶναι μόνον ἡ τραγικότης, ἡ ὁποία κινεῖται ἀπὸ τὴν ἀπόλυτον ἔντασιν τῶν ἄκρων, ἀλλὰ καὶ ἡ γνησία κωμικότης. Ἡ μηδενικὴ ἔκπτωσις εἰς τὴν κωμικότητα αὕτην εἶναι ἔντονος καὶ σαρωτικὴ. Μὲ τὴν γελοιοποίησιν γεννᾷ καὶ τὴν ὀδύνην. Ἔτσι τὸ κωμικὸν στοιχεῖον εὐρίσκει τὴν αὐτὴν πρόσβασιν καὶ ἐνώνεται μὲ τὸ τραγικὸν εἰς τὴν αὐτὴν κοίτην τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς. Πολλάκις δὲ εἰς μίαν ἔντονον τραγικὴν στιγμὴν ἀναδύεται καὶ ἡ λεπτὸς τόνος εἰρωνείας. Ὅσον δὲ ἡ εἰρωνεία εἶναι λαθάνουσα καὶ λεπτοφύης, τόσο εἶναι περισσότερο ἀκραία καὶ ἔντονος. Αἱ παραβολαὶ καὶ ἀποκρίσεις τοῦ Χριστοῦ πρὸς τοὺς ὑποκριτὰς ἔχουν ἔντονον δραματικὸν χαρακτήρα καὶ λεπτοτάτην εἰρωνείαν⁸. Αἱ τραγικαὶ θεωρήσεις τῶν καταστάσεων εἰς

ἔργα τοῦ Kafka διαχέονται ἀπὸ μίαν λεπτὴν καὶ πικρὰν σατιρικὴν διάθεσιν. Σκέψεις τοῦ Pascal εἶναι κράμα ἄκρας δραματικότητος καὶ ἀδιοράτου εἰρηστικῆς διαθέσεως. Γενικῶς δὲ εἰς τὴν γνησίαν καὶ βαθεῖαν τομὴν κάθε τραγωδίας περιλαμβάνει μία ἀνεξιχνίαστος ρωγμὴ, ὅπου μόλις καὶ μετὰ βίας ἠμπορεῖ νὰ ὑποκαταστήσει μίαν εἰρωνικὴν ὕψιν. Ἡ κωμικὴ τέχνη συνίσταται εἰς τὴν ἐπιτυχεῖσιν τῆς σοβαροφανείας ἢ καὶ αὐτοῦ τοῦ σοβαροῦ, ὥστε ἀπροόπτως νὰ ἐκτελέσῃ τὸ τίποτε ἢ νὰ ἀποκαλυφθῇ ἡ κενότης τῆς μηδενιστικῆς ἐκπτώσεως. Ἡ εἰρωνία εἰς μίαν τραγικὴν σύγκρουσιν τῶν δυνάμεων τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ ἐπιτελεῖ τὴν συντριβὴν μιᾶς ὑπάρξεως ἢ μιᾶς ἀνθρωπίνης ἀξίας (τῆς ζωῆς, τῆς τιμῆς, τοῦ μεγαλείου κ. ἄ.) εἰσβάλλει ἀπροόπτως καὶ αἰφνιδιαστικῶς ἡ κενότης τοῦ κακοῦ, ἐνῶ τὸ καλὸν ἀπουσιάζει. Τὸ τραγικὸν καὶ τὸ κωμικὸν στοιχεῖον ἐπιτελεῖ τὴν προκειμένην περίπτωσιν ἀναδύονται καὶ πορεύονται εἰς τὴν αὐτὴν ἔκθεσιν.

Κατὰ τὰ ἀνωτέρω κατανοεῖται εὐκόλως ὁ φόβος τοῦ ἀνθρώπου ἕνεκα τῆς γελοιοποιήσεώς του. Περισσότερον φοβεῖται τὴν εἰρωνικὴν προσβολὴν καὶ τὴν ἐξευτελισμὸν παρά μίαν τραγικὴν ἀποτυχίαν του. Διότι τὸ ἔντονον καὶ ἐπιτελεῖ τὸ στοιχεῖον ὀξύνει κατὰ ἀπεριόριστον τρόπον τὴν ἀπουσίαν τοῦ καλοῦ. Λίαντες ἄνθρωποι καὶ ἀτιμωτικαὶ τιμωρίαι, ὡς εἶναι ἡ διαπόμπευσις καὶ ὁ βασανισμὸς προδίδουν τὴν ἐσχάτην κατάπτωσιν τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας. "Ὅχι μόνον ἀπουσιάζει τὸ καλόν, ἤτοι ἡ δημιουργικὴ καὶ ὠλοκληρωμένη κοινωνικὴ ἀξία, ἀλλὰ μετὰ δαιμονικῆς μανίας καταβάλλεται κάθε προσπάθεια τόνισμοῦ τῆς ἀπουσίας. Λίαντες δὲ τοιαῦται τιμωρίαι δὲν ἐπιβάλλονται συνήθως ἐπὶ ἐπιτελεῖ ἀλλὰ ἐπὶ ἀθῶων ἀντιπάλων μὲ σκοπὸν τὴν πλήρη αὐτῶν ἐξόντωσιν. Ἡ ἀπαισία καὶ διεστραμμένη μορφή ἐπιθετικότητος ἐντὸς τῶν κοινωνικῶν ἀξιοτήτων ζωῆς εἶναι ἡ τάσις διασυρμοῦ ὑπολήψεων καὶ ἡ ἱκανοποίησις τῶν συναφῶν ἀποτελεσμάτων. Πρόκειται διὰ τὴν κορύφωσιν ἑνὸς ἐντόνου ἰσχυρισμοῦ. Εἰς τὰς περιπτώσεις αὐτὰς δηλ. δὲν ὑφίσταται κωμικὴ τέχνη, πλεον ἔντονος καὶ λυσσώδους προσπάθεια ἀπελπισμένης αὐτοαμύνης ἑνὸς ἰσχυρισμοῦ καὶ ἀλυτρώτου ἐγωκεντρισμοῦ.

Πάντως, ἀνεξαρτήτως τῆς ἐγωκεντρικῆς στείροτητος, ἡ κωμικὴ ἠμπορεῖ νὰ ἀποδώσῃ εὐεργετικὰ ἀποτελέσματα, ὅταν εἶναι γνησία ἔκθεσις ἑνὸς ταλάντου καὶ μιᾶς ὀδύνης. Οἱ δὲ ἀσχολούμενοι μὲ τὴν τέχνην αὐτὴν ἐπιτελεῖ ἄλλοις διαπνέονται ἀπὸ βαθύτατα ἀνθρωπιστικὰ αἰσθήματα. Γενικῶς

κῆς τέχνης. Ἀντιθέτως, ἡ ἀρχαία τραγωδία ὀλοκληρώνεται εἰς τὴν κορὴν τοῦ ἀθηναϊκοῦ μεγαλείου. Ἀρχαία παράδοσις ἐπιθυμεῖ τὴν συνύπαρξιν συσχέτισιν τῶν τριῶν μεγάλων τραγικῶν εἰς τὸν χῶρον καὶ τὸ κλίμα τῶν λέμων ἐναντίον τῶν Περσῶν. Ὁ Λίσχυλος εἶναι πολεμιστῆς, ὁ Σοφοκλῆς βασιλεὺς καὶ προεξάρχων τοῦ νικητηρίου χοροῦ καὶ ὁ Εὐριπίδης γεννᾶται τὴν ἑσπέρην τῆς θριαμβευτικῆς ναυμαχίας. Τὸ τραγικὸν στοιχεῖον εἶναι κάτι ποῦ σημαίνει τὴν φοβερὰν σύγκρουσιν δημιουργικῶν καὶ μηδενιστικῶν δυνάμεων, ἀλλὰ μὲ δείκτην πρὸς τὴν ὀλοκλήρωσιν μιᾶς δημιουργικῆς πορείας. Ἡ ζωὴ καὶ τὸ πτωσις εἶναι ἐπὶ θύραις ἀλλὰ δὲν φαίνεται. Ἡ συντριβὴ τῆς ζωῆς καὶ τὸ κῆνος ξιῶν προετοιμάζει τὴν εἰσβολὴν τοῦ κωμικοῦ στοιχείου, ἀλλὰ τοῦτο δὲν κερδίζει ἀκόμη ἐμφανῆ τὴν παρουσίαν. Ὅταν ἡμῶς ἡ ἀπουσία τοῦ καλοῦ καταστήσῃ ἔντονον τὸ πρόβλημα τῆς ἀνθρωπίνης γυμνότητος, τότε εἰσβάλλει καὶ ἡ κωμικὴ τέχνη. Ὁ Λουκιανός, λόγου χάριν, ἔζησε τὴν βαθμιαίαν καὶ ἐμφανῆ πτώσιν τῆς εἰδωλολατρίας, ἡ ὁποία εἶχε χάσει τὴν σοβαρότητά της. Ὁ Βολταῖρος κατὰ τὴν περίοδον τοῦ Διαφωτισμοῦ, ἔζησεν ἐπίσης τὴν ἀπογύμνωσιν ὑποκριτικοῦ τρόπου ζωῆς, ὁ ὁποῖος ἐχαρακτήριζεν ἐν πολλοῖς πολλὰς περιπτώσεις τῆς ὀργανωμένης δυτικῆς Χριστιανοσύνης. Ὅπου ἀναδύεται λοιπὸν τὴν τέχνην κυρίως τὸ κωμικὸν στοιχεῖον μὲ ἔντονον προβολήν, ἐκεῖ ὑπάρχει ὅπως δὴποτε ἔντασις τοῦ κακοῦ, τὸ ὁποῖον αὐτοδιαλύεται μὲ γελοιοποίησιν καὶ ἐξευτελισμόν. Ἡ γνησία κωμικὴ τέχνη ποτὲ δὲν σατιρίζει τὴν θρησκευτικὰ καθ' ἑαυτὴν, ἀλλὰ κακοὺς καὶ ὑποκριτὰς ἐκπροσώπους της.

3. Ἐλευθερία καὶ λύτρωσις

Ἡ αἰσθητικὴ ζωὴ, εἴτε ὡς δημιουργία εἴτε ὡς συμμετοχὴ εἰς τὰ δημιουργήματα τῆς τέχνης, ἀποτελεῖ κατάκτησιν τῆς ἐλευθερίας καὶ μέσον ἐλευθερωσεως τοῦ προσώπου ἀπὸ τὰ σχήματα τῆς στατικῆς καὶ ἀπολιθωμένης κοινωνικῆς ζωῆς. Ἡ δημιουργικὴ πρόοδος εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς κοινωνικῆς ζωῆς ἡμπορεῖ νὰ ἀποτελέσῃ ὕλικὸν διὰ τὴν τέχνην, ἡ δὲ τέχνη συντελεῖ κατὰ τὸν τρόπον εἰς τὴν πρόοδον αὐτὴν ἢ ἀνεπτυγμένα μορφαὶ αὐτῆς τῆς κοινωνικῆς ζωῆς. Ὁ ἄνθρωπος προβάλλεται μὲ ἐνάργειαν ὑπὸ τῆς τέχνης, ἀλλὰ ὅλα αὐτὰ δὲν ἀποτελοῦν τὴν τέχνην οὔτε περιορίζουν τὴν αὐτονομίαν της. Διὰ τοῦτο ἡ τέχνη καθ' ἑαυτὴν τὴν θεωρουμένην ἐλευθερώνει τὸν ἄνθρωπον προσωρινῶς ἀπὸ τὸ κακόν, τοῦτο δὲν ἔχει κατὰ τινὰ τρόπον μίαν ἀναίτητην καὶ τελικῶς ὡς παιγνίδι ἐλευθερίας.

θους καὶ εὐρυτέρας ὑποδομῆς, κινεῖται μόνον εἰς τὰ λυτρωτικὰ ὄρια τοῦ διοῦ. Ἡ λυτρωτικὴ ὅμως αὐτὴ κίνησις παρέχει στήριγμα, νόημα καὶ τὸς ὠραιότητα εἰς τὴν ζωὴν. Ἡ ὠραιότης αὐτὴ, εἰς ὅλας τὰς μορφὰς τῆς τέχνης, καθαίρει τὴν ζωὴν ἀπὸ τὰς μικρότητας καὶ ἐλεεινότητος, τὰς ἀκαταστάσεις καὶ τὰς παραμορφώσεις. Ἡ αἰσθητικὴ λειτουργία βεβαίως ποτὲ δὲν ἔχει ἄμεσον σκοπὸν τὴν πραγμάτωσιν ἠθικῶν καὶ κοινωνικῶν στόχων. Μορφοποιεῖ καὶ παρέχει πνοὴν εἰς τὰ στατικά καὶ ἀπρόσωπα στοιχεῖα τοῦ κόσμου καὶ τῆς ζωῆς. Ἔτσι πρὸς στιγμὴν αἶρει τὰς παραμορφώσεις καὶ τὰς δυσκαμψίας. Τὸ τοῦτο ἔχει (καὶ ὅπωςδήποτε πάντοτε ἔχει) ἐπιπτώσεις εἰς τὴν ἠθικὴν καὶ τὴν κοινωνικὴν ζωὴν, ἀλλὰ ἐκδηλώνεται μὲ ἀνεξαρτησίαν καὶ ἀνεπηρέαστον ἀπὸ ἠθικοῦς καὶ κοινωνικοῦς στόχους, ὡς διανυόμενον καὶ ἀνεπτυσσόμενον εἰς τὰ πλαίσια τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς αὐτονομίας μιᾶς ἀνεπτυκτοῦ δημιουργικῆς ἰκανότητος τοῦ προσώπου, νὰ αἰσθητοποιῇ μὲ παραμορφώσεις καὶ πλάσματα καὶ ὄραματα ἑνὸς δυναμικοῦ καὶ ὠραίου κόσμου. Τὸ παιχνίδι τῆς τέχνης, εἰς ὅλα τὰ εἶδη αὐτῆς, προεκτείνει τὸν κόσμον καὶ τὴν ζωὴν εἰς ἀκαταστάσεις, ὅπου συντελεῖται ἡ κάθαρσις καὶ ὁ ἐξωραϊσμός των. Ἀλλὰ ὁ κόσμος καὶ αὐτὴ ἡ ζωὴ εἶναι πλάσματα αἰσθητικῆς καὶ μορφοποιητικῆς μορφοποιήσεως καὶ ὄχι πραγματικότητος, ἡ ὁποία εἶναι ἀποσπασματικὴ, στατικὴ καὶ ὑποδουλωμένη εἰς τὸ ἀπρόσωπον καὶ ἄκαμπτον στοιχεῖον. Ἡ τέχνη, ὡς ἀποσπασματικὴ καὶ ἀκαμπτοῦς λόγος, εἶναι μία φυγὴ, ἡ ὁποία παρέχει προσωρινήν, ἀλλὰ ἀποσπασματικὴν διὰ τὴν στήριξιν τῆς ζωῆς, λύτρωσιν.

Προϋπόθεσις ὅμως διὰ τὴν ἀνάπτυξιν αἰσθητικῆς ζωῆς, ὑπὸ τὰς ἀπαιτήσεις τῆς δημιουργίας καὶ τῆς μετοχῆς εἰς τὰ δημιουργήματα τῆς τέχνης, εἶναι ἡ ἀνάπτυξις τῆς παραγωγικῆς καὶ σχετικῆς πνευματικῆς καλλιέργειας. Μὲ ἄλλους ὅρους εἰς τὴν ζωὴν αὐτὴν εἰσέρχεται κανεὶς μὲ τὴν δημιουργικὴν τελείωσιν τῆς προσωπικῆς καὶ κοινωνικῆς ζωῆς. Εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν ἡ δημιουργία καὶ τὰ ἀποτελέσματα αὐτῆς μὲ τὴν τέχνην ἀναδεικνύονται ἀκόμη περαιτέρω καὶ αἰσθητοποιοῦνται εἰς συγκεκριμένους μορφὰς. Ὁ ἀγιογράφος ἀναδεικνύει τὸ χάριν, ζῆ κατὰ μίαν βαθμίδα τὸ ἰδανικὸν τῆς ἀγιότητος, πυρπολούμενον ἀπὸ τὴν θεϊαν φλόγα. Ἐφ' ὅσον ἔχει τὸ σχετικὸν τάλαντον, κινεῖται ἐλευθέρως καὶ δημιουργικῶς εἰς τὸν πλασματικὸν χῶρον μιᾶς ἄλλης πραγματικότητος καὶ τὴν καθορίζει ὁ κόσμος τῆς τέχνης. Μὲ τὴν ἐκδήλωσιν τῆς δημιουργικῆς

περισσότεραν ἐλευθερίαν καὶ περισσότεροαν λύτρωσιν! Ἄλλὰ ποτὲ δὲν π
νὰ λησμονῆ κανεὶς ὅτι ἡ λειτουργία αὐτὴ εἶναι περιορισμένης δυνάμεως
ὁμοιάζει μὲ παιχνίδι. Ἔτσι τὰ λυτρωτικὰ ἀποτελέσματα δὲν εἶναι ἀπό
πολλάκις δὲ οὔτε κὰν σχετικὰ. Εἶναι ἀπαραίτητος ἡ προϋπόθεσις τῆς ἀπ
θερώσεως ἀπὸ τὴν τυραννίαν τῆς στατικῆς καὶ ἀπροσώπου πραγματικότη
μὲ τὴν δημιουργικὴν τελείωσιν τῆς ζωῆς, ἥτοι μὲ τὴν νίκην κατὰ τῶν δυ
ων τοῦ μηδενός. Πάντως ἡ τέχνη ἀφ' ἑνὸς μὲν καθιστᾷ ἐλαφρότερον τὸ δι
στακτον βάρος τῆς ἀπολιθωμένης ζωῆς, ἀφ' ἑτέρου δὲ συντελεῖ εἰς τὴν μ
ποιημένην φανέρωσιν τῶν ἀποτελεσμάτων μιᾶς ὑψηλῆς πνευματικῆς ἰ
Ἰπὸ τὰς προϋποθέσεις αὐτὰς ἀποτελεῖ τὸ μέσον κρατύνσεως καὶ διαπλ
σεως τῆς ἀνθρωπίνης ἐλευθερίας, ἡ ὁποία οὔτως ἢ ἄλλως εἶναι πάντοτε
ριορισμένη καὶ ποτὲ δὲν ἠμπορεῖ νὰ φθάσῃ τὸν ἀπόλυτον βαθμὸν ἐκδηλώ
Εἰς τὴν κράτυνσιν καὶ διαπλάτυνσιν ὅμως αὐτὴν τῶν ὀρίων τῆς ἐλευθερι
πέρχεται πραγματικὴ ἀναψυχὴ ἐντὸς τῶν δεινῶν τῆς ζωῆς, ἡ ὁποία κατ
ἐκάστοτε στιγμὰς χάνει τὸν ἄκαμπτον καὶ δύσκαμπτον τόνον τῆς καὶ ἐνδ
ώραιότητά, δυναμικὴν συμμετρίαν καὶ κίνησιν. Ἐνώπιον μιᾶς τοιαύτης
κτῆσεως τὸ κακὸν ἀρχίζει νὰ ἀποδυναμώνεται, νὰ χάνῃ τὴν ὀξεῖαν του
σιν καὶ προσωρινῶς νὰ φαίνεται ὅτι ὑποχωρεῖ Ἡ λειτουργία αὐτὴ ἀπο
συνεχῆ νικητήριον ἢ καὶ θριαμβευτικὴν πορείαν ἐντὸς τῶν ἀπροσώπων
χείων τῆς ζωῆς.

Ἡ ἐλευθερία καὶ ἡ λυτρωτικὴ δύναμις, ποὺ χαρίζει εἰς τὸν ἀνθρωπ
αἰσθητικὴν ζωὴν, ἐνέχουν ὅπωςδῆποτε μεταφυσικὸν βάθος, ἀνεξαρτήτως
ὅτι τοῦτο δὲν συνειδητοποιεῖται ἢ δὲν γίνεται θεωρητικῶς ἀποδεκτὸν ὑπὸ
τῶν αἰσθητικῶν. Πολλοὶ μάλιστα ἐξ αὐτῶν ἔχουν ἐχθρικὴν διάθεσιν πρὸς
τοιαύτην ἄποψιν. Τὸ μεταφυσικὸν αὐτὸ βάθος διαφαίνεται εἰς τὴν νίκην
τοῦ κακοῦ στοιχείου, ποὺ ἀπολιθώνει τὴν ζωὴν, καὶ εἰς τὴν κατὰ στιγμ
φάσεις ἐμπέδωσιν τοῦ αἰσθήματος τῆς ὁμορφιάς, τῆς θριαμβευτικῆς ἐπιβ
τοῦ μορφικοῦ στοιχείου καὶ τῆς ἄρσεως κάθε στατικότητος. Ὁ κόσμος κα
ζωὴ ἐν προκειμένῳ ἐλευθερώνονται ἀπὸ τὰ ἄκαμπτα καὶ ἀπρόσωπα στοι
Ἡ δημιουργὸς ἢ ὁ θεατὴς, εἰς πᾶσαν μορφήν τέχνης, αἰσθάνονται συνειδ
ἢ ἀσυνειδήτως ὅτι πορεύονται ἔξω ἀπὸ τὰ πραγματικά, τυποποιημένα κα
τικειμενικὰ περιγράμματα τῆς πραγματικότητος. Εἰσέρχονται εἰς τὸ σύ
τῆς πλασματικῆς περιοχῆς, ὅπου κυριαρχεῖ ἡ δημιουργικότης μὲ τὰς μο
τῆς τέχνης. Κατὰ συνέπειαν συντελεῖται κατὰ τινὰ τρόπον ἡ ἐγκατάλειψις
πρὸς τὸν ἀκαμπτόν διὰ τὴν ἐλευθερίαν τοῦ μέσου καὶ τὴν ἀπρόσωπον

Ὅσακις, λόγου χάριν, τὰ ἐπιβλητικά καὶ καταπλήσσοντα ἔργα κτονικῆς ἐντυπωσιάζουν τὸν θεατὴν, τοῦ παρέχουν συνάμα (ὡς καταλόγον παρέσχον εἰς τὸν δημιουργὸν) τὴν αἴσθησιν ὅτι τὰ φυσικὰ στοτὰς φυσικὰς διαστάσεις ἐνοποιήθησαν καὶ ταυτοχρόνως ἐξέφυγαν διαστάσεις τῆς συνήθους σταθερᾶς καὶ ἀκάμπτου πραγματικότητος. Ἐκάνεις ὅτι ἐνικήθη ἡ ὕλη ἢ ὁ ἄνθρωπος ἀπέβαλε τὸ καταθλιπτικὸν βάρη παρουσιαζόμενος πλάστης καὶ δαμαστής τῆς. Ἀλλὰ ὁ πόλεμος αὐτῆς ὕλης δὲν ἔχει καμμίαν ἠθικὴν ἢ διαρχικὴν σημασίαν τῆς πνευματικῆς. Πρόκειται διὰ τὴν αὐτόνομον λειτουργίαν τῆς τέχνης, ἡ ὁποία ἐν προεἰσάγει τὸν ἄνθρωπον εἰς τὸν χῶρον τῆς δημιουργικῆς ἐλευθερίας, μὲ δῆλωσιν τῆς ἰκανότητος καὶ τὸ πλάσιμον τῶν μορφῶν τῆς ὕλης κατὰ μολογίαν τῆς θείας δημιουργίας. Εἰς ἓνα τέλειον ἔργον ἀρχιτεκτονικῆς διασῶν ὁ θρίαμβος κατὰ τῶν παραμορφωτικῶν καὶ στατικῶν στοιχείων τοῦ πηλοντος. Ὁ ἄνθρωπος δηλ. κερδίζει ἐλευθερίαν. Τὸ αὐτὸ συμβαίνει ἐπὶ τὴν γλυπτικὴν ἢ τὴν ζωγραφικὴν. Πρόκειται, θὰ ἔλεγε κανεῖς, διὰ μεταμόρφωσιν τῆς ὕλης, τῶν χρωμάτων καὶ τῶν σταθερῶν καὶ ἀπροσώπων. Ἡ ἱστορία τῶν θρησκευμάτων ἔχει νὰ μᾶς δείξῃ πολλὰ ἐπὶ τοῦ μένου. Ἡ ἱερότης καὶ ἡ θεία ζωὴ ἀποτυπώνεται καὶ συναδελφώνεται μετὰ τὰ στοιχεῖα. Κυρίως δὲ κατ' ἐξοχὴν ἡ ὀρθόδοξος ἀγιογραφία ποσεν ἐκδήλωσιν καὶ ἐκτύπως ὄχι μόνον θεωρητικὰς δογματικὰς ἀληθείας καὶ εἰς τὴν συγκεκριμένην αὐτὴν μορφολογίαν τῆς τέχνης ἐξέφρασε τὴν θείαν περὶ τῆς δημιουργίας ἐκ τοῦ μηδενὸς καὶ τῆς ἀπολυτρώσεως. Ἀληθὴ ἡ ἀλήθεια περὶ ζωοποιήσεως καὶ ἀφθαρτοποιήσεως τῆς ὕλης ὑπὸ δημιουργικοῦ θείου πνεύματος, ὑπὸ τῆς ζωοποιῦ θείας χάριτος.

Πέραν αὐτῶν καὶ ἡ λογοτεχνία, κυρίως δὲ ἡ ποίησις, διασώζει τὸ σωπικὸν χαρακτῆρα τῆς γλώσσης καὶ τῶν περιστατικῶν τῆς ζωῆς. Καὶ ἡ γλῶσσα καὶ τὰ πηγαῖα ἀκόμη ἐκδηλώματα τῆς ζωῆς στατικοποιοῦν τὸ ζωντανὸν βάθος καὶ καθίστανται ἐξαρτήματα ἐνὸς πολυπλόκου μηχανισμοῦ τῆς πραγματικότητος. Ἡ λογοτεχνία καθαίρει τὴν ἄσπασαν, ἀπαλλάσσουσα αὐτὴν ἀπὸ τὴν δυσκαμψίαν καὶ τὴν πλαδαρότητα. Ἐσχεδὸν τὰς ἐκδηλώσεις τῆς πνευματικῆς ζωῆς, ἥτοι εἰς τὴν ἐπιστήμην καὶ τὴν φιλοσοφίαν καὶ τὴν θρησκευτικὴν ζωὴν, τὴν πολιτικὴν καὶ ἄλλοφὰς κοινωνικῆς ζωῆς, πολλάκις ἡ γλῶσσα χάνει τὴν ζωντανὴν ἔκφρα-

τεχνία κατὰ συνέπειαν ἀποτελεῖ τὴν αἰσθητικὴν λειτουργίαν ἐκείνην, ἢ ὅ-
ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν συγκρατεῖ τὴν γλῶσσαν ἀπὸ τὴν παραμόρφωσιν καὶ
ἐκπτώσιν εἰς μορφὰς παγεράς, τυποποιημένας καὶ νεκράς. Ἡ γλῶσσα βε-
ως δὲν νοεῖται ὡς σύνολον λέξεων καὶ πλοκῆ γραμματικῶν καὶ συντακ-
τύπων, ἀλλὰ ὡς μορφοποιημένη ἔκφρασις τῆς ἀνθρωπίνης δημιουργικῆς ζ-
Μὲ ἄλλους λόγους, ἢ ἰδίᾳ ἡ γλῶσσα ἀποτελεῖ καλλιτέχνημα, ἢ δὲ λογοτε-
μία διαρκῆς προστασία ἀπὸ τὴν ἐκπτώσιν καὶ τὴν παραμόρφωσιν αὐτοῦ
καλλιτεχνήματος. "Ἔτσι ἡ γλῶσσα δὲν εἶναι μόνον μορφή ἀλλὰ καὶ αὐθεν-
ζωὴ τοῦ πνεύματος. Ἡ δὲ παραμόρφωσις τῆς γλώσσης δὲν εἶναι μόνον
τικοποίησις καὶ ἀπολίθωσις τύπων, ἀλλὰ αὐτῆς τῆς ζωῆς τοῦ πνεύματος
ὑποκριτικὴ καὶ ὑποτονικὴ ζωὴ ἀπολιθώνει τὴν γλῶσσαν καὶ τὴν καθιστᾷ
γανον δύσκαμπτον καὶ ἐνίοτε ἄχρηστον. Τοῦτο λοιπὸν σημαίνει ὅτι καὶ ἡ γ-
σα, ὡς πρωτογενῆς ἔκφρασις τοῦ πνευματικοῦ περιεχομένου, εἶναι καλλιτε-
μα, διότι ἔχει μορφήν καὶ περιεχόμενον τόσον ἀδιασπᾶστος ἢ ἠνωμένα,
μὲ τὴν παραμόρφωσιν τῆς πρώτης ἢ τοῦ δευτέρου νὰ ἐπέρχεται ὁ ἐκμι-
σμός τῆς αὐθεντικῆς ζωῆς τοῦ πνεύματος. Ἡ λογοτεχνία λοιπὸν, ὡς ἐντ-
λόγος, δὲν εἶναι ἀπλῶς οἰκοδόμησις λέξεων καὶ προτάσεων κατὰ ἄφογον
πον, ἀλλὰ ἔκφρασις τοῦ γλωσσικοῦ βάθους, ἢ τοῦ περιεχομένου τῆς
ματικῆς ζωῆς. Τὸ καλλιτέχνημα τῆς γλώσσης ἀναδύεται κατὰ τινὰ τρόπον
τοῦ μὴ ὄντος, παραμορφώνεται, ἐκπίπτει καὶ διασώζεται μὲ τὸν ἐντεχν-
γον. "Ὅ,τι δὲ συμβαίνει εἰς τὴν γλῶσσαν μὲ τὴν λογοτεχνίαν, τὸ αὐτὸ συ-
νει μὲ τὴν μουσικὴν εἰς τὸν κόσμον τοῦ ἤχου.

Ἐν προκειμένῳ κατανοεῖται ἡ ἐκάστοτε ἀλλαγὴ ἢ ἀκόμη καὶ ἐπαν-
τικὴ ἀνατροπὴ μιᾶς καθιερωμένης τεχνοτροπίας ἢ μιᾶς ἀναλόγου μορφῆς
τὴν λειτουργίαν τῆς τέχνης. Ἐξωτερικαὶ δυσκαμψίαι, ἢ τοὶ στατικὰ κα-
θιερωμένα σχήματα τῆς κοινωνικῆς ζωῆς, καὶ ἀκόμη ἀπολιθωμένοι τρό-
μορφαὶ λειτουργίας τῆς τέχνης καταπιέζουν τὴν δημιουργικὴν ζωὴν, ἢ
ἀναζητεῖ διεξόδους καὶ διαφορετικούς τρόπους ἐκφράσεως. "Ἔτσι συντε-
ἢ ἐπανάστασις εἰς τὰ μορφολογικὰ πλαίσια τῆς τέχνης. Εἰς τὴν περίπτ-
αὐτὴν κανεὶς κίνδυνος καταλύσεως τῆς τέχνης δὲν ὑφίσταται, διότι αὐτὴ
δὲν ἔμπορεῖ νὰ ὑπαχθῇ εἰς συγκεκριμένην καὶ ἄκαμπτον μορφολογίαν. Τ-
δὲ εἶναι εὐεξήγητον, καθ' ὅσον ἡ τέχνη δὲν εἶναι μία Α ἢ Β μορφή, ἀλλ-
μουργικὴ ἐκδήλωσις μορφῆς καὶ περιεχομένου εἰς ὀργανικὴν καὶ ἀδιάσπ-

μηδενισμού. Ἐπειδὴ λοιπὸν ἡ τέχνη μόνον εἰς τὸ κλῆμα τῆς εἰλικρινείας
 ρῆ νὰ ἀναπνεύσῃ, καὶ νὰ ζήσῃ, ἀκολουθεῖ ὅλας αὐτὰς τὰς τρικυμίας τοῦ
 βάλλοντος καὶ τῆς «περιρρεούσης ἀτμοσφαιρας». Εἰς τὴν ἀκολουθίαν
 κάθε τόσο καὶ νέα δεδομένα διαμορφώνουν νέαν τεχνοτροπίαν καὶ μορ-
 γίαν εἰς τὴν τέχνην. Ἡ τεχνοτροπία καὶ ἡ μορφολογία τῆς τέχνης δὲ
 ἀπλοῦν ἔνδυμα, τὸ ὁποῖον ἀπλῶς καλύπτει ἢ διακοσμεῖ ἓνα σῶμα ἀπο-
 ὀργανικὰς ἐκφράσεις τῆς κατακτῆσεως τοῦ κόσμου καὶ τῆς ζωῆς εἰς τὰ
 σια τῆς αἰσθητικῆς ζωῆς. Ἡ τέχνη λοιπὸν ὑπόκειται εἰς τὴν δραματι-
 κὴν ὁλοκλήρου τῆς ζωῆς, ἡ ὁποία ἢ αὐτοδημιουργεῖται ἢ αὐτοεκ-
 ζεται. Κάθε τυποποίησις εἰς τὴν τεχνοτροπίαν καὶ τὴν μορφολογίαν τοῦ
 τὴν τέχνην ἔξω ἀπὸ τὴν ζωὴν, τὴν ὀδύνην, τὴν χαρὰν, τὴν δημιουργίαν
 καὶ τὰ προβλήματα τῆς. Οἱ δημιουργοὶ τῆς τέχνης εἶναι εὐαίσθητοι εἰς
 ἢ πνευματικοὶ σειсмоγράφοι. Ἡμποροῦν εὐκόλως καὶ αὐθορμήτως νὰ
 σθοῦν ἐπερχομένας ἐξελίξεις εἰς τὸν χῶρον τῆς ἱστορίας. Τὸ κακὸν ἐ-
 ἔπηρεάζει τὴν τέχνην, ἡ ὁποία κάθε τόσο, εἰς ὅλα τὰ εἶδη αὐτῆς, ἐπανέ-
 εἰς τὴν ἐρμηνείαν του. Ἐνῶ δὲ ἀσχολεῖται μὲ τὸ κακόν, παρέχουσα τὴν
 σωρινὴν λύτρωσιν εἰς τὸν δημιουργὸν καὶ τὸν μέτοχον εἰς τὰ δημιουργ-
 αὐτοῦ, ἀναποφεύκτως ἔρχεται εἰς σχέσιν μὲ τὸ καλόν. Ὅσακις δὲ τὸν
 τελευταῖον, ὁ τονισμὸς αὐτὸς γίνεται μόνον μὲ τὸ πέρασμα ἀπὸ τὸ κακὸν
 ὀδύνη, ὁ φόβος, ὁ θάνατος, ἡ ἀδικία ἔχουν ἀντικρύσματα εἰς τὴν προσο-
 καὶ κοινωνικὴν ζωὴν. Συνάμα τονίζονται μὲ τὴν νοσταλγίαν τοῦ καλοῦ
 νίκης. Ἄλλοτε πάλιν κυριαρχεῖ τὸ κακὸν καταθλιπτικῶς, ἡ δὲ ἐρμηνεία
 παρέχει τὸ προσωρινὸν καταφύγιον εἰς τὴν λυτρωτικὴν δημιουργίαν τῆς
 Διότι ἡ κυριαρχία αὐτῆ τοῦ κακοῦ δὲν ἀποτελεῖ διαπίστωσιν μιᾶς ἀντι-
 νικῆς καὶ μοιρολατρικῆς νομοτελείας, ἀλλὰ ἐρμηνείαν τοῦ βάθους καὶ τῆς
 ρείας τῆς ζωῆς. Εἰς τὴν περίπτωσιν δὲ αὐτὴν συντελεῖται ἡ προσωπικὴ
 κοινωνία μὲ ἓνα κόσμον ποῦ σπαράσσει καὶ δημιουργεῖται. Ὁ σπαραγμ-
 τός, ὁ ὁποῖος ἡμπορεῖ νὰ προσδώσῃ ποικιλίαν ἐπαναστατικῶν μορφῶν
 τέχνην, ἀκόμη καὶ ὅταν μένη καθ' ἑαυτὸν καὶ ἀξεπέραστος, δὲν εἶναι
 νωμένος ἀπὸ τὴν δημιουργικὴν πορείαν τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ ἄνθρωπος το-
 στον κατανοεῖ τὰ ὄριά του, προσγειώνεται, ἀποφεύγει τὴν ὕβριν καὶ ζῆ-
 λήν καὶ ἥρωισμόν.

Ἐν πάσῃ περιπτώσει πάντοτε ἡ τέχνη εἶναι ἓνας κόσμος ἐλεύθερος
 αὐτόνομος, δημιουργικὸς καὶ ἀνατρεπτικὸς εἰς πολλὰς περιπτώσεις. Ἡ

κενόν, πλαδαρόν, ασυμβίβαστον με τήν ζωήν και ὅπωςδήποτε ἀνύπαρκτον. Τοῦτο νοεῖται βεβαίως εἰς τὰ πλαίσια γνησίας τέχνης. "Ἐτσι ἡ ἀνυπαρξία κακοῦ σημαίνει τήν κενότητα και τήν πλαδαρότητά του, ἀλλά μόνον κατά στιγμάς τοῦ παιχνιδιοῦ τῆς τέχνης.

Συνήθης δὲ και παλαιά εἶναι ἡ ἀποψις τῆς τέχνης ὡς ψυχικοῦ καθαρμοῦ διεξόδου ἀπολυτρωτικοῦ ἀπὸ τὰ ψυχικά τραύματα και πλέγματα τῆς ἀνθρώπου ὑπάρξεως. Τοῦτο ὅπωςδήποτε εἶναι ὀρθόν, ἀλλά πρέπει νὰ νοηθῆ ὡς τέλοςμα τῆς αὐτονόμου και ἐλευθέρας δημιουργίας εἰς τήν περιοχὴν τῆς τέχνης. Τὸ κέντρισμα διὰ τήν δημιουργίαν αὐτὴν δὲν εἶναι τὰ τραύματα αὐτά, ἀνεκτίμως τοῦ δημιουργικοῦ ταλάντου και τῆς καλλιτεχνικῆς πορείας. Οὔτε δὲ κατά συνέπειαν ἡμπορεῖ νὰ θεωρηθῆ τὸ ἐνδεχόμενον συμπέρασμα ὅτι οἱ ψυχικῶς τραυματισμένοι εἶναι ἀπαραιτήτως καλλιτέχναι. "Ἄλλωστε τὰ ψυχικά τραύματα ἀποτελοῦν μέρος τῆς ὅλης δομῆς τοῦ στατικοῦ και ἀπροσώπου ἡμῶν μιᾶς συμβατικῆς ζωῆς. Ἡ καταπίεσις ὑφίσταται εἰς τήν γενικὴν ἐκείνην τῆς κοινωνικότητος και ἔχει τήν ἀρχὴν εἰς τὰς δυνάμεις τῆς διεστραμμένης ἡγεμονικότητος μιᾶς αὐτομηδενιζομένης ζωῆς. Ἡ τέχνη ποὺ αἶρει προσώπων τὰ στατικά και ἀπρόσωπα στοιχεῖα μιᾶς τοιαύτης ζωῆς ἀποτελεῖ αὐτὸ ἄρθρον θρίαμβον κατά τῶν τραυμάτων τῆς καταπίεσεως. Ἡ ψυχανάλυσις ἐν προκειμένῳ ἔχει λόγον διὰ τήν ἐρμηνείαν τῶν ριζῶν τῆς τέχνης, ἀλλά δὲν πρέπει νὰ κυριαρχήσῃ τόσο πολύ, ὥστε νὰ σκοτεινιάσῃ ὀλόκληρον τὸν ὑπόλοιπον χῶρον ὅπου δραματικῶς ἀνιδρύνονται ἡ προσωπικὴ και ἡ κοινωνικὴ ζωὴ και ἡ ἡλικία ἔχει τήν θέσιν τῆς εἰς τὸν ἀγῶνα ἐξανθρωπισμοῦ και κατακτῆσεως τοῦ καλοῦ και τῆς ζωῆς με ἔργα ὑψηλά και δημιουργικά.

Ἡ τέχνη εἰς τήν περιοχὴν τῆς θρησκευτικότητος ἀποτελεῖ γενικῶς ἄρθρον θρίαμβον κατά τῶν δυνάμεων τῆς ἀλλοτριωμένης και ἀγόνου ζωῆς. Μὴν ἀλλὰ τὴν τέχνην ἡ θρησκευούσα ψυχὴ ζῆ ἀκόμη ἐντονώτερον, προσωπικώτερον και ἀπολυτρωτικώτερον τήν θεϊαν ζωὴν, ἡ ὁποία κατακλύζει ὀλόκληρον τὸ βάθος αὐτῆς. Θὰ ἔλεγε κανεὶς ὅτι ἡ θρησκευτικότης, ἡ ὁποία εἰς τήν καθολικότητα και ἀπολυτρωτικότητα τῆς ἠθικῆς και τῆς αἰσθητικῆς ζωῆς προσθέτει τήν βαρύνουσαν ὀλοκλήρωσιν τῆς κοινωνικότητος, με τήν τέχνην αἶρει τήν καταπίεσιν τῆς ἀνθρώπου ἡλικίας και ἀγόνου ζωῆς. Ἡ δὲ θρησκευτικότης αὐτὴ ὑπάρχει μὲν κατά ὅλην τὴν ἡλικίαν ἡμῶν ὡς ἡγεμονικὴ μορφήν εἰς τήν χριστιανικὴν κοινωνικότητα, ὑφίσταται ὅμως ὡς ἡλικίαν ἡλικίαν εἰς κάθε πτυχὴν δημιουργικῆς ζωῆς. "Ἐτσι θρησκευτικὴ ἢ καλύτερον ἡλικίαν ἡλικίαν ταφυσικὴ τέχνη δὲν εἶναι μόνον κάθε μορφή αἰσθητικῆς λειτουργίας και δημιουργίας, ἡ ὁποία συντελεῖται εἰς τὸν γῶρον μιᾶς θρησκευτικῆς κοινότητος.

ἦτοι μιᾶς τελείας κοινωνικότητος εἰς τὰ πλαίσια τῆς δημιουργικῆς καὶ πλασματικῆς ζωῆς. Ἡ θρησκευτικότης ὅμως αὐτὴ δὲν εἶναι παιχνίδι οὔτε περιρρινὴ λύτρωσις καὶ ἀναψυχὴ δημιουργικῆς ἐλευθερίας, ἀλλὰ τὸ ἄλλας τῆς τὸ πρόπλασμα τῆς θείας βασιλείας. Κάθε πλασματικὴ (καὶ κατὰ κανόν ρυθμος) μεταμόρφωσις τῆς κακότητος τῆς ζωῆς εἰς στοιχεῖα ἡγιασμένα δημιουργικὰ ἀποτελεῖ μέρος τῆς ἀνοδικῆς πορείας ποὺ διανύει ἡ κοινωνία. Ἡ πορεία αὐτὴ εἶναι ἡ συγκεκριμένη ζωὴ μὲ ὀλόκληρον τὴν ὀδύνην καὶ εὐτυχίαν, τὰ δεινὰ τῆς ἐκπτώσεως καὶ τὰς ἐπιτυχίας εἰς τὴν δημιουργικὴν λείωσιν. Εἰς καμμίαν περίπτωσιν δὲν νοεῖται θρησκευτικότης ὡς θεοῦ ἀνεξάρτητος στοχασμός. Ἡ θρησκευτικότης εἶναι ζωὴ, ἀγών, δάκρυα καὶ δημιουργικὴ πρόοδος. Εἰς τὸν κόσμον αὐτὸν τῆς πάντοτε καὶ συνεχῶς δειφωνομένης κοινωνικότητος ἀναδύεται ἡ ἐκδήλωσις τῆς γνησίας θρησκευτικότητος, ἡ ὁποία αἶρει τὸ κακὸν καὶ κατὰ συνέπειαν τὰ ἄκαμπτα καὶ δύσκατα στοιχεῖα τῆς αὐτομηδενιζομένης ζωῆς. Εἰς τὴν περιοχὴν αὐτὴν ὀλοκλήρωται ἡ ἠθικὴ καὶ ἡ κοινωνικὴ ζωὴ. Ὁ κόσμος τῆς τέχνης, ἡ ὁποία ὡς πρὸς τὴν ἐλευθερίαν καὶ δημιουργίαν πάντοτε διατηρεῖ τὴν αὐτονομίαν της, παρουσιάζεται εἰς τὴν περιοχὴν αὐτὴν καὶ παρουσιάζει μὲ τὸν ἰδικὸν του τρόπον τῆς θέραν καὶ δημιουργικὴν κίνησιν τῆς ὑπάρξεως. Τὸ κακὸν προξενεῖ εἰς τὸν κόσμον οὐκ ὀλίγην ὀδύνην, ἀλλὰ ἡ ζωὴ ἔχει τὰ μέσα καὶ τὴν δύναμιν τῆς ἀποκαταγωγῆς τῆς δημιουργίας καὶ τῆς συνεχοῦς πάλης πρὸς τὴν παραμορφωτικὴν καὶ ἀποληθηνὴν πραγματικότητα.

Η ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΤΗΣ ΘΡΗΣΚΕΙΑΣ ΚΑΙ Η ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΑΠΟΛΟΓΗΤΙΚΗ ΕΝΑΝΤΙ ΤΟΥ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΟΣ ΤΟΥ ΚΑΚΟΥ

1. Ἀλήθεια καὶ μῦθος

Κατὰ τὴν συνήθη ἀντίληψιν ὁ θρησκευτικὸς μῦθος γενικῶς ἐκφράζει πλανημένην ἢ ἀσαφῆ περὶ θεότητος καὶ ἀπολυτρώσεως διδασκαλίαν, ἡ δὲ Χριστιανισμὸς εἶναι ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ γνησία ζωὴ. Μῦθος καὶ Χριστιανισμὸς εἶναι πράγματα ἀσυμβίβαστα, εὐρισκόμενα εἰς ριζικὴν ἀντίθεσιν. Ἡ ἐπιστημολογικὴ καὶ ἡ φιλοσοφικὴ ἔννοια ὅμως τοῦ μύθου δὲν ἔμπορεῖ νὰ ἐνταχθῇ ἐν τῇ ἀντίληψιν αὐτῇ. Διότι αἱ ἔννοιαι αὗται ἐπισημαίνουν κατὰ ὀρθὴν ἐκτίμησιν τὴν σχέσιν μεταξὺ θρησκευτικῆς ἀληθείας καὶ μύθου. Ὁ μῦθος ποτὲ δὲν ἐπιτελεῖ κατὰ περιεχόμενον νὰ συγκρουσθῇ πρὸς τὴν ἀλήθειαν. Οὔτε ἡ ἀλήθεια ἐπιτίθεται πρὸς τὸν μῦθον οὔτε ἡ ἰδία διαλύει αὐτὸν καὶ τὸν ἀποδεικνύει ἀπόστατον. Ἴσως τοῦτο ἐκ πρώτης ὄψεως φαίνεται παράδοξον, ἀλλὰ ὅπως δὲν ἡ ἀντίληψις περὶ ἀντιθέσεως μεταξὺ ἀληθείας καὶ μύθου προέρχεται ἀπὸ ἐκτεταμένην ἔρμηνείαν τοῦ περιεχομένου τῶν δύο αὐτῶν ἐννοιῶν. Ὁ μῦθος δὲν ἐπιτελεῖ τίποτε ἄλλο παρά τὸν τρόπον ἐκφράσεως καὶ ἀνακοινώσεως τῆς ἀληθείας. Κατὰ συνέπειαν εἶναι μέσον ἐπικοινωνίας μετὰ τὸ περιεχόμενον τῆς θρησκευτικῆς ζωῆς. Μὲ ἄλλους λόγους, ὁ μῦθος εἶναι ἡ γλῶσσα τῆς ἀληθείας. Ὁ μῦθος εἶναι δυνατὸν νὰ καλλιεργηθοῦν τὰ Μαθηματικὰ χωρὶς ἀριθμούς, σύμβολα καὶ σχήματα, νὰ ἀναπτυχθοῦν φιλοσοφικαὶ ἀλήθειαι χωρὶς ὅρους καὶ γενικὰ ἔκφραστα, νὰ γίνῃ τέχνη χωρὶς μορφολογικὰ τοιχεῖα, γλῶσσαν καὶ διηγησὴν ἔτσι εἶναι ἀδύνατος ἡ ἀνακοίνωσις θρησκευτικῶν ἀληθειῶν καὶ ἡ ἐπικοινωνία μετὰ αὐτὰς χωρὶς τὸν μῦθον. Ἄλλωστε ὁ μῦθος, ὡς γλῶσσα τῆς ἀληθείας, εἶναι χαρακτηριστικὸν καὶ τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς τέχνης. Μὲ τὴν αὐτὴν γλῶσσαν ἔμποροῦν νὰ ἐκφραστοῦν καὶ νὰ ἀνακοινωθοῦν διαφορετικαὶ θρησκευτικαὶ ἀλήθειαι ἢ ἡ αὐτὴ ἀλήθεια μετὰ ριζικῶς διάφορον ἔντασιν καὶ περιεχόμενον. Ὁ μῦθος καὶ ὁ μῦθος ὡς γλῶσσα τῆς ἀληθείας, ἀνανεώνεται καὶ ἀποκτᾷ διαφορετικὴν ἐποπτεῖαν καὶ διαφορετικὴν ἔκφρασιν, ὡς ἀκριβῶς ἡ αὐτὴ γλῶσσα ἀνανεοῦται καὶ ἀποκτᾷ διαφορετικὴν ἐποπτεῖαν μετὰ ριζικῶς διάφορον ἔντασιν καὶ περιεχόμενον ἀπὸ τὸν γρηγορητικὸν καὶ τὸν ποιητὴν. Ἡ γλῶσσα πλάσσεται ἀναλόγως πρὸς τὴν δὲ

καὶ ζωντανὴ παρουσία τοῦ Θεοῦ ἀφ' ἑνὸς καὶ ἐξ ἴσου παρομοία ἀποδοτικὴ συνεργιακὴ ἐνέργεια τοῦ ἀνθρώπου ἀφ' ἑτέρου. Εἰς τὴν προκειμένην περίπτωσηιν ὁ θρησκευτικὸς μῦθος ὁμοιάζει μὲ τὸν ἀδάμαντα. Εἰς τὴν καὶ δημιουργικὴν πορείαν τοῦ ἀνθρώπου ἐντὸς τῆς περιοχῆς τῆς θρησκευτικότητος ὁ ἀκατέργαστος μῦθος μεταπλάσσεται καὶ ἐκλαμπρύνεται, ὡς τὴν ἢ τελεία καλλιτεχνικὴ ἐπεξεργασία, εἰς ἕπακρον σημεῖον, τοῦ ἀδάμαντος. Συμφώνως πρὸς τὰς ἀπόψεις αὐτὰς ἡ πολύκροτος καὶ πολλὴν ἀνησυχία δημιουργήσασα θεωρία περὶ ἀπομυθεύσεως τῆς Ἀγίας Γραφῆς δὲν ἔχει ἄλλο νόημα παρὰ τὴν ἐπισήμανσιν τῆς ἀνάγκης μιᾶς ἀποειδωλοποιήσεως σχολαστικῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας καὶ ἐρμηνείας τῶν κειμένων τῆς Κ. Διαθήκης. Οἱ πατέρες τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας μὲ τὴν περίπτωσηιν τῆς δογματικῆς διδασκαλίας καὶ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς μυστικῆς ἐκείνης ἐκείνης δὲν ἔπρατταν τίποτε ἄλλο παρὰ τὴν συνεχῆ ἀποειδωλοποίησιν τῆς χριστιανικῆς ζωῆς, ἡ ὁποία ἐστατικοποιεῖτο καὶ ἐκινδύνευε νὰ ἀλλοιωθῆ ἀπομυθεύσεως ἢ αἰρετικὰς ἀπόψεις. Ἀπομύθευσις κατὰ συνέπειαν ποτὲ δὲν νοεῖται (δὲν πρέπει νὰ νοῆται) ὡς κατάργησις ἢ ἀπάλειψις τοῦ θρησκευτικοῦ ἀλλὰ ὡς συνεχῆς ἀνανεωτικὴ ἐκμύθευσις καὶ ἀποειδωλοποιήσις κινδυνεύουσα ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν νὰ ἀλλοιωθῆ χριστιανικῆς ἀληθείας. "Ἄλλωστε ἡ Ἀγία Γραφή ἀποειδωλοποιεῖ εἰς κάθε περίπτωσιν τὸν θρησκευτικὸν μῦθον

"Ἔτσι κατανοεῖται ἡ λιτότης καὶ ἡ μεστότης τῆς διδασκαλίας μετὰ τὴν ποίαν παρουσιάζονται πολλὰ θρησκευτικὰ μυθικὰ ἀρχέτυπα εἰς τὴν Ἀγίαν Γραφήν³. Ἡ ἀποκάλυψις τῆς χριστιανικῆς ἀληθείας δὲν ἦτο δυνατόν

3. Ἐντύπωσιν ἐν προκειμένῳ προξενεῖ τὸ γεγονός τῆς κοσμογονίας τῆς Π. Διαθήκης συγκρινομένης λόγου χάριν μὲ τὴν ὀρφικὴν κοσμογονίαν. Εἰς τὴν Γένεσιν δεσπόζει καὶ θὰ ἔλεγε κανεὶς ἐπιστημονικὸς τόνος. Ὁ προσεκτικὸς ἀνανώστης ἀμέσως διαβλέπει ἐν τῇ διήγησιν τὴν δημιουργίαν τῶν τεσσάρων στοιχείων, τῶν «ριζωμάτων» κατὰ τὸν ὀρφικόν, ἦτοι τοῦ πυρός (φωτός), τοῦ ὕδατος, τοῦ ἀέρος καὶ τῆς γῆς. Εἰς ὀλόκληρον τὴν Ἀγίαν Γραφήν διαβλέπει κανεὶς νὰ γίνεται χρῆσις τῶν παραστάσεων τῶν ἱερῶν ἀντικειμένων (λίθων, ὀφθαλμῶν, τῆς γῆς, τοῦ ὕδατος, τοῦ φωτός, τοῦ ἡλίου κ. ἄ.) μὲ ριζικῶς διαφωτιστικὸν ἀπὸ τὴν ἀντίστοιχον χρῆσιν εἰς τὰς ἄλλας θρησκείας, πρωτογόνους καὶ πρῶτους. Πρβλ. F. Heiler, *Erscheinungsformen und Wesen der Religion*, Stuttgart 1917, σ. 34 κ. ἑ. Ἐξ ἄλλου εἶναι πολὺ πιθανὸν ὅτι ἡ λέξις θεός, ἡ ὁποία ἔχει κεντρικὴν σημασίαν ἐν τῇ μεταφράσει τῶν Ὁ, τὴν Κ. Διαθήκην καὶ τὰ πατερικὰ κείμενα, σχετίζεται πρὸς

τυπωθῆ με διαφορετικὴν γλῶσσαν ἢ με ἐντελῶς νέαν ἀπὸ ἐκείνην ποῦ ὑφί-
το εἰς τὸ τότε περιβάλλον. Εἰς ἀντίθετον περίπτωσιν ἔπρεπεν οἱ ἄνθρωποι
ἀλλάξουν αὐτομάτως κοινωνικὴν καὶ πολιτιστικὴν ζωὴν, ἢ δὲ ἀποκάλυψις
θὰ ἦτο μόνον ἡ σωτηρία ἐκ τοῦ κακοῦ, ἀλλὰ καὶ ἡ ἄρνησις τοῦ δραματικοῦ
θρωπίνου γίγνεσθαι. Ἔτσι τὰ θρησκευτικὰ ἀρχέτυπα εἶναι οἱ τύποι τῆς
κῆς γλῶσσης, ἢ ὅποια ποτὲ δὲν καταργεῖται ἀλλὰ μόνον μεταπλάσσεται
κακὸν εἰς τὴν Ἁγίαν Γραφὴν ἐρμηνεύεται μετὰ τὸ δραματικὸν γεγονὸς τῆς
σεως, ἢ ὅποια παριστάνεται μὲν μετὰ τὰ καθιερωμένα θρησκευτικὰ ἀρχέτυ-
διήγησις τῆς ὅμως ἔχει σπανίαν λιτότητα καὶ ἀποειδωλοποιεῖ τὰ παρά-
μυθικὰ σχήματα. Ἀλλὰ ἡ ἀλήθεια τῆς διηγήσεως αὐτῆς εἶναι ἀδύνατον νὰ
φρασθῆ ἢ νὰ ἐρμηνευθῆ χωρὶς νὰ προηγηθῆ τὸ θρησκευτικὸν ἀρχέτυπο
μύθου. Τὸ ὅλον ἐπεισόδιον τῆς πτώσεως πλαισιώνεται μετὰ τὴν διδασκαλίαν
Θεοῦ καὶ δημιουργίας. Ἔτσι μόνον ἡμπορεῖ νὰ προχωρήσῃ μετὰ ταῦτα
τερικὴ θεολογία εἰς τὰς προεκτάσεις περὶ φθαρτότητος καὶ τρεπτότητος
ἐκ τοῦ μηδενὸς δημιουργίας καὶ τῆς σχετικῆς πρὸς αὐτὰς ἀληθείας περὶ
μιουργικῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀνθρώπου. Κάθε ἄλλη μυθικὴ ἀντίληψις περὶ
σεως δὲν ἡμπορεῖ νὰ ἀποτελέσῃ προϋπόθεσιν διὰ μίαν περὶ τῆς
διδασκαλίαν. Ἐν προκειμένῳ τὸ ἐμπόδιον ἢ ἡ ἀπόστασις δὲν εἶναι ὁ μῦθος
γλῶσσα ἐπικοινωνίας, ἀλλὰ μόνον ἡ ἀπουσία τῆς δυναμικῆς καὶ πραγμα-
βιώσεως τῆς θρησκευτικῆς ἀληθείας. Διότι μία τοιαύτη ἀλήθεια ἀναδε-
τὸν μῦθον καὶ ταυτοχρόνως τὸν ἀποειδωλοποιεῖ. Τὸ κακόν, κατὰ τὴν χρι-
νικὴν διδασκαλίαν, ἔχει τὴν ρίζαν του εἰς τὸ μηδέν, εἰς τὴν προέλευσιν ὅ-
ρου τῆς δημιουργίας ἐκ τῆς θείας ἐνεργείας καὶ ὄχι ἐκ τῆς θείας οὐσίας καὶ
τὴν δημιουργικὴν ἀνθρωπίνην ἐλευθερίαν. Αἱ ἀπόψεις αὗται, ἐνῶ φαίνονται
θεωρητικαὶ κατασκευαί, βασιζονται ἐπὶ τῶν εἰκονικῶν καὶ πικραβολικῶν
γήσεων τῆς Ἁγίας Γραφῆς. Χωρὶς τὰς διηγήσεις αὐτὰς εἶναι ἀδιανόητος
θεωρητικὴ αὐτὴ ἀνάπτυξις τῆς περὶ κακοῦ διδασκαλίας, ἢ ὅποια ἄλλωστε
καρπὸς τῆς λατρευτικῆς καὶ μυστικῆς ἐμπειρίας, τὴν ὅποιαν εἶχαν οἱ πατέρες
τῆς Ἐκκλησίας.

Πέραν αὐτῶν ἡ διαρχία, ὡς σύγκρουσις τοῦ κακοῦ καὶ τοῦ καλοῦ
ἡμπορεῖ νὰ νοηθῆ ἐκτὸς τῶν μυθικῶν ἀρχετύπων. Ἀλλωστε ἡ κυριαρχία
σχήματος τῆς διαρχίας εἶναι τόσο καταθλιπτικὴ, ὥστε νὰ διαφρίνεται,
καὶ ὑποτυπωδῶς, καὶ εἰς αὐτὸν τὸν μονισμόν. Ἡ χριστιανικὴ διδασκαλία
τῆς ἠθικῆς συγκροτήσεως μεταξὺ θεικοῦ καὶ δαμιονικοῦ κάσμου Θεοῦ καὶ

χικῆς συγκρούσεως, ἡ ὁποία ἔχει νὰ παρουσιάσῃ ποικιλίαν ἀπόψεων καὶ
 χρώσεων εἰς τὴν κοσμολογικὴν καὶ ἀνθρωπολογικὴν περιοχὴν. Καὶ ἐν τῇ
 μένῳ ἡ χριστιανικὴ διδασκαλία τὴν διαρχίαν ἐρμηνεύει μὲ τὴν περί Θεοῦ
 μηδενὸς καὶ δημιουργικῆς ἐλευθερίας ἄποψιν. Τόσον εἰς τὴν Ἁγίαν
 ὅσον καὶ εἰς τὴν πατερικὴν θεολογίαν ὁ Θεὸς παριστάνεται ὡς κυρίαρχος
 πάσης πραγματικότητος. Ὁλόκληρος ἡ δημιουργία ζωοποιεῖται καὶ συστήνεται
 ὑπὸ τοῦ Θεοῦ. Ἐκτὸς καὶ μακρὰν αὐτοῦ ἐπικρατεῖ ὁ ἐκμηδενισμὸς, ἡ φθορὰ
 τῆς καὶ ἡ τρεπτότης. Ἡ σύγκρουσις μεταξὺ θεϊκοῦ καὶ δαιμονικοῦ κόσμου
 ποθετεῖται εἰς τὴν ἐπιτυχῆ ἢ μὴ ἐπιτυχῆ πορείαν πρὸς τὴν δημιουργικὴν
 λείωσιν. Ἡ δαιμονικὴ ζωὴ εἶναι ἡ στάσιμος καὶ αὐτομηδενιζομένη ζωὴ
 κείται διὰ τὸ σατανικὸν στοιχεῖον τοῦ κόσμου. Ὁ χαρακτήρ τῆς διαρχίας
 τῆς, ἐνῶ κατ' ἀνάγκην παριστάνεται μὲ τὸ γνωστὸν καὶ προϋπάρχον μῦθον
 ἀρχέτυπον τῆς πάλης τοῦ καλοῦ πρὸς τὸ κακόν, διαφωτίζεται καὶ ἐρμηνεύεται
 ὑπὸ τὸ πρίσμα τῆς ἐκ τοῦ μηδενὸς δημιουργίας. Ἄλλως εἶναι ἀδύνατος ἡ
 πέλαισις, εἰς τὴν θεωρίαν, τὴν πράξιν καὶ τὴν ζωὴν, τοῦ μυστηρίου τοῦ καλοῦ
 καὶ τοῦ κακοῦ. Θὰ ὑπάρχη ἀπλῶς μία ἀκατέργαστος μυθικὴ παράστασις
 συμβαίνει εἰς τὸν Ζωροαστρισμόν. Εἰς αὐτὸν ἡ διαρχία ἀγαθοῦ καὶ κακοῦ
 ματος (Spenta Mainyu καὶ Angra Mainyu) δὲν καθορίζεται σαφῶς ὡς
 τὴν σχέσιν των μὲ τὸν Ahura Mazdâ, τὸν ὁποῖον ὁ Ζωροάστρης θεωρεῖ ὡς
 ἄλλως Θεὸν ἀγαθὸν καὶ δημιουργὸν τοῦ κόσμου. Εἰς τοὺς ὕμνους, ποὺ
 ρονται εἰς τὴν διδασκαλίαν τοῦ Ζωροάστρου, παρουσιάζεται σαφῆς ἡ ἀντίθεσις
 τῶν δύο αὐτῶν πνευμάτων, ὄχι ὅμως καὶ ἡ προέλευσίς των. Ἄλλωστε
 λήλως πρὸς τὸν κυρίαρχον Ahura Mazdâ ὑπάρχουν καὶ ἄλλοι θεοί. Ἡ ἀντίθεσις
 εἰς τὴν Ἀβέσταν, τῆς ὁποίας τὸ περιεχόμενον δὲν ἔμπορεῖ νὰ ἀποδοθῇ
 κλήρου εἰς τὸν Ζωροάστρη, βαθμιαίως καθιερώνεται ἡ ὄντολογικὴ διαρχία
 μεταξὺ ἀγαθοῦ καὶ κακοῦ Θεοῦ, διὰ νὰ συστηματοποιηθῇ καὶ νὰ σκληρο-
 βραδύτερον εἰς τὴν ἀρχέγονον σύγκρουσιν φωτὸς καὶ σκότους, ὡς Θεὸς
 ἀρχηγὸς δὲ τοῦ κακοῦ καθιερώνεται ὁ Ahriman⁴. Συνεπῶς ἡ διαρχία αὐτὴ
 τολογικῆς καὶ κοσμικῆς διαστάσεως, ἐκφράζεται μὲ τὸν ἀρχέγονον μῦθον
 συγκρούσεως καλοῦ καὶ κακοῦ, πουθενὰ ὅμως δὲν διαφαίνεται ἡ χριστιανικὴ
 σημασία τῆς ἐκ τοῦ μηδενὸς δημιουργίας καὶ τῆς δημιουργικῆς ἐλευθερίας
 αὐτῆ μορφῆ τοῦ μύθου ἐκφράζει διαφορετικὸν περιεχόμενον διδασκαλίαν
 ζωῆς. Τὸ δὲ περιεχόμενον τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας ἐκλεπτύνει καὶ
 λαμπραίνει τὸ μυθικὸν αὐτὸ ἀρχέτυπον τῆς διαρχίας

Ἡ ἀλήθεια περὶ τῆς ζωῆς καὶ τῆς ἀπολυτρόσεως ἀπὸ τοῦ κακοῦ πραγ-
νεται εἰς τὴν σταυρικὴν θυσίαν καὶ τὴν ἀνάστασιν τοῦ ἐνανθρωπήσαντο
σου. Θὰ ἔλεγε κανεὶς, χρησιμοποιοῦν ὀρθῶς τὴν γλῶσσαν τῆς χριστιανι-
ποκαλύψεως, ὅτι ὁ Θεὸς ἠθέλησε νὰ σώσῃ τὴν ἀνθρωπότητα ἀκολουθῶ-
παναρχαίαν διαδικασίαν ἐξευμενίσεως τοῦ θείου, ἣ ὅποια σχεδὸν πανταχ-
ρουσιάζεται. Πρόκειται διὰ τὰς ἀνθρωποθυσίας καὶ τὰς ζωοθυσίας καὶ τὴν
μενιστικὴν δύναμιν τοῦ αἵματος. Τὰ ἀρχέτυπα αὐτά, ριζωμένα εἰς τὴν
πότητα ἀπὸ τὰ πρῶτα τῆς βήματα, ἀποτελοῦν τὴν μυθικὴν γλῶσσαν, ἣ
οὔτε ἠμπορεῖ νὰ ἀλλάξῃ κατὰ τὴν ἐμφάνισιν τοῦ Χριστιανισμοῦ οὔτε
εἶναι καὶ ἀπαραίτητον νὰ ἀλλάξῃ. Εἰς τὴν ποικιλίαν τῶν παραστάσεων τῆς
σκευτικῆς ζωῆς τῶν λαῶν πολλάκις ἡ θυσία εἶναι ἀνεξάρτητος πρὸς τὸν
τον καὶ τὴν ἀνάστασιν. Ὅσακις δὲ συνδέονται, ὡς συμβαίνει λόγου χάριν
μυστηριακὰς θρησκείας, δὲν ἠμποροῦν νὰ ἀνεξαρτοποιηθοῦν ἀπὸ συγκεκρι-
τόπον, συγκεκριμένην μορφήν ζωῆς καὶ μερίδα ἢ ὁμάδα ἀνθρώπων. Ὁ
κρατικός, μαγικός, κοινωνικός καὶ νομικός χαρακτήρ τῆς θυσίας ἐντά-
εἰς τὰ αὐστηρὰ εἰδωλολατρικὰ περιγράμματα. Πουθενὰ δὲν φαίνεται ἡ
σις ὀλοκλήρου τῆς δημιουργίας οὔτε καὶ ὁ παράγων τῆς δημιουργικῆς ἐ-
ρίας. Περισσότερον κυριαρχεῖ ὁ χαρακτήρ τῆς νομοτελείας ὑπὸ τὰς φυ-
μαγικάς, κοινωνικάς καὶ νομικάς ἐκφάνσεις. Ἡ μυθικὴ γλῶσσα εἰδωλο-
ται, ἐνῶ εἰς τὴν χριστιανικὴν ἀποκάλυψιν ἀποειδωλοποιεῖται. Ἡ στα-
θυσία συνδέεται στενότερα μὲ τὴν μεταμορφωτικὴν δύναμιν τῆς ἀναστ-
Τὸ λύτρον τοῦ αἵματος καὶ ἡ θυσία καθ' ἑαυτὴν θεωροῦνται φάσεις ἢ δι-
σῖαι τῆς μεταμορφωτικῆς καὶ ἀναστασίμου πορείας ὀλοκλήρου τῆς δη-
γίας. Ἡ δὲ πορεία αὐτὴ ὀλοκληρῶνεται εἰς τὴν δημιουργικὴν τελείωσιν
ἐγκλωβισμὸς εἰς τὰ περιγράμματα τῆς φύσεως, τῶν μηχανικῶν διαδικα-
τῆς μαγείας, τῶν συμβατικῶν κοινωνικῶν σχημάτων καὶ τῶν νομικῶν δι-
σεων αἴρεται καὶ διαλύεται ὑπὸ τὸ φῶς τῆς ἀναστάσεως, ἣ ὅποια συντρίβ-
φυλακὴν τοῦ "Αδου. Ὁ θάνατος ποὺ καλλιεργεῖ τὴν τυραννικὴν δύναμιν
εἰδωλολατρίας κατανικᾶται μὲ τὸ αἷμα τῆς θυσίας. Ὅχι μόνον δὲν γίνε-
εἰδωλολατρικὴ ἢ νομικὴ διαδικασία, ἀλλὰ αἴρεται παντελῶς κάθε παρ-
διαδικασία. Ἡ καινὴ κτίσις σημαίνει ἀκριβῶς ἐλευθερίαν ἀπὸ τὴν τυραν-
δέσμευσιν εἰς τὰ εἰδωλολατρικὰ κλειστὰ περιγράμματα καὶ τὴν νομικὴν
ριαρχίαν τῶν τύπων καὶ τῶν μηχανικῶν διαδικασιῶν. Τὸ μυθικὸν ἀρχέ-
τῆς θυσίας, ὡς τρόπου ἐξευμενίσεως καὶ ἀπαλλαγῆς ἀπὸ τὴν ἐνογὴν, ἐ-

Ἔτσι ἐπίσης ἐρμηνεύεται ὀρθῶς καὶ ἡ οὐσία τῶν μυστηριακῶν πρὸς τῆς χριστιανικῆς ἀποκαλύψεως. Τὸ μυστήριον ἢ τὰ μυστήρια εἰς τὸν Χριστιανισμόν ἀποτελοῦν φάσεις τῆς πορείας ἐκείνης, κατὰ τὴν ὁποίαν ὀλόκληρη δημιουργία ὠριμάζει τελειωτικῶς μὲ τὴν ἐκ νέου ὀργανικωτέραν ἔνταξιν εἰς τὴν ἄκτιστον χάριν, ἤτοι εἰς τὴν μεταφυσικὴν διάστασιν τῆς βασιλείας Θεοῦ. Τὰ μυστήρια κατὰ συνέπειαν δὲν εἶναι εἰδωλολατρικὰ σχήματα (ἐκλαμβάνονται ἐνίοτε) ἀπομεμονωμένα τελεταὶ ποῦ συγκροτοῦν τὴν Ἐκκλησίαν, ὑπεράνω αὐτῆς τοποθετούμενα. Ὁλόκληρος ἡ Ἐκκλησία, ὡς δημιουργία εἶναι τὸ μυστήριον μὲ τὰς ἐπὶ μέρους ἐκφάνσεις. Ἔτσι μόνον ἀποσιδωμένη εἶται τὸ μυθικὸν σχῆμα περὶ μύσεως μηχανικῶς εἰς μίαν μορφήν ζωῆς ποία ὑπόσχεται προστασίαν καὶ ἀθανασίαν. Αὐτὴ ἡ ἀποσπασματικότης, ἀπικρότης καὶ ὁ περιορισμὸς εἰς φυσιοκρατικὰ καὶ πνευματικὰ σχήματα ὀλοῦν τὴν τυραννικὴν φυλακὴν τῆς εἰδωλολατρίας. Τὰ χριστιανικὰ μυστήρια εἶναι αἱ ἐκφάνσεις τῆς ἀπολυτρωμένης καὶ τῆς ἀπολυτρουμένης δημιουργίας. Ἐκκλησία εἰς τὸν κόσμον ἔχει προσωρινὰ ὄρια καὶ περιχαράκωνεται μόνον ὅταν ὑφίστανται λόγοι ἀμύνης ἐναντι διαβρωτικῶν ἐπιδράσεων τοῦ δαιμονισμοῦ. Ὁρια τῆς ὁμως ἐπεκτείνονται εἰς ὀλόκληρον τὴν ἀνθρωπότητα καὶ τὴν δημιουργίαν. Ὁ περιορισμὸς καὶ ἡ περιχαράκωσις, ἀπὸ ἐσφαλμένην περὶ μυστηριακοψιν πολλάκις προερχομένην, ἀποτελοῦν τὰ πλέον ὀδυνηρὰ καὶ θανάσιμα τμήματα στατικότητος καὶ ἀπολιθώσεως. Ἡ εἰδωλολατρία καὶ ἡ ὑποκρισία εἰσὶν οὖν ἀπειλητικῶς πρὸ τῶν θυρῶν τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ μυστηριακὴ διάστασις τῶν μυστηρίων ὡς ἐκφάνσεις αὐτῆς ἀποτελοῦν τὴν πρόσληψιν τῆς κτίσεως καὶ μετὰ τὴν πρόσληψιν, μεταμόρφωσιν αὐτῆς ὑπὸ τῆς ἀκτίστου δόξης.

Κατὰ ταῦτα εἰς τὴν διδασκαλίαν καὶ τὴν πράξιν ὁ Χριστιανισμὸς πρὸς τὸν νέον ὕλικόν εἰς τὴν φιλοσοφίαν τῆς θρησκείας. Ὑπὸ τὴν ἔννοιαν αὐτὴν δὲν εἶναι νὰ νομισθῇ ὅτι ἐπιχειρεῖται εὐθηνὴ ἀπολογητικὴ κατὰ ἀτυχῆ πρότυπα ἰσχυροτέρων ἐποχῶν. Ἡ ἀλήθεια τοῦ Χριστιανισμοῦ δὲν ἀποδεικνύεται ἰσχυρῶς καὶ ἐπιστημονικῶς. Εἰς ἀντίθετον περίπτωσιν δὲν θὰ ἐγένετο λόγος περὶ μεταφυσικῆς ἀληθείας καὶ περὶ τοῦ μυστηρίου τῆς δημιουργίας. Ἡ ἀλήθεια αὐτὴ ἐπιδοκιμάζεται καὶ βιώνεται ἢ ἀποδοκιμάζεται καὶ ἀπορρίπτεται ἐν τῇ πλαίσιᾳ τῆς πορείας πρὸς τελείωσιν. Ἄλλος δρόμος δὲν ὑπάρχει. Ἐν τῇ ἐκείνῃ μένῃ ἡ φιλοσοφία τῆς θρησκείας ἀπλῶς πρέπει νὰ ἐπισημάνῃ τὴν διαμυστηρικότητα τῶν μυθικῶν ἀρχετύπων ἢ τῆς μυθικῆς γλώσσης, ἢ ὁποία μεταπλάσσονται κατὰ τὴν ὀρίμωσιν τῆς θρησκείας. Κατὰ συνέπειαν

χριστιανική αποκάλυψις ποτέ δὲν πρέπει νὰ νοηθῆ ἔκτος τῆς μυθικῆς γλαυκῆς τοῦ περιβάλλοντος. Ἡ θεολογία ὅμως, ὡς συνέβη ἀκριβῶς μὲ τὴν πατερνὴν θεολογίαν, γνωρίζει τὰ ὅρια τῆς αὐτονομίας καὶ τῶν ἰδιαιτέρων χαρακτηρικῶν τῆς ἀποκαλύψεως αὐτῆς. Ἡ ἀλήθεια εἶναι ἀνεξάρτητος ἀπὸ τὴν γλῶσσαν αὐτὴν, ἀλλὰ δὲν ἐκφράζεται χωρὶς τὴν ἰδίαν γλῶσσαν καὶ χωρὶς τὴν μετὰ τὴν ἐκείνην εἰς τὴν ρωμαλεότητα τῆς ἀληθινῆς ζωῆς.

Συναφῆς πρὸς τὰς ἀπόψεις αὐτὰς εἶναι καὶ ἡ προβληματολογία περὶ τὴν γένεσιν τοῦ φαινομένου τῆς θρησκευτικῆς ζωῆς. Πολλοὶ ἀπολογηταὶ τοῦ Χριστιανισμοῦ, τοῦ παρελθόντος κυρίως αἰῶνος καὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ παρόντος, ἐθροιβήθησαν ἀπὸ τὰς θρησκευτολογικὰς ἐρεῦνας καὶ ἠθέλησαν πολλάκις ἐπισημάνει τὴν γένεσιν τῆς χριστιανικῆς θρησκευτικότητος εἰς τελείως διακριτοὺς παράγοντας ἀπὸ ὅ,τι εἶχαν ἐπισημάνει μὲ τὰς ἐρεῦνας των οἱ θρησκευτικοὶ λόγοι καὶ ἐν πολλοῖς οἱ κατήγοροι καὶ πολέμιοι τοῦ Χριστιανισμοῦ διὰ τὴν ἡ Β λόγον. Εἶναι εὐκόλος ἡ πολεμικὴ κατὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ μὲ τὰ πορτραῖτα ἐκεῖνα τῶν ἐρευνητῶν, κατὰ τὰ ὅποια ψυχολογικοὶ παράγοντες (φόβος διὰ τὴν εὐτυχίαν, καταπιέσεις) καὶ κοινωνικαὶ σχέσεις καὶ συνθήκαι (κυριαρχία δυνατῶν, ἐκμετάλλευσις ἀσθενῶν, ὑποταγὴ αὐτῶν) συνετέλεσαν ἀποδοτικῶς εἰς τὴν διαμόρφωσιν τοῦ φαινομένου τῆς θρησκευτικῆς ζωῆς καὶ τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ἀλλά, ἐνῶ ἡ πολεμικὴ αὐτὴ ἔχει ὠρισμένα ὅρια καὶ ἀκαθόριστα κίνητρα καὶ ἐγγίζει τὰ ὅρια τῆς ἀφελείας, παρὰ τὸ ἐνίοτε καὶ τοὺς ἀπολογητάς, οἱ ὅποιοι ἐπιχειροῦν νὰ ἀνατρέψουν ὄχι τὰς ἐπισημάνσεις ἀπὸ ἀπόψεως ἐπιστημονικῆς προεκτάσεις τῶν ἐπιστημονικῶν συλλογισμῶν (ἐπειδὴ παραδείγματος χάριν ὁ φόβος καὶ ἡ πατρικὴ καταπίεσις πέβαλε τὴν λατρείαν ἐνὸς μονάρχου Θεοῦ, ἄρα ἡ θρησκευτικὴ ἐλπίς δὲν ἀντίκρουσται εἰς κανένα μεταφυσικὸν κόσμον), ἀλλὰ αὐτὰ τὰ συμπεράσματα. Ἔτσι εἰς πολλοὺς δὲν ἤρρεσεν ἡ ἀποψις ὅτι ὁ φόβος εἶναι ἀποτελεσματικὸς παράγων διαμορφώσεως τῆς θρησκευτικῆς ζωῆς καὶ ἠθέλησαν νὰ ὑποστηρίξουν ὅτι ἡ θρησκεία γενικῶς προῆλθεν ἀπὸ τὰς εὐγενεῖς ὁρμὰς καὶ λειτουργίας τῆς ψυχῆς καὶ ἀπὸ τὸν ἔρωτα πρὸς τὸ θεῖον! Ἀλλὰ τοὺς διαψεύδει τὸ τρίτον ἀποτέλεσμα τῆς Γενέσεως, κατὰ τὸ ὅποῖον τὸ δειλινὸν οἱ πρωτόπλαστοι ἤκουσαν τὴν φωνὴν τοῦ Θεοῦ εἰς τὸν παράδεισον καὶ αἰσθανόμενοι γυμνοὶ ἐκ

Τόσον οἱ θελήσαντες νὰ πολεμήσουν τὸν Χριστιανισμόν ὅσον καὶ οἱ θροιβηθέντες ἀπὸ

προστάτευτοι ἐκρύβησαν. Ἐπειτα οἱ πρωτόπλαστοι προσεπάθησαν να βιβιάσουν τὴν καταπιέζουσαν αὐτοὺς ἐνοχὴν. Ἡ θρησκευτικὴ ζωὴ, ὡς σμα τῆς πτώσεως, ἀρχίζει μὲ τὸν φόβον. Οἱ ψυχολογικοὶ καὶ κοινωνιολογικοὶ γάγοντες διαμορφώνονται ἐντὸς τῆς ἀποτυχημένης πορείας τοῦ ἀνθρώπου τὴν τελείωσιν. Ἡ δύναμις τῆς κυριαρχικότητος καὶ τῆς ἐπιθετικότητος τοῦ φόβου ἐνώπιον τῆς αὐτοεκμηδενιζομένης ζωῆς, καθιστοῦν συμβατικὴν ὑποκριτικὴν τὴν κοινωνικὴν ζωὴν. Ἐντὸς αὐτῶν τῶν σχέσεων ἢ διὰ μέσων τῶν συντελεῖται ἡ δημιουργικὴ πορεία πρὸς τελείωσιν. Ἡ δὲ χριστιανικὴ ἀποκάλυψις, ὡς παροχὴ ζωοποιήσεως διὰ τὴν μεταμόρφωσιν τῆς ζωῆς, εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ ἓνας θρίαμβος κατὰ τοῦ φόβου καὶ τῶν καταπιέσεων ἀποψις, λόγου χάριν, τοῦ Freud⁶ ὅτι ὁ μονοθεϊσμός, ὡς λατρεία καὶ ὑποταγὴ εἰς ἓνα κυρίαρχον Θεόν, ἔχει τὰς ρίζας του εἰς τὴν ὑποταγὴν τῶν ἀτόμων ὀρθῆς καὶ τῶν υἱῶν εἰς τὸν ἀρχηγὸν τῆς ομάδος καὶ τὸν πατέρα, ἀπὸ ἀποψις τῆς διαδικασίας ψυχολογικῆς καὶ κοινωνικῆς, εἶναι μᾶλλον ὀρθῆ. Ὁ δὲ ἰσχυρισμὸς ὅτι ὁ Χριστιανισμὸς ἀποτελεῖ τὴν ἐπανάστασιν τῶν υἱῶν κατὰ τῆς κυριαρχίας, εἶναι ἐπίσης ὀρθὸς ἀπὸ τὴν ἀποψιν τῆς αὐτῆς διαδικασίας. Ὁ φόβος, αἱ καταπιέσεις καὶ αἱ ψυχώσεις εἶναι τὸ κακόν, ὡς ἀποτυχία εἰς τὴν δημιουργικὴν πορείαν. Ἡ χριστιανικὴ ἀποκάλυψις, ὡς καὶ κάθε θρησκευτικὴ ἀποκάλυψις τοῦ κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν Θεοῦ δημιουργηθέντος ἀνθρώπου, ἀποτελεῖ ἀφύπνισιν καὶ προσπάθειαν ἀνατροπῆς τῆς στατικῆς καὶ φθοροποιοῦσαν ραννίας διὰ τὴν ἀπρόσκοπτον τελείωσιν τῆς δημιουργικῆς ἐλευθερίας καὶ συνέπειαν, ὅπου φόβος καὶ καταπιέσεις, ἐκεῖ ἡ θρησκευτικὴ δημιουργικὴ ἀπόψις αὐταὶ δὲν εἶναι πορίσματα ἐπιστημονικῆς, ἀλλὰ θεολογικῆς ἐκείνης. Εἰς τὴν περιοχὴν ὅχι τῶν διαδικασιῶν ἐκδηλώσεως τῆς θρησκευτικότητος ἀλλὰ τῆς πεμπτουσίας της, ὡς ἀπολυτρωτικῆς ἐμπειρίας καὶ δυνάμεως, πρὸς εἰσέρχεται ἡ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα. Ἡ φιλοσοφία τῆς θρησκείας καὶ ἡ χριστιανικὴ ἀπολογητικὴ κατ' ἀρχὴν ἐρευνοῦν τὰς διαδικασίας αὐτάς, ἐξάγοντες συμπεράσματα καὶ μετὰ ταῦτα, ὡς ἐρμηνευτικὴ προέκτασις, εἶναι δυνατὰ σημασιολόγησις τοῦ φαινομένου τῆς θρησκευτικῆς ζωῆς γενικῶς.

Τὸ αὐτὸ ἢμπορεῖ νὰ συμβῇ ὅχι μόνον εἰς τὴν περιοχὴν τῆς ἱστορικῆς ἀναλύσεως τῶν φαινομένων τῆς πνευματικῆς ζωῆς, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν σφαιρὰν τοῦ λόγου καὶ τῆς ψυχῆς. Ὁ Kant καὶ ὁ Hegel ἠσχολήθησαν μὲ τὴν θρησκείαν καὶ ὁ καθεὶς ἔδωκεν ὠρισμένας ἐξηγήσεις, αἱ ὁποῖαι δὲν ἢμποροῦν νὰ ἀποδοῦν τὴν ἀποψιν τῆς θρησκευτικῆς ζωῆς ὡς ἀποτυχία εἰς τὴν δημιουργικὴν πορείαν.

τῆς διαδικασίας αὐτῆς ἢ παρέχουν μίαν γενικὴν καὶ ἀσαφῆ εἰκόνα. Ὁ περιώρισε τὴν θρησκείαν εἰς τὴν ἠθικὴν σφαῖραν. Καὶ ὁ ἴδιος ὅμως αἰσθάνεται τὴν δυσκολίαν καὶ παρουσιάζεται ἀγωνιῶν ἢ προσπαθῶν νὰ χρωματίσῃ τὴν ἠθικότητα μὲ ἓνα διαφορετικὸν χρῶμα ἀπὸ ὅ,τι ἔχει ἡ στενὴ ἠθικὴ ὕλη. Ὁ Hegel κατέστησε τὴν θρησκείαν ἓνα παιχνίδι ἢ μίαν ἔκφασιν τῆς πνευματικότητος τοῦ ἀπολύτου. Ἡ θρησκεία ἔχασε τὴν αὐτονομίαν της καὶ ἀπερροφήθη ἀπὸ τὸν ἀπόλυτον πνεῦμα⁸. Ὁ Jung ἔσκαψε τὸ βάθος τῆς ἀσυνειδήτου περιοχῆς καὶ εἶχε πράξει προηγουμένως καὶ ὁ Freud, καὶ εὔρε τὰ θρησκευτικὰ ἀρχαῖα ἐγγαγραμμένα εἰς τὴν ἀνθρωπίνην ὑπαρξιν. Ὁ θρησκευτικὸς μῦθος δὲν ἔχει μόνον κοινωνικὴν μορφήν ἀλλὰ καὶ ρίζαν εἰς τὰ βάθη τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ μῦθος πορίσματα αὐτὰ εἶναι δηλωτικὰ τῆς διαδικασίας τὴν ὁποίαν διέρχεται τὸ πνεῦμα νόμιμον τῆς θρησκευτικῆς ζωῆς, ἀνεξαρτήτως τῆς ὀρθότητος ἢ μὴ αὐτῆς. Ὁ μῦθος μεταφυσικὸν βάθος ἢ ἡ πεμπτουσία τῆς θρησκευτικότητος ποτὲ δὲν ἔχει νὰ διακριβωθῇ ἐπιστημονικῶς μὲ τοιαῦτα πορίσματα, διότι δὲν ἔχει φυσικὰ διαστάσεις καὶ ἀνάλογον ἐπιστητόν. Τὰ πορίσματα αὐτὰ, ἐν μέρει ἢ ἐν ὅλῳ, ὑποβοηθοῦν εἰς τὴν ὀρθὴν ἐρμηνείαν αὐτῆς τῆς πεμπτουσίας καὶ τίποτ' ἄλλο ἢ ἰσορροσιότερον ἢ ὀλιγώτερον.

Κατὰ ταῦτα ὁ θρησκευτικὸς μῦθος μὲ τὰ ἀρχέτυπά του, εἴτε ἐντοπιζομένη εἰς τὴν κοινωνικὴν εἴτε εἰς τὴν ψυχικὴν σφαῖραν, ἀποτελεῖ, ὡς γλῶσσα ἐκφράσεως κοινωνίας, στοιχεῖον τῆς ζωῆς καὶ μέρος ὁλοκλήρου τῆς δομῆς τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς φυσικῆς καὶ τῆς πνευματικῆς ζωῆς. Ὑπόκειται, κατὰ τὸ ἐφικτόν, εἰς κριτικὰς ἐρευνας καὶ ἀξιολόγησιν. Ἡ θρησκευτικὴ ἀλήθεια ἔχει δομὴν ὑπερβατικὴν, ἀλλὰ συνάμα προεκτείνει καὶ διευρύνει τὰ ὅρια τῆς ὑπάρξεως εἰς τὸν ἀπὸλυτον ἢ τὸ σημεῖον ὅπου ἐνώνεται ὁ φυσικὸς μὲ τὸν μεταφυσικὸν κόσμον. Κατὰ τὰ τὴν χριστιανικὴν διδασκαλίαν πρόκειται διὰ τὸ μυστήριον τῆς δημιουργίας ἢ ὁποία κτίζεται, ὁλοκληρώνεται καὶ τελειώνεται θεωτικῶς καὶ κατ' ἐξουσίαν εἰς τὴν σφαῖραν τοῦ προσώπου καὶ τῆς κοινωνίας. Τὸ μυστήριον αὐτὸ εἶναι ἀπὸλυτῶς συνυφασμένον μὲ τὸ καλὸν καὶ τὸ κακόν. Ἔτσι τὰ δύο αὐτὰ στοιχεῖα (ἂν ἤμπορῇ νὰ εἶπη κανεὶς καὶ τὸ κακόν στοιχεῖον) ἀποτελοῦν μὲ τὴν συνύφασιν αὐτῶν τοὺς τὴν κεντρικὴν καὶ τὴν βασικὴν δομὴν τοῦ μυστηρίου τῆς δημιουργίας. Ἡ ἀλήθεια αὐτὴ δὲν ἐκφράζεται παρὰ μόνον μὲ τὴν μυθικὴν γλῶσσαν, ἢ ἔχει προσωρινὸν χαρακτῆρα μέχρι τῆς ὁλοκληρώσεως τῆς θεογνωσίας ἀπὸ τὸν ἄνθρωπον (μέρους) εἰς «πρόσωπον πρὸς πρόσωπον» γνῶσιν.

λολατρικὰς παραστάσεις. Ἄτονεῖ ἡ ὀλοκληρωμένη ἀντίληψις καὶ συν-
ἐμπειρία τοῦ χαρακτῆρος τῆς δημιουργικῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου, ἡ ὁποία
βάλλεται ἀπὸ αὐτὸ τὸ γεγονός τῆς ἐκ τοῦ μηδενὸς δημιουργίας καὶ τῆς
ρους κυριότητος τοῦ Θεοῦ. Ἡ παντοδυναμία καὶ ἡ δικαιοσύνη τοῦ Θεοῦ
λαμβάνονται ὑπὸ τὴν φυσικὴν καὶ τὴν νομικὴν ἔννοιαν. Ὡς ὁ ἄνθρωπος
δυνάμεις μὲ τὰς ὁποίας κυριαρχεῖ ἐπὶ τῆς φύσεως καὶ τῆς κοινωνικῆς
ἔτσι καὶ ὁ Θεὸς κατέχων τοιαύτας φυσικὰς καὶ νομικὰς δυνάμεις ἤμπο
κυριαρχήσῃ ἀποτελεσματικῶς καὶ ἐπὶ αὐτοῦ ἀκόμη τοῦ κακοῦ. Καταδε
ται ἐν προκειμένῳ ὅτι, ἐνῶ γίνεται ἀποδεκτὴ ἡ ἀπόλυτος κυριαρχία τοῦ
ὑπεράνω ἐξαρτήσεων, ταυτίζεται κατὰ τινα τρόπον ἡ δύναμις τῆς κυρι
αὐτῆς τοῦ Θεοῦ μὲ τὴν ἀντίστοιχον δυνάμιν τῆς φυσικῆς καὶ τῆς κοιν
πραγματικότητος. Ἔτσι ὅμως ὁ Θεὸς καθίσταται ἓνα φυσικὸν ἀντικείμε
ἓνα κοινωνικὸν ὄν εἰς τὰ μέτρα τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς. Παραλλήλως προ
τακτικὴν αὐτὴν ἐπικρατοῦν καὶ ἐσφαλμένα ἀπόψεις περὶ θείων τιμωριῶ
τοῦ τρόπου διαπαιδαγωγήσεως τοῦ ἀνθρώπου ὑπὸ τοῦ Θεοῦ. Καὶ πάλι
βάλλεται νὰ διευκρινισθῇ καὶ νὰ βιωθῇ ἀπὸ τὸν κάθε ἄνθρωπον τὸ μυσ
τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ εἰς τὰ πλαίσια τῆς ἐκ τοῦ μηδενὸς δημιουργί
τῆς δημιουργικῆς ἐλευθερίας. Ἐσημειώθη εἰς προηγούμενον κεφάλαιον
κακὸν δὲν στέλλεται εἰδικῶς διὰ τοὺς ἁμαρτωλοὺς, ὡς τοὺς θεωρεῖ ἡ μερ
ὑποκριτῶν δικαίων, ἀλλὰ διενεργεῖται ὡς μυστήριον εἰς ὀλοκλήρον τῆ
μιουργίαν, ἡ ὁποία τείνει εἰς τελειωτικὴν ὀλοκλήρωσιν διὰ μέσου τῶν
ξεων τοῦ μηδενὸς. Ὁ Χριστός, ὡς ἀναφέρεται εἰς τὸ 13ον Κεφάλαιον τοῦ
Λουκᾶν Εὐαγγελίου, ἀπέκλεισε τοιαύτας εἰδικὰς τιμωρίας καὶ ἐπεσήμα
κίνδυνον καταστροφῆς ὅλων τῶν ἀμετανοήτων. Ὅταν δὲ ἐλλείπη ἡ δη
γικὴ πορεία, ὁ ἄνθρωπος σκληρύνεται ἀπὸ τὸ κακόν, ἐνῶ ἀντιθέτως ἀσ
καὶ κρατύνεται. Διὰ τὴν δημιουργικὴν ὀλοκλήρωσιν τοῦ ἀνθρώπου ἀπ
ται τὸ πέρασμα αὐτοῦ ἀπὸ τὸ μηδέν. Ἄν μείνη εἰς τὴν περιοχὴν του,
χεται ἡ στασιμότης, ἡ σκλήρυνσις καὶ ἡ καταστροφή. Ὁ ἄνθρωπος
δὲν προστατεύεται κυριαρχικῶς ἢ μηχανικῶς ἀπὸ τὸν Θεὸν εἰς τὴν
χὴν τῆς προσωπικῆς του ἐλευθερίας καὶ αὐτοδημιουργίας. Ἄλλως δὲν θ
συνδημιουργός. Ἄν ἤθελε νὰ παραιτηθῇ ἀπὸ τὸ δῶρον αὐτό, δὲν θὰ ὑπ
εἰς τὴν ἀποτυχίαν καὶ τὴν ὀδύνην τοῦ κακοῦ. Θὰ ἦτο ἓνας λίθος ἢ μία μ
ποτὲ ὅμως συνδημιουργός.

Ὅταν λοιπὸν ἡ παντοδυναμία καὶ ἡ δικαιοσύνη τοῦ Θεοῦ ἐκφώνου

πού εξετάζει ὁ Χριστιανισμός. "Όταν ὁμως ἡ εἰδωλολατρία συμπορεύεται τὴν βιβλικὴν περὶ Θεοῦ ἔννοιαν, δημιουργεῖται ὅπωςδήποτε τὸ πρόβλημα λόγῳ τοῦ ἀσυμβιβάστου τῶν δύο ἀπόψεων. Μὲ ἄλλους λόγους, τὸ πρόβλημα ἀνακύπτει καθὼς γίνεται ἀποδεκτὸν ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι δημιουργός, παντοδύναμος καὶ δίκαιος, συνάμα δὲ μὲ τὴν ὀρθὴν αὐτὴν βιβλικὴν ἄποψιν γίνεται ἐπίσης ἀποδεκτὸν, κατὰ εἰδωλολατρικὸν τρόπον, ὅτι ἡ δύναμις τοῦ Θεοῦ ἔχει φυσικὴν καὶ νομικὴν ἰδιότητα ὑπὸ τὸ ἀνθρώπινον πρίσμα. Ἡ παρὰ φύσιν αὐτὴ ἐμφάνιση τῶν δύο ἀσυμβιβάστων ἀπόψεων ἔχει ὡς ἄμεσον συνέπειαν καὶ τὴν παρερμηνείαν τοῦ δημιουργικοῦ ρόλου τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὴν ὅλην δημιουργίαν. Τὸ κακὸν καὶ τῆς ἀπολύτρωσις δὲν θεωροῦνται ὑπὸ τὸ πρίσμα τῆς ἐκ τοῦ μηδενὸς δημιουργίας καὶ τῆς δημιουργικῆς ἐλευθερίας, ἀλλὰ ὑπὸ τὴν φυσικὴν καὶ τὴν νομικὴν ἰσορροπίαν. Ἔτσι ἐγείρεται ἡ ἀπαίτησις διὰ τὴν χορήγησιν ἀμοιβῶν, τὴν ἀπόκτησιν τῆς δαιμονίας καὶ τὴν τιμωρίαν τῶν ἀδίκων, ἐνῶ θὰ ἔπρεπε νὰ γίνεται λόγος κατὰ τὴν ἀπολύτρωσιν νὰ καταβάλλεται προσπάθεια διὰ τὴν δημιουργικὴν τελείωσιν διὰ μέσον τοῦ μηδενὸς καὶ τῆς ἄρσεως τῶν παραμορφωτικῶν δυνάμεων αὐτοῦ.

Ἐν προκειμένῳ ἡ Ἁγία Γραφή εἰς πολλὰς περιπτώσεις διορθώνει τὰς καταπολεμεῖ τὰς ἀναφυομένας εἰδωλολατρικὰς περὶ Θεοῦ ἀντιλήψεις, αἱ αἵμα ἐνσφηνούμεναι εἰς τὴν χριστιανικὴν ζωὴν δημιουργοῦν προβλήματα ἀδιέξοδα. Χαρακτηριστικὴ δὲ περίπτωσις διὰ τὸ πρόβλημα τῆς θεοδικίας εἶναι τὸ βιβλίον τοῦ Ἰώβ. Πέραν τῆς ἀπαραμίλλου λογοτεχνικῆς δυνάμεως τοῦ βιβλίου αὐτοῦ, τὸ θεολογικὸν περιεχόμενον του καταυγάζει τὸν ἀνθρώπινον προορισμὸν καὶ τὴν σχέσιν πρὸς τὸν Δημιουργόν του. Οἱ τρεῖς φίλοι τοῦ Ἰώβ παγιδεύονται εἰς τὸ νομικὸν πνεῦμα, θεωροῦντες τὸ κακὸν ὡς μέσον τιμωρίας διὰ τὰς ἁμαρτίας τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ παρέμβασις τοῦ Ἐλιοῦ, μολονότι πρὸς τὸ θεῖο θέμα διὰ τῆς ἀποδοχῆς τοῦ παιδευτικοῦ ρόλου τοῦ κακοῦ, δὲν λύει αὐτὴ τὸ πρόβλημα. Ἡ κορύφωσις τοῦ δράματος μὲ τὴν συγκλονιστικὴν ἀποκαλυπτικὴν λύσιν καὶ κάθαρσιν εὐρίσκεται εἰς τὸν διάλογον τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν Ἰώβ. Δὲν ἀρκεῖ νὰ δεχθῶμεν τὴν παντοδυναμίαν, τὴν πανσοφίαν καὶ τὴν ἀκαταπόνησιν τοῦ Θεοῦ· εἶναι ἀπαραίτητον νὰ ἔχωμεν πλήρη ἢ ἀρκετὴν θεογνωσίαν. Ὁ Θεὸς παριστάνεται ὡς ἀπρόσιτος κατὰ πάντα, διότι εἶναι κυρίαρχος καὶ ἀνεξάρτητος μετὰ ἁπλῶς διάφορον τρόπον ἀπὸ ὅ,τι εἶναι ὁ ἄνθρωπος κυρίαρχος ἐπὶ τῆς φυσικῆς καὶ τῆς κοινωνικῆς πραγματικότητος. Αἱ ἀπαραμίλλοι εἰκόνες τῶν ἀδίκων καὶ τῶν δικαίων περὶ τοῦ Θεοῦ εἰς τὸ βιβλίον τοῦ Ἰώβ εἶναι ἀπαραίτητον νὰ ἔχωμεν ἀπὸ τὴν ἀπολύτρωσιν τὸν ἀνθρώπινον προορισμὸν καὶ τὴν σχέσιν πρὸς τὸν Δημιουργόν του.

κατάληπτος. 'Ο δὲ ἄνθρωπος εἶναι «γῆ καὶ σποδός¹¹». 'Ο θεόπνευστος γραφεὺς μὲ τὴν ποιητικὴν αὐτὴν δημιουργίαν θέτει τὸν δάκτυλον εἰς τὸν τῆς ἐσωτάτης δομῆς τοῦ κόσμου καὶ τῆς ζωῆς. Καὶ ἐκεῖ, ἀπὸ τὸ μηδέ πει νὰ ἐκρήγνυται τὸ παντοδύναμον μεγαλεῖον τοῦ Θεοῦ. Πῶς ἤμποροῦν νὰ ταυτισθῇ ὁ παντοδύναμος, πάνσοφος καὶ δίκαιος Θεὸς μὲ ἓνα φανταστικὸν ἀντικείμενον καὶ μίαν κοινωνικὴν πραγματικότητα, ὅπως τὸν θέλουν οἱ ἰσχυροὶ ἡγετῆρες τῆς θεοδικίας; 'Αφοῦ δὲν γνωρίζεται ὁ Θεός, πῶς εἶναι δυνατὸν ἐξερεῦνησις τοῦ χαρακτῆρος τῆς δυνάμεως καὶ τῆς δικαιοσύνης του; Πῶς ἄνθρωπος, ὡς «γῆ καὶ σποδός» καὶ κατὰ συνέπειαν δημιούργημα ἐκ τοῦ μηδενός, ἤμπορεῖ νὰ ἀποδίδῃ εἰς τὸν Θεὸν ιδιότητας εἰλημμένας ἀπὸ τὴν φύσιν καὶ τὴν νομικὴν τάξιν; Τὸ βιβλίον τοῦ 'Ιὼβ μὲ τὰς εἰκόνας τῶν λόγων τοῦ οὐ πρὸς τὸν 'Ιὼβ ἐγκαινιάζει ἀνεπανάληπτον τρόπον ἀποφατικῆς θεωρίας τοῦ Θεοῦ. Εἰς δὲ τὸ τέλος τοῦ δράματος καὶ μετὰ τὴν ψυχικὴν συντριβὴν τοῦ 'Ιὼβ ἐνώπιον τῆς ἀκαταλήπτου θείας δυνάμεως, ὁ Θεὸς ἐπιπλήττει τὸν 'Ιὼβ φάξ καὶ τοὺς δύο ἄλλους φίλους τοῦ 'Ιὼβ¹². Πρόκειται διὰ τὴν καταδίκην τοῦ νομικοῦ πνεύματος, τὸ ὅποῖον πολλάκις ἀνεπιτυχῶς καὶ ὑποκριτικῶς ἠρῶνται ὡς βᾶσις διὰ τὴν ἐξήγησιν τοῦ προβλήματος τῆς θεοδικίας.

'Η θρησκευτικὴ λύσις τοῦ δράματος αὐτοῦ, ἡ ὁποία εἶναι συγκλονιστικὴ καὶ πειστικὴ, ἀργότερον ἀντικαθίσταται ἀπὸ τοὺς λογικῶς ἀψόβους συλλογισμοὺς τοῦ Leibniz, ὁ ὅποιος καθιερώνει καὶ τὸν ὄρον θεοδικία¹³. Συνηθισμένη ἡ λύσις τοῦ βιβλίου τοῦ 'Ιὼβ πρὸς τὴν φιλοσοφικὴν ἀποψιν τοῦ Leibniz παρουσιάζεται ὁμολογουμένως κατὰ πολὺ ἐπιβλητικωτέρα καὶ μὲ ἀνεπιτυχῆ ἰσχυρομαλεότητα. 'Ο φιλόσοφος τῆς θεοδικίας κινεῖται εἰς παγερούς καὶ ἀκαταλήπτους συλλογισμοὺς. 'Εκκινεῖ ἀπὸ τὴν προϋπόθεσιν ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι ἀπὸλυτὸς παντοδύναμος καὶ πάνσοφος καὶ κατὰ συνέπειαν ὁ κόσμος αὐτὸς εἶναι ἀπὸλυτος σὺν τοῖς τῶν δυνατῶν κόσμων¹⁴. Τὸ κακὸν εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς αὐθαιρέτου ἐπιλογῆς τοῦ ἀνθρώπου καὶ ὅπωςδήποτε ἀποτελεῖ μίαν ἔλλειψιν εἰς τὴν ζωὴν τοῦ 'Ιὼβ¹⁵. Τὴν ἔλλειψιν αὐτὴν δημιουργεῖ ὁ ἴδιος ὁ ἄνθρωπος. Εἰς τὸ εἰδικὸν τοῦτο σύγγραμμα τοῦ Leibniz, τὸ ὅποῖον ἐπιγράφει καὶ μὲ τὸν ὄρον τῆς θεοδικίας, ματαίως ἀγωνίζεται κανεὶς νὰ ἴδῃ τὰς προϋποθέσεις καὶ τὰς προϋποθέσεις τῆς βιβλικῆς καὶ τῆς πατερικῆς θεολογίας περὶ τῆς ἐκ τοῦ μηδενός

Οἱ ἄψογοι καὶ σχολαστικοὶ συλλογισμοὶ δὲν εἶναι εἰς θέσιν νὰ βοηθήσου
ἐπαναστατημένην ἢ ἀνεπανορθώτως τραυματισμένην ψυχὴν. Ἄλλὰ ἡ ἐ
στασις αὐτὴ κατ' ἀρχὴν εἶναι θετικὴ. Ἀνατρέπει μίαν εἰδωλολατρικὴν ἄ
περὶ Θεοῦ καὶ ἀπολυτρώσεως ἀπὸ τοῦ κακοῦ, κατὰ τὴν ὁποίαν πρέπει νὰ ἴ
χη ἄρμονία καὶ ἰσορροπία εἰς τὴν σχέσιν τοῦ *do ut des*. Μετὰ τὴν ἐπανάσ
καὶ τὴν ἐκθρόνισιν τοῦ εἰδωλολατρικοῦ Θεοῦ δὲν μένει τίποτε, ἀλλὰ ἀν
ὁ δρόμος διὰ τὴν ἐνθρόνισιν ἑνὸς νέου Θεοῦ, τοῦ μόνου ἀληθινοῦ¹⁷. Εἶναι
ὅς πού δημιουργεῖ ἀπὸ τὸ μηδὲν πλάσματα κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν.
Οἱ ἄνθρωποι, ὡς τοιαῦτα πλάσματα, εἶναι συνδημιουργοὶ καὶ με' ὀδύνην θ
ράσουν ἀπὸ τὴν ἀποτυχίαν καὶ τὸ μηδὲν κατὰ τὴν πορείαν τῆς δημιουρ
ἐλευθερίας. Ὁ Θεὸς εἶναι καταλυτῆς τοῦ δαιμονισμοῦ, ἀλλὰ ὄχι ὡς ἰατρὸς
εἰσαγγελεύς. Καταλύει τὸ κακὸν με' τὴν δημιουργίαν, τὴν ὁποίαν ὀλοκλη
ὁ ἄνθρωπος κατόπιν τῆς μετοχῆς του εἰς αὐτήν. Ἡ συνεργασία αὐτὴ με
Θεοῦ καὶ ἀνθρώπου δὲν ἀποσκοπεῖ εἰς τὴν ἐξασφάλισιν εὐδαιμονίας, κα
φυσικὰ καὶ νομικὰ μέτρα, ἀλλὰ εἰς τὴν τελείωσιν. Ὁ δρόμος αὐτὸς εἶναι
σκολος, ἀλλὰ ἢμπορεῖ ἐνδεχομένως νὰ ἀνακαλυφθῆ καὶ νὰ κατακτηθῆ ἀπ
ἐπαναστάτην κατὰ τῆς «χριστιανικῆς» ὑποκρισίας καὶ εἰδωλολατρίας.

Τὸ πρόβλημα τῆς θεοδικίας λοιπὸν πρέπει νὰ ἐνταχθῆ ὡς μία περί
σις εἰς τὸ ὅλον μυστήριον τῆς δημιουργίας. Ἄλλὰ τὴν δημιουργίαν, ὡς
τὴν φύσιν τῆς, τὸν προορισμὸν τῆς καὶ τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς, ἢμπορε
νεῖς νὰ τὴν κατανοήσῃ μόνον με' τὴν ὀρθὴν ἐρμηνείαν τοῦ βιβλικοῦ καὶ πο
κοῦ πνεύματος. Ἡ δὲ θεοδικία ὡς πρόβλημα λαμβάνει διάφορον ὄψιν. Ἀπὸ
δικίαν ἢμπορεῖ νὰ γίνῃ σατανοδικία¹⁸. Ἄλλὰ ἐδῶ χρειάζεται ἀρκετὴ προ
Ὁ Σατανᾶς καὶ αἱ δαιμονικαὶ δυνάμεις ἀποτελοῦν κυριαρχοῦν στοιχεῖα
τὴν διδασκαλίαν περὶ ἀπολυτρώσεως ἀπὸ τοῦ κακοῦ. Ἐπειδὴ ὅμως, ὡς
μειώθη καὶ προηγουμένως, ὑφίσταται οὕτως ἢ ἄλλως τὸ μυθικὸν ἀρχέτ
πρέπει νὰ γίνῃ ἀποειδωλοποίησις αὐτοῦ. Ἄλλως ὁ Σατανᾶς θὰ ἐκληφθ
ἐννοίαν εἰδωλολατρικὴν. Τὸν κίνδυνον αὐτὸν ἴσως δὲν τὸν ἀπέφυγαν οὔτ
μεγάλαι πνεύματα¹⁹. Ὁ Σατανᾶς ἐξελήφθη ὡς τιμωρὸν ὄργανον τοῦ Θεοῦ
εἶναι, κατὰ τὴν διενέργειαν τοῦ μυστηρίου τῆς δημιουργίας καὶ τῆς ἀνα
ὁ τυραννικὸς κυρίαρχος ἐπὶ τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς, ὡς ἀρχηγὸς καὶ πρωτ

κίας καθίσταται πρόβλημα σατανοδικίας και δαιμονοδικίας.

Πέραν αὐτῶν μία ὠλοκληρωμένη προσπάθεια δημιουργικῆς ζωῆς π
σιάζει καρπούς εἰς τὴν πράξιν καὶ κυρίως εἰς τὸν ἀγῶνα κατὰ τοῦ δαιμονι
Τότε αἱ δαιμονικαὶ δυνάμεις ἐλέγχονται ἀπὸ τὴν ἀνυψουμένην δημιουρ
ζωὴν. τὸ δὲ πρόβλημα τῆς θεοδικίας καθίσταται ἄγονον. Ἄλλωστε καὶ
προαναφερθὲν βιβλίον τοῦ Ἰώβ, ὅπως καὶ εἰς τὴν θριαμβευτικὴν ἀναστά
ζωὴν τῆς Κ. Διαθήκης, ἡ φοβερὰ δύναμις τοῦ Σατανᾶ παρουσιάζεται ἀν
ρος καὶ αὐτοδιαλυομένη. Εἰς τὸ δράμα τοῦ Ἰώβ ὁ Σατανᾶς μόλις καὶ μετὰ
κυριαρχεῖ. Οἱ δὲ λόγοι τοῦ Θεοῦ παρέχουν τὴν συγκλονιστικὴν ἐκείνην εἰ
ὅπου τὰ πάντα κυριαρχοῦνται ὑπὸ τῆς θείας δυνάμεως. Ὅπισθεν ὄλων
τὸ μηδέν, ἡ φθορὰ καὶ τὸ ἀνερμήνευτον τίποτε. Μὲ τὴν παρουσίαν τοῦ
τὰ πάντα ἀποκτοῦν ὑπόστασιν καὶ δύναμιν. Ὁ Σατανᾶς, ὡς μηδενιστικὸ
ράγων, ἐξορίζεται ἀπὸ ὅλην τὴν ἐπικράτειαν τοῦ σύμπαντος. Εἶναι εἰς τ
ριθώριον, ἐκεῖ ὅπου ἀναδύονται αἱ ἐκρήξεις τοῦ μηδενός. Ἡ Κ. Διαθή
τὸ μήνυμα τῆς ἀναστάσεως καὶ ἐντὸς τῶν πλέον ὀδυνηρῶν συμπτωμάτων
σατανισμοῦ ἀνιδρύει καινὴν κτίσιν, καινὸν οὐρανόν, καινὴν γῆν, τὰ πάντα κ
Ἡ ζωοποιὸς δύναμις τοῦ Δημιουργοῦ Θεοῦ καὶ ἡ δημιουργικὴ τελείωσις
ἀνθρώπου λύουν τὸ πρόβλημα τῆς εἰδωλολατρικῆς θεοδικίας.

3. Ἀστοχίαι τῆς Χριστιανικῆς ἀπολογητικῆς

Οἱ Χριστιανοὶ ἀπολογηταὶ τοῦ 19ου καὶ τῶν πρώτων δεκαετηρίδων
20ου αἰῶνος κατὰ ἓνα μεγάλο ποσοστὸν, ἀμυνόμενοι ἐναντίον τῶν προσβ
κατὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἐπαγιδεύθησαν εἰς τὴν τακτικὴν τῶν ἀντιπάλων
Δύο κυρίως ἦσαν τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς πολεμικῆς κατὰ τοῦ Χριστιανι
κυρίως δὲ κατὰ τῆς ὀργανωμένης Χριστιανοσύνης. Τὸ πνεῦμα τῆς φυ
θρησκείας τῶν διαφωτιστῶν ἀφ' ἑνὸς καὶ ὁ ἐπιστημονισμὸς ἀφ' ἑτέρου
τέλεσαν τὴν βᾶσιν τῶν κατηγορῶν καὶ ἀντιπάλων κάθε θρησκείας καὶ περ
τερον τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ἀποτελεῖ δὲ ἄλλο θέμα τὸ γεγονὸς ὅτι οἱ ἐν λόγ
τίπαλοι πολλάκις ἐξυπηρέτουν ὀργανωμένα συμφέροντα καὶ ιδεολογικὰ
ρίδας. Οἱ διαφωτισταὶ εἶχαν ἐντοπίσει τὴν γνησιότητα τῆς θρησκευτικῆς
εἰς τὴν φύσιν καὶ τὸν λόγον, ἀντετάχθησαν δὲ σφοδρῶς ἐναντίον τῶν ἰσ
κῶν καὶ ὀργανωμένων θρησκευτῶν. Ἡ ἐρμηκεία τοῦ κακοῦ δι' αὐτοὺς ἦτο

τα. "Όταν κανείς αναγινώσκη τοὺς Διαλόγους τοῦ Voltaire, λόγου χάριν, περὶ τὴν μεγάλην καὶ αὐτονόητον ἐμπιστοσύνην του εἰς τὴν λογικὴν, ἢ συλλαμβάνει ἀνέτως τὴν ὑπαρξίν τοῦ Θεοῦ. "Ἐτσι αἱ λογικαὶ ἀποδείξεις ἐνδείξεις περὶ ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ θεωροῦνται τὸ σπουδαιότερον κεφάλαιον θρησκευτικῆς καὶ φιλοσοφικῆς γνώσεως. Παραλλήλως ἐκδηλώνεται μία φανῶς ἐχθρική στάσις πρὸς τὴν ὀργανωμένην Ἐκκλησίαν τῆς Δύσεως ἄλλου τὸ θετικὸν πνεῦμα τῶν ἐπιστημῶν ἀπετέλει πρόσφορον ἔδαφος διὰ τὴν ἀνδρωσιν τοιούτων ἐχθρικῶν κατὰ τῆς ὀργανωμένης θρησκείας τάσεων. Ἡ ἐπιστήμη καὶ τὰ ἐπιπέδωτά της ἐπιστημολογία, τῆς φυσικῆς, τῆς ιστορίας, τῆς ἀρχαιολογίας καὶ τῆς θρησκευτολογίας, ἐθεωρήθησαν, ὡς μὴ ὠφελε, ἵκανοὶ κλονίσουν τὰς ἀληθείας τῆς Ἁγίας Γραφῆς. Κατὰ τινὰ τρόπον ἡ Ἁγία Γραφή ἐξελήφθη παραδόξως ὡς βιβλίον ἐπιστημονικὸν καὶ συνάμα θρησκευτικόν.

Πρώτη ἐπίπτωσις εἰς τὴν ἐν πολλοῖς ἀπροετοίμαστον χριστιανικὴν ζωὴν ὑπῆρξεν ὁ πανικός. "Ἴσως τοῦτο ἦτο ἐνδεικτικὸν τοῦ γεγονότος ὅτι ἡ χριστιανικὴ ζωὴ καθ' ἑαυτὴν διήρχετο κρίσιν καὶ ἐστερεῖτο τοῦ οὐσιαστικοῦ βάθους. Καὶ πάλιν δὲν πρόκειται νὰ γίνῃ νύξις, παρ' ὅλον τὸ ἐνδιαφέρον τῶν πολιτικῶν, πολιτιστικῶν καὶ κοινωνικῶν ἀνακατατάξεων καὶ ἀναστατώσεων ὅποια ὀπωσδήποτε ἐδοκίμαζαν σκληρῶς τὴν τότε χριστιανικὴν ζωὴν καὶ τὴν χριστιανικὴν διάνοησιν. Ἡ ἐποχὴ ἐκείνη δὲν ἦτο κατάλληλος δι' ἄσκησιν ἀσκητικῆς γυμναστικῆς κατὰ τῆς ἐλευθερίας τῆς κέψεως καὶ τῆς ἐπιστήμης. "Ἐτσι τὴν τάσιν διωγμὸν τῶν ἀντιπάλων τῆς χριστιανικῆς πίστεως ἀντικατέστησεν ὁ πόλεμος. Ἡ θεολογία, καὶ κυρίως ἡ προτεσταντικὴ, ἀνέλαβε νὰ ἀπαντήσῃ καὶ νὰ ἀρμολογήσῃ εἰς τὸ κρατοῦν κλίμα. "Ἐτσι συνετελέσθη εὐκόλως καὶ ἀνεπιτυχῶς ἡ παγίδευσις. Ἡ θεολογία ἔπρεπε νὰ δεχθῇ ὀρθὰς τὰς ἀπόψεις τῶν δεισιππιστῶν περὶ καλῆς φύσεως καὶ λόγου, ἀλλὰ θὰ ἀνεζήτηται τὰ αὐτὰ στοιχεῖα τῆς χριστιανικῆς ἀποκάλυψιν. "Ἐτσι διεμορφώθη ἡ φυσικὴ θεολογία τῶν προτεσταντῶν καὶ συγχρόνως ἡ ἀπολογητικὴ, ἡ ὁποία ἐτόνιζεν εἰς τὸ ἔπακρον τὸ καλὸν καὶ λογικὸν ἄνθρωπον, δυνάμενον νὰ κατανοήσῃ τὰ περὶ ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ, τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς καὶ τῆς ἀναγκαιότητος τῆς χριστιανικῆς ζωῆς. Ἐγένετο ἐπίσης δεκτὸν φανερῶς ἢ λεληθότως ὅτι ἐπιστημονικὰ πορὶς ἡμῶν ἔμποροῦν νὰ στηρίξουν τὸ περιεχόμενον τῆς Ἁγίας Γραφῆς καὶ τῆς θεολογίας ἐφ' ὅσον τοιαῦτα ἐπιχειρήματα ἔμποροῦν νὰ τὸ κλονίσουν. "Ἐτσι ἔγινε ὁ ἄρρητος δρόμος συλλογῆς ὀρθῶν ἐπιστημονικῶν ἀπόψεων, καὶ ὄχι ἐχθρικῶν ἀποψεων.

καὶ ἄλλων πορισμάτων, ὥστε νὰ ἀποκρουσθοῦν τὰ δυσμενῆ καὶ ἐχθρικά
σματα²¹.

21. Καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα ἄλλωστε εἶναι γνωσταὶ αἱ ἀπολογητικαὶ κατευθύνσεις
ρίως ἢ τακτικὴ ἐκείνη, κατὰ τὴν ὁποῖαν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον οἱ ἀπολογηταὶ συνεμάχ
ῳρισμένους ἐπιστήμονας μὴ συμφωνοῦντας, λόγου χάριν, πρὸς τὴν θεωρίαν τῆς ἐξε
καὶ ἀπεκάλουν ἢ ἐθεώρουν γενικῶς τοὺς «ἀθέους» ἐπιστήμονας ὡς ψευδοεπιστήμονα
ραλλήλως κατεβάλλετο προσπάθεια συλλογῆς εὐνοϊκῶν πορισμάτων καὶ προσαρμογ
τῶν εἰς τὰ βιβλικὰ δεδομένα. Τοῦτο ὅμως γενόμενον μὲ πανικὸν καὶ συνάμα μὲ καχυ
πρὸς τὴν «ψευδοεπιστήμην» ἀπετέλει δεινὴν παγίδευσιν εἰς τὸν τεχνητὸν καὶ ὑπαγορ
νον ἀπὸ ποικίλους κοινωνικοὺς λόγους πόλεμον μεταξύ ἐπιστήμης καὶ θρησκείας ἢ κ
ρον μεταξύ ἐπιστημόνων καὶ θεολόγων. Ἡ τακτικὴ αὕτη, ὡς ἀντιλαμβάνεται κανεὶς ἀ
εἶναι ἐσφαλμένη κατὰ πάντα. Διότι αἱ ἐπιστημονικαὶ γνώσεις καὶ ἡ θεολογία ἡμπο
συνυπάρχουν συναδελφωμένοι, ἂν δὲν ὑφίσταται ἡ ἐξ ἄλλων λόγων ἔντασις. Πολλοὶ π
τῆς Ἐκκλησίας, ὡς ὁ Μ. Βασίλειος καὶ ὁ Ἰωάννης Δαμασκηνὸς λόγου χάριν, ἀνέτω
τὴν συνήθειαν ἄλλωστε τῆς ἐποχῆς τῶν ἀσχολοῦνται μὲ τὴν ἐπιστήμην καὶ τὴν θεο
χωρὶς νὰ στηρίζουν τὰς θεολογικὰς γνώσεις ἐπὶ τῶν ἐπιστημονικῶν ἢ καὶ ἀντιστρόφ
ἐπιστημονικὰς ἐπὶ τῶν θεολογικῶν. Ἡ θεοπνευστία ἄλλωστε τῆς Ἁγίας Γραφῆς δὲ
φέρεται εἰς ἐπιστημονικὰς ἀληθείας. Ἀντίθετος ἀποψις πρέπει νὰ εἶναι ἀδιανόητος. Ἡ
Γραφή ἔχει στοιχεῖα συμφωνοῦντα μὲ πορίσματα τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, τῆς ἱστ
τῆς ἀρχαιολογίας, τῆς θρησκειολογίας κ. ἄ. Ἀλλὰ δὲν εἶναι ἐπιστημονικὸν σύγγραμμ
ἔχει θεοπνεύστους ἐπιστημονικὰς ἀληθείας. Ἔτσι δὲν εἶναι ἀπαραίτητον αἱ ἐπιστημ
κατακτήσεις, αἱ ὁποῖαι ἄλλωστε κάθε τόσο καὶ ἀναθεωροῦνται ἐν πολλοῖς, νὰ συμφ
μὲ τὰ ἐπιστημονικὰ στοιχεῖα τῆς Ἁγίας Γραφῆς. Ἐπειτα, ἐφ' ὅσον καθορισθοῦν τ
καὶ τῶν δύο περιοχῶν, ἡμποροῦν αἱ ἐπιστημονικαὶ καὶ θεολογικαὶ γνώσεις νὰ συνυπα
συναδελφωμένοι. Ἡ δὲ ἀπολογητικὴ πρέπει νὰ ἐπισημαίνῃ τὰ ἀκριβῆ κίνητρα τῆς συ
σεως πίστεως καὶ γνώσεως. Πάντως τὸ δεσπόζον εἰς τὴν Ἁγίαν Γραφήν εἶναι τὸ θε
στον περιεχόμενον τῆς πίστεως. Καμμία ἐπιστημονικὴ θεωρία ἢ ἀλήθεια δὲν ἔρχετ
σύγκρουσιν πρὸς αὐτό. Πολλοί, λόγου χάριν, ἀπολογηταὶ χρησιμοποιοῦν τὸ ἐπιχείρημα
ἀδυνατοῦ παραγωγῆς ζωῆς ἀπὸ τὴν ἀνόργανον ὕλην πρὸς ἀπόδειξιν τῆς ὑπάρξεως τοῦ
ὑπονοοῦντες ὅπωςδὴποτε ὅτι, ἂν συμβῆ τὸ ἀντίθετον, πρέπει νὰ κλονισθῆ τὸ οἰκοδ
τῆς πίστεως. Ποῖος ὅμως καὶ βάσει ποίων πορισμάτων καὶ πληροφοριῶν ἔπεισε τοὺς ἐν
ἀπολογητὰς ὅτι ὁ Θεὸς δὲν ἐνέβαλε τὰς δημιουργικὰς δυνατότητας τῆς ζωῆς μέσα ε
ἀνόργανον ὕλην; Καὶ μόνον τὸ παράδειγμα αὐτὸ δεικνύει πόσον προχειρολόγος καὶ π
βλητος ὑπῆρξεν ἡ παγιδευμένη χριστιανικὴ ἀπολογητικὴ. Ἀπουσίαζε λοιπὸν πλήρως
φῆς γνώσις τῶν ὀρίων τῆς γνώσεως καὶ τοῦ περιεχομένου τῆς πίστεως. Ἡ δὲ προσα
τοῦ περιεχομένου αὐτοῦ κατὰ τὴν διδασκαλίαν εἶναι νοητὴ, ἀλλὰ ὡς ἀνάπτυξις αὐτοῦ
τρόπον τοῦ σκέπτεσθαι καὶ τὸ γλωσσικὸν ἔνδυμα τοῦ ἐκάστοτε περιβάλλοντος. Αὐτ

Ἡ παγίδευσις αὐτὴ λοιπὸν εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα νὰ μὴ γίνεταί οὐκ ἀνάπτυξις τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας καὶ τὸ σπουδαιότερον παρὰ τὴν ἀποστολὴν ἢ θεολογία ὡς ἐρμηνεία τῆς διδασκαλίας αὐτῆς. Περὶ τοῦ κακοῦ οὐκ ἐγένετο λόγος, οὔτε κατὰ συνέπειαν περὶ τῆς ἀπολυτρώσεως καὶ τοῦ δικαιοῦ προορισμοῦ τοῦ ἀνθρώπου. Ἐνίοτε μόνον ἐγένετο παρεμβολὴ τῶν ἀπόψεων καὶ εἰς τὰς περισσοτέρας τῶν ἐν λόγῳ περιπτώσεων τοῦτο συνέβαινεν ἐντελῶς τυχαίως²². Τὸ πρόβλημα ὅμως τοῦ κακοῦ καὶ ἡ λύσις ἐνὸς τοῦ προβλήματος ἀποτελοῦν τὴν μόνην καὶ μοναδικήν, θὰ ἔλεγε κανεὶς, αἰτία τῆς στρατεύσεως πρὸς τὴν χριστιανικὴν διδασκαλίαν. Διότι τὸ ἄλυτον τοῦ προβλήματος αὐτοῦ δὲν σημαίνει θεωρητικὴν ἀστοχίαν ἢ ἀποτυχίαν ἀντιμετώπισης, ἀλλὰ ἀτροφίαν δημιουργικῆς ζωῆς εἰς τὴν προσωπικὴν καὶ κοινωνικὴν σφαιρὰν. Πολλοὶ πλανῶνται πιστεύοντες ὅτι ὁ μεταφυσικὸς κόσμος, ὡς ἡμεῖς οἰσιτοσ καὶ ἀσυμβίβαστος κατὰ τινὰ τρόπον πρὸς τὸν λόγον καὶ τὰ ἐπισημειωτικὰ πορίσματα, ἀποτελεῖ σκάνδαλον διὰ τοὺς χειραφετημένους ἀνθρώπους τῆς ἐποχῆς μας. Τοῦτο ὅπωςδήποτε εἶναι ἀναληθές καὶ παραπλανητικόν. Ἡ ἀποστολὴ καὶ μὴ δημιουργικὴ ζωὴ δὲν ἔμπορεῖ νὰ κατανοήσῃ τὴν μεταφυσικὴν, ἀλλὰ τὴν θεωρεῖ ὡς σκάνδαλον. Τούναντίον ἡ ἐποχὴ μας ρέπει περισσοτέρως εἰς μεταφυσικὰ ἀναζητήσεις κάθε ποικιλίας καὶ μάλιστα μὲ τὴν ἡγγυεμένην εἰλικρινείαν, τὴν ὅποιαν δὲν εἶχαν ἄλλαι προγενέστεραι ἐποχαί. Τὸ σκάνδαλον προέρχεται ἀπὸ τὴν ἔλλειψιν σοβαρότητος, ἡ ὅποια ἐνίοτε παρατηρεῖται ἐκπροσώπους τῆς θρησκείας, τὴν ἔλλειψιν εἰλικρινείας καὶ γενικώτερον ἀπὸ τὴν παράλογον καὶ ὑποκριτικὸν στοιχεῖον εἰς τὰς κοινωνικὰς σχέσεις καὶ ὅποτε ἀπὸ τὴν κυριαρχοῦσαν ἀδικίαν. Κατὰ συνέπειαν, τὸ κακὸν εἶναι

τὸ θεωροῦν ἀπαραίτητον νὰ ὑπάρχη εἰς τὸ σχολεῖον καὶ μάλιστα νὰ βαθμολογῆται. Ἡ ἀποστολικὴ ἀποστολὴ αὐταὶ γνώσεις, ἐκλαϊκευμένης μορφῆς, ὅχι μόνον δὲν θὰ βλάπτουν τοὺς μαθητὰς ἀλλὰ θὰ τοὺς ἐντάσσουν εἰς τὸν βιβλικὸν καὶ τὸν θεολογικὸν κόσμον. Ἀρκεῖ μόνον νὰ ἐκπαιδευθῶνται ἀπολογητικῆ τῆς γνωστῆς καὶ κακῆς τακτικῆς.

22. Ἐδῶ περιοριζόμεθα νὰ ἀναφέρωμεν μόνον ὡρισμένας ἀπολογητικὰς μελέτας ἐπὶ τῆς ἐλληνικῆς γλῶσσαν. Αἱ μελέται αὐταὶ ἔχουν, κατὰ τὴν γνώμην μας, δὲν ἐπισημειωτέρω προαναφερθέντα ἐλαττώματα. Ἰω. Σκαλτσούνη, *Θρησκεία καὶ ἐπιστήμη*, Τ. 1884. *Περὶ γενέσεως τοῦ ἀνθρώπου, ἀρμονία Χριστιανισμοῦ καὶ ἐπιστήμης*, Ἀθῆναι Γρηγορίου Παπαμιχαήλ, Ἀπολογητικὴ, Ἀθῆναι 1928. Ἡ οὐσία καὶ τὸ βάθος τοῦ Σκαλτσούνη Ἀθῆναι 1937. Ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ὡς ἱστορικὸν πρόσωπον, Ἀθῆναι 1937.

πού σκληρύνει και σκανδαλίζει τους ανθρώπους και όχι, ως ανεκάλυψαν οι
χρόνοι Χριστιανοί απολογηταί, παγιδευθέντες εἰς τὴν μέθοδον καὶ τὴν τ
κὴν τῶν ἀντιπάλων των, ἢ φθοροποιὸς ἐπίδρασις τοῦ θετικοῦ πνεύματος.
κατὰ ἀτυχῆ ἐνέργειαν προσεπάθησαν νὰ «λογικοποιήσουν» τὸ μυστήριον
ἀποδείξουν ὅτι παραλλήλως πρὸς τὴν μυστηριακὴν διάστασιν ὑφίσταται
ἡ λογικὴ μὲ ὅλα τὰ δικαιώματά της ἐπὶ τῆς θρησκείας. Διὰ τοῦτο ἐχρη
ποιοῦν τὰ ἐπιχειρήματα ἄλλοτε ἐκ τῆς μυστηριακῆς δομῆς τοῦ Χριστιαν
καὶ ἄλλοτε ἐκ τῆς λογικῆς ἐνίοτε δὲ χωρὶς συνοχὴν καὶ συνέπειαν. Πολλ
εἰς τὰ ἐπιχειρήματα τῶν ἐν λόγῳ ἀπολογητῶν ἡμπορεῖ κανεὶς νὰ ἐντοπίσῃ
νείας χαμηλῆς ποιότητος, κατὰ τὰς ὁποίας οἱ ἄθεοι παραλογίζονται, ἀγνοοῦ
λογικὴν καὶ τοὺς νόμους της καὶ διαπράττουν συλλογιστικὰ σφάλματα,
βαίνοντες εἰς ἕτερον γένος! "Ἐτσι ἡ ἀθεΐα ἀρνεῖται κατὰ βάσιν τὴν λογικὴν
τῆς πίστεως! 'Ἡ ἀφροσύνη τοῦ ἀθέου ὅμως, κατὰ τὴν ρῆσιν τῆς Ἁγίας Γρ
δὲν ἀποτελεῖ ἀπώλειαν τῆς κοινῆς καὶ γεωμετρικῆς λογικῆς, ἀλλὰ τὴν νέ
σιν τῆς εὐσεβείας καὶ τῆς θρησκευτικῆς ζωῆς καθόλου. Πρόκειται διὰ τοῦ
γους καὶ τὴν συμπεριφορὰν ἐκτὸς τῆς ζωῆς πού διανύεται κατὰ τὸ θέλημα
Θεοῦ.

"Ἐτσι δὲν εἶναι παράδοξον τὸ γεγονὸς ὅτι πρῶτοι εἰς τὴν λαίλαπα τῆ
σικῆς θρησκείας τῶν διαφωτιστῶν καὶ εἰς τὴν κυριαρχίαν τοῦ ἀκράτου ἐπ
μονισμοῦ ἀντέδρασαν οἱ Χριστιανοί καὶ οἱ μηδενισταὶ ὑπαρξισταί, ἐνῶ ἡ
λογία ἠκολούθησε δευτέρα, ἀφοῦ ἔκαμε τὴν παρουσίαν της μὲ ὠρισμένους
προσώπους. Πεζογράφοι καὶ θεατρικοὶ συγγραφεῖς, ἀνασύραντες τὰ ρωμ
ἐπιχειρήματα τῶν μηδενιστῶν ἡρώων τοῦ Ντοστογιέφσκι, παρουσίασαν
τὰ ἔκπληκτα μάτια τῆς χριστιανικῆς διανοήσεως τὸ πρόβλημα τοῦ κακοῦ
τὸ χριστιανικὸν βάθος. Χριστιανικὴ ἀπολογητικὴ, προερχομένη ἀπὸ ἀ
μαϊκοὺς κύκλους θεολόγων καὶ δυναμένη νὰ ἀκολουθήσῃ τὰς ἐξελίξεις α
μόλις καὶ μετὰ βίας εἶναι δυνατὸν νὰ ἐντοπισθῇ εἰς ὠρισμένας περιπτώσεις
Πρέπει βεβαίως νὰ τονισθῇ ἰσχυρῶς τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ θεολογία εἰς τὴν
καὶ τὴν Ἁνατολὴν ποτὲ δὲν πορεύεται χωρὶς προηγουμένην προετοιμασίαν

23. Ἐκ τῶν παλαιότερων παρ' ἡμῖν θεολόγων ὁ Νικόλαος Λούβαρις ἡμπορεῖ νὰ θ
θῆ ὡς ἀσκῆσας ἀπολογητικὸν ἔργον μὲ ὀρθὴν μέθοδον, μολονότι, ὡς βαθύς θεολόγος,
πρεπε νὰ δώσῃ περισσοτέραν ἔμφασιν εἰς τὴν θεολογίαν. Ὑπάρχουν βεβαίως καὶ νεώ
οἱ ὁποῖοι ἡμποροῦν νὰ δημιουργήσουν γεφύρας πρὸς τὴν διανόησιν. Πάντως ἡ ἀποτυχ

κῆς εἰς ἐπιστημονικὰ καὶ γνωσιολογικὰ σχήματα, παρατηρεῖτο καὶ τὸ μὲνον τῆς ἀπουσίας θεολογικῆς σκέψεως. "Ἐτσι δὲν εἶναι παράδοξον τὸ νὸς ὅτι κυρίως παρ' ἡμῖν ἡ θεολογία ἔμεινε σχεδὸν ξένη πρὸς τὴν λοιπὴν νόησιν, ἐνῶ κατὰ τὸν δεύτερον αἰῶνα ὁ Χριστιανισμὸς μὲ τοὺς ἀπολοεῖχε κερδίσει κατὰ πολὺ τὴν διανόησιν τῆς ἐποχῆς των. Ἡ λυσσώδης ἀντισις τοῦ Κέλσου ὀφείλεται κατὰ μέγα μέρος εἰς τὴν ἐπιτυχίαν αὐτὴν τοῦ στιανισμοῦ.

"Ἐτσι ὁ ἀθεολόγητος καὶ ἐν πολλοῖς ἐρασιτεχνικὸς χαρακτήρ τῆς προτου ἀπολογητικῆς ἐρέυνης συνετέλεσεν ἀποφασιστικῶς εἰς τὴν παραμέτῆς ἐξετάσεως τοῦ προβλήματος τοῦ κακοῦ. Ἡ δὲ παραμέλησις αὐτὴ εἶχε ἄλλην ἀρνητικὴν ἐπιρροὴν εἰς τὴν διδασκαλίαν περὶ σωτηρίας καὶ Ἐκκλησιῶν. Εὐκόλως εἰς τὴν συνείδησιν ἀτόμων καὶ ομάδων ἐκυριάρχησεν ἡ ἀποψηὴ ἡ σωτηρία καὶ ἡ ἐκκλησιαστικὴ ζωὴ ἦσαν προσωπικὴ ὑπόθεσις τοῦ καθενός. Ἡ συλλογικὴ ἔννοια τοῦ κακοῦ καὶ τῆς σωτηρίας δὲν εἶχε θέσιν εἰς τὴν κοινωνικὴν αὐτὴν ζωὴν ὠρισμένων ἢ πολλῶν Χριστιανῶν. Κατὰ ἓνα φαῦλο κλον ἡ κακὴ αὐτὴ κατάστασις ἐτροφοδοτεῖ ἰσχυρῶς τὴν τάσιν ἀπλουστεύσεως καὶ ἐρασιτεχνικῆς καλλιέργειας τῆς ἀπολογητικῆς, ἡ ὁποία ἐνεγκλωβίσθη πλεόν καὶ εἰς τὰ σχήματα τοῦ εὐσεβισμοῦ. Ὁ Χριστιανισμὸς διὰ τὸν εὐσεβισμὸν εἶναι μία ὑπόθεσις τῶν καλῶν, τιμίων καὶ πιστῶν ἀνθρώπων. Ἡ στυγερὰ στυγερὴ ἢ ἡ ἐν πολλοῖς ὑποκριτικὴ τήρησις ἐντολῶν καὶ παραγγελμάτων ἀποκαλύπτει τὸ πρόβλημα τῆς κακῆς φύσεως. "Ἐμπροσθεν τῶν εὐσεβιστῶν δὲν διανοίκαμμία ἐπίπονος καὶ δύσβατος ὁδὸς δημιουργικῆς πορείας καὶ αὐταπαρνήσεως. Ὑπάρχει μόνον ἡ μετρημένη καὶ δικαιωμένη ζωὴ τῆς ἠθικῆς των ἀξίας. Ὁ δὲν ἠμποροῦν νὰ διανοηθοῦν τὴν δραματικότητα τοῦ κακοῦ καὶ τὸν μεγάλον κίνδυνον νὰ ἐμπλακοῦν εἰς σχήματα ἀντίθετα κατὰ πάντα πρὸς τὸ χριστιανικὸν πνεῦμα καὶ τὴν ζωὴν τῆς χάριτος. Ἀπὸ τὴν τάξιν τῶν εὐσεβιστῶν ἀναδύονται οἱ μεγάλοι θρησκευτικοὶ τύραννοι, οἱ ὁποῖοι διαμορφώνουν τὴν ἐκκοινωνικὴν συνείδησιν εἰς πολυάριθμα θύματα. Κατὰ τὸν προμνημονευθέντα ψυχαναλ W. Reich ὁ ἱεροσπουδαστὴς Στάλιν εἶχεν ἤδη ἀπὸ τὴν ἐποχὴν τῶν μαθητικῶν χρόνων διαμορφώσει τὸν τυραννικὸν καὶ κυριαρχικὸν χαρακτῆρα ποὺ ἐκδηλοῦσε εἰς τὴν πολιτικὴν του σταδιοδρομίαν. Τὸ κακὸν δὲν ἐκλαμβάνεται ὡς κοσμικῆς διαστάσεως καὶ ὡς ἀποτέλεσμα ἀποτυχίας εἰς τὴν δημιουργικὴν πορείαν, ἀλλ' ὡς ἀθέτησις μιᾶς ἐντολῆς καὶ ὡς καθαρῶς προσωπικὸν πρόβλημα. "Ἐτσι διαμορφώνονται δύο ἄκρως ἀντίθετοι τύποι· οἱ δικαιωμένοι καὶ ἀνοικτοί.

κει τὸ πρόβλημα τῆς ἀμαρτίας ἀντὶ νὰ τὸ ἐπιλύσῃ. Εἰς τὴν ἔλλειψιν δικαιοσύνης ζωῆς, φιλίας, ἐμπιστοσύνης καὶ ἀγάπης προστίθεται καὶ ἡ ἀπόγνωση ἡ οποία ὀδηγεῖ βαθμιαίως καὶ σταθερῶς εἰς πλήρη αὐτοκαταστροφὴν. Ἡ ἀπογοητευτικὴ τῶν ἐρασιτεχνῶν καὶ τῶν εὐσεβιστῶν μὲ τὴν τραγικὴν τακτικὴν τοῦ στρατηγικοῦ ἀποστολοῦ ἠθέλησε νὰ ὑποτιμῆσῃ τὰς διαστάσεις τοῦ σατανικοῦ ἐπιχειρήματος νὰ ἐντοπίσῃ τὸ κακὸν μόνον εἰς τὴν προσωπικὴν βούλησιν τοῦ καθενὸς ἀλλὰ ὅμως ὑποτιμᾶται καὶ δὲν ἀναγνωρίζεται ἡ σοβαρότης τοῦ μυστηρίου τοῦ Θεοῦ, τὸ ὁποῖον συνυφαίνεται μὲ τὸ μυστήριον τῆς δημιουργίας, ὅπως ἡ παρερμηνεία αὐτῆ προξενεῖ τὴν ὀδύνην τῆς πλέον τραγικῆς ἀποτυχίας.

Ἡ τοιαύτη τάσις τοῦ εὐσεβισμοῦ, ἐνῶ φαίνεται ἐκ πρώτης ὄψεως ὅτι ἐξαίρει τὸ αἶσθημα τῆς εὐθύνης καὶ τῆς αὐτοπεποιθήσεως, εἰς τὰς περιπτώσεις τῶν περιπτώσεων προξενεῖ τὸ ἄγχος τῆς ἐνόχου συνειδήσεως, ἀφ' ἧς θέτει δυσβάστακτον βᾶρος ἐνὸς ἀνιαροῦ καὶ μὴ δημιουργικοῦ ἔργου. Ἡ ἀπογοητευτικὴ κατάστασις αὐτὴν, ἐφ' ὅσον ὁ ἐνοχος δὲν ἠδυνήθη νὰ καταταγῇ εἰς τὴν ἀπογοητευτικὴν τῶν προστατῶν τῆς ἠθικῆς καὶ τοῦ νόμου, ὀδηγεῖται εἰς τὴν συνειδητὴν ἀπογοητευτικὴν κύριον λόγον εἰς τὴν ἀσυνείδητον πεποίθησιν ὅτι εἶναι προωρισμένος εἰς αὐτὴν καταστροφὴν. Εἰς τὴν ζωὴν του, ἡ ὁποία παρουσιάζεται χωρὶς διεξόδο, ἀπογοητεύει τὸν ἑαυτὸν του μὲ μικρὰς δυνάμεις, ἀνίκανον νὰ ἀνταποκριθῇ εἰς τὰς φυσικὰς τῶν λόγων ἐνοχον ἐνώπιον τῆς τιμωροῦ δικαιοσύνης τοῦ Θεοῦ. Ἡ εὐθύνη καὶ ἡ ἐλευθερία ὅμως ποτὲ δὲν ἠμποροῦν νὰ καταξιοθῶν, ἀλλὰ ἀπογοητεύονται δημιουργικῶς. Εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν κάθε προτροπὴ ἀπογοητεύεται εἶναι καταδικασμένη εἰς ἀποτυχίαν. "Ἄλλωστε τὸν εὐσεβισμὸν ἕνα μέγα μέρος ἐπροκάλεσεν ἡ πίστις εἰς τὸν ἀπόλυτον προορισμὸν τῶν ἀπογοητευτικῶν ρυθμιστῶν. Ὁ ἀπόλυτος προορισμὸς, στηριχθεὶς ἐπὶ νομικῶν βάσεων ἀπογοητεύσας τὸ κακὸν ὑπὸ νομικὰ σχήματα, ἐδημιούργησε τὴν στρατιάν τῶν ἀπογοητευτικῶν, οἱ ὁποῖοι μὲ τὰ ἔργα των ἠθέλανε νὰ ἀποδείξουν ὅτι εἶναι προορισμένοι εἰς σωτηρίαν. Ἡ δημιουργικὴ πορεία μετετρέπη εἰς ἀγῶνα ἐπίδειξης ἡ ὁποία ἐγένετο πρωτίστως διὰ τὴν προσωπικὴν ἱκανοποίησιν²⁴. Ἐτσι ἀπογοητεύονται αὐτὰς προῆλθαν οἱ ἀνοικτίρμονες πιστοί, οἱ κοινωνικῶς δραστήριοι οἱ ἀπελπισμένοι ἐνοχοί. Εἰς τὴν τελευταίαν κατηγορίαν ὑπάρχει παρὰ τὴν ἀπόγνωσιν ἐκείνην, ἡ ὁποία προέρχεται ἀπὸ αἰσθήματα αὐτοπεριφροσύνης. Πρόκειται διὰ τὴν ὀδυνηροτέραν σατανικὴν παγίδα. Ὁπου καὶ εἰς ὅσον ἡ ἀπογοητεύσις ἐβλάστησεν ὁ εὐσεβισμὸς, ὅπωςδὴποτε ἐγένετο καὶ μὲ μίαν δὲ

γητικήν τακτικήν προέρχονται κατὰ βάσιν ἀπὸ ἐλαττωματικὴν μετοχὴν τοῦ ἔργου τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ κατὰ συνέπειαν ἀπὸ ἔλλειψιν ἐμπειριᾶς γνωσίας. Ἡ δὲ θεογνωσία αὐτή, ὅταν ὑπάρχη γνησίως καὶ ἀσφαλῶς, τότε καὶ τὴν φυσικὴν καὶ τὴν λογικὴν διάστασιν τοῦ ἀνθρώπου μετόχοις ἀπολυτρωτικῆς ἐμπειρίας. Τότε φύσις, λόγος καὶ χάρις πορεύονται δυναμικῶς εἰς ἐνιαίαν γραμμὴν κατευθύνσεως. Τὸ κακὸν κατανικᾶται καὶ χρησιμεύει πέρασμα καὶ ἄσκησις διὰ τὴν δημιουργικὴν ἐλευθερίαν. Κάθε στοιχεῖον τῆς φυσικῆς καὶ τῆς λογικῆς διαστάσεως συμβάλλει εἰς τὸ δημιουργικὸν ἔργον διότι αἱ διαστάσεις αὐταὶ ἀποτελοῦν αὐτόνομα καὶ θετικὰ στρώματα τῆς ζωῆς, κατὰ τὰς ἀπόψεις τῶν διαφωτιστῶν λόγου χάριν, ἀλλὰ διότι ἐντάσσονται εἰς τὴν αὐτὴν δυναμικὴν καὶ δημιουργικὴν πορείαν.

Τὸ ἔργον λοιπὸν τῆς χριστιανικῆς ἀπολογητικῆς εἶναι κατὰ βάσιν δυναμικῶς συνδεδεμένον μὲ τὴν θεολογίαν. Ἡμπορεῖ νὰ δανείζεται ἀνέτως ἐμπειρικὰς καὶ φιλοσοφικὰς παραστάσεις, ἀλλὰ ἡ ἀφετηρία του εἶναι ἡ θεολογικὴ ἐμπειρία. Ἄλλως ὁ κίνδυνος παρερμηνειῶν καὶ ὀλισθημάτων εἶναι μεγάλος. Ὡς δὲ ἐσημειώθη, τὸ λεπτότερον καὶ εὐπαθέστερον πρόβλημα, τὸ ὁποῖον ἀναφέρεται εἰς τὸ κακὸν καὶ τὴν ἀπολύτρωσιν, παραγνωρίζεται καὶ ἐνίοτε παραλείπεται ἐντελῶς. Ἀλλὰ ἡ χριστιανικὴ ἀποκάλυψις εἶναι ἡ διενέργεια τῆς ἀποκαταστάσεως τοῦ ἀποστήριου τῆς ἐκ τοῦ μηδενὸς δημιουργίας. Τὸ δὲ μυστήριον αὐτὸ συνέχει τὸ σπλάγχνα του τὸ καλὸν καὶ τὸ κακόν. Ὁ ἄνθρωπος ὡς συνδημιουργὸς ἀποκαταστάσει μὲ τὴν καλλιέργειαν τῶν δημιουργικῶν του χαρισμάτων ἡμπορεῖ νὰ πετύχῃ τὴν ἀποκατάστασιν κατὰ τὸ ἐφικτὸν τὴν διενέργειαν τοῦ ἐν λόγῳ μυστηρίου.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Τὸ παρὸν θεολογικὸν δοκίμιον ἐστηρίχθη ἐπὶ τοῦ πνεύματος τῆς πικρῆς θεολογίας, κυρίως δὲ ἐπὶ τῶν προεκτάσεων αὐτῆς κατὰ τὴν ἑρμηνείαν τοῦ περιεχομένου της. Τὸ κακὸν δὲ ἀντιμετωπίσθη μόνον ὡς πρόβλημα, ἀλλὰ κυρίως ὡς μυστήριον. Ἐχρησιμοποιήθη, κατὰ τὴν ἔρευναν αὐτήν, ἡ φιλοσοφία καὶ ἡ θρησκευτικὴ πεῖρα ἀπὸ τὴν ζωὴν καὶ τὴν σκέψιν. Πάντως ἡ ὀλοκλήρωσις τῆς μελέτης τῶν ἐπὶ μέρους προβλημάτων ἐγένετο ὑπὸ τὸ πρίσμα τῆς κλασικῆς θεολογίας. Κατὰ συνέπειαν εἰς τὸ κέντρον δεσπόζει ἐπιβλητικῶς ἡ χριστιανικὴ ἀποψις. Τοῦτο ὅμως δὲν σημαίνει ὅτι ἡ ἄλλη πεῖρα χρησιμοποιήθη βοηθητικῶς καὶ συμπληρωματικῶς οὔτε ὅτι αὐτὴ τοποθετεῖται πάντοτε ἐκτὸς τοῦ περιθώριου. Ἄλλωστε βασικὴ θέσις τοῦ δοκιμίου αὐτοῦ εἶναι ἡ ἐπισήμωσις ὅλων τῶν θετικῶν στοιχείων ὀλοκλήρου τῆς δημιουργίας. Ἐπειτα ἡ χριστιανικὴ ἀποκάλυψις, ἐνῶ ἀποτελεῖ οὔτως ἢ ἄλλως τὴν κορύφωσιν τῆς τελειότητος τῆς κινήσεως τῆς δημιουργίας, δὲν νοεῖται ξένη πρὸς τὴν δημιουργίαν καὶ τὰς δυνάμεις αὐτῆς. Ἡ πεῖρα λοιπὸν αὐτὴ δὲν ἀναφέρεται διὰ νὰ γίνῃ ἀπλῶς ἡ κρίσις μεταξὺ αὐτῆς καὶ τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἀλλὰ διὰ νὰ ὀλοκληρωθῇ δευτικῶς ἡ ἐξέτασις τοῦ προβλήματος καὶ νὰ ἐνταχθοῦν καὶ τὰ ἄλλα στοιχεία εἰς τὸν Χριστιανισμόν. Τὸ μυστήριον τοῦ κακοῦ συνυφαίνεται ἀρρήκτως μετὰ τὸ μυστήριον τῆς δημιουργίας. Ἐτσι ἡ ἐξέτασις τοῦ προβλήματος τοῦ κακοῦ κατ' ἀναπότρεπτον ἀνάγκην ὑπεισέρχεται εἰς τὰς ἐκδηλώσεις ὀλοκλήρου τῆς ζωῆς.

Κατὰ κανόνα τὰ διαρχικὰ καὶ τὰ μονιστικὰ συστήματα ἐξηγοῦν τὸ κακὸν ὡς ἕκφρασις μιᾶς νομοτελοῦς τάξεως κινουμένων καὶ ἀλληλοσυγκρουμένων πραγμάτων. Διαφόρως βεβαίως ἐντοπίζεται τὸ κακὸν ὑπὸ τῶν ἐκπροσώπων κάθε Σχολῆς (εἰς τὴν φύσιν, τὸ πνεῦμα, τὴν κίνησιν, τὴν ἐκλογὴν κ. ἄ), ἀλλὰ τὰ τὰς περισσοτέρας τῶν περιπτώσεων δεσπόζει ἡ παρουσία μιᾶς νομοτελοῦς δομῆς ἐνὸς γίνεσθαι. Τὰ αὐστηρῶς καθοριζόμενα διαρχικὰ συστήματα

μπορεῖ ἐξ αὐτοῦ νὰ προκύψῃ συμπέρασμα περὶ τοῦ Χριστιανισμοῦ, ὡς νῆς καὶ μοναδικῆς ἀληθείας. Ἄλλωστε τὸ ριζικῶς διάφορον αὐτὸ περὶ τὸν δὲν ἀντιτίθεται ἀσυμβιβάστως πρὸς τὰς ἄλλας ἀπόψεις σκέψεως ἧς, αἱ ὁποῖαι συμπληρῶνται καὶ ὀλοκληρῶνται ὑπ' αὐτοῦ. Τὰ ἀποκρίματα τοῦ κόσμου συνάγονται καὶ ἐνοποιοῦνται εἰς μίαν μορφήν, ἡ ὁποία, ὡς προβολέα τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας, διορθώνεται ὡς πρὸς τὰς ἐπιπτώσεις καὶ ἐμφανίζεται μὲ διαφορετικὴν ὄψιν, ἄγνωστον εἰς τοὺς ἄλλους πατέρας, οἱ ὁποῖοι δὲν διαθέτουν τὸν ἐν λόγῳ προβολέα.

Κατὰ τὴν συνήθη ἀντίληψιν, ὀρθὴν ἀλλὰ χωρὶς ἐρμηνευτικὴν προσοψίν, τὸ κακὸν προέρχεται ἀπὸ τὴν προαιρετικὴν δύναμιν τοῦ αὐτεξουσιάζοντος ὁποῖον ἐπιλέγει μεταξὺ καλοῦ καὶ κακοῦ. Κατὰ τὴν χριστιανικὴν διδασκαλίαν, τὸ καλὸν ταυτίζεται πρὸς τὴν θεϊαν ζωὴν, ἐνῶ τὸ κακὸν πρὸς τὴν ἀσθενίαν, ἡ ὁποία ἀρνεῖται τὸν Θεὸν καὶ τὴν κοινωνίαν μετ' αὐτοῦ. Ἡ ἐλευθερία ἀπὸ τῆς ἐκλογῆς ἔχει προσωπικὴν ἀξίαν καὶ κάθε ἄλλη μορφή βίας πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τοὺς ἀγγέλους τοῦ Θεοῦ θελήματος εἶναι ἀδιανόητος διὰ τὸν Θεόν, διότι θὰ καθιστοῦν ἄνθρωπον δοῦλον καὶ ἐφαρμόζοντα ἐντολάς, αἱ ὁποῖαι δὲν θὰ εἶχαν δυνάμειν ἀξίαν καὶ σημασίαν. Ὅλα αὐτὰ εἶναι ὀρθά, ἀλλὰ, ὑπὸ τὸ πνεῦμα τῆς ἀγιογραφικῆς καὶ πατερικῆς θεολογίας ἐξεταζόμενα καὶ μὲ ὅλας τὰς ἀποκρίσεις τῆς ἐρμηνείας, πρέπει νὰ διευκρινισθοῦν ὡς πρὸς βασικὰ ἐπιμέμμενα. 1) Ἡ βαθυτέρα ρίζα τοῦ κακοῦ δὲν εἶναι μόνον ἡ ἐλευθερία καὶ ἡ ἀσθενία ὑπὸ τὴν ψυχολογικὴν ἐννοίαν αὐτῆς, ὡς δυνάμεως ἐκλογῆς μεταξὺ δύο ἀποκρίσεων. Ἡ ρίζα αὐτὴ εἶναι ἡ ἐκ τοῦ μηδενὸς δημιουργία, ἡ ὁποία κατ' ἀρχὴν ἐκτελεσθεῖσα πρὸς τὴν προέλευσιν κτιστῶν ὄντων καὶ πραγμάτων ἐκ τῆς ἐνεργείας καὶ ὄχι τῆς ἀσθενείας τοῦ ἀκτίστου Θεοῦ. Εἰσάγεται δηλ. ἡ ἐννοία τοῦ κτιστοῦ, τὸ ὁποῖον ἐκτελεσθεῖς εἰς τὴν οὐσίαν τοῦ ἀκτίστου· εἶναι τρεπτόν, ἀλλοιωτόν καὶ ὑποκείμενον εἰς τὸ μηδέν, ἐκ τοῦ ὁποίου προῆλθε. Τὸ σχῆμα τοῦτο δὲν ἔχει οὐσιαστικὴν ἀσθενίαν πρὸς τὴν κινήτην καὶ ἀκίνητον πραγματικότητα τῆς ἐλληνικῆς φιλοσοφίας. Ἡ τρεπτότης, ὡς μηδενιστικὴ ροπή, δὲν προέρχεται ἀπὸ τὴν κίνησιν καὶ ἀκίνησιν (διότι καὶ ὁ Θεὸς κινεῖται), ἀλλὰ ἀπὸ τὴν κίνησιν πού δὲν ὀδεύει πρὸς τὴν δημιουργικὴν τελείωσιν, ἀλλὰ πρὸς τὸ μηδέν. Ἡ δημιουργία ἐκ τοῦ μηδενὸς σημαίνει συνεχῆ πρόνοιαν καὶ θεωτικὴν δύναμιν τοῦ Θεοῦ πρὸς συγκείμενα κτιστῶν ὄντων καὶ πραγμάτων. 2) Ἡ ἐλευθερία εἶναι κίνησις πρὸς τὸ καλὸν καὶ κοινωνικῶν ὄντων, ἡ ὁποία κατὰ ἐκρηκτικὴν φορὰν πορεύεται πρὸς τὴν τελείωσιν, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸν ἐκμηδενισμόν.

θερία αὐτή, ὡς κινήσεις αὐτοζωῆς, δὲν ὑπόκειται εἰς τὸ μηδέν. Ὁ ἄνθρωπος τὰ συνέπειαν, ὡς συνδημιουργὸς δὲν συμπορεύεται μὲ τὸν Θεὸν ἐπὶ ἴσοις ὅροις. Τὰ ἀνωτέρω, ἐπειδὴ ἀποτελοῦν τὴν ὑποδομὴν ὅλων τῶν ἐπὶ μέρους Θεοῦ ἐπαναλαμβάνονται ἐπιμόνως καὶ ἐνίοτε ἐκ πρώτης ὕψεως ὀχληρῶς. 3) Ἡ θερία, ὡς δυνατότης ἐκλογῆς μεταξὺ στόχων καὶ πάντοτε ὑπὸ προϋποθέσεων καὶ ἐντὸς ὁρίων, εἶναι ἓνα ἐπιφαινόμενον τῆς ἐκρηκτικῆς καὶ πρωταρχικῆς τῆς κινήσεως μεταξὺ δημιουργικότητος καὶ καταστροφικότητος. Ἀποφασίζουσα τὴν περιοχὴν, τὴν ὁποίαν ἐξετάζει ἡ ἐπιστήμη, ἐν πολλοῖς δὲ καὶ ἡ φιλοσοφία ἀλλὰ ἡ περιοχὴ αὐτὴ δὲν ἔμπορεῖ νὰ παράσχη ὠλοκληρωμένα κριτήρια ἐρμηνείαν τῆς δημιουργικῆς ἐλευθερίας ὑπὸ τὸ χριστιανικὸν πρίσμα. Γιὰ τὴν δεκτὴ ὑπὸ τῆς θεολογίας, ἀλλὰ πάντοτε ἐντάσσεται (ἢ πρέπει νὰ ἐντάσσεται) εἰς τὴν περιοχὴν ποὺ διανοίγει ὁ προβολεὺς τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας.

Ἔτσι ὑπὸ τὸ ἀνωτέρω πρίσμα ἐξεταζόμενον τὸ κακόν, διαφωτίζει καὶ τὸ περιεχόμενον τῆς χριστιανικῆς ἀπολυτρόσεως. Εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν τὴν δὲν ἔμπορεῖ κανεὶς νὰ διακρίνη ἀμέσως τί προηγεῖται πρῶτον καὶ τί ἀκολουθεῖ δεύτερον. Ὄταν γίνεται ὀρθὴ ἐρμηνεία τῆς περὶ Θεοῦ, ἀνθρώπου καὶ ἀπολυτρόσεως διδασκαλίας, κατὰ τὴν χριστιανικὴν ἄποψιν, γίνεται ἐπίσης ὀρθὴ ἐρμηνεία καὶ τῆς περὶ κακοῦ διδασκαλίας καὶ ἀντιστρόφως. Κακόν καὶ ἀπολυτρώσις ἀποτελοῦν εἰς τὴν θεωρίαν καὶ τὴν πράξιν τὸν κορμὸν τῆς δογματικῆς διδασκαλίας καὶ τὴν κεντρικὴν βάσιν τῆς Ἐκκλησιολογίας. Τὸ κακόν ἢ δεσμεύει ὡς μέσον ἀσκήσεως ἢ σκληρύνει καὶ καθιστᾷ τὸν ἄνθρωπον ἐπαναποφασίζουσα τὴν κατὰ τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς Ἐκκλησίας. Πρέπει ὁ ἄνθρωπος κατὰ τὴν δημιουργικὴν του πορείαν νὰ βιώσῃ τὴν διάστασιν τοῦ κακοῦ, τὰ συμπτώματά του καὶ τὴν ἐπιρροὴν του καὶ τὴν ἀνθεκτικότητά του. Ἄν δὲν ὑπάρχῃ πρόοδος εἰς τὴν ἐλευθερίαν, ἡ ἐλευθερία του δεσμεύεται καὶ ἡ ἐντάσις τῆς στασιμότητος, τῆς ἀσπίδος καὶ τοῦ φόβου ἀπειλοῦν τὰ βάθρα τῆς ὑπάρξεως μὲ καταστροφὴν. Τὸ κακόν λοιπὸν εὐρίσκεται ἐντὸς τοῦ ἀγροῦ τῆς ζωῆς εἴτε τὸ θέλει ὁ ἄνθρωπος εἴτε οὐκ. Εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα τῆς κτιστῆς καὶ τρεπτῆς δημιουργίας. Κατὰ τὴν ἀλήθειαν αὐτὴν, συναντᾷ τὸν δημιουργικὸν καὶ ἀπολυτρούμενον ἄνθρωπον ἢ ζωὴν καὶ ἀπολυτρωτικὴ θεία χάρις. Αἱ προϋποθέσεις λοιπὸν ὀρθῆς ἐρμηνείας τοῦ κακοῦ, ὑπὸ τὸ πρίσμα τῆς πατερικῆς θεολογίας, εἶναι 1) ἡ δημιουργία ἐκ τοῦ οὐδενός, 2) ἡ μηδενιστικὴ τρεπτότης τῆς κτιστῆς πραγματικότητος, 3) τὸ κατὰ εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν Θεοῦ.

DAS PROBLEM DES BÖSEN

Zusammenfassung

Die vorliegende Studie beruht auf dem Geist der patristischen Theologie und besonders auf den Konsequenzen der Interpretation seines Inhalts. In dieser Hinsicht wird das Böse nicht nur als Problem, sondern auch als Geheimnis (Mysterium) untersucht. Darum wurde dieses Thema auf der einen Seite unter den Voraussetzungen der Philosophie, Psychologie und der Soziologie erforscht, auf der anderen Seite aber als Zentrum dieser Erforschung die Lehre der Heiligen Schrift der patristischen Theologie. Das Geheimnis des Bösen befindet sich in der Tiefe der Wirklichkeit, während philosophische, psychologische und soziale Betrachtungen sich an der Oberfläche dieses Problems bewegen. Mit anderen Worten, die Erforschung respektiert jeden Bereich, betont in jedem Falle die richtigen Dimensionen der Tiefe und der Oberfläche. Auf den ersten Blick also ist die empirische Erfahrung das Kriterium für die Interpretation des Guten und des Bösen. So kann aber die Empirie nicht in die Tiefe hineingehen.

Obwohl die Lehre von der Willensfreiheit (*αὐτεξούσιον*) als Ursache des Bösen ganz richtig ist, konnte aber der dramatische und Zustand des Menschen und der Geschichte im Ganzen nicht richtig interpretiert werden. Ausserdem konnte eine solche Betrachtung nicht von den gewöhnlichen Betrachtungen der Wissenschaft und der Philosophie nicht differenzieren. Trotzdem ist die Lehre von der Willensfreiheit ein grundlegendes Prinzip der patristischen Theologie für die Interpretation des Sündenfalls, der Sünde und des Bösen im allgemeinen. Auf diese Weise wird das Böse ausser der Natur des Menschen und der Geschichte betrachtet. Die Bewegung der Willensfreiheit determiniert die Entwicklungsphasen des menschlichen Lebens. Das Böse als keine Wurzel in der Natur, sondern nur in der entsprechenden Bewegung der Willensfreiheit.

Bei genauer Betrachtung erkennt man aber die einseitige Richtung

der obengenannten Lehre, obwohl sie richtig ist. Die patristische Theologie sucht in dieser oder ähnlicher Weise das Problem in einer tiefen Dimension, die mit der Schöpfung ex nihilo verbunden ist. Die Schöpfung der Welt ex nihilo und besonders des Menschen erschliesst die Möglichkeit zur Entwicklung des menschlichen Lebens und der Geschichte im Sinne einer dynamischen Bewegung, die dem Kreise entgegensteht. So hat diese Bewegung zwei im Gegensatz und in derselben stehenden Richtungen, zum Nichts und zur schöpferischen Vollendung. Im Menschen und in der Geschichte gibt es - und das muss ausdrücklich betont werden - vernichtende und schöpferische Kräfte. Die Vernichtung aber ist Bedrohung und tragischer Zustand vor dem Nichts, in anderer Weise jedoch ein Nichtvorhandensein. Konsequenterweise wird das Geschaffensein (κτιστόν) von diesen Richtungen bestimmt, während das Nichtgeschaffensein (ἄκτιστον) unendliche und vollkommene Vollendung ist. Mit anderen Worten, die Schöpfung, die die Ursache der Existenz nicht in sich hat, wird auf der einen Seite von der Vernichtung durch das Nichts bedroht, auf der anderen Seite aber kann sie sich zur dynamischen Vollendung ohne Ruhe bewegen. Der Mensch also ist nicht in die Welt geworfen für einen Lohn oder für eine Strafe, sondern zur schöpferischen Vollendung und Vergottung durch die göttliche Gemeinschaft. Der Mensch als Geschöpf ex nihilo ist nicht wesensgleich mit Gott. Er braucht die göttliche Gemeinschaft, um das Leben und die Unsterblichkeit zu erlangen. Die apophatische mystische Theologie katechetisch erkennt vorbehaltlos diese Voraussetzungen an. Danach ist Gott in seinem Wesen nach nicht erkennbar, wohl aber erkennbar ist er in seinen Taten.

Das Böse also ist theologisch unter vier Punkten zu betonen:

- 1) Es muss der radikale Unterschied zwischen dem Geschöpf ex nihilo und dem Nichtgeschaffensein betont werden. Das Geschaffensein ist wegen der ex nihilo Entstehung veränderlich und verderblich. Die Vergottung ist Ergebnis einer Gemeinschaft mit Gott.
- 2) Jede geschöpfliche Wirklichkeit hat die vernichtende Tendenz in sich.
- 3) Der Mensch bewegt sich in einer dynamischen Dimension von dem Zustand des «dem Bilde Gottes» (κατ' εἰκόνα) zum vollkommenen Zustand der

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α
ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΤΟΥ ΚΑΚΟΥ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Ν Α'

ΤΟ ΜΗΔΕΝ

1. Δημιουργία και μηδέν
2. Τὸ γίγνεσθαι τῆς ἐλευθερίας
3. Μορφαι δαιμονισμού

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Ν Β'

Ο ΘΑΝΑΤΟΣ

1. Ὁ κίνδυνος τοῦ προσωπικοῦ ἐκμηδενισμού
2. Πένος και φόβος
3. Ἡ ἀθανασία

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Ν Γ'

Ο ΕΡΩΣ

1. Ἐνστικτον και πλήρωσις τῆς ζωῆς
2. Ἀγγελικὸν και δαιμονικὸν στοιχεῖον τοῦ ἔρωτος
3. Ἀγάπη και γάμος

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Ν Δ'

ΑΜΑΡΤΙΑ ΚΑΙ ΕΝΟΧΗ

2. Τὸ μυστήριον τῆς ἀνομίας
3. Ἐνοχὴ καὶ τιμωρία

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄

Η ΚΟΛΑΣΙΣ

1. Τὸ τραῦμα τῆς δημιουργίας
2. Κρίσις καὶ ἰατρεία
3. Ἀποκατάστασις τῶν πάντων

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ΄

ΗΘΙΚΗ ΖΩΗ

1. Πνεῦμα καὶ ζωὴ
2. Μορφαὶ συμπεριφορᾶς
3. Τὸ ἠθικὸν χρέος

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ΄

ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΖΩΗ

1. Ἡ ὕψις τῆς κοινωνικότητος
2. Μορφαὶ βίας
3. Ἡ ἐξουσία

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η΄

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'

Η ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΤΗΣ ΘΡΗΣΚΕΙΑΣ ΚΑΙ Η ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΑΠΟΛΟΓΗΤΙΚΗ ΕΝΑΝΤΙ ΤΟΥ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΟΣ ΤΟΥ ΚΑΚΟΥ

1. Ἀλήθεια καὶ μῦθος
2. Θεοδικία ἢ σατανοδικία;
3. Ἀστοχίαι τῆς χριστιανικῆς ἀπολογητικῆς

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

ZUSAMMENFASSUNG